
ABDULKASİM GÜL
Yeniçeriliğin
Tarihi 1
Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı
ve Nefer Kaynağı
KÜRE YAYINLARI

YENİÇERİLİĞİN TARİHİ
1. CİLT

Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı
ve Nefer Kaynağı

Abdulkasim Gül

1980, Erzurum doğumlu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu (2001). 2004-2012 yılları arasında Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'nda Gelir Uzmanı olarak görev yaptı. 2012'den itibaren Erzurum Teknik Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı'nda görev yapmaktadır. İkinci fakülte olarak Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (2013). 2015 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi *Celalîkıran Kuyucu Murad Paşa* (Klasik Yayınları, 2018) adıyla kitaplaştı. "18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı" isimli çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2020). Yeniçerilik konusu üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

YENİÇERİLİĞİN TARİHİ
1. CİLT

Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynağı

ABDULKASİM GÜL

KÜRE YAYINLARI / 289. Kitap
Tarih 21

Yeniçeriliğin Tarihi
1. Cilt

Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynağı

Abdulkasim Gül

Yayına Hazırlık **Nermin Tenekeci**
İlk Okuma **Zahit Yılmaz**

Birinci Basım Mayıs 2022

ISBN 978-605-7646-76-7 (Tk)
978-605-7646-77-4
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak **Zeyd Karaaslan**
Tasarım Uygulama **Sibel Yalçın**

Baskı/Cilt Şenyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 45097
Gümüşsuyu Cad. Işık San. Sit.
No: 19/C 102
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Fatih / İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
kureyayinlari

Anama, babama ve Gül Mehmed'in hatırasına...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

AÜDTCFD	:	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
IRCICA	:	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
d.	:	Defter
der.	:	Derleyen
Haz.	:	Hazırlayan
hk.	:	Hüküm
İÜEF	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İSAM	:	İslam Araştırmalar Merkezi
İÜEFTED	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
İÜNEK	:	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
Nr.	:	Numara
Nşr.	:	Neşreden
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TAE	:	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Trc.	:	Tercüme Eden
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
TYEKB	:	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
sy.	:	Sayı
vrk.	:	Varak
vd.	:	Ve devamı
yay. haz.	:	Yayına Hazırlayan

ŞEKİL VE TABLOLAR DİZİNİ

Önsöz

Bu kitap, 2020 yılında tamamlanan "18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı" adlı doktora tezine dayanmaktadır. Tezin büyük bir kısmı ocağın kaldırılmasına kadarki dönemi ihtiva etse de sonrasında yapılan çalışmayla bu dönemin mümkün mertebe bütün yönleriyle ele alınmasına gayret edildi. Bazı kısımlar ise yeniden düzenlenerek kimi mevzular daha tafsilatlı hale getirildi. Yine çalışma uzun bir zamanı kapsadığından daha önce bakılamayan arşiv kaynakları incelenerek tarihlendirme ve değerlendirme hususunda (mesela ağa bölüklerinin ihdası, yeniçeri ağasına ilk vezirlik verilmesi, ağaların listesi gibi) bazı düzeltmeler yapıldı.

Bilindiği üzere, Yeniçeri Ocağı'nın bir bütün olarak ele alınarak âdet ve gelenekleriyle yeniçeriliğin anlatıldığı iki temel eserden ilki Ahmed Cevad Paşa'nın *Târîh-i Askerî-i Osmânî* adlı eseri, ikincisi ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı'na hasredilmiş *Kapıkulu Ocakları* isimli meşhur eserinin birinci cildidir. Her iki eserde, ocak ve yeniçerilerin sonraki durumlarına dair bazı temaslar yer alsa da esasında, klasik dönem olarak bilinen 16. yüzyılın sonuna kadarki süreç arşiv kayıtları ve yazma eserlere dayanılarak tafsilatlı ele alınmıştır.

Bunlar dışında yeniçeriler üzerine oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Kitap, tez veya makale şeklindeki çalışmalarında akademisyen ve araştırmacılar; kanunnamelere dayanılarak klasik dönem yeniçeri teşkilatını veya ocaktaki bozulmayı incelemişler, yeniçerilerin Bektaşîliği gibi bazı hususi konulara eğilmişler, bir muhitle veya dönemle sınırlı olmak üzere yeniçerilerin siyasi, iktisadi ve toplumsal yapılara tesirlerini göstermişlerdir. Yine, mesela ansiklopedi maddesi gibi, kıymetli ilim adamlarınca ocağın tamamı veya bazı kısımları, makam, rütbe ve görevler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bütün bunlara rağmen devşirme sonrası Yeniçeri Ocağı'nın nefer kaynağı, mevcut artışının ocağın işleyişine ve ortaların yapısına tesiri, büyük kısmı maaşsız hale gelen yeniçerilerin toplum içindeki durumları ve istihdamları gibi birçok husus karanlıkta kalmıştır.

Doktora çalışmasına başlarken 18. yüzyılda ocağın teşkilatının işleyişi ve çeşitli yönleriyle yeniçeriliğin incelenmesi hedeflenmişti. Ancak yapılan ön çalışmada, mahiyet ve zaman hususunda bazı zorluklar tespit edilmiş;

önceki döneme uzanmadan ve aradaki değişim aşamalarını göstermeden bu dönemin tetkik edilemeyeceği anlaşılmıştır. Mesela 16. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve 17. yüzyılın sonunda tamamen farklı bir şekil alana kadar devam eden nefer değişimini görebilmek için kayıtların takibinin kesintisiz şekilde sürdürülmesi mecburiyeti fark edilmiştir. Yine ocağın kurumsal yapısında ve ortaların iç işleyişinde 17. yüzyılda değişme tespit edilmese de zabitlerin sayısında artış gözlenmiştir. Taşraya yayılan ve ortalar bünyesinde görev yapmayan yeniçerilerin sefere sevkleri ve cepheye götürülmesi için yeni vasıtalar ihdas edilmiş, eskiden kullanılan bazı birimlerin dönüşümü sağlanmıştır. Bu değişimler bizi ocağı bütün olarak (merkez, kale ve taşra ayrımı yapmadan) incelemeye; araştırmanın böylelikle ocağı ve yeniçerileri bütün yönleriyle anlamamızı sağlayacağı kanaatine sevk etmiştir.

Ocağın esas kayıtlarının yakılması, 17. yüzyıl sonrasına ait toplu kanunnamelerinin olmaması ve son dönemlerinde ocakla alakalı çok fazla düzenlemenin yapılması; ocağın iç işleyişini görmek, âdetlerini ve diğer teferruatlı bilgilerin elde edebilmek için farklı tür arşiv kayıtlarının incelenmesini gerektirmiştir. Her arşiv evrakının bir bilgi barındırdığı mantığından hareketle olabildiğince belge incelenmeye çalışılmış; doğrusu, arşiv kayıtlarına ve temel kaynaklara yoğunlaşma sebebiyle tezde literatüre az başvurulmuştur. Bütün fonlar yanında, rahmetli İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın kendi eserini hazırlarken arşivde bulunmamaları sebebiyle istifade edemediği, Maliyeden Müdevver Defterleri içindeki kalelere ve merkeze ait maaş defterlerinden oldukça faydalanıldı. Yeniçerilerin arzlarını teşkil eden Yeniçeri Kalemi Evrakları, ocak mensuplarının şahsi durumları, yükselmeleri, yevmiyeleri, ocak içi münasebetleri bakımlarından oldukça zengin belgelerdir. Binlerce sayıdaki arzın dipnotlarda gösterilenlerden çok daha fazlası okunarak sistematik bilgiler üretildi. Ayrıca bu tasnif içine sokulduğu için araştırmacıların dikkatinden kaçan acemi ve bostancı ocaklarıyla alakalı oldukça fazla belgeye tesadüf edilmiştir. Gelenek ve kanunların hatırlatılmasını, bunlarda yapılan değişiklikleri ve yeni kanunları ihtiva eden Mühimme Defterleri ise çalışmamızın temel kaynağı olmuştur. Taşrada ve İstanbul'da yaşayan yeniçerilerin münasebetleri için ahkâm, şikâyet ve kalebent defterleri örnekleme usulüyle incelendi. Gösterilenler dışında, arşivdeki bütün fonlardan mümkün olduğunca faydalanıldı.

Çalışma sırasında yeniçerilerin ailevi ve toplumsal ilişkilerini, ocak içerisindeki mücadele, rekabet veya husumetlerini göstermek, yani ocağın sadece kurumsal vasıflarına odaklanmaktan ziyade mensuplarını öne

çıkarmak maksadıyla misalleri ve vakaları ihtiva eden kayıtlara fazlaca yer verildi. Metni daha hacimli ve okumayı yer yer sıkıcı hale getirse de bahsedilen hususlar için bu usulden vazgeçilmemiştir.

Yeniçerilikle ilgili bazı hususlar, bütünlük teşkil etmesi için kitaba dahil edilse de diğer eserler ve çalışmalar dikkate alınarak ya kısa tutuldu ya da bunlarda zaman içinde meydana gelen değişiklikler veya tespit edilen hatalı noktalar gösterildi. Kıyafetleri ve silahları, teknik çalışmalar gerektirmesi sebebiyle sadece mevcudiyetleri bakımından ele alındı.

Kitap üç cilt olarak tasarlandı. Birinci ve ikinci ciltlerde teşkilatın tarihi ele alınmıştır. Yeniçerilerin toplumsal ve siyasal hayata tesirleri ve iktidarı etkileme güçleri yani onları Osmanlı Devleti'ndeki en etkili zümre yapan vasıfları ise üçüncü cildi teşkil edecektir. Nizâm-ı Cedîd'i ve sonrasında ocağın kaldırılış dönemini de kapsayan çalışmanın yakında tamamlanması umulmaktadır.

Kitabın bu ilk cildi geniş bir giriş kısmıyla beraber iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında yeniçeriliğin kuruluşu, teşkilat yapısı ve geçirdiği değişim, ortaların yapısı, zabitler ve görevliler klasik dönem temelinde ele alındı. Yeniçeri Ocağı'nın insan kaynağına ayrılan birinci bölümde, ocak tarihi boyunca nefer istihdamındaki değişim ve farklı usuller yanında diğer sınıflara geçişler ele alındı. İkinci bölümde ağırlıklı olarak klasik dönem sonrasında merkez-kale-taşra mevcutları, esâmî işlemleri incelendi. Bu bölümde ayrıca giriş kısmında ele alınan klasik dönem yapısında meydana gelen değişiklikler ve nefer mevcudundaki artışın zabitlerin derecesine ve ortaların idaresine tesirleri tespit edildi.

Teşekkür faslına ailem ve mesai arkadaşlarımla başlamak isterim. Meşakkatli çalışma döneminde sebep olduğum sıkıntılar için affetsinler. Akademik çalışmaya başlamamı teşvik eden ve sonrasında her türlü desteği sağlayan, yüksek lisans döneminden beri beraber çalışma şansına sahip olduğum danışman hocam Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır'a minnettarım. Savunma aşamasında tezin şekillenmesine katkıları olan Prof. Dr. Mehmed Yaşar Ertaş, Prof. Dr. Mehmed İnbaşı, Prof. Dr. Ersin Gülsoy ve Prof. Dr. Besim Özcan hocalarıma hürmetlerimi sunarım.

Her türlü hata ve kusurumun affını, ilim erbabından ve okuyuculardan istirham ederim.

Abdulkasim Gül
Erzurum 2022

Giriş
Yeniçerilik ve Dergâh-ı Âli (Kapı) Yeniçerileri

I- YENİÇERİLİĞİN MENŞEİ

Yeniçeri Ocağı'nın tabi olduğu bütün kanun, kaide ve âdetleri ihtiva eden tek kaynak, I. Ahmed zamanında hazırlanan *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî*[1] adlı eserdir. İsmi bilinmeyen, Yeniçeri Ocağı mensubu ve dedesi I. Süleyman zamanında on dört yıl İstanbul ağalığı yapmış biri tarafından 1606 yılında yazılmaya başlanan ve 1610-11 tarihinde tamamlanan[2] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*; devşirme usulü, Acemi Ocağı ve yeniçeriliğe geçiş, Yeniçeri Ocağı'nın kanunları, teşkilat yapısı ve âdetlerini ihtiva etmektedir. Ocak kanunlarının tatbikinde değişmenin

1 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî* adlı eserin tespit edilen yedi nüshası mevcuttur. Biri Rusya İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde (A 249) olup A.Y. Petrosyan tarafından yayınlanmıştır. 1210 tarihli ikinci nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı yazmaları arasında O 97 numarada, üçüncü ve dördüncü nüshalar Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü 1319 ve 1320 numarada, beşinci nüsha Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Esad Efendi Kataloğunda 2068 numarada, altıncı nüsha bu kütüphanenin Veliyüddin Efendi Kataloğunda 1973 numarada, yedinci nüsha Macar Bilimler Akademisi'nde O.252 numarada kayıtlıdır. Eserin Rusya İlimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınarak Özgül Özbek tarafından 2017'de dil incelemesi ve çeviri yazısı üzerine doktora çalışması yapılmıştır: *Kavânîn-i Yeniçeriyân (İnceleme-Metin-Dizin),* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale 2017. Bu çalışmada, öncelikle nüsha okunup farklılıklar tespit edildikten sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığındaki nüshanın Ahmet Akgündüz tarafından yeni yazıya çevrilmiş olan metni esas metinlerle karşılaştırılarak kullanılmıştır. Dipnotlarda eser *Kavânîn-i Yeniçeriyân* olarak gösterilmiş ve sayfa numaraları bu kaynaktan verilmiştir.

2 Eserde, Derviş Paşa'nın sadrazam olmasından sonra düzenin sağlanması için çalışma başlatıldığı gösterilmiştir. Bu kapsamda yeniçerilerin kanun, âdet ve geleneklerinin de bir eserde toplanması ihtiyacı duyulmuş olmalı ki bu eser yazılmaya başlanmıştır. Kanunnamenin metninde, 1609'da yeniçeri ağası iken kaptanıderya olan Halil Ağa'nın muameleleri ve iptal ettiği bazı uygulamalardan, yine ondan sonraki ağa devrinde yapılan bazı düzenlemelerden bahsedildiğine göre eser tahmini olarak 1610 veya daha sonrasında tamamlanmıştır.

görülmeye başlandığı bir dönemde ve eserdeki ifadeyle *bozulmaların aslına döndürülmesi* maksadıyla hazırlanan kanunnamede, kadim ocak nizamı yanında bahsedilen değişiklikler gösterilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'dan evvel ocağın kuruluşu, kanunları ve devşirme usulünden bazı kroniklerde, kanun manzumelerinde ve müstakil küçük risalelerde kısmî şekilde bahsedilmişse de[3] bu eserden başka tafsilatlı malumat elde edilecek bir kaynak mevcut değildir.

Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasını ilk dönem kaynakları birbirlerinden naklen, 761-763/1359-62 yılları[4] vakalarından bahsederken hemen hemen aynı şekilde anlatmışlardır: "Bir gün Kara Rüstem dirlerdi, bir dânişmend var idi. Karaman vilâyetinden gelmiş idi. Çendürlü (Cenderelü) Kara Halîl kim kadı-asker idi. Kara Rüstem geldi kadıaskere eydür: Bunca beglik mâlı neye zâyi' idersin didi. Kadı-asker Kara Halîl eydür: Zâyi' olacak nice mâl vardur, eyidivir didi. Kara Rüstem eydür: İşbu esîrler kim, gazâdan gazîler getürürler. Tanrı Te'âlâ buyrugında bişde biri, pencik dirler, pâdişâhundur. Niçün almazsız? didi. Kadıasker bunı Murâd Han Gazî'ye didi. Murâd Han Gâzî eydür: Çünkim Tanrı Te'âlâ buyrugında vardur, alun didi. Vardılar Kara Rüstem'i okudılar, eyitdiler: Mevlânâ Tanrı buyrugı ney ise eyle it didiler. Kara Rüstem vardı Gelibolı'da oturdı. Her esîrden yigirmi beşer akça aldı. Bu ihdâs bu iki kişiden kaldı. Gelibolı'da esîrden bâc almak biri Çendürlü Kara Halîl'den biri Kara Rüstem'den. Ve hem Gazî Evrenos Beg'e dahı ısmarladılar kim akında çıkan esîrden beşde birin alalar. Dört esîri olanun yigirmi beşer akçasın alalar. Bu tertîb üzerine vardılar oğlanlar divşürmege başladılar. Akında beş esirde birin aldılar. Getürüp kapuda bu oğlanları taşra illerde Türklere virdiler, Türkçe ögrensünler dediler. Anatolı'da Türkler bu oğlanlara çift sürdürdüler. Bir niçe zamân Türkçe ögrenenin getürüp iki üç yıldan sonra kapuda yeniçeri eylediler. Ol vaktden berü adını yeniçeri kodılar."[5] Bazı kaynaklar ise usulü, "kapuda ak börk geydürdiler, adını yeniçeri kodılar" ilavesiyle anlatmaktadır.[6]

---

3 Bunlardan biri, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait kanunları muhtevi olan, Yeniçeri Ocağı için devşirme sırasındaki bazı muamelelerden, yeniçerilerin vergi muafiyetlerinden ve sayılarından bahsedilmiş olan eserdir. *Kanunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtıf Efendi, nr. 1734, vrk. 47a-48a, 51a, 269b. Bir diğeri ise I. Süleyman devrinden sonra yazılsa da bu padişah döneminde yeniçeri odalarına verilen nizamlar, talimhanenin ihdası ve yeniçerilerin talimleri, et meydanının kurulması ve işletilmesi hususlarını ihtiva eden küçük risaledir. *Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622-03, vrk. 49-55. Bu risalenin daha geniş şekli olan, ocağın tabi olduğu merasimleri ve yeniçeri ağalarını gösteren mecmuayı, İ. HakkıUzunçarşılı'nın *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası* olarak isimlendirip kullanmıştır. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* İÜNEK, nr. T3293'da kayıtlıdır.

4 Humus yani pençik almanın 764/1362-63 senesinde ferman olduğu bir kanunname mecmuasında kayıtlıdır. *Budin Kanunnâmesi* (haz. Sadık Albayrak), Tercüman 1001 Temel Eserler, İstanbul 1973, 227.

5 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)* (haz. Alper İğci), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2011, 11. *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. F. Gies, haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992, 25.

6 *Âşıkpaşazâde Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, 75. *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı* (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara ➜

Kroniklerin I. Murad Han zamanına tarihlendirdiği yeniçeriliğin ihdasını, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* tam tarih vermese de iki farklı şekilde anlatarak Orhan Bey devrine götürmüştür. Bir anlatışa göre, Orhan Bey devrinde Hacı Bektaş Paşa'nın verdiği fikirle kale fetihlerinde kullanılmak üzere yazılan ve sadece sefer zamanlarında maaş alan yaya Türk birliklerinin yerine, oğlu Süleyman Paşa tarafından kadılara gönderilen emir üzerine toplanan 1000 gayrimüslim oğlanla ilk yeniçeri uygulaması başlatıldı.[7] Bu eserdeki diğer nakle göre ise yayaların kaldırılması kararından sonra oğlan toplamak için Bilecik diyarına yapılan akında ele geçirilen oğlanların beşte biri olan 300'ü, deftere kaydedilerek yeniçeri yapıldı ve kisveleri icat edildi.[8] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre bu askerlere *yeni kul* olduklarından yeniçeri ismi verilmiştir.[9] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın gösterdiği ilk yol, daha önce kaleme alınan *Tâcü't-Tevârih* ve *Künhü'l-Ahbâr*'da da mevcuttur.[10] Bu rivayet zamanla yerleştiğinden 17. yüzyılın ilk yarısına ait *Nuhbetü't-Tevârih*'de ve daha sonraki eserlerde de tekrarlanmıştır.[11]

Asker kelimesinin karşılığı olan Türkçe *çeri* kullanılarak isimlendirilmişlerdi. Ancak tesis edilen bu askerî yapının *yeni* olmasını gösteren bazı mühim hususiyetleri vardı. Tabi beyler ve adamları, Alperenler ve Ahîler gibi zümreler, savaşlara iştirak ettiklerinde; toprak ve diğer çeşitli ganimete sahip olmuşlardır. Gazalara katılmada yüksek arzuları olan bu kesimler dışında her an hazır kuvvetlere ihtiyaç duyulmuştur. Yeniçeriler, bey/sultana bağlı şekilde sürekli hizmet edecek, sadece askerlik işiyle meşgul olacak, mukabilinde ücret alacak ve vergi muafiyetine sahip olacaktı. Dolayısıyla işi sadece askerlik olan ve karşılığında bazı mali imkânlara sahip *askerî* sınıf teşkil edilmişti. Yeni askerlerin diğer özelliği ise, neferlerinin temin ediliş şekli ve kaynağıydı. Neferler, esirler ve ailelerinden alınan gayrimüslim

---

Üniversitesi SBE, 1990, 20. *Oruç Beğ Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yay., İstanbul 2007, 25. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ* (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, 84. *Tevki'i Mehmed Paşa'ya Göre Osmanlı Tarihi* (haz. Zafer Karakuş), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 1992, 107.

7 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 168-170. İ. HakkıUzunçarşılı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, I, TTK Basımevi, Ankara 1998, 145.

8 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 139-140. 1354-55 yıllarında Osmanlı beyliğinde esir olarak kalan Gregorios Palamas, piskopos olduğundan mektuplarında özellikle Müslüman-Hristiyan tartışmalarını ve ayrıca esirlerin serbest kalma şartlarını anlatmışken kendisi için dikkat çekecek olan oğlanların toplanması ve Müslüman yapılmalarından bahsetmemiştir. Mektupların Türkçe tercümesi için bk. Hüsnü Demircan, *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 1993.

9 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 170.

10 Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü-t Tevârih*, Tabhâney-i Âmire, 1279, 40-41. Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr* (I. Cilt-I. Kısım) (haz. A. Uğur, A. Gül, M. Çuhadar, İ. H. Çuhadar) Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1997, 71.

11 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında yazılan *Üss-i Zafer* adlı eserde de *yeniçeriliğin* Orhan Bey zamanında ilk önce Türklerden kurulduğu, ancak bazı menfi hareketleri sebebiyle sonra esirlerden oluşturulduğu yazılıdır. Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer* (haz. Mehmed Arslan), Kitabevi Yay., İstanbul 2005, 55.

gençlerden seçilmişti. Menşelerinin farklılığı ve görevlerinin devamlılığı sebebiyle onlar, *beyin kulu* olarak vasıflandırılmıştı.

Osmanlı beyliğinde yeniçeriliğin ihdasına kadar ki süreçte kısmen bu vasıflara sahip asker istihdam edilmişti. Henüz Osman Bey devrinde beye bağlı kuvvetler varken Orhan Bey zamanında bunlara, diğer beylerin askerlerinden farklı görünmeleri için ak börk giydirilmişti. Yine Orhan Bey döneminde, İznik'in fethinden evvel Türklerden yaya askerleri yazılmış[12] ve bunlar yaya-müsellem adıyla teşkilatlandırılmıştı. Sefer zamanlarında maaş alır, sonrasında kendilerine tahsis edilen çiftlikleri işletirlerdi.[13] Mehmed Neşrî'nin yayaların yazılışını anlatması, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın ilk yeniçeri yazımına ilişkin nakline uymaktadır: Asker sayısını artırmak isteyen Orhan Bey'e kardeşi Ali Paşa, Bilecik Kadısı Hayreddin'e (Paşa) danışmasını istemişti. Onun *il*den yaya toplama görüşüne uyularak yaya yazılmış ve bunlara da ak börk giydirilmişti. Hatta çok büyük rağbet olmuş, ismi yazılmayanlar "bir sene onlar sefere gitsin bir sene biz gidelim" diye itiraz etmişlerdi.[14] Yaya-müsellemler kaynak, sürekli görev yapmama, sadece görevdeyken ücret alma ve hepsinden mühimi beyin şahsına bağlı olmama bakımında farklı olsalar bile yaya sınıfının yani yeniçeriliğin ilk misaliydiler.[15]

Yeniçerilik yaya ihtiyacından doğmuştu, ancak ilk kapıkulları olarak sultanın muhafızlığıyla tebarüz etmişlerdi. Osmanlı ordusunun halen kuvvetli ailelerin veya diğer beyliklerin askerlerinden oluşması bu uygulamaya sevk etmiş olmalıdır. Ankara Savaşı'nda bile beylere bağlı olmanın getirdiği bu kırılganlık hemen kendini göstermiştir.

Yeniçeriler kul kökenli diğer ocakların öncüsüydü. Ama zamanla kullar, saray ve diğer ocaklarda da istihdam edilmişti. I. Murad devrinde bulunan devşirme ve esir olmayan büyük saray görevlileri ve sultan maiyeti[16] artık yerlerini gittikçe onlara bırakmıştır.[17] Böylece zamanla *yeni çerilerin* süvarileri ve 15. yüzyılın ilk yarısına ait kayıtlarda yeniçerilerden bağlantısız şekilde bahsedilen solak, zağarcı gibi sınıflar ortaya çıkmıştır.[18] Aşağıda bahsedildiği üzere saraya ait teşkilatların

---

12 *Oruç Beğ Tarihi*, 18. *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 67. *Tevki'i Mehmed Paşa*, s. 107.

13 Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı*, Eren Yay., İstanbul 1990, 1-8.

14 *Cihânnümâ*, 67-68.

15 Osmanlı kaynaklarında yeniçerilerden önce var olduğu kabul edilen askerî sınıf sekbanlardı. Aşağıdaki dipnotta izah edileceği üzere sekbanlar, yeniçerilerle bağlantılı olduklarını iddia etmektelerdi.

16 Neşrî, I. Murad zamanında kapıkulları olarak emir-i âlem Ak Sungur Ağa ve Çavuşbaşı Süle Çavuş oğlu Temür Han adlı iki kişi göstermiştir. *Cihânnümâ*, 88.

17 *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid* (nşr. Halil İnalcık), TTK Basımevi, Ankara 1987, 83.

18 *1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmal Defteri* (haz. H. İnalcık-E. Radushev-U. Altuğ), TTK Basımevi, Ankara 2013, 27, 46, 48. *Defter-i Sancak-i Arvanid*, 12, 15, 34, 37. Bu şekilde kayıt 16. yüzyılda da devam etmiştir. Özel görevli yeniçeriler kendi adlarıyla, sekbanlar *cemaat-i sekbân*, bölükler sadece *cemaat-i yeniçeriyân* olarak adlandırılmıştır. *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri* ➜

gelişmesi üzerine bütün kul sistemi II. Mehmed devrinde yeniden düzenlenmiş, süvari ve piyade esasına göre tasnif edilerek kendi aralarında derecelendirilmiştir.

Yeniçeriler İstanbul'da bulunan kapıkulları iken 16. yüzyılın başında kalelerde ve merkezden uzak bazı yerlerde bu adla görev yapan yeni teşkilatlar kurulmuştu. Bunlardan ayırmak için merkezdekiler, *dergâh-ı âlî yeniçerileri* veya *kapı yeniçerileri* olarak adlandırılmaktaydı. Merkez dışındakilerin ise kanunları, teşkilatları ve âdetleri bakımından dergâh-ı âlî yeniçerileriyle benzerlikleri vardı. Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden tek yönlü geçiş olması sebebiyle aralarında önceleri bağlantı olsa da her birinin müstakil teşkilatı vardı. Bu yeniçeri teşkilatları aşağıda ayrıca gösterilmiştir.

II- DERGÂH-I ÂLÎ (KAPI) YENİÇERİLERİ

A- Yeniçeri Ocağı'nın Teşekkülü

Yeniçeri Ocağı gelişmesini tamamlayıp sabit hale geldiğinde altmış bir ağa bölüğü, yüz bir cemaat ve cemaatlerin 65. ortasına ilave edilmiş otuz dört sekban bölüğü olmak üzere toplam yüz doksan altı ortadan oluşmaktaydı. Ocağın birkaç parçadan oluşması ve birbiri içine geçmesi teşkilatın ilavelerle oluştuğunu göstermektedir. Ama *Kavânîn-i Yeniçeriyân* dâhil kaynakların ocağın teşekkül süreci hakkında verdiği malumat yeterli değildir. Sonraki dönemde, ocağın kuruluşu bilgisinin değişmesi sebebiyle ortaların teşekkülü onların idareleri ve zapturaplarına bağlanmaktaydı. Eylül 1727 tarihli bir fermana göre yeniçeriler tek bünyeye sahipken çoğaltılmaları icap ettiğinde zapturaptlarının, talim ve terbiyelerinin kolay olması ve faydalı şekilde istihdamları için cemaat, bölük ve sekbanlar şeklinde ortalara bölünmüş ve dağıtılmışlardı.[19] Haziran 1731 tarihli diğer bir fermanda da benzer şekilde açıklama yapılmıştır.[20]

Kavânîn-i Yeniçeriyân'a göre Yeniçeri Ocağı, tesis edildiğinde başlarında yayabaşı bulunan 100 kişilik on cemaatten oluşan birlikti.[21] Zamanla cemaatlerin sayısı artırılmıştı. 1451 yılında Karaman seferi dönüşünde bahşiş talebiyle huzursuzluk çıkardıklarında II. Mehmed, yeniçerileri cezalandırıp ağaları Kurtçu Doğan'ı Amasya'ya sürdü, bununla da yetinmeyerek yeniçeri teşkilatına yeni bir nizam verdi. Bu müdahale, diğer kapıkulu sipahilerini kapsar şekilde yapıldı. Ocaklar;

(1a-260a Tahlil ve Transkript) (haz. Abid Yaşaraoğlu), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1995, 431. *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 9. *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 129. *BOA, A.MHM.d,* 6, hk. 267. *BOA, A.MHM.d.* 16, hk. 506. *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 91-92.

19 *BOA, C.AS,* 8593.

20 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 142.

21 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 170.

21-35 yaş arasında yaya, 35-45 arasında süvari olarak hizmet eden neferlerden oluşturuldu.[22] Ayrıca I. Bayezid zamanında ihdas edilen padişahların özel muhafızları solaklarla[23] av birlikleri hasekiler, zağarcılar ve saksoncular yeniçerilerin bünyesinde toplandı; ayrı bir ocak olan sekbanlar, cemaatlerin 65. ortasına 34 bölük olarak yerleştirildi.[24] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da da bunu teyit eder mahiyette malumat vardır. Buna göre sekbanlara, zağarcılara, saksonculara ve hasekilere av görevi II. Mehmed devrinde verilmiş, sekbanların ağası olan sekbanbaşı yeniçeri ağası yapılmıştır.[25] Böylece 101. cemaat II. Mehmed döneminde tamamlanmıştır. Sonradan haseki ortası yapılanların haricinde cemaatlerin özel görevlilerinin 60. solaklardan başladığı dikkate alındığında, ilave yapıldığında altmışa yakın ortanın olduğu ortaya çıkmaktadır.[26]

---

22 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (yay. haz. Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1954, 17-18. Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkik ve Vesikalar*, I, TTK Basımevi, Ankara 1954, 118 dipnot 227a.

23 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 230-233. *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman*'ı (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1190, 31.

24 *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği (V-VII. Bölümler)* (haz. Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2005, 22. İnalcık, *Tetkik ve Vesikalar*, I, 116-118. 1698'de sekban ve sarıcaların kaldırılması kararı alınırken bunların ileri gelenleri Yeniçeri Ocağı'nın zabitlerini araya koyarak kaldırılma kararını iptal ettirmeye uğraşmışlardı. Sebep olarak Yeniçeri Ocağı'yla bağlantılarını göstermişlerdi. Onlara göre sekbanlar, yeniçeri sekbanlarından ayrılma ve kul taifesinden olup hizmet etmek üzere taşrada vezirler, beylerbeyi ve diğer idarecilerin kapılarına verilmişlerdi. *h. 1109-1110 (m. 1697-1699) Tarihli ve 22 Nolu Amasya Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Tahlili* (haz. Yılmaz Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2003, 199-201. *1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (II. Bölüm)* (haz. Ekrem Güngör), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi SBE, 2006, 257. M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yay., İstanbul 1944, 464-468. Mustafa Cezar, yeniçeri birlikleri içindeki sekbanları, para ve vergi muafiyeti karşılığında istihdam edilen sekbanlardan farklı ve birbirleriyle bağlantısız olduğunu iddia etmiş, sekbanların iddialarının gerçek olmasa da hükümetçe kabul edildiğini beyan etmiştir. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Basımevi, Ankara 2013, 18-24, 211. Ancak onların iddiasını teyit eder mahiyette kayıtlar vardır. Suğla Beyine gönderilen Eylül 1593 tarihli emirde İzmir kazasının Urla kasabasından Kısrak oğlu Hamza adlı bir kişi III. Murad'ın oğlu şehzade Mehmed'in sekbanlarındanım diyerek başında yeniçeri keçesiyle dolaşmaktayken yakalandığı kaydedilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 71, hk. 77. Ağustos 1665 tarihli bir kayıtta ise Sekban Ocağı'nın kadim ve yeniçerilerin 61. sekbanlarından (yanlışlıkla 65. yerine solak ortası olan 61. cemaat yazılmıştır) ayrılma olduğu açıkça gösterilmiş hatta sekbanbaşının teklifiyle serçeşm ve başbuğ olarak yeniçerilerin başbölükbaşının tayin edildiği anlatılmıştır. *Sächsische Landesbibliothek-Staats–und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB)* Eb. 387 (1660-64 Tarihli Ordu Mühimmesi), görüntü no 309. Ayrıca yeniçeri içindeki sekbanlardan başka 16. yüzyılda hassa sekbanları da vardı. *BOA, KK.d.* 212, s.70. 1808'de Alemdar Mustafa Paşa sekban ordusu kuracağı zaman bunların yeniçerilerden evvel var olan asker olduğu görüşü ileri sürülmüştü. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, I (haz. Mehmet Ali Beyhan), TTK Basımevi, Ankara 2003, 203-204.

25 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 212, 228, 229.

26 Sekbanların ocağa dâhil edilmesi hususunda malumat veren tek kaynak *Chalkokondyles Kroniği*, doğancı-şahinci olarak bahsettiği 7 bin kişinin alındığını göstermiştir. *Laonikos Chalkokondyles Kroniği (V-VII. Bölümler)* (haz. Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2005, 22. İnalcık, Chalkokondyles'in gösterdiği sayının yedi bin değil bir sıfır sonradan bir sıfır ilave edilmiş olan 700 olduğu kanaatindedir. İnalcık, *Tetkik ve Vesikalar*, I, 118 dipnot 227a. Kayıtlar sayının çok ➡

Ocakta ikinci büyük değişiklik ise ağa bölüklerinin ihdasıydı. Bu ilave bölüklerle beraber ocaktan yetişen sekbanbaşının yeniçeri ağalığına son verilerek saray görevlilerinden yeniçeri ağası tayin edilmiştir. Bazı kaynaklara göre I. Selim 18 Ağustos 1515 tarihinde divanda yeniçeri ağası Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı öldürtüp yerine saray görevlilerinden Mirâlem Yakub Ağa'yı tayin etti. Ayrıca her ortasına 30 nefer yazılı altmış bir ağa bölüğünü ocağa ilave etti. Zağarcıbaşı veya başyayabaşı yerine yeni birliklerden 1. bölüğün bölükbaşına kethüdalık görevini verip ayrıca başçavuşluğu ihdas etti.[27] Ancak bu vakayı aktaran *Haydar Çelebi Rûznâmesi*'ne göre sekbanbaşı Balyemez Ağa öldürüldüğünde ayrıca yeniçeri ağası vardı.[28] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ağa bölüklerinin II. Bayezid döneminde ihdas edildiği yazılıdır. Bu kaynağa göre sekbanbaşı Bayezid Ağa'nın iğvasıyla yeniçeriler divanda huzursuzluk çıkarınca sultan, ağayı öldürtmüş ve saraydan bir görevliyi ağa yapmıştır. Ayrıca ağanın maiyetinde bulunmak üzere bölükler oluşturulmuş, her birine 50 yeniçeri yazılarak başlarına bölükbaşılar tayin edilmişti.[29] Resmî kayıtlar *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ı teyit etmektedir. 1493-94 yıllarındaki devşirmede ağa bölüklerinin bölükbaşıları da görevliydi.[30] II. Bayezid devrine ait sonraki tarihli bazı belgelerde de yeniçeri ağasından başka sekbanbaşı ve ağa bölüklerinin teşkiliyle ortaya çıkan kulkethüdası, muhzır, muallim (talimhaneci) ve başçavuş gibi görevliler görülmektedir.[31]

1620'li yılların başında, cemaat çorbacılarından seçilen, sayıları dört veya beş olan, yevmiyeleri çorbacılardan yüksek tüfenkçibaşılar kaldırılarak *cemaati-i tüfengirân-i mîrî* ve *cemaat-i barutcuyân-ı 'an cebeciyân* (kısa adıyla *barutcuyân-ı dergâh-ı âlî*) adlı iki özel görevli birlik oluşturuldu.[32] İlk hallerinde 66 *tüfenkçiyân*,

---

az olduğunu teyit etmektedir. 1525 yılı defterinde sayıları ancak 515'ti. Buna turnacılar, zağarcılar, atlı sekbanlar ilave edildiğinde bile 1000 mevcuduna ulaşmamaktaydı.

27 *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri,* IX (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1994, 377-378. "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-i Âsitâne" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, 1994, 26-27.

28 *Haydar Çelebi Rûznâmesi* (haz. Ali Seslikaya), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, 2014, 126-127.

29 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 215.

30 *BOA, MAD.d.* 36805.

31 Dündar Günday, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları,* TTK Basımevi, Ankara 2013, 59, 61. *BOA, KK.d.* 6590. Halil Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* s. 2-3, 1973-1974, 442, 452. Haziran 1501 tarihli bir emre göre İstanbul'da sekbanbaşı vardı. *906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri* (haz. İlhan Şahin-Feridun Emecen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1194, 28, 32. Nisan 1512 tarihli II. Bayezid'in oğlu Selim'e yazdığı emirde kulkethüdası görülmektedir. *TSMA, E.* 749.

32 1577 yılana ait maaş defterinde 7, 32, 33, 35. cemaatler yayabaşları sertüfenkçiyândı. *BOA, D.YNÇ. d.* 33630. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 223. Bu yeni özel birimler 1620 yılına ait maaş defterlerinde bunlar bulunmazken (*BOA, MAD.d.* 6776, s. 334-335), 1623'te mevcuttular. *BOA, D.YNÇ,* 13-383. Ayrıca bk. *BOA, MAD. d.* 5561, s. 472. *BOA, MAD.d.* 6692, s. 1358. Yeniçeri kışlalarında bulunan ok meydanında tüfek talimlerinde kullanılacak fitil otu/barutun ıslahı için 1577'de bir bina yapılmış ve otçubaşı emrinde ➡

20 *barutcuyân* vardı.[33] Sabit olmayan sayıları daha sonra azaltılmış,[34] 1660'lı yıllarda ise barutçular kaldırılmıştır.[35] Tüfenkçiler bir müddet *tüfengirân-ı cebeciyân-ı âlî perdahî sertüfengi* ismiyle 42-43 kişi olarak;[36] 18. yüzyılda *cemaat-i tüfengirân-ı mîrî* ismiyle 1770'lere kadar 41 kişi, bu tarihten ocağın kaldırılmasına kadar 46 kişi olarak varlığını devam ettirmiştir.[37]

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da tüfenkçibaşıların mirî tüfek yapmakla görevli olduğu anlatılmıştır. Bunların yaptıkları tüfekler yeniçerilere dağıtılmaktaydı. Ayrıca mirîye ait damgalı tüfeklerin satılması yasak olduğundan denetim yaparak bu tüfekleri toplarlardı.[38] Tabii bunlar yeniçerilerin talimlerine de nezaret etmişti. 16. yüzyılın sonundan itibaren yeniçeriler kendi tüfeklerini edindiklerinden bunlar tamirle ve hususi tüfek imaliyle meşgul olmuşlardır.[39] Tüfenkçiler, aynı zamanda usta olan sertüfenkçinin emrinde çalışırdı. Her birinin kendi tezgâhı ve mahzeni varken aday tüfenkçi vasfındaki mülazımları yetiştirirlerdi. İşlerinin takibi, azli gerekenlerin defterden silinmesi, mülazımlardan yeni nefer yazılması ve diğer hususlardaki izinleri sertüfenkçinin yetkisindeydi.[40] Barutçuların barut imal ve denetimi görevleri vardı.

B- Ocağın Taksimatı

Ağa bölüklerinin *bölük* ve *ağa bölüğü*; cemaatlerin *yaya* ve *cemaat*; sekban-seymen[41] birliklerinin *sekban bölüğü* olmak üzere hususi adları yanında hepsinin *orta*,

---

barutçular görevlendirilmişti. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 335-336. Bu otçubaşı Yeniçeri Ocağı'ndan değildi. Topçu Ocağı bölükbaşılarından Mustafa Hayreddin emrine verilen on bir topçuyla kurulmuştu. 986 Masar/Mart-Mayıs 1578 defterinde (*BOA, MAD.d.* 7227, s. 258) *cemaat-i topçuyân* Mustafa ile beraber 15 kişiydi. Ancak hemen sonrasında bunlar yeniçerilerin içine katıldığından olsa gerek kayıtları kaldırılmıştı. Örnek için bk. *BOA, MAD.d.* 7227, 6538, 6546, 6798, 6546, 16309.

33 *BOA, D.YNÇ*, 13-383.

34 1049/Masar'da tüfengirân 46, barutçuyân 30 kişiydi. *BOA, KK. d.* 4806, 174-175, 574-575. 1647'de sayıları tüfengirân 33, barutçuyân 13 kişiydi. *BOA, MAD.d.* 14743, s. 115. *BOA, MAD.d.* 14743, s. 116. 1653'te 34 tüfengirân, 19 barutçuyân vardı. *BOA, MAD.d.* 6945, s. 491. *BOA, MAD.d.* 6995, s. 611. *BOA, MAD.d.* 7224, s. 1149. *BOA, MAD.d.* 6237, s. 1173-1174. *BOA, MAD.d.* 7225, s. 1496. (1655 yılına ait bu kayıtta 1 emekli tüfenkçi kaydedilmiş ancak sonra kaldırılmıştı. Sonrasında emekli tüfenkçi olmamıştır.)

35 *BOA, D.YNÇ*, 26-497. *BOA, MAD.d.* 6792, s. 358, 1156. *BOA, MAD.d.* 6359, s. 501. *BOA, MAD.d.* 6789, s. 699. *BOA, MAD.d.* 1344, s. 15. *BOA, MAD.d.* 6801, s. 507, 1519.

36 *BOA, MAD.d.* 6963, s. 816. *BOA, MAD.d.* 6314. *BOA, MAD.d.* 6981, s. 564. *BOA, MAD.d.* 6796, s. 898.

37 *BOA, MAD.d.* 7708, s. 488. *BOA, D.YNÇ. d.* 35007.

38 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 223.

39 1700'lü yılların başına ait bir kayıtta sadrazamın 12 adet Hacı Mustafa işi tüfeği, tüfenkçibaşının Edirne'deki halifesinde olduğundan tüfeklerin getirilmesi için adam gönderilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 51-253.

40 *BOA, D.YNÇ*, 83-231. *BOA, D.YNÇ*, 89-86. *BOA, D.YNÇ*, 92-95, 131. *BOA, D.YNÇ*, 94-32. *BOA, D.YNÇ*, 285-251, 448.

41 *Sekban* adı daha yaygındı ve resmî kayıtlarda bu isim yazılmıştı. Bazı yeniçeri arzları ve eserlerde *seymen* ismini de kullanılmıştır. *BOA, D.YNÇ*, 132-42. *BOA, D.YNÇ*, 150-37.

oda ve *meyâne* olarak ortak adları bulunmaktaydı. Bu üç kısım içerisindeki bazı ortalar, gösterilecek olan vazifelerine göre hususi adlara sahip olmuştur. Hususi vazife ve isimler, ortaların maaş defterleri üzerine yazılarak gösterilirdi.

60, 61, 62 ve 63. cemaatler solaklardı. Solaklar, hükümdar muhafızlarıydı. Sürekli İstanbul'da bulunurlar, gönüllü katılanlar dışında seferlere sadece padişahla giderlerdi. Bununla beraber 17. yüzyıla kadar devşirme ve vergi tahsili işlerinde de görevlendirilmişlerdir. Solaklar genel rivayete göre I. Bayezid devrinde ihdas edilmişti.[42] Mevcutları zamanla değişiklik göstermiş; 151 olan sayı 1511 yılında 201'e, birkaç yıl sonra 208'e çıkarılmıştır. I. Süleyman zamanında önce sabit olmayacak şekilde çok fazla artırılmış, sonra her bir cemaatin mevcudu çorbacı olan solakbaşılarıyla beraber 101'e sabitlenmiştir.[43] Solakların en emektarları olan kethüda, solakbaşı (sersolak) olurdu ve kendileri istemezse değiştirilmezlerdi. Her 20 nefere düzenbaşı denilen görevli tayin edilmiştir. Ayrıca her ortada solaklar kethüdası vardı. Solakların mevcudu ve ortalarının düzeni ocak kaldırılana kadar değişmemiştir.[44] Solakların 17'si *rikâb* solağıydı. Bunlar, harem dışında sürekli padişahın maiyetinde bulunurdu. Solak ortalarından üçer veya dörder nefer olarak seçilmişlerdi.[45] Bütün solaklar uzun boylu, heybetli, sakallı, genç olmayan ve iş bilir kimselerden seçilirdi. Solakbaşıların ise söz söylemede mahir, padişahın dilinden anlar ve muktedir kişiler olmalarına dikkat edilirdi.[46] Solak ortalarına kayıtlar, daha sonra gösterilecek olan 17. yüzyıldaki değişikliklerle birlikte farklılık arz etmiş; eksilme durumunda yenileri sadece solak oğullarından seçilmiştir. Solaklardan başka bu odalarda müteferrika denilen ve ayrı kaydedilen, solakların hizmetlerini gören ve solaklığa geçebilen neferler mevcuttu.[47] Müteferrikalar I. Süleyman zamanında ihdas edilmişlerdi. Önce 1526 yılında olduğu gibi solakların arasına, sonra müteferrika olarak 1549 yılı defterindeki gibi ayrı kısma yazıl-

---

42 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 230. *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı,* 31. Neşrî'nin eserinin bazı nüshalarında solaklar yeniçeriler beraber ihdas edilmiş gösterilmiştir. *Cihânnümâ*, 84, dipnot 1123.

43 *BOA, KK. d.* 6590 numaralı defterde 1510'da 151 ve sonrasında 208 olduğu görülmektedir. 1511'e ait bir kayıtta 151 kadim, 50 hadis olmak üzere 201 solak vardı. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 443. 1526 yılı defterindeki solak ortalarına sırasıyla 129, 144, 128, 141 nefer kayıtlıydı. Ama 1546 maaş defterinde 101'e sabitlenmişlerdi. Bunun sebebi müteferrikaların önce solakların içlerine, sonra ayrı kısma yazılmalarıydı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre ise sayıları önce solakbaşılar dışında 80 iken sonradan 20 daha ilave edilmişti. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 230.

44 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 230-233. *BOA, D.YNÇ,* 264-104. Tarihsiz bir kayda göre yükselmede bazı usulsüzlükler olduğundan solaklar şikâyette bulunmuşlardı. *BOA, HAT.* 12388.

45 1765'te rikâb solaklarının 3'ü 60. cemaate, 6'sı 61. cemmate, 4'ü 62. cemaat, 4'ü 63. cemaate mensuptu. *BOA, MAD.d.* 6946, s. 483. 1775'te bu dağılım değişmemişti. *BOA, MAD. d.* 17423, s. 271.

46 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk 5b.

47 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), TTK Basımevi, Ankara 1998, 147. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 194.

mışlardır.[48] Zamanla müteferrikalar müstakil odalar haline gelmişler, ayrı olarak seferlere katılmışlardır.[49]

Seferde yeniçeri ağasının yüklerini ve ocağın ağırlıklarını taşıyan ve bu işte kullanılan develerin bakımından mesul olan cemaat ortaları, deveciler/şütürbânlardı.[50] 16. yüzyılda 1, 2, 3, 4, 5, 46, 95. cemaatler devecilerdi.[51] 1596 Eğri Seferi'nde 39, 87 ve numarası belli olmayan bir cemaat daha deveci yapılarak sayıları ona çıkarılmıştı.[52] Bundan sonra sayıları daha artırılmış, 1-5. cemaatler sabit kalmak üzere farklı cemaatler deveci yapılmıştı.[53] Mesela 1685 yılında şütürbân ortalarının sayısı yirmi ikiydi.[54] 1700'lerden itibaren sayıları azaltılmış, 1730'lardan sonraki dönemde ise sadece 1, 2, 4 ve 5. cemaatler sürekli, 3. cemaat bezen deveci olmuştu.[55] Deveci ağa denilen çorbacıları, yayabaşıların kıdemlilerinden seçilirdi. Aralarında var olan derecelendirmeye göre, başdeveci ağa yükseldiğinde haseki olurdu.[56]

Bazı cemaatler padişahların avlarına katılmak üzere teşkilatlandırılmıştı. Bunlardan biri zağarcılar ortası olan 64. cemaatti. Bu ortanın neferleri zağar beslerdi ve padişah ava gittiğinde zağarlarla ona eşlik ederlerdi. 64. cemaatin, iş bölümüne göre hem yaya hem de atlı kısmı vardı.[57] Atlı kısım I. Selim devrinde bu cemaatin yayabaşı olan zağarcıbaşıyla 19 kişiyken[58] sonra 35 kişiye çıkarılmış ve sonrasında hep bu sayıda kalmıştı. Zağarcıbaşı haricinde en kıdemlileri, reis-i zağarcıyandı. Besledikleri zağarlara, İstanbul'daki işkembeci esnafı her gün işkembe verirdi.[59]

71. cemaat, saksoncular (samsoncular)[60] ortasıydı ve yayabaşıları saksoncubaşıydı. Bu ortanın neferleri padişahın avları için sakson (samson) tipi köpekleri

---

48 *TSMA.d.* 736. *BOA, MAD.d.* 12872.

49 Müteferrikaların kendi odabaşıları ve diğer orta görevlileri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 285-466.

50 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 227.

51 *BOA, MAD. d.* 5341, 7121, 12872, 16273. 1526 yılına ait defterde 5. cemaat şütürbân değildi ama 1549'da şütürbândı. *TSMA, D.* 736. *BOA, MAD.d.* 12872.

52 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 227.

53 1033/1623-1624 kayıtlarında şütürbân orta sayısı on yediye çıkmıştı. *BOA, TT.d.* 745. 1671 yılı kayıtlarında 1, 2, 3, 4, 5, 8, 33, 48, 58, 85, 87, 95, 98. cemaatler deveciydi. *BOA, MAD.d.* 6582. "Râbıta-i Âsitâne", 1, 2, 3, 4, 5, 8, 29, 33, 47 ve 59. cemaatlerini deveci olarak göstermiştir. 3 Mart 1668'de 73. cemaat çorbacısı Şütürbân yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 33-393.

54 *BOA, MAD.d.* 6710.

55 1113/Masar-Eylül 1701'de 1, 2, 4, 5, 39, 47, 48, 55, 57, 87. cemaatler (*BOA, MAD.d.* 4291); 1121/Reşen-1709 Ekim'de 1, 2, 3, 4, 5, 25, 39, 48. cemaatler (*BOA, MAD.d.* 6361); 1127/Lezez-1715 Ekim'de 1, 2, 3, 4, 5, 55. cemaatler (*BOA, MAD. d.* 4297); 135/Recec-1124 Ocak'ta 1, 2, 4, 5. cemaatler (*BOA, MAD.d.*1786); bir yıl sona 1, 2, 4, 5, 55. cemaatler (*BOA, MAD. d.* 6324); 1143/Reşen-1731 Nisan'da 1, 2, 3 ve 5. cemaatler Şütürbân/deveciydi. *BOA, MAD.d.* 2301, 2484, 3945, 4307, 6323, 76325, 229.

56 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 227.

57 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194. *Telhîsü'l-Beyân*, 147.

58 *BOA, KK.d.* 6590, s. 124. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 442.

59 Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, Altınordu Yay., İstanbul 2016, 25.

60 Resmî kayıtlarda *sakson* şeklinde yazılmışlarsa da bazı eserlerde ve yeniçeri arzlarında *samson* yazıldığı da olmuştur. *BOA, D.YNÇ*, 147-313.

beslerdi. Kışlalardakinden başka Tophane yakınlarında tazıları için yer tahsis edilmişti. Turnacılar ortası olan 68. cemaatin avlar için tazı beslemek vazifesi vardı. Bu cemaatin yayabaşı turnacıbaşıydı. Yine cemaatlerden tazı beslemekle görevlendirilmiş diğer ortalar hasekilerdi. Hasekiler önceleri 49, 66, 67 ve 68. cemaatlerdi. Yayabaşıları haseki ağalardı. 68. cemaatin tazıları II. Mehmed'in bir avı sırasından turna yakalaması sebebiyle turnacılar olarak isimlendirilmişti.[61] 1618 yılında 14. cemaat haseki ortası yapılmış ve uzun aradan sonra turnacılar dışında sayıları dörde çıkarılmıştı.[62]

Av için köpek beslemekle görevli bu ortaların görüp beğendikleri zağar, sakson ve tazıları almaya yetkileri vardı. Padişahların ava çıkmayı terk etmeleriyle bu ortaların bazılarının köpek besleme görevleri ortadan kalkmış, diğerlerinin ehemmiyeti azalmıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da haseki ve turnacıların henüz 17. yüzyılın başında tayinatları kesilmesin diye göstermelik şekilde tazı beslediği yazılıdır.[63] Ancak IV. Mehmed devrine kadar bu meşguliyetleri devam etmiş,[64] zağarcılar ve saksoncular, sayıları azalsa da köpekleri beslemeyi ocağın kaldırılışına kadar devam ettirmişler ve her yıl masrafları için tahsisat almışlardır.[65] Aralık 1756'da yeniçeri ve bostancı ocaklarının saksonhaneleri için Eflak ve Boğdan voyvodalarından sakson istenmiştir.[66] Mart 1799'da, bir müddetten beri 71. cemaatte sakson kalmadığı ve bayramlarda ve diğer zamanlarda temaşa için bulundurulması gerektiği sebep gösterilerek Boğdan Voyvoda'sına beş sakson göndermesi için emir gönderilmiştir.[67] 1816 yılında ve sonrasında saksonların

---

61 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 159, 228-229. "Râbıta-i Âsitâne", 28. *Telhîsü'l-Beyân,* 147-148.

62 *BOA, MAD.d.* 5515, s. 18. *BOA, MAD. d.* 1786. Bu tariten önceki defterlerde 14. cemaat haseki değildir. Misal için bk. *BOA, MAD. d.* 16273, s. 340. *BOA, MAD.d.* 6582.

63 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 194, 229.

64 17. yüzyılın başına ait fodula kayıtlarında turnacıların tazı besledikleri görülmektedir. *BOA, MAD.d.* 5542, 6026. 11 Şubat 1642 tarihli masraf defterine göre zağarcı ve saksoncular haricinde turnacı ve hasekilere fodula dağıtılmış ayrıca sabun, gerdane ve diğer masraflar için tahsisat verilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 174A. 14 Kasım 1676 tarihli evrakta yine aynı şekilde zağar, sakson ve tazılar için halta, gerdane ve sabun masrafları kaydedilmişti. *BOA, AE. SMMD.IV,* 8492. IV. Mehmed'in avlarına ait defterlerde Yeniçeri Ocağı'ndan iştirakler olduğu görülmektedir. *BOA, MAD.d.* 2909.

65 Zağar ve saksonların halta, gerdan ve diğer masrafları için her sene 70 kuruş verilmişti. Bu masraflar ocağın kaldırılışına kadar devam etmişti. Bazı emirler için bk. *BOA, C.AS,* 17737, 20429, 45513, 51564. *BOA, AE. SABH. I,* 13361. Saksonların zincirlerini vergi muafiyeti karşılığında demirci esnafı yapmıştı. *BOA, AE, SAMD.III,* 8411. Saksonlara her gün yirmi koyun kellesi verilmişti. *BOA, C.AS,* 36925. Mart 1709'da 64. cemaat mensupları besledikleri köpeklere işkembe veren esnafa yapılan baskıdan şikâyet etmişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 304. 8 Kasım 1767-6 Kasım 1768 arasında saksonlara günde seksen beş kelle verilmiştir. Ancak bu miktara Bostancı Ocağı'nın beslediği saksonların da dâhil olması icap eder. *BOA, C.AS,* 26172.

66 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1369-1371.

67 *BOA, A.MHM.d.* 209, hk. 508-510.*BOA, C.SM,* 5414. 1803'te sekban fırını kayıtlarında sakson ve zağarlar için fodula verildiği görülmektedir. *BOA, C.AS,* 22712.

bulunduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur.[68] Artık avlarda kullanılmayan zağarlar ve saksonlar, seyir için kavgalarda ve diğer gösterilerde kullanılmaktaydı. Padişahların günlük eğlencelerin biri saksonların kavgasıydı. Bostancı Ocağı'nda bulunan saksonlarla 71. cemaatin besledikleri saksonlar kavga ettirilir, ayılar ve fillere saldırtılırdı.[69] Saksonların bakımını ve saksonhanenin temizliğini çingeneler yapardı.[70]

Cemaatlerin 65. ortası sekbanlardı. Sekbanlar, otuz dört bölükten müteşekkildi. Bu bölüklerden başka sekbanbaşının da kayıtlı olduğu, esas 65. cemaati oluşturan hususi atlı sekban birliği vardı. 16. yüzyılın başında mevcutları 32 idi, sonrasında sekbanbaşı dışında mevcutları 45'e çıkarılmıştı.[71] 17. yüzyılın başından itibaren ise sekbanbaşı dışında sayıları 44'e sabitlenmişti. Sekbanbaşıdan sonraki zabit, *reis-i sekban*dı. Atlı sekbanlar yayaların yetişemeyeceği avları yakalamak için oluşturulmuştur.[72] Sekbanların av görevi de padişahların ava çıkmayı terk etmesiyle ortadan kalkmıştı, ancak eski hak ve itibarları devam ettirilmişti. Atlı sekbanlar dışında aşağıda gösterilecek ocağın büyük kâtiplerinin bazıları bu ortaya yazılıydı. II. Osman'ın öldürülmesine karışan 65. cemaatin IV. Murad zamanında kaldırıldığı, ilk olarak D'Ohsson tarafından iddia edilmiştir.[73] Sadece atlı sekbanların ve kâtiplerin yazıldığı bu küçük birlik, bu dönemdeki defterlerde mevcut olduğu gibi 18. yüzyıldaki defterlerde ve icmallerde de gösterilmiştir.[74]

Sekban bölüklerinden 18. bölük sekban kâtibinin, 25. bölük sekban kethüdasının ortasıydı. 33. bölük serşikâri/avcıbaşı ortasıydı ve neferlerine avcı-şikâri denilirdi.[75] 33. sekbanların avcı bölüğü seçilmesi 1550'lerden sonra olmuştur.[76] 1690'lardaki harplerde sekban bölüklerinin on dokuzu ağa bölüklerine geçici olarak eklenince serşikâri ortası 15. sekbanlar, sekban kethüdası ortası 7. sekbanlar ve sekbanlar kâtibi ortası 5. sekbanlar olmuştu.[77]

---

68 *BOA, C.AS,* 8586, 19465. *BOA, HAT*, 45357.

69 *BOA, A.MHM. d.* 165, hk. 1320-22. *Telhîsü'l-Beyân,* 148. *III. Mustafa Rûznâmesi (h. 1171-1177/m. 1757-1763)* (haz. Yunus Irmak), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1991, 50, 114. Kadı Ömer Efendi, *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han (1153/1740-1157/1144)* (haz. Yavuz Oral), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4423, 45, 52, 129.

70 *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 203.

71 1510'lu yıllarda sayı 32 idi. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 443. 1540'lardan 16. yüzyılın sonuna kadarki maaş defterlerinde sekbanbaşı dışında 45 sekban vardı. *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, s. 170. *BOA, MAD.d.* 16273, s. 243.

72 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 212.

73 Mouradgea D'Ohsson, *Tableau Général De l'Empire Ottoman,* Paris, De L'imprimerie De Monsieur, 1787-1790, Tome VII, 312. *Târîh-i Askerî-i Osmânî,* 73.

74 Bu ortanın kaldırılmadığını daha önce merhum İ. Hakkı Uzunçarşılı ispatlamasına rağmen bu yanlış bilgi özellikle yabancı yazarlar tarafından ısrarla kullanılmaktadır.

75 *BOA, MAD.d.* 6323, 16273.

76 *BOA, MAD. d.* 12872. *BOA, D.YNÇ.d.* 33630.

77 *BOA, MAD.d.* 1713. *BOA, A.MHM.d,* 102, hk. 461.

Cemaatlerden bir orta, ocak imamına mahsustu. İmam bu ortanın çorbacısıydı. Ocak imamının 16. yüzyıl sonuna kadar ismi, ağa imamı ve imam-ı divandı. İmamla beraber 4 veya 5 nefer yeniçeri müezzin olarak ağa kapısında görev yapmaktaydı. Azil veya ölüm durumunda eğer baş müezzin ehilse imamlık ona verilirdi.[78] Ocak imamı ortası, yaklaşık 1632'ye kadar sabit değildi, daha çok 28. cemaat olmakla beraber değişik cemaatler, imam ortası olmuştur.[79] Bu tarihlerde 94. cemaat, imamı ortası olarak belirlenmiş ve ocak kaldırılana kadar bu şekilde kalmıştı. İmam merasimlerde ve alaylarda çorbacı keçesi örtmez, ulema mensupları gibi giyinirdi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ortanın neferleri fazla olduğundan İstanbul'daki bağların muhafazasıyla görevlendirildikleri yazılsa da[80] bu görevleri sonradan ortadan kalkmıştır. İmam ulema mensubu değildi, ocak neferlerinden seçilirdi.[81] Kabiliyetli olanlara başka dini vazife verilmesi de mümkündü. 1746'da güzel sesli ve Kur'an ilimlerine vakıf olan ocak imamı, padişah ikinci imamı tayin edilmiştir.[82]

Cemaatlerden özel görevli diğer bir orta, zenberekçiler olarak adlandırılan 82. cemaatti. Top ve tüfeğin fazla yaygınlaşmadığı dönemde yeniçeriler zenberek denilen düzenekle büyük oklar kullanılmıştı. Bu aletin kullanılması ve talimi zenberekçilerin göreviydi. Ortanın başı olan zenberekçibaşı ocak ağaları silsilesinde yer alırdı, yükseldiğinde haseki olurdu.[83] Sonraki dönemde bu ortanın sadece adı kalmıştı.

1. ağa bölüğü, kethüda beyin yani kulkethüdasının ortasıydı. Tespit edilemeyen bir durum sebebiyle 1631-1634 arasında kulkethüdalığı 2. bölüğe kaydırılmıştır.[84] Daha sonra tekrar 1. bölük kulkethüdasına tahsis edilmiş ve hep bu şekilde

---

78 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 237-238. 1526 yılına ait defterde imam ortası gösterilmemişti. Gerçi bu defterde diğer hususiyetleri olan bazı ortalara da izahat yazılmamıştı. Ancak henüz bu tarihte imam ortası olmaması da bir ihtimaldir. 1549 yılına ait defterde ise imam ortası vardı.

79 956/Reşen defterinde (1549) ocak imamı 28. cemaatteydi. *BOA, MAD.d.* 12872. 998/Recec defterinde (1590) 81. cemaatteydi. *BOA, MAD.d.* 16273, s. 181. *BOA, MAD.d.* 7485, s. 458. Mart 1594 tarihinde yine 81. cemaatteydi. *BOA, MAD.d.* 5341, s. 58. 7 Ağustos 1620'de 28. cemaatten olan imam emekli edilince 45. cemaat yayabaşı tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 13-300. Nisan 1622'de 28. cemaat (*BOA, MAD.d.* 6682, s. 512) ve daha sonra diğer ortalardan tayin edilmişken (*BOA, MAD.d.* 7232, s. 492. *BOA, TT.d.* 745.) en son 90. cemaate kaydırılmıştı. (*BOA, MAD.d.* 7471, s. 87. *BOA, MAD.d.* 6681, s. 89, 369, 765) 1632'den itibaren (1041/Lezez) 94. cemaatte sabit hale gelmişti. *BOA, MAD.d.* 6691. *BOA, MAD.d.* 7232, s. 727. Bundan sonraki bazı kayıtlar için bk. *BOA, MAD.d.* 6313.

80 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 237-238. *Telhîsü'l-Beyan*, 148.

81 986/Masar maaş defterine göre 32. cemaatin çorbacısı olan imam, aynı zamanda tüfenkçibaşıydı. *BOA, MAD.d.* 7227, s. 147. 1718'den emekli bir ocak imamı, nefer olarak seferlere katılıp serhat beklediğini ve imam olduğunu yazmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 55-396.

82 *Süleyman İzzî Efendi Târihi*, İstanbul 1199, vrk. 60b.

83 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 237. *Telhîsü'l-Beyân*, 148.

84 1041/Recec (Ekim 1631)-1143/Lezez (Mart 1634) arası kulkethüdası 2. bölükteyken (*BOA, MAD.d.* 6695. *BOA, MAD.d.* 7232, s. 131. *BOA, MAD.d.* 6765, s. 149) 1044/Recec'de (Eylül 1634) tekrar 1. bölüğe kaydırılmıştır. *BOA, MAD.d.* 6331, s. 457. Ayrıca 2. bölüğün çorbacısı olan kulkethüdasının 26 Temmuz 1632'de yeniçeri ağası yapılmasına ilişkin kayıt için bk. *BOA, D.YNÇ*, 17-263.

kalmıştır. Alakalı yerlerde bahsedileceği üzere kulkethüdası ocakta rütbe olarak üçüncü derecede olmasına rağmen yeniçeri ağasından sonraki en önemli zabitti.

5. bölük, ocak başçavuşunun (çavuş-ı büzürg) odasıydı. 1693 yılına kadar orta tek kısımdan müteşekkilken bu tarihten itibaren başçavuş ve 119 çavuş ayrı, çavuşların hizmetinde kullandıkları neferler *müteferrikalar* adıyla ayrı kaydedilmiştir.[85] Önceleri sultan ava çıktığında seyretmesi için turna da beslemişlerdi. Başçavuş, bölükbaşı derecesindeyken III. Murad (1574-1595) döneminde Tebriz fethinde yevmiyesi ve itibarı yayabaşı seviyesine yükseltilmiştir.[86] Başçavuş ocağın merasimlerini ve sefer alaylarını düzenler, ağa divanına gelen davalılar ve görevlileri kulkethüdasına, o yoksa ağaya götürürdü. Ağa kapısındaki merasimlerde dua eder, odalara mum taksimini yürütür, nefer kaydedilmesinde yeni neferlere sille atardı. Başçavuşa işlerinde yardımcı olan; ocağın rütbeli ağalarından sayılan *küçükçavuş* ve *ortaçavuşu* adlı iki çavuş vardı. Küçükçavuş ve ortaçavuşu, ağa bölüklerinin herhangi birine mensup olabilirken 1693'te çavuşların ayrılmasından sonra buraya yazılmışlardır.[87] Ortaçavuşu merasimler sırasında ağanın sedef değneğini taşır, başçavuş İstanbul dışında olduğu zaman ona vekâlet ederdi. Ona son dönemlerde narh ve tartı teftişi vazifesi de verilmiştir.[88] Çavuş bölüğündeki diğer çavuşlara *kol çavuşları* denilirdi. Kol çavuşları, merkez-taşra-kaleler arası haberleşmelere, yeniçerileri toplu veya ferdi nakletmeye ve diğer vazifelere görevlendirilirdi. 5. bölüğe kayıtlı olanlar gedikli çavuşlardı. Sonradan bunlar dışında *ariyet çavuşları* denilen gediksiz çavuşlar ortaya çıkmıştır.[89]

Ağa bölüklerinin ihdasıyla ortaya çıkan bir görev ise kethüdayeri idi. Kulkethüdası seferdeyken onun işlerini görmek için görevlendirilmiştir.[90] 18. yüzyıla kadar sabit bir odası olmayıp başbölükbaşı kethüdayeri yapılırken[91] 1710'lu yıllarda 32. bölük ona tahsis edildi.[92] Patrona İsyanı sırasında bir müddet başka ortadan tayin edilmişse de akabinde tekrar 32. bölüğe dönmüştür. Kethüdayeri yükseldiğinde muhzır olurdu. Sürekli yeniçeri ağasının maiyetinde bulunurdu.[93]

Yine ağa bölüklerinin ihdasıyla ortaya çıkan diğer bir görevli muhzırdı.[94] Sadrazam dairesinde görev yapmak üzere görevlendirilmiştir. Önceleri kullanılan

---

85 1692 yılına denk gelen 1103/Reşen defterinde bu ortada müteferrika ayrımı yokken *(BOA, MAD.d.* 1713, s. 20) 1693 yılına denk gelen 1105/Masar maaş defterinde vardı. *(BOA, MAD.d. 1718,* s. 18-19*)*
86 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 219. *Telhîsü'l-Beyân,* 146.
87 1666'da küçükçavuş 7. bölükteydi. *BOA, MAD.d.* 3942, s. 34. Ayrıca bk. *BOA, MAD.d.* 1786, s. 23.
88 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* vrk. 10. *Câbî Târihi,* II, 1047.
89 Örnek kayıtlar için bk. *BOA, AE.SABH.I,* 20377. *BOA, D.YNÇ,* 264-68.
90 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 220.
91 *BOA, KK. d.* 6595. *BOA, MAD.d.* 800. *BOA, MAD.d.* 793.
92 *BOA, MAD.d.* 823. *BOA, MAD.d.* 17367, s. 128.
93 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 220.
94 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 221. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 600.

muhzırbaşı[95] ismi yerine sonraları muhzır ağa ve muhzır adları tercih edilmiştir. Ağa bölüklerinden seçilmesine rağmen muhtemelen sefer dolayısıyla 1624'te yaklaşık bir yıl 6. cemaat çorbacısı, muhzır olarak görev yapmıştır.[96] Muhzırın 18. yüzyıla kadar kethüdayeri gibi belli odası yoktu. Ağa bölüklerinin herhangi birinde bulunan kethüdayeri muhzır olurdu.[97] 1710'larda kendisine 28. bölük tahsis edilmiş[98] sadece Patrona İsyanı sonrasında kısa bir müddet 41. bölüğe kaydırılmıştı.[99]

Ağa bölüklerinden belli odası olmayan ve değişik odalardan seçilen bir görevli ise İstanbul'un emniyetinden mesul ve teşrifat vazifesi olan asesbaşıydı.[100]

Yeniçeri ağalarına İstanbul'da deniz ulaşımı için bir kayık tahsis edilmiştir.[101] Bu kayığı kullanan ve bakımıyla ilgilenen 56. bölüktü;[102] çorbacısı kayığın dümenini tutardı.[103] Ağa bölüklerinden 54. bölük, talimhaneci ortasıydı. Bunun çorbacısı muallim-i talimhane olarak adlandırılırdı. 17. ağa bölüğü, çerge odasıydı. Bu orta, büyük bir çadırı seferde hünkâr veya serdarın otağı önüne ortası sokak olacak şekilde kurardı. Sokağın başında 17. ağa bölüğü, diğer tarafında 101. cemaat beklerdi. Bu ortaların neferlerin yevmiyelerine her sene 1 akçe *kapu terakkisi* verilirdi.[104] 18. yüzyılda bu uygulama bulunmazken 17. bölük seferlerde kılavuz ortası olarak hizmet etmiştir.

Odalar bazında görevlendirmeler dışında meslek veya hizmet bakımından sınıflandırılmış neferler vardı. Aşağıda gösterileceği üzere ayrı sınıflandırılan kâtip, yazıcı ve şakirtler ocak kayıtlarını tutardı. İkinci bölümde bahsedilecek olan gedikliler, hizmetliler ve kârhaneliler ise yeniçeri ağasının emrindeydi. Yine ağa dairesinden başka muhzır ağa, kethüdayeri ve asesbaşı maiyetinde görev yapan, farklı ortalara mensup mumcular vardı. Sayılan yetkililer tarafından emredilen cezaları da infaz ederlerdi.[105] 1739'da 152, 1753'te 102, 1759'da 73, 1775'te 101 mumcu vardı.[106]

---

95 *TSME, E.* 1280.
96 *BOA, MAD.d.* 5561.
97 *BOA, KK.d.* 6595. *BOA, MAD.d.* 793, 800.
98 *BOA, MAD.d.* 6387, s. 39. *BOA, MAD.d,* 17367, s. 124. Yaklaşık on yıl önceki kayıtlarda böyle bir sabitlik yoktur. *BOA, MAD.d.* 4291, s. 126-128.
99 *BOA, MAD.d.* 6688, s. 161. *BOA, MAD.d.* 5768, s. 395, 948.
100 "Râbıta-i Âsitâne", 30. Asesbaşı hakkında ilgili kısımda daha fazla malumat verilecektir.
101 *BOA, C.BH,* 1785. 23 Nisan 1776 tarihli kayda göre yeniçeri ağasının yedi çifteli sandalı vardı. *BOA, C.BH,* 12639.
102 *BOA, D.YNÇ,* 22-180.
103 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 194. *BOA, AE.SMST.III,* 4321. Bu ortaya mensup bir yeniçerinin arzı için bk. *BOA, D.YNÇ,* 110-356. 1730'da 29. sekbanlara mensup bir kayıkçı vardı. Ya sekbanbaşının kayığında hizmet etmekteydi yahut düşük bir ihtimal olsa da 56. kayıkçılara diğer ortalardan tayin yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 101-303.
104 *Telhîsü'l-Beyân,* 148. "Râbıta-i Âsitâne", 27-30. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 195, 222.
105 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman,* VII, 325. Ağa kârhanelerinde de mumcular vardı. Bunlar diğerlerinden farklıydı. *BOA, MAD.d.* 5550, s. 600.
106 *BOA, MAD.d.* 17423, s. 229-230. *BOA, MAD.d.* 4300. *BOA, C. AS,* 23467. *BOA, D.YNÇ.d.* 34247, s. 6. 1740'ta sayıları 151'di. *BOA, MAD.d.* 17134. s. 256-257.

Diğer küçük bir zümre, 17. yüzyılda ortaya çıkan dervişler sınıfı olan hu-keşânlardı. Bunlar alaylarda yeşil cüppe giymiş şekilde ellerini yumruk şeklinde göğüslerinde tutarak yeniçeri ağalarının atı önünde Esmâü'l-hüsna okuyarak yürürlerdi. Duacıbaşı debilen en yaşlı ve tecrübelileri yüksek sesle *Kerim Allah*, *Rahîm Allah* der, diğerleri *Hu* diye bağırırdı.[107] Sayıları 8-14 arasında değişmişti ve tek bir ortaya mensup olmamışlardı.[108]

18. yüzyılda ortaya çıkan, ocakla alakalı bir rivayete göre padişahlar bir lakapla 1. bölüğe kayıt olmuşlardı.[109] İlk olarak D'Ohsson'un bahsettiği bu rivayeti III. Selim devrinde Kethüda Said Efendi tafsilat vererek tekrarlamıştır. O, Deli Petro'nun Rusya'da askerî yapıyı tesis etmesini anlatırken padişah ismi vermeden "cennetmekân İskender-tüvânın halkı yeniçeriliğe teşvik için" 1. bölüğe yazılmasını ve bu ortanın serdengeçti kıyafeti giymesini taklit ettiğini yazmış; bu rivayet sonraki eserlerde de yer almıştı.[110] Kethüda Said Efendi'nin kastettiği padişah, I. Süleyman'dı. Çünkü yeniçeriliğin kuruluşu malumatı oldukça değişikliğe uğramış, II. Ahmed devrindeki resmî kayıtlarda bile yeniçeriliğin esaslarının I. Süleyman devrinde tesis edildiği gösterilmiştir.[111] Yine bir sekbanbaşı tarafından yazılan *Koca Sekbanbaşı Risalesi*'nde ocağın bu padişah döneminde teşekkül ettiğinden bahsedilmiştir.[112] Kayıtlarda teyidi mümkün olmayan ve efsane olması kuvvetle muhtemel rivayetin mesnedi, 1. ağa bölüğü kışlası içinde padişahın ikameti için bir *kasr-ı hümâyûn* bulunmasıydı. Yine padişahların ziyaretleri veya başka bir sebeple 18. yüzyılda 25. cemaat, padişah ortası olarak kabul edilmekteydi. Hatta

---

107 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 326. *BOA, D.YNÇ*, 285-383. *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)* (haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003, 268.

108 *BOA, MAD.d.* 6316, s. 470. *BOA, D.BŞM.d.* 4007. *BOA, MAD.d.* 17134. s. 256-257. 1739'da sayıları 12'ydi. *BOA, D.YNÇ.d*, 34247, s. 6. 1753'te 10 hu-keşânın; 46. bölük (1 kişi), 96. cemaat (2 kişi), 46. cemaat (1 kişi), 14. bölük (1 kişi), 1. cemaat (1 kişi), 25. Sekban (1 kişi), 94. cemaat (2 kişi), 36. bölük (1 kişi) olarak dağılımı vardı. *BOA, MAD. d.* 4300. 1757'de 8 hu-keşânın dağılımı şöyleydi: 46. bölük (1 kişi), 96. cemaat (2 kişi), 14. bölük (1 kişi), 1. cemaat (1 kişi), 94. cemaat (2 kişi) ve 36. cemaate (1 kişi). *BOA, MAD.d.* 5550, s. 465. 1775'de 4 eski 10 yeni toplam 14 hu-keşân; 46. bölük (1 kişi), 96. cemaat (1 kişi), 1. cemaat (1 kişi), 14. bölük (1 kişi), 35. cemaat (3 kişi), 67. cemaatin (7 kişi) yoldaşıydı. *BOA, MAD.d.* 17423, s. 231.

109 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 315. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at* (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yay., I, İstanbul 2008,171. *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, 74.

110 *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi* (haz. Ahmet Özcan), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, 1999, 2. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 315. *Netâyicü'l-Vukû'at*, 171. *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, 74.

111 *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümâyûn Mecmuası (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a)* (haz. Muhammed Dervişoğlu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1974, No 10506, 1-2.

112 *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, haz. Abdullah Uçman, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, 4246-47. Mütercim Ahmed Âsım Efendi de benzer beyanlarda bulunmuştur. *Âsım Efendi Tarihi*, I (haz. Ziya Yılmazer), TYEKB Yay., İstanbul 2015, 643.

bu ortaya rağbet sebebiyle mevcudu, hususi görevi olmayan diğer ortalardan çok fazlaya çıkmıştır.[113]

C- Ağalar ve Ortaların Yapısı

Yeniçeri Ocağı, en üstte yeniçeri ağası olmak üzere derecelendirilmiş ağalar tarafından idare edilmekteydi. Yeniçeri ağasından aşağıya sırasıyla; sekban bölüklerinin ağası olan sekbanbaşı (sersekban), 1. bölüğün bölükbaşı kulkethüdası (kethüda bey), 64. zağarcıların yayabaşı zağarcıbaşı (serzağarî), 71. saksoncuların yayabaşı saksoncubaşı (samsoncubaşı-sersaksonî-sersaksoncu), turnacıbaşı (serturnaî), hasekiler ve başçavuş ocağın büyük zabitleriydi.[114] Yeniçeri ağası dışındaki ağalar tüm ocağın zabitleri olmakla beraber kendilerine mahsus ortaların da başlarıydı. Yükselme imkânına sahip, ikinci derecede olan zabitler ise deveci/şütürbân ağalar, zenberekçibaşı, muhzır, kethüdayeri, küçükçavuş ve ortaçavuşuydu. Bütün zabitler ikinci bölümde gösterilecek değişikliklerle beraber ocağın kaldırılmasına kadar sabit kalmıştı ve yeni rütbe ihdas edilmemiştir. Herhangi bir zabitin terfii veya azli durumunda alttan üste doğru yükselme *silsile olmak* diye adlandırılmıştır.[115]

Ağalar silsilesinden başka her ortanın kendi zabitleri ve hizmet üstlenen görevlileri vardı. Bunlar üstten alta doğru; çorbacı, odabaşı, vekilharç, bayraktar, aşçı ve karakullukçulardı.[116] Bu yapı, ortanın mevcudu ne olursa olsun değişmezdi. Orta silsilesinde yükselmenin adı, *yolu gelme* idi.

Ortaların en büyük zabiti çorbacıydı. 16. yüzyılın sonlarına kadar çorbacı adı yerine cemaatlerde yayabaşı, ağa bölüklerinde bölükbaşı, sekbanlarda sekban bölükbaşı kullanılmıştır.[117] Bunların diğer bir ortak adı ise subaşıydı. 17. yüzyıl başlarından itibaren subaşı adının kullanımı oldukça azalmış, hepsinin yerine çorbacı

---

113 *BOA, D.YNÇ*, 92-236. Padişahlar için anlatılan mensubiyet, D'Ohsson tarafından Kırım Hanı Kaplan Giray için gösterilmişti. Ona göre Kırım'daki isyandan kaçtığından orada görevli olan 91. cemaate sığınmış ve bu ortaya kaydedilmişti. Maaş defterlerine kayıt şeklinde olmasa da sofalarına oturup yoldaşlığa kabul edilmesi mümkündü. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 354-355. Bu rivayet diğer kaynaklardan teyit edilemese de yeniçerilerin arzlarına göre Kırım hanlarıyla sıkı münasebetleri vardı.

114 *Telhîsü'l-Beyân*, 146-147. "Sadrıâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası" (haz. Faik Reşit Unat), *Tarih Vesikaları*, Nisan 1942, s. 6, 456. Bu layiha, Süheyl Ünver tarafından "XVII'inci Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Layiha" adı altında yayınlanmış ancak II. Mustafa'ya (1695-1703) sunulmuş şekilde gösterilmiştir. Belleten, XXXIII (129), 21-34.

115 Bu ifade en başından itibaren kullanılmaktaydı. Kayıtlarda olduğu gibi 16. yüzyılın sonunda zabit değişmesini Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi hep bu ifadeyle göstermişti. *Topçular Kâtibi Abdüllkâdır (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, I (haz. Ziya Yılmazer), TTK Basımevi, Ankara 2003, 28, 301. Örnek bir silsile kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ*, 2-161, 164, 167.

116 *BOA, D.YNÇ*, 94-260. *BOA, D.YNÇ*, 257-251. *BOA, D.YNÇ*, 89-116.

117 *BOA, D.YNÇ*, 20-609.

adı daha yaygınlaşmıştı.[118] Çorbacıların bir ortadaki görev müddetinde sabitlik yoktu; birkaç seneye kadar uzayacak şekilde görev yapmışlardı.[119] Çorbacılar ortaya tayin edildiğinde neferler elini öper ve ihtiyarlar odanın hediyelerini sunardı.[120]

Çorbacıdan sonra gelen, odabaşıydı. Sürekli ortalarıyla bulunmaları gerektiğinden bekâr olmaları mecburiydi. Odanın bütün işleri yanında genç yeniçerilerin terbiyesi, zaptı, eğitimleri ve ibadetleriyle ilgilenirlerdi. Sekban bölükleri, önceleri ayrı çorbacısı ve odabaşıları olmasına rağmen tek bir orta sayılmış ve odabaşılarını temsilen 65. cemaatin odabaşı olan başodabaşı, ağa divanına katılmıştı.[121] Zamanla neferlerin artması ve ortaların ayrı görevlendirilmesiyle önce 18. sekbanların sonra diğer bütün sekban bölüklerinin odabaşıları, cemaat ve ağa bölüğü odabaşıları gibi kabul görmüştü.[122] Yeni odabaşılar vazifelerine başlarken orta sofada bütün orta mensuplarının katıldığı bir içtima yapılır, katılamayanların yerine yağmurlukları konulurdu.[123] Cemaatlerde çorbacının yardımcısı vasfında kethüdalar vardı. 17. yüzyılın ortasında bu derece kalkmıştı.[124]

Odabaşılar önceleri bir süreye tabi olmadan görev yaparken emekliliğin çıkmasından sonra belli müddetlere tabi tutulmuşlardır. Hastalık, sakatlık veya yükselmeye mâni bir durum yoksa çorbacılık, çavuşluk veya ağa kapısı görevlerine yükselirlerdi. İmtiyazlı olan 1. bölüğün odabaşına çavuşluk hatta bazen küçükçavuşluk da verilirdi.[125] Solaklarda çorbacı olan solakbaşıyla odabaşı arasında solak kethüdası adlı bir derece vardı. Solakbaşılık kethüdanın, kethüdalık odabaşının yoluydu.[126] Ortalar dışında oluşturulan tüfekçi gibi birliklere, kalelerde sayıları artan orta dışında görevli yeniçerilere de odabaşı görevlendirilirdi; ancak bunlar orta odabaşısı vasfında değillerdi.

Odabaşının altında, ortanın iaşe işleriyle sorumlu olan vekilharç vardı. Odanın kumanya parasının konulduğu kutu onda dururdu.[127] Odabaşıya usta, vekilharca

---

118 *BOA, A.MHM. d*, 55, hk. 424. *BOA, A. MHM. d*, 73, hk. 815.

119 Çorbacıların isimleri 18. yüzyılın başlarına kadar orta defterlerinin üzerine yazılmıştı. Maaş defteri olan dönemler için görev süreleri çıkarılabilmektedir. Buna göre yükselme ve diğer sınıflara geçme durumuna göre, bu süre çok kısa olabildiği gibi birkaç yılı da bulabilmekteydi.

120 *Taylesanizâde Tarihi*, 155.

121 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 173-177, 211.

122 1660'lı yıllardaki kayıtlarda, sekban ortalarının odabaşıları diğer orta odabaşıları gibi tanınmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 33-411. Emeklilik tezkirelerinde de sekban bölüklerinin odabaşıları, diğerleriyle aynı haklara sahip olarak gösterilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 257-53. *BOA, D.YNÇ*, 272-76.

123 *BOA, D.YNÇ.d*. 34179. *BOA, D.YNÇ*, 110-437.

124 Görevlerinden biri, ortalarda hizmet eden küçük yeniçeri oğullarının yetiştirilmesi ve tedibiydi. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 3b.

125 "Râbıta-i Âsitâne", 30.

126 *BOA, D.YNÇ*, 86-44, 68. *BOA, D.YNÇ*, 103-2. *BOA, D.YNÇ*, 111-183, 189. *BOA, D.YNÇ*, 202-74. *BOA, D.YNÇ*, 199-228.

127 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 173.

odabaşı şakirdi de denilirdi.[128] Emrinde karakullukçular hizmet ederdi. Vekilharç yükseldiğinde odabaşı olurdu.[129]

Vekilharçtan sonraki derece bayraktar, diğer adıyla alemdar idi. Seferler ve merasimlerde orta bayrağını taşırdı.[130] Onları serdengeçti bayraktarlarından ayırmak için *orta bayraktarı* ve *alemdar-ı meyâne* adı da kullanılırdı.

Bayraktarların altında, hizmet etmekten kurtulmuş neferler vardı ve bekâr olmalarına göre yükselme imkânına sahiplerdi. Sakal bırakma, odabaşıyla yemek yeme ve oturma hakları vardı.[131] Alemdarlık ve vekilharçlığa yükselme hakları olanlar, *eski* olarak isimlendirilirdi.[132] Kıdemlerine göre başeski, ikincieski ve üçüncüeski şeklinde sıralanmışlardı.[133] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da bunlar baş, orta ve küçük müteferrika olarak gösterilmiştir.[134] Ortalarından ayrı bulunduklarında bayraktarlık ve vekilharçlıkta boşalma veya kendilerine ihtiyaç duyulduğunda çağrılırlardı.[135] Her zaman yükselmemişler; gönüllü olarak görevleri bıraktıklarında, hizmet göremeyecek derecede yaşlı veya sakat olduklarında yollarını devretmişlerdi.[136]

Ortalarda *hizmet edenler* içinde en üst görevli, aşçıydı. Bunlar *usta* olarak adlandırılırdı. Etmeydanı'nda da aşçılar olduğundan bunlar, *orta aşçısı*, *aşçıy-ı meyâne* veya *pervazî usta* olarak gösterilirdi. Karakullukçulardan maiyetlerinde hizmetliler varken 18. yüzyılda kalabalık ortalarda aşçı yardımcıları da istihdam edilmişti.[137] 19. yüzyılda ise bazı ortalarda aşçıların sayısı iki veya üçe çıkmıştı.[138] Hususi kıyafetleri olan aşçılar bellerinde büyük hançer taşırlardı.[139] Görevlerini tamamlayan aşçılar neferliğe yükselirdi.[140] Ortaların aşçıları Etmeydanı'nda sırasıyla görev yaparlardı.[141]

---

128 *BOA, D.YNÇ*, 17-375. *BOA, D.YNÇ*, 82-116. *BOA, D.YNÇ*, 258-48. *BOA, D.YNÇ*, 255-199.

129 *BOA, D.YNÇ*, 101-438. *BOA, D.YNÇ*, 215-333.

130 1642'de Azak'ta 9. sekbanların bayraktarı savaşta bayrağı tutarken düşman koluna vurup yaralamıştı. *BOA, D.YNÇ*, 22-78.

131 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 175.

132 *BOA, D.YNÇ*, 117-380. *BOA, D.YNÇ*, 348-364. Şubat 1777'de orta emektarları dört eskiyi; odabaşı, vekilharç, bayraktar ve başeski olarak görevlendirmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 343-65.

133 *BOA, D.YNÇ*, 112-219. *BOA, D.YNÇ*, 82-173. *BOA, D.YNÇ*, 101-501. *BOA, D.YNÇ*, 92-371. *BOA, D.YNÇ*, 159-74.

134 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 173-174.

135 *BOA, AE.SAMD.III*, 3234. *BOA, D.YNÇ*, 258-39. *BOA, D.YNÇ*, 82-173. *BOA, D.YNÇ*, 91-69. *BOA, D.YNÇ*, 105-205. *BOA, DYNÇ*, 120-272. *BOA, D.YNÇ*, 130-128. *BOA, D.YNÇ*, 53-70. *BOA, D.YNÇ*, 161-292. *BOA, D.YNÇ*, 112-219. *BOA, D.YNÇ*, 101-501. *BOA, D.YNÇ*, 92-371. *BOA, D.YNÇ*, 159-74.

136 *BOA, DYNÇ*, 118-159. *BOA, D.YNÇ*, 190-448.

137 Bir kayıtta 5. bölükte sofracı olarak görevli gösterilmiş ve aşçılar gibi ondan da *usta* olarak bahsedilmişti. *BOA, A.MHM. d.* 176, hk. 573, 718.

138 *BOA, A.MHM. d.* 240, hk. 1026, 1066-1065, 1238, 1172.

139 Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti* (çev. Kaymakam Nazmi) Büyük Erkânıharbiye, Ankara 1934, 81.

140 *BOA, D.YNÇ*, 59-102.

141 *BOA, DYNÇ*, 81-366. *BOA, DYNÇ*, 89-161.

Aşçıların altında ortaların hizmetçileri olan karakullukçular vardı. Ocağa ilk girenler aşçılığa kadar bu seviyede bulunur;[142] odayı temizlemek, ihtiyar yeniçerilerin hizmetlerini görmek, odun yarmak, ocağı ve kandilleri yakmak, kapları yıkamak ve diğer çeşit hizmetlerde görevlendirilirlerdi. Ortaların işlerini halletmek için İstanbul dışına da gönderilirlerdi. Karakullukçular yeni ve eski olmalarına göre sayılan hizmetleri yapmışlar ve buna göre isimlendirilmişlerdir. En yeniden önce odaya yazılan, pazar işlerini gördüğünden *pazara giden* ismini almıştı. Pazara gidenden daha kıdemlisi ayakkabıları temizleyen *pabuççu,* ondan kıdemlisi *kandilci*ydi. Tecrübelileri önce saka, sonra başkarakullukçu ve en sonunda aşçı olurdu.[143] Mevcudu çok olan odalarda karakullukçuların sayısı fazlaydı.[144] Karakullukçuların bazıları çorbacılara seyis ve haseki olarak hizmet etmiş;[145] yine zabitlerin mutfaklarında, kahve ocaklarında veya diğer hizmetlerinde, yeniçeri ağasının dairesinde ve ocak kârhanelerinde çalışmışlardı.[146]

Karakullukçuluğun sabit bir süresi yoktu. Çalışma müddetleri ortaya sık nefer alınmasına, şahsi durumlarına ve orta idarecilerin müsaadesine göre değişmekteydi. Süre bazen aşçılıkla beraber on beş seneyi bulsa da[147] beş sene gibi kısa süre yapanlar da vardı.[148] Karakullukçular hizmet etmelerinin de emaresi olan dizlik/*dizge* ve gümüş (sim) renkli kuşak *çapraz* (çaprast) giyinmişlerdi.[149] Bunları giyinmeyi *dizge ve çapraz çekme* yahut *çapraza koşturma,* karakullukçuluktan kurtulmayı

142 *BOA, D.YNÇ,* 113-137.

143 *BOA, D.YNÇ,* 112-320. *BOA, D.YNÇ,* 84-2. *BOA, D.YNÇ,* 294-77. *BOA, D.YNÇ,* 95-391. *BOA, D.YNÇ,* 248-227. *BOA, DYNÇ,* 267-30.

144 *BOA, D.YNÇ,* 158-47. 18. yüzyılda sefere giden ortalarda 20, 25, 35 karakullukçunun olduğu ortalar vardı. *TSMA.D,* 2474.

145 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 174-175. *BOA, D.YNÇ,* 107-378.

146 *BOA, D.YNÇ,* 110-281. *BOA, DYNÇ,* 145-2. *BOA, D.YNÇ,* 214-80. 1733'te başçavuşun pazara gideni karakullukçu kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ,* 112-2.

147 Bu kadar süre hizmet eden bir yeniçeri için bk. *BOA, D.YNÇ,* 110-293.

148 Yeniçeri arzlarında genellikle çocuk yaşlarından itibaren, uzun zaman veya yedi seneye kadar karakullukçu olarak hizmet ettikleri gösterilmiştir. *BOA, D.YNÇ,* 101-471. *BOA, D.YNÇ,* 267-57. 1760'ta bir karakullukçu sekiz buçuk yıl hizmet ettiğini beyan etmişti. *BOA, D.YNÇ,* 246-238. 1763 tarihli bir arzda ise sekiz sene hizmet eden bir karakullukçu vardı. *BOA, D.YNÇ,* 257-400. Yine başka biri sekiz sene hizmet ettiğini bildirmişti. *BOA, D.YNÇ,* 258-42. Biri on sene karakullukçu olarak hizmet edip sonra başkarakullukçu olmuştu. *BOA, D.YNÇ,* 177-212. 1720'deki arzına göre 59. bölükten Mustafa sekiz dokuz sene karakullukçuluk yapmıştı. *BOA, D.YNÇ* 66-38. *BOA, D.YNÇ,* 108-41. *BOA, DYNÇ,* 101-471. *BOA, D.YNÇ,* 181-182.

149 *BOA, DYNÇ,* 81-417. *BOA, D.YNÇ,* 260-107. Yeniçeriler beyanlarında çapraz dediklerinin aslı *çap u rast*tır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* I, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 2004, 325. Bazı kayıtlarda *çaprast* şeklinde yazılmıştır. *BOA, D.BŞM.d.* 3959. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târihi Mür'i't- Tevârih,* I (haz. M. Münir Aktepe), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, 106. Dizge; dizbağı veya dizlik, dize kadar inen iç donu veya şalvardı. Yaşar Çağbayır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Ötüken Yay., İstanbul 2017, 387.

çaprazdan çıkma olarak adlandırırlardı.[150] Karakullukçuluktan sonra aşçılık yapmayanlar nefer olarak İstanbul veya kalelerde görev yapardı.[151]

Her ortada olup olmadığı tespit edilemeyen, tüfenkçi ve küçük tüfenkçi dereceleri vardı.[152] Sadece 1. ve 5. bölükte ise, ortanın aydınlatmasından mesul, sakanın üstünde derecesi olan zenbilci adıyla görevli bulunurdu.[153] Ortalarda yaşlı yeniçerilerden müteşekkil *ihtiyarlar* vardı. Bunlar 17. yüzyıldan sonra ortaların esas hâkimi olmuşlardı.[154]

Ocak içerisinde yükselme, görev ve maaş baremi üzerine kurulmuş; her görev veya unvanın terfileri belirlenmişti. Önce orta kademelerinde ilerlenir, odabaşı sonra çavuş ve nihayetinde çorbacı olunurdu. Bu şekilde yükselme her zaman geçerliliğini muhafaza etmişti.[155] Çorbacılara kadarki görevliler sadece bir orta içinde yükselebilmiş; bu görevler uhdelerindeyken başka bir ortaya geçememişlerdi. Çorbacılar ise emektarlıklarına göre farklı ortalara tayin edilmişlerdi.

Yükselmenin diğer bir yolu, orta silsilesi içindeki görevlerden yararlılıklara göre yevmiyeleri ve itibarları yüksek atlı sekban, atlı zağarcı ve solaklara geçmekti.[156] Bu sınıflara geçmenin gayesi, yükselmeyi hızlandırmaktı. Çünkü bunlar doğrudan cemaatlere yayabaşı olurlardı. Yeniçeri ağası dairesinde hizmet etmek yani gedikli olmak da hızla yükselmenin bir yoluydu. Ağa bölüklerden olanlar bölükbaşı veya ariyet çavuşluğuna; cemaatlerden olanlar ise zağarcı, sekban ve solaklığa yükselmişlerdir. Terfiler askerî kabiliyetlerine, savaşlardaki yararlılıklarına veya kendilerine verilmiş diğer vazifelerdeki muvaffakiyetlerine bağlıydı. Seferlerde kahramanlık gösterenlere, kaleye yürüyenlere, sancak dikenlere yollarından daha büyük terfiler verilirdi.[157]

Ağa bölüklerinde bölükbaşılıktan sonraki dereceler ise başbölükbaşı, kethüdayeri, muhzır, acemi oğlanı yayabaşılığı ve cemaat ortalarının yayabaşılığıydı. Yayabaşılıktan sonra sırasıyla deveci, başdeveci, haseki, turnacıbaşı, saksoncubaşı,

150 *BOA, D.YNÇ*, 83-394. *BOA, D.YNÇ*, 90-224. *BOA, D.YNÇ*, 153-11. *BOA, D.YNÇ*, 205-134. *BOA, D.YNÇ*, 267-57. *BOA, D.YNÇ*, 181-182.

151 *BOA, D.YNÇ*, 117-235, 269. *BOA, DYNÇ*, 118-100.

152 *BOA, D.YNÇ*, 89-275. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 4.

153 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 320-321.

154 İhtiyarların yaptığı işler ve orta hakkındaki tasarrufları ilgili kısımlarda gösterilecektir.

155 *BOA, C.AS*, 21151. *BOA, D.YNÇ*, 90-23. *BOA, D.YNÇ*, 119-367.

156 *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 47, 61. *BOA, D.YNÇ*, 27-154.

157 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 203-204, 212. 14 Mayıs 1552 tarihinde Segedin'de yararlılığı görülen zenberekçiye boşalan saksoncubaşılık veya turnacıbaşılk verilmesi emredilmişti. *888 numaralı Mühimme Defteri*, 431. 30 Mart 1578'de, Hoy ve Urumi muharebelerinde yoldaşlık yani kahramanlık gösteren iki yayabaşının birine turnacıbaşılık, birine hasekilik, bölükbaşına kethüdayerilik, iki yeniçeriye bölükbaşılık verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 34, hk. 140.

zağarcıbaşı, kulkethüdası ve sekbanbaşı olunurdu.[158] Başçavuş azledilirse deveci, terfi ederse haseki yapılırdı.[159] 16. yüzyılda yükselmeyi gösteren misal Mimar Sinan'dır. Acemi oğlanlığından yeniçeri olan Sinan, ardından sırasıyla atlı sekban, acemi oğlanı yayabaşı, cemaat yayabaşı, zenberekçibaşı ve haseki olmuştu.[160]

16. yüzyılın sonunda itibaren ocağın terfi nizamını değiştiren şartlar zuhur etmişti ki bu değişiklikler ikinci bölümde gösterilecektir.

D- Kıyafetleri

Osmanlı ordusundaki her sınıf asker gibi yeniçerilerin de kendilerine mahsus kıyafeti vardı. Yeniçeriler başlık olarak *akbörkü* giymişlerdi. Börk adı sonraları yerini, yapıldığı kumaşın adı olan *keçe*ye bırakmıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre bu başlık, keçeden imal edildiği için *keçe*, başa giyildiği için *börk* adını almıştır. Keçe, yeniçerilerin her zaman giydikleri başlık değildi. Onlar bu başlığı seferlerde, merasimlerde ve diğer görevlerini ifa ederken giymişlerdi.

Akbörk en önce beyin ve ona ait bütün askerlerin giydiği bir başlıktı. Orhan Bey zamanında yeniçerilerden önce yayalar giymiş;[161] I. Bayezid devrinde kapıkullarına mahsus hale gelmişti. Şekli zamanla değişmiş, II. Mehmed devrinde tellerle süslenen börkü sadece yeniçeriler kullanmıştır.[162] Sonrasında azaplar ve bazı beylerin giymeye devam ettiği[163] bu başlık, 28 Ekim 1514 tarihinde yeniçeri, solak ve kapıcılar dışındakilere tamamen yasaklanmıştır.[164] Börkün neferler, görevliler ve çorbacılar tarafından giyilen çeşitleri vardı.[165] Sefer zamanı İstanbul'da yeniçeriler yerine görev yapan acemi oğlanları da yatırtmasız ve tüylüksüz börk giyerlerdi.[166]

Önceleri piyasadan alınan börkler, I. Selim zamanında ocakta imal edilmeye başlandı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da bunun sebebi, kolay temin edilmesine mâni olmak gösterilmiştir[167] ki bu değişiklik yukarıda bahsedilen, börkün yeniçerilere

---

158 *Osmanlı Kanunnâmeleri,* IX, 377-378. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 222-223. *BOA, KK.d.* 232, s. 127, 136.

159 *Telhîsü'l-Beyân,* 146.

160 *TSMA.d.* 1461.

161 *Cihânnümâ,* 67.

162 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Kuruluştan 897 / 1487'ye kadar)* (haz. Cihan Çimen), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2006, 12.

163 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman,* X. Defter (yay. haz. Şerafettin Severcan), TTK Basımevi, Ankara 1996, 149. *Cihânnümâ,* 68.

164 "Dokuzıncı gününde Şeyh Ahmed Tayî zaviyesine gelinüb Hersekzâde, Dukakinzâde ba'zı müfsidler köyün evlerin ihrak ve garet eylediler. Siz muhafaza-i askerde ihmâl ve tekâsül üzerinesüz deyü çadırları yıkılub 'azl olundılar. 'Azim yasağ olundı ki yeniçeriden, solakdan ve kapucılardan gayri kimesne ak börk giymeye". *Haydar Çelebi Rûznâmesi,* 121. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 165.

165 Bu husus için bk. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 263.

166 9 Eylül 1609'da Halep beylerbeyine gönderilen bir emre bakılırsa yeniçeriler yanında kulkardeşleri de keçe giymişti. *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 302.

167 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 235.

mahsus hale gelmesiyle alakalıydı. Piyasadan alınan keçe kumaşlardan,[168] keçeci kârhanelilerince yeni odalarda, Orta Cami yanındaki imalathanelerde börk yapılmış, ihtiyacı olan neferlere odabaşı nezaretinde satılmıştır.[169]

Yeniçeriler keçe kullanmadıklarında ya sadece fes giyer yahut bunun üstüne kırmızı astar (dülbend, puşi) sararlardı.[170] Karakullukçuluktan kurtulmadıkça astar saramazlardı.[171] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, 17. yüzyıl başında seferlerde keçe giymeye ehemmiyet verilmediği, hatta keçeleri olmadığından olsa gerek bazılarının başlarına tüfek kılıfı geçirdikleri anlatılmıştır. 17. yüzyıldaki seferlere keçeli olarak katılsalar da sonrasında terk etmişler, sadece ocak görevlileri ve sadrazam dairesinde olanlar kullanmaya devam etmiştir. Taşradan seferlere giden neferlerin ise tamamı keçesizdi.[172] Dolayısıyla 18. yüzyılda keçe, İstanbul'daki merasim ve törenlere mahsus hale gelmiştir. Hatta neferler bazı merasimlere bile keçe yerine sadece sarıksız fesle (dal-fes, şeb-külah) katılmıştır.[173] Ferdi olarak sahip olunanlardan başka ortalarda, merasimlere katılan neferlerin ortaklaşa kullandığı keçeler bulundurulurdu.[174]

Yeniçeriler elbiselerini kendilerine dağıtılan kumaşlardan diktirirlerdi. Kumaş dağıtımından sadece esâmîsi olanlar faydalanabilirdi. Hazinenin bozukluğu se-

---

168 Ocak 1566 tarihli bir kayda göre börk yapılan keçe daha önce serbestçe imal edildiğinden bol olduğu ancak iltizama verildikten sonra temininde sıkıntı çıktığından yeniden keçe üretimi yapanlara mâni olunmaması Ankara kadısından istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 5, hk. 902. 31 Ağustos 1609'da İstanbul'daki esnafa elindeki keçecileri yeniçeri börkü yapan ustalara vermeleri emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 79, hk. 689.

169 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 235. Bu eserde keçelerin satıldığı gösterilmemiştir. Ancak imalinde kullanılan keçelerin satın alınması ve keçeciler işletmesinin maliyetleri düşünüldüğünde satış yapıldığı daha mümkün görünmektedir. Zaten aşağıdaki dipnotta da görüldüğü gibi 18. yüzyılda satın alınmayla temin edilmişti. Evliya Çelebi 10 usta ve 60 nefer olarak keçeci imalatçılarını göstermiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* I (haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, 269. Sonraları keçenin az giyilmesi üretimi azalttığından yahut başka şekilde kaydedilmiş olduklarından bu kârhanenin kayıtlı mensupları 20-30 kişi seviyesindeydi.

170 Yeniçerilerin fes giyip üzerine puşi (astar) giydikleri kayıtlarda da görülmektedir. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 201. *BOA, C.ML,* 7747. Ayrıca bk. Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler,* Koçu Yay., İstanbul 1964, 96.

171 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 175.

172 Çehrin seferinde yeniçerilerin hepsi keçeliydi. *Hüseyin Behcetî'nin Mi'râcü'z-Zafer Adlı Zafer-nâmesi (h. 1088/m. 1678) (1-101. varaklar arası)* (haz. Filiz Duman), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2010, 159. Mayıs 1686'da cephedeki yeniçerilerin giymesi için Belgrad'a keçe dokuyacak ustaların gönderilmesi emredilmişti. *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (haz. Mesut Demir), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2010, 187. Antoine Galland, 1672-73 yıllarında merasimlerdeki yeniçerilerin keçeli olduklarını yazmıştı. *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673),* I (çev. Nahid Sırrı Örik), TTK Basımevi, 1998, 91, 226. Marsilli, yeniçerilerin harbe girerken sarık kullandıklarını göstermişti. *Osmanlı Askeri Vaziyeti,* 68. Prut Seferi'nde yeniçeriler kırmızı fesli olarak tasvir edilmişlerdi. Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü* (haz. Songül Çolak-Metin Aydar), TYEKB Yay., İstanbul 2019, 80.

173 *BOA, A.d.* 349, s. 100-102.

174 61. bölüğe ait masraf defterinde 1165/1754-55 yılında keçe alımı için 900 akçe ödenmişti. Bir yıl sonra keçe tamiri için 105 akçe, iki yıl sonra dokuz keçeyi tamir için 48 akçe verilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 41151.

bebiyle 18. yüzyılın sonunda kumaş dağıtılamadığında yeniçeriler kıyafetlerini kendileri temin etmiştir.

Tasvirlere ve kayıtlara göre yeniçerilerin kıyafetleri şöyleydi: İç giysilerinin üzerine kırmızı gömlek, dizlere kadar inen lacivert çakşır, üst giysi olarak lacivert dolama giyerler ve bellerine siyah kuşak sararlardı. Çakşırın boyu zamanla dizden aşağıya inmişti. Baldırlarını tozluklarla kapatırlardı. Odabaşıların kuşakları daha genişti, ağa ve zabitlerin hizmetinde olanların da farklıydı. Zabitlerin ve solaklar gibi hususi vazifelilerin yeşil kadifeden giysileri vardı. Kış giysisi olarak bütün neferlerin yağmurlukları vardı. Yeniçeriler sefer zamanı zırh giyer ve demir kolçak takarlardı. Ayakkabı olarak neferler kırmızı tomak ve yemeni, sakalar siyah veya kırmızı çizme kullanır; cemaat çorbacılarıyla daha üst zabitler sarı, diğerleri kırmızı çizme giyerdi.[175] İhtida edenlerden ocağa yazılanlara *yeniçeri kisvesi* olarak verilenler; dolama, şalvar, mintan, astar destar, kuşak, fes, pembe zıbın, yemeni ve tozluktu.[176] 20 Haziran 1779 tarihli bir kayıtta taşradaki yeniçerilerin başlarına fes giyip üzerine astar sardıkları, şalvar ve dizlik (tozluk) giydikleri anlatılmaktaydı.[177] *Yeniçeri pabucu* ve *yeniçeri çizmesi* adıyla bilinen ayakkabıları, çarşı ve pazarda satılırdı.[178]

Dolama da her zaman giyilmeyip merasimlere mahsustu. Yazın merasimlere neferler puşi ve kırmızı gömlek giyerek katılmıştı.[179] Yukarıda bahsedildiği gibi karakullukçular, sakalar ve aşçılar *dizge* ve *çapraz* (çaprast) kullanırdı. Aşçılar iş yaparken meşinden önlük giyerdi. Hususi olan bu giysiler süslemeli olduklarından pahalıydılar. Ortalar tarafından temin edilir ve görevleri bitiminde geri alınırdı.

Ağalar rütbelerine münasip börk ve elbiseler giyinirdi. Kıyafetleri esasen divan günleri giydikleri elbiselerdi.[180] Sadrazamı ziyaret ettikleri güne atfen *çarşamba takımı* da denilmekteydi.[181] Çorbacılar kuka giyer, süpürge ve ayrıca süsler takarlardı. Zabitler kürklü olur ve başlarına süpürgesiz balıkçın kuka giyer veya turna teli takardı. Zabitler ve çorbacılar bazı merasim ve ziyaretlerde börk yerine yusufi, perişanî ve mücevveze kullanır; ocak imamı, örfi yani diğer mollalar gibi başlık

175 *Taylesanizâde Tarihi*, 278. Koçu, *Yeniçeriler*, 96-97. Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, TTK Basımevi, Ankara 2010, 73. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 344.

176 *BOA, AE.SMST.II*, 7887, 8441, 10033.

177 *BOA, C.AS*, 33534.

178 *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 234a-234b. M. Sadık Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2004, 190.

179 *Subhî Tarihi*, 703.

180 *BOA, A.d*, 347, s. 125-126. Bu kıyafetler hakkında Mahmud Şevket Paşa'nın *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi* adlı eserinde tafsilatlı malumat bulunmaktadır.

181 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu No 2108, Tıpkı Basım, TYEKB Yay., İstanbul 2012, vrk. 134, 221.

takar; yeniçeri ağası ise kürk, selimî sarık, kadife şalvar giyinirdi.[182] Kulkethüdası, ağa divanına geldiğinde çorbacı üsküfüyle gelir ama turna teli yerine balıkçın üsküfü takardı. Bununla beraber onun merasimlerde destarî giydiği de olurdu.[183]

Solaklar merasimlerde vaşak kürk, yeşil kadifeden uzun bir giysi giyinirdi. Saksoncu ve zağarcılar padişahla ava gittiklerinde ellerinde ince uzun gümüşten değnek bulundurur ve solaklar gibi giyinirdi.[184]

Mehmed Neşrî'ye göre Frenklerden alınan ve *sakal kırmak* denilen sakalsızlık âdeti, belli seviyelere gelmeyen kapıkulları için mecburiydi. Yeniçeriler de *eski* olmadan sakal bırakamazlardı. Yani sakal bırakma hizmet etmekten kurtulmanın işaretiydi. Başeskilik, bayraktarlık ve vekilharçlık sıraları gelenler sakal koyuverip göreve başlardı.[185] Emekliliğin alameti de yine sakallı olmaktı. Nefer seviyesindekiler emekli edildiğinde kendilerinden sakal bırakmaları istenirdi. 1739'da 97. cemaatten İbrahim emeklilik istediğinde kendisine "sakalın koyuver gel" denmiş, sonra emekli edilerek evrakının üzerine "sakalını koyvermiştir" izahatı eklenmişti.[186]

E- Kışlalar

Alt sınıf ocakların mensubu ve dolayısıyla genç ve bekâr olan acemi oğlanları ve yeniçerilerin ikametlerine kışlalar tahsis edilmiştir. İstanbul'un fethinden evvel Edirne'de kullanılan yeniçeri kışlaları ocak İstanbul'a taşınınca zamanla harap olmuştu.[187] Ancak Edirne'de sürekli birkaç yüz yeniçeri bulundurulduğundan bunlara ait odalarla ağalarına ait konak her zaman mevcuttu. Padişahlar 18. yüzyılın başına kadar Edirne'de uzun süre kalabildiklerinden Yeniçeri Ocağı için burada odalar kiralanmış; ordu Edirne'de bulunduğunda ise geçici kışlaklar hazırlanmıştı.[188]

İstanbul'un payitaht olmasından sonra yeniçeriler, kışla olarak yaptırılan *oda* denilen binalara yerleşmişlerdi. Kışlalar Şehzadebaşı ve Aksaray'da iki ayrı yerdeydi. İstanbul fethedildiğinde Haliç tarafından gelen yeniçerilerin bayraklarını diktikleri Şehzadebaşı'ndaki odalara, erken yapıldığı için eski odalar, Aksaray'da-

---

182 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 10a. *BOA, A.d.* 347, s. 34. *Subhî Tarihi*, 693. *BOA, A.d.* 346, s. 20-21. Ağanın bazı merasimlere katılırken giydiği kıyafetler için bk. *TSMA, E.* 406-1.

183 *BOA, A.d.* 347, s. 113. "Râbıta-i Âsitâne", 27. Yeniçeri serpuşlarının örnekleri için bk. Tuğba Güner, *XVIII. Yüzyıl Babiali Merasimlerinde Kılık Kıyafet,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2010.

184 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 194. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 317.

185 *Cihânnümâ*, 68. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 175. *BOA, D.YNÇ,* 106-77. *BOA, D.YNÇ*, 62-353. *BOA, D.YNÇ*, 63-41.

186 *BOA, D.YNÇ*, 155-337. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)* (trc. Halil İnalcık- Nihan Özyıldırım) TTK Basımevi, Ankara 2012, 295.

187 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 172. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 238.

188 *BOA, C.AS*, 40281. *TSMA, E.* 321-53/1, 2, 3, 7, 9. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 55. *BOA, D.YNÇ*, 51-258.

kilere yeni odalar denilmişti. Şehzadebaşı Camisinin yapılmasıyla buradaki odaların bir kısmı yıkılmış ve odalar yeni odalar tarafına taşınmıştı.[189]

Kışlalarda her ortaya bir oda tahsis edilmişti. Eski odalarda yirmi altı kışla vardı, diğerleri yeni odalardaydı. Cemaatler ve ağa bölükleri kışlalara karışık dağıtılmıştı. Eski odalarda kışlası bulunan cemaatler 60, 61, 62, 91, 95, 96 ve 100'üncüydü. Ağa bölüklerinden olanlarsa 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61'inciydi. Buradaki solak odaları müteferrikalara aitti. Solakların düzen odası denilen yerleri ise yeni odalardaydı.[190] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ortaların bu şekilde dağınık olması, odalar yapıldığında orta temsilcilerine yarış yaptırıldığı, temsilcinin girdiği odanın kendilerine tahsis edildiği şeklinde anlatılmıştır. Ancak aynı kaynakta, ağa bölükleri ihdas edildiğinde yirmi bir ortanın eski odalara yerleştirildiğinden, 1. ve 21. bölüklere yer kalmadığından geçici olarak çardaklara yerleştirildiğinden de bahsedilmiştir.[191]

İlk yapıldıklarında etrafı açık ve girilmesi kolay olan odalarda bazı ahlaksızlıklar olunca Pargalı İbrahim Paşa tarafından nizamiye ve kapılar yaptırıldı.[192] Eski odalarda mescit varken dışarıdaki mescitlere gitmeden ibadet edebilmeleri için yeni odalarda orta mescidi inşa edildi. İbrahim Paşa, odalardaki inşa faaliyetleri bitip ziyarete gittiğinde 21. ağa bölüğü aşçısı tarafından kendisine şerbet ikram edilmiş; bunun karşılığında "bu oda benim odam olsun" dediğinden burası paşa odası olarak anılmaya başlanmıştır. Orta mescidi III. Murad zamanında büyütülerek cami şekline getirildi ve görevliler tayin edildi.[193]

Eski odalarda dışarıyla bağlantı, Şehzadebaşı Cami tarafına açılan 61 Kapısı olarak adlandırılan 61. cemaatin beklediği kapı, Saraçhane tarafına açılan 95.

---

189 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 233. Mehmet Mert Sunar, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar* (yay. haz.) Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, 252-254. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 233.

190 Kayıtlarda eski odaların sayıları ve oda numaraları hususunda uyumsuzluk bulunmaktadır. Yukarıda gösterilen cemaat numaraları *BOA, C.AS.* 15915'deki, bölük numaraları *BOA, D.BŞM.d.* 3369'deki malumattır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* (s. 216) ağa bölükleri numaraları için aynı malumatı vermiştir. Buna göre bu kışladakilerin sayısı yirmi altıdır. *BOA, D.BŞM.d.* 3369'deki cemaatlerin numaraları 60, 61, 91, 95, 96 ve 100'dür. 20 Ağustos 1803 tarihli belgede 58, 60, 61, 62, 91, 95, 96, 100. cemaatlerle beraber on yedi ağa bölüğü kışlası eski odalarda gösterilmiştir. *BOA, C.AS,* 21967. 21 Mayıs 1768 tarihli diğer bir belgede eski odalarda yedi cemaat, on dokuz ağa bölüğü kışlası gösterilmiştir. *BOA, C.AS,* 32376. Yeni odalardaki bazı odalar için bk. *BOA, C.AS,* 23370, 37861. *BOA, C.AS,* 7426. *BOA, C.AS,* 32376. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 233.

191 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 215, 233.

192 Yeniçerilerin odalarında yasak fiilleri işlemeleri sonrasında da devam etmişti. 22 Kasım 1601 tarihli kayda göre bir yeniçeri ocak seferdeyken ortanın kışlasına fahişe getirmiş ve yakalanmıştı. Her ikisinin öldürülmesi emri verilmişti. *BOA, MAD.d.* 18155, s. 28.

193 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 234-235. Şehzade Selim'le mücadelesi sırasında İstanbul'a gelen kardeşi Korkut, yeniçeri odalarındaki mescitte kalmıştı. *Hadîdî Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, 344. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın yeni odalarda mescit olmadığı nakli doğru ise bu mescit eski odalardaki olmalıdır.

cemaatin beklediği Meyyit Kapısı, Çukurçeşme tarafına açılan, 44. bölüğün beklediği 44 kapısıyla sağlanmıştır. 44. bölük kışlasında ve 61 Kapısı önünde padişahın ziyareti sırasında bir müddet kaldığı veya ocağa ait merasimleri izlediği *taht-ı padişahı* veya *kasr-ı hümâyûn* olarak adlandırılan birer daire vardı. Yeni odalarda ise yedi kapı mevcuttu. Bunlar 56. cemaat kapısı (Solaklar Kapısı), 73. cemaat kapısı (Karaköy Kapısı), 13. cemaatin beklediği ve sürekli açık bulundurulan Âdet Kapısı, 70. cemaat (Meydan Kapısı), 2. Ağa Bölüğü Kapısı, 52. cemaat kapısı ve 57. cemaat kapısıydı. Meydan Kapısı, Etmeydanı'ına açılmaktaydı ve girişinde nöbetçilerin beklediği bir yer bulunmaktaydı.[194] Yeni odalarda 1. ağa bölüğü kışlası içinde de padişah için bir *kasr-ı hümâyûn* bulunurdu. Bu kasır, içindeki sofayla beraber hususi tefriş edilmişti. Burada ayrıca sadrazam çuhadarı ve maiyetindeki diğer ağalara tahsisli odalar vardı.[195]

Farklı büyüklük ve şekillerdeki kışlaların bazıları tek yapıyken bazıları birkaç bina veya eklentiden oluşmaktaydı.[196] Yangınlar ve depremler sebebiyle çok sık yenilendiğinden zamanla değişikliğe uğramışlardır. Odaların büyüklüğünü ortaların mevcutları belirlemişti. Daha az mevcuda sahip sekban bölüklerinin kışlakları küçüktü; ayrıca *Dokuz Odalar* denilen tek girişi olan dokuz sekban bölüğünün kullandığı birleştirilmiş odalar da mevcuttu. Özel görevi olan 64. zağarcılar gibi ortalar daha büyük kışlalara sahipti. 19. yüzyıldaki durumlarına göre dört kata varacak şekilde çok katlı olanlar vardı. Dikdörtgen veya kareye yakın dikdörtgen şeklinde olan kışlalıların kapıları ve pencereleri mermerdendi, bazı kısımları çinilerle süslenmiş ve üst kısımları cumbalarla genişletilmiş ve süslemeli saçaklarla çevrilmişti.[197]

Kışlalar ana yapıda olan veya bağımsız şekilde bulunan tuvalet, çamaşırhane, kömürlük, odunluk, ahır gibi kısımlardan oluşurdu. Büyüklüklerine göre bahçelerinde asmalık, havuz, şadırvan gibi eklentiler de bulunabilirdi. Ana binanın giriş katında, sofa denilen, birlikte yaşamaya ve vakit geçirmeye, ibadet etmeye tahsis edilen kısım vardı. Genellikle ikinci veya daha üst katlarda zabitlerin odaları, divanhane, maaşların dağıtıldığı sergi odası yer alırdı. Odabaşı, vekilharç, bayraktar, başeski ve diğer görevlilerin hususi odaları, karakullukçuların kamaraları bulunurdu.[198] Kışlalarda kullanılan hasırlar, 17. yüzyıl başlarına kadar topluca

194 Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 257. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 204. *Câbî Târih,* I, 512. *BOA, C.AS,* 41622 (22 Ramazan 1222/23 Kasım 1807 tarihli bu kayıtta inşa edilen altı kapı gösterilmiştir.) *BOA, C.AS,* 54523.

195 *BOA, C.SM,* 3293.

196 *BOA, D.BŞM.d.* 3369.

197 Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 261-262. 14 Eylül 1672'de yeni ve eski odaları ziyaret eden Fransız elçisi maiyetindeki Antoine Galland binaların uzun şekilli, büyüklükleri ve tesisatları bakımından gayet rahat yerler olduklarını yazmıştı. *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar,* I, 187.

198 *BOA, C.AS,* 15915. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 263-265. Sayılarının çok fazla olmadığı 16. yüzyılın ortasına ilişkin malumat veren bir kanunname mecmuasına göre yeni odalarda üç yüz altmış ocaklı oda, yüz otuz çardak, altmış dokuz ocaklı kerevet, doksan talimhane, yirmi köşk, dört tekke ve yüz yirmi ahır vardı. Eski odalarda olanlar ise kırk yedi ocaklı oda, elli bir kerevet, yirmi bir çardak, bir tekke ve yirmi altı ahırdı. *Kanunnâme,* nr. 1734, vrk. 207b.

devlet tarafından temin edilse de sonrasında bu uygulama kalkmıştı[199] ve ortalar ihtiyaçlarını kendileri karşılamıştı.

Yeni odaların ortasında, Tekke Meydanı denilen alan vardı. Yeniçeri börklerinin bulunduğu keçeci dükkânları, meremmetçilere ait oda ve ambarlar buradaydı.[200] Yeni odaların önünde, kışlalardan duvarla ayrılmış ama hem kışlalara ayrılan kapısı hem de ayrı ana girişi olan Etmeydanı (meydan-ı lahm) bulunur; girişindeki kapıcı odasında bekçi beklerdi. Etmeydanı'nda yeniçerilerin et tayinatlarının dağıtıldığı tomruk denilen kasap dükkânları vardı. Et dağıtımından mesul aşçılara, içinde mescit ve temizlikleri için kısımlar bulunan bir tekke tabir edilen bina tahsis edilmişti.[201] Yeniçerilerin talimhaneleri, talimlerden sorumlu 54. bölüğün kışlası, 71. saksoncular ortasının beslediği tazılara için saksonhane ve sorumlularının kaldığı odalar, yeniçerilerin dağıtılacak elbiselik kumaşlarının konulduğu çuha ambarı Etmeydanı'ndaydı.[202] Karaköy Kapısı'nın hemen dışında, 64. cemaate ait zağarhaneler yer alırdı.[203]

Yeni odalarda, Tekke Meydanı'ndaki Orta Camiden başka Öksüzler Mescidi vardı.[204] Eski odalarda ise ibadet ettikleri tekke-mescid dışında 61 Kapısı'nın yanında Derviş Osman Türbesi, 91. cemaat kışlasının alt tarafında Bukağılı (Bukalı) Dede Türbesi yer almaktaydı.[205] III. Murad döneminde mescidin büyütülmesi ve medresenin kurulmasıyla vasıflarını kaybeden, ibadet ve dini eğitimler için kullanılan yeni odalarda dört, eski odalarda bir tekke-mektep bulunmaktaydı. Yeni odalardakilerden biri Ferhat Kethüda Mektebi'ydi.[206]

Kışlalara hususi su şebekesi çekilmiş ve bazı yerlere çeşmeler yapılmıştı.[207] Çöpler ve diğer atıklar, ücretleri ortalar tarafından ödenen mezbeleciler tarafından temizlenirdi. Ortalar, meydanları adam tutarak belli zamanlarda yıkatırdı.[208] Odaların aydınlatılması için mum ve kandiller kullanılmış; devlet tarafından verilenler yetmediği için hem odalar hem meydanlarda kullanılan mumlar oda masraf sandığından satın alarak temin edilmişti. Bazı odaların kandillerinin yağları ise vergi muafiyeti mukabilinde zimmiler tarafından karşılanmaktaydı.[209]

---

199 *BOA, A.MHM.d.* 73, hk. 88. *BOA, KK.d.* 70, s. 431.

200 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 235. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 266.

201 *Kanunnâme*, nr. 3622, vrk. 53b. *BOA, C.AS*, 21390, 32376. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 248.

202 *BOA, C.AS*, 5795, 32376, 37182. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 267.

203 *BOA, C.AS,* 49281.

204 *BOA, C.ZB,* 1576.

205 *BOA, C.AS,* 26178. *BOA, C.AS,* 15915, s. 7. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 260.

206 *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 207b. *BOA, KK.d.* 230, s. 267.

207 *Kanunnâme*, nr. 3622, vrk. 50b. Bu mecmuada odalara suyun II. Süleyman zamanında getirildiği yazılıdır. Ancak bu kaynakta çok sonraları ortaya çıkan bazı hususları bile II. Süleyman döneminde gerçekleşmiş gösterildiğinden bu hususa da şüpheli bakılmalıdır. Odalara ilk yapıldıkları zaman su getirilmiş olmalıdır. Ayrıca bk. *BOA, C.AS,* 21390, 26178.

208 *BOA, D.BŞM.d.* 41151. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 265-266.

209 *Kavânîn-i Yeniçeriyân'da* çarşamba günleri mum dağıtıldığı yazılıdır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 219. D'Ohsson ise her ay iki okka verildiğini göstermişti. *Tableau Général Ottoman*, VII, 341. 26 Ekim 1754 ➜

Orta Cami, mescit ve suyollarının ihtiyaçlarını karşılamak için vakıflar tesis edilmişti.[210]

Ahşap olan yeniçeri odaları, depremlerde hasar görmüş ve İstanbul'u mahveden yangınlarda kısmen veya tamamen yanmıştı. Bu durumda odalar hızlı şekilde yeniden inşa edilmiş;[211] tamire ihtiyaç duyulduğunda da topluca veya kısmen yenilenmişlerdi. Tamir veya yeniden inşa sırasında yeniçeriler çadırlarda veya kiralanan evlerde barınmıştı.[212]

17. yüzyıldan itibaren kışlalarda çok fazla yeniçeri kalmazdı. Evlenme nispeti arttıkça evlerinde oturanlar fazlalaşmıştır ki bu, yasak bir durum değildi.[213] Kışlaların tabi olduğu sıkı kurallar ve esâmîsi olmayanların girememesi dolayısıyla yeniçerilerin çoğu bekâr odaları ve hanlarda yaşamıştır. Odalarda daha çok hizmet edenler ve ocak ihtiyarlarından bazıları kalmıştır.[214] Bu yüzden kalelerde görevli ortalar kışlalarını beklemek üzere parayla emekli yeniçerilerden bekçi (odabekçisi) tutmuşlardı. Yine sefere giden ortaların odalarında da kendi ihtiyarlarından odabekçileri beklemişti.[215] Seferden döndükten sonra memleketlerine gideceklerin bir kısmı katı kuralları olan kışlalar yerine İstanbul'daki hanlarda kalmayı tercih etmiştir. Zaten payitaht idaresi de iaşe ve emniyet sebebiyle onların İstanbul'da bulunmaları taraftarı değildi. 18. yüzyılda sefere gittiklerinde ve döndüklerinde İstanbul'a sokulmamaları için tedbirler alınmıştı.[216]

---

tarihinde, Etmeydanı'ndan çıkan iç yağları Yedikule, Eyüp ve Üsküdar'daki mumcu esnafına verilmek şartıyla bu esnafın her ay toplam 700 okka mumu okkası 25 akçeden aydınlatmada kullanılmak üzere vermeleri kararlaştırılmıştı. *BOA, C.BLD*, 1727. 24 Kasım 1706 tarihli kayda göre Mihail, 71. saksoncular odasında yanan kandiller için her sene altmış okka zeytinyağı verecekti. *BOA, D.YNÇ*, 49-62. Ayrıca bk. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 48. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 871. *BOA, C.AS*, 10920, 44017. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 722. *BOA, DYNÇ*, 49-62.

210 *BOA, C.ZB*, 1576.

211 *BOA, C.AS*, 10187, 32376, 35404. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 265. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1904. *TSMA, E.* 475. *İzzî Târihi*, vrk. 252-253. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 268-271. *BOA, D.BŞM.d.* 3165. Odalar ve ağa kapısı için lazım olan taşlar, Temmuz 1766'da Karamürsel'den istenmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1904. Odaların tamirinden orta yetkileri de sorumlu olduğundan oda tamir masrafı paraları bazen bunlara verilmekteydi. 18 Kasım 1751'de her ortaya 2 bin kuruş dağıtılmıştı. *BOA, C.AS*, 10187, 24187.

212 *BOA, C.AS*, 38124, 42391. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 981.

213 1764'te 3. cemaatten İbrahim adlı yeniçeri Eyyüp-Çömlekçiler'de oturduğunu arzına yazmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 267-235. Patrona İsyanı sonrası çıkarılan Mart 1731 tarihli bir fermanda esâmî sahibi yeniçerilerin kışlalarında yatıp kalkmaları mecburi olmasına rağmen bazı yeniçerilerin buralarda kalmayıp bekâr odalarında, hanlarda ve hamamlarda kaldıkları anlatılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1675.

214 Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi*, 298. Bekâr olup kışlalarda yaşarken ölenler vardı. *BOA, D.YNÇ*, 347-48. D'Ohsson kışlalarda 3 binden fazla yeniçeri kalmadığından bahsetmişti. *Tableau Général Ottoman*, VII, 331.

215 8 Ekim 1813'te 1. cemaatin mensupları kolluktayken kışlada kimse olmadığından tamir işiyle uğraşan biri tarafından duvarı sökülerek odaya girilmişti. Orta sandığını açamadığından yanında götüren hırsız diğer ortaların karakullukçuları tarafından yakalanmıştı. *Câbî Târihi*, II, 1018.

216 *TSMA, E.* 515. *BOA, A.MHM.d*, 177, hk. 175. *BOA, A.MHM.d*, 185, hk. 149-151, 214. *BOA, A.MHM.d.* 196, hk. 192.

Yeniçeri odalarından başka Süleyınaniye Camisi yakınında bugünkü İstanbul Müftülüğünün yerinde ağa kapısı denilen yeniçeri ağasının sarayı vardı. Ağa kapısı hakkında ikinci bölümde malumat verilmiştir.

F- Bayrak, Tuğ ve Sancaklar-Ortaların Alâmetleri

Yeniçeri Ocağı'na ait bir sancak; ortaların, ağaların ve bazı özel görevlilerin ise kendilerine mahsus bayrakları ve tuğları vardı. Ağa bayrağı sarı kırmızı renkliydi ve yeniçeri ağasının arkasında taşınırdı. Ocağın Ehl-i Sünnet mensubu olduğunu gösteren, beyaz ipek kumaş üzerine "İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ (Şüphesiz biz san'a apaçık bir fetih verdik)" âyeti yazılı olan İmam-ı Azam sancağı alaylarda yeniçeri ağasının önünde taşınır, ordugâhta onun çadırının önüne dikilirdi.[217] Bunlardan başka 1610 yılında Kuyucu Murad Paşa'nın şark seferi sırasında Kırşehir'de Hacı Bektâş-ı Velî Tekkesi şeyhi Er-oğlu tarafından ocağa verilen ve bazen alaylarda yeniçeri ağası önünde taşınan beyaz bir sancak vardı.[218]

Yeniçeri ağası vezirse üç tuğ, değilse iki tuğ taşır, bunlar alaylarda onun önünde giderdi. Kulkethüdası ve sekbanbaşı sancakbeyi rütbesi olduklarından birer tuğları vardı.[219] Her ortanın yarısı sarı yarısı kırmızı çatal bayrağı bulunurdu.[220] Seferlerde ortaların mensuplarınca yerlerinin bilinmesi için çadır ve kazanlarına bayrakları asılırdı. Sakaların hususi yeşil bayrakları olduğu gibi serdengeçti ağalarıyla yeniçeri serdarları ocak bayrağı taşırlardı. Ortalara ait olanlarla diğer bayrak ve sancakları alaylarda ve seferlerde taşıyan bayraktarlar vardı. İmam-ı Azam sancağını başbayraktar taşırdı.[221]

Sekbanlardan başka cemaat ve bölüklerin hepsinin değişik ve kendilerine mahsus nişanları vardı. Bunlardan *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da bahsedilmediğine göre büyük ihtimalle sonrasında ihdas edilmişlerdi. Bu nişanlar, eserlerde ve mecmualarda bazı farklılıklarla gösterilmiştir.[222] Alametler; silah, hayvan ve diğer tabi-

---

217 *TSMA, D.* 3248. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* vrk. 9a. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 125. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 290-291. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman,* VII, 346-347.

218 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 569. 17. yüzyılın ikinci yarısına ait bir eser olan *Telhîsü'l-Beyân*'da (s. 146) yeniçeri ağası önünden kendi tuğundan başka sadece bir ak bayrak taşındığı yazılıdır. Yine 1640'larda yazılan *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*'nda da bu sancaktan bahsedilmemiştir. 1635 yılında bayraktar olarak sadece ağa bayrağı ve İmam-ı Azam Bayrağı bayraktarı bulunmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 4793, s.180. 18. yüzyıldaki alayları gösteren teşrifat eserlerinde de görülmezken Bektaşîlerin iyice tesirlerinin görüldüğü 19. yüzyılda taşınmış olmalıdır. *Câbî Târihi,* I, 479.

219 *BOA, D.YNÇ*, 213-110. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 208. *Telhîsü'l-Beyân,* 146.

220 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* vrk. 9a. *Telhîsü'l-Beyân,* 144. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre,* II (haz. Recep Ahıshalı), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017, 53.

221 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 291. *Taylesanizâde Tarihi,* 268.

222 Marsilli eserinde orta nişanlarını eserinde göstermiştir. Ahmed Cevad Paşa'nın eserinde de bu alametler vardır. Uzunçarşılı ise İÜNEK No 3325'de kayıtlı eserden çıkardığı listeyi vermiştir. Atatürk Kitaplığı 456 numaralı yazmanın 68-74 varaklarında da orta alametleri gösterilmiştir.

at figürlerinden, çeşitli alet edevattan ve hususi vazifelerini gösteren şekillerden müteşekkildi. Bayraklarında bulunan nişanlarını yeniçeriler yazışmalarında kullanmış; odalarına, mezar taşlarına, kullandıkları silahlara, vücutlarına, çeşmelere, sebillere, sahip oldukları gemilere, kahvehanelere, dükkân ve çarşılara, nöbet bekledikleri kolluklara, yaşadıkları sokaklara, odalarda veya kahvehanelerde okudukları kitaplara, kâtip olanlar istinsah ettikleri eserlere işlemişti.[223]

Her orta, yoldaşlarının gece vakti birbirlerini veya çadırlarını tanımasını sağlayan, aralarına karışan casusların yakalanmasına yarayan kuş seslerinden türetilmiş işaretler kullanmıştır.[224]

Yeniçerilerin dokunulmaz sayılan diğer varlıkları, kazanlarıydı. Huzursuzluklarını kazanlarını Etmeydanı'na çıkararak göstermişlerdi. Savaşlarda kazanı kaybeden orta mensupları, İstanbul'da kolluğa çorba götürürken utanç duymaları için üzerini çuvalla örterdi. Çok fazla ortan kazanının kaybedildiği 1768-74 harplerinden sonra bu uygulama kaldırılmıştı.[225]

G- Kayıtlar, Yeniçeri Efendisi Dairesi ve Yazıcılar

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra dairelerde, kâtiplerde veya diğer görevlilerde bulunan bütün defterler ve evraklar toplatılarak Ayasofya Hamamı külhanında yakılmıştır.[226] Bu yüzden zamanımıza, maliye arşivinde olduklarından yok edilmeyen 16. yüzyılın ortasından 1780'lere kadar gelen sayıları oldukça fazla tam veya parça mevâcib defterleri, bazı dönemlere ait kale maaş defterleri ve bunların icmalleri, 1790'a kadar yeniçerilerin arzları, diğer dairelere gönderilmiş evraklar ile Topkapı Sarayı arşivindeki bazı defter ve vesikalar kalmıştır. Ocağın esas sicil kayıtları,[227] diğer teşkilatlarla olan yazışmaları, görevlendirme işlemleri, taşradaki görevlilerin tayin ve yazışmaları, kolluk defterleriyle serdarların kayıtlarının tutulduğu serdarlık defterleri ortadan kaldırılmıştır.

Maaşlara ait defterler, arşivde yeniçerilerle alakalı en temel kaynak durumundadır. 16. yüzyılın ikinci yarısı öncesine ait sadece birkaç parça defter vardır. Bu

223 Bu hususla alakalı teferruatlı malumat için bk. H. Necdet İşli-Mehmet Kökrek, *Yeniçeriler, Remizleri ve Mezar Taşları*, Dergâh Yay., İstanbul 2017.

224 Mehmed Said, *Vekâyi'-i Tevârîh-i Zekeriyazâde*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1572, vrk. 33-34.

225 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler, No T5945, vrk. 97.

226 *BOA, C.AS*, 25937.

227 Maaş defterlerinden başka yeniçerilerin bütün sicillerini gösteren kütükler veya dosyaları vardı. Çünkü bir esâmînin ve ona bağlı yevmiyelerin kimlerden geldiği, nasıl arttığı-azaldığı gibi hususlar iyi takip edilmekteydi. İncelenen belgelerden, yeniçerilerin kayıtlarında düzeltme ve diğer işlemler yapıldığında başvurulan veya üzerinden doğrulama yapılan kayıtlardan bahsedilmektedir. Mesela yeniçeri oldukları halde yevmiyeleri mukabilinde başka görevlere giden yeniçeriler maaş defterlerinde yer almamaktaydı. Ancak bunların işlemleri yapılırken *mahalline kaydedilmiştir* ifadesi kullanılmaktaydı.

dönemden 18. yüzyılın son çeyreğine kadar aralıklarla da olsa defterler muhafaza edilmiştir.[228] Sonrasına ait defterler evraklarla beraber yakılmıştır. Maaş defterleri, mevcudun az olduğu dönemlerde maaş dönemleri olan her üç ayda bir yenilenmiş, eskileri hazinede saklanmıştır. Defterler maaş taksimi için düzenlenmiştir. Cemaatler, ağa bölükleri ve sekban bölükleri orta numaralarına göre sıra ile ayrı ayrı yazılırdı. Yevmiye büyüklüğüne göre sıralanmış orta mensuplarından önce eşkinci neferler; künyesi, yevmiye tutarı, İstanbul dışında görevli ise bulunduğu yer, görevleri ve hususi özelliklerine göre kaydedilirdi. Eşkinci neferlerin peşine emekliler aynı usulle yazılır; emeklilerden sonra ölmüş olan orta mensuplarının erkek yetim çocukları nân-horegânlar adıyla ilave edilirdi. Defterin sonuna ise ortanın İstanbul'da maaş alan mensuplarının sayısı ve maaş tutarlarının icmali çıkarılırdı.

Maaş defterleri üç adet hazırlanırdı; biri efendi kapısında, ikincisi ağa kapısında tutulur; üçüncüsü ise padişaha sunulurdu. Üçüncü deftere hazine defteri denirdi. Hazine defteri sonra padişahlarca incelenmemiş, doğrudan defterlerin karşılaştırma mercii olan mukabeleciye verilmiştir.[229] 18. yüzyılda nefer sayısındaki artışa bağlı olarak çoğu zaman, her maaşta yeniden yazılma yerine önceki defter, üzerinde tashih ve ilaveler yapılarak birkaç maaşta kullanılmıştır.

Maaş defterlerinin hazırlanmasına esas alınan, her ortanın kendi kâtiplerince tutulan defteri vardı. Bunlar, maaş defterlerinin usulüne göre hazırlanmıştır ancak farklı olarak kişinin unvanı veya lakabı, vazifeleri, kimin oğlu olduğu, mesleği veya meşgalesi, tabi olduğu devlet görevlileri de ilave edilmiştir.[230]

Ocakta kayıtlar, türlerine göre farklı dairelerde tutulurdu. Temel olarak yeniçerilerin sicil kayıtları diğer kayıtlardan ayrıştırılmıştı. Sicil işlemleri, birim olarak bağımsız ama işlemleri birbirine bağlı, ağa kapısı ve efendi dairesi adlı iki yerde takip edilirdi.

Kayıtlar bakımından temel birim olan efendi dairesinin başında *yeniçeri efendisi* veya *yeniçeri kâtibi* denilen görevli vardı. Yeniçeri efendisi ocak mensubu olmayanlardan, bir sene müddetle tayin edilmiştir. Ocak dışından tayin, muhtemelen ocağın yeniden yapılandırılması sırasında, II. Mehmed devrinde başlamıştı.[231] Tayin edilenlerden yıllık aidat alınmıştı, görevini tamamlamadan azledilenlere aidatın görev yapmadığı süreye isabet eden kısmı geri verilmişti.[232] 17. yüzyılda

228 Tespit edebildiğimiz tam en son defter 1192-93 yıllarına aittir.
229 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 244, 248.
230 *BOA, D.YNÇ.d.* 34325, 34329, 34343.
231 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 384.
232 1775 yılında bir yeniçeri efendisi 8.750 kuruş caize ödemiştir. *TSMA, E.* 550/40. *BOA, A.RSK.d.* 1605, s. 3.

bazen ocak içinden, halifelerden seçilenler olsa da[233] sonrasında merkezdeki önemli görevlilerden dönüşümlü olarak tayin edilmekteydi. Ancak 1730 Patrona İsyanı sırasında zorbalar, 1687 ihtilali sırasında başhalifelikten kâtip olan Veli Efendi'in oğlu başhalife Emin Mehmed Efendi'yi kâtip yapmışlardı.[234] 1769'da sefer sırasında başhalife yeniçeri kâtibi yapılmak istendiğinde ise büyük mansıptır diye itiraz edilmiştir.[235]

Yeniçeri efendisinin muayyen maaşı yoktu, aşağıda bahsedildiği gibi ulufelerden belli paylar tahsis edilmişti. Ocak hakkında verilecek kararlar için gerektiğinde yeniçeri efendisinin görüşlerine başvurulur, ocağın işleyişi veya görevlileri hakkında kendisinden gizlice malumat istenirdi.[236]

Tablo 1. 18. Yüzyılda Görev Yapan Bazı Yeniçeri Kâtipleri

Kâtip	Görev Tarihi	Eski Görevi
Süleyman Efendi	09.12.1720-13.04.1721	Darphane Nazırı
Ali Efendi	13.04.1721-04.03.1722	Başmuhasebeci
Mustafa Efendi	04.03.1722-02.03.1723	Sipah Kâtibi
Osman Efendi	02.03.1723-23.06.1724	Ruznamçe-i Evvel
Süleyman Efendi	23.06.1724-24.06.1725	Reisülküttap
Osman Efendi	24.06.1725-09.06.1726	Sabık Yeniçeri Kâtibi
Süleyman Efendi	09.06.1726-28.05.1727	Sabık Yeniçeri Kâtibi
Abdullah Efendi	28.05.1727-21.05.1728	Süvari Mukabelecisi
Süleyman Efendi	21.05.1728-14.05.1729	Sabık Yeniçeri Kâtibi
Yirmisekiz Mehmed Çelebi	14.05.1729-02.05.1730	
Süleyman Efendi	02.05.1730-04.10.1730	Reisülküttap
Mehmed Efendi	04.10.1730-29.12.1730	Başhalife
Mehmed Efendi	29.12.1730-28.04.1731	İbka edilmiştir.

233 *BOA, A.RSK.d.* 1522, s. 183. Bu kayda göre önceki 29 Kasım 1651 günü yeniçeri kâtibi sekbanbaşı olmuştu.

234 *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi* (yay. haz. Faik Reşit Unat), TTK Basımevi, Ankara 2014, 58. 4 Nisan 1690'da azledilen yeniçeri efendisi halifelikten yükselmişti. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I (haz. Muzaffer Doğan), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yay., 2017, 268.

235 *TSMA, E.* 516/32.

236 Yeniçeri efendisi 1769'da sefer sırasında merkeze savaşın ve askerin durumuyla alakalı bir mektup göndermişti. *TSMA, E.* 517/37.

Kâtip	Görev Tarihi	Eski Görevi
Süleyman Efendi	28.04.1731-16.10.1731	Ruznamçe-i Evvel
Ebubekir Bey	16.10.1731-26.05.1732	Tevkii
Siyami Mehmed Efendi	26.05.1732-19.03.1733	Başmuhasebeci
Süleyman Efendi	19.03.1733-21.03.1734	Tersane Emini
Nuh Efendi	21.03.1734-25.02.1736	Süvari Mukabelecisi
Mustafa Bey	25.02.1736-25.10.1736	Hazine Muhasebecisi
Hüseyin Bey	25.10.1736-02.02.1738	Çuhadar-ı Şehriyarı
Hasan Efendi	02.02.1738-16.01.1739	Tevkii
Hasan Efendi	16.01.1739-	İbka edilmiştir.[237]
Mehmed Efendi	25.10.1746-13.10.1747	Şehremini
Bozoğluzâde Hüseyin Efendi	13.10.1747-01.10.1748	Ruznamçe-i Evvel
Mehmed Bey	01.10.1748-21.09.1749	Cizye Muhasebecisi Emini
Ebubekir Bey	21.09.1749-08.09.1750	Başmuhasebeci
Suphi Efendi	08.09.1750-29.08.1751	Arpa Emini
Reis Efendi	29.08.1751-20.08.1752	Sipah Kâtibi
Ebubekir Efendi	20.08.1752-10.08.1753	Sabık Yeniçeri Kâtibi
Mehmed Bey	10.08.1753-	Sabık Yeniçeri Kâtibi[238]
Memiş Efendi	06.07.1756-26.10.1756	
Halil Efendi	26.10.1756-23.06.1757	Defter Emini
Ömer Efendi	23.06.1757-09.06.1758	Sipah Kâtibi
Sabuncuzâde Abdulkadir Efendi	09.06.1758-20.04.1759	Maliye Tezkirecisi
Mehmed Efendi	20.04.1759-17.01.1760	Darphane Nazırı
Mehmed Rakım Efendi	17.01.1760-15.05.1761	Defter Emini
Abdullah Efendi	15.05.1761-	Reisülküttap[239]
Ebubekir Vahdanî Efendi	23.09.1781-11.09.1782	Ruznamçe-i Evvel

237 *BOA, A.RSK.d.* 1571, s. 25. *BOA, A.RSK.d.* 1572, s. 82.
238 *BOA, A.RSK.d.* 1588. s. 5.
239 *BOA, A.RSK.d.* 1605, s. 3. 1104-1114 tarihleri arasında görev yapan yeniçeri kâtipleri için bk. *BOA, A.d.* 2938, s. 149.

Kâtip	Görev Tarihi	Eski Görevi
Bekirpaşazâde Süleyman Bey	11.09.1782-31.08.1783	Sabık Yeniçeri Kâtibi
Ebubekir Vahdanî Efendi	31.08.1783-22.08.1784	Sabık Yeniçeri Kâtibi
Mehmed Hakkı Bey	22.08.1784-09.08.1785	
Ebubekir Vahdanî Efendi	09.08.1785-31.07.1786	Sabık Yeniçeri Kâtibi
Ali Arif Bey	31.07.1786-	Şehremini[240]

Yeniçeri kâtibi, yeniçeri ve acemi ocaklarının kayıtlarının tutulmasından sorumluydu. Efendi kapısında tamamı yeniçeri olan şakirt, kalem şakirdi veya halife denilen kâtipler görev yapardı. En kıdemlileri *başhalife*ydi. Ardından *beytülmâl kâtibi*, *kese-i evvel*, *kese-i sani* ve diğer halifeler sıralanmaktaydı. Başhalife, beytülmâl kâtibi ve kese-i evvel, 65. cemaati teşkil eden süvari sekbanlara; diğerleri farklı ortalara kayıtlıydı.[241] Şakirtler ocak içerisinde yetişmiş ve derecelerine göre kendilerine iş taksim edilmişti. Sayıları 16. yüzyılda zamanla artarak 15'ten 40'a çıkmış, 17. yüzyılın başında 80'e yaklaşmıştı.[242] 18. yüzyılda sadece merkezdekiler 50-60 seviyesindeydi.[243] İstanbul'dakilere *efendi kapısı şakirdi* denilmekteydi.[244] Kalelerde, şakirt olarak *serhat halifesi* veya *serhat efendisi* denilen kâtipler vardı. Kaledekiler, merkezdekilerden kendi istekleriyle ayrılanlardan veya ceza olarak gönderilenlerden tayin edilirdi. Büyük kalelerde şakirtlerin sayısı birden fazlaydı.

Şakirtlerin kıdemlerine göre sayıları değişen, çırakları ve hizmetlileri mevcuttu.[245] Kayıtların taklidine mâni olunması ve kaydı kimin tuttuğunun bilinmesi için kâtiplerin yazılarının örneği alınırdı. Asıl defterler üzerine kayıtları, yeniçeri ağası tarafından gönderilen tezkireler geldiğinde bizzat yeniçeri efendisi yapardı.[246]

Yeniçerilerin sicil işlemlerinin (yeni kayıt, silme, terakki, tashih) kararları ağa kapısında alınır hem burada tutulan defterlere kaydedilir hem de esas defterlere

240 BOA, *A.RSK.d.* 1503, s. 23.

241 *BOA, D.YNÇ*, 163-116. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 246, 254. *BOA, D.YNÇ*, 136-224. *BOA, D.YNÇ*, 99-233, 239, 242. *BOA, D.YNÇ*, 103-44, 47, 53. *BOA, D.YNÇ*, 145-221. *BOA, D.YNÇ*, 146-172. *BOA, MAD.d.* 4911, s. 255-256.

242 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 244-245.

243 Mart 1742'de 53, Ağustos 1743'te 58, Temmuz 1745'te 62'iydi. *BOA, D.YNÇ*, 163-116. *BOA, D.YNÇ,* 180-447. *BOA, D.YNÇ,* 181-117. *BOA, D.YNÇ,* 188-247.

244 *BOA, D.YNÇ*, 136-224.*BOA, D.YNÇ*, 96-256. *BOA, D.YNÇ*, 267-54, 110. *BOA, D.YNÇ*, 228-384. *BOA, D.YNÇ*, 142-110. *BOA, D.YNÇ*, 98-478. *BOA, D.YNÇ*, 150-307. *BOA, C.AS*, 51261.

245 İstanbul maaş tasniflerinde *şakirdân* olarak 1751'de 104 (*BOA, MAD.d.* 6316, s. 471), 1753'te 99 (*BOA, MAD, d.* 4300, s. 461), 1777'de ise 269 (*BOA, C.AS*, 47890. *BOA, MAD. d.* 17423, s. 232-233) esâmî kayıtlıdır. Bunlar şakirtlerin sayısı değil, onlara tahsis edilmiş esâmîlerdi.

246 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 246. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 399-400.

işlenmek üzere efendi kapısına gönderilirdi. Ağa dairesinde *ağa kapısı şakirdi* olarak adlandırılan kâtipler görev yapardı.[247] Bunlar yeniçerilerin istidadı olanlarından seçilmişlerdi. Başlarında süvari sekbanlara kayıtlı, ağa dairesi *başhalifesi / kapı halifesi* vardı.[248] 17. yüzyılın sonuna kadar acemi oğlanlarından yeniçeriliğe geçenlerin eşkâllerini de ağa kapısı şakirtleri yoklamıştı. 10 olan şakirt sayısı 17. yüzyılın başında 60 kişiye çıkmıştı.[249]

Ocakta *yazıcıy-ı meyâne*, *orta yazıcısı* veya sadece *yazıcı* adlı; başlarında başyazıcı veya başkâtip bulunan kâtipler vardı. Bunlar yeniçerilerin sicil kayıtları dışındaki kayıt ve yazışmalardan sorumluydular. Kalelerde görevli yeniçerilerin maaşları ve tayinatlarının hesabını yapar, odaların veya neferlerin görevlendirme emirlerini yazar, yine odaların muhasebe defterlerini teftiş ederlerdi. Taşradan yeniçeri yazılması, seferler sırasında ordulardaki yeniçerilerin kayıtlarının tutulması, maaş ve tayinatlarının takibi yine onlar tarafından yapılırdı. Tecrübelileri, kalelerde kâtip olarak da istihdam edilirdi.[250]

Yazıcıların kendilerine mahsus daireleri vardı. Başyazıcı çorbacı seviyesindeydi ve ocaktaki diğer kâtiplerden veya orta yazıcılarının kıdemlilerinden tayin edilmişti.[251] Bir değişiklik yapılmış olmalı ki 19. yüzyıla ait kayıtlarda başyazıcı ortası olarak 60. cemaat gösterilmişti.[252] Yazıcıların bir kısmı 5. bölüğe bir kısmı diğer ortalara kayıtlıydı. Sayıları 1739'da 60, 1765'te 58'di. 1768-74 harbinde ordudaki kayıtlar için sayıları 130'a çıkarılmıştır. Bunların yevmiyeleri dışında tahsisatları olmadığından usulsüz işler yapmalarına mâni olmak için Aralık 1775'te 60'a indirilmesi fermanı verilmiştir. 1787-1792 harplerinde tekrar arttığı için 10 Temmuz 1792'de 60'a indirilmesi fermanı yenilenmişti. Mısır Seferi sırasında yeniden 130'a çıktığından, Ağustos 1802'de, 60'a inene kadar yeni yazıcı alınmaması emredilmişti. Benzer şekilde 1806-1812 harplerinde artan sayıları yine 60'a indirilmiş, izinsizce yazıcı alımına mâni olmak için isimlerinin kethüdayeri kâtibinde tutulması tedbiri alınmıştı.[253]

---

247 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 248, 257. *BOA, D.YNÇ*, 238-425.

248 *BOA, MAD.d.* 4307, s. 742. 16 Ekim 1761'de kapı halifesi azledilince çavuşlar halifesi yerine verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 248-35.

249 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 248, 258. *BOA, C.AS*, 2278. *BOA, D.YNÇ*, 257-53. *BOA, MAD.d.* 4911, s. 256.

250 *BOA, C.AS*, 6897, 22706, 24187, 31364. *BOA, MAD.d.* 2585, s. 39. *BOA, D.YNÇ*, 157-162. *BOA, D.YNÇ*, 70-518. *BOA, D.YNÇ*, 83-286. *BOA, D.YNÇ*, 107-149. *BOA, D.YNÇ*, 191-158. *BOA, D.YNÇ*, 257-251. *BOA, KK.d.* 6620. *BOA, C.AS*, 7978. *BOA, MAD.d.* 2585. *BOA, A.d*, 349, s. 100-102. D'Ohsson bunların kayıtların ve defterlerin olduğu arşivleri muhafaza ettiğini kaydetmiştir. D'Ohsson, *Tableau Général Otto*man, VII, 323. Mesela 1785'te Anapa Kalesi'ne nöbetçi yeniçeri koyulduğu zaman buraya esâmî defterlerini götüren yazıcıya kâtiplik görevi verilmişti. *BOA, C.AS*, 23917.

251 *BOA, C.SM*, 7537. *BOA, D.YNÇ*, 130-2. Nisan 1800'de başyazıcı azledilince muhzır yazıcısı yerine tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 114.

252 *TSMA, D.* 3248.

253 *BOA, D.YNÇ.d.* 34247, s. 6. *BOA, A.MHM.d.* 186, hk. 484. *BOA, MAD.d.* 6946, s. 413. *BOA, D.YNÇ*, 83-286. *BOA, D.YNÇ*, 107-149. Bazı defterlerde yazıcı olarak görülenler, bunlara tahsis edilmiş esâmîlerdi. ➔

Bu iki dairedekilerden başka büyük zabitler, özel işleri olan görevlilerle ağaların kâtipleri vardı. Kulkethüdasının 1. bölükte birden fazla kâtibi olduğundan emektar olan *büyük yazıcı* olarak adlandırılmıştı.[254] İlgili kısımlarda bahsedilecek olan muhzır yazıcısı, divan kâtibi, kethüdayeri kâtibi ve serdarlar kâtibi ağa kapısında görev yapmıştı. Ayrıca ağa kilerinden sorumlu kiler kâtibiyle odun taşıyan ağa gemlerinin kayıtlarını tutan odun kâtibi vardı. 17. yüzyıldan sonra sadece ismi kalan 18. sekban bölüğünden sekbanlar kâtibi, önceleri sekbanların maaşlarını taksim eder, sekbanlar kethüdasıyla beraber bu ortaların bütün işlerini yürütürdü. Yine görevleri ocak kaldırılana kadar devam eden, ekmek tayininden sorumlu olan küçük ve büyük fodula kâtipleri vardı. Devşirme uygulamasının bulunduğu dönemlerde devşirme oğlanları ve acemilerin kayıtlarını Anadolu ve Rumeli kâtipleri tutmuştur.[255] Neferlerden okuma yazma bilenler ise ortaların kâtiplik hizmetlerini görmüştür.[256]

Yeniçeri efendisi ve başyazıcı, daireleriyle sefere katıldıklarında, kalan yeniçerilerin kayıtlarını tutmak için vekilleri, bazı katipler ve yazıcılarla İstanbul'da bırakılırdı.[257] Yeniçerilerin esas defterleri orduyla beraber götürülür ve kayıtlar burada tutulurdu. Sefer sırasında ocağa ait defterler, emniyetli yerlere gönderilerek taş binalarda muhafaza edilirdi.[258] Yeniçeri Ocağı'nın gitmediği, sadece bir kısım yeniçerinin katıldığı seferlere ise bir ordu kâtibi görevlendirilirdi.[259]

Ocakta kullanılan kâğıtlar piyasadan alınmış, bulunamadığında hazineden temin edilmişti.[260] Ortalar kendi kâğıt ihtiyacını karşılamışken dairelerde kullanılanlar için hazineden para verilmiştir. 18. yüzyılda kâğıt masrafı için ocağa verilen para, üç ayda 12 bin akçeydi.[261]

BOA, MAD. d. 4300, s. 461, 463. *BOA, MAD.d.* 6316, s. 394, 472. *BOA, MAD.d.* 6150, s. 232. *BOA, MAD.d.* 5550, s. 468. *BOA, C.AS*, 34677. 1788'de sadece ana ordudaki yazıcı sayısı 30'du. *BOA, C.AS*, 42773. *BOA, A.MHM.d.* 217, hk. 503. *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 407. *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 1227. 1808 yılında sefer olmasına rağmen sayının 60 düşürülmesi için emir verilmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 227, hk. 313.

254 *BOA, D.YNÇ*, 264-74. *BOA, D.YNÇ*, 99-385. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 219. *Telhîsü'l-Beyân*, 148.

255 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 259-260.

256 *BOA, D.YNÇ*, 67-395.

257 *BOA, A.NŞT.d.* 1396, s. 2. *BOA, A.d.* 2398, s. 11. *TSMA, E.* 732/36. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 205. Selahi Efendi, *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye-i Hazret-i Şehriyâri*, İÜNEK, No T 2518, vrk. 142.

258 1736-39 ve 1768-74 savaşlarında yeniçeri ordusuna ait yeni ve eski defterler saklanmak üzere Babadağı ve Hacıoğlupazarı'na gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1164. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 696. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200) (1183-1185/1769-1771)* (haz. Ersin Kırca), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2007, hk. 308, 312.

259 *BOA, C.AS*, 29229.

260 *BOA, C.DH*, 2848.

261 *BOA, MAD.d.* 17249. *BOA, C.AS*, 48465.

H- Esâmî

Yeniçeri olarak ocağa ilk kaydedilmeye, *kapıya çıkma* ve *be-dergâh olma* denilmekteydi. Yeniçeri ağası ve diğer zabitler dâhil olmak üzere her yeniçerinin ocağa kaydını gösteren; kendi ismi (üst isim), baba ismi veya memleketi (alt isim), mensup olduğu bölük, yevmiyesi ve unvanı yazılı olan, yeniçeri ağasına mahsus yarım mühürle tasdik edilmiş *esâmî* evrakları vardı. Yeniçeri mahlûllerinin hesaplanması ve maaşları hakkında padişaha yazdığı bir telhiste sadrazam esâmîyi; "esâmî deyu adlarına derler, sorsalar falan yeniçerinin esâmîsi nedir, Mehmed'dir, adı demekdir" diye tarif edilmiştir.[262] Esâmî için mühürlenmiş manasına gelen *memhûr* ve *senet* adları da kullanılırdı.[263] Esâmîyle beraber *mektup* veya *imzalı* denilen, yeniçeri ağası tarafından düzenlenmiş diğer bir belge daha vardı ki, bu ikisi birbirinin bütünleyicisiydi.[264] Neferler yeniçeri olduklarını ispat etmek ve maaşlarını almak için bu belgelerini ibraz etmek mecburiyetindeydiler. Evraklarını kaybedenler, yanma veya suya düşme gibi sebeplerle zayi edenler, İstanbul'da bizzat kendileri olduklarını orta görevlileri ve ağalara ispat ederek yenisini çıkartırlardı.[265]

Devşirmeler kendilerine verilen isimleri acemi oğlanlıklarinda ve sonrasında kullanmışlardı. Bunlara alt isim olarak memleketleri yazılmıştır.[266] İhtida edenlere alt isim olarak bazen memleketleri[267] bazen Abdullah adı verilirdi. Doğrudan yeniçeri yazılan mühtedilere ise çoğu zaman *nev-müslim / müslim-i nev* (yeni Müslüman) alt ismi yazılırdı.[268] Yeniçeri oğullarının alt ismi babalarının adıydı.[269] 16. yüzyılın sonundan itibaren kuloğullarının fazlalığı sebebiyle yeniçeriler içinde baba adıyla yazılanlar artmış, 18. yüzyılda ise tercihen memleket adlarını ve bazı özel isimleri kullananlar dışında hepsi baba alt isimlilerden oluşmuştur. Bazen neferler kendi istediklerini, alt isim olarak kullanmışlardır. Mesela esir düşen biri *Esir*, yeni Müslüman olan *İslam*, imamlık yapan *İmam* alt ismini yazdırmıştır.[270] Alt isim olarak İstanbul adını kullananlar da vardı.[271] Seyyidlerin bazıları, alt isim olarak bu mensubiyetlerini tercih etmişlerdir.[272]

---

262 *TSMA, E.* 885.
263 *BOA, D.YNÇ,* 267-226. *BOA, D.YNÇ*, 293-298, 349. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 248.
264 *BOA, D.YNÇ,* 102.
265 *BOA, D.YNÇ,* 99-394. *BOA, D.YNÇ,* 264-215. *BOA, D.YNÇ,* 268-33. *BOA, D.YNÇ,* 229-219. *BOA, D.YNÇ,* 282-15. *BOA, D.YNÇ,* 267-235. *BOA, D.YNÇ,* 267-238.
266 *BOA, MAD.d.* 6153, s. 53-65.
267 *BOA, MAD. d.* 6717, s. 1-187. *BOA, MAD.d,* 4793, s. 160-172. *BOA, D.YNÇ,* 13-53, 59, 62. (Kayıtlar acemi oğlanlarına aittir.) *BOA, MAD.d.* 6153, s. 53-65. *BOA, MAD.*d. 7000. *BOA, D.YNÇ,* 22-254.
268 *BOA, MAD.d.* 6916. *BOA, D.YNÇ,* 13-68, 254. *BOA, D.YNÇ,* 89-80. *BOA, D.YNÇ,* 163-11.
269 Örnek için bk. *BOA, D.YNÇ,* 13-53, 59. (Kayıtlar acemi oğlanlarına aittir.)
270 *BOA, D.YNÇ,* 105-229. *BOA, D.YNÇ,* 235-152. *BOA, D.YNÇ,* 267-83.
271 *BOA, D.YNÇ,* 105-262. *BOA, D.YNÇ,* 348-125.
272 *BOA, D.YNÇ,* 177-266.

Her esâmî, akçe üzerinden bir yevmiye ihtiva ederdi. Esâmîye ilk bağlanmış yevmiye *ibtidâ* veya *kadîm*, esâmînin yevmiyesinin ilk verildiği kişi *sâhib-i evvel* veya *sâhib-i akdem*di.[273] İbtidâ, *terakkî* denilen ilavelerle yükseltilirdi. İbtidâ ve terakkiler diğer silinen esâmîlerden geldiğinden her esâmî ayrı ayrı takip edilmekte, yevmiyenin tamamı veya bir kısmı ne kadar el değiştirirse değiştirsin nereden geldiği bilinmekteydi.[274]

Esâmîlerdeki değişiklik ve düzeltme işlemlerine *tashîh* denilir; kayıtlı bulunulan odayı değiştirme, yanlış yazılan esâmî bilgilerini düzeltme, ters yazılan alt isim-üst ismi değiştirme, defterden silinenleri tekrar kaydetme gibi işlemler tashih olarak yapılırdı.[275] 17 ve 18. yüzyılda yeni kaydedilen ve esâmîsi tashih edilenler için *halas* kaydı düşülmüştür.

Yeniçerilerin esâmîleri, öldüklerinde veya silinmeyi gerektiren diğer durumlarda defterlerden çıkarılırdı. İster sağ ister ölü olsun, neferlerin defterden silinmesi *çalınma*; ismi silinenlerden hayatta olanlar *çalık* olarak adlandırılmıştır.[276] Ölenler *müteveffâ*, sefere katılmayanlar *sefer-neyâmend,* kaçanlar *firâr-gerd,*[277] görevli oldukları kalelerde beklemeyenler *terk-i kale* veya *nâ-mevcûd*, timara geçenler *merd-i timar*, kalelere yazılanlar *merd-i kale*, savaşlarda ölenler bazen *şehîden fevt*, eşkıyalar *şakî* olarak silinmiştir.

Sahipsiz kalan esâmîlere *mahlûl* denilirdi. Mahlûller esasen hazineye kalsa da terakkilerde veya yeni nefer yazılmasında da kullanılmıştı. Hazineye aktarılacak mahlûllere *nişanî* kaydıyla işlem yapılmıştı.[278]

İ- Cezalandırılma Usul ve Kaideleri

Kapıkulu olmaları hasebiyle yeniçerilerin cezalandırılmalarının hususi kanun ve usulleri vardı. Sadece yeniçeriler tarafından gözaltına alınabilir, hapsedilebilir ve cezaları infaz edilebilirdi. Askerî zümreden sadece bostancıların onları yakalama ve geçici olarak hapsetme yetkileri vardı.[279]

Yeniçerilerin cezalandırılma usullerinde bazı sebeplerle zamanla değişiklikler olmuştur. 17. yüzyılın başlarına kadar üç çeşit ceza uygulanmaktaydı. En hafif

---

273 *BOA, D.YNÇ*, 267-02. *BOA, D.YNÇ*, 82-200, 233. *BOA, DYNÇ*, 243-153.

274 *BOA, D.YNÇ*, 246-277.

275 *BOA, D.YNÇ*, 24-128, 137. *BOA, D.YNÇ*, 81-296. *BOA, D.YNÇ*, 84-76. *BOA, D.YNÇ*, 92-143. *BOA, D.YNÇ*, 108-266. *BOA, D.YNÇ*, 164-312. *BOA, D.YNÇ*, 232-235. *BOA, D.YNÇ*, 233-17. *BOA, D.YNÇ*, 267-334.

276 *BOA, D.YNÇ*, 37-315. Çalınma ve çalıklık yeniçerilere mahsus değildi. Bütün kapıkullarına uygulanmıştı. Acemi oğlanlarında çalınma için bk. *BOA, D.YNÇ*, 206-303.

277 *BOA, D.YNÇ*, 13-77. *BOA, KK.d.* 232, s. 314.

278 *BOA, D.YNÇ*, 81-104.

279 Misal için bk. *BOA, A. KLB.d.* 14, s. 139. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 115. *BOA, AE.SMST.III*, 15976.

olanı tazirdi. Bu cezayı gerektiren bir suç işlediklerinde odabaşı çorbacıya şikâyet eder, cezalandırılmasına müsaade ederse zincire vurulur ve orta mutfağına hapsedilirdi. Akşam namazından sonra yemeğin ardından yoldaşlarının bulunduğu orta sofasında cürmü küçükse kırk, büyükse seksen değnek odabaşı tarafından yüzükoyun yatırılarak vurulurdu. Eğer ceza devam edecekse iki gün daha bu şekilde seksen değnek vurulurdu. Ramazan'da ve cuma akşamları dayak atılmazdı.[280] Emektarlara odabaşı değnek vuramazdı. Onları, cemaat ortalarının en kıdemli oda kethüdasıyla ağa bölüklerinin başodabaşı, çorbacıların odalarında cezalandırırdı. Kârhanelilerin cezalandırılmasında kethüdayerinin müsaadesi lazımdı. Şakirtlerde ise bu yetki başhalifedeydi. Ağanın hizmetindekilerinin suçu büyükse dayak atılmaz görevden atılıp kuşağı çıkarılırdı. Ortalarda hizmet eden yaşları küçük yeniçeri oğullarının cezalandırılmalarını oda kethüdaları yerine getirirdi. Ama otuz dokuz değnekten fazla vurmazdı.[281]

İkinci derecedeki ceza ocaktan atılmaktı. Öldürülmeyi gerektiren bir suç işleyip cezası henüz kesinleşmeyenler ve daha hafif olmakla birlikte yeniçeriliğe yakışmayan fiilleri işleyenler merd-i kale veya merd-i timar olarak diğer askerî sınıflara geçirilir, suçlarına uygun hapis veya küreğe vurma gibi cezalar verilirdi.

En ağır ceza ölümdü. Bu ceza için ferman alınması gerekliydi. Fermandan önce cezalandırılacak yeniçerinin esâmîsi silinir ve yeniçeri İstanbul'da ise asesbaşıya teslim edilerek Baba Cafer Zindanı'na atılırdı. Ferman geldiğinde akşam namazından sonra zindanda boğularak öldürülür, cesedi kayığa koyularak Kurşunlu Mahzen'i önünde ayağına taş bağlanıp denize atılırdı.[282] Padişahın bizzat ölümlere müsaade ettiğini gösteren belgeler mevcuttur.[283] Ayrıca iyi araştırma yapılmasını istedikleri de olmuştur.[284] Öldürülme de dayak cezası gibi gizli yapılır, açık yerlere darağacı kurularak infaz edilmezlerdi. İnfaz olduğunu göstermek için daha öncesinde top atılsa da IV. Mehmed devrinde kaldırılmıştır.[285] Ölüm cezası ordularda da fermanla verilir, ferman alındıktan sonra ceza çadırda infaz edilirdi.[286] Kaleler-

---

280 *Telhîsü'l-Beyân*, 153. Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 82-83. Câbî Ömer Efendi, seksen sayısını yetmiş dokuz olarak vermiştir. *Câbî Târihi*, II, 1047.

281 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 175-176, 192. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 3a.

282 *Telhîsü'l-Beyân*, 153.

283 1648'de Bağdad'da zorba olan bir çorbacı İstanbul'a geldiğinde ağaları sadrazama bildirmiş ve öldürülmesi için padişah ferman vermişti. *TSMA, E.* 799/7. Bir zimmiyle beraber iki Müslüman kadınla Eyüp'te yakalanan 5. bölükten Mustafa'nın zindanda öldürülmeleri için padişah ferman vermişti. *BOA, HAT*, 1450-41.

284 *BOA, AE, SAMD.III*, 21773.

285 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 357-361. *BOA, A.MHM.d*, 24., hk. 492.

286 Marsilli bunu Leylek Çadırı olarak göstermiştir. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 181. D'Ohsson da aynı ismi vermiştir. *Tableau Général Ottoman*, VII, 351-353. Leylek Çadırı hakkındaki esas malumat *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 76a'da şöyledir: "Paşa kapusu deyû kurulan çadırın önünde cemî' çadırların direklerinden yüksek bir sütûn üzerinden kurulan çadıra Leylek Çadırı derler ki bir tarafında reisülküttâb ve kethüdâ beg ve bir tarafta defterdâr-ı şıkk-ı evvel ve tevâbi'i kalemleri çadırlarıdır. Ve orta ➡

de veya taşrada ölüm cezaları yine fermanla yapılır, öldürülenlerin cesetleri -eğer varsa civardaki- denize atılırdı.[287] Bazılarının kesik başları İstanbul'a veya orduya gönderilmiş,[288] ancak diğer sınıflardan farklı olarak teşhir edilmemiş, denize veya suya atılmıştır.[289] Öldürülenlerin eşya ve paraları, mirasçılarına veya borçlularına verilmek için görevlilere teslim edilirdi.[290]

17. yüzyılın başından itibaren esâmî silme, reaya kaydetme, birkaç ay veya daha fazla hapis ve sürgün cezaları uygulanmıştır. Hapis cezası fermanla verilmiştir. İstanbul'da suç işledikleri için yakalananlar, ağa kapısındaki hapishane veya muhzır ağa hapsinde tutulduktan sonra çavuşlarla İstanbul dışındaki kalelere gönderilmişlerdi.[291] İstanbul dışındakiler ise bulundukları yerde veya memleketinden uzak bir yere nakledilerek hapsedilmişlerdi. Daha çok diğer cezalarla beraber verilen sürgünün farklı şekilleri olsa da[292] İstanbul'dakiler kalelere, kalelerdekiler diğer kalelere, taşradakiler ise yakın yerdeki bir kale veya adaya sürülmekteydi.

Azl, ocaktan atılma ve ölüm cezalarına muhatap olan zabitlere, 18. yüzyılda ayrıca rütbelerinin ellerinden alınması cezası verilmiştir.

III- YENİÇERİ ADLI BAZI ASKERÎ YAPILAR

A- Yerli Yeniçeriler

16. yüzyılın başında tesis edilen, ekseriyeti serhat kalelerinde olmak üzere *yerli yeniçeriler* olarak adlandırılan bir askerî yapı vardı ki, bunlar piyade, *mustahfizân* sınıfı askerlerdi.[293] Mustahfızânlar daha sonra hudutlara yayılmış; bulundukları

---

yerinde paşa kapusu olduğuna bir nişandır. Karîb ve ba'îd mahalden görünüb haceti olanlar olvechile bulur."

287 *BOA, AE, SAMD.III,* 8195.

288 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 112. *BOA, A.MHM.d,* 163, hk. 1015. *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 252.

289 *BOA, AE, SABH.I,* 632. Karaosmanoğlu Mustafa ve adamlarının başları İstanbul'a gönderildiği zaman Bâb-ı Hümâyûn önünde yığılmamalarının sebebi olarak yeniçerilikleri gösterilmiştir. *Seyyid Hasan Muradî Rûznâmesi, Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı* (haz. Recep Ahıshalı), Yeditepe Yay., İstanbul 2016, 10.

290 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 611.

291 *BOA, AE.SMST.III,* 17177. *TSMA, E.* 707/94. *BOA, C.BLD,* 3887. 1763'te bir zimmiyi öldüren yeniçerinin hapisten affı için ferman istenmişti. *BOA, A.AMD.* 16-201. Yeniçeri ağaları ferman olmadan hapis cezası vermeye cesaret edebilmişti. 1715 yılında Bozcaada Kalesi'ne kapatılan 3 yeniçeri on beş aydan beri hapis olduklarını beyanla aflarını istemişler, yapılan tahkikte bunların ferman almadan yeniçeri ağasının hapse gönderdiği neferler olduğu anlaşılmıştı. Biri ortasında kavga eden nefer, diğer karakullukçulara tasallut etti diye iftira atılan aşçı, diğeri tashih ve be-dergâha iki kere çıkan ama ortasında tanınmayan bir yeniçeri olduğu anlaşılmış ve serbest bırakılmışlardı. *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 74.

292 Eylül 1762'de 1. bölüğe mensup bir nefer diğer bir neferi öldürmeye kastettiğinden katl bedeli olarak Mısır'a dönmemek üzere sürülmüştü. *BOA, A.KLB.d,* 14, s. 74. Ayrıca bk. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 240. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 1065.

293 933-934/1527-1528 bütçesinde, birçok kalede mevcut mustahfizândan Şam'dakiler, *yeniçeriyân-ı kal'a-ı Şam* olarak kaydedilmişti. Ömer Lütfi Barkan, "H.933-934 (m. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı ➜

yerlerin ismiyle Kıbrıs yeniçerileri, Şam yeniçerileri, Budin yeniçerileri olarak yahut kalelerdeki diğer sınıf askerlerle beraber *yerli kulu* olarak adlandırılmışlardı. Şam'daki halk buradakileri dergâh-ı âlî yeniçerilerinden ayırmak için *yerliyye* olarak isimlendirmekteydi.[294]

Teşkilatları dergâh-ı âlî yeniçerilerine benzemekteydi ve cemaatler şeklinde oluşturulmuştu. Çorbacı, odabaşı, bayraktar, kethüda, kâtip, başçavuş, ortaçavuş, küçükçavuş, alemdar ve aşçıları vardı.[295] Ağaları İstanbul'dan tayin edilmiş; önceleri sadece kapıkullarından ağa seçilmişken 17. yüzyıldan itibaren kendi içlerinden tayin yapılmıştır.[296]

İlk başta gönüllü yeniçerilerden oluşturulan mustahfızânlara 16. yüzyılda yeniçeri, kuloğulları, kulkarındaşı ve Rumeli menşeli kişiler (Rumelili yiğitler) alınmıştır.[297] Mesela 1521 yılında, Belgrad'ın fethinden sonra dergâh-ı âlî yeniçerilerinden 485 nefer bu kaleye merd-i kale olarak yazılmıştı.[298] Dergâh-ı âlî yeniçerileri bu sınıfa sadece nefer olarak değil çorbacı ve ağa olarak da geçmiştir.[299]

Yerli yeniçeri yazma, beylerbeyinin yetkisindeydi. Gediklerin beylerbeyleri tarafından reayaya verilmesi sürekli uyarılan bir husustu.[300] Mâni olmak için bazen gedikler doğrudan İstanbul'dan verilmiş, neferler buradan gönderilmiştir.[301] 17. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak neferlerin kendi çocukları, ihtida edenler, hizmetleri görülen kişiler ve yasak olsa da bölge halkı yerli yeniçeri yazılmıştır.[302] Yerli kulların diğer sınıflarından bunlara geçişler de mevcuttu.[303]

Yerli yeniçeriler hudut sayılan büyük kale ve şehirlerde bulunur, mevcutları kalelerin büyüklüğüne göre değişirdi.[304] Savaş dönemlerinde gerektiğinde sayı-

---

Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1-4 (1955), 294. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IV (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1992, 630. *888 numaralı Mühimme Defteri*, 212. 18. yüzyılda bile aynı isimle gösterilmişlerdi. Mesela Açe Kalesi'ndeki yerli yeniçeriler için *yerli mustahfizân* ifadesi kullanılmıştır. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1416.

294 Richard Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri: Şam, Vakıflar ve Şehir* (çev. H. Ebru Aksoy), Küre Yay., İstanbul 2012, 152.

295 *BOA, MAD.d.* 6592, s. 9. *Lefkoşa 8 Numaralı Şer'iye Sicili* (haz. Somer Salman), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, 2010, 147, 465.

296 *BOA, A.RSK.d.* 1501. *BOA, A.RSK.d.* 1562, s. 28-32. *BOA, KK.d.* 4929, s. 20. *BOA, KK.d.* 217, s. 54.

297 *BOA, MAD.d.* 529, s. 4-11. *BOA, A.MHM.d.* 19, hk. 390, 570. *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 14, 59. *BOA, A.MHM.d.* 2, hk. 1064. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 2602. *BOA, A.MHM.d.* 42, hk. 938. *BOA, D.YNÇ,* 1-76.

298 *BOA, MAD.d.* 23, s. 18.

299 *BOA, A.MHM.d.* 10. hk. 494. *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 59. *BOA, A.RSK.d.* 1497, s. 70.

300 *BOA, A.MHM.d.* 43, hk. 56. *BOA, A.MHM.d.* 27, hk. 800. *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 138.

301 *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 597.

302 *61/1 Numaralı Kayseri Şeri'iye Sicili (h. 1061/1650) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (haz. Ahmet Çapar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2002, 186: *BOA, KK.d.* 4929, s. 20. *BOA, C.AS*, 48731. 1694'te Şam Yeniçerilerinin denetiminde valiye, Kürt, Arap ve Türkmen olmayan kişilerden nefer yazması emredilmişti. *BOA, MAD.d.* 2816.

303 *BOA, İE. AS,* 7283. 15 Temmuz 1714'te Hotin'de divan tercümanı olan bir kişi yerli yeniçeri yazılmıştı. *BOA, C.HR,* 1643.

304 1587'de Budin'de 798, 1593'te Kıbrıs'ta 901, 1744'te Kale-i Cedid'de 76 yerli yeniçeri vardı. Kale-i Cedid'de 1750'de ise 79 nefer vardı. *BOA, MAD.d.* 165, 6208, 7074, 7168. *BOA, AE, SMHD.I,* 8502. *BOA,* ➞

ları arttırılırdı. Mesela 1684 senesinde Budin Kalesi muhafazası için İzvornik, Bosna ve Semendire sancaklarından üçer akçe yevmiyeyle 6000 yerli yeniçeri yazılmıştı.[305] 18. yüzyılda yeni fethedilen kalelere de yerli yeniçeri yerleştirilmekteydi. 1700'de Kurna Kalesi alınınca 2000 yerli kulu konulmuştu.[306] 1726'da Tebriz Kalesi alındığında kale teşkilatlanması içinde yerli yeniçeriler de oluşturulmuş, zabitleriyle beraber on bir cemaatte toplam 1140 nefer yazılmıştı.[307]

Yerli yeniçeriler 16. yüzyılda dergâh-ı âlî yeniçerilerinin kanunlarına tabiydiler. 24 Haziran 1576 tarihli kayda göre Şehrizol yerli yeniçerileri kendilerine uygulanacak kanunnameyi talep edince yeniçeri ağası Sinan Ağa, dergâh-ı âlî yeniçerilerinin tabi olduğu kanun ve âdetleri ihtiva eden kanunnameyi imzalayıp vermiş ve onlardan buna uygun hareket etmelerini istemişti.[308] Dergâh-ı âlî yeniçerileri gibi beşe unvanı kullanmışlardı.[309] 17. yüzyılda ocaklar arasında geçişin fiilen kalkmasıyla dergâh-ı âlî yeniçerileri-yerli yeniçeri münasebeti çok nadir şekilde görülen geçişler seviyesine inmiş; münasebetin azalmasıyla iki zümre arasında aynı kanunlara tabi olma vasfı gittikçe ehemmiyetini kaybetmişti.

İdareleri ve eğitiminden birinci derecede beylerbeyleri mesuldü. Beylerbeylerinin cezalandırma yetkisi vardı ancak öncesinden zabitlerinden müsaade alınması gerekirdi.[310] Ağalarının gözetiminde haftada bir kere kale dışında tüfek talimi yapmaları kanundu.[311]

Emeklilik hakları bulunan yerli yeniçerilere 16 ve 17. yüzyılda timar-zeamet de verilmiştir.[312] Yararlılıkları görülenler veya şartlı görevlendirilenler kapıkulu süvarilerine ve dergâh-ı âlî çavuşluğuna geçmiş;[313] bulundukları yerlerde yasakçılık görevi de üstlenmişlerdi.[314] Yerli yeniçerilerin bulundukları kalelerdeki görevlerin-

---

C. AS, 10512. 1736'da Azak'ta toplam yerli kulu sayısı 241 iken bunların 82'si yeniçeriydi. *BOA, D. BKL.d.* 32498. Özi'de 1754'te 200 yerli yeniçeri vardı. *BOA, C.AS*, 28768. Molova Kalesi'nde 1729'da 533 yerli kulunun 81'i yerli yeniçeriydi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34169. Bazı sayılar için ayrıca bk. *BOA, D.BŞM.d.* 2242. Şam yerli yeniçerilerinin 1694'te mevcudu 1200'dü. *BOA, MAD.d.* 2816. Recep Paşa tarafından yapılan denetimlerle Nisan 1719'da 750 nefere indirilmişti. 1728'de İsmail Paşa tarafından yapılan denetimde ise sayıları 833 olarak tespit edilmişti. *BOA, MAD.d.* 314.

305 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 1998, 189, 199.

306 *Zübde-i Vekayiât*, 713.

307 *BOA, MAD.d.* 6592, s. 9.

308 *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 3, hk. 479.

309 *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (haz. Ensar Tüncer), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, 2015, 65, 72, 88.

310 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 751.

311 *BOA, MAD.d.* 529, s. 4-11.

312 *BOA, A.MHM.d.* 69, hk. 158. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 1187. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VII (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1994, 248. *BOA, C.TZ*, 508. *BOA, AE, SAMD. III*, 2616. *BOA, AE.SMST.II*, 4348.

313 *BOA, KK.d.* 254, s. 96. *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 278.

314 *BOA, A. MHM.d.* 29, hk. 169. *BOA, A.MHM.d.* 49, hk. 387. *BOA, A.MHM.d.* 91, hk. 454. *BOA, A.MHM.d.* 45, hk. 3908.

den başka vazifeleri de vardı. Şam yeniçerileri 16 ve 17. yüzyıldaki seferlere katılmışlardı. Ayrıca Arap eşkıyasına karşı hacıları muhafaza görevi verilmişti.[315] Diğer kalelerdeki yerli yeniçeriler de benzer şekilde istihdam edilmişti: Budin yerli yeniçerileri Ekim 1690'da Bosna'da bazı geçitleri muhafazayla görevlendirilmişken[316] 1736 ve 1768'de Rusların saldırısı üzerine Bosna'daki kalelerde yerli kullarının her yirmi kişiden biri Kırım tarafına gönderilmişti.[317]

Şam yeniçerileri itaatsizlikleri ve isyanlarıyla meşhurdu ki bunlar 18. yüzyılda zapt edilemez hale gelmişlerdi. Sürekli teftişlere rağmen reayanın içlerine sızmasına mâni olunamazdı.[318] 1735 senesinde büyük kavga çıkararak ağalarını öldürmüşler;[319] takip eden yıllarda şehirde hâkimiyet sağlamışlar, 1747 yılında beylerbeyinin sarayını basarak kaçmasına sebep olmuşlardı. Dergâh-ı âlî yeniçerileriyle geçinemediklerinden aralarında şehirde aylarca süren savaşlar çıkabilmekteydi.[320]

B- Mısır Yeniçerileri

Yerli yeniçeriler gibi mustahfızân sınıfından diğer bir ocak Mısır yeniçerileriydi. Fethinden sonra Mısır'a muhafaza için nöbetçi yeniçeri bırakılmış;[321] burada devamlı birliklerin bulundurulması icap ettiğinden 930/1523-24 tarihinde altı ocaktan müteşekkil bir askerî yapı tesis edilmişti. Bunlardan biri, dergâh-ı âlî yeniçerilerinden gönüllü olarak aileleriyle kalanlardan oluşturulan *piyade mustahfızân* adlı birlik olup, daha sonra *Mısır yeniçerileri* olarak isimlendirildiler. Bu ocağın boşalan gedikleri kendi oğullarına, diğer kapıkullarına ve Mısırlı askerlere verilirdi.[322] 17. yüzyılın ortasından itibaren Memlukların ağırlığı artmıştır.[323] Mevcutları 1528'de 734, 1675'te 847, 1738'de 1263 neferdi.[324]

Ağaları İstanbul'dan tayin edilen ocakta kethüda, bölükbaşı ve çavuş gibi zabitler vardı. Disiplinlerinden ağaları sorumluyken cezalandırılmaları Mısır bey-

---

315 *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 636. *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 597. *BOA, MAD.d.* 2816, 6639.

316 *BOA, A.MHM.d.* 100, hk. 227. Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II (haz. A. Özcan-Y. Uğur-B. Çakır-A. Z. İzgöer) Klasik Yay., İstanbul 2013, 1147.

317 *1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi (Subhi Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi Adlı Eseri)* (haz. Erdoğan Bilgin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2003, 21. *BOA, C.AS,* 9175.

318 *BOA, AE.SMST.III*, 20147.

319 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 120.

320 Şeyh Ahmet El-Bedirî el-Hellak, *Berber Bedri'nin Günlüğü* (1741-1762) (çev. Hasan Yüksel), Akçağ Yay., İstanbul 2015, 53, 57, 105.

321 *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, 173.

322 Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, 173-175, 185-190. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VI (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1993, 104-105. *BOA, A.RSK.d.* 1562, s. 29.

323 Andre Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi* (çev. Alp Tümertekin), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2016, 41, 44-45.

324 Barkan, "H.933-934 (m. 1527-1528) Bütçesi", 292. Jane Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları* (çev. Nalan Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, 43.

lerbeyi eliyle, bazen fermanla yapılmıştır.[325] Kıyafetleri bakımından da dergâh-ı âlî yeniçerileriyle benzerlikleri vardı.[326]

16. yüzyılda daha çok Yemen muhafazasında istihdam edilen Mısır yeniçerilerinin mutat vazifelerinden biri hacıların emniyetlerini sağlamaktı. İhtiyaç olduğunda yakın bölgelerdeki şehirlerin muhafazasına gönderilmişler,[327] bütün büyük seferlere Mısır'daki diğer ocaklarla beraber katılmışlardı.[328]

C- Garp Ocakları Yeniçerileri

Yeniçeri olarak isimlendirilen ve benzer şekilde teşkilatlandırılan diğer askerî yapılar, Garp Ocakları idi. Barbaros Hayreddin Paşa, I. Selim'den Cezayir'in idare ve savunması için asker talep edince iki bin asker gönderilmiş, ayrıca Cezayir ordusuna katılan Türkmenlere İstanbul'daki yeniçeriler gibi ayrıcalıklar tanınmıştı.[329] Cezayir'dekinden sonra Trablus-garp ve Tunus'ta tesis edilen ocaklar, bu coğrafyanın elden çıkmasına kadar görev yapmışlardır. Bunlardan eyaletlerin muhafazası, Akdeniz'de korsanlık ve donanmaya yardımda istifade edilmişti. Tabii hemen bütün seferlere de iştirak etmişlerdi.[330]

Garp ocaklarına Anadolu tarafından sürekli nefer temin edilmekteydi. Gelibolulu Mustafa Ali Tunus, Cezayir-i garp ve Trablus-garp ocakları korsanlarının ekseriyetle Kaz Dağı bölgesi Türklerinden temin edildiğini yazmıştır.[331] Resmî kayıtlar da onu teyit etmektedir. Ocaklarla alakalı emirlerde mensuplarının, "Filasl evlâd-ı A'rabdan olmayub ekseri Anadolu ve Rumeli memleketlerinden ve Cezayir-i Bahr-i Sefid'den gidip tavattun edenlerden olduğu" tekrarlanmıştır.[332] 18. yüzyılda ocakların yeni neferleri aynı yerlerden sağlanmaktaydı. Şubat 1754 ve Haziran 1755 tarihlerinde; Manisa, Biga ve İzmir'den isteyen yiğitlerden Trablus-garp defterdarı tarafından Trablus-garp ocağı için nefer yazılacağından her türlü kolaylığın sağlanması ve yazılacaklara mâni olunmaması emirleri verilmişti. Emirlerde daha önce Cezayir-garp ocağı için yazıldığı da gösterilmişti. Aynı emir Şubat 1756'da ise Tunus ocağı için gönderilmiş; 1768 ve 1796'da İzmir, Suğla ve

---

325 Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, 193. 1716 yılında Mısır yeniçerilerinden hapsedilen birinin serbest bırakılması için ferman talep edilmişti ve verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 124, hk. 118.

326 Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi,* 26. Dükkânlara işaretlerini asma gibi son dönem dergâh-ı âlî yeniçerilerinde de görülen gelenekleri vardı. Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, 35-37.

327 Haziran 1735'te Mısır askeri Bağdad muhafazasına görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1438.

328 *BOA, C.AS,* 16294. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 837. *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 545.

329 Abdelbassat Mekkı, *Ahkâm Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Cezayir'in İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2016, 10.

330 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 150, 151, 152. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 333-339.

331 Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Mevâ'idü'ün-nefâis Fî Kavâ'ıdi'l-Mecâlis* (haz. Mehmet Şeker), TTK Basımevi, Ankara 1997, 288.

332 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk.113. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 173, 174.

Saruhan sancaklarından Cezayir-garp ocağına nefer yazılması için yeni emir verilmişti. Yine herhangi bir tasnif yapılmadan, talipli olan yiğitlerden yazılması ve kimsenin mâni olmaması istenmişti.[333] Bu şekilde yazılanlardan başka, ocak neferlerinin çocukları kuloğlu olarak istihdam edilmekteydi.[334]

Menşei itibarıyla diğer yeniçerilerden farklı olan garp ocakları mensupları, sahih kapıkulu olarak kabul edilmekteydi. Bundan başka garp ocakları neferlerinin "dergâh-ı mualla yeniçeri neferlerinden addolunduğu" emirlerde tekrarlanmaktaydı.[335] 1701 yılında ise aralarında zuhur eden çatışmalar, Yeniçeri Ocağı'ndan görevli gönderilerek çözülmüştü.[336] 16. yüzyılda timara çıkma hakları vardı. Bulundukları yerlerde yasakçılık görevlerini üstlenmişlerdi.[337] Bu ocakların mensuplarının memleketlerine ziyaret veya ticaret için geldiklerinde ve hacca gittiklerinde kapıkulu olduklarından vergi alınmaması, vefatlarında terekelerine dokunulmaması hususunda sürekli emirler verilmişti.[338]

Kasım 1734 tarihinde Cezayir-i garp ocağında 12000 yeniçeri vardı.[339] Diğer ocakların mevcudu da muhtemelen bu seviyedeydi. Teşkilatları dergâh-ı âlî yeniçerilerine benzemekteydi; ağaları, bölükbaşları, yayabaşıları ve odabaşıları vardı. Ağaları beylerbeyi tarafından tayin edilmekteydi.[340] Ancak bu eyaletlerin beylerbeyleriyle ocaklar arasında bir denge vardı. Dayı denilen beylerbeyi tayininde bu ocakların doğrudan tesiri vardı ve beylerbeylerinin ocaklarla iyi geçinmesi şarttı.[341] Cezalandırılmaları, yakalanmaları ve hapsedilmeleri zabitleri eliyle yapılmış, kimsenin müdahale etmesine müsaade edilmemiştir.[342] İdarelerine ve diğer hususlara doğrudan İstanbul'dan müdahale edilen ocaklar[343] korsanlık faaliyetleri sebebiyle diğer devletler tarafından sürekli İstanbul'a şikâyet edilmişlerdi.[344]

---

333 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 246. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 312. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 740. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 116. *BOA, A.MHM.d,* 202, hk. 1211. Ahmed Vâsıf Efendi de bu ocakların neferlerinin İzmir ve Akdeniz sahillerindeki diğer yerlerden temin edildiğini yazmıştır. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr* (haz. Hüseyin Sarıkaya), Çamlıca Yay., İstanbul 2017, 536.

334 *BOA, MVL,* 11-26.

335 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 173, 174, 732. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 816. Mekkı, *16. Yüzyılda Cezayir,* 122.

336 *Zübde-i Vekayiât,* 723.

337 *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 67. Mekkı, *16. Yüzyılda Cezayir*, 47.

338 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 173, 174, 660. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk.155. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 816, 973. *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 731-732.

339 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 914.

340 *BOA, A.MHM.d.* 64, hk. 301. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 627-629. Mekkı, *16. Yüzyılda Cezayir,* 117.

341 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 804. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 627-629.

342 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 732.

343 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 736.

344 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 19-21. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 435-437.

1.

"Kul"lardan "Kuloğulları"na Yeniçeriliğin Kaynağı

1.1. KADİM USUL: PENÇİK-DEVŞİRME KANUNU VE ACEMİ OCAĞI

Giriş kısmında bahsedildiği üzere kronikler Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasını I. Murad zamanında Pençik Kanunu'nun ihdasıyla başlatmışlar, yeniçerilerin akınlarda ele geçirilen esir gayrimüslim oğlanlardan yetiştirildiğini anlatmışlardır. Yine bahsedildiği gibi *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ve diğer bazı eserlerde ocağın ihdası Orhan Bey zamanına tarihlendirilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da Bilecik diyarına yapılan akında ele geçirilen 300 oğlan yahut Süleyman Paşa tarafından kadılara gönderilen emir üzerine toplanan 1000 gayrimüslim oğlanın ilk yeniçeriler olduğu gösterilmiştir.[1] Bu nakillere göre ilk yeniçerilerin menşei ve devşirmenin ne zaman başladığı tespit edilememektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın oğlanların esirlerden alındığı rivayeti, diğer kaynakların yeniçeriliğin Pençik (Humus) Kanunu ile ortaya çıktığı ve yeniçerilerin *esirlerden* oluştuğu şeklindeki nakliyle zaman ve uygulayıcıları dışında uyuşmaktadır. 1362 tarihli Pençik Kanunu'nun ihdasıyla yeniçeriliğin başladığı kabul edildiğinde, ilk yeniçerilerin esirlerden olduğu; *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın gayrimüslim oğlanların toplanması görüşü kabul edildiğinde ise uygulamanın devşirme yoluyla başladığı ve daha eski olduğu durumu ortaya çıkmaktadır. Ancak *toplamak* fiilinin karşılığı olan *devşirme* kelimesinin kullanımı bu tasnifin yapılmasına mânidir. Çünkü pençik ve devşirmenin farklı kanunları olmasına, bu kanunlar farklı kaynaklardan ve usullerle oğlan teminini göstermelerine rağmen[2] her iki işlem de Neşrî'nin *Cihânnümâ*'sı dışındaki kay-

1 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 133, 168-170.

2 Her iki kanunun metni için bk. *Kavânîn-i Osmaniyân*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2753, vrk. 49a-50a. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, II (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1990, 123-134. *Kanunnâme*, 1734, vrk. 36a-37a. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 6-12.

naklarca devşirme kelimesiyle anlatılmıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da da devşirilen oğlanlar, pençik oğlanı olarak geçmektedir.[3]

Osmanlılar devşirme ve esir kişilerden asker yahut idareci istihdamını Selçuklular ve diğer devletlerin uygulamalarından bilmekteydi.[4] Henüz Orhan Bey döneminde köleler saray hizmetlerinde istihdam edilmiş, tabi olan devlet adamları ve askerlerin çocukları da saray ve ordu hizmetine alınmıştı.[5] Rum ve İtalyan kaynaklarına göre devşirme uygulaması 1380'lerde mevcuttu.[6] Bazı kaynakların devşirmenin başlangıcını II. Murad zamanına dayandırması ise onların uygulamayla bu zamanda yüzleşmiş olmaları dolayısıyladır.[7] II. Bayezid devrine ait devşirme kanunnamesinde, "Kadîm'ül-eyyâmdan memâlik-i mahrûsemde yeniçeri içün oğlan almak kânûn ve âdet-i mutad olduğu" ifadesi de uygulamanın eskiliğini tasdik etmektedir.[8] Bu malumatlar devşirmenin ilk dönemlerde yapıldığını gösterse de sürekli fetihler ve akınlar sebebiyle esirlerin fazlalığı; devşirmenin sonradan artırıldığı ve zamanla bir usule sokulduğu kanaatine sevk etmektedir. Yani devşirme ya Fetret Devri gibi esir kaynağının kesildiği dönemlerde daha fazla yapılmıştı yahut her zaman yapılmakla birlikte sayıları daha az tutulmuştu. Bunu teyit eder şekilde, Bizans kaynakları 15. yüzyılın ikinci yarısında bile yeniçerilerin esirlerden yetiştirildiğini anlatmışlardır.[9] Ayrıca esir kökenlilerin sayısını artıran diğer bazı uygulamalar vardı. Esir pazarlarından kabiliyetli ve hizmete yarar oğlanlar satın alınmış, çok sonraları bile bu usul devam ettirilmiştir. Mesela Bosna Beyi Malkoç Bey'den 30 Ocak 1560 tarihli emirde, pençik mukataası gelirleriyle, para kifayet etmese bile, esir oğlanlar satın alıp ödeme için tutarlarını bildirmesi istenmiştir.[10] İhtida yoluyla, devlet adamlarından veya metbu devletlerden hediye

3 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 139-140.

4 Speros Vryyonis, "Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi" *Söğüt'ten İstanbul'a* (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yay., İstanbul 2000, 517-554.

5 Halil İnalcık, "Devlet Teşkilatında Kul Sistemi", *Makaleler II*, Doğu Batı Yay., İstanbul 2009, 154-155.

6 Speros Vryonıs, "Isidore Glabas And The Turkısh Devshırme", *Speculum*, 31-3, 1956, 435-437. Vassilis Demetriades, "Some Thoughts OnThe Origins Of The Devşirme", *The Ottoman Emirate (1300-1380)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Crete University Press, Rethymnon 1993, 29.

7 J. A. B. Palmer, "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a* (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yay., İstanbul 2000, 495-500.

8 *Kavânîn-i Osmaniyân*, vrk 47b-49a. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, II, 128-132.

9 Mesela Bizans ve Türk kaynaklarına göre 1461'de fethedilen Trabzon'dan kapıkulu veya yeniçerilik için İstanbul'a getirilen esir sayısı 800 veya 1500'dü. Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583,* Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2012, 19-38. *Chalkokondyles Kroniği*'nde *(V-VII,* 62) kapıkulluğun tek kaynağı olarak savaş esirleri gösterilmiş, *Dukas Tarihi*'nde yeniçerilerin az bir bedel mukabilinde satın alınan esirlerden yetiştirildiği anlatılmıştır. Dukas, *Bizans Tarihi* (çev. VL. Mirmiroğlu), TTK Basımevi, Ankara 1956, 83. 1472'de bile yeniçerilerin daha çok esirlerden temin edildiğini gösteren kaynaklar mevcuttur. Frederick William Hasluck, *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam,* II (çev. Timuçin Binder) Ayrıntı Yay., İstanbul 2013, 111.

10 *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 328.

olarak fazla oğlan da gelmekteydi.[11] Gösterilen kaynakların, henüz birkaç bin seviyesindeki acemi oğlanı ihtiyacını devşirmeye çok fazla başvurulmadan sağlamaları mümkündü.

Kavânîn-i Yeniçeriyân, yeniçeriliğin teşkilini birkaç aşamalı göstermiştir. Bu kaynağa göre toplanan ilk oğlanlar 2 akçe yevmiyeyle doğrudan yeniçeri yapılmıştır. I. Murad ise, Eflak seferine giderken Gelibolu'da bir ocak kurmuş ve Anadolu'dan gelen askerin karşıya geçirilmesi için toplanan esirlerin gemilerde çalıştırılması usulünü ihdas etmiştir. Böylece Acemi Ocağı kurularak acemi oğlanlığı başlatılmış; doğrudan yeniçeri olma yolu kaldırılmış ve acemi oğlanlarının önce 1 akçe yevmiye ile hizmet etmeleri sonra yeniçeriliğe geçmeleri şekli düzenlenmişti. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'da da Acemi Ocağı tesis edilerek acemilerin sayıları artırılmıştı. Bunların düzgün Türkçe konuşmadıklarını II. Mehmed İstanbul'un fethi sırasında fark ettiğinde, Acemi Ocağı'na girmeden önce *Türk üzerine / üstüne verme* denilen usulle dil, âdet ve ananelerini öğrenmeleri maksadıyla Türk çiftçi ailelerin yanında bir müddet kalmaları şartı getirilmiştir.[12]

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın tedricen oluşmuş şekilde anlattığı usulü kronikler, en başta varmış gibi aktarmakta hatta esir oğlanların Türk ailelerin yanına verilmesinin aynı zamanda uygulandığını göstermektedirler. Devşirmenin, "yeniçerilik içün oğlan cem itmek" adıyla ve Yeniçeri Ocağı görevlileri tarafından yapılması; devşirilenlerin ve acemi oğlanlarının idaresinden yeniçeri ağasının mesul olması[13] yeniçeriliğin evveliyatını gösterdiği gibi toplananların doğrudan yeniçeri yapıldığına da delalet etmektedir. Ancak Türk üzerine verme, yazılma tarihi veya kaynakları daha evvel olma ihtimali bulunan kroniklerde de mevcut olduğundan II. Mehmed öncesinde başladığı durumu göz ardı edilmemelidir.[14]

Öncesinde Rumeli'den, 1520'lerden itibaren ise ilaveten Anadolu'dan devşirme usulüyle toplanan oğlanlar, saray hizmeti için seçilenler ayrıldıktan sonra Türk ailelerin yanına dağıtılırdı. Saraya alınanlar Türk üzerine verilmemişken, 16. yüzyılın ortalarına ait kayıtlara göre hassa bahçelerine verilenler de bu uygulamadan muaf tutulmuştu.[15] Türk üzerine verilmiş oğlanlar birkaç yıl ücretsiz çalıştırılıp

11 16. yüzyıla ait özellikle ruus kayıtlarını ihtiva eden defterlerde hem ihtida hem de devlet adamlarının gılmanlarından çok fazla oğlan temin edildiği görülmektedir. Bosna beylerbeyinin hediye olarak gönderdiği bir oğlanla alakalı kayıt için bk. *BOA, A.MHM.d.* 51, hk. 71.

12 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 133-136.

13 *Kanunnâme*, 1734, vrk. 51a-51b. *Kavânîn-i Osmaniyân*, İÜNEK, T2753, vrk. 147b-49a.

14 Gösterilen Osmanlı kroniklerinden başka eserini 1460'larda tamamlayan Laonikos Chalkokondyles, Türk üzerine vermeyi umum usul olarak anlatmıştır. *Chalkokondyles Kroniği (V-VII.),* 62.

15 *BOA, A.MHM.d.* 66, hk. 284, 297. *BOA, A.MHM. d.* 69, hk. 132. *BOA, KK.d.* 216, s. 56. *BOA, KK.d.* 225, s. 313. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki *Sinan* maddesinde Mimar Sinan'ın devşirildikten sonra Türkçe öğrenmek için Türk üzerine verilmediği gösterilse de hayatını anlatan defterde, devşirildikten sonra İstanbul'a getirildiği, ardından *taşrada bazı hizmette kullanılıp* sonra acemi oğlanı olduğu yazılıdır. *TSMA.d.* 1461.

eğitildikten sonra[16] yeniçeriliğe çıkma, ölüm ve firar[17] gibi sebeplerle mevcudu azalan Acemi Ocağı'na alınmış; kayıtları, *torbaya kaydedilme / ulufeye yazılma* olarak adlandırılmıştı.[18] Maaş mukabilinde gemilerde, bahçelerde, bostanlarda, mezbahalarda, türbelerde, fırınlarda, suyollarında, Yeniçeri Ocağı'na ait imalathanelerde, ortaların ve zabitlerin hizmetlerinde çalıştırılmışlar; ayrıca Topçu Ocağı gibi teknik sınıflarda, kabiliyeti olanlar yular ve muytab (kıl dokuma) gibi imalathanelerde istihdam edilmişlerdi.[19] Maaş defterlerine göre 1512'de 3467, 1527'de 3553, 1569'da 4231 toplam acemi oğlanı ve bostancı vardı.[20]

Acemi yeniçeri olarak da isimlendirilen[21] acemi oğlanları, umumiyetle yedi-sekiz seneye kadar uzayacak şekilde çalıştırıldıktan sonra *kapıya çıkma / be-dergâh* denilen uygulama ile verilen emir ve İstanbul Ağası yani acemi oğlanları ağasının tezkeresiyle Yeniçeri Ocağı'na kaydedilirdi. Hizmetini tamamlayanlar toplu olarak veya birkaç kişi olarak geçiş yapmışlar, yeniçeri ortalarının hepsine veya bazılarına alınmışlardır.[22] 16. yüzyılın ikinci yarısındaki uygulamayı gösteren kayıtlar oldukça fazladır. Bunlara göre kapıya çıkma genel manada bir zamana bağlanmamış, kıdemlilerden olmak üzere ihtiyaca göre nefer alınmıştır. Yeniçeri ihtiyacı, acemilikte müddetlerinin dolması, hak edecek bir başarı ve üstün meziyet göstermeleri çıkış sebepleriydi. 15 Mart 1545 tarihinde hassa mumcularından üç kişi yeniçeri olmuş;[23] türbe hizmetlerinde istihdam edilen acemilerden hizmetlerini tamamlamış olanlardan 200 oğlan 12 Nisan 1568 tarihinde yeniçeri yapılmış; 23 Ağustos 1568 tarihinde ise hizmet sürelerini tamamlamış 300 acemi oğlanı Yeniçeri Ocağı'na alınmıştı.[24] 4 Mart 1571 tarihinde İstanbul'daki yangında hizmetleri olan 150 bostancı ve 150 acemi oğlanı kapıya çıkarılmış;[25] 18 Şubat 1572'de Edirne'de cami inşaatında çalışan bahçelere kayıtlı acemi oğlanlarından 50'si yeniçeri

16 *BOA, A.MHM.d.* 14, hk. 1454.

17 *BOA, A.MHM.d.* 14, hk. 1454. *BOA, A.MHM.d.* 70, hk. 346. Tarihsiz bir kayıtta *Türk üstüne* olan 4 oğlan ulufeye geçirilmiş, yanına kim tarafından devşirildiği yazılmıştır. *TSMA, E.* 1132.

18 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 146. 28 Temmuz 1576 tarihinde Türk üzerinde olan oğlanlardan 200'ünün ulufeye yazılıp torbaya konulması yeniçeri ağasına emredilmiştir. *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 3 hk. 718. 26 Ağustos 1587 tarihli emirde, yeniçeri ağasına Türk üzerinde olan oğlanlardan 100'ünü ulufeye yazması emredilmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 62, hk. 136. Türk üzerinde olanlardan kapıya çıkanlar yerine Bostancı Ocağı'na acemi oğlanı verilmesi emri için bk. *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 449. 4 Mart 1573 tarihli Edirne bostanlarına Türk üzerinde olan oğlanlardan 54 nefer oğlan verilmesi emri için bk. *BOA, A.MHM.d.* 21, hk. 352. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 1260. *BOA, MHM.d.* 12, hk. 56, 605. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 284.

19 *BOA, MHM.d.* 6, hk. 401, 479. *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 125.

20 *BOA, MAD.d.* 23, s. 8. Barkan, "h. 933-934 (m. 1527-1528) Bütçesi", 300. *BOA, KK.d.* 1767, s. 4.

21 15. yüzyılın sonundaki Bursa mahkeme kayıtlarında acemi oğlanları bu şekilde gösterilmiştir.

22 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 134, 172, 240.

23 *Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri* (yay. haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA Yay., İstanbul 2002, 263.

24 *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 1260, 1970.

25 *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 125.

yapılmıştı.[26] Yeniçerilerin çoğu seferde, donanmada ve kale muhafazasında bulunması sebebiyle İstanbul'da yeniçeri azaldığında, 22 Ağustos 1583 tarihinde 200 aceminin kapıya çıkarılması emredilmiştir.[27] 30 Eylül 1560'ta suyollarında hizmet eden 30 acemi oğlanın kapıya çıkması istenmişken[28] daha az sayıda çıkmalar da olmuştu.[29] 19 Ocak 1569'da 4 acemi oğlanı kapıya çıkarılmış ve yerlerine yeni oğlan verilmiştir.[30] 28 Nisan 1579'da Safevi harbinde kahramanlık gösteren 7 acemi oğlanı yeniçeri yapılmış;[31] Ekim 1568'de Mısır'a giden yayabaşı ve bölükbaşlarına hizmet etmek için 40 acemi oğlanı kapıya çıkarılmıştır.[32] 1598 senesinde Tımışvar Kalesi muhafazasında muvaffakiyetleri olan 190 acemi oğlanı kapıya çıkmış, ayrıca buraya gitmek isteyen 200 acemi oğlanı daha yeniçeri yapılmıştır.[33] Daha fazla sayıda çıkmalara misaller ise Mart 1594'te sefer için acemi oğlanları ve bostancılardan 4000, Ağustos 1599 tarihinde Celâliler üzerine gidecek orduya katılmaları için 1000 yeniçeri yazılmasıdır.[34] Belli bir takvimle kapıya çıkma uygulaması da vardı. Mesela ağa kapısı ekmekçiler kârhanesindeki acemi oğlanlarının ikisinin her üç ayda bir be-dergâh olması âdetti.[35]

Acemi Ocağı'ndan başka, diğer bir acemi ocağı olan Bostancı Ocağı'ndan yeniçeriliğe geçiş vardı. Bunlar zaten yukarıda gösterildiği gibi devşirme oğlanlarından bostancılığa ayrılan ve belli müddetlerle hizmet edenlerdi.[36]

Kapıya çıkma geciktiğinde bazen acemi oğlanları ve bostancılar şikâyette bulunmuşlardı. 22 Kasım 1589 tarihli kayda göre Edirne bostancıbaşı, beş yıldır kapıya çıkma olmadığını, bostancıların saç sakallarının ağardığını bildirdiğinden 60 bostancı kapıya çıkartılmıştı. Ayrıca İstanbul'daki bahçelerde görevli bostancı oğlanlarından da çıkmayı bekleyenler olduğu bildirildiğinden otuz dokuz bahçenin her birinden üçer bostancının kapıya çıkması emredilmişti.[37] 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl başına ait olduğu tahmin edilen bir belge, acemi oğlanlarının padişaha sundukları şikâyeti ihtiva etmektedir. Oğlanlar hem Türk üzerinde hem de sonrasında acemi olarak gemilerde uzun yıllar çalıştıklarını anlatıp sakalları ağarmasına rağmen kapıya çıkamadıklarından yakınmışlardı. Çıkamamalarını

26 *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 242.
27 *BOA, A.MHM.d.* 25, s. kk. 241.
28 *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 702.
29 Bazı çıkışlar için bk. *BOA, D.YNÇ,* 417-8.
30 *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 2675.
31 *BOA, KK.d.* 232, s. 193.
32 *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 2313.
33 *BOA, KK.d.* 254, s. 128.
34 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 29. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî,* II (haz. Mehmet İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999, 819.
35 *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 111. 988/1580-81 yılında be-dergâh olanların defteri için bk. *BOA, MAD.d.* 6153.
36 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 163.
37 *BOA, A.MHM.d.* 66, hk. 134-135, 159.

arkalarının olmamasına bağlamışlar; Yeniçeri Ocağı hizmetlerinde bulunanların, ağaların hizmetkârı olanların veya diğer devlet adamlarının hizmetini görenlerin iltimasla erken yeniçeri yapıldığını, hatta beşikte yatan ve anasını emenlerin kapıya çıktığını ama kendileri gibi sahipsizlerin kimsenin aklına gelmediğinden yakınmışlardı.[38]

1.2. DEVŞİRME DIŞI YOLLARLA YENİÇERİ OLMA

Devşirme ve esirlerden yetiştirilen acemi oğlanları yeniçeriliğin esas olsa da tek kaynağı değildi. Fetihlerle genişleyen ve sürekli savaş içinde olan devlet çeşitli zümreleri askerî yapıya dâhil etme yoluna başvurmuştu. Ayrıca askerîlerin oğullarının bu sınıf içinde istihdamıyla kaynakların derecesinde aşağıda izah edilecek değişiklikler olmuştu.

Varna Savaşı öncesinde II. Murad'ın Rumeli'deki kadılara gönderdiği emirde şu ifadeler bulunmaktaydı: "Şöyle malum oluna kim bu sefer-i nusret meâbıma gelüb Dîn-i İslâm aşkına imdâd edüb bizimle beraber sefere varanların her ne mürâcaatları var ise katımda makbul-ı hümâyûnumdur, eğer timâr isteyene eğer zeamet isteyene ve eğer yeniçerilik isteyene ve eğer sipahilik isteyene ve eğer yörüklükten çıkmak isteyene her birinin murâd u maksudları makbulümdür."[39] Emir, zümreler arasında geçişi ifade etmekten öte bu askerî yapılara dâhil olma yolunun açık olduğunu göstermektedir.

Dinini değiştirerek Müslüman olan kişilere yani mühtedilere (*nev-müslim*) timar dahil her türlü dirlik vermek çok eski bir gelenekti. Devşirmenin tersine gönüllülük esasına dayanan ihtidanın teşviki için belli usuller konulmuş ve mükâfat tahsis edilmişti. İhtida etmek, esaretten kurtulmayı sağladığından esirlerden Müslüman olanlar da vardı.[40] Padişahın huzurunda veya divanda ihtida etmek yüksek mansıp kapmak için mühimdi. Müslüman olanlar hemen sünnet ettirildiğinden divanhanede bir cerrah sürekli görev yapardı.[41] Nev-müslimlere yazıldıkları ocaklara mahsus kisveler verilirdi.[42]

İhtida edenlerden bir kısmı doğrudan kapıkulu ocaklarına yazılır, önceki hal ve itibarlarına göre beylerbeyliğe kadar mansıplar verilirdi.[43] Yaşları genç olan-

38 *TSMA, E.* 970.

39 *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân* (yay. haz. H. İnalcık-M. Oğuz), TTK Basımevi, Ankara 1989, 14.

40 Misal için bk. *BOA, A.MHM.d.* 69, hk. 297.

41 *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi* (haz. H. Ahmet Arslantürk), Okur Kitaplığı Yay., İstanbul 2012, 63-64. Barkan, "H.933-934 (m. 1527-1528) Bütçesi", 288.

42 Giriş kısmında gösterilen kayıtlar dışında şu belgeye bakılabilir. *BOA, İE.ML,* 1034.

43 *Kanunnâme,* 1734, vrk. 153b. *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 339.

lar acemi oğlanı yapılır veya Türk üzerine verilirdi.[44] Yeniçeri Ocağı'na doğrudan nev-müslim alınmazdı.[45] Nev-müslimler, acemi oğlanlığı sonrasında yeniçeri yapılmışlardı. Yahudi oğlanlar ticaret erbabı olmaları sebebiyle devşirilmediği gibi bunların mühtedileri de yeniçeri yapılmazdı.[46] Acemi oğlanları ve yeniçerilerin Müslüman olan kardeşlerine de aynı usul tatbik edilirdi. 12 Aralık 1572 tarihli emre göre yeniçerilerden birinin kardeşi Müslüman olup Şaban adını almıştı. Küçük olduğu için yetiştirilmek üzere Türk ailesine verilmişti. Bundan iki ay öncesine ait bir kayda göre Süleyman adını alan diğer bir yeniçerinin kardeşi de aynı usule tabi tutulmuştu.[47] 12 Kasım 1583'te bir papazın Müslüman olan iki oğlu, Türk üzerine verilmişti.[48]

Kapıkulu sayısının sınırlı tutulduğu dönemlerde oldukça fazla istihdam edilen ancak 17. yüzyılın başında kaldırılan; askerliğe elverişli ve hevesli kapıkullarının kardeşlerinden ve akrabalarından istifade mantığıyla teşkil edilen, idarelerinden yeniçeri ağasının mesul olduğu, ayrıca kendi ağaları olan *kulkarındaşı / birâder-i kul* adlı bir sınıf asker vardı.[49] Özellikle yerli yeniçeri olarak Yemen, Mısır, Bağdad ve diğer kalelerin muhafazalarında, tek seferde binli sayılara varacak derecede fazla istihdam edilmişlerdi. Orduda veya kale muhafazalarında olmadıklarında İstanbul'da bulunurlar ve buradan ihtiyaca göre sevk edilirlerdi.[50] Timara çıkma hakları bulunan[51] kulkarındaşlarının bazıları ise yeniçeri yapılmaktaydı. 1526

44 *BOA, A.MHM.d.* 25, hk. 1578, 1727, 2578, 3108, 3167. *BOA, MAD.d.* 6153, s. 53-65.

45 Maaş defterlerinde, altismi nev-müslim olan neferler vardı, ancak bunlar acemi oğlanlığından geçenlerdi. 956/Reşen (Ağustos-Ekim 1549) maaş defterinde (*BOA, MAD.d.* 12872) hiç nev-müslim yokken 985/ Masar (Mart-Haziran 1577) defterinde (*BOA, D.YNÇ.d.* 33630) 10. bölükte bir, 74. cemaatte bir olmak üzere sadece iki nefer vardı. 998 Recec (Şubat-Nisan 1589) maaş defterinde (*BOA, MAD.d.* 16273) ise 74. cemaatte Mehmed'le 35. cemaatte Ali adlı iki kişi vardı.

46 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 17. Yahudilerden ihtida edenlere diğer bazı mansıplar verilmişti. *Telhîsü'l-Beyân,* 143. Mesela 29 Mart 1603'te ihtida eden ve Mehmed adını alan bir Yahudi'ye bâb-u hümâyûn kapıcılığı verilmişti. *BOA, MAD.d.* 18155, s. 121 Sonra gösterileceği üzere, 18. yüzyılda da Yahudi dönmelerin kanunen ocağa girişi yasaktı ama bazı yollarla kabulleri olmuştu.

47 *BOA, A.MHM.d.* 25, hk. 1727, 2626, 3108.

48 *BOA, KK.d.* 242, s. 25.

49 Kaynaklarda hakkında sarih malumat olmayan kulkarındaşları (birâder-i kul); ihtida edenlerden acemi oğlanlığına müsait olmayanlardan, gönüllü olarak ordulara veya daha küçük çaplı askerî hareketlere iştirak edenlerden, sırf bu maksatla yazılan gayrimüslim reayadan, kapıkulu askerlerinin akrabalarından gönüllü askerliği kabul edilenlerden teşekkül etmekteydi. Mesela, 31 Mayıs 1574 tarihli kayıtta, divanda Müslüman olan ve Türk üzerine verilen kulkarındaşları ve akrabaları vardı. *BOA, A.MHM.d.* 25, hk. 1578. Mart 1581'de Niğbolu sancağından, Şirvan muhafazasına gönderilmek üzere kulkarındaşı ve gönüllü yazılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 44, hk. 441. Temmuz 1581'de bir yeniçerinin iki kardeşi kulkarındaşı olarak yazılmıştı. *BOA, MHM.d.* 44, hk. 672. 1594 yılında sefere çıkan Ferhat Paşa orduya katılanlara nida ettirip tüvana (güçlü kuvvetli) ve gürbüz yiğitlerden 3 bin kulkarındaşı yazmıştı. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 59.

50 *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 553, 591, 698, 894-895, 901. *BOA, A.MHM.d.* 19, hk. 390, 570. *BOA, A.MHM.d.* 26, hk. 235, 869.

51 *BOA, KK.d.* 237, s. 189.

yılı maaş defterine göre, solaklar dahil olmak üzere ortaların yarısına yakınında birer kulkarındaşı vardı.[52] 16 Nisan 1552 tarihinde yeniçeri ağasına, Kefe'de çok acil bir durum ortaya çıktığından kuloğlu ve kulkarındaşlarından, bunlar olmazsa kulların akrabalarından 300 kişilik kuvvet yazması emredilmiştir. Emirde ayrıca bunların hizmetlerini tamamladıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na, kapıkulu süvari ocaklarına dağıtılmaları veya timara çıkarılmaları istenmiştir. Bunların arasında yeniçeri kardeşleri de vardı.[53] 17. yüzyılın başına kadarki maaş defterlerinde bazı ortalarda birer kulkarındaşı görülmektedir.[54]

Şehzadeler sancaklara gönderildiğinde maiyetinde bulunan sekbanları ve hizmetlileri, padişah olduklarında asıllarına ve sınıflarına bakılmadan doğrudan yeniçeri yapılmaktaydı.[55] Taht mücadeleleri sırasında I. Selim ve kardeşlerinin yeniçerileri yanlarına çekmek için uğraşmaları, ocak içinde kendi adamlarının artmasının ehemmiyetini göstermektedir. Zaten I. Selim'in tahta çıkışıyla 2 bin kişiye yakın nefer ocağa alınmıştı.[56] I. Süleyman'ın oğulları da padişahlık için harp ettiklerinde yeniçerilik vaadiyle asker toplamışlardır.[57] Ancak bu girişler pek makbul görülmemişti ki II. Selim cülûs ettiğinde sayıları çok fazla olan sekbanları kışlalara yerleştiğinde, o zaman bahşiş sebebiyle zaten kızgın olan yeniçeriler onlara cephe almıştı. Hatta kabullenmediklerinden kısa müddet içinde ocaktan uzaklaştırılmalarını sağlamışlardı.[58] Muhtemeldir bu muamelelerinin tesiriyle 1595 yılında tahta çıkan III. Mehmed'in kulları ve sekbanları cebeci, topçu ve top arabacıları ocaklarına yazılmıştı.[59]

Bahsedilen bu yollarla ocağa girişler fazlaydı ki henüz Anadolu'nun sadece bazı muhitlerinden devşirme yapıldığı 1520'li yıllara ait maaş defterlerinde, çok farklı yerden yüzlerce yeniçeri kayıtlıdır.[60]

Kul kökenli askerlerin oğullarına, babalarının mensubiyetine göre *sipahizâde*, *çavuş-zâde* veya genel olarak *kuloğlu* ismi verilmiştir. Askerî sınıfın çocukları ba-

---

52 *TSMA.d.* 736.

53 *888 Numaralı Mühimme Defteri*, 339. *BOA, KK.d.* 213, s. 213.

54 Misal için bk. *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, s. 139.

55 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 199.

56 Bu husus için 18. yüzyıla kadar ocak mevcudunun verildiği kısma bakınız.

57 *TSMA, E.* 592. Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler,* 28. Mustafa Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", *AÜDTCFD*, V/3 (1947), 295. Mustafa Akdağ'ın bu makalesinde şehzadelerin yeniçerilik vaadiyle timarlı sipahilerden ordu kurmasından bahsetmesi ve bunların kapıkulluk için bu orduya katılması görüşü, Osmanlı askerî sisteminin işlerliği mantığına uymamaktadır. Çünkü hem timarlı sipahilerin kapıkulluğa dönüşü üst sınıf görevler için olmuştur hem de tersine yeniçeriler aşağıda bahsedileceği gibi timar-zeamet sistemine dahil olmak için kendilerini göstermişlerdi. Zaten timarlı sipahilerin ekseriyeti eski kapıkullarından oluşmaktaydı.

58 *Tarih-i Selânikî,* I, 59-60.

59 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 55.

60 *TSMA. D.* 736.

baları gibi istihdam edilirdi. Bu sınıf içinde kaldıklarında askerî hizmetleri kabul etmeleri şarttı. Bir kanunnamede, "askerînin evlâdından şol ki bir derecede ola ve kimesneye raiyyet yazılmış olmaya, asker hükmündedir" ifadesiyle bu durum izah edilmiştir.[61] Askerîlerin çocuklarının bu sınıf içinde istihdamı ve tevarüs eden haklarını kullanmaları erken devirde başlamış; I. Murad zamanında 1376 senesinde, ölen sipahilerin timarlarının oğullarına kalacağı kanunu koyulmuştu.[62] Sonra bütün askerîler için aynı hak tanınmış, ümera ve ulema oğullarına babalarının makamına göre dirlik veya timar verilmesi II. Mehmed'in kanunnamesinde de yer almıştı.[63] Kapıkulu ocakları mensuplarının oğulları da aynı usule tabi olmuştu. Sipahilerin[64] ve topçuların oğulları babalarının ocaklarına yazılmış, hatta dirlik sahipleri oğullarına tahsis edilmek üzere haklarından feragat etmişlerdi.[65] Ayrıca timara çıkarılmışlar, kalelerde yerli yeniçeri olarak veya başka şekilde istihdam edilmişlerdi.[66]

Kuloğlu olarak adlandırılan yeniçerilerin oğulları da eğer kabiliyetlerine göre ilmiye veya kalemiye zümrelerine iltihak etmezlerse babalarının yollarına tabiydiler. 1450'li yıllarda yeniçeri oğullarının timar tasarruf ettiği kayıtlarda görülmektedir.[67] Babalarının timara geçtikten sonra evlendikleri ihtimal dâhilindedir. Yine bu döneme ilişkin bilgiler veren eski bir yeniçeri Konstantin Mihailoviç, yeniçeri ağalarının çocuklarına ulufe verildiğinden bahsetmişti.[68] *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı ise, ceddinin II. Mehmed zamanından beri ocakta hizmet ettiğini yazmıştır.[69]

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da, daha evvel sadece çorbacılar ve ağalara serbest iken I. Selim devrinde bazı şartlarla neferlerin evlenmelerine müsaade edildiği yazılıdır. Bu kaynağa göre, sadece ihtiyar ve amel-mande yani bedenen askerliğe elverişliliğini kaybetmiş olanların evlenmelerine bizzat padişah tarafından müsaade

61 *Kavânîn-i Osmaniyân*, vrk. 18a.
62 *Tâcü't-Tevârih*, 94.
63 *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, I (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1990, 325. 1520'li yıllarda sancakbeyliklerinin çok büyük kısmı paşaların ve diğer yüksek idarecilerin sarayda yetişmiş oğullarına verilmişti. Barkan, "h. 933-934 (m.1527-1528) Bütçesi", 303-307. Yine bunlara yüksek miktarda timar ve zeamet tahsis edilmiş veya çavuşluk gibi görevler verilmişti. *BOA, MHM.d.* 50, hk. 23. *BOA, KK.d.* 254, s. 45.
64 *TSMA, D.* 987-1. *TSMA, D.* 810-1. *TSMA, D.* 7843, s. 3-4. *BOA, KK.d.* 254, s. 96. *BOA, İE.AS*, 205. *Tarih-i Selânikî*, II, 472. 17. yüzyılda kapıkulu süvarilerinin oğullarının istihdamı için bk. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I- II, 268, 317, 367, 442, 642, 846, 921, 1031.
65 *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 20, 132. *BOA, KK.d.* 254, s. 14, 152.
66 *H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri*, 168. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 2149.
67 *1445 Tarihli Paşa Livâsı*, 42.
68 *Bir Yeniçerinin Hatıratı* (çev. ve yay. haz. Kemal Beydilli), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003, 97. 1527 yılında Biga sancakbeyliğinde sekbanbaşı oğlu Ali Bey isminde biri bulunmaktaydı. Barkan, "H.933-934 (m. 1527-1528) Bütçesi", 304.
69 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 130.

edilmiş; ancak bu usule daha sonra uyulmamış, acemi oğlanları bile evlenmişti. Ayrıca sonra padişah müsaadesi aranmamış, çorbacılara bir altın *seccade-bahâsı*, odabaşına don ve gömlek hediye verilerek evlenme ruhsatı alınmıştı.[70] Haziran 1576 tarihli, yeniçerilerin tabi oldukları bazı hususları gösteren kayda göre evlenmek isteyen yeniçerilerin yayabaşına bir seccade veya 100 akçe verdiği yazılıdır. Ancak bunda yasaktan veya müsaadeden bahis yoktur.[71]

Yeniçerilerin evlenmeleri için verilen padişah izinlerinin kaydına rastlanmadığı gibi bazı durumlar *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın gösterdiği evlenme yasağının aksini göstermektedir. 1500 yılına ait tayinat hesaplarına göre ağa defterinde kayıtlı 253 *kul evladına*, yani yetim yeniçeri oğluna ekmek dağıtılmaktaydı.[72] 1513 tarihli yeniçerilerin terekeleriyle alakalı bir emirde, onların varisleri olduğu gösterilmiştir.[73] Devşirme yeniçerilere ebeveynleri ve kardeşleri mirasçı olamadığına göre bununla ya devşirme olmayanlardan yeniçeriliğe geçenler yahut bütün yeniçerilerden eşleri ve çocukları olanlar kastedilmişti. Ocak 1519 tarihinde Bursa'da görülen bir dava ise yıllar önce bir yeniçeriden boşanan kadın tarafından mehir için açılmıştır.[74] Mayıs 1549 tarihinde taşrada bulunan yeniçerilerden evlenenlerden gerdek resmî talep edilmesi şikayet edilince meni için emir verilmiştir ki bunda evlenmelerinin yasak olduğuna atıf yoktur.[75]

932/1526 tarihli maaş defterinde yetim yeniçeri oğulları bulunmaktadır. Ortaların neredeyse hepsinde yetim kayıtlıdır ve sayıları 10'a kadar olmak üzere değişmektedir. Hatta sayıları 10-15 seviyesinde olan sekbanlarda bile yetimler vardır.[76] Gösterilenler sadece babaları ölen erkek çocuklar olduğuna göre, kanunnamenin bahsettiği evlenme yasağının kalkmasından kısa zaman sonra ve müsaade çok sıkı tutulurken bu mevcuda ulaşmaları zordur. Ayrıca 956/1549 kayıtlarıyla kıyaslandığında yetim çocuk sayısında çok fazla değişiklik olmamıştı.[77] Diğer önemli bir husus, 1526 ve 1549 tarihli defterlerde memleketleriyle yazılı devşirme asıllılar yanında babalarının adlarıyla kayıtlı neferlerle çorbacıların oldukça fazla olmasıdır. Bunlar ya devşirme dışından ocağa alınanlar yahut yeniçeri oğullarıydı.[78]

---

70 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 157, 173, 212. I. Süleyman döneminde Osmanlı topraklarında dört yıl kalan İspanyol bir yazara ait eserde de yeniçerilerin bekâr olduğu yazılıdır. Manuel Serrano, *Türkiye'nin Dört Yılı* (çev. A. Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, 106.

71 *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri,* VIII (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1994, 141.

72 Günday, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı,* 47.

73 *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* III (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1991, 152.

74 *Bursa Şeriyye Sicilleri,* A25, vrk 6, hk. 62.

75 *Kanunnâme,* 1734, 47a-48a.

76 *TSMA, D.* 736.

77 *BOA, MAD. d.* 12872.

78 *TSMA, D.* 736. 5 Haziran 1555 tarihinde ise bir bölükbaşının oğluna Mısır'da gedik verilmişti. *BOA, KK.d.* 213, s. 167.

Yeniçerilerin savaş kabiliyetlerini muhafaza için bekâr kalmaları yönünde bir siyaset askerlik açısından makuldür. Zaten Yeniçeri Ocağı mevcut askerî düzende alt sınıf ocaklardandı. Diğer kapıkulu sınıflarına geçmenin veya timara çıkmanın fazlalığı neferlerin gençlerden olmasını sağlamaktaydı. Sadece acemi oğlanlarıyla yeniçerilere kışlalar tayin edilmesi bekâr olmalarından kaynaklıydı. Dolayısıyla bekârlık, yasak olmasa da yeniçeriler için umumi bir durumdu. Ayrıca ocak içinde bekâr olma mecburiyeti getirilmiş vazifeler, buna dayalı yükselme usulleri vardı. Odabaşılığa yükselmenin bekârlık şartına bağlanması ocak kaldırılana kadar devam etmiştir. Bu kaide bile bekârlığın herkes için mecburi bir durum olmadığını göstermektedir. Evlenirken hediye verme ise evlenenlerin bilinirliğini sağlamanın yolu olarak kullanılmıştır. Çünkü orta içinde yükselmede kimin bekâr olduğunun bilinmesinin lüzumu vardı. I. Selim döneminde evlenme yasağının kaldırılması rivayetinin daha önce düzensiz şekilde var olan evlenmenin bir kaideye oturtulması için getirilmiş bir düzenleme olması da muhtemeldir. 17. yüzyılda ıslahat için hazırlanmış *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ve aşağıda gösterilecek olan diğer eserlerde de evlilik yasağından bahsedilmiş, önceden bekârlığın mecburi olduğu anlatılmıştır. Mevcudun 40 bini geçtiği, ocak dışına çıkışın oldukça azaldığı ve nefer kaynağı olarak kuloğullarına dayanıldığı durumda; evli sayısının artmasının yeniçerilerin kabiliyetlerinin azalmasına sebep olduğu düşüncesiyle hareket edenler, bekârların fazla olduğu dönemleri emsal gösterip tedbir alınması istemişti.

Kuloğullarına babalarının sınıfına göre dirlik verildiğinden, yeniçeriler diğer sınıflarına geçtiğinde oğulları buna göre istihdam edilmişti. Bu yüzden aşağıda bahsedilecek usul yeniçeri kalanların oğullarıyla alakalıdır. Evlenme nispetinin düşük ve yeniçeri sayısının fazla değişmediği klasik dönemde yeniçerilerin ocakta fazla kalmaması, kuloğullarının sayısının artışına mâni olmuştur. Bunla beraber sakat kaldıkları için emeklilik veya koruculuk gibi yollarla ocak dışına çıkarılan çok sayıda eski yeniçerinin oğulları yeniçeri oğlu olarak istihdam edilmekteydi.[79]

Kuloğullar, şartları uyduğu için doğrudan yeniçeri yapılan istisnai bazıları dışında, belli çağa geldiklerinde babalarının bulundukları odalarda sahih kuloğlu oldukları tespit edildikten sonra acemi oğlanı olarak yazılırdı. Ayrıca acemi oğlanı olarak veya ulufesiz şekilde ortalarda hizmet eder, emniyet için asesbaşının emrinde görev yaparlardı.[80] Ancak yeniçerilerin oğulları Bostancı Ocağı'na alınmazdı.[81]

---

79 II. Bayezid veya I. Selim zamanına ait bir belgede İstanbul bağlarının başkorucusu, Adana seferinde Memluklara esir düşen eski bir yeniçeri, iki oğlunun yeniçeri yapılmasını istemişti. *TSMA, E.* 1177/34.

80 Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi, II* (haz. Şevki Nezihi Aykut), TTK Basımevi, Ankara 2004, 294-295.

81 *BOA, MAD.d.* 6153, s. 53-65. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 146.

Acemi oğlanları defterlerine göre kuloğulları 1570'lerden itibaren hızla artmış, kısa zaman içinde sayıları devşirmeleri geçmişti.[82]

Ölen yeniçerilerin henüz acemi oğlanı olacak çağa gelmemiş erkek çocukları ise nân-horegân (ekmek yiyen) adıyla kaydedilmekteydi.[83] Bunların her birine üç ayda ikişer buçuk kile un veya bunun bedeli olarak 30 akçe verilir, ayrıca kişi başına yine üç ayda 15 akçe bağlanırdı. Acemi oğlanı olabilecek yaşa geldiklerinde ise defter-i nânhoradan çıkarılırlardı.[84] Defterlerdeki isimleri üzerine acemi oğlanı olduğunu gösterir şekilde *ulufe* kaydı düşülmüş, yerlerine yeni yetim yazılmıştır.[85] 5 Şubat 1581'de acemi oğlanı olarak yazılan 39 yeniçeri yetiminin içinde yayabaşı oğulları da bulunmaktaydı.[86] Kasım 1584'te, türbe hizmetlerinde istihdam edilmek üzere ağadan, yeniçeri oğullarından bazılarını seçmesi istenmişti.[87] 10 Mart 1592'de yeniçeri ağasının yarar kuloğullarından ulufeye yazılması talebi doğrultusunda 200 kuloğlunun Acemi Ocağı'na yazılmasına müsaade edilmişti.[88]

Yeniçeri oğullarından babalarıyla beraber bulunan, yevmiyesiz şekilde hizmet ettiği ortayla savaşlara katılanlar da acemi oğlanı yapılmış veya kendilerine tayinat veya harçlık verilmişti. Mart 1579'da Şirvan'daki harplerde faydaları görülenlerden iki kuloğlu acemi oğlanı yapılmıştı. Yine bu savaşlara katılan yeniçeri oğullarından 34'üne fodula tayin edilmiş, 8'inin harçlıklarına birer akçe zam yapılmıştı.[89] 17 Aralık 1581'de Osman adlı yeniçeri oğlu seferdeyken acemi oğlanı yazılmıştı.[90] 29 Eylül 1581'de, İran harplerinde esir düşen ve kurtulan Musa adlı yeniçeri oğluna, haline münasip bir görev verilmesi emredilmiş;[91] İran seferine katılan 56 kuloğlu 12 Nisan 1588'de acemi oğlanı olarak kaydedilmişti.[92]

Kuloğulları yetişmelerinin ardından devşirme acemi oğlanlarıyla beraber yeniçeri yapılırdı. 5 Şubat 1581'de acemi oğlanlarından yeniçeri yapılanlardan biri muhzırın oğluydu.[93] Acemi oğlanlığından kapı yeniçerileri dışındaki sınıflara geç-

82 Bu husus için bk. *BOA, MAD.d.* 6365, 6377, 6861, 7289.

83 *BOA, D.YNÇ,* 2-309.

84 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 153-154. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da iki buçuk kile un yahut 35 akçe un harcıyla üç ayada 15 akçe verildiği kaydedilmiştir. Kanunnâme mecmuasında ise un isteyenlere üç ayda iki kile bir şinik un verildiği, bedelini isteyenlere üç ayda 30 akçe verildiği ayrıca 15 akçe daha verildiği malumatı vardır. *Kanunnâme,* 1734, vrk. 283a.

85 Örnek kayıtlar için bk. *BOA, MAD.d.* 6543, 7121, 16269.

86 *BOA, D.YNÇ,* 1-62.

87 *BOA, A.MHM. d.* 55, hk. 147.

88 *BOA, A.MHM. d.* 69, hk. 81.

89 *BOA, KK.d.* 232, s. 105, 194, 315.

90 *BOA, KK. d.* 234, s. 3.

91 *BOA, A.MHM. d.* 45, hk. 3027.

92 *BOA, AE. SMRD.III,* 150.

93 *BOA, D.YNÇ,* 1-62.

meleri de yasak değildi. Yeniçerilikten çıkıp Şam'da timar tasarruf eden Mustafa'nın acemi oğlanı olan oğlu Ali'ye, talebi üzerine 17 Mart 1567'de Şam yeniçerileri gediği verilmişti.[94]

Yeniçeri oğulları sadece acemi oğlanı ve sonrasında yeniçeri yapılmamış; vergi tahsilatı ve eşkıya mücadelesi gibi kamu güvenliği hizmetlerinde görevlendirilmeleri mukabilinde kale erleri arasına yazılmış veya yerli yeniçeri olarak istihdam edilmişlerdi.[95] Herhangi bir dirliğe talip olmadan yaşayanlar da bulunmaktaydı. Kasım 1564'te Edirne'de Timur adlı ve dirliği olmayan yeniçeri oğlunun eşkıyalık yaptığından yakalanması emredilmişti.[96]

Kuloğullarından taşrada yaşayanlar silah taşıma serbestiyetine sahipti, sakalsız olma ve yeniçeri kıyafetinde bulunma mecburiyetlerine tabiydiler.[97] Ehli örf tarafından tutuklanamaz ve hapse atılamazlardı. Bunlar yeniçeriler tarafından mahkemeye çıkarılır ve cezalandırılırdı.[98]

II. Selim devrinde kuloğullarının istihdamında bir değişiklik yapılmıştı. Kapıkulu süvarilerinin oğulları kalelerde belli müddetle görevlendirilir, sonra babalarının ocaklarına alınırlardı. Yeniçerilikten sipahiliğe geçenlerin oğulları da aynı usule tabiydi. Bu padişah devrinde sipahi olmuş yeniçerilerin oğullarının kale muhafızlığından sonra 9 akçeyle sipahi yapılması yerine 1 akçeyle *ferzend-i sipahi* adıyla acemi oğlanı yapılmasına başlanmış, böylece yeniçerilik için kuloğlu menşei daha da genişletilmiştir.[99]

Yukarıda gösterilen devşirme dışı ocağa alınma ve yeniçeri oğullarının erken dönemde yazılmasından kaynaklı olarak kayıtların olduğu 1520'li yıllarda neferler ve çorbacılarla hatta başka ocaklar mensuplarıyla kardeş olanlar vardı. Bazı ortalarda birer ikişer olan kardeşlerin isimleri üzerine "birader" izahatı düşülmüş, bazen diğer kardeşin nerede görev yaptığı gösterilmişti.[100]

94 *BOA, KK.d.* 220, s. 250.
95 *BOA, A.MHM.d.* 27, hk. 800. *BOA, A.MHM.d.* 49, hk. 26.
96 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 494.
97 *1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili* (haz. Salih Pay), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, 1987, 136. *BOA, A. MHM.d.* 139, hk.271. *BOA, A. MHM.d.* 140, hk. 344.
98 *280 No'lu Karaman Şeriye Sicili* (haz. Mustafa Çoraman), Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, 2011, 100. *1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili,* 136. *BOA, A. MHM.d.* 139, hk.271. *BOA, A. MHM.d.* 140, hk. 344.
99 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 153. Bütün sipahilerin oğullarının küçüklerine 2 akçelik vazifeler verilmişken kanuni ifadesiyle elleri kılıç tuttuğunda 9 akçeyle babaları odalarına yazılmışlardır. *BOA, MAD.d.* 18155, s. 1.
100 Misal için *TSMA.d.* 736'ya bakılabilir.

1.3. DEĞİŞİKLİKLER VE İTİRAZLAR (1580-1640)

Yukarıda bahsedilen yollar devşirme olmayanların ocağa girişini gösterse de 16. yüzyılda; yeniçeriliğe olma yolları, kapıkulu süvarileri ve daha üst sınıflara göre oldukça dar, yani yeniçeriler içindeki devşirmelerin nispeti bu sınıflara nazaran çok daha fazlaydı. Çünkü bahsedilen bu askerî yapılara, yeniçeriliğe alınmayan hatta kul olup olmadığına bakılmayan kale erlerinin, beylerin ve paşaların maiyetlerinin ve diğer yararlılıkları görülenlerin girişi mümkündü.

16. yüzyılda uygulaması gösterilen devşirme dışı yeniçeri olma usulleri kanunîydi. Yüzyılın sonunda bu usuller ihlal edilmişken yeniçeri oğulları ocağın esas nefer kaynağı haline gelmiş, yine bunların kaydı, devşirme dışı ocağa girişi kolaylaştıran yol olmuştur. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre ocak kâtipleri veya rüşvete meyilli diğer zabitler; *ferzend-i sipahi*, *ferzend-i çavuş* veya *ferzend-i bevvâb* adları altında diğer askerî sınıf mensuplarının oğullarını ve daha fazla olarak reaya çocuklarını "sipahiliğe geçmiş yeniçerilerin oğludur" diye Acemi Ocağı'na kaydetmişler, böylece devşirme aslından gelmeyen kişilerin yeniçeri olmasına sebep olmuşlardı. Bu şekilde kaydedilenler *saplama* olarak adlandırılırdı.[101] 19 Haziran 1576 tarihli bir kayıtta anlatıldığına göre, Cafer adlı bir yeniçerinin acemi oğlanı olan oğlu Mehmed olarak kendini gösteren bir kişi, acemi oğlanlığından yeniçeri olmuş daha sonra ise Halkulvad Seferi'nde (1574) kahramanlığı sebebiyle silahtar bölüğüne geçmişti. Savaş sonrası yolda gelirken yine yeniçerilikten silahtar olan bir arkadaşının ölmesi üzerine onun gediğini reayadan birine satmıştı. Bu seferki işinde yakalanınca ulufesi kesilmişti.[102] Bu yolun ihmali sayılan diğer bir uygulama ise yeniçeri ağalarının, *ağa çırağı* olarak kendi hizmetlilerinde bulunan ve ocak kârhanelerinde çalıştırılan zanaat ehli olup devşirmeden gelmeyen oğlanları Acemi Ocağı'na sokmalarıydı. Ocak kârhanelerinde yeniçeri ustaları emrinde devşirme veya kuloğlu acemilerin çalışması gerekirken sonradan ihdas edilen uygulamayla ağaların para mukabilinde *çırak defterine* kaydettikleri kişiler gittikçe artmıştır. Öyle ki *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı ağa çıraklığını, devşirmeyi bitiren ve buna ihtiyaç kalmamasına sebep olan bir durum olarak göstermiştir.[103]

Müverrihler tarafından ocağın bozulmasının en önemli sebebi olarak gösterilen uygulama, 1582 yılında III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in sünneti sırasında sünnet ettirilen Müslüman olmuş yaklaşık 7 bin çocuğun taleplerini kırmayarak acemi oğlanı yazdırmasıdır.[104] İslam'ı seçen gayrimüslimlere dirlik verilmesi bah-

101 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 146, 151-153, 263.
102 *BOA, A. MHM.ZYL.d.* 3, hk. 446.
103 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 145,156. Bir kayıtta 37 oğlan ağa çırağı yazılmıştı. *TSMA, E.* 1132.
104 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 155-156. Bu eserde ve diğer kaynaklarda uygulamaya karşı çıkan yeniçeri ağası Ferhad Ağa'nın azledildiği anlatılsa da saray tarihçisi Seyyid Lokman, Ferhad Ağa'nın azline sebep ➔

sedildiği gibi sürekli teşvik edilen bir husustu. Ancak Acemi Ocağı'na yazılmalarını şiddetle tenkit etmelerinin sebebi; çocukların aslının belli olmaması ve çoğu yetim büyüdüğünden terbiyeden mahrum kalmaları; İstanbul, Bursa ve Edirne gibi yerlerden gelen ve askerlik kabiliyeti olmayan şehirli ve sanat-meslek bilen oğlanlar olmalarıydı. Ayrıca bunların acemi oğlanı yapılmasından sonra padişahın bu muamelesinden cesaret alan kişilerin din ve ırk fark etmeden sanat ehli oğlanları Acemi Ocağı'na kayıt ettiklerini anlatılmışlardır.[105] 1590 yılında, rüşvet mukabilinde devşirme kapsamında olmayan Çingene, Yahudi, Rus, Kürt, Türk ve diğer milletlere mensup oğlanlar alındığından yeniçeri ağası ve kulkethüdası azledilmişti.[106]

Bozulmanın diğer ve en önemli şekli, rüşvet karşılığında reayanın doğrudan yeniçeri yapılmasıydı. İrsiyete dayalı toplumsal iş bölümü, Osmanlı mali-askerî sisteminin esasını oluşturmaktaydı. Temel esas, reaya ve askerî olarak taksim edilmiş yapının muhafazası olup; hem reaya sınıfından askerî sınıfa geçiş hem de askerî yapının dereceleri içerisinde yükseliş liyakate göre ayarlanmıştı. Bu ayrımın mantığı, işlerin düzen içerisinde yürümesine ve *âlemin nizamının bozulmamasına* dayanmaktaydı.[107] Osmanlı toplumunda diğerleri üzerinde idare hakkı olan kılıç kesiminin reaya-tüccar kesiminden farkı; savaşmaları mukabilinde belli vergi muafiyetleriyle desteklenmeleri ve bulundukları sınıfa geçişin sıkı şartlara bağlanmasıydı. Savaşan sınıfın bu hak ve muafiyetleri gösterildiği üzere çocuklarına tevarüs etmişti. Ancak bu sınıfa mensup olmayanların askerliğe kabiliyeti olanları tamamen dışarıda bırakılmaz; bazı yollarla askerî bünyeye girmelerine imkân tanınırdı. Mesela savaşlarda ve kale müdafaalarında kahramanlık gösteren reayadan kişilere timar verilirdi.[108] Yine beylerin ve paşaların maiyetinde vazife alabilir ve buradan yükselebilirlerdi. Ama kapıkullarına doğrudan giriş reayaya kapalıydı.

Reayadan bir şekilde Yeniçeri Ocağı'na girenler *ecnebi* olarak adlandırılırdı.[109] Bunların bir kısmı fiilen askerlik yapmaz, ulufelerini kaydolmalarını sağlayan kişiler alırdı. Ocak 1577'de, Kastamonu beyinin kethüdası, bir ecnebinin önce

olarak yeniçerilerin ve celeplerle kavgasını göstermiştir. Selânikî de yine onun azlini söz konusu kavgaya bağlamıştır. Seyyid Lokman sünneti anlatırken ise "Şeref-i İslam ile müşerref olan 7 bin neferden ziyade taife sünnetlenüb 'acemi oğlanı zümresine ilhak kılındı" malumatını vermiştir. Seyyid Lokman, *Tomar-ı Hümâyûn,* Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1321, Görüntü No 7504. *Tarih-i Selânikî,* I, 135. Koçi Bey ise bunların *ağa çırağı* olarak kaydedildiklerini yazmıştır. *Koçibey Risalesi* (haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yay., Ankara 1998, 55-56.

105 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 155.

106 *Tarih-i Selânikî,* I, 220.

107 "Haşan Kâfi El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Âlem" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, S. 10-11, 1979-1980, 251.

108 *Telhîsü'l-Beyân,* 141-142.

109 Sadece yeniçeriliğe sızan reaya kökenliler için değil timar tevcih edilenler için de bu tabir kanunnamelerde kullanılmıştı. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* IV, 564.

yeniçeri sonra kapıkulu süvarisi olmasını sağlayıp ulufesini kendisi için alma suçlamasıyla yakalanmıştı.[110] Ecnebilerden yakalananlar, timar verilerek ocaktan atılırdı. Mesela 1597 senesinde ecnebi olarak tespit edilen dört kişi merd-i timar yapılmış;[111] 1599 senesinde yakalanan biri korucu 9 ecnebi de aynı şekilde yeniçerilikten atılmıştı.[112]

Bozulma Yeniçeri Ocağı'na münhasır değildi. Müverrih Selânikî, III. Murad zamanında harem dâhil bütün ocaklara asılsızların ve reaya asıllıların rüşvet mukabilinde girdiğini yazmış;[113] bu husus kayıtlara da yansımıştır. 24 Kasım 1588 tarihinde Rumeli'deki kadılar, "Türk tâifesinden bazı kimseler dirliğe geçtiğinden" ikaz edilmişlerdi.[114] Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın padişaha yazdığı telhislerde ocağa usulsüz girişlerle alakalı oldukça malumat bulunmaktadır. Sinan Paşa hem fazla nefer alımından hem de Acemi Ocağı dışından, özellikle reayadan girişlerden şikâyet etmiş, bunun yeniçeri ağalarının ihmallerinden kaynaklandığını anlatmıştı. Ayrıca yeniçerilerin de ocaklarına bu şekilde girişlerinden rahatsız olduklarından sebep olan yeniçeri ağalarını taşlamaya varacak şekilde itirazlarını gösterdiklerini yazmıştı. Buna mukabil bu işi yürütenler, Sinan Paşa'nın aldığı tedbirlere karşı onu padişaha şikâyet etmişlerdi.[115] Sinan Paşa bozulmanın İran seferlerinde başladığını ve bunun mesullerinin, isimlerini vermediği o zamanın serdarları ve veziriazamları Siyavuş Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa ve ismini vererek suçladığı yeniçeri ağası Halil Ağa olduğunu açıklamıştı. Hatta kendisi Malkara'da sürgündeyken birbirlerine husumeti olan Türklerin İstanbul'da 5-10 bin akçeyle yeniçeri olduklarını gördüğünü anlatmıştı. Belki alınacak tedbirler için tesirli olması bakımından sayıyı fazla vermiş olsa da beyanına göre ocaktaki ecnebilerin sayısı 10 bine ulaşmıştı.[116] Bu dönemde ocağın bozulmasında rüşvet sisteminin de tesiri vardı. Yeniçeri ağaları diğer makamları elde edebilmek için padişaha peşkeş verme durumunda olduklarından yeniçeriliğin satılması yoluyla bu parayı elde etmektelerdi. Ayrıca ocak üzerinde teftişin azalması, ölmüş olanların isimlerinin satılmasını kolaylaştırmıştı.[117] Selânikî, ocakların düzenlerinin bozulması ve *ecnebilerin ve rezillerin* karışması hususunda III. Murad'ı hatalı bulmuş, bozulmanın onun devrinden rüşvet mukabilinde başladığını göstermişti. Bu padişah maaş defterlerinin teftişini terk etmiş, bütün hususları diğer devlet adamlarının

110 *BOA, A. MHM.d.* 29, hk. 283.
111 *BOA, D.YNÇ*, 2-306.
112 *BOA, D.YNÇ*, 3-320.
113 *Tarih-i Selânikî*, II, 469-471.
114 *BOA, A. MHM.d.* 66, hk. 149.
115 *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri* (yay. haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA Yay., İstanbul 2004, 20, 96-97, 101.
116 *Sinan Paşa'nın Telhisleri*, 33, 84-85, 89, 101.
117 *Sinan Paşa'nın Telhisleri*, 136.

ve devam eden savaşlar sebebiyle serdarların uhdesine bırakmıştı.[118] Bostanzâde Yahya da bozulmayı ve buna bağlı mevcudun artışını, III. Murad'ın yumuşaklığı ve cömertliğine bağlasa da mesuliyetini esas olarak Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yüklemiştir.[119]

Her ne kadar müverrihler ecnebilerin ocağa girmesinin fazlalığından bahsetseler de onları bu kanaate sevk eden nefer yazma usullerindeki bazı değişikliklerdi. Gittikçe büyüyen ocakların mevcutlarını doldurabilmek için devşirme sayısı artırılmış, yeterince oğlan almak için coğrafya genişletilmiş, hatta devşirme kanun ve kaideleri esnetilmişti. 1550'li yıllardaki devşirme muhitleri bile kısa zaman sonrasında çok genişletilmişti. 1570'lerde Arapkir, Malatya, Diyarbakır, Maraş ve bu muhitten devşirme yapılmışken sonrasında alınan oğlanlar daha da artırılmıştı. Böylece devşirme kanunnamelerinde gösterilmeyen milletlerden oğlanların devşirmelerin arasına girmesi gittikçe artmış; durum çok sonraları yazılan *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*'nda da tenkit edilmişti.[120] Bununla beraber gösterilen ihmal ve suistimaller hiçbir zaman meşru yol olmamış, yeniçeriliğe girişin kanuni yolları değişmemiştir. Bu yüzden iddia edildiği gibi 1592 yılında mevali ve kadı çocuklarının ocağa alınmasına müsaade edildiği vaki olmamıştır.[121]

17. yüzyılın hemen başında çok önemli bir değişiklik daha yapılmış, yetim yeniçeri oğullarından ve nân-horegânlardan bazıları doğrudan yeniçeri yapılmak suretiyle acemi oğlanı olarak hizmet etmeden kapıya çıkarılmışlardı.[122] Aynı usul yetim

---

118 *Tarih-i Selânikî*, I-II, 432, 469-472.

119 Bostanzade Yahya, *Tarih-i Saf(Duru Tarih)* (sad. Necdet Sakaoğlu), Milliyet Yay., İstanbul 1978, 108, 120. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran seferi için vilayetlere gönderilen emirlerde asker tedariki için bazı vaatlerde bulunulmuştu. Bk. *BOA, A. MHM. d.* 59, hk. 45.

120 "Kat'a ki el'iyâzübillâh Urus ve Acem ve Cingâne ve Türk re'ayâsının evlâdların ve sâir mahlûkun evlâdların, Harputlu ve Diyarbekirli ve Maladyalı olmaya. Bu yukaruda ta'yîn ve tasrîh olunanlardan gayri âdemi ya rüşvetle veya ricâ ile veya bir büyük yerden şefâ'at ile be-dergâh idüb hâlis kullarımın aralarında bir ecnebî korlarsa Allah Azîmüş-şânın ve yüz yirmi dört bin peygamberlerin la'netleri ol zâbitlerin üzerlerine olsun". *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 3b-4a.

121 Kadı ve mevali çocuklarının yeniçeri yapılması malumatı sehiv olarak İsmail H. Uzunçarşılı tarafından verilmiş (*Kapıkulu Ocakları*, I, 152), daha sonra sorgulanmadan aynı şekilde aktarılmıştır. Dayanak gösterilen kanunname maddesi, parça parça ve düzensiz şekilde kanunların yazıldığı bir mecmuanın, yerli yeniçerilere timar verilmesiyle alakalı bilgilerin yazıldığı sayfasında bulunmaktadır. Metinde Yeniçeri Ocağı'yla alakalı malumat, görevli veya ocağa yazılma bahsi bulunmamaktadır. Tamamen kadılarla alakalı bir kanun ilavesidir. Maddenin metni aynen şöyledir; "Budur ki 1001 tarihinde padişah-ı âlempenâh hazretleri mevaliye ve kuzata ettiği kanunnâme suretidir ki Şam ve Halep ve Bursa ve Selanik mevalisinin oğullarına zaptı içün lazım geldükde çuhadar zapt ve terbiye eder. Kuzat oğullarına zapt ve terbiye lazım geldükde kethüdası bir hoş nasihat ve terbiye ederler. Eğer nasihat ile olmazsa kanun olmuştur ağaç ile terbiye eder ve olmazsa hapseder, olmazsa her gün yüz ağaç kanun-u hümâyûn olmuştur gaflet olunmaya". *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kataloğu, no 3363, vrk. 2.

122 1602, 1611 ve 1615 yıllarına ait maaş defterlerinden nân-horegânların çıkış kayıtları mevcuttur. *BOA, MAD.d.* 5772, s. 65. *BOA, MAD.d.* 16370. *BOA, MAD.d.* 5981, s. 145, 165. Ancak bütün maaş defterlerinde olmaması aralıklı şekilde yeniçeri yapıldığını göstermektedir. *BOA, MAD.d.* 5771, 6360. Sonraki tarihli kayıtlar için bk. *BOA, MAD.d.* 5155, s. 3. 17. yüzyılda yazılmış ve önceki yüzyıla ait ➾

olmayan kuloğulları için de geçerli olmuş, taşrada çoğalan yeniçeri oğulları gönüllü veya cebri, babalarının odalarında sefere gitmeye başlamıştı. 1618 seferine katıldıkları gibi Ekim 1623 tarihinde kuloğullarının, İstanbul'a gelip odalarında Bağdad Seferi için hazır olmaları istenmiş;[123] aynı emirler 1634, 1637 ve 1638 senelerindeki seferler için de verilmişti.[124] Bunlar seferde yararlılıkları ve serdengeçtilik gibi verilen görevleri tamamlamaları mukabilinde be-dergâh edilmişlerdi.[125] Seferler dışında ocağa nefer yazma da solaklar dâhil olmak üzere *eytâm* kaydıyla yapılmıştır.[126]

Doğrudan ocağa kaydedilişe bir müddet sonra yeniçeri oğulları dışındakiler de dâhil edilmiş; dirlik verilecek mühtediler, yani nev-müslimler, artık *nev-müslim* olarak doğrudan yeniçeri yapılmıştır. Yine bu usul ferzend-i sipahiler ve ferzend-i bevvâblar için de geçerli hale gelmişti. Mesela 1616 yılında 58 neferin be-dergâhında, acemi oğlanlar yanında eytâm ve diğerleri de alınmıştı.[127] Hüsrev Ağa zamanında (1623-24) tek seferde yazılan 650 yeniçerinin çoğu acemi oğlanıydı ama aralarında yetim, ferzend-i sipahi ve nev-müslim olanlar da vardı.[128]

Bu dönemde acemi oğlanı ve bostancı istihdamının kaynağı da doğrudan yeniçeri yapılanlarla aynıydı. Yani kuloğulları, nev-müslimler, ferzend-i sipahiler ve az da olsa devşirmeler acemi ocaklarına alınmaktaydı.[129] İstanbul ve Gelibolu acemi ocaklarına yeniçeri yetimleri ve nev-müslimler, ferzend-i sipahiler yazılır; bostancılara ve saraylarda görevli acemi oğlanlarına ise yeniçeri kuloğulları alınmazdı.[130] Nadir de olsa acemi oğlanı emeklilerinin oğullarından kayıtlar da yapılmıştır.[131] 1616 yılında tek seferdeki bir alıma göre; 172 eytâm, 28 nev-müslim, 8 devşirme kökenli oğlan, 22 ferzend-i sipahi ve 2 ferzend-i bevvâb toplam 232 kişi Acemi Ocağı'na yazılmıştı.[132] Aralık 1635 tarihli kayıtta yeni 24 acemi oğlanının 17'si nev-müslim, 6'sı yeniçeri oğlu, 1'i ise ferzend-i sipahiydi.[133] 18 Temmuz 1640

---

düzenlemelerden bahseden bir mecmuada, yirmi üç yaşına girmemiş kuloğullarının be-dergâh edilmeyeceğinden bahsedilmişti. Muhtemelen kuloğullarının odalarda ve Acemi Ocağı'nda yeterince hizmet etmelerini sağlamak için tavsiye niteliğinde yazılmıştı. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 4b.

123 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 789.

124 *BOA, A. MHM. d. 86*, hk. 74. *BOA, A. MHM. d.* 88 hk. 330. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1009.

125 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 748, 958. 1638 senesinde Eflak Seferi'nde dil tutan ve kahramanlığı görülen 6. sekbanlardaki kuloğlu, 48. cemaatten be-dergâh edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 20-14.

126 *BOA, D.YNÇ*, 13-490. *BOA, D.YNÇ*, 17-20, 54, 239. *BOA, D.YNÇ*, 19-427. *BOA, MAD.d.* 6681, 6692.

127 *BOA, D.YNÇ*, 52-150. Sonraki dönemde doğrudan kayıtları gösteren kayıtlar da vardır. *BOA, D.YNÇ*, 17-54, 162, 239.

128 *TSMA, D.* 3225.

129 *BOA, D.YNÇ*, 13-53, 62, 68, 152, 254, 256. *BOA, MAD.d.* 6356.

130 *BOA, MAD. d.* 5982, 6605, 6690, 6991, 7000, 7532, 7533, 16475. *BOA, MAD. d.* 6748, s. 1-103. *BOA, D.YNÇ*, 19-310. *BOA, D.YNÇ*, 21-133. *BOA, D.YNÇ*, 21-184, 369, 381. Murat Kılıç, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2008, 27-29.

131 *BOA, D.YNÇ*, 21-369.

132 *BOA, D.YNÇ*, 13-59. *BOA, A. MHM. d.* 78, hk. 914.

133 *BOA, D.YNÇ*, 18-36.

tarihinde (yeniçeri ağası Mustafa Ağa zamanında yazılan) 1.045 acemi oğlanın 460'ı devşirme, geriye kalanı, diğer kaynaklardandı.[134] 10 Kasım 1643'te yazılan 60 acemi oğlanının 34'ü yeni Müslümanlardan, 26'sı ferzend-i sipahiydi.[135] 23 Kasım 1643 tarihinde yazılan 136 acemi oğlanının 73'ü nev-müslim, 25'i ferzend-i sipahi ve 38'i yetimdi.[136]

Nev-müslimlerin sayıları çok fazlaydı. Öyle ki bazen yazılanlar yüzlü sayılara çıkmaktaydı. Tabii bu seviyede kayıt bir kereliğe de mahsus değildi, hemen her yazılma bu derecede olmaktaydı.[137] 1619 yılında her acemi birliğine birkaç kişi veya daha fazla kaydedilmişti.[138] Haziran 1640'ta bostancı yazılan 97 nev-müslim, IV. Murad'ın alayları ve avlarında, valide sultan alayında, divan günlerinde, bayramlarda ve sair zamanlarda Müslüman olanlardı.[139] 1641-42 yıllarında yazılanların sayısı ise birkaç yüzü bulmaktaydı.[140] Devlet görevlilerinin hizmetlerini gören mühtediler de acemi oğlanı olarak yazılırdı.[141] Dolayısıyla nev-müslimler artık azalan devşirmenin ikamesi olmuş; 16. yüzyıldaki gibi timar verme ve kale eri olarak istihdamın azalması, yeni Müslümanların acemi oğlanı olarak yazılmalarını artırmıştı.

Diğer kapıkulları gibi 17. yüzyılın ortasına kadar acemi ve bostancı oğlanlarının sayısı da çok artmıştır. 1595'te 7650 acemi oğlanı ve 1528 bostancı varken, Haziran 1610'da 6083 acemi oğlanı ve 1867 bostancı oğlanı, Eylül 1623'te 10324 acemi oğlanı ve 2207 bostancı vardı. Bir sene sonra iki ocağın mevcudunun toplam 15324 idi.[142] IV. Murad devrinde kısa süreli yeniçeri sayısının azaltılması sırasında, acemi oğlanı ve bostancıların toplamı önce 10111 nefere,[143] Ağustos 1638'de acemi oğlanları 5 bin ve bostancılar 3 bin olmak üzere 8 bin seviyesine çekilmişti.[144]

---

134 *BOA, D.YNÇ. d.* 33812.

135 *BOA, D.YNÇ*, 22-236. Diğer kayıtlardan farklı olarak, yeni Müslümanların çoğunun baba adı Abdullah yazılmışken bazılarına Mehmed, Yusuf, Musa gibi Müslüman adı yazılıp sonra memleketleri yazılmıştır. Ferzend-i sipahilerle beraber yazıldıklarından bir karışıklık ihtimali mevcuttur.

136 *BOA, D.YNÇ*, 22-254. 1054/Masar defterinin sonundaki kayıtta bazı devlet görevlileri ve ocak ağalarının hizmetindeki yetim ve nev-müslimlerin acemi oğlanı yazılması sadrazamın emri olduğu yazılıdır. *BOA, MAD.d.* 796, s. 25.

137 *BOA, MAD.d.* 796, 5368, 5982.

138 *BOA, MAD.d.* 7354.

139 *BOA, D.YNÇ*, 135-20.

140 *BOA, MAD.d.* 5190.

141 1051/1641-42 yılı acemi oğlanları defterinin başına bir nev-müslimin Anadolu kazaskeri Abdurrahman Efendi'nin pazara gideni olduğu izahatı düşülmüştü. *BOA, MAD.d.* 6991, s. 295.

142 *BOA, D.YNÇ*, 1-397. *BOA, MAD.d.* 6798, s. 1140-1141. *BOA, MAD.d.* 6692, s. 1377. *BOA, MAD.d.* 7231, s. 783.

143 *BOA, MAD.d.* 4793, s. 117.

144 *BOA, D.YNÇ*, 20-317. Bu defterde İstanbul'daki acemi oğlanlarının sayısı 4797, bostancıların 2670 olarak verilmiştir. 300 seviyesinde olan Gelibolu acemi oğlanlarıyla yine aynı seviyedeki Edirne bostancıları ilave edildiğinde mevcut yaklaşık 8 bine ulaşmaktaydı.

Acemi oğlanları ve bostancıların kapıya çıkması bir takvime bağlanmamış ve onlar daha çok seferlere götürülmek için topluca yeniçeri yapılmışlardı. Bir yıla kadar hiç kapıya çıkmanın yapılmadığı zamanlar da olmuştur.[145] 1618-19 yılı maaş defterlerine göre yetimlerle beraber acemi oğlanları yeniçeri yapılmıştı.[146] 1622/ Mayıs-Temmuz döneminde 101 bostancı,[147] 1631 yılında sefer için 4000 acemi oğlanı ve bostancı kapıya çıkmıştı.[148] 1638 tarihindeki çıkışta ise bostancı ve acemi oğlanlarından 5000 kişi yazılmıştı.[149] Nisan 1641'de 100 acemi oğlanı ve 71 yetim be-dergâh olarak Azak'a giden donanmaya katılmıştı.[150] 1643 Mayısına kadar 374 acemi oğlanı 671 bostancı yazılmış;[151] 1644 senesindeki sefer için 2000 bostancı ve acemi oğlanı yeniçeri yapılmıştı.[152] İstanbul'da, toplu şekilde yazılanlardan başka münferiden veya birkaçının beraber yeniçeri yapıldığı da olurdu. Mesela 1635'te bir acemi oğlanı solak yapılmış;[153] 8 Şubat 1638 tarihinde yine emekli olan 4 solağın yerine acemi oğlanı alınmıştı.[154]

Önceleri kayıtları bilinemeyeceğinden sefer sırasında be-dergâh olmaları yasakken,[155] seferlere götürülen acemiler de kuloğulları gibi cephede yeniçeri yapılmıştı. Sefere katılan bazen birkaç bini bulan acemi oğlanı hizmetleri mukabili be-dergâh edilirdi.[156] Mesela Hotin Seferi sırasında acemi oğlanları ve bostancılar kapıya çıkmışlarken[157] akabindeki İran savaşlarında uygulamaya devam edilmiş;

145 *BOA, MAD.d.* 5583, 7002.

146 *BOA, MAD.d.* 5515. 1032/1622-23 defterlerinde de aynı şekilde çıkışlar vardır. *BO, MAD.d.* 6692.

147 *BOA, MAD.d.* 7000.

148 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 971.

149 *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri 1299–1648) Tahlil ve Metin (haz.* İbrahim Özgül), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2010, 327. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II 1067. *Kara Çelebi-Zâde*'nin diğer bir eserinde çıkış bostancılar ve kuloğullarında gösterilmiştir. Bu da acemilerdeki kuloğulları ağırlığını göstermektedir. *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)* (haz. Ömer Kucak), Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE, 2007, 24.

150 *BOA, D.YNÇ,* 21-510. Aralık 1641'de 21'i orta yetimi ve diğerleri acemi oğlanı 126 kişi yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 21-487. Sefer dolayısıyla 1642 Nisan'dan itibaren 400'den fazla acemi ve bostancı kapıya çıkmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 22-8. *BOA, MAD. d.* 6605, 7533, 7532. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1163.

151 *BOA, MAD.d.* 5368. *BOA, MAD.d.* 6995, s. 611. 5 Haziran 1643 tarihinde Edirne bahçelerindeki bostancılardan 68 kişi be-dergâh olmuştu. *BOA, C.SM,* 8830.

152 *Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)* (haz. Ayşe Pul), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2004, 28.

153 *BOA, KK. d.* 7160, s. 6.

154 *BOA, D.YNÇ,* 20-38, 41.

155 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 253.

156 1617'de 1059 acemi oğlanı seferdeydi. *BOA, MAD.d.* 6697, s. 1331. 1030/Recec'de sefere katılan acemi oğlanlarının defteri için bk. *BOA, D.YNÇ. d.* 33723. 1624 yılında 2496 acemi oğlanı seferdeydi. *BOA, MAD.d.* 7231, s. 789. Acemi oğlanlarından 1736'da ağa kârhanesi ve efendi hizmetinde diğer ağa ve halifelerin hizmetlerinde olan 508 kişi sefere katılmıştı. *BOA, MAD.d.* 4793, s. 160-172. 1637'de 575 acemi oğlanı ağayla beraber seferdeydi. *BOA, MAD.d.* 6237, s. 1193.

157 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 748.

meydan muharebelerinde ve kuşatmalarda görev alan veya bölgedeki kale muhafazalarına tayin edilenler yeniçeri yapılmıştır.[158]

Acemi ve bostancılardan çıkışların hangi kıstaslara göre yapıldığı, doğrudan yeniçeri olanlarla bu ocaklara kaydedilenlerin farklarının ne olduğu sarih değildir. Yine hem doğrudan yeniçeri hem acemi oğlanı yazılan yetimlerin sadece babaları ölen kuloğulları mı olduğu anlaşılamamaktadır. Doğrudan yeniçeri ve acemi oğlanı yapılan kuloğulları, hatta aşağıda gösterileceği üzere serdengeçti yazılanlar, *eytâm* (yetimler) kaydıyla yazılmaya devam etmişti. Diğer bir muğlak husus, ferzend-i sipahilerin menşeidir. Kapıkulu süvarileri çocukları olan ferzend-i sipahilerin, sadece yeniçerilikten sipahi olanların mı yoksa bütün sipahilerin oğulları mı olduğu kayıtlardan çıkarılamamaktadır. Bununla beraber *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, acemi oğlanı yazılan ferzend-i sipahiler, bütün sipahilerin oğulları olarak gösterilmiştir.[159] Doğrudan yeniçeri yapılan ferzend-i sipahilerin azlığı sadece yeniçerilikten geçenlerin oğullarının bu şekilde alındığına delalet edebilir. Yeniçeri oğullarının alınmadığı saraylara ve bostancılara çok fazla yazılmaları ise bütün sipahilerin oğullarını ihtiva ettiğini göstermektedir. Her ne kadar bu ocaklardan kapıkulu süvarileri dâhil diğer sınıflara geçiş olsa da bunların sayıları yeniçeri yapılanlara nispetle oldukça azdı.[160] Bu durumda ferzend-i sipahilerin bütün kapıkulu süvarilerinin oğulları olduğu, sipahi çocuklarının da yeniçeri olarak istihdam edildiği durumu ortaya çıkmaktadır.

Acemi oğlanlarının bazı cebri kaydedişler dışında yeniçeri olma mecburiyeti yoktu. Bir kısmı yevmiyesi yüksek müteferrika sınıfına yükselmiş ve buradan emekli edilmişti. 15 Kasım 1636 tarihli kayıtta, Estergon senesinden (1595) beri acemi oğlanı olan ve oldukça ihtiyarladığından emeklilik talebi kabul edilen bir acemi oğlanı vardı.[161] İçlerinde yeniçeriliğe kabul edilmeyenler de vardı. 23 Kasım 1648'de, kuloğlu ve acemi oğlanı olan biri ayakları yaralı olduğu için yeniçeri yapılmamış olduğundan acemi oğlanlığından emekli edilmişti. Be-dergâh olup baba-

158 1626'de sefere giden acemi oğlanları be-dergâh olmuştu. *BOA, İE. AS,* 245/1-4. 1629'da hassa buzcularından bir acemi oğlanı Revan seferine katılmış ve esir düşmüşken geldiğinde tekrar acemi oğlanı olarak kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 21-36. Hüsrev Paşa, Erzurum'u Abaza Mehmed'den aldıktan sonra acemiler be-dergâh edilmiştir. 1630'da Bağdad kuşatmasına katılan 1000 acemi oğlanı be-dergâh olmuştur. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 879, 955. Topçular Kâtibi, 1628 senesinde Bayburt Kalesi'ne be-dergâh olmak şartıyla 500 acemi oğlanı görevlendirildiğini yazmıştır. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 863. 1628 Ağustos'unda Bayburt'ta görevli 100 acemi oğlanın yeniçeri yapıldığına ilişkin kayıt bulunmaktadır. *BOA, D.YNÇ,* 15-620. *BOA, D.YNÇ,* 16-91. Nisan 1630 tarihinde Şehrizol Kalesi'ne muhafazaya bırakılan acemi oğlanları be-dergâh olmuştur. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 921.

159 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 152. Hatta kanunnamenin yazarı, sipahi oğullarını kimsenin araştırmadığını, babalarını bilmediklerinden reayadan yazılışın bu adla yapıldığını göstermiştir.

160 Bu husus için gösterilen defterlere bakılabilir. Bostancı Ocağı'ndan kapıkulu süvarisi ve diğer ocaklara çıkış sayıları için ayrıca bk. Kılıç, *Bostancı Ocağı,* 110-132.

161 *BOA, D.YNÇ,* 19-454.

sının odasından emeklilik isteği ise kabul görmemişti.[162] Acemi oğlanları kayıtlarında dikkat çeken bir husus, *gürihte* olarak kaydedilen; hizmeti bırakan veya firar edenlerin fazlalığıydı. Geriye dönenler yeniden kaydedilmiş;[163] 1640/Temmuz-Eylül döneminde 56 oğlan ise firarilerin yerine yazılmıştı.[164]

Bütün bu şartlar içinde eski yapının en önemli kaynağı olan devşirmenin durumuna bakıldığında; görevlilerinin usulsüzlükleri ve oğlan toplanmasına direnmeyle alakalı kayıtlardan, müverrihlerin verdikleri malumatlardan 17. yüzyılın ilk yarısına kadar aralıklı şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın sonu itibariyla değerlendirildiğinde 1590'lı yıllarda devşirme yapılmış;[165] 1604 yılında Anadolu ve Rumeli'den devşirme yapılmasına ilişkin emir verilmişti.[166] 1609 yılında Rumeli'den devşirme yapılmış;[167] 1621-23 yıllarında Anadolu'ya ve Rumeli'ye devşirme için görevliler gönderilmiş, emre göre neredeyse Anadolu'nun tamamından devşirme yapılması istenmişti.[168] 1637 yılındaki devşirmede Rumeli'den gelen oğlanlar eşkâl defterlerine kaydedildikten sonra bazıları hasbahçelere ayrılıp geri kalanları diğer bahçelere, gemilere ve diğer ocaklar yanında Yeniçeri Ocağı'na hizmetli olarak verilmişti.[169] Mart 1638 tarihli, daha önce ikaz edilmelerine rağmen devşirme kanunlarına mugayir hareketlere devam edenlerin padişahın gazabına uğradıklarını, bunların reayadan ne kadar para aldığının teftişinin kadılardan istendiğini gösteren bir emir bulunmaktadır.[170] Bu emir üzerine yapılan teftiş neticesinde suistimalleri görülen, Rumeli'nin sol kolundan devşirme yapan turnacıbaşı Derviş Ağa öldürülmüştü.[171]

I. İbrahim (1640-48) döneminde yeniden devşirme hususu ele alınmış, sadrazamdan daha önceki devşirmelerin durumu sual edilmişti. Verilen cevap devşirmenin yukarıda gösterilen durumunu teyit eder şekildeydi: En son IV. Murad'ın Bağdad seferi sırasında devşirme yapıldığı, oğlanların ocaklara dağıtıldığı ancak henüz ulufeye geçmedikleri, kiminin öldüğü, kiminin muhtemelen firar ettikleri kastedilerek *yabana gittiği*, defterlerinin yeniçeri ağasında olduğu ve birer akçeyle bunların

---

162 *BOA, D.YNÇ*, 25-194.

163 *BOA, MAD.d.* 6828. *BOA, D.YNÇ,* 16-201. *BOA, D.YNÇ,* 21-423.

164 *BOA, D.YNÇ,* 21-369.

165 *BOA, A.MHM. d.* 66, hk. 143, 297, 373. Tarihi tam tespit edilemeyen ancak 1590'lı yıllara ait olduğu anlaşılan bir kayıtta Bostancı Ocağı'na verilen devşirmeler bulunmaktadır. *BOA, D.YNÇ*, 4-467.

166 *Bursa Şeriyye Sicilleri,* No A 155, vrk. 166-167.

167 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 558.

168 Kâtip Çelebi, *Fezleke I-II (Tahlil ve Metin)* (haz. Zeynep Aycibin), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, 2007, 700. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 95-100.

169 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1065-1066. *Fezleke*, 879. Bu emirle toplanan devşirmelerden bir sürü olan 160 kişinin 1638 senesi başlarında Edirne saray ve bahçeleri için Edirne bostancıbaşına teslim edilmişti. *BOA, A. MHM. d.* 88, hk. 233, 234.

170 *BOA, A.MHM. d.* 88, hk. 307.

171 *Ravzatü'l-Ebrâr,* 332.

acemi ocağına yazılacağı anlatılmıştı.[172] Bunun ardından yeniden devşirme kararı verilmiş olmalı ki Aralık 1646 tarihli bir kayıtta, Edirne'deki bahçelere verilecek devşirmelere iki sürü oğlan daha ilave edilmesi sürücülerine bildirilmişti.[173]

Toplam ne kadar devşirme yapıldığı malum değilse de[174] devşirmelerin diğer kaynaklara göre çok az olduğu belgelerden çıkarılabilmektedir. 1616 yılında bir seferde kaydedilen 232 neferin 8'i devşirmeydi.[175] Aynı yılın sonunda yazılan 9 acemi oğlandan biri, diğer 6 acemi oğlanın yine biri devşirmeydi. 1620 yılında yazılan 33 oğlanın biri devşirmeydi.[176] 7 Ağustos 1628'de yeniçeri ortaları hizmetine verilen 56 acemi oğlanının sadece biri devşirmeyken aynı emirle bahçelere verilen bostancı acemilerinden 45'inin hiçbiri devşirme değildi.[177] 27 Haziran 1640 tarihinde bostancı yazılan 428 oğlanın 105'i Rumeli'den devşirilenlerdi.[178] Devşirmeler toplu şekilde yazılmış olmalı ki yukarıda da gösterilen 18 Temmuz 1640 tarihli belgede, acemi ocaklarına verilen 1045 oğlanın 460'ı devşirmeydi.[179] Ağustos 1640'ta gürihtelerin yerine yazılan 56 acemi oğlanı içinde bir devşirme vardı.[180]

16. yüzyılda 3-4 bin acemi oğlanını, diğer kaynakların da olduğu durumda devşirmeyle temin mümkündü. Ama 15 bin mevcuda ulaşan acemi ocaklarının devşirmeyle doldurulmasının imkânı kalmamıştı. Sayıca az olan devşirmeler, büyük nispette sarayda ve Bostancı Ocağı'nda istihdam edilmişlerdir.[181] Ayrıca devşirmelerin yetiştirilme ve eğitilmeleri usulünde bir değişiklik yapılarak Türk üzerine verme usulü tamamen terkedilmişti. Daha evvel Bostancı Ocağı ve saraya alınan devşirme oğlanları doğrudan ocaklara verilmişken[182] Acemi Ocağı'na da bu usul uygulanmıştı.[183]

Yeniçeri Ocağı'nın mevcudu III. Murad'dan itibaren hızla artmış 17. yüzyılın başında 40 bin üzerine çıkmıştı. Bununla birlikte 1580'lerde başlayan ve kapı-

---

172 *TSMA*, E. 798.
173 *BOA, A.MHMD. d.* 90, hk. 447.
174 Devşirmenin ihtiyaca göre yapıldığını gösteren kayıtlar vardır. Mesela hassa bahçelerinde oğlan kalmadığından ve acemi oğlanı eksikliği olduğundan Rumeli'deki bazı sancaklardan 1000 oğlan devşirilmesi 4 Kasım 1581 tarihli bir emirle istenmişti. *BOA, KK.d.* 239, s. 189. 1012/1603-1604 yılında, Anadolu ve Rumeli'den yapılmış sayıca fazla devşirmeye ait tam olmayan bir eşkâl defterinde yaklaşık 2600 oğlanın kaydı bulunmaktadır. *BOA, MAD.d.* 7600.
175 *BOA, D.YNÇ*, 13-59. *BOA, A.MHM. d.* 78, hk. 914.
176 *BOA, D.YNÇ*, 13-53, 152, 254.
177 *BOA, D.YNÇ*, 15-618. (Bu devşirme kaydında alt isim diğer kayıtlardan farklı olarak Abdullah baba adıyla yazılmıştır. Bunun yeni Müslüman kişi olması ihtimali de bulunmaktadır. Ayrıca diğer devşirmelerin isimleri üzerine m ve d harfi konulurken bunlara doğrudan devşirme yazılmıştır.)
178 *BOA, D.YNÇ*, 135-20.
179 *BOA, D.YNÇ. d.* 33812.
180 *BOA, D.YNÇ*, 21-369.
181 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1065-1066. *Fezleke*, 879. *BOA, A.MHM. d.* 88, hk. 233, 234.
182 Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 27-28. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I-II, 402, 1064.
183 *BOA, D.YNÇ*, 4-467. *BOA, D.YNÇ*, 15-618.

kulların kaynağındaki değişime müdahale edilmesi fikri ve buna bağlı olarak teşebbüsleri görülmeye başlamıştı. I. Ahmed'in saltanatı, Derviş Paşa ve Kuyucu Murad Paşa'nın sadaretleri zamanında tüm idari ve askerî yapıya nizam verilmek istendiğinde bu kapsamda Yeniçeri Ocağı da ele alınmış ve *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî* adlı kanunname hazırlatılmıştı. Bu kanunname, yeniçeri kanunlarını gösterme yanında ocağın ıslahı için bir rehber olarak düşünülmüştür. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre bu dönemde sıkı tedbirlere başvurulmuş, yeniçeri olmayan askerî kesimin çocuklarının Acemi Ocağı'na alınması usulü kaldırılmış, ağa çırağı yazılması usulü men edilmişti. Yeniçeri olmanın yolu, devşirmeler ve yeniçeri oğullarına münhasır hale getirilmişti.[184]

1620'li yıllarda daha yapısal meseleleri, Osmanlı askerî düzeninin işlerliğini ele alan eserler artmıştı. Yaklaşık yirmi yıl boyunca yazılan, padişahlar ve sadrazamlara sunulan, müesseselerde oluşan *bozulmaların* eski hale döndürülmesi için tavsiyeler ihtiva eden eserlerde Yeniçeri Ocağı'nın durumuna daha fazla dikkat çekilmiştir. II. Osman devrinde yazıldığı tahmin edilen *Kitâb-i Müstetâb* isimli eserde ocaktaki bozulmalar gösterilmiş, kul taifesinin eskiden beri devşirmeye dayandığı hususuna dikkat çekilerek III. Murad zamanından beri reayanın para kuvvetiyle yeniçeri olmaya başladığı ve sayılarının gittikçe arttığı anlatılmıştır.[185] Devşirme usulünün terkinin sadece yeniçeriler için değil diğer ocaklar için de geçerli olduğu, hatta içoğlanlarının bile artık İstanbul'dan şehirlilerin çocukları ve devşirme haricinde tutulan milletlerin çocuklarıyla dolduğu, sadece on kişiden birinin devşirme olduğu üzerinde durulmuştur.[186]

Kemankeş Kara Mustafa Paşa, tahta yeni çıkan I. İbrahim'e devlet teşkilatı, kanunları ve usullerini tanıtmak maksadıyla sunduğu layihada; eğer yeniçeri lazım olursa mutlaka padişah fermanıyla bostancılardan, acemi oğlanlarından, eski saray baltacılarından, ambarcılardan ve yeniçeri odalarında hizmet eden kuloğullarından tedarik edilmesi gerektiğini anlatmaktaydı.[187]

Kanûn-nâme-i Aziz Efendi (1632) adlı eserde de ağa çırağı ve ferzend-i sipahi meseleleri ele alınmış ve bu muamelelerin yeniçerilerin haddinden fazla artmasına sebep olduğu anlatılmıştı. Ancak bu usulle ocağa girmiş olanların acemi ve bostancı olarak hizmet ederek kapıya çıktıklarından mazur görülebileceği fikri beyan edilmiştir. Bu esere göre ocağa dışarıdan ecnebilerin girmesi ağaların eliyle, yani ağa çıraklığıyla yapılmıştı. Ayrıca paragöz yeniçeri ağası Mustafa Ağa'nın 1620

184 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 152, 153, 156.

185 *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb-Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn-Hırzü'l-Mülûk* (haz. Yaşar Yücel), TTK Basımevi, Ankara 1998, 5-8.

186 *Kitâb-i Müstetâb*, 26.

187 *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 456.

yılında ihdas ettiği *becayiş* denen hileli usulle, yeniçeriler öldüğünde odabaşıların ölümleri gizleyerek ulufeleri paylaştıkları, bir müddet sonra onların yerine 40-50 akçesini aldıkları çoban, çiftçi veya eşkıyadan kimseleri kapıya çıkardıklarından bahsedilmiştir.[188]

Arnavut bir devşirme olan Koçibey'in IV. Murad ve I. İbrahim'e sunduğu risalelerde, yeniçerilerin devşirme ve kuloğullarından Acemi Ocağı'na alınmış olanlardan muayyen müddetlerde çıkma ile yapıldığı tekrarlanmış, ayrıca Yeniçeri Ocağı'na yabancı girmesi, III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'i sünnet ettirmesi sırasındaki müdahaleye bağlanmıştır. Yine sipahi oğullarının ocağa alınmaları ve becayiş usulüyle bozulmanın arttığı tekrarlanmış; vergi kaynaklarının ve dolayısıyla hazinenin azalmasına sebep olduğundan, reayadan ulufeli kesime geçişe mâni olunması istenmiştir.[189]

Islahat kanunnameleri ve risalelerinin maksadı, kadim usulün canlandırılması ve ocakların eski haline döndürülmesiydi. Bu eserleri hazırlayanlara göre değişim bozulma şeklindeydi. Çünkü daha sonra anlatılacağı üzere, bu askerî sınıflara dayalı zümrelerin oluşmasının işaretlerini, asker kaynağının artık devşirme dışından ve içtimaı mensubiyetleri olan kişilere kaydığını görmüşlerdi. Onların değişimi fark edemedikleri şeklindeki fikirler karşısında, *düzenin mantığının değişmediği şartlarda* sonraki vaziyet onları haklı çıkarmıştır.

Kadim usulün temeli devşirme ve pençik oğlanlarıydı. Devşirme sadece istihdam şekli değil, (maaş ve askerliğe bağlı diğer gelirleri yeterli olduğu dönemlerde) iktisadi ve içtimaı münasebetlerden arındırılmış, padişaha kul olmuş ve savaş dışında meşguliyeti olmayan kişiydi. Dolayısıyla yeniçeriliğin insan kaynağı bu eserlerdeki temel meseleydi. Yeniçeri içerisinde devşirme kökenlilerin azalması sadece reaya veya ocağa girmesi memnu milletlerin yeniçeri olmasını ihtiva etmiyordu. Yeniçeri veya diğer kulların çocuklarının yeniçeriliğin temel kaynağı olması da pek makbul görülmemekteydi. Aziz Efendi padişaha ocağın hangi yolla düzeltilebileceği hususunda; neferlerin hepsinin yoklanması, devşirme ve kuloğlu olanların reaya asıllılardan ayrıştırılması tavsiyesinde bulunmuştur. Ona göre çiftçilerden yeniçeri olanlar yoklamaya gelmeyeceklerinden kolaylıkla tespit edileceklerdi. Ayrıca yeniçerilerin askerî kabiliyetlerinin eskisi gibi olması için *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı gibi evlenmelerinin yeniden yasaklanmasını teklif etmişti.[190] Bütün bu şartlarda devşirme usulünün işlerliği için yeniçeri sayısının makul düzeyde olması gerektiğinin farkında olan Koçibey, I. Süleyman dönemindeki 12 bin sayı-

188 *Kanûn-nâme-ı Lı-'Aziz Efendi* (yay. haz. Rhoad Murphey), Harward University, 1985, 29-30.
189 *Koçibey Risalesi,* 18, 56-57, 97.
190 *Kanûn-nâme-i Aziz Efendi,* 32. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 263.

sının üzerinde durmuş, fazla askerin faydasının olmadığı kanaatini ifade etmiş ve hazine üzerindeki yükünü ileri sürerek padişaha tesir etmeye çalışmıştı.[191]

IV. Murad döneminde veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya sunulmak üzere yazılan *Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn*'de, bazı usulsüzlüklerle beraber devşirmenin devam ettiğinden bahsedilerek diğer risalelerin tersine eskiden beri uygulanan usul tenkit edilmiştir. Devşirmelerin Türk'e verilmesine ve ardından acemi oğlanı olarak faydasız şekilde çalıştırılmasına itiraz edilmiş, bu şekilde yetişmelerinin hiçbir faydasının olmadığı, bölüklere çıktıklarında at sürme ve kılıç kuşanmayı bilmedikleri anlatılmıştı. Bu usulün terk edilerek, devşirmeler İstanbul'a getirildiğinde hemen bölüklere dağıtılmaları ve yeniçerilerin hizmetlerini görüp askerlik sanatlarını küçükten öğrenmeleri tavsiye edilmişti. Sipahilerin yanında yetişen hizmetkârların şecaatte, at binmede ve diğer hususlarda çok iyi olması misal gösterilmiştir. Hatta bu uygulamanın peygamber zamanından kalmadığı ve bozulmakla günaha girilmeyeceği; veziriazam, acemi oğlanlarının yeniçeri ortalarına dağıtılması kanunu getirirse kendisine oldukça çok hayır ve sevap hâsıl olacağı fikri beyan edilmişti.[192]

Bu düşüncelerin tesiriyle uygulamada herhangi bir değişiklik yapılmış mıdır? Evvela dikkate alınması gereken, I. Ahmed'in ölümünden IV. Murad'a kadar padişahların idareye hâkim olamamasıdır. Dolayısıyla ıslahatlara teşebbüs edecek siyasi idare mevcut değildi. Ayrıca ıslahat maksatlı hazırlanan eserlerde, II. Osman'a tavsiye edildiği ileri sürülen ocakların kaldırılması ve yeni askerî bir düzen kurulmasını ihtiva eden fikirler yoktu. Eserler daha çok mevcut yapının eski haline döndürülmesi, ocakların kendi içerisine kapanması ve birbirlerine geçişlerin gittikçe azalması neticesinde kaybedilen tüm askerî yapının canlılığının tekrar geri getirilmesi maksadını taşımışlardı. II. Osman'ın iddia edilen girişimleri ise yapının tamamen değiştirilmesini ihtiva ettiğinden Osmanlı tarihinin en kanlı sahnesiyle neticelenmişti. Yeniliklerin ve bozulmaların ortadan kaldırılmasının şartları ancak IV. Murad'ın idareyi ele aldığı dönemde var olmuş; titiz muameleleri hatt-ı hümâyûnlarına bariz şekilde yansıyan bu sultan, mevcudun azaltılmasına yönelik gayretini ve usulsüz kayıt-muamelelerle mücadelesini gösteren sert emirleri vermiştir.[193] Bu sayede 12 bin seviyesine indirilemese de artık hiçbir zaman görülemeyecek olan 26 bin sayısı sağlanmıştı. IV. Murad'dan sonra Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın devam ettirdiği sıkı tedbirler, ocaktaki düzenin devamını sağladığı gibi sayının yükselmesine de mâni olmuştu.[194] Fakat

191 *Koçibey Risalesi*, 67.
192 *Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn*, 93, 106.
193 Bu husus için bk. *4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları* (haz. Önder Bayır) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1994.
194 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 615.

mevcudun azaltılmasına yönelik baskı kendi içinde yeni hileler doğurmaktaydı. Defterler üzerinden bizzat denetim yapan padişahın korkusundan veya ona yaranmak için ocak ağaları; ölmemiş veya timara geçmemiş kişileri mahlûl olarak göstermişler, sonra hata yapılmış diye tekrar kaydetmişler yahut yerlerine saplamaları yani reayadan kişileri yazmışlardı.[195] Sıkı tedbirler ocak düzenine de yansımıştı. IV. Murad dönemindeki İran seferlerinde Hüsrev Paşa'nın ağalığı ve sadrazamlığı sırasında yeniçeriler halka müdahale edememiş, mahsullerini bedelsiz almaya cesaret edememişlerdi.[196] Aynı intizam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın yeniçeri ağalığı ve sadrazamlığında da devam etmişti.[197] Islahatçı fikirlerin acemi oğlanların yetiştirilmesi hususuna tesirleri ise devşirmelerin Türk üzerine verilmesinin kaldırılmasında görülmüş; zaten az olan devşirmeler doğrudan ocaklara dağıtılmıştır.

1.4. DEVŞİRMENİN SONA ERMESİ VE ACEMİ OCAĞI'NIN SÖNMESİ (1640-1680)

1640'ların başına kadar başarılı şekilde azaltılan ocağın mevcudu, bu tarihten itibaren savaşlar sebebiyle yeniden yükselişe geçmişti ve ihtiyaca binaen sürekli daha fazla yeniçeri yazılmıştı.[198] Ocağa giriş, yukarıda gösterilen yollarla devam etmişti. Yani nefer temini; doğrudan yeniçeri olma, acemi oğlanları ve bostancılardan kapıya çıkma şeklindeydi.

Kuloğulları hem Acemi Ocağı'nın kaynağı olmaları hem de doğrudan yeniçeri yazılmaları sebebiyle en temel kaynak haline gelmiş; acemi oğlanı olarak veya dirliksiz şekilde bazı görevlerde kullanılmaları daha da artmıştı. Ortalarda hizmet edenler, ortalar kalelere görevlendirildiğinde beraberlerinde gitmişlerdi.[199] Taşrada yaşayanlara da yeniçerilerle beraber bazı görevler verilmekteydi. O muhitte yaşayanlar, Temmuz 1646'da Kuşadası'na yapılacak saldırıya karşı görevlendirilmişlerdi.[200] 1661'de Pojega ve çevredeki diğer sancaklarda yaşayanlar Kanije müdafaasına memur edilmişlerdi.[201]

---

195 *Kitâb-i Müstetâb,* 11.

196 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 808, 811.

197 *Zafernâme,* 3-4.

198 *BOA, MAD.d.* 7224.

199 9 Ağustos 1767 tarihli iki kayıtta Bozcada 67. cemaatin kuloğluyla Limni'de 28. cemaat, 6. bölük ve 83. cemaatin kuloğulların eşkıyalık yaptıklarından Limni Kalesi'ne hapsedilmeleri emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 94, hk. 115-116.

200 *BOA, A.MHM.d.* 91, hk. 282.

201 *Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) Eb. 387,* görüntü no 88.

Kuloğullarının tamamının İstanbul'da olmaması onların yeniçeri olma usulüne tesir etmiş; artık kalelerde görevli ortalarda hizmet edenler ve taşrada yaşayanlar, bulundukları yerde veya bir merkezde toplanarak İstanbul'a gelmeden be-dergâh edilmişti. İlk olarak 1646 yılında Mora taraflarında 150 yeniçeri yazılmış;[202] 10 Şubat 1648 tarihinde Bağdad'daki ortaların kuloğullarından 1000 nefer yeniçeri yapılmıştı.[203] Bu usul gittikçe yaygınlaşmış ve yeniçeri yazılanların sayısı çok artmıştı. Eylül 1667'de 506, 8 Nisan 1668'de 500 nefer[204] Bağdad'da ortalarda hizmet eden kuloğullarından Basra muhafazası için yazılmıştı. Aynı sene içinde Girit savaşları için İzmir'de ve Yenişehir'de 4 binden fazla kuloğlu be-dergâh edilmişti.[205] 1669 yılında toplanan kuloğullarından 10 bini, Sakız'da be-dergâh yapılmış ve Girit'e sevk edilmişti.[206] 5 Mayıs 1670 tarihli belgeye göre ise Azak'ta 300 kişi be-dergâh olmuştu.[207] 1672-73 yılı maaş defterlerine göre bu yıl yeni yazılmaların çoğu Özi, Azak ve Kefe'de yapılmıştı.[208] 14 Nisan 1674'te Azak'a gönderilen kaptanıderya tarafından 187 yetim Kefe'de be-dergâh edilmiş ve Azak muhafazasına görevlendirilmişti.[209]

1683 Viyana bozgununun ardından kuloğullarının taşrada yazılması daha büyük sayılarda ve geniş coğrafyada uygulanmış; 1684 senesinde İstanbul, Anadolu ve Rumeli'den be-dergâh olması emri verilmişti.[210] Anadolu'nun orta koluna gönderilen 17 Mayıs 1684 tarihli emirde bütün kuloğulların sefer için be-dergâh olarak babalarının odalarına kaydedilmeleri istenmişti.[211] Savaş sürdükçe her yıl aynı şekilde yazılma devam etmiş,[212] ordulara ve kale muhafazalarına yakın bölgelerden çok fazla yeni nefer toplanmıştı.[213]

---

202 *Girid Fethi Tarihi,* 44.

203 *BOA, D.YNÇ. d.* 33837.

204 *BOA, D.YNÇ,* 33-438. *BOA, D.YNÇ,* 34-53.

205 *BOA, D.YNÇ,* 33-320. *BOA, D.YNÇ,* 34-116. *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîhi* (haz. Abubekir Sıddık Yücel), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1996, 406. *Girid Fethi Tarihi,* 186; Erzurumlu Osman Dede, *Köprülüzâde Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Arslan Boyraz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2002, 93. 3 Eylül 1668 tarihli belgeye göre bunların 1000'i Yenişehir'de be-dergâh olmuştu. *BOA, D.YNÇ,* 34-136.

206 *Cevâhirü't-Tevârîhi,* 434.

207 *BOA, D.YNÇ,* 34-307.

208 *BOA, MAD.d.* 1727.

209 *BOA, D.YNÇ,* 38-2.

210 *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695* (haz. Nazire Karaçay Türkal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2012, 908.

211 *92 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili h. 1095 (m. 1684), Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Ayhan Afşın Ünal), Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi SBE, 1995, 244.

212 *1691-1720 m. (1103-1133 h.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili* (haz. Erdinç Gülcü), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, 1993, 501-504, 594-597, 602-604. *BOA, D.YNÇ,* 40-138. *BOA, D.YNÇ,* 44-416.

213 *BOA, DYNÇ,* 41-5, 313. *BOA, AE.SMST.II,* 10270, 10271. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 215, 248, 266, 284.

Taşrada bulunan yeniçeri oğullarının sefer emirleriyle İstanbul'a çağrılıp yeniçeri yapılmaları da devam etmiş; mesela Aralık 1656 tarihli emirde yeniçeri ve kuloğulları sefere gitmek üzere İstanbul'a çağrılmış[214] Şubat 1691'de çıkılacak sefer için kuloğullarının gelip babalarının odalarında be-dergâh olmaları emredilmişti.[215] Özellikle sefer için yazılmayı gösteren Mayıs-Haziran dönemlerindeki kuloğulları kayıtlarını, bu şekilde gelenler oluşturmaktaydı.

Memleketlerinde bulunan, 1 akçelik acemi yevmiyesine tenezzül etmeyen veya odalara bağlı kalmak istemeyen kuloğulları, sair zamanlarda da İstanbul'a gelmeye zorlanmış, kendilerinden babalarının odalarında hizmet etmeleri yahut acemi oğlanı olmaları istenmişti. Taşraya gönderilen emirlerde, buluğ çağına erenlerin gösterilen şekilde hizmet etmezlerse kuloğlu olarak kabul edilmeyecekleri ve kendilerinden reaya gibi vergi talep edileceği bildirilmiş, yeniçeri serdarları ise itaat etmeyenlere sahip çıkmamaları hususunda ikaz edilmiştir.[216] Bu emirler tehdit halinde kalmamış; mesela Ağustos 1676'da Kayseri'de babasının odasında bulunmayan bir kuloğlu yeniçeri serdarının şehadetiyle reaya defterine kaydedilmişti.[217]

Kuloğullarının çoğu *eytâm* izahatıyla kayıt edilmeye devam etmiş,[218] taşradakilerin hatta serdengeçti olarak yazılanların bazıları da bu şekilde be-dergâh edilmişti. Mesela 7 Aralık 1763 Novograd'da yazılan serdengeçtiler eytâm olarak yeniçeri yapılmışlardı.[219] Genel olarak kuloğulları babaları ortalarına kaydedilmişti ama diğer ortalara yazılanlar da vardı.[220] Ağaların çocukları yeniçeri olmada imtiyazlıydı. 1655'te de yeniçeri ağasının oğlu 12 akçe ile süvari sekban yapılmıştı.[221] Temmuz

214 *64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (h. 1066/m. 1655-1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Ali Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2009, 142-144.

215 *BOA, A.MHM.d.* 100, hk. 536.

216 "Ve kuloğlundan olanlar hadd-i bülüğa vasıl olduklarında gelip babaları odalarında hizmet eylemek ve acemi oğlanı ve be-dergâh olmak kanûn-ı kadîm olmakla ol makule vilayetlerinde olanlar kuloğlu değillerdir min-bad bila tezkere olanlara sahip çıkılmaya". *88 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili h. 1089-1090 m. 1678-1679* (haz. Mehmet Özbek), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1995, 280-281, 330-331. (Bu tezde ilgili iki kayıt tam ve doğru şekilde okunamamış olduğundan tez ekindeki metinden istifade edilerek tamamlanmıştır.) Kaydın Bolu Şeriyye Sicillerin olan şekli ise şöyleydi: "Ve sakallu kuloğlu olmaz, reayadır. Ve sakalsuz olub kuloğulluğu iddiasında olanlar hadd-i bülüğa vasıl olanları babaları odalarında gelüb hizmette bulunurlar, kuloğludur. Gelmeyüb vilayetleründe kalanları onlardan dahi rüsum-ı raiyyeti alalar". M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1965, 40, 2 nolu dipnot.

217 *77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (h. 1078/m. 1667)* (haz. Hilal Şahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2006, 120.

218 *BOA, MAD. d.* 6734, 6737.

219 *BOA, D.YNÇ*, 32-207.

220 *BOA, MAD.d.* 3933. 1667 başında ortalara çok sayıda yetim kaydedilmiş, bazılarına 100'den fazla ilave edilmişti. *BOA, MAD. d.* 6320.

221 *BOA, DYNÇ*, 27-433.

1646'da Azak için kapıya çıkmada kulkethüdasına tabi olanlarla Eyüp kolluğu çorbacısının iki oğlu İstanbul'da bırakılmıştı.[222]

1640'ların sonunda iki hususta daha değişiklik yapıldı. Biri, ferzend-i sipahilerin doğrudan yeniçeri yapılmasına son verilmesiydi. Sipahiler, oğullarının doğrudan kendi ocaklarına yazılması demek olan veledeşlik hakları için 5 Ekim 1648 tarihinde isyan etmişlerdi.[223] Muhtemelen bu sebeple ferzend-i sipahilikten yeniçeriliğe geçiş kaldırılmış; ancak acemi oğlanları ve bostancıların en önemli kaynağı olarak ferzend-i sipahiler istihdam edilmeye devam etmişti. Böylece doğrudan istihdam dolaylı şekle dönüştürülmüştü.

Diğer değişiklik ise mühtedilerin 1690'lara kadar doğrudan yeniçeriliğe kabul edilmemesiydi. Artık tamamen devşirmelerin yerini alan nev-müslimler; daha çok bostancılık olmak üzere acemi oğlanlığı ve diğer görevlerde istihdam edilmişler ve buradan yeniçeriliğe geçmişlerdi.[224]

Öncesinde olduğu gibi acemi oğlanları ve bostancılar mutat olmayan aralıklarla çıkmış, toplu çıkışlar yine savaşlara münhasır yapılmıştı. Özelikle Girit savaşları sırasında sık kapıya çıkış olduğundan acemi ocaklarında fazla beklememişlerdi. Bazen senede bir kere, bazen birkaç kere be-dergâh yapılmış, ama birkaç seneyi bulan çıkışın olmadığı dönemler de olmuştu.[225] Mesela 1062-1066/1652-1656 arası dönemde acemi oğlanı ve bostancılardan be-dergâh olmamıştı.[226] Yine 1670'li yılların başına ait acemi oğlanı ve bostancı maaş defterlerine göre çıkışlar seyrelmiş ve çıkanların sayısı azalmıştı. 1676 baharında ise bostancı ve mevcutları azaltılmak istenen acemi oğlanlarından çıkmalar fazlalaşmış; bazen sadece acemi

222 *BOA, DYNÇ*, 23-467.

223 Nâimâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâimâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsatiahbâri'l-Hafikayn)*, IV (neşreden Mehmet İpşirli), TTK Basımevi Ankara 2007, 351-352.

224 *Telhîsü'l-Beyân'da* (s. 143) "Yahudi Müslüman olsa çavuş veya müteferrika yapılmakta" denilerek yüksek mansıplar verilmesi tenkit yollu anlatmıştır. Bu dönemde bazı mühtedilere verilen mansıplar ve bahşişler şöyleydi: 1665 Şubat'ında IV. Mehmed Müslüman olan bir çobana 15 akçe yevmiyeyle kapıcılık vermişti. Birkaç ay sonra padişah huzurunda Müslüman olan bir esire Edirne sarayında görev verilmişti. 23 Haziran 1667'de Leh elçisiyle gelen üç kişi Müslüman olduğunda iç oğlanlarına alınmışlardı. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi* (haz. Fahri Ç. Derin), Çamlıca Yay., İstanbul 2008, 180, 195, 261. 24 Temmuz 1660'da kurban bayramında Müslüman olan ve Mustafa adını alan bir kişiye ne görev verildiği belli olmasa da padişah ihsan olarak 60 kuruş vermişti. *TSMA, D.* 1055, s. 23. 1669 Ocak'ta Müslüman olan bir kişiye ise 30 kuruş vermişti. *TSMA, D.* 58, s. 6. Kandiye kuşatması sırasında elleri kesilerek kaleden atılan bir topçu, sadrazam tarafından muayene edilmesi için cerraha teslim edilmiş, Müslüman olmayı kabul ettiğinden Topçu Ocağı'na alınmıştı. *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* (haz. Nuri Adıyeke), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, 1998, 32. 1650 yılında İslamiyet'i seçen Kayserili bir kişi Kıbrıs yerli yeniçerilerine kaydedilmişti. *61 / 1 Numaralı Kayseri Şeri'iye Sicili,* 186.

225 *BOA, MAD.d.* 1722, 1801, 4379, 4692, 5194, 5423, 5721, 6179, 6916, 6973, 14381. *BOA, D.YNÇ*, 30-116, 130. *BOA, MAD. d.* 6717, s.1-187. Ricaut, durumu teyit edercesine acemi oğlanlarının çok kısa süre hizmetin ardından yeniçeri yapıldığını hatta Kandiye savaşları için silah kullanmayı öğrenmeden yeniçeri yapıldığını gördüğünü yazmıştı. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)* (trc. Halil İnalcık- Nihan Özyıldırım) TTK Basımevi, Ankara 2012, 304.

226 *BOA, MAD.d.* 6570, 6707, 7508, 7604, 14381.

oğlanları ve bostancılar, bazen her iki zümre be-dergâh olmuştu. Çıkanların sayısı birkaç yüzden birkaç bine kadar değişmiş, acemi cemaatlerinin çoğunun hatta tamamına yakınının yeniçeri yapıldığı olmuştu.[227] Cebri be-dergâha başvurulmuş olmalı ki 1659-60'da bazı emekli acemi oğlanları bile yeniçeri yapılmıştı.[228] Acemi oğlanlarının; müteferrika ve serpiyadegân sınıfları, sekban fırını çalışanları, saray helvacıları, aşçıları ve baltacıları bazen birlikte, bazen sırayla yeniçeri olmuştu.[229]

Tablo 2. 1645-1680 Yılları Arası Yeniçeriliğin Kaynağı

Tarih	Toplam Yeni Yeniçeri	Nev-Müslim	Kuloğlu	Ferzend-i Sipahi	Acemi Oğlanı	Bostancı
15 Temmuz1646[230]	500	2	457	-	41	-
03 Ağustos 1646	1000	20	952	6	22	-
04 Ekim 1646	400	7	63	17	99	-
08 Eylül 1647[231]	502	-	502	-	-	-
10 Şubat 1648[232]	1000	-	1000	-	-	-
24 Mayıs 1648	3	3	-	-	-	-
Nisan 1649[233]	1295	-	-	-	135	1160
Ekim 1649[234]	4336	-	4335	-	1	-
Aralık 1658	500	-	-	-	-	500
Mart 1659[235]	1841	-	-	-	1678	163
Haziran 1659[236]	2132	-	3	-	1991	138
Haziran 1660[237]	3500	-	-	-	2000	1500
Mart 1661[238]	337	-	-	-	337	-
Mayıs 1662[239]	838	-	805	-	33	-
Ağustos 1662	110	-	-	-	110	-

227 *BOA, MAD.d.* 2258, 4691, 4692, 4734, 4883,5194, 6179, 6610, 6717, 6965.
228 *BOA, MAD.d.* 5560. *BOA, D.YNÇ,* 30-116.
229 *BOA, MAD.d.* 4692.
230 *BOA, D.YNÇ,* 23-359, 390. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.) *BOA, D.YNÇ,* 23-205. Evrak yırtık olduğundan sadece kesin olarak tespit edilenler kaydedilmiştir.
231 *BOA, D.YNÇ,* 24-64. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.)
232 *BOA, D.YNÇ,* d. 33837. (Bağdad'da İbrahim Paşa vakasında yazılmışlardır. Ortaların yetimlerinden yazıldığı üstüne kaydedilmiştir.) *BOA, D.YNÇ,* 24-415.
233 *BOA, MAD.d.* 4371. (Defterin eksik olma ihtimali bulunmaktadır. Çıkan acemi oğlanlarının çoğu saraylarda hizmet edenlerdir.)
234 *BOA, D.YNÇ,* 26-298-317. *Girid Fethi Tarihi,* 91. Bu kaynakta sayı 3 bin olarak gösterilmiştir. Yazılanlardan bir kısmı firar etmiş veya başka şekilde silinmiş olmalı ki maaş defterindeki sayıları 3.669'dur. *BOA, MAD.d.* 6283, s. 767.
235 *BOA, MAD. d.* 4691. 1069/Masar ve Recec maaş defteri. *BOA, D.YNÇ,* 30-116.
236 *BOA, D.YNÇ,* 30-127, 130. 1069/Reşen'deki çıkışlardır. (Acemi oğlanlarının 820'si yetim kuloğlu, 136'sı baltacıdır.)
237 1070/Reşen acemi oğlanları maaş defteri. *BOA, MAD. d.* 5560.
238 *BOA, MAD. d.* 4692. 1071/Masar-Recec maaş defteri.
239 *BOA, C.AS,* 19861. *BOA, MAD. d.* 4734. 1072/Lezez maaşı defteri.

Tarih	Toplam Yeni Yeniçeri	Nev-Müslim	Kuloğlu	Ferzend-i Sipahi	Acemi Oğlanı	Bostancı
7 Aralık 1763[240]	81	-	81	-	-	-
9 Mart 1664[241]	2854	-	1062	-	842	950
16 Temmuz 1664	982	-	982	-	-	-
19 Temmuz 1664	91	-	91	-	-	-
31 Ekim 1664	35	-	35	-	-	-
Nisan 1666[242]	838	-	707	-	131	-
Nisan 1666	311	-	225	-	86	-
5 Ağustos 1666	960	-	850	-	110	-
Eylül 1667[243]	506	-	506	-	-	-
18 Kasım 1667[244]	1120	-	1120	-	-	-
Aralık 1667[245]	-	-	-	-	-	520
17 Mart 1668[246]	100	-	100	-	-	-
17 Mart 1668	1801	-	747	-	590	464
29 Mart 1668	858	-	858	-	-	-
8 Nisan 1668	500	-	500	-	-	-
6 Haziran 1668	1645	-	1645	-	-	-
6 Haziran 1668	1689	-	1689	-	-	-
3 Eylül 1668	1200	-	1200	-	-	-
13 Temmuz 1669[247]	3204	-	3201	-	2	1
5 Mayıs 1670[248]	302	-	302	-	-	-
8 Mart 1672[249]	1110	-	787	-	323	-
29 Nisan 1672	2235	-	2235	-	-	-
13 Mayıs 1672	196	-	196	-	-	-
16 Mayıs 1672	3000	-	2962	-	38	-

240 *BOA, D.YNÇ,* 32-207. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.)

241 *BOA, D.YNÇ,* 32- 267, 270, 273, 414. Mart 1664 ortalarına ait bir emirde İstanbul'da be-dergâh olan 3 bin yeniçerinin Belgrad'a gideceği yazılıdır. *BOA, A.MHM.d.* 94, hk. 148-150. Ayrıca bk. *Tarih-i Sultan Mehmed Han Bin İbrahim Han* (haz. Cengiz Ünlütaş), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, 1998, 47.

242 *BOA, D.YNÇ,* 33-02, 154 *BOA, C.AS,* 19861. 1076 Reşen maaşında kaydedilen neferler.

243 *BOA, D.YNÇ,* 34-53. Bağdad'da yazılmışlardır.

244 *BOA, D.YNÇ,* 33-345. Vesikanın üstüne izahat olarak *yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî be-dergâh şüd serdengeçti ve acemiyân* yazılı olsa da acemilerden yazılan yoktur. Hepsi kuloğullarından 3 akçeyle serdengeçti yazılmıştı.

245 *BOA, MAD.d.* 6557, s. 18-31.

246 *BOA, D.YNÇ,* 33-399. (Kefe'de yazılmışlardır. Kuloğulları eytam olarak yazılmıştır.) Daha önce yazılmışlardır ancak tarih, defterlerinin İstanbul'da tasdik edildiği zamanı göstermektedir. *BOA, D.YNÇ,* 33-405,420, 438, 441, 444. *BOA, D.YNÇ,* 34-136. Kuloğulları İzmir, Bağdad, Yenişehir'de yazılmıştır. 17 Mart 1768'de çıkan acemi oğlanlarının 99'u baltacıdır.

247 *BOA, D.YNÇ,* 34-331. İstanbul'da yazılmışlardır.

248 *BOA, D.YNÇ,* 34-307. Azak'ta yazılmışlardır.

249 *BOA, D.YNÇ,* 36-56, 332, 335, 344, 347. *BOA, D.YNÇ,* 37-56. *BOA, D.YNÇ,* 281-2. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.) 22 Haziran 1672 yazılanlar serdengeçtidir. *BOA, AE. SMMD.IV,* 11542.

Tarih	Toplam Yeni Yeniçeri	Nev-Müslim	Kuloğlu	Ferzend-i Sipahi	Acemi Oğlanı	Bostancı
27 Mayıs 1672	2500	-	2500	-	-	-
22 Haziran 1672	236	-	236	-	-	-
4 Temmuz 1672	306	-	306	-	-	-
28 Temmuz 1672	514	-	514	-	-	-
3 Mart 1673[250]	120	-	120	-	-	-
18 Mayıs 1673	1650	-	1650	-	-	-
Ekim 1673	187	-	187	-	-	-
28 Temmuz 1673	3100	-	3100	-	-	-
Nisan 1674[251]	117	-	-	-	33	84
Nisan 1674	700	-	-	-	200	500
7 Mayıs 1674	699	-	699	-	-	-
8 Haziran 1674	1870	-	1846	-	24	-
8 Haziran 1674	3379	-	3220	-	59	100
28 Ekim 1674	326	-	326	-	-	-
7 Ekim 1676[252]	44	-	-	-	44	-
17 Kasım 1676[253]	1000	-	950	-	50	-
Mayıs 1678[254]	1370	-	-	-	274	1096

Kuloğulları, acemi oğlanları veya bostancılar bir sıraya göre değil, aynı veya farklı zamanlarda yeniçeri yapılmışlardı. Anadolu'da harekete geçen sekbanların İstanbul'a saldırması ihtimaline karşı 4 binden fazla kuloğlu yeniçeri yapılınca acemi oğlanları 2 Temmuz 1649'da "bakkal ve hamallar yeniçeri oldu bizler kapıya çıkmadık" diyerek şikâyette bulunmuş ve be-dergâh olmalarını sağlamışlardı.[255] 1650'li yıllarda ekseriyette olan acemi oğlanı ve bostancılardan çıkış 1670'ten itibaren gittikçe azalmaya başladı. Tablodaki sayıları teyit eden 1083/1672-73 yılı yeniçeri maaş defterlerine göre o yıl yeni neferlerin hepsi Azak, Özi, Kefe gibi ma-

250 *BOA, D.YNÇ,* 37-41, 159, 162. *BOA, D.YNÇ,* 38-02. Kefe'de yazılmışlardır.

251 *BOA, D.YNÇ,* 38-41, 44, 56, 155, 158. *BOA, MAD. d.* 4883. 8 Haziran 1674'te yazılan kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır. Acemi oğlanlarının bir kısmı baltacıdır.

252 *BOA, D.YNÇ,* 39-41.

253 *BOA, D.YNÇ,* 39-53. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.)

254 *BOA, MAD.d.* 6717, 6973. Resmî vesikalardan çıkarılan sayılardan başka müverrihler de yeniçeri yazılmaları hakkında malumat vermiştir. Buna göre 1667'de 5 bin (*Köprülüzâde Vukuatı Tarihi,* 69. *Cevâhirü't-Tevârîh,* 326.), 1668'de yine 5 bin bir seferde (*Köprülüzâde Vukuatı Tarihi,* 92.), 2 bin diğer bir seferde (*Zeyl-i Fezleke,* 488, 496. *Cevâhirü't-Tevârîh,* 406.) olmak üzere 7 bin, 1669 ise 1500 bir kerede, 2 bin bir kerede, 3 bin diğer bir kerede İstanbul'dan yazılmış, ayrıca Sakız'da 10 bin yeniçeri kaydedilmişti. (*Girid Fethi Tarihi,* 197, 217; *Zeyl-i Fezleke,* 508, 520, 527; *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi,* 107; *Cevâhirü't-Tevârîh,* 434, 445.) 1674 senesinde Ukrayna Seferi sırasında İstanbul'da kapıya çıkma olmuş (*Zeyl-i Fezleke,* 658. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi,* 423), 1678 senesinde ise 1500 bostancı be-dergâh olmuştu. *Zeyl-i Fezleke,* 699.

255 *Tarih-i Nâimâ,* III, 1225.

hallerde kuloğullarından yazılmıştı.[256] 1086/Reşen-Lezez'de (1675) hem kuloğulları hem de acemi oğlanları kaydedilse de kuloğullarının nispeti fazlaydı. 100. cemaate 1086/Lezez'de yazılan 107 neferden sadece ikisi acemi oğlanı iken diğerleri kuloğluydu.[257] 1087/Masar/Haziran-1676 maaş defterinde ise acemi oğlanlarının kayıtları daha fazlaydı.[258] 1678 yılında yazılan neferler arasında acemi oğlanı, bostancı, eytâm ve serdengeçtiler vardı; yani bütün kaynaklardan giriş olmuştu.[259]

Acemi oğlanlarından nadir de olsa solaklar gibi özel birliklere çıkışlar olmuş; mesela 1089/Masar (Şubat-Nisan 1678) kaydına göre bunlardan biri solak yapılmıştı.[260]

Yeniçeriliğe nefer yazımı yollarından sonra, önceki kısımda gittikçe azaldığı gösterilen devşirme uygulamasını ve bu dönemde acemi ve bostancı ocaklarının istihdamını görmek gerekir. 1640'lı yıllardan sonra devşirme yapıldığına ilişkin belgeler mevcut ise de, hem sayı hem de maksadı itibarıyla önceki dönemlerden farklıydı. Artık sayılar birkaç yüzdü ve sadece belli hizmetler için yapılmıştı. 1666 tarihinde Bostancı Ocağı için 201 oğlan ve ayrıca saray baltacıları için oğlan devşirilmiş;[261] aynı yıl gönderilen bir emirde her sene orta ve batı Balkanlardan 300-320 nefer toplanması emredilmişti.[262] 26 Mart 1674 tarihli bir belgede Edirne-Akpınar'da inşa edilecek saray ve Edirne'deki diğer bahçeler için 200 devşirme yapılması istenmiş; deftere göre oğlanlar Edirne'ye yakın yerlerden toplanmıştı.[263] Bundan sonra 1703 yılına kadar devşirme yapılmadı. Oğlan toplanmasına, uygulamadaki aksaklık ve usulsüzlüklere ait kayıt olmadığı gibi müverrihlerce verilen herhangi bir malumat da yoktur.[264] Fesada karışan bostancıların Yeniçeri Ocağı'na kaydedilmesinin ardından yerlerine bin devşirme oğlanı toplanması için 1703'te sabık kulkethüdası Yusuf Ağa Rumeli tarafına gönderildi;[265] son kez yapılan bu devşirme sırasında çok büyük sıkıntılar yaşandı. Uzun zamandır uygulamadan uzak

---

256 *BOA, MAD. d.* 1727.
257 *BOA, MAD. d.* 3933.
258 *BOA, MAD. d.* 3943.
259 *BOA, MAD.d.* 4304.
260 *BOA, MAD.d.* 6717.
261 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 67.
262 Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700* (çev. Mehmet Tanju Akad), Homer Yay., İstanbul 2007, 69.
263 *BOA, D.YNÇ,* 37-273.
264 Uzunçarşılı garp kaynakları ve arşiv vesikalarından istifade ile yeniçerilik için devşirmenin bu tarihlerde artık uygulanmadığını ancak saray için devşirmenin devam ettiğini kaydetmiştir. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 67. Hammer ise gayri insani olarak tavsif ettiği devşirmenin IV. Murad devrinde sona erdiğini ifade etmiştir. Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (yay. haz. Mümin Çevik), Milliyet Yay., İstanbul 2010.
265 *Zübde-i Vekayiât,* 826-828. *Anonim Osmanlı Tarihi* (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 2000, 257.

kalan gayrimüslim reayanın devşirmeye direnci fazla oldu.[266] Artık uygulanmayan devşirmenin kanunu ise kaldırılmadı, metruk kanun şeklinde muhafaza edildi.[267] Acemi Ocağı'nda Anadolu ve Rumeli ağaları sonrasında bulunsa da bunların devşirmeyle ilgili görevleri yoktu.[268]

17. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış bazı teşkilat eserleri ve yabancı seyyahların görüşleri de durumu teyit eder mahiyettedir. *Telhîsü'l Beyân*'daki *kânûn-ı devşirme* bahsinde, önceleri kapıya çıkma olduğunda hariçten adam alınmadığı, sadece acemi oğlanları ve kuloğullarının istihdam edildiği malumatı vardır. Yine kalafatçı acemi oğlanlarının önceden devşirmelerden alındıkları ancak artık uygulanmadığı gösterilmiştir.[269] *Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-i Âsitâne* adlı eserde de devşirme, mazide kalmış gibi anlatılmaktadır.[270] Hislerinin tesirinden kurtulamayan ve daha çok geçmiş uygulamaları anlatan yabancı seyyahların müşahedeleri de durumu teyit eder mahiyettedir. DuLoir, 1640 senesinde devşirme yapıldığından ve oğlanların Türk ailelere verildiğinden bahsetmişken[271] 1656 tarihinde İstanbul'da bulunan seyyah Jean Thevenot, sarayı anlatırken devşirmenin devam ettiğini gösteren ifadeler kullanmıştır.[272] 1660'ların başında İstanbul'a gelen Paul Ricaut, eserinin bir kısmında iç oğlanları ve acemi oğlanları için devşirmenin halen devam ettiğini anlatmış; ayrıca Mora ve Arnavutluk'un Hristiyan ahalisinden her yıl 2 binden fazla çocuk devşirildiğini yazmıştı. Ricaut daha çok eski uygulamaları ve artık az sayıda yapılan yeni devşirmeleri kastetmiş; eserinin diğer kısımlarında Müslüman nüfusu artırma yolu olarak gösterdiği devşirme usulünün artık uygulanmadığından, yeniçerileri anlattığı kısımda ise artık Hristiyanlardan çocuk alınmadığından, hatta bunun terkinin ocağın bozulma sebebi olduğundan bahsetmiş-

266 Speros Vryonis, "Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi", *Söğüt'ten İstanbul'a* (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yay., İstanbul 2000, 549-552.

267 1672 tarihinde Lehlilerle yapılan anlaşmada devşirme yapıldığında Osmanlı hududu dâhilinde kalan Leh reayanın muaf olmaları kaydı konulmuştur. *Zeyl-i Fezleke*, 638. 7 Ocak 1695 tarihli fermanda Selanik ve Karakarye kazalarındaki tuzcu reayasına diğer vergiler yanında oğlanlarının yeniçerilik için alınmaması muafiyeti tanınmıştı. *BOA, İE. MİT*, 44-1. Yine 1738 Mart tarihli beratta gayrimüslim bir kişinin devşirmeden muaf tutulmasına ilişkin düzenleme bulunmaktadır. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 69. Ahmed Cevad Paşa, Acemi Ocağı mevâcib defterlerini gördüğünden devşirmenin sonra da devam etmesi gerektiğini düşünmüştü. Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297, I, 180. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başı vakalarının anlatıldığı *Şânî-zâde Tarihi*'nde de devşirmenin çok eskiden kaldırıldığı yazılıdır. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (Osmanlı Tarihi 1223-1237 / 1808-1821),* I (haz. Ziya Yılmazer), Çamlıca Yay., İstanbul 2008, 99, 111.

268 *BOA, C.AS,* 10468.

269 *Telhîsü'l Beyân,* 144-145, 160. *Telhîsü'l Beyân*'dan alıntı olan diğer bir mecmuada aynı hususlar tekrarlanmıştır. *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi (*yay. haz. Abdulkadir Özcan), Eren Yay., İstanbul 1994, 48, 49.

270 "Râbıta-i Âsitâne", 30.

271 *DuLoir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları* (çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yay., İstanbul 2016, 82-83.

272 Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi (*çev. Ali Berktay), Kitapyayınevi, İstanbul 2014, 52-53.

tir.[273] 17. yüzyılın sonunda uzun müddet İstanbul'da kalan Graf Marsilli, açıkça devşirmenin yapılmadığını yazmış;[274] 1700'de başladığı seyahatini yazan Joseph de Tournefort ise Galata Sarayı'ndan bahsettiği kısımda artık gayrimüslimlerden hazine hakkı olarak çocuk alınmadığını belirtmiştir.[275]

Doğrudan yeniçeri olma yolu kapatılan nev-müslim ve ferzend-i sipahiler, Acemi ve Bostancı ocaklarının mühim kaynağı olmaya devam ettiler.[276] Bu zümrelerden bazen her iki ocağa, bazen birine kayıt yapıldı.[277] Yeniçeri oğullarının acemi oğlanı olması ise yüzyılın ilk yarısına göre azaldı.[278] En fazla ferzend-i sipahiler istihdam edilmiş, bazen sadece bunlar kaydedilmişti.[279] Daha çok bostancı olarak kullanılan nev-müslimlerin sayıları yine oldukça fazlaydı. Gösterilmiş kayıtlardan başka şu misaller bu kaynağın ehemmiyetini göstermektedir: IV. Mehmed Edirne'de iken Müslüman olan, birkaç gönüllü hizmet edenle beraber 46 kişi 1659 Mart-Mayıs döneminde buradaki bahçelere bostancı yazılmış;[280] 26 Aralık 1662'de Sadabad'da Müslüman olan 124 kişi de Acemi Ocağı'na alınmıştır.[281] 1663/Haziran-Ağustos dönemine tekabül eden deftere göre acemi oğlanı ve bostancı bölüklerinin her birine 20 kişiden fazla nev-müslim yazılmıştı.[282] 1668 Nisan-Mayıs döneminde sayı daha da artmış, bostancıların tamamı bunlardan yazılmıştı. Anadolulu olan birkaç istisna dışında Rumeli'nin her tarafından gelmiş 1500 nev-müslim, bahçelerinin hepsine dağıtılmıştı.[283] 26 Mart 1674 tarihli kayıtta padişahın huzu-

---

273 Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi,* 65-70, 124, 295-297, 304-305.

274 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 32, 86.

275 Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi* (çev. Ali Berktay-Teoman Tunçdoğan), Kitapyayınevi, İstanbul 2013, 39.

276 *BOA, MAD. d.* 4371, 6729.

277 *BOA, MAD.d.* 6570.

278 *BOA, D.YNÇ*, 34-148. *BOA, MAD.d.* 4304. *BOA, D.YNÇ*, 229-26.

279 *BOA, MAD.d.* 6707. 11 Mart 1648'de bir sultan bahçesine baltacı olarak 31 ferzend-i sipahi kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 24-188. 1650 başında hasbahçe bostanları için yazılanların içinde yeni Müslüman olanlar olsa da çoğunluğu ferzend-i sipahiydi. *BOA, D.YNÇ.* d. 33850. Aynı şekilde 1660/Nisan-Haziran döneminde yazılan acemi oğlanlarının birkaçı nev-müslim, diğerleri ferzend-i sipahiydi. *BOA, MAD.* d. 5560. (1662'de bostancı olarak yazılan 11 kişinin kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ*, 32-132.) 15 Nisan 1662 tarihinde kaynağı gösterilmeyen 700 kişi Bostancı Ocağı'na kaydedilmişti. Çok büyük kısmını teşkil eden ve babaları adlarıyla yazılanlar muhtemelen ferzend-i sipahilerdi. Memleket alt ismiyle yazılanlarsa nev-müslimlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 31-92. 23 Ağustos 1668 tarihinde Acemi Ocağı'na 1000 kişi kaydedilmişti. Bunların 54'ü yeni Müslüman olan, 27'si yeniçeri yetimi, geriye kalanlar birkaç talipli dışında tamamı ferzend-i sipahiydi. *BOA, D.YNÇ*, 34-148. 1676'da Acemi Ocağı'nın bazı cemaatlerine sadece ferzend-i sipahiler kaydedilmişti. 1679/Haziran-Ağustos döneminde hem acemi hem bostancılara ferzend-i sipahiler yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ. d.* 33946.

280 *BOA, D.YNÇ*, 30-11.

281 *BOA, D.YNÇ*, 31-59. (Bunların hepsine alt isim olarak Abdullah yazılmıştı.)

282 *BOA, MAD.d.* 6916.

283 *BOA, MAD.d.* 6610. Maaş defterinde nev-müslim olarak kaydedilenler diğer bir belgede gösterilmiş ama nev-müslim oldukları yazılmamıştı. 8 Ramazan 1078'de yazılmalarına rağmen maaşları 1078/Lezez yani Şevval'den itibaren başlatılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 33-381. Bunlara ilişkin diğer bir kayıt, *BOA, MAD.d.* 6557, s. 1-15'de bulunmaktadır. (Hepsinin alt isim olarak memleketleri yazılmıştı.)

runda ve divanda Müslüman olan 60 kişi 2 akçe yevmiye ile bostancı yapılmış;[284] 1674/Şubat-Nisan kayıtlarına göre ise bostancılara nev-müslimlerden çok sayıda kişi yazılmıştı.[285] 1678 yılı içinde acemi oğlanı ve bostancı yapılanlardan başka[286] bu yılın sonunda 190 nev-müslim bostancı olarak alınmıştı.[287]

Maaşları çok düşük acemi ve bostancı ocaklarında, askerî sınıf mensuplarının oğulları yanında bu sınıfa geçmek için gönüllü çalışanlar 17. yüzyılın ikinci yarısında iyice artmıştır. Anadolu ve Rumeli'den gelenler, birkaç yıl gönüllü hizmet ettikten sonra ulufeye bağlanmaktaydı. 20 Mayıs 1651 tarihli kayıtta, önceden raiyyet iken İstanbul'a gidip acemi oğlanı olan bir kişiden bahsedilmektedir.[288] 1659 Mart-Mayıs döneminde Edirne'deki bahçelere bostancı yazılanların bazıları, birkaç senedir burada gönüllü hizmet edenlerdi ve devşirme ve nev-müslim değillerdi.[289] 10 Mayıs 1672 tarihinde yeni sarayda odun ambarında hizmet eden ulufesiz 45 oğlanın 1 akçeyle acemi oğlanı yazılması emredilmişti. Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerinden gelmiş olan bu kişilerin kayıtları, devşirme ve nev-müslimlerin özelliklerini taşımıyordu. Aynı tarihte İbrahim Paşa Sarayı'nda değişik işlerde maaşsız çalıştırılmış 72 oğlan 1 akçe ulufeyle Acemi Ocağı'na kaydedilmişti. Onlar da diğerleri gibi Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerinden gelmiş devşirme olmayan oğlanlardı.[290] 16 Ekim 1686 tarihinde, divana gelip Müslüman olan veya kendiliğinden hizmete talip olanlardan dört-beş senedir ulufesiz Edirne'de saray ve bahçelerde hizmet eden oğlanlardan 173 kişi 2 akçeyle bostancı kaydedilmişti.[291] 3 Nisan 1686 tarihli bir deftere ise daha farklı bir kayıt vardır: "Oldur ki bahçe-i hassada odalarda ve sair ocaklarda emekleri sebkat edüp Türk üzerinde mevcut olan esâmîsiz neferâttır ki zikr olunur". İsimleri bulunan, 363'ü hassa bahçesinde diğerleri taşradaki bahçelerde ulufesiz çalışan toplam 549 nefer, bostancı yazılmıştı. Büyük ekseriyeti babaları adlarıyla, bazıları memleketleriyle yazılan oğlanlar, hangi menşeden oldukları gösterilmese de gönüllü hizmet edenlerle bazı mühtedilerdi.[292] Gönüllülerin istihdamıyla birlikte, devşirmeye mahsus bir uygulama olan *Türk üzerinde olma*, ulufesiz hizmetin adı olarak şekil değiştirmişti.

1681'de çok önemli bir değişiklik yapılmış, aşağıda gösterileceği üzere mevcut itibarıyla 1800 seviyesine sabitlenen, çoğu kadrosu göstermelik ve arpalık hale

284 *BOA, D.YNÇ*, 37-276. (Hepsinin alt isim olarak memleketleri yazılmıştı.)
285 *BOA, MAD. d*. 4883.
286 *BOA, MAD.d*. 6973.
287 *BOA, MAD. d*. 6717, s. 1-187.
288 *61/1 Numaralı Kayseri Şeri'iye Sicili,* 140.
289 *BOA, DYNÇ*, 30-11. (Bunlar babaları alt ismiyle yazılmışlardı.)
290 *BOA, D.YNÇ*, 36-322, 325.(Hem baba adları hem de memleketleriyle yazılmışlardı.)
291 *BOA, D.YNÇ*, 41-244. Bunlardan nev-müslimler memleketleriyle diğerleri baba adlarıyla yazılmışlardı.
292 *BOA, D.YNÇ*, 41-11,12, 13. Defterin üzerinde ise şu izahat bulunmaktadır. "Derûn-ı defterde mestûr hassa bahçede, odalarda ve sair ve oda ve bahçelerde Türk üzerinde olup bilâ ulûfe emekdârândan sebkat eden hizmetleri mukabelesinde yalnız 549 nefere ikişer akçe yevmiye tevcih olunub."

gelen Acemi Ocağı'ndan Yeniçeri Ocağı'na geçiş kapatılmıştı.[293] Bu tarihten, her iki ocak kaldırılana kadar sulh ve sefer zamanlarında, acemi oğlanı olarak yetiştirilip yeniçeri yapılma şeklinde nefer yazılmamıştır. Sadece bahsedilecek usuller mahiyetinde acemi oğlanlarından yeniçeriliğe geçmek mümkündü ki gönüllülüğe tabi olduğundan neredeyse hiç taliplisi yoktu.[294]

Acemi oğlanlarının mevcudu, henüz yeniçeriliğe geçişlerinin kesilmesinden önce azaltılmaya başlandı. 1630'ların sonundaki ilk azalma geçici oldu ve Girit savaşları sebebiyle tekrar arttı; mevcut, 1654 başında 8074 acemi oğlanı ve 5752 bostancıya ulaştı.[295] Ancak bir müddet sonra yeniden azalma meyline dönen mevcut, Ağustos 1661'de 4244 acemi oğlanı ve 2947 bostancıya indirildi.[296] Nisan 1666'da 4876 acemi oğlanı ve 4108 bostancı,[297] Ocak 1673'te 4781 acemi oğlanı ve 4646 bostancı[298] vardı. 1660'ların ortasından itibaren yaklaşık on yıl İstanbul acemi oğlanları 4101'e, Gelibolu acemi oğlanları 271'e sabitlendi; sadece saraylardaki acemi oğlanlarının sayısı değişir halde bırakıldı.[299] Düşürülme takip eden yıllarda da devam etti; Haziran 1677'de toplam acemi oğlanı 3249 iken, bu tarihte Gelibolu acemi ocağının mevcudu 150'ye sabitlendi.[300] Nisan 1679'da 2814 acemi oğlanıyla beraber 4026 bostancı vardı.[301] 400-500 seviyesindeki saraylardakiler dışında, İstanbul acemi oğlanlarının mevcudu 2375 ve Gelibolu'dakiler 150 olarak 1682'den 1700'lerin başına kadar sabit tutuldu.[302] Bu tarihte ise İstanbul acemi oğlanları 1860'a indirildi.[303] En son değişiklik 1710'larda yapıldı ve 1818'e düşürülen[304] mevcut, ocağın kaldırılmasına kadar bu şekilde kaldı. Aynı tarihte saraydaki baltacılar ve diğer hizmetlilerin sayısı ise 685'e sabitlenmişti.[305]

---

293 Yeniçeriliğe tespit edilen en son çıkış, 1681'dir. *BOA, MAD.d.* 6750. Bir müddet kapıkulu sipahilerine geçişleri devam etmiş ancak kısa zaman sonra bu çıkış da kesilmişti. 1093/Lezez'de acemilerden sipahiliğe geçiş kayıtları görülmektedir. *BOA, MAD, d.* 3958.

294 *BOA, MAD.d.* 803, 804, 1719, 1720, 1724, 1728, 1729, 1798, 2493, 3928, 3929, 3938, 3944, 3945, 3953, 4297, 17106. *BOA, D.YNÇ.d.* 34517. 1780'li yıllara kadar incelenen bu defterlerde kapıya çıkma olmadığı gibi binlerce arz ve diğer defterlerden acemi oğlanıyken yeniçeri olanı gösteren sadece bir kayda rastlanmıştır. Bu kişi 1720'li yılardaki savaşlarda 15. bölüğe yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 102-157.

295 *BOA, D.YNÇ*, 26-497.

296 *BOA, D.YNÇ*, 31-05.

297 *BOA, D.BŞM.d.* 307A.

298 *BOA, MAD.d.* 1727, s. 1448-49.

299 *BOA, MAD.d.* 4309, s. 1544. *BOA, MAD.d.* 6843, s. 1008.

300 *TSMA, D.* 2134.

301 *BOA, MAD. d.* 401. *BOA, D.BŞM.d.* 710.

302 *BOA, MAD.d.* 4056, s. 615. *BOA, D.YNÇ*, 39-348. *BOA, MAD.d.* 6931, s. 691-692. *BOA, MAD. d.* 5882.

303 *BOA, MAD.d.* 4510, s. 12-13. 1680'lerden sonraki sayılar için bk. *BOA, MAD.d.* 4502, s. 6. *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, I-II (haz. Mehmet Genç-Erol Özvar), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, ek CD. Gelibolu acemi oğlanları bundan sonra merkezdeki maaş icmallerine dâhil edilmemiş, mevcudu olan 150 nefer kale maaş defterlerinde gösterilmiştir.

304 *BOA, D.BŞM.d.* 1396A, s. 4-5.

305 18 ve 19. yüzyılda acemi oğlanları mevcudu için bk. *TSMA, D.* 2967/110. *BOA, DYNÇ.d.* 34170, 34347. *BOA, MAD.d.* 747.

Acemi Ocağı nefer yetiştirme vasfını kaybederek sadece belli hizmetlerin görüldüğü bir ocak haline geldi. Acemi oğlanları mirî salhanelerde, fırınlarda, saraya ve bazı devlet görevlilerine odun taşıyan gemilerde, iskelelerde ve ambarlarda hizmet etmişler;[306] görevlerini seferler sırasında orduya katılarak da yerine getirmişlerdi.[307] Gelibolu'daki 150 acemi oğlanı ise baruthanelerde istihdam edilmekteydi. Yevmiyeleri düşük acemi oğlanlarının çoğu, müteferrika denilen yevmiyeleri daha yüksek kısıma geçmek istediğinden maaşları ve çalışma düzenleri bozulmuştu. Ekim 1727'de yeniçeri ağası eliyle yeni bir nizam verilmişti.[308]

18. yüzyılda Acemi Ocağı'nın yeni neferleri, esas olarak ister yetişkin ister çocuk yaşta olsun kendi oğullarından,[309] hizmetlerde mülazım olarak gönüllü çalışanlardan[310] ve maaş bağlanmak istenen yeniçeri oğullarından alınmaktaydı.[311] Sırf geçinmeleri maksadıyla özellikle hocalık yapan bazı kişilere de esâmî verilmekteydi.[312]

Eskisinden daha seyrek olsa da bostancılardan yeniçeri yapılması bir müddet daha devam ettirildi.[313] 1684/Ocak-Mart'ta 288,[314] 26 Kasım 1693 tarihinde Edirne bostancılarından 68,[315] 1697 yılında ise 1000 bostancı be-dergâh edilmişti.[316] 1702 yılında 523 kişi yazılmışken, en son 30 Eylül 1703 tarihinde isyana kalkışan bostancılardan 773'ü cebren yeniçeriliğe geçirilmiş;[317] böylece yeniçeriliğin yolu sadece yeniçeri oğullarına kalmıştı.

17. yüzyılın sonundaki bu köklü değişikliğe kadar aslında ocaklar arasındaki dengede bir nizam kalmamıştı. Mevcutları çok artmasına rağmen gemi hizmetlerinde çalışanlar azalmış, çoğu ekâbir kapılarında, ağa çıraklığında hizmet etmiş

306 *BOA, D.YNÇ*, 89-131. *BOA, D.YNÇ*, 224-20. *BOA, AE, SMST.II*, 10914. *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 74-75. *18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası* (haz. Ahmet Önal), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2006, 122-123.

307 *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 1 ve hk. 246-248.

308 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 762. *BOA, MAD.d.* 6324, s. 760.

309 *BOA, D.YNÇ*, 58-347. *BOA, D.YNÇ*, 88-272. *BOA, D.YNÇ*, 98-104. *BOA, D.YNÇ*, 191-197. *BOA, D.YNÇ*, 120-203.

310 *BOA, D.YNÇ*, 111-105, 126. *BOA, D.YNÇ*, 112-407. *BOA, D.YNÇ*, 202-158.

311 *BOA, D.YNÇ*, 108-209.

312 *BOA, D.YNÇ*, 113-480. Mesela 1732'de çocuk okutarak para kazanan bir kişiye, durumu iyi olmadığından yeniçeri ağasının müsaadesiyle 11 akçeyle acemi ocağından esâmî verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 109-155. 1735'de kırk sene önce Mekke civarından gelen ve hocalık yapan ancak durumu olmayan birine 3 akçelik acemi oğlanı müteferrikalığı verilmiştir. *BOA, D.YNÇ*, 120-248.

313 1680'den sonraki acemi ve bostancı ocağı defterlerinde de çıkış yoktur. Bu husus için şu defterlere bakılabilir. *BOA, MAD.d.* 4304, 3933, 3943, 3953, 3958, 5796, 1722, 1724, 5721, 5882, 5901, 1730, 3958, 16752, 720, 6384, 1798, 1719, 1728.

314 *BOA, MAD.d.* 16454. Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 133.

315 *BOA, C.SM*, 8830.

316 *BOA, İE. SM*, 2449.

317 Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 135. *Zübde-i Vekayiât*, 826. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme* (haz. Mehmet Topal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2001, 644-646.

veya sadece maaşlı görünmüştü. Daha önce yetmiş iki gemide hizmet verilmişken 17. yüzyılın başında sadece on iki gemi işletilmişti. Öyle ki mirî gemilerin az işlemesi odun azlığına da sebep olduğundan acemi hamamı bile çalışmaz olmuştu.[318] Yeniçerilerle acemi oğlanları arasındaki yevmiye dengesi de bozulmuş; 2,5 akçe yevmiye üzerine çıkmama ve 3 akçeyle yeniçeriliğe geçişten sonra artışa dayalı düzene riayet edilmediğinden acemi oğlanlarının yevmiyeleri 8 akçeye kadar çıkmıştı.[319] Yevmiye alt seviyesinde de yükselme olmuş, 1670'lerde acemi oğlanı yazılma bazı durumlarda 2,5 akçeyi bulmuştu.[320] Buna ilaveten 1590'larda verilen emeklilik hakları, askerlik dışı hizmetlere karışmalarını sağladığından yeniçeri olmaya daha az istekli olmuşlar, bu yüzden cebri çıkışlarla karşılaşmışlardı. Aynı durum bostancılar için de geçerli hale gelmiş;[321] İstanbul dışı görevlere veya seferlere kendi ocaklarıyla katılmaları,[322] diğer görevlere yükselmelerinin fazlalaşması ve bostancı olarak kalmayı tercihleri yüzünden yeniçeriliğe itibar etmemişlerdir. 1703'te yeniçeri yapılmalarını anlatan Râşid Mehmed Efendi onları, "hânmânların kendü dest-i şekâvetleriyle (ocaklarını kendi isyankâr elleriyle) yıkan ve Âsitâne-i Saadetten matruden (kovularak) kapuya çıkan bostancı taifesi" olarak göstermiştir.[323] Diğer bir eserde ise yeniçeri olmaları "başlarına kıyamet koptu" şeklinde anlatılmıştır.[324] 17. yüzyıldaki durumuna göre mevcudu nispeten azalan Bostancı Ocağı'ndan az da olsa kapıkulu süvarilerine ve müteferrika gibi zümrelere geçişler olmuş,[325] yeni neferleri mülazımlardan temin edilmiş ve her sene bostancı yapılanların yerlerine 30 mülazım kaydedilmesi kanunlaştırılmıştı.[326] 1737 yılında farklı bir uygulamayla bostancı alınmış, savaşa göndermek üzere 1000 nefer İstanbul'dan, 1000 nefer Edirne'nin kazalarından olmak üzere 2000 bostancı yazılmıştı. Emirde bunların kaynağı gösterilmese de harp edip silah kullanabilecek yiğitlerden olmaları istenmiştir.[327]

---

318 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 147-149. Önceki döneme ait gemi sayısın fazlalığına örnek olması bakımından 1545 tarihinde yeniçeri ağasına odun taşınmak için yirmi beş gemi verildiği emri gösterilebilir. *H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri*, 95.

319 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 174.

320 *BOA, D.YNÇ*, 39-41.

321 *BOA, MAD.d.* 6352, 7360. *BOA, DYNÇ*, 41-235.

322 *Nusretnâme*, 378.

323 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 699.

324 *Anonim Osmanlı Tarihi*, 257.

325 Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 120-130.

326 Bostanlardan elde edilen mahsullerin elden çıkarılmasından sonra her yıl 30 nefer mülazımın kaydı kanunlaştırılmışken buna Damat İbrahim Paşa zamanında tamamen uyulmamıştı. 7 Nisan 1731'de 150 kişi beş yıllık mahsul karşılığı olarak birden kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 99-203. Aynı şekilde 23 Şubat 1740'da da 30 bostancı yazılmıştı. Bunlar bir iki sene ihmal edilenlerin yerine alınmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 152-125. 25 Nisan 1740'da 30 nefer daha alınmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 156-10.

327 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk, 420. *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye*, vrk.139. Neferlerin tamamen yazıldığı tayinatlarından anlaşılmaktadır. *BOA, C.AS*, 20585.

1.5. YENİÇERİLİKTE İKİNCİ KADİM DEVRE

1.5.1. Esâmîsiz Yeniçeriler (Çalıklar-Bilâ Esâmîler)

Acemi oğlanları ve bostancılardan ocağa geçiş yolu kalkınca yeniçeriliğin kanuni nefer kaynağı olarak yeniçeri oğulları kalmış; ama 1630'larda başlayan yeniçerilikteki bir değişiklikle, bütün bu zaman içinde daha büyük bir kaynak var olmuştu.

Yeniçeri mevcudu az ve timar düzeni iyi işlerken, ocaktan çıkarılanlar timarlı sipahiliğe ve kale muhafızlığına geçirilmiş yahut reaya yazılmış; sehven ve haksız silinenler dışındakiler tekrar ocağa alınmamıştır.[328] Ocaktan atılanların yeniçerilikle alakası kalmaz, onlara cezalarını çektikten sonra ya başka dirlikler verilir yahut askerîlikle münasebeti kesilerek reaya muamelesi yapılırdı. Gönüllü şekilde yeniçerilikten çıkanların da yine ocakla münasebeti kalmazdı. Mesela daha önce dirliği kesilen Mehmed adlı bir yeniçeriye sancakbeyinin ricası üzerine 23 Mayıs 1564'te Gelibolu'dan hisar gediği verilmişti.[329] 14 Kasım 1581 tarihinde, Trabzon'da eşkıyalık yapan yeniçerinin kaydı silindiğinden artık keçe giymesine müsaade edilmemesi emredilmiş;[330] Şubat 1573'te, Sapanca'da eşkıyalık yapan üç kişinin -yeniçerilikten atıldıklarından- "yeniçeridir diye tereddüt edilmeden" cezalandırılmaları kadıdan istenmişti.[331] Benzer emirler Kayseri'de Hüsrev adlı yeniçeri ve Erzurum Tortum'da yaşayan diğer bir yeniçeri için de gönderilmişti.[332]

IV. Murad ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa döneminde 40 bini geçen mevcudun azaltılması siyaseti, silinmiş yeniçerilerin sayısını da artırmış; yine bu dönemde neferlerin seferlere katılmamaları ve görevli oldukları kalelerde durmamaları esâmî silmeyi fazlalaştırmıştı. Maaş verilen kişi sayısını azaltma gayretinde olan idare her fırsatta esâmîleri mahlûl yapmak için uğraşmakta ve ocak görevlilerini buna zorlamaktaydı. Zabitler ise makamlarını koruma ve yükselme için mahlûl fazlalığıyla idarenin gözüne girme derdindeydi. Daha önce her maaşta silinenler onlu sayılarda ve çoğu diğer sınıflara geçenlerden müteşekkil iken artık mahlûl defterleri binli sayıları ihtiva eder olmuştu. Ekim 1616'da sefere girmedikleri veya firar ettikleri için 124 neferin ismi silinmişti.[333] Ekim 1625-Ekim 1626 tarihlerine

---

328 25 Mart 1560 tarihli bir kayıtta ulufesi kesilen ve eşkıyalık yapan bir kişiden bahsedilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 877. 31 Mayıs 1565 tarihli kayıt ise azledilmiş ve kementçilik işiyle iştigal eden İbrahim adlı bir şahısla alakalıydı. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 1276. *BOA, D.YNÇ*, 4-497. Sehven silinip yeniden kaydedilenler için ise bk. *BOA, D.YNÇ*, 427-2, 5, 11, 14.

329 BOA, KK. d. 218, s. 171. 4 Haziran 1573 tarihinde ise daha önce yeniçeri olan Hüseyin'e Şam'da hisar gediği verilmiştir. *BOA, KK.d.* 224, s. 226.

330 *BOA, A.MHM.d.* 46, hk. 403.

331 *BOA, A.MHM.d.* 64, hk. 555.

332 *BOA, A.MHM.d.* 62, hk. 442. *BOA, A.MHM.d.* 80, hk. 437. Benzer emirler için bk. *BOA, A.MHM.d.* 75, hk. 578.

333 *BOA, D.YNÇ*, 13-77.

denk gelen 1035 yılı maaşlarında silinenlerin sayısı 3338'di.[334] 1046/Masar (1636 Haziran-Ağustos) mevâcibinde 1133 kişinin kaydı silinmişti. İçlerinden ölü olanlar ve akıbeti bilinmeyenler (nâ-bedid) olsa da büyük kısmı seferden firar edenlerdi.[335] Şubat-Nisan/1637 döneminde ise 1105 kişi silinmişti.[336]

Gönülsüz silinmelerin yanında artık yeniçeri yevmiyesine itibar etmeyerek tüccar, esnaf veya zanaatkâr olup ocakla bağı azalanlar daha da artmıştı. Bütün bu şartlarda kayıtlar dışına çıkarılan eski neferler diğer sınıflara geçirilmemiş, *çalık yeniçeri* olarak kalmışlardı. Böylece dirliği kesilen yeniçerilerin *askerî* sınıfta kalmaları kabul edilir hale gelmiş; bununla birlikte suç işleyen veya toplumun huzurunu bozanların yeniçerilikten çıkarılması devam etmişti. 14 Şubat 1631 tarihli kayıtta Tire'de sâkin Hacı Yûsuf oğlu Ahmed adlı eşkıyanın kendisine müdahale edenlere, "Kayıkcılar'da Ellialtıncıdanım" diyerek yeniçeriliğini öne sürmesi üzerine "Dört senedür ulûfesi kesilmiştir; yeniçeri değildir; sair şehirli gibi olmuşdur", diye hakkında hüküm verilmişti.[337] Ağustos 1637'de Gazi adlı bir yeniçerinin ulufesi kesildiğinden reaya gibi vergi vermesi, direnirse cezalandırılmak üzere İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.[338]

Çalık yeniçerilerin büyük bir kısmının esâmî edinme derdi yoktu, sadece yeniçeri sınıfı içinde kalmak onlara yetmekteydi. Bir kısmı ise yevmiye için sulh vakti olsun sefer vakti olsun *tashih* olma yollarını aramıştır. Ancak bütün çalıklar 1630'lardan itibaren seferlere çağrılarak cebren tashih edilmeye çalışıldı. 1635 yılı Revan seferine, mazul yani çalınmış yeniçeriler istendi;[339] Karadeniz ve Girit'te savaşların başladığı 1640'lı yıllardan itibaren ise çalıklar daha fazla yazıldı. Aralık 1641'in sonunda Azak seferi için tashih edilen 441 kişi arasında 1633 yılından beri çalık olanlar; firariler, kaleleri terk edenler, öldü diye veya sefere gitmediği için ismi silinenler vardı.[340] Eylül 1642 tarihinde yine Azak için 322 tashih yapılmıştı.[341] 1645'lerde savaşların artması ve yeniçeri mevcudunun artışının hızlandığı şartlarda ise yeniden çalıklara başvuruldu; Haziran 1647 tarihinde 799 kişi, Ocak-Mart/1656'da 500, 1657'de ise 2000 çalık tashih edildi.[342]

Bütün bu süreç içinde zorla sefere götürme ve sefer sonrası mali sebeplerle silme siyasetinin tesiriyle, askerî sınıf içinde ve yeniçeri olarak kalmakla beraber

334 *BOA, MAD.d.* 6554, s. 1251-1279.
335 *BOA, MAD.d.* 18709. Aralık 1643'te Azak'ta kaleyi terk eden yirmi iki yeniçeri çalınmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 23-02.
336 *BOA, D.YNÇ,* 20-609.
337 *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 539.
338 *BOA, A.MHM.d.* 88, hk 152.
339 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1008-1009.
340 *BOA, D.YNÇ,* 21-487.
341 *BOA, D.YNÇ,* 22-167-168.
342 *BOA, D.YNÇ,* 25-404. *BOA, MAD.d.* 6792, s. 1161.*Zeyl-i Fezleke,* 108.

maaş almayan büyük bir zümre oluşmuştu. Artık yeniçerilerin bir kısmını, eğer götürülebilmişse sefer zamanlarında ocakla beraber bulunan, sonrasındaysa işinde gücünde olanlar teşkil etmekteydi. Seferlere katılmalarını sağlamak için, itaat etmemeleri durumunda reayanın tabi olduğu mali yükümlülüklerin onlar için de geçerli olduğuna, yani askerîlikten çıkarılacaklarına dair emirler gönderilmeye devam etse de[343] yeniçeri artışı daha fazla çalığın ortaya çıkarmasına sebep olmaktaydı. Ocak ise artık bir yazılma-silinme döngüsü içindeydi.

Bu arada şu hususu da göstermek gerekir ki defterlerden silinmiş neferlerin istihdamı yeniçerilere mahsus değildi. Diğer kapıkulu sınıflarının kendi çalıkları da ocaklarına tashih edilmişti.[344]

Tashih uygulaması Viyana bozgunundan sonra daha fazla yapılmıştır. 1684 baharında, esâmîsi çalık bütün yeniçerilerin sefere katılmaları emredilmiş, itaat etmezlerse askerî sınıftan çıkarılacakları (dirlikle alakaları kalmayıp kulluk iddiasında olamayacakları) ilan edilmiş;[345] takip eden yıllarda aynı emir tekrarlanmıştır. 1687 başlarında 5946 çalık yeniden ocağa alınmış, 26 Temmuz 1687'de yeniden tashih yapılmış,[346] 1688'de ise yaklaşık 2600 kişi kaydedilmişti.[347] Sonraki senelerde de benzer sayılarda tashihler yapıldı.[348] IV. Mehmed'in hali sırasında ocağa yeniden alınan çalıklardan başka sefere gidebileceklerin tekrar kaydedilmesi için 1690 yılı başlarında hem İstanbul hem de taşradaki çalıklar tashih edildi; sadece Niğbolu'daki on beş ortanın çalıklarından 500, Eğriboz'daki ortaların ismi silinenlerinden ise 800 kişi tekrar yazıldı.[349]

IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi sırasında yazılanlarla beraber ocağın mevcudu 70 binin üzerine çıkmış; ancak yeniçerilerin çoğunun sefere götürülememesi sert tedbirlerin alınmasına sebep olmuştur. Hem mevcudunu azaltmak ve hem de sadece seferlere katılanları yeniçerilikte tutmak için 1690 yılı sonunda Köprülü Mustafa Paşa bir ferman yayınladı. Fermanda sadece bu yılki sefere katılan, Belgrad'ın geri alındığı Ekim 1690'dan sonra yapılan yoklamada orduda bulunanların yeniçeriliği kabul edildi; isimleri yaşadıkları kasaba, köy ve mahallere defterlerle bildirildi. Hatta bir sonraki sene yapılacak sefere sadece bu defterde olanlar çağrıldı. Düzenlemeyle, ilk defa çalık yeniçerilerin hukuki durumlarıyla alakalı toplu

343 Ağustos 1677 tarihli bir emir için bk. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan,* 40.

344 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi,* 13.

345 *92 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili,* 244. *35 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (h. 1094-1095/m. 1682-1683. S.146-288.)* (haz. Gülcan Baş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2018, 281, 386.

346 *BOA, D.YNÇ,* 42-56, 130, 223. Be-dergâhlarla beraber sayı 2767 kişiydi.

347 *BOA, D.YNÇ,* 43-236. *BOA, D.YNÇ,* 44-131.

348 *BOA, D.YNÇ,* 44-68, 499. *BOA, D.YNÇ,* 45-38. *BOA, D.YNÇ,* 46-08.

349 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 256, 268, 328, 349, 355.

bir işlem yapılmıştı. Yoklamada 20 binden fazla yeniçerinin kaydı silinmiş,[350] ocağın mevcudu 35 bine indirilmişti. Defterlere kayıtlı olmayan hiç kimsenin dirlikle alakasının kalmadığı ve yeniçeri kabul edilmeyeceği hususunda sık sık emirler gönderilmiş, bu şekilde hak iddia edenler yeniçeri olarak bile yargılanmamıştı.[351] Ancak savaşların şiddetlenmesi daha fazla yeniçeriye ihtiyaca sebep olunca silinenler yeniden cepheye çağrılmış, çoğu götürülemese de tashihleri yapılmış ve ocağın mevcudu tekrar 70 bine çıkmıştı.

Karlofça sulhunun ardından idare, on sene önce tecrübe ettiği hem ocağı ıslah hem de çalıkları yeniçerilikten atma düşüncesini bir kere daha uygulamaya geçirdi. Evâili Safer 1113-Temmuz 1701 tarihinde yayınlanan bir fermanla müdahale başladı. Fermanda, savaşlar sebebiyle Anadolu'da yeniçeriliği hak etmeyen veya askerîlik vasıflarına uymayan kişilerin ocağa girdiği, yeniçeri olmalarına rağmen savaşlara katılmayanların, İstanbul'u bile birkaç kere gören ve memleketlerinde kalıp vergi muafiyetinden faydalananların bulunduğu gösterilmekteydi. İstanbul'da hazırlanan defterlere göre sahih yeniçerilerin tespit edilmesi, yeniçerilik iddiasında olan hiç kimse kayırılmadan kıyafetleri çıkarılarak reaya gibi vergi defterlerine kaydedilmesi emri verildi. Anadolu'nun sol ve orta kollarına saksoncubaşı Abdullah Ağa, sağ kola bir haseki ağa görevlendirildi. Görevlilere karşı gelenlerin ve bundan sonra yeniçerilik iddia edeceklerin hemen kapıları önünde asılacağı tehditvari emri de kazalara bildirilmişti.[352] Ferman doğrultusunda, tayin edilen görevliler kaza kaza gezerek seferlere gitmeyen ve yeniçeri geçinen herkesi reaya olarak vergi defterlerine kaydetti; teftiş sonunda yeniçeri sayısı 40 bine indirildi. Mesela 3 bin yeniçerinin bulunduğu Bursa'da 160 kişinin yeniçeriliği kabul edilmiş, diğerleri reaya asıllı olduğu tespit edildiği iddiasıyla yeniçerilikten çıkarılmışlardı.[353] Görevliler Anadolu'da neferler haricinde 2564 emekli kaydetmiş, 141288 kişiyi *taslakçı* oldukları yani sahih yeniçeri ve kuloğlu olmadıkları iddiasıyla kayıtlardan silmiş ve reaya olarak kaydetmişti.[354] Bu uygulama ocak içerisinde memnuniyetsizliğe sebep olmuş, yeniçeri Ağası Doğramacı Mehmed Paşa ve ocak ileri gelenleri bu işin taşraya yayılmadan merkezden defterler üzerinden yapılmasını teklif etse de kabul edilmemişti.[355] Her ne kadar taslakçı olarak vasıflandırsalar da birçoğu savaşa götürülemeyen yeniçerilerdi. Kısa müddet sonra ocak ağaları haklı çıkmıştı; çünkü bu muamele Edirne Vakası'nın mühim sebeplerinden biri olarak önlerine gelmişti.

350 *Zübde-i Vekayiât*, 346.

351 *BOA, A.MHM.d.* 100, hk. 418, 498, 536.

352 *BOA, A.MHM.d.* 111. hk, 2200. *Anonim Osmanlı Tarihi,* 151-153.

353 *Anonim Osmanlı Tarihi,* 226.

354 *Nusretnâme,* 567. Bu yoklamanın saksoncubaşı Abdullah Ağa tarafından yapılan orta kola ait kısmını gösteren deftere göre teftişte 943 yeniçeri ortaların sahih neferi olarak kaydedilmiş, kaza bazında, mahalle ismiyle 796 nefer silinmişti. *BOA, D.YNÇ.d.* 34118.

355 *Anonim Osmanlı Tarihi,* 226.

1703 Edirne Vakası'nda 13 bin yeniçeri yeniden ocağa kaydedilmiş;[356] ancak ihtilal sonrasında, değişen idare daha önemli bir karar almıştı. Ağustos 1703 tarihli fermanla, önceki padişah zamanında yoklamada isimleri çalık olanlardan reaya defterine kaydedilenler yeniden yeniçeri zümresinden sayılmışlardı. Voyvoda ve ehl-i örfün dokunmaması, rencide etmemesi, reaya gibi vergi talep edilmemesi ve diğer muamelelere tabi tutulmaması, yeniçeri serdarlarının sahip çıkıp haklarını müdafaa etmeleri özellikle istenmişti.[357] Böylece fiilen görev yapan ve maaş defterlerinde kayıtlı olanlar dışındaki yeniçerileri ikinci defa reaya yapılması düşüncesi başarılı olamadı. Bunun yerine, 1711 Prut Seferi'nde başlanarak sonraki bütün savaşlarda çalık yeniçerilerin seferlere götürülmesi usulü tercih edildi. Bununla beraber seferlere katılmama veya eşkıyalığa karışma durumlarında esâmîli olsun olmasın münferiden yeniçerilikten atarak reaya yapma cezası her zaman var oldu.[358]

İsimleri silinmiş yeniçeriler resmî kayıtlarda, *çalık yeniçeri*, *esâmîsiz çalık yeniçeri*, *esâmîsiz yeniçeri*, *bila-esâmî yeniçeri* olarak adlandırılmaktaydı.[359] Sahih yani aslından yeniçeri olanlar esâmîli olsun olmasın *sahih dirliğe mutasarrıf* olarak gösterilmekte, bunlardan maaş alanlar ise *sahibü'l-esâmî* şeklinde tefrik edilmekteydi.[360]

Çalıklar, yeniçeriliğin maaş alma ve fiilen ortalarında bulunma haricinde bütün hukuki ve askerî imtiyazlarına sahiplerdi. Çoğu maaş derdine düşmemiş, yeniçeriliğin kendilerine sağladığı mali-hukuki-idari menfaatlerle yetinmişti. Dokunulmazlık sağlayan vasıfları, kendilerine özellikle iktisadi faaliyetlerinde oldukça kolaylık sağlamıştı.[361] Huzursuzluk çıkarmadıkları müddetçe nerede yaşamaları gerektiği hususunda idarenin bir tasarrufu yoktu. Yeniçeri kıyafeti giyer, yaşadıkları veya bulundukları yerlerde ocak tarafından tayin edilmiş zabitlerce idare edilir, suçları veya kabahatleri yüzünden diğer görevlilerce tutuklanamaz ve gözaltına alınamazlardı.[362] Herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan mesleklerini icra eder ve ticaretle uğraşırlardı. Selanik Kalesi ağasına gönderilen Mart 1737 tarihli emirde; *sahibü'l-esâmî ve bila-esâmî yeniçeri ve kuloğullarının* bulundukları mahallerde zabturabtları, gerektiğinde tutuklanmaları, hapsedilmeleri, cezalandırılmaları ve diğer her türlü durumlarından zabitlerinin sorumlu olduğu, başka kimselerce mü-

356 *Nusretnâme,* 609.
357 *1115 Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili* (haz. Ali Duman), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1994, 198-199, 200-201.
358 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 550.
359 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 54. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 108. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 216.
360 Bunu gösteren bir kayıt örneği için bk. *BOA, A.HM.d,* 179, hk. 114.
361 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 1300. Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi,* 295.
362 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 975. *1229 Numaralı Edremit Şer'iye Sicili,* 334. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 394. *BOA, C.AS,* 24436.

dahale edilemeyeceği anlatılmış, böylece esâmîlilerle esâmîsizler arasında bir fark olmadığı açıkça gösterilmiştir.[363]

İgili bahislerde gösterildiği üzere çalıklar, esâmîli yeniçerilerle beraber savaşlara katılmışlar, bulundukları yerlerde eşkıya takibine memur edilmişlerdi.[364] Esâmîsizlerin çoğunun ortalarıyla irtibatları olmadığı gibi aralarında İstanbul'daki odalarında bir kere bile bulunmayanlar vardı. Bu yüzden odalarında hizmet eden ve ocağa ait işlerde çalışanlar kendilerini tavsif etmek için *odalı* olarak göstermişlerdi. Bununla beraber esâmîsiz yeniçerilerin çeşitli görevleri üstlenmelerinin de mahzuru kalmamıştı ki alakalı kısımlarda bundan bahsedilmiştir.

Taşrada olan çalıkların bazıları mirî vazifeler üstlenmişlerdi. Mesela 1730'da Sarıçayır kazasında Orhan Bey zamanında yapılan köprünün köprücülerinden bazıları yeniçeriydi.[365] Yeniçerilik dışında geçici veya sürekli şekilde askerlik yapanlar bile vardı. Henüz 17. yüzyılda parayla kalyonlara levend yazılmışlardı ki sonrasında bu şekilde istihdamları artmış;[366] yine kalelerin yerli kulu sınıflarına geçmelerine müsaade edilmişti.[367] Nizâm-ı Cedîd'le ise yeniçerilerin bir kısmı yeni orduya yazılmıştır. Nizâm-ı Cedîd kaldırıldığında, bu orduya katılanlar Haziran 1807'de tekrar yeniçeri sınıfına alınmışken[368] ücret mukabilinde sekbanlık yapmaları Ağustos 1807'de ocağın baskısıyla çıkarılan bir emirle yasaklanmıştı.[369] Ancak Alemdar Mustafa Paşa'nın tesis ettiği sekban ordusunun kaynağının bir kısmını yine yeniçeriler teşkil etmiştir.[370]

1.5.2. Savaş Döneminde Yeniçeri Temini Usulü: Tashih ve Be-dergâh

Mevcudu arttığı için kayıt silme baskısına muhatap olan ocağa sulh dönemlerinde aşağıda gösterildiği şekilde nefer girişi olsa da esas kayıt, savaş döneminde çalıklarla kuloğullarının seferlere götürülmesi için yapılmaktaydı. Bu usul kapsamında *tashih*, esîmîsiz yeniçerilerin yeniden maaşa bağlanması işlemi iken *be-dergâh*, kuloğullarının kapıya çıkmasını yani ilk defa yeniçeri yazılmasını ifade etmekteydi. Bu usulde çalıklarla kuloğullarına, sefere götürülmek için esâmî verilerek maaş bağlanmıştı. Tashih ve be-dergâh hem nefer yazma hem de sefere götürmeyi ihtiva ettiğinden kayıt yönünü bu bölümde ele alınacak, sefere götürülmeleri ve bunun vasıtaları ayrı olarak gösterilecektir.

363 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 975. *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 180.
364 *BOA, A.MHM.d,* 166, hk. 31.
365 *BOA, A.MHM.d,* 137, hk. 256.
366 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1665-1670/1075-1081).Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (haz. Yasemin Tataroğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2015. 654.
367 *BOA, A.MHM.d,* 104, hk. 844.
368 *BOA, A.MHM.d.* 225, hk. 166, 187-192. *Âsım Efendi Tarihi,* I, 317.
369 *BOA, A.MHM.d.* 225, hk. 313.
370 *Câbî Târihi,* I, 272.

Tashih ve be-dergâh, 1690'lara kadar tekâmül etmiş,[371] ardından kanuni veçhesi tasvir edilmiştir. Ocak 1690 sonlarında çıkarılan, ocağa nizam verilmesine ilişkin oldukça teferruatlı bir fermanda, bu usulün isminin her iki işlemi ihtiva eder şekilde *tashih ve be-dergâh* olduğu gösterildi ve savaş zamanında sadece bu usulle nefer yazılacağı ilan edildi.[372] Takip eden yıllarda, özellikle padişahın çıktığı seferler sırasında etkin şekilde kullanıldı.[373] 1711 yılında Prut Savaşı'nda hem sayı hem coğrafya itibarıyla daha kapsamlı hale getirildi, 18. yüzyılın tamamında ve 19. yüzyılda ocağın kaldırılmasına kadar uygulandı.[374] Ekim 1808'de Sekban Ocağı kurulurken Anadolu'dan tashih ve be-dergâha başvurulmayacağı düzenlemesi yapılsa da birkaç ay sonra tekrar yazılma emirleri gönderildi.[375]

Tashih ve be-dergâhın tarifi, Trabzon valisi Veli Paşa'ya Kasım 1745 tarihli, Bağdad valisi ve yeniçeri zabitine gönderilen Kasım 1748 tarihli emirlerde; "Ocağın sahih neferâtı iki şık üzere tesviye ve tertîb olunmağla maru-zzikr (bahsedilen) iki şıkkın biri, bir kimesne nefer olmak üzere ocağa girmek murâd etse ibtidâ (evvela) çapraş-keş karakullukçu olup hizmetini sebkat ve ocağın âdâb ve erkânına riayet ederek böyle gelmek vechi ve şıkkı âheri (diğer şıkkı) dahi sefer-i hümâyûn takribi ile kapuya çıkmak ve tashih ve be-dergâh olmak târîki olmakla bu iki târîkten gayri âher vechile bir ferdin ocağa dâhil olması mugayîr-i kanûn ve kâide-i ocak olduğu." şeklinde açıkça gösterilmiştir.[376]

Tashih ve be-dergâhla savaş zamanında ocağa oldukça yüksek sayıda yeni veya eski nefer yazılmıştı. Öyle ki bu uygulamayla bir sefer döneminde 200 binden fazla kayıt yapıldığı olmuş, taşraya yayılan yeniçeriler savaş ne tarafta olursa olsun birkaç ay içinde cepheye sevk edilmişti.

Tashih ve be-dergâh sadece Yeniçeri Ocağı'na mahsus değildi. Cebeci, topçu, top arabacı gibi piyade sınıflar yanında kapıkulu süvarileri için de uygulanmış;[377]

---

371 Bazı kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ*, 40-138,. *BOA, DYNÇ*, 41-189. *BOA, D.YNÇ*, 42-56. *BOA, D.YNÇ*, 44-68. *BOA, D.YNÇ*, 45-38. *BOA, D.YNÇ*, 46-08. *Tarih-i Varadin* (haz. Ahmet Manav), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4040, 55. *BOA, A.MHM.d.* 104, hk. 939.

372 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 172.

373 *BOA, A.MHM.d.* 100, hk. 536. *BOA, A.MHM.d.* 109, hk. 70. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)* (haz. Mehmet Ali Güven), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2006, 491-492, 501-504, 525, 529, 594-597, 602-604. *Zeyl-i Fezleke*, 1580. *BOA, A.MHM.d.* 107, hk. 43, 46. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 471. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 72, hk 204, 276-279, 306, 343, 378, 382, 415, 447, 448, 452, 474, 478, 483, 486, 487, 488-489, 498. *Nusretnâme*, 241.

374 *BOA, C.AS*, 1197. *BOA, C.AS*, 1426. 1810-1811 yıllarında bu usule göre yazımlar için bk. *BOA, C.AS*, 7571, 14009.

375 *Câbî Târihi*, I, 251, 357.

376 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 278, 289. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk 1379.

377 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 479. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 817. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1404. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 203. *22 Nolu Amasya Şer'iye Sicili*, 93. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 54. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili*, 282. *BOA, C.AS*, 22408. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 5, 9.

her ocağa kendi ihtiyacına göre tashih ve be-dergâh yapılmıştı. Yeniçeri Ocağı'na yapılanın farkı, sayılarının diğerlerinden oldukça fazla olmasıydı.[378]

Tashih ve be-dergâh ancak müsaade edildiği durumda yapılır; müsaade ise sadece fermanla verilirdi.[379] Nefer yazılması serdar, ağa ve diğer görevliler eliyle yapıldığından fermanın bunları göstermesi şarttı.[380] 1750 yılında Basra'ya Arap eşkıyasının saldırması üzerine piyade yetersizliği yüzünden Bağdad'daki serdengeçti ağaları vasıtasıyla bayrak açılıp yeniçeri yazılmış, defterleri İstanbul'a gönderilmişti. Ancak bu kayıt işlemi merkezden kabul edilmemiş; gönderilen emirde, Yeniçeri Ocağı'nın işlemlerinin belli kanun ve kaidelere tabi olduğu, nefer ihtiyacından dolayı serdengeçti bayrağı açılarak tashih ve be-dergâh yapılmasının sadece İstanbul'a izin ve ruhsat için bildirilmesi ve akabinde emr-i şerif verilmesiyle olacağı gösterilmişti.[381] 1752 yılında, Açıkbaş melikliği için yapılan mücadeleyi sonlandırmaya memur Çıldır valisi Ahmed Paşa, kendiliğinden o civardan on üç bayrak yeniçeri yazmış, ocak adına kalelerde görevli kişilere belgelerini düzenlettirmişti. Durum Yeniçeri Ocağı'na intikal edince Ahmed Paşa'ya hiddetli ifadeler içeren bir emir gönderilerek tashih ve be-dergâhın ancak fermanla ve ocaktan gidecek belgelerle yapılabileceği anlatılmış, kayıtlarının geçersiz olduğu bildirilmişti.[382] Yine Bağdad tarafında 1767'de eşkıyaların yakalanması için açılan bayraklara yazılan yeniçerilerin belgeleri İstanbul'a gönderildiğinde Bağdad valisi ve kale ağasına bunların ocaktan izinsiz ve ferman olmadan düzenlendiği için geçersiz olduğu bildirilmişti.[383] Bununla beraber savaş sırasında sürekli nefer yazımı olduğundan

---

378 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771)* (haz. İlhan Gök), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2007, hk. 1272-1275. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 442. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 547. *391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili,* 623. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 404, 415.

379 Şubat 1728 tarihli fermanda, "Tashih ve be-dergâh olmadıkça bir ferd nefer esâmîsi dahi verilmeye" ifadesi bulunmaktadır. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1198. Aralık 1740 tarihli diğer bir fermanda, "ocağı mezbura tashih ve be-dergâh için ferman-ı 'ali sadır olmadıkça müceddiden bir nefer alunmayub.." ifadeleri kullanılmıştı. Ayrıca III. Ahmed döneminde 1719-1720 ve 1726-27 senelerinde yine "hini iktizada tashih ve be-dergâh için ferman-ı 'ali sadır olmadıkça müceddiden bir nefer yeniçeri alınmamasına" ilişkin emir verildiği hatırlatılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk.1126.

380 Ocak 1733'te Revan seraskeri İbrahim Paşa ve Revan yeniçeri zabitine gönderilen emirde emr-i şerif sadır olmadıkça ve ocak tarafından gönderilen mühürlü mektup gönderilmeden serdengeçti bayrağı küşade olmayacağından bazılarının buna teşebbüs ettikleri öğrenildiğinden ocağın kanun ve kaidesine aykırı davrananların bulunması ve cezalandırılması istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 358. Şubat 1733'te Tiflis ve Revan kaleleri yeniçeri zabitlerine, "zinhar bila ferman müceddiden serdengeçti bayrağı küşade ettirmeten ziyade hazer eyleyüp.." diye tekrar emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 353-354. Aynı tarihte benzer emir Bağdad'da bulunan zağarcıbaşı İsmail Ağa'ya gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk.352. Ekim 1750 tarihli Bağdad valisi ve yeniçeri zabitine gönderilen bir emirde ferman olmadan taşrada bayrak açılması ve nefer yazılmasının ocak kanununa aykırı olduğu ifade edilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 154, hk. 1367.

381 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1367.

382 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 766.

383 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 837.

bazı görevliler ihtiyaç anında, öncesinde veya sonrasında bilgilendirmek şartıyla kendi buyruldularıyla nefer yazdıklarında daha müsamahayla karşılanmışlardı. Ekim 1737'de Bosna valisi Ali Paşa tarafından o bölgenin muhafazası için yazmak istediği 4.500 yeniçeriyi Bosna yeniçeri zabiti kabul etmeyince, yazılanların muteber olduğu bildirilmiş ve ondan kayıtlarını yapıp defterlerini orduya göndermesi istenmişti.[384] Ağustos 1741'de, Erzurum ordusu seraskeri Numan Paşa'ya emrindeki ordu ağası aracılığıyla *mikdar-ı kifayede* yeniçeri serdengeçti bayrağı açtırma yetkisi verilmişti.[385] 1770'te Bükreş tarafında Mesut Giray Sultan bayrak açtırılıp yeniçeri yazdırınca ocak yetkilileri bunları kaydetmemişti. Aralık 1770 tarihli emirde, yazılan yeniçerilerin tereddüt etmeden tashih ve be-dergâh edilmeleri bildirilmişti.[386] 1788'de, Bükreş tarafında görevli başbuğ ve beylerbeyleri ferman olmadan çok fazla yeniçeri yazdırdıklarında, ordudaki zabitlere bu işi bilmeniz gerekir diye kızılarak ne kadar yeniçeri yazıldığının, nerede görev yaptıklarının, mevcut ve mevcut olmayanların tespitinin yapılması ve merkez orduya bildirilmesi istenmişti.[387]

Fermanlarda tashih ve be-dergâhtan hangisine müsaade edilirse o uygulanırdı. Genellikle ikisi için ferman çıkarılırken bazı durumlarda sadece birine yetki verilmiştir.[388] Sadece tashihe; orduya veya kalelere gidecek ortaların sayısının artırılması,[389] yeni nefer yazımı mümkün olmadığı durumlarda çalıkların süratli bir şekilde istihdam edilmesi, neferlerin toplanamadığı veya eksik oldukları durumlarda yakın bölgelerden tamamlanması veya kaleler için acil nefere ihtiyaç duyulması durumlarında başvurulurdu.[390] Bazen de sadece kuloğulları yazılmıştı; mesela 1709'da Ruslara karşı Kırım'daki kalelere 3 bin kuloğlunun be-dergâh yapılması emredilmişti.[391] Sadece kuloğlu yazma, 1720'lerden sonra terk edilerek hep tashihle beraber yürütülmüştü.

Tashih ve be-dergâha ferman verilmesi için savaş halinin olması gerektiğinden bu usule sadece savaşlar sırasında veya savaş tehlikesi durumunda başvurulmuştur. Temmuz 1747 tarihli kayıtta bu durum; "Sefer vakti yeniçeri neferi az ve noksan olunca artırılması için irade-i hümâyûnla gerek İstanbul gerek diğer yerlerden ocak zabitleri tarafından tashih ve be-dergâh edilerek defterleri İstanbul'a

384 *BOA, AMHM.d.* 142, hk. 1487.
385 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 130.
386 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1101. *BOA, A.MHM. d.* 140, hk. 70. *BOA, C.AS*, 29308. *BOA, D.BŞM.d.* 2128.
387 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 1048.
388 *BOA, A.MHM. d*, 139, hk. 683. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 525, 529.
389 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 449. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 160, 241.
390 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk.1191.
391 *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 706.

gelip kaydedilerek yeniçeri olunurken" ifadesinde sarihçe gösterilmiştir.[392] Ağustos 1758 tarihli bir kayıtta da benzer ifadelerle tashih ve be-dergâhın seferlere mahsus olduğu tekrarlanmış;[393] harp dönemi dışında taşrada yeniçeri yazılamayacağı, çeşitli sebeplerle gönderilen emirlerde de hatırlatılmıştı.[394] Bunun için savaşın bilfiil başlaması icap etmiyordu; savaş tehlikesi ve ilanının ardından hemen tashih ve be-dergâha ferman verilmişti. Mesela 1768'de Rusların savaş hazırlıkları üzerine sefer ilanından önce kalelere gönderilen ortalara nefer yazma fermanı verilmişti.[395]

Savaş dönemi dışında tashih ve be-dergâh yapılmasının en önemli istisnası, fevkalade haller olan İstanbul'daki isyanlardı. İsyancılar, 1703 ve 1730 isyanlarında taraftarlarının maaş ve cülus bahşişi almalarını sağlamak için zorla tashih ve be-dergâh fermanı çıkarttırmışlardı. İlgili kısımda gösterildiği üzere bu yolla en fazla yeniçerilerden olmak üzere kapıkullarının on binlercesini ocaklara yazmışlardı.

Umum seferlerin hepsinde başvurulan bu usul, küçük çaplı ve bölgesel askerî faaliyetlerde kullanılmazdı. Çünkü taşrada yaşayan yeniçeriler zaten bu tür askerî görevlere katılmakla mükellefti. 1763'te Gürcistan'daki karışıklık sebebiyle yapılan seferde tashih ve be-dergâha müsaade edilmemişti. Orduya giden esâmîsiz yeniçeriler ve kuloğulları kayıt ve ulufe isteyince, taleplerinin kabul edilmeyeceği bildirilmiş, sebep olarak da büyük sefer (esfâr-i cesime) olmaması gösterilmişti.[396] 1768'de Karacadağ eşkıyası üzerine görevli Rumeli valisinin emrine verilen Üsküp yeniçeri ve kuloğulları için de uygulanmamıştı.[397] Ancak isyan veya iç güvenliği tehdit hali, savaş dönemine denk geldiğinde zaten tashih ve be-dergâha müsaade edildiğinden bu meseleler için de uygulanmaktaydı. İran harpleri devam ederken, üç seneden beri isyan halinde olan Anagra Kalesi'nin etrafındaki Abazalar yakın bölgelerde inşa edilen kalelerin ve iskelelerin inşasına mâni olup gemileri yağmalamayınca Ocak 1733'te Faş muhafızı Halil Paşa bunlar üzerine görevlendirilmiş ve emrine yeniçeri yazılmıştı.[398] Avusturya ve Rusya ile harpler devam ederken Manisa taraflarında isyan eden Sarıbeyoğlu üzerine görevlendirilen Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetine Bursa, Gemlik, Mudanya, Mihaliç ve çevredeki diğer kazalardan yeniçeri yazılması için Aralık 1738 tarihinde emir verilmişti. Ancak bunlar

392 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk 282. Aynı ifadeler Temmuz 1749 tarihli bir emirde de kullanılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 344.

393 "Seferler vuku'unda ocaktan hassaten mübaşirler ta'yin ile lüzumu mertebe neferatın tashih ve be-dergâh ve gelip mahalline kaydolunmadıkça zümre-i yeniçeriyâna duhul eylemek mügayir-i kanun-ı ocak ve müceddiden yeniçeri olmak esfâr vuku'uyla olagelmişken." *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 829.

394 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk, 563.

395 *BOA, KK.d.* 3235. *BOA, D.YNÇ.d.* 34490.

396 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 558.

397 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 31.

398 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 197.

zaten Avusturya harbine gidecek yeniçerilerdi ve isyanın bastırılmasından sonra bunlar cepheye yönlendirilmişlerdi.[399]

Savaş hali devam ettiği müddetçe zamana ve mevsime bakılmadan yetki kullanılırdı. Sefer mevsimi bahardan (nevruz) güze (rûz-i Kasım) kadar olduğundan yazılan yeniçerilerin kahir ekseriyeti memleketlerine döner ve ertesi yıl sefer varsa aynı şekilde yeniden yazılırlardı.[400] Kış için orduya veya kale muhafazalarına yeniçeri gerektiğinde ayrıca ferman çıkarılırdı.[401] Kışların da askerî harekâtın devam ettği 1768-74, 1787-92 ve sonrasındaki savaşlarda nefer yazılması hiç kesilmemişti.[402]

Sefer emriyle beraber ihtiyaç tespit edilir, ne kadar yeniçeri toplanacağına karar verilerek fermanlarda gösterilirdi. Sayı; serdar ve serdengeçti bayrakları âdeti ve her bayrakta ne kadar nefer olması gerektiği şeklindeydi. Savaş devam ederken ilave nefer için yeni fermanlar çıkarılır, bazen ihtiyaç anında yazması için seraskerlere geleceğe yönelik de yetki verilirdi.[403]

Tashih ve be-dergâh usulü cebriydi ve kaydedilmede gönüllülük aranmazdı. Kuloğulları ve yeniçeriler sulh zamanlarında maaş, ihtilaller sırasında bahşiş almak için can atarlarken sefere gitmemek için bütün yollara başvurmuşlardır. Buna karşılık devlet yeniçerilikten yani askerîlikten atma, hapis ve ölüm cezası gibi müeyyidelerle karşılık vermiştir. Ayrıca her ne kadar sefere gitmeye mecburi olsalar da yeniçerileri teşvik için istedikleri kalelere yazılma, yevmiye artırma ve belli görevler mukabilinde emeklilik verme şeklinde tavizler verilmiştir.

Tashih ve be-dergâh yapılacağı İstanbul ve eyaletlere bildirilir; ferman, ahali mahkemelere çağrılarak ve münadiler aracılığıyla ilan edilirdi. Savaşmaya bedenen ve yaşça müsait bütün esâmîli ve esâmîsiz yeniçeriler sefere gitmekle mükellefti. Görevliler de neferlerin bu vasıfta olmalarından sorumluydu.[404] Bu yüzden emekliler ve çok küçük çocuklar sefer zamanı yazılmazlardı. Kuloğullarından istenen diğer şart, savaşmaya bedenen müsait ve cengâver olmalarıydı. Her ne kadar yeniçerilerin esas silahı tüfek olsa da bedenen elverişli olmayı gösterir *eli kılıç*

---

399 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1117.

400 Savaş sırasındaki maaş icmallerinden yazılanların çoğunun mahlûl olduğu gösterilmekteydi. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 958. *BOA, D.YNÇ*, 137-20. *BOA, MAD. d.* 2226, s. 4. *BOA, D.PYM.d.* 35180. *BOA, YB-4.d.* 243-2. *BOA, C.AS*, 27562. *BOA, MAD.d.* 6673.

401 1724'te kışın Tebriz için yazılan yeniçerileri için bk. *BOA, AE. SAMD.III,* 9070. Daha sonra alakalı yerlerde diğer misalleri gösterilecektir.

402 Kelemen Mikes 29 Aralık 1757 tarihli mektubunda "şu sıralarda birtakım yeni ve soğuk âdetler çıkmış, karda kışta savaşıyorlar" demişti. Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları* (trc. Sadrettin Karatay), TTK Basımevi, Ankara 2014, 259. *BOA, C.AS*, 41660. *BOA, A.HM.d.* 185, hk. 674-676. *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 139. *BOA, A.MHM.d.* 196, hk. 145-147, 166.

403 *Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi, Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)* (haz. Muharrem Saffet Çalışkan), Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul 2000, 151.

404 *BOA, A. MHM.d.* 142, hk. 1553-54-55.

tutma, savaşa gitme mükellefiyetin ön şartı olarak fermanlarda gösterilirdi.[405] *Aciz ve na-tüvân* yani halsiz ve kudretsiz olanlar yazılmaz, *dirliğe salih olanlar* seçilirdi.[406] 11 Eylül 1773 tarihli bir emirde 14-60 yaş arasındakilerin sefere gitmesi istenmişti.[407] Şemdânîzâde, kadı olarak bulunduğu Tokat'ta 1771 yılında 6 bin neferin toplandığını, ihtiyarlar ve çocuklar çıktıktan sonra 1500 neferin Sinop'a gönderildiğini yazmıştır.[408] Ancak bu yaş aralığı, mecburi sefere katılmayı göstermekteydi. Bu sınır altında ve üstündekiler gönüllü olarak seferlere katılmışlardı. Kuloğullarından yaşları müsait olanlar, ortalarda ve serdengeçti bayraklarında karakullukçuluk yapmışlardır.[409]

18. yüzyılda harplerin çoğu beş altı seneye kadar uzadığından her yıl bütün yeniçerinin sefere katılması zorlaşmıştı. Bu durumda kendi aralarında bir sıra oluşturmuşlar, gönüllüleri veya bir menfaat karşılığında gidecekleri göndermişlerdi. Zaten kaza veya eyalet bazında istenen neferlerden çok fazla yeniçeri olduğu için topluca gitmeye direnmeleri dışında pek zorluk çekilmemişti. Avusturya ve Rus harplerinden iş çok daha sıkı tutulduğundan oğullarla babalar veya birkaç kardeş beraber sefere katılmıştı. Tabii kışın giden neferler yazın muaf tutulmuş, bazen gidecekler emirle bir sıralamaya bağlanmıştı. Mesela 30 Temmuz 1773 tarihli Pravadi kadısının tuttuğu sicilde yeniçeri ve diğer sınıf askerler üçe taksim edilmiş, yıl içinde birbirlerini takiben cepheye gitmişlerdi.[410]

Tashih ve be-dergâhın yapılacağı yerdeki yeniçerilerin mensup oldukları ortaların gidecekleri cephe veya kalede bulunup bulunmamasının ehemmiyeti yoktu. Serdengeçti yazılanlar bayraklarında görev yapmışlar; diğer şekillerde gidenler, mensup oldukları orta eğer cephede ise bunlara, yok ise tanıdıkları veya bildiklerinin olduğu ortalara yahut re'sen mevcut bulunanlara yazılmışlardı. Ancak bu durum onların esas ortalarının değişmesine sebep olmaz,[411] sadece geçici şekilde bu ortalara ilhak olmuş sayılırlardı. Kuloğullarının babalarının ortalarına yazılması umum kaide olduğundan orta zabitleri ve yoldaşlarının onları tanıması mümkündü. Başka ortalara yazıldıklarında tespit zabitlerce yapılır; cephede bu iş çok zor olduğundan babası yeniçeri olanların yani sahih kuloğullarının yazılması emirlerde

---

405 *BOA, C.AS*, 2417, 15111.

406 *BOA, A. MHM.d.* 136, hk.1405. *BOA, A. MHM.d*, 139, hk. 570. *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri*, hk. 24. *92 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili*, 244. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 570-572. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 160, 241. *BOA, C.AS*, 13194.

407 *BOA, C.AS*, 18683. *BOA, A.DVN.d.* 817.

408 *Mür'i't- Tevârih*, II B, 61.

409 *BOA, D.YNÇ*, 82-320.

410 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 531. *BOA, C.AS*, 18693.

411 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk.1073. *BOA, A.MHM.d*, 139, hk. 683. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1609. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 108, 569. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 591. *BOA, D.YNÇ*, 162-352.

her zaman tekrarlanırdı.[412] Kalelere yazılan yeniçeri ve kuloğulları ise burada görev yapan orta ve birliklere ilave edilmiştir.[413] Neferlerle ilgili işlem yapılırken evraklarına, nerede ve ne zaman tashih veya be-dergâh oldukları izahatı düşülmekteydi.[414]

Çalıklar ve kuloğulları zaten yeniçeri zümresinden sayıldıklarından tashih ve be-dergâhta yeniçeri olmaları değil, kayıt işleminin ne zamandan başladığı ehemmiyet arz etmekteydi. Ordulara ve kalelere varmaları şartıyla tashih ve be-dergâh vasıtalarına dâhil olduklarında, yani memleketlerinde kayıtlarının başladığı kabul edilmiş;[415] dolayısıyla maaşları ve diğer istihkakları bu tarihten işletilmiştir.

Yazılan neferlerin ne kadarının kuloğlu ne kadarın çalık olduğu ilk dönem kayıtlarında yevmiye farklılığından anlaşılsa da 1720'lerden sonra yevmiye eşitliği getirildiği için bu imkân ortadan kalkmıştır. Mesela 9 Temmuz 1714 tarihli bir kayda göre Bosna için yazılan 4000 neferin 2000'i be-dergâh, 2000'i tashih olmuştu.[416] Tabii sürekli savaşlar sırasında, yığılma olmayacağından her yıl yazılan kuloğlu sayısı azalmıştı.[417]

Yeni neferlerin isimlerini gösteren ocak kâtipleri tarafından tutulan ve ağalar tarafından mühürlenmiş defterlerin bir sureti, eğer Yeniçeri Ocağı sefere çıkmışsa ordunun bulunduğu yere, çıkmamışsa İstanbul'a gönderilmiş ve bunlardaki yeniçeriler ana defterlere ilave edilmişlerdi.[418] Seraskerler ve ordu ağaları kayıtlardan sorumlu tutulmuştur.[419] Kalelerde ise bu vazife kale ağalarına aitti. Ulufe ve tayinatlar defterlere göre ayarlandığından kayıtların eksik yapılmaması, olmayan neferlerin varmış gibi gösterilmemesine dikkat edilmişti.[420] Yazıldıktan sonra firar edenler çok fazla olduğundan hem mevcutlarının doğruluğu hem de aralarına başkalarının karışıp karışmadığının tespiti için bazen yoklama ve teftişler yapılmıştı.[421]

1692 yılında İstanbul'da nefer yazmayı görmüş olan Marsilli'nin anlattığına göre görevliler geniş bir meydana gelerek maiyetindeki vazifelilerle yüksek bir

412 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1305-1306-1307. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 108.
413 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 220, 221.
414 *BOA, D.YNÇ,* 94-113.
415 *BOA, C.AS.* 42717.
416 *BOA, D.YNÇ,* 53-19.
417 1718 Nisan'da Isparta'dan sefere giden 95 neferin 9'u kuloğluydu. Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta,* 174-175.
418 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 352, 354. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 639, 1129, 1164, 1305-1306-1307, 1452. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 569, 619, 648. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 804, 1053. *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 70. *BOA, A.MHM.d,* 152, hk.591. *BOA, KK.d.* 4772.
419 *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 209. *BOA, A.MHM.d.* 177, hk. 241.
420 *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri,* hk. 13. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk.1245.
421 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1609. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 827. *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1305-1306-1307. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 94, 262. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 839.

mahalle çıkmış, daha önce yapılmış olan ilana uyarak orduya kayıt ve kabul işlemlerine başlamışlardı. İsmi, baba ismi, doğum yeri ve dâhil olduğu ortayı yazdıkları neferi o ortanın zabitine teslim etmişlerdi.[422] D'Ohsson'un verdiği malumata göre ise İstanbul'da yazılan kuloğulları, akşam namazının ardından ortanın olduğu yere getirilirdi. Tüm orta toplanmışken odabaşı yeni gelenlerin başlarına sarık sardırır, sırtlarına yağmurluk giydirir ve sonra çorbacının elini öptürürdü. Cephede yazıldıklarında ise yeni gelenler başlarındaki fesle ordu zabitleriyle çadırında oturan yeniçeri ağasının önünde geçer, her biri ilerledikçe başçavuş adını deftere yazıp gitmesi gereken ortayı bildirir ve sol eliyle kulağının ucundan tutarak sert bir şekilde sağ eliyle ensesine vururdu.[423] Her ne kadar bütün ordulara ağa ve başçavuş vekili görevlendirilse de sadece ordulara nefer yazılmadığından bahsedilen usuller her zaman uygulanmamış, sadece kayıt işlemleri yapılmış ve defterleri gönderilmişti.

Orduya yeni yazılan neferler ile ocakla beraber bulunanlar arasında hiçbir fark yoktu. Tashih ve be-dergâh sadece onlara sefer dışında tashih olamamışlarsa bu imkânı sağlamaktaydı. Çok büyük kısmı hemen memleketlerine dönmüşse de isteyenler ortalara katılmış veya kalelerde istihdam edilmişlerdi.[424] Ocağa ait görevlerde bulunmuşlar, ortaların hizmetlerinde şartlarına uygun şekilde görev yaparak yollarında yükselmişlerdi.[425]

Tashih ve be-dergâh nefer yazmanın usulü olsa da esasında işlemlerin çoğu görünürdeydi. İlk uygulamalarında sürekli görev yapacak şekilde neferler yazılmışken sonrasında daha çok taşraya yayılmış askerîleri sefere götürme usulüne dönüşmüştü. Ancak halen bütün yazılanlar sanki kalacakmış gibi kayıtlar düzenlenmişti ki bu, maaş ve tayinat hususlarının bilinmesi için elzemdi. 18. yüzyıldaki uygulamada tashih ve be-dergâh olanlar, defterlere yazılmışlarsa da senetleri hemen düzenlenmemiş, ordu tasfiye edildiğinde sadece kalanlara verilmiştir. Bu hem çok sayıda kayıttan kaynaklanıyordu hem de esâmîyle ilgili daha sonra gösterilecek olan mahzurlarla alakalıydı.[426] Yazılanların büyük ekseriyeti maaşlarını düşünmeden evlerine döndüğü ve kayıtlardan silindiği için sefer sırasındaki ocak mevcuduyla sonrası arasında büyük farklar olmaktaydı. Tabii bu durumda yeniçeriliğin ispatında *sefere katılma* ehemmiyet kazanmış; artık ocakla münase-

---

422 Marsilli, *Osmanlı Askerî Vaziyeti,* 156-157.
423 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 329-330.
424 *BOA, D.YNÇ*, 91-51. *BOA, D.YNÇ*, 101-501. *BOA, D.YNÇ*, 246-93. *BOA, C.AS*, 17475, 51464. *BOA, D.YNÇ.d.* 34210. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 180. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 936-937. *BOA, D.YNÇ*, 82-182. *BOA, D.YNÇ*, 159-134. *BOA, D.YNÇ*, 147-166, 169, 175. *BOA, D.YNÇ*, 97-65. *BOA, D.YNÇ*, 134-127. *BOA, D.YNÇ*, 147-346.
425 *BOA, D.YNÇ*, 202-226.
426 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 78.

betleri azalan yeniçeriler için yeniçerilik iddiasının ispatı, seferlere katılmalarını göstermek, idari ve kazaî mercilere karşı bunu ileri sürmek şekline dönüşmüştü.

1.5.2.1. Serdengeçtiler

Tashih ve be-dergâh usulü ile yazılan yeniçerilerin serdengeçti bayraklarıyla gelenleri, serdengeçti/serdengeçtiyân olarak isimlendirilmişti.[427] Ordularda bulunan veya başka şekillerde istihdam edilen yeniçeriler, odalı ve serdengeçtiyân olarak ayrıştırılmış ve yazılmaları için gönderilen emirlerde yine bu isimle tavsif edilmişlerdi.

Serdengeçtiler hem kapıkullarından hem de timarlı sipahi ve diğer askerî zümrelerden kalelere saldırma, surlara tırmanma, açılan lağımlardan ve metrislerden hücum etme, köprüleri muhafaza veya akına çıkma gibi görevlere terakki veya bahşiş karşılığında yazılan gönüllü neferlerdi.[428] Yukarıda yeniçeri yazım usullerinin değişmesinden bahsedilirken kuloğullarının serdengeçti olarak kale kuşatması ve metris harplerinde görevlerini ikmal etmelerinin ardından be-dergâh edildiği gösterilmişti. 1620 ve 1630'lu yıllardaki İran ve Lehistan savaşlarında bunların uygulaması çok fazlaydı.[429] Bu şekilde yazılma Girit Savaşı ve sonraki diğer savaşlarda devam etmiş; kayıtlarında, serdengeçti olarak yazılanların şartları da gösterilmişti. 8 Temmuz 1664'te 982 kişi, çetecilikleri ve metrislerdeki sıçan yollarında beklemeleri karşılığında serdengeçti olarak be-dergâh olmuştu.[430] 30 Temmuz 1668'de diğer yeniçerilerle beraber serdengeçti yazılan ve be-dergâh olan kuloğulları için, "kışın beklemek şartıyla serdengeçti olanların esâmîleridir, ma'a Golos muhafazasındaki 200 nefer" izahatı düşülmüştür.[431] Mart-Mayıs 1669 döneminde, serdengeçti olanların 1000'den fazlasına terakki verilmişken 771 kuloğlu be-dergâh edilmiş;[432] 22 Haziran 1672 tarihli bir belgeye göre Azak'ta 236 serdengeçti kuloğlu ocağa kaydedilmişti.[433] Ocak içerisinden yetişenler ve Acemi Ocağı'ndan geçenlerden ayrı olarak taşrada kaydedilenlerin serdengeçti olarak yazılması, maaş kayıtlarında da görülmektedir. Mesela 1083/1672-73 yılı defterlerinde serdengeçti görünenler Azak, Özi, Kefe gibi yerlerden toplananlarken *Âsitâne be-dergâh* olanlar İstanbul'da kapıya çıkanlardı.[434]

---

427 *BOA, C.AS*, 2879. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1503.

428 *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi*, 93. *Mi'râcü'z-Zafer*, 260, 333, 335. *Hacı Ali Efendi ve Tarihi Kamaniçe'si* (haz. Ayşe Handan Can), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi SBE, 2003, 39, 64, 65. *Tarih-i Nihâdî (152b-233a)* (haz. Hande Nalan Özkasap), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2004, 80, 84.

429 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 748, 814, 872, 948, 1023.

430 *BOA, D.YNÇ*, 32-267. 31 Ekim 1664'te 35 serdengeçti be-dergâh olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 32-414.

431 *BOA, D.YNÇ*, 34-121.

432 *BOA, MAD.d.* 16642.

433 *BOA, AE. SMMD.IV*, 11142.

434 *BOA, MAD.d.* 1727, 6968. Diğer kayıtlar için bk. *BOA, MAD.d.* 3933.

Kuloğulları serdengeçtilikle ocağa kayıt hakkı kazanırken yeniçerilerden serdengeçti yapılanlara görevlerinin ardından terakki veya yasakçılık gibi imtiyazlar verilmekteydi. Mesela 13 Temmuz 1669 tarihinde 143 serdengeçtinin 35'i be-dergâh olmuş, diğerleri terakki almıştı. Serdengeçtilikten be-dergâh olanların 5'i ağır yaralandığından ayrıca emekli edilmişti.[435]

Ortalardan ayrı birlikler olarak istihdam edilen serdengeçtilerin başlarında serdengeçti ağası ve bayraktarları bulunurdu.[436] Temmuz 1667'de Kandiye kuşatmasında yeniçeri serdengeçti ağası Abdi Ağa lağım patlatılmasının ardından 10-15 serdengeçtiyle beraber açılan delikten saldırmıştı.[437] 1 Haziran 1668 Kandiye kuşatmasında metris ve sıçan yolları yürütmek için yirmi beş odalı yeniçeri ve 500 yeniçeri serdengeçtisi görevlendirilmişti.[438] Serdengeçti ağaları bu dönemde 15 akçe veya daha fazla yevmiyeyle emekli edilmektelerdi.[439]

Serdengeçti yazılma 1683 yılından sonra şekil değiştirdi, daha evvel cephede oluşturulan bu hususi birlikler, taşradan çalıkları ve kuloğullarının sefere götürülmesi vasıtasına dönüştürüldü. Şubat 1685 tarihinde Anadolu'ya gönderilen emirde, padişah sefere çıkacağından serdengeçti lazım olduğu, her bayrağa kuloğulları ve çalık yeniçerilerden 100 kişi yazılarak Edirne'ye gönderilmesi istenmişti. 100 kişi götürdükleri için kayıtlarda ağalardan yüzbaşı olarak bahsedilmiş,[440] ancak kısa müddet sonra bu ifade terk edilmişti. Çünkü bayraklara değişen sayılarda nefer yazılmıştı.[441] 25 Ocak 1686 tarihli sefer emrinde de, Niğbolu sancağındaki kadılıklarda bulunan kuloğlu ve çalıkların serdar bayraklarına yahut serdengeçti bayraklarına yazılması istenmişti.[442] Böylece bu usül kısa sürede taşradan yeniçeri getirmenin önemli bir yolu olmuştu ki 1690 sonunda serdengeçti ağalarının tamamı 130'du.[443] 1694 yılında her bayrakta 150 kişi olmak üzere Anadolu'dan serdengeçti bayrakları toplamaya turnacıbaşı Osman Ağa görevlendirildi.[444]

---

435 *BOA, DYNÇ*, 34-256, 259. Ayrıca bk. *BOA, DYNÇ*, 34-118.

436 *Girid Fethi Tarihi*, 23.

437 *Cevâhirü't-Tevârîhi*, 345, 338, 407.

438 *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi*, 97. Sipahi serdengeçtilerin her yüz kişisine bir ağa yazıldığına göre benzer uygulama yeniçeriler için de geçerli olduğu tahmin edilebilir. *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi*, 99-100.

439 *BOA, DYNÇ*, 34-118, 277, 256. *BOA, D.YNÇ*, 39-312.

440 *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili*, 207, 226, 232, 284, 301, 536-537. *Zübde-i Vekayiât*, 202.

441 *BOA, D.YNÇ*, 41-151, 253. *BOA, D.YNÇ*, 42-118, 332 *BOA, MAD. d.* 5976, s. 63, 66, 72.

442 *R-3 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili* (haz. Duygu Tanıdı), Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi SBE, 2013, 149. Bu sene yazılan serdengeçti bayrağından biri 85 kişiydi ve Hatvan'da görevlendirilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 40-259. *BOA, DYNÇ*, 41-151. Ekim 1686'da yazılması istenen 4400 neferden başka ayrıca ağa ve alemdar yazılması Babadağı zabitinden istenmişti. *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet*, 313.

443 *BOA, D.YNÇ*, 44-440. 10 Aralık 1687 tarihinde yeni emeklilik verilen 19 ağa, 43 alemdar kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 42-195. 1688'de serdengeçti ağası Osmanoğlu Nasuh Ağa'ya Anadolu sol kol sürücülüğü görevi de verilmişti. *Nusretnâme*, 376.

444 *Zübde-i Vekayiât*, 498-499.

18. yüzyılda tashih ve be-dergâhın uygulanmadığı küçük seferler istisna tutulursa bütün savaşlarda yüzlerce sayıda serdengeçti bayrağı toplanmıştı.[445] Serdengeçtilik serdar bayraklarıyla beraber tashih ve be-dergâhın ana yolu olmuş, öyle ki cephede yeniçeri orduları mevcudunun bazen ekseriyetini serdengeçtiler teşkil etmişti.

Serdengeçti şeklinde nefer yazmanın maksadı yeniçerilerin ordu içinde zaptını kolaylaştırmak, sınırlı sayıdaki ortalar yanında her türlü görevde kullanabilecek geçici birlikler teşkil etmekti. Bu husus taşradan yeniçerilerin toplanması bahsinde gösterilecektir. Serdengeçtiliğin bu dönüşümü sebebiyle onların eski görevlerini dalkılıçlar üstlenmişti. Geleneklerinden sadece, metris harplerinde odalı yeniçerilerle beraber savaştıklarında hücum hakkının onlarda olması kalmış; ilerletilen metriste düşman taburuna ilk saldırıyı eğer dalkılıç yazılmamışsa onlar yapmıştı.[446]

Serdengeçti yazılanların diğer yeniçerilerden hiçbir farkı yoktu. Sadece görevleri bitene kadar mensup oldukları odalardan ayrı olarak serdengeçti ağaları emrinde görev yapmışlardı. Bayrakları dağıtılınca ortalarına katılmışlar veya kalelerde görevlendirilmişlerdi.[447] Bu yüzden sulh zamanlarında serdengeçti ismi sadece ağaları ve alemdarları için kullanılmıştır.[448]

1.5.3. Tashih ve Be-dergâh Coğrafyası

Yeniçerilerin taşrada sayılarının artmasıyla yaşadıkları coğrafya da genişlemiş, böylece nefer yazılma alanı gittikçe büyümüştür. Hangi muhitten yeniçeri yazılacağını esas olarak savaşın büyüklüğü ve nefer ihtiyacı belirliyordu. En başta başvurulan yer İstanbul'du. Sefer emriyle beraber ordu hazırlandığında ilk önce İstanbul'dan sefere giden yeniçeri ortalarına nefer yazılırdı. Sefere giden ortalara Mayıs 1693'te 4000,[449] 1736'da 6936 nefer yazılmıştır.[450] Rusya'ya harp ilan edilince 17 Mart 1769'da her ağa bölüğüne 100, cemaatlere 50 nefer alınmasına müsaade edilmiştir.[451] Savaş zamanında ordu İstanbul'a her gelişinde de nefer ilavesine devam edilirdi. Mesela 1738'de sefere hazırlanan altmış altı ortaya ilave olarak 3635

445 18. yüzyılın sonundaki ve 19. yüzyıldaki savaşlarda serdengeçti bayrak yazılmasıyla ilgili emirler için bk. *BOA, C.AS*, 22184, 23923.
446 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 97.
447 *BOA, D.YNÇ*, 147-301.
448 *BOA, C.AS*, 31787. *BOA, D.YNÇ*, 309-38.
449 *BOA, A.MHM.d.* 104, hk. 1118.
450 *TSMA E*, 481-39.
451 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)* (haz. Süleyman Göksu), Çamlıca Yay., İstanbul 2016, 1.

nefer yazılmıştı.[452] Yine ocaktan ayrı savaş bölgelerine orta görevlendirildiğinde bunların mevcutları artırılırdı.[453]

Savaş devam ederken özellikle acil durumlarda en başta İstanbul'dan yeni nefer temin edilmekteydi. Bunlar daha çok ortalar dışında gönderildiğinden serdengeçti yazılırdı. Mayıs 1737'de Bender için 600,[454] Rusların saldırdığı Özi Kalesi'ne destek olmak için acilen İstanbul'dan Temmuz 1737'de 3000 serdengeçtisi yazılmış;[455] aynı yılın sonunda Kefe ordusuna 1316 serdengeçti daha gönderilmişti.[456] 1771'de Özi Kalesi'ne tashihle nefer gönderildiği gibi[457] Tuna kıyılarını muhafaza için 4 binden fazla serdengeçti yazılmış;[458] Mart 1773'te 616 nefer yazılarak Özi'ye gönderilmişti.[459] 1787'de başlayan harplerde de ihtiyaca binaen İstanbul'dan sürekli nefer yazılmıştır.[460]

Anadolu, Rumeli ve Kırım yeniçeri yazmanın umum coğrafyasıydı. Rumeli ve Kırım'da yeniçeriler bütün bölgeye yayıldığından her taraftan nefer yazılmış;[461] Anadolu'da ise Erzincan, Erzurum ve Kars hattının güneyi ile Elâzığ-Harput, Diyarbakır ve Urfa hattının doğusundaki kısım hariç her bölgeden nefer toplanmıştı.[462] Alan, Anadolu'nun güneyinde Halep ve Rakka'ya,[463] İran savaşları için Kerkük ve Musul'a uzanmış; gerektiğinde Bağdad yeniçeri yazma coğrafyasına dâhil edilmişti.[464] Mesela Mart 1731'de Bağdad valisi olan serasker Ahmed Paşa emrine Bağdad tarafından 3 bin yeniçeri yazılması emredilmişti.[465] 1787 Rus harbinde ilave olarak Van merkez sancağından da yeniçeri yazılmıştır.[466]

Tashih ve be-dergâhın genel coğrafyası gösterilen yerler olmakla beraber nefer yazımında ağırlık merkezleri vardı. Bu yerler, yeniçeri fazlalığı başta olmak üzere savaş bölgesine yakınlık ve ulaşım kolaylığı bakımlarından öne çıkmışlardı.

---

452 *BOA, MAD.d.* 17121.
453 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1065. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.
454 *BOA, AE.SMHD.I*, 31/1.
455 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 162. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 340. *BOA, C.AS*, 32457.
456 *BOA, MAD.d.* 17121.
457 *Müellifi Meçhul Rûznâme*, 15. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1347.
458 *BOA, KK.d.* 6611. *BOA, D.YNÇ.d.* 34511. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 673.
459 *BOA, AE, SMST.III*, 10318.
460 Bir kayda göre İstanbul'dan 120 kişilik sekiz bayrak nefer yazılması istenmişti. *BOA, C.AS*, 36244.
461 Rumeli'den 1791'de nefer yazılan kazaların için bk. *BOA, A.MHM.d.* 961, s. 2-3.
462 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 291. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 57, 1723. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk.174. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 92, 164, 690. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1552. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 793-797. *BOA, A.MHM.d.* 188, s. 27-28, 31-32.
463 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 210, 266. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 57, 1683. *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri* (haz. Kemal Erkan), Çamlıca Yay., İstanbul 2011, 31. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 470.
464 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1563. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1489, 1599. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 323.
465 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1563.
466 *BOA, C. AS*, 24436.

Anadolu'daki merkezler İzmit'ten başlayarak Rize'ye kadar Karadeniz bölgesi,[467] buranın güneyindeki Canik sancağı, Sivas, Eğin, Tokat, Zile, Amasya, Çorum, Osmancık, Merzifon, Ladik, İskilip, Osmancık, Merzifon, Niksar, Erzurum, Erzincan, Kemah, İspir, Bayburt, Tortum, Karahisar-ı Şarkî, Kelkit, Şiran, Kars ve Çıldır'dı.[468] Güneye doğru ise Arapkir, Harput, Divriği, Malatya, Diyarbakır, Şiro, Ergani, Çünküş, Çermik, Urfa, Maraş, Antep, Adana, Kilis, Birecik, Siverek Kilis, Tarsus, Antakya ve Halep'ti. İzmir ve çevresinden yine Girit veya diğer kalelere nefer yazılmıştı.[469]

Rumeli'deki ağırlık noktası Tuna üzerindeki Niş, Vidin, Niğbolu, Yergöğü; Bosna Eyaleti;[470] Rumeli'nin doğusundaki Pravadi, Hacıoğlupazarı, Varna, Kozluca, Osmanpazarı, Eskicuma, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Tırnovi, Ziştovi, Silistre, Hırsova, Kavarna, Balçık, İbrail, Babadağı ve bu hat üzerindeki diğer yerleşim yerleriydi.[471] Mora ve Akdeniz-Ege adalarının müdafaasına öncelikle Rumeli'nin güneyinden nefer toplanırdı.[472]

Savaşların büyüklüğü ve gidişatına göre gösterilen umum coğrafyanın tamamından yahut bir kısmından bir kere veya birkaç defa nefer yazılır; duruma göre muhit, bir sancak hatta bir kazaya kadar küçültülürdü.[473] Prut Seferi ve sonrasındaki Mora ve Avusturya harplerinde, 1736-39 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya harplerinde Bağdad, Musul ve Kerkük haricinde bütün yerlerden yeniçeri yazılmıştı. 1725'te Gence seraskeri olan Erzurum valisi Mustafa Paşa emrine Erzincan, Bayburt, Şirvan, Kelkit, Koyulhisar, Karahisar-ı Şarkî, Çorum, Erzurum, Kars, Çıldır ve Trabzon'dan yeniçeri istenmişti.[474] 1745 yılındaki İran seferine Anadolu ve Rumeli'nin tamamından yeniçeri toplanmışken 1768'de başlayan harpte eyalet bazında yeniçeri yazılan yerler; Rumeli, Bosna, Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Adana, Halep, Rakka, Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon'du.[475] 18 Aralık 1789

467 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 159, 164, 181. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 649. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 216, 919. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1407. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk.56. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 323. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 897.

468 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 94, 230, 896. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 471, 516, 661. *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 1407-1408, 1685. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 156, 175, 322. *BOA, A.MHM.d,* 143, hk. 163, 180. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk .482.

469 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 92, 164, 690. *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 149-153. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 470, 478, 482. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1406. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 173. *BOA, A.MHM.d,* 138, hk.1095. *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 1009.

470 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1240, 1252, 1384, 1487. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1406, 1424

471 *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 1665. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 253, 1276, 1952, 1958. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1016.

472 *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 1010. *BOA, AE.SMST.II,* 10270, 10271. *BOA ,C.AS*, 19857. *BOA, D.YNÇ*, 295-28.

473 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 1113. *BOA, İE, AS*, 8050.

474 *BOA, AE. SAMD. III*, 9342.

475 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 114-115, 163, 185, 244-245. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1240, 1283. *BOA, C.AS*, 1538. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 56.

tarihinde Anadolu'nun tamamından nefer istenmiş, güneyde Halep ve Rakka da coğrafyaya dâhil edilmişti.[476] 1790'da Anadolu'da yeniçeri yazılan yerler Trabzon eyaleti; Canik, Karahisar-ı Şarkî, Amasya, Bolu Kastamonu, Kocaeli, Kütahya, Hüdavendigar, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib, Ankara, Çankırı, Aydın, Saruhan, Menteşe, Hamid, Karesi, Teke, Sivas, Bozok, Çorum, Divriği, Arapkir, Biga, Suğla, Konya, Niğde, Beyşehir, Akşehir, Kayseri, Aksaray, Kırşehir, Adana, Alaiye, İçil, Halep, Maraş, Diyarbakır, Malatya, Erzurum, Rakka ve Van sancaklarındaki kaza, nahiye ve köylerdi.[477]

Kale muhafazalarına nefer temininde daha çok çevre muhitler tercih edilirdi.[478] İlk olarak 1690'lardaki savaşlarda bu şekilde nefer yazılmış,[479] sonrasında artarak devam etmiştir. Özellikle kalelerde nefer tutmanın zor olduğu ve kışın mevcutlarının oldukça azaldığı 1768-74 ve 1787-92 harplerinde yakın yerlerden sürekli nefer takviyesine başvurulmuştur.[480] Kalelerde esâmîsiz zümreler fazla olduğundan öncelikle bunlara esâmî verilmiş; hatta çevreye tellallar gönderilerek yazılmak isteyenler tashih ve be-dergâh edilmişti.[481] 1769'da Ruslar tarafından kuşatılan Bender'de kale müdafaasına katılan 1500 esâmîsiz yeniçeriye senetleri merkezden gönderilmişti.[482] 23 Mayıs 1776'da Bağdad Kalesi'ne İran tarafından saldırı ihtimaline karşı Rakka, Diyarbakır, Harput, Malatya, Çemişkezek, Çermik, Siverek, Ruha, Birecik, Kilis ve Halep'ten 9500; Kerkük için Antep ve Antakya'dan 3000 nefer yazılmıştı.[483]

1.5.4. Tashih ve Be-dergâh Sayıları

İstanbul'da, taşrada ve kalelerde çok fazla esâmîsiz yeniçeri ve kuloğlu vardı. Savaşlar, yeniçeri ve kuloğullarının dışında aşağıda gösterilecek olan bazı zümrelerin yeniçeri sınıfına geçmesine sebep olduğundan Ekim 1747 ve Temmuz 1749 tarihli iki kayıtta seferler sırasında tashih ve be-dergâha müsaade edilmesiyle yeniçerilerin artıp şehir ve kasabaların yeniçeri dolduğundan bahsedilmiştir. Bazı

476 *BOA, C.AS,* 22706.
477 *BOA, C. AS,* 24436.
478 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 941, 1811. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1305-1306-1307. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 868, 1376.
479 *BOA, DYNÇ,* 41-313. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 248, 266
480 1711'de Azak'a istenen 3 bin nefer Kırım'dan yazılmıştı. *BOA, AMHM.d.* 119, hk. 1267. 1734 başlarında şark tarafında savaş varken Özi (600 nefer), Hotin (1500 nefer) ve Bender (1000 nefer) için Tuna kıyılarındaki merkezler gösterilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1665. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 126-128. Kasım 1769'da Rusların saldıracağı Yergöğü'ye Rusçuk'tan 2400 nefer yazılması istenmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 210. Mart 1771'de Ada-i Kebir Kalesi'ne Niş ve Belgrad'dan nefer yazılması emredilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1376. Ayrıca bk. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 141-142.
481 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1321.
482 *BOA, MAD. d.* 17358, s. 29-46.
483 *9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili* (haz. Sevcan Bostancıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2015, 241-243.

kayıtlarda ise Anadolu ve Rumeli'deki yerleşim yerlerinden bir kısmının tamamen yeniçerilerden oluştuğu anlatılmıştır.[484] Çalık yeniçerilerin mevcudu henüz 17. yüzyılın sonunda 200 bine yaklaşmıştı ki 1703 yılındaki tespitlere göre çalıkların ve yeniçerilik iddiasında olanlar sadece Anadolu'da 150 bindi. 18. yüzyılda seferler zamanında 200 bine yakın yeniçeri yazıldığına göre toplam sayının, gidenlerin bir iki katı olduğu söylenebilir. Nizâm-ı Cedîd düzenlemelerine dair hazırlanmış bir eserin gösterdiğine göre maaş alanlarla beraber 400 binden fazla yeniçeri mevcuttu.[485]

Taşradaki yeniçeriler vergi defterlerinde yazılıydı, ayrıca serdarların maliye kayıtlarıyla karşılaştırılabilir, yeniçeri ve kuloğullarını kaydettikleri defterleri vardı.[486] Dolayısıyla ocak idarecilerinin ellerinde hangi kazada ne kadar yeniçeri bulunduğunu gösteren yeterince malumat bulunmaktaydı.[487]

1680'li yıllardan itibaren nefer yazımında artış olmuş, 18. yüzyılın başından itibaren olabildiğince fazla yeniçerinin sefere götürülmesi istenildiğinden, yeniçeri ordusunun çoğunu yeni yazılanlar oluşturmuştu. Yukarıda izah edildiği üzere 1703 yılında yeniçerilerin, esâmîsiz de olsalar, bu sınıf içerisinde kalmalarını sağlayan fermanla birlikte usul değişmiş; Prut Seferiyle birlikte esâmîsizlerin sefere götürülmesi için çok fazla yeniçeri yazılmıştı.

Seferlerin büyüklüğü ve savaşların durumu, yazılacak nefer sayısını belirleyen en mühim hususlardı. Savaş ilanıyla belli sayıda nefer yazılması kararlaştırılır,[488] ordularda yeterli nefer bulunana kadar yeniçeri yazımına ruhsat verilirdi.[489] Serdâr-ı ekremin sefere çıkması durumunda büyük ordu tertip edildiğinden yeniçeri sayısı da fazla olurdu.[490] Savaş muhitindeki şehir ve kasabaların muhafazası, hudut kalelerinin takviyesi ise yeniçeri sayısını daha artırırdı.[491] Seraskerler, kale muhafızları, beylerbeyleri, Kırım Hanı ve Boğdan Voyvodası taleplerini merkeze

484 Bazı misaller için bk. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 319. *BOA, A.MHM.d,* 152, hk 455. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 344.

485 *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri* (haz. Kemal Beydilli-İlhan Şahin) TTK Basımevi, Ankara 2001, 67.

486 *123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1180-1181/m. 1766-1767)* (haz. Serhat Kuzucu) Yüksek Lisans Tez, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2006, 269.

487 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 282.

488 *TSMA, E.* 516/18.

489 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 639-640. *BOA, A.MHM. d.* 140, hk. 991. *BOA, A.MHM. d.* 143, hk. 181. *BOA, A.MHM. d.* 145, hk. 139, 1952. *BOA, A.MHM. d.* 148, hk. 130, 1105. *BOA, A.MHM. d.* 150, hk. 741. *BOA, A.MHM. d.* 152, hk. 619-62.

490 *BOA, A.MHM. d.* 142, hk. 205, 784-785-786. *BOA, A.MHM. d.* 145, hk. 1011. *BOA, A.MHM. d.* 149, hk. 516.

491 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 483. *BOA, A.MHM. d.* 140, hk. 721. *BOA, A.MHM. d.* 142, hk. 1238, 1240. *BOA, A.MHM. d.* 145, hk. 253. *BOA, A.MHM. d.* 150, hk. 323. *BOA, A.MHM. d.* 151, hk. 323, 533. *1686-1687Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 361. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 193. *BOA, C.AS,* 46353, 43805, 53857.

iletir, bu doğrultuda yeni nefer yazımına ruhsat verilirdi.[492] Mesela Eylül 1737'de Bosna'daki kalelerin muhafazası için serasker olan Bosna valisi Ali Paşa'nın talebi üzerine 4500,[493] Haziran 1737'de Kırım Hanının inhasıyla yaklaşık 6 bin yeniçeri yazılması emredilmişti.[494] Nisan 1771'de Mora kıyıları ve Akdeniz adalarının muhafazası için bölge seraskerinin talebi üzerine yeniçeri yazılmıştı.[495]

Viyana bozgunu sonrası her yıl sefer için 10 binin üzerine çıkacak sayılarda tahih ve be-dergâh yapıldı. Karlofça Anlaşması'na kadar bazı yıllarda yazılan yeniçerilerin tespit edilen asgari sayıları şöyledir: 1686 yılında 4543,[496] 1687'de 12322,[497] 1688'de Erzurum ve Trabzon'dan 6000,[498] Mayıs 1689'da sadece Eğriboz için 1592, 1691'de 2128, 1692'de 4707,[499] 1693'te 5489 nefer.[500] 1695 yılında padişahın sefere çıkması sebebiyle fazla nefer istendi, sadece Karadeniz'deki kazalardan 7700 nefer gelmesi emredildi.[501] 1697'de Azak tarafına tayin edilen serdarların emrine 9955 nefer yazıldı.[502]

Prut Seferi öncesinde Azak'a yeni yazılan 3000 nefer gönderildi,[503] savaş kararı verildiğinde 30 bin nefer toplanması kararlaştırıldı.[504] Ancak yeniçerilerin sefere gitme arzularından dolayı katılım fazla olduğundan 52982 nefer tashih ve be-dergâh edilmiştir.[505] Ruslarla savaşın devamı ihtimali yüzünden 1713'te Özi'ye 1925, Azak'a 1928 yeni nefer gönderildi.[506]

Karlofça'yla Venedik'e kaybedilen toprakların geri alınması için harekete geçilince hazırlık olarak Haziran 1714'te Bosna'da 4000, Ocak 1715'te İnebahtı'ya

---

492 *BOA, A.MHM. d.* 142, hk. 526. *BOA, A.MHM. d.* 143, hk. 163. *BOA, A.MHM. d.* 151, hk. 322. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1935.

493 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1487.

494 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 341-342.

495 *BOA, C.AS,* 53857.

496 *BOA, DYNÇ,* 40-277, 322. *BOA, D.YNÇ,* 41-151, 189, 198, 204, 219.

497 *BOA, D.YNÇ,* 42-56, 130, 223. 553 neferi Belgrad'da yazılmıştır. *BOA, MAD.d.* 16771. Bu neferlerin hepsi Recec 1098'de kaydedilmiştir. Bu yıl yazılan kale ve ordulardaki yeniçeriler için ayrıca bk. *BOA, MAD.d.* 6944.

498 *BOA, MAD.d.* 6683, s. 95. Ayrı iki belgede toplam 2511 nefer kaydedildiği görülmektedir. Ama 6 binin içinde olup olmadığı belli değildir. *BOA, D.YNÇ,* 43-236. *BOA, D.YNÇ,* 44-68.

499 *BOA, DYNÇ.d.* 34036, 34038. *BOA, D.YNÇ,* 44-499. *BOA, D.YNÇ,* 45-38.

500 *BOA, A.MHM.d.* 104, hk. 1118. *BOA, C.AS,* 43805, 43996.

501 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 474. Bu yılın ocak ayında Bosna muhafazasına yaklaşık 500 nefer yazılması emredilmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 483.

502 *Nusretnâme,* 240-241.

503 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1267.

504 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 844.

505 *TSMA, D.* 801, s. 85. *TSMA, E.* 590/4. Bu seferle alakalı bir kaynakta orduda 97 bin yeniçeri gösterilmişse de sayı cebeci, topçu ve top arabacılarının toplamı olması icap etmektedir. *Keyfiyet-i Rusiyye* (haz. Öznur Tübençokrak), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, 2007, 37.

506 *BOA, D.YNÇ,* 52-74, 77.

2272 nefer yazıldı.[507] 1715 Mora Seferi için hazırlanan orduda 132308 yeniçeri bulunuyordu.[508] Savaş öncesi maaş defterinde yeniçeri mevcudu 64568[509] olduğuna göre emekliler, İstanbul'da ve kalelerde kalanlar göz önüne alındığında yeni yazılan neferlerin mevcudu 100 bin civarındaydı. Tedbir için Ekim 1715'te Belgrad'a 1200 nefer yazılmıştı.[510] Eylül 1716'da ordudaki yeniçeri sayısı 111654 iken 94.448 neferi bu yıl tashih ve be-dergâh olanlardı.[511] Bu sefere ait diğer bir defterde sadece ağa bölükleriyle sekban bölüklerine kaydedilen neferlerin sayısı 79639'du.[512] 1717 yılında ise orduda 126451 yeniçeri mevcuttu. İstanbul'dan hareket edildiğinde 20 bin civarında yeniçeri olduğuna göre aynı yıl 110 bine yakın nefer toplanmıştı.[513] Bir kaynakta 120 bin tashih ve be-dergâh olduğu yazılıdır ki[514] cebeci ve topçular düşüldüğünde tespit edilen sayı teyit edilmiş olmaktadır. Pasarofça Anlaşması öncesinde Ocak-Mart 1718 döneminde yazılan yeniçeri sayısı 22744'tü.[515]

1722 yılında başlayan İran savaşları 1736'ya kadar aralıklarla sürmüştü. İlk başlarda az yeniçeri yazmak hususunda irade gösterilse de[516] savaşların seyri daha fazla nefer yazılmasına mecbur etmişti. Ancak Prut Seferi ve sonrası seferlerdeki seviyeye çıkılmamış, yazılanların çoğu kalelerde istihdam edilmiştir. 1723 başlarında Tiflis için 829, Göri Kalesi'ne 356 nefer yazıldı.[517] Eylül-Aralık 1724'te Revan, Göri, Tiflis ve Tebriz kaleleri için yazılanların sayısı 4473'tü.[518] 1725 yılında ordulara serdengeçti bayraklarıyla 22200 nefer yazılması emredildi;[519] ortalara yazılan, kalelerde ve diğer şekillerde istihdam edilenlerle sayı daha da artırıldı.[520] Aynı yıl Tebriz ordusuna ait deftere göre ortaların çok büyük ekseriyeti yeni yazılan neferlerden müteşekkildi.[521] Ocak 1726'da önceki yıldan fazla olarak 30 bin yeniçeri yazılması emredildi,[522] 1727 başında 12 bin yeniçeri yazılması fermanı çıkarıldı.[523]

---

507 *BOA, D.YNÇ*, 53-19, 88, 89.
508 *BOA, MAD.d.* 2226, s. 4. Bu yıl yazılanların bazıları için bk. *BOA, MAD.d.* 5863.
509 *BOA, MAD.d.* 4301.
510 *BOA, D.YNÇ*, 53-40.
511 *BOA, D.PYM.d.* 35180.
512 *BOA, YB-4.d.* 243-2. Ayrıca bk. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1012.
513 *BOA, MAD.d.* 2260, s. 8. *BOA, MAD.d.* 5857.
514 *Mukaddimetü's-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser)* (haz. Hatice Söylemez), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2007, 13.
515 *BOA, C.AS*, 27562.
516 *BOA, C.AS*, 5578
517 *BOA, MAD.d.* 16983, s. 116-125.
518 *BOA, MAD.d.* 16983.
519 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 738, 740, 882, 896-897, 906, 907, 1145.
520 *BOA, MAD.d.* 18075, s. 16. *BOA, MAD.d.* 6142.
521 *BOA, MAD.d.* 18075, s. 16. *BOA, MAD.d.* 5182.
522 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 286-288, 317-319, 348-350. *BOA, MAD.d.* 6575, s. 76.
523 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 163. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1329. Bu yıl mevcut olan ordulara ait bazı defterler için bk. *BOA, MAD.d.* 6575.

Bundan sonra savaşın yavaşlaması üzerine ordular yerine kalelere takviye yapıldı. 1728'de Tebriz'e ve Lezgilerin saldırı tehlikesi altındaki Topkaraağaç ve Gence'ye yaklaşık 5 bin nefer yazılması emri verildi,[524] Ağustos ayında Gence Kalesi'ne ilave 1657 nefer daha yazıldı.[525]

Ocak-Ağustos 1730 tarihli emirlere göre yazılması istenen yeniçeri sayısı yaklaşık 13 bindi.[526] Patrona İsyanı sebebiyle yeniçeri yazılması durunca yeni emirlerle devam etmesi istendi.[527] Kaleler ve ordulara ait defterlerde istenilen sayıya yakın yeniçeri yazıldığı anlaşılmaktadır.[528] Aynı yıl yeni nefer yazılması esas olarak İstanbul'da Patrona İsyanı sebebiyle olmuş; 1731'de cepheye 10 bin kişi yazılma emri verilmişti.[529] Temmuz 1731 kayıtlarına göre cephedeki yığılmalarla beraber Tebriz ordusu ve savaş sınırındaki kalelerde bulunan toplam yeniçeri sayısı 35500'dü.[530] Ayrıca yeni neferlerle 5 binden fazla mevcudu olan Hemedan ordusu teşkil edilmişti.[531] Toplananların çoğunlukla kalelerde istihdamı devam etmiş; mesela Revan Kalesi'ndeki yeniçeri mevcudu Temmuz 1731'de 3863 iken 7667 nefer dah ilave edilmişti.[532] 1732'de Bağdad Kalesi'ne takviye için gönderilen 9471 neferin 8315'i yeni yazılanlardı.[533] 1733'te Şark ordusu seraskeri Osman Paşa emrine 15312 nefer kulkethüdası tarafından toplandı.[534] 1734 Şubat-Mayıs döneminde Revan, Gence, Bağdad, Van ve Kerkük muhafazalarıyla seraskerler emrine nefer yazılması emredildi.[535] Yeni yazılanlarla beraber Bağdad'ın mevcudu 19043'e çıktı.[536] 1734 sonunda şark seraskeri Abdullah Paşa emrine yazılanların kısmen bulunduğu defterde 10231 nefer vardı.[537] 1735 Mayıs-Temmuz döneminde şark seraskeri Abdullah Paşa'nın maiyetine yazılan yeni nefer sayısı 27484'tü.[538]

---

524 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 519-520, 854. *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 13, hk. 152-153, 185.
525 *BOA, MAD.d.* 6205.
526 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 109, 206, 298-299, 319-320, 348, 647, 711, 804-805. *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 149-453.
527 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1076, 1046-1048, 1073, 1075.
528 *BOA, MAD.d.* 3949.
529 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1405-1408, 1560-1561.
530 *BOA, MAD.d.* 2053, s. 2, 25-42. *BOA, MAD.d.* 17043.
531 *BOA, MAD.d.* 17046.
532 *BOA, D.YNÇ,* 103-179.
533 *BOA, MAD.d.* 2053, s. 62. *BOA, MAD.d.* 4671, 17053.
534 *BOA, MAD.d.* 17072.
535 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1633-1634, 1663. *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri,* 4. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 210. Kalelere yazılan için bk. *BOA, MAD.d.* 17076, 17078. Bu yılki ordu defterleri için bk. *BOA, MAD.d.* 6985, 17089.
536 *BOA, MAD.d.* 6611.
537 *BOA, MAD.d.* 17081
538 *BOA, MAD.d.* 17089, s. 73. Bu yıl yazılanlardan 6095 neferi gösteren defter için bk. *BOA, MAD.d.* 6537. Bu ordudaki neferlerin bir kısmı için bk. *BOA, MAD.d.* 6537, s. 1341.

1736 yılında İran'la henüz sulh yapılmışken Rus harbi başladı. Mayıs 1736'da Rusya üzerine sefere çıkıldığında sadrazam emrindeki orduya İstanbul'da yazılan 6936 neferden başka Davutpaşa'dan İsakçı'ya kadar 26567 nefer daha ilave olundu.[539] Aynı yıl ana ordudan başka Bender ve Kırım (Kefe) orduları vardı. Mayıs 1736'da Kırım ordusuna yeni yazılan nefer sayısı 4517 idi.[540] 30 Haziran 1736'da şark ordusundan gelen üç ortaya 1007 nefer ilave edildi.[541] Ekim 1736 tarihli Kırım ordusu defterine göre 6 bin nefer yazılmıştı.[542] Özi Kalesi'ne Temmuz 1736 itibarıyla 1574 nefer çevreden toplanmıştı.[543] Bender ordusunda ise Mayıs 1736 tarihinde, tamamına yakını yeni yazılan 19430 nefer mevcuttu.[544] Sulh görüşmeleri sebebiyle çoğu kalelere gönderilmiş ve terhis edildiğinden mevcut 8500 seviyesine indirilmişti.[545] Kalelerdeki takviyelerle beraber[546] bu yıl toplamda 50 binden fazla yeniçeri yazılmıştı.[547]

1737'de Avusturya'nın harbe iştirakıyla sebebiyle yeniçeri sayısı artırılmış; 29 Mayıs'ta kışlak olan Babadağı'ndan hareket eden ordudaki 16625 nefere ilaveten 62611 nefer yazılmıştı.[548] Mayıs-Ekim 1737 maaş kayıtlarına göre Kırım ordusunda 14435, Bender ordusunda 10448 nefer, Hotin ordusunda 851 nefer vardı. Yeni oluşturulan Bosna ordusunda 6680, Niş ordusunda 8639 yeniçeri bulunmaktaydı. 1737 yılı sonuna denk gelen maaş kayıtlarına göre yeni oluşturulan Vidin ordusunda 19625 nefer, Kırım ordusunda 22482 nefer mevcuttu.[549] Önceki yıl kışlakta kalan Kırım/Kefe ordusundaki 4500 nefer,[550] Bender ordusundaki 7806 nefer[551] ve ilave edilen birkaç ortanın neferleri hariç tamamı yeni yazılmıştı.[552] Kalelerden

539 *TSMA, E.* 481. *BOA, D.YNÇ,* 130-8. Nefer yazımına ilişkin diğer iki defterde sadece Davutpaşa'dan ayrıldıktan sonra yazılanlar gösterilmiştir. *TSMA, D.* 801, s. 85. *TSMA, E.* 590/4.

540 *BOA, D.YNÇ.d.* 34210.

541 *BOA, D.YNÇ.d.* 34211.

542 *BOA, MAD. d.* 17101, s. 1-54.

543 *BOA, D.YNÇ.d.* 34212.

544 *BOA, D.YNÇ,* 130-56. Yeni yazılanların bir kısmını gösteren defterde 8454 kişi vardır. *BOA, MAD.d.* 6537, s. 365-429. Diğer bir defterde 8519 nefer vardı. *BOA, MAD. d.* 17089. Diğer bir defter için bk. *BOA, MAD.d.* 17095.

545 *BOA, KK.d.* 4939, s. 64. *BOA, D.YNÇ.d.* 34217, s. 21. *BOA, MAD.d.* 6800, s. 1- 77.

546 Özellikle Kırım tarafındaki kalelerin mevcudu artırıldığından bu yıla ait nöbetçi sayısı önceki seneye göre 5 bin fazlalaşmıştı.

547 *BOA, MAD.d.* 6608, 6606. *BOA, MAD.d.* 17068, s. 21.

548 *TSMA, D.* 801, s. 85. Temmuz 1737'de sadrazam emrindeki ordudaki yeniçerilerin maaşları icmalinde de bu sayı görülmektedir. *BOA, D.YNÇ,* 137-20.

549 *BOA, KK.d.* 4939, s. 84, 89. *BOA, MAD.d.* 17110, 17112. Kırım ordusu için ayrıca bk. *BOA, D.BŞM.d.* 2242. Bender ordusu için ise bk. *BOA, MAD.d.* 5203.

550 *BOA, KK.d.* 4939, s. 68.

551 *BOA, MAD.d.* 17094.

552 8 Eylül 1737 tarihli bir deftere göre Temmuz sonu itibariyle Kefe ordusuna yazılan nefer sayısı 6945 kişiydi. Aynı tarihli diğer bir defterde 1721, Ekim-Aralık 1737 tarihli bir defterde ise 6963 nefer yazılmıştı. Temmuz 1737 itibariyle Bender ordusuna 1192 nefer yazılmıştı. Vidin ve Bosna ordularının tamamı

Vidin'e 7997, Yaş'a 195, Kule ve Niğbolu'ya toplam 2095, Bükreş'e 6143, Kırım'a 954 nefer ilave edilmiş, Kefe'nin mevcudu önceki yıla göre 4 bin artırılmıştı.[553] İstanbul'dan Özi Kalesi'ne yazılan 3000 bin neferin yarısı Bender'e gönderilmiş;[554] Bosna taraflarındaki kale ve palankaların muhafazası için 4500 nefer yazılmıştı.[555] Böylece bu yıl içinde yazılan yeniçeriler 120 bin seviyesine çıkmıştı.[556] *Subhî Târihi*'nde de ocak zabitlerinin gayretli çalışmasıyla 100 binden fazla yeniçeri toplandığı bilgisi vardır.[557] Yeniçeri sevkine ilişkin emirlerde de durum görülmektedir. 1737 baharında Kırım tarafına 24 bin yeniçeri hazırlanması emredilmişken[558] 8 bin süvari ve 16 bin piyade için gemi tedarik edilmişti.[559]

28 Mart 1738'de İstanbul'dan harekete geçen sadrazam ordusunun 19523 mevcudu, 75547 tashih ve be-dergâhla 95070'e çıkmış;[560] aynı yılın Temmuz ayında Bender ordusundaki sayı 30803'e yükselmişti.[561] 1 Kasım 1738 tarihli bir deftere göre bu yıl Bender ordusuna 16190 ve bu orduya bağlı Akkirman muhafazasına 7008 nefer tashih ve be-dergâh olmuş, toplamda Bender tarafına 23198 nefer ilave edilmişti.[562] Nisan-Ekim 1738 tarihleri maaş kayıtlarına göre Vidin ordusuna 5593,[563] Kırım ordusuna 7397 nefer ilave edilmiş,[564] Haziran 1738'de Niş'te kale muhafazasına 5000 nefer yazılmıştı.[565] Birbirleri arasında nakil veya kale muhafazalarına sevk sebebiyle orduların mevcutları sürekli değişmiş, bu yıl fethedilen kalelere fazla sayıda yeniçeri yerleştirilmişti. Bu malumatlara göre 1738 yılında da bir önceki yıl gibi 120 bin seviyesinde nefer toplanmıştı.[566]

1739'da İstanbul'dan 21163 neferle hareket eden sadrazam emrindeki ordu 61152 tashih ve be-dergâhla 82315 nefere ulaşmış;[567] Kırım ordusuna 15 bine ya-

---

yeni yazılanlardan müteşekkildi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34221. *BOA, MAD.d.* 17094. *BOA, MAD.d.* 17117, s. 1-10, 142, 309, 328. *BOA, MAD.d.* 17122, s. 107.

553 *BOA, KK.d.* 4939, s. 84, 89. *BOA, MAD.d.* 17110, 17112. *BOA, KK.d.* 4773. *BOA, MAD.d.* 17122, s. 167. *BOA, D.BŞM.d.* 2128, 2242.

554 *BOA, MAD.d.* 17122, s. 1-27.

555 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1487.

556 Bu sene yazılanlara ait bazı defterler için bk. *BOA, D.YNÇ.d.* 34220, 34221, 34224, *BOA, MAD.d.* 2585, 17120, 17121.

557 *Subhî Târihi*, 361.

558 *BOA, C.AS,* 8874.

559 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 53, 54-56, 146.

560 *TSMA, D.* 801. s. 86. Sayı ordu tayinat kayıtlarından da görülmektedir. 28 Mart 1738'de 18000 olan ekmek tayinatı 93543'e çıkmıştı. *BOA, MAD.d.* 1995. *BOA, KK.d.* 2899, s. 10. Bu yıl yazılan neferlerin defteri için bk. *BOA, MAD.d.* 17136, 17154.

561 *BOA, KK.d.* 4939, s. 89. *BOA, KK.d.* 4773, s. 4-5. *BOA, MAD.d.* 17148.

562 *BOA, D.YNÇ.d.* 34235.

563 *BOA, KK.d.* 4939, s. 94. *BOA, MAD.d.* 17123, s. 77. Vidin ordusu defteri için bk. *BOA, D.YNÇ.d.* 34238, 34240.

564 *BOA, KK.d.* 4939, s. 94.

565 *BOA, C. AS,* 16495.

566 Bu yıl yazılan yeniçerilerin malumatı, *BOA, MAD.d.* 6560'da mevcuttur.

567 *TSMA, D.* 801, s. 86. *BOA, MAD.d.* 17153. *BOA, D.YNÇ,* 146-115 Ocağın tayinatını gösteren defterdeki ekmek tayinatı da bunu teyit eder mahiyettedir. *BOA, MAD.d.* 1968, s. 1.

kın nefer ilave edilmişti. Nisan-Haziran kayıtlarını gösteren bir deftere göre bu cepheye 12503 nefer yazılmış;[568] kış ordusuyla kıyaslandığında Bender ordusu yaklaşık 13 bin artırılmıştı.[569] Bu orduya yazılanları gösteren bir deftere göre sayı 12911,[570] diğer bir deftere göre 13075 neferdi.[571] Bu yıl içinde İbrail muhafazasına 2376,[572] Mora için 2570 nefer yazılmıştı.[573] 1739 yılı toplam tashih ve be-dergâh miktarı 100 bin civarındaydı.

1741'de İran harplerinin yeniden başlaması üzerine Erzurum ordusuna İstanbul'dan ve kalelerden gönderilen yirmi ortaya Ekim 1741'e kadar 6982 nefer yazılmıştı.[574] 1742 yılı içerisinde Bağdad, Kars ve Van kaleleriyle seraskerler emrine sadece serdengeçti olarak yazılması emredilenler 15 bindi. Erzurum ordusundaki yeniçeriler yeni yazılanlarla 21 bine çıkmış,[575] Bağdad tarafına yazılması emredilen 6 bin serdengeçti neferin 3600'ü bu tarafa yönlendirilmişti.[576] Bağdad Kalesi'ne yazılanların sayısı ise 2672'ydi.[577]

1743'te Erzurum ordusunda 22042 nefer vardı. Bir önceki yıl kış döneminde 10610 kişiye maaş verildiğine göre 10 binin üzerinde yeni kayıt yapılmıştı. Mart 1743'te Erzurum ordusu ağası olan eski kulkethüdası İbrahim Ağa'ya, ordusunda bulunan yeniçerileri sayarak 16 bine tamamlaması için Erzurum'daki çalıklardan ve yakın çevreden nefer yazması emredilmişti.[578] Mevcut daha fazla olduğuna göre sonra ihtiyaca binaen artırılmıştı. Yeni yazılanların 2854'ü serdengeçti bayraklarıyla gelenlerdi. Bağdad'a 2773, Van'a 615, Kars'a 1278 nefer ilave edilmiş; Kurna ve Basra'ya 600, Ahısha'ya 647 kişi yazılmıştı. Ayrıca bu yıl oluşturulan Diyarbakır ordusuna gönderilen on ortaya 1000 nefer toplanmıştı.[579]

1744 yılında Erzurum, Kars ve Diyarbakır orduları mevcuttu. Serdengeçti bayraklarıyla 20 binden fazla yeniçeri yazılması istenmişti. Aynı yılın başında Kars ordusuna 11535 nefer[580] yazılırken, daha sonra yazılanlarla sayı 20775'e çıkmış-

568 *BOA, MAD. d.* 17141, s. 111 vd. Kışın ordu mevcudu için bk. *BOA, KK.d.* 4939, s. 109. Bu sene yazılanlara ilişkin diğer defterde sayı 11550 nefer gösterilmiştir. *BOA, MAD, d.* 4493.
569 *BOA, KK.d.* 4939, s. 94, 101. Maaş verilen yeniçeri sayıları için bk. *BOA, MAD.d.* 18479. *BOA, D.YNÇ.d.* 34230. *BOA, MAD.d.* 6560.
570 *BOA, MAD.d.* 17147.
571 *BOA, MAD.d.* 6939, s. 725.
572 *BOA, MAD. d.* 17141.
573 *BOA, C.AS,* 19857.
574 *BOA, MAD.d.* 17179.
575 *BOA, MAD.d.* 5588, s. 2, 18, 34, 36.
576 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1105.
577 *BOA, MAD.d.* 5588, s. 18-19.
578 *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 471.
579 *BOA, MAD.d.* 5588, 34-39, 70-71. *BOA, MAD. d.* 17165.
580 *BOA, MAD.d.* 1737, 15-102.

tı.[581] Zağarcıbaşının olduğu Diyarbakır ordusundaki 1813 yeniçeriden başka 21408 nefer yazılmıştı.[582] Mayıs 1744'te İstanbul'dan Erzurum ordusuna gönderilen on beş ortaya 1500 nefer yazılmıştı ki bunlar yıl sonuna kadar burada kalmışlardı.[583]

1745 yılının Temmuz ayında Kars ordusunda 44222 yeniçeri vardı. Diyarbakır ordusunda 1664 nefer bırakılarak 7 bini Kars ordusuna nakledilmişti.[584] Ancak nefer mevcudunu esas artıran yeni yazılanlardı.[585] 1746 yılında ordulara nefer yazılmazken Bağdad Kalesi'ne 10 bin nefer sevk edilmişti.[586]

1768 yılında savaşın ilanıyla birlikte Bender, Özi ve Hotin kalelerine İstanbul'dan acilen on beş orta gönderilmiş, her birine 220 nefer ilave yapılması emredilmişti. Bu ortalara yolda toplam 2978 nefer yazılmıştı.[587] Ana orduya, Bender ve Kırım ordularına Kasım-Aralık'ta taşradan yaklaşık 40 bin serdengeçti istendi.[588] Asker tertibine ilişkin bilgilere göre İstanbul dışından yazılacak yeniçeri miktarı eyaletler bazında şöyleydi: Rumeli, Bosna, Anadolu, Karaman, Halep, Rakka, Diyarbakır, Trabzon ve Sivas eyaletlerinden 5'er bin; Maraş'tan 2500, Adana'dan 3 bin, Erzurum'dan 5500; sancaklardan Köstendil'den 650, Tırhala ve Yanya'dan 500'er, Delvonya, İskenderiye, İlbasan ve Avlonya'dan toplam 2500, Selanik, Ohri ve Dukakin taraflarından 3 bin, Üsküp ve İzvornik'ten 2 bin, Karesi, Karahisar-ı Sahip ve Ankara'dan toplam 2500, Niğde, Kayseri, Akşehir, Kırşehir, Aksaray, Kocaeli, Konya, Alaiye ve İçil'den 5100 süvari olmak üzere toplam 72250 nefer.[589] 7 Ocak 1769 tarihli emirde Anadolu'dan sadece Kırım tarafına gidece serdengeçti 24 bin olarak verilmiştir.[590]

İstanbul'da 17 Mart 1769'da ağa bölüklerine 100'er, cemaatlere 50'şer esâmî yazılmasına müsaade edilmiş;[591] bu tarihlere tekabül eden kayıtlara göre İstanbul'da 9448,[592] İstanbul'dan Edirne'ye varılana kadar 10 binden fazla nefer yazılmıştı.[593] 31 Ekim 1769 tarihli bir kayda göre ise ana ordunun 31 Mart'ta Çorlu'dan hareketinden itibaren sadece ortalara tashih ve be-dergâh edilen nefer sayısı 96615'ti.[594] Mart-Mayıs 1769 maaşlarına ait icmallere göre ana orduya yazılan nefer sayısı

---

581 *BOA, MAD.d.* 5588, s. 79-102. *BOA, D.BŞM.d.* 2717, s. 4. *BOA, MAD.d.* 1737, s. 397-555.
582 *BOA, MAD.d.* 1737, 176-342, 369-395. *BOA, MAD.d.* 17191.
583 *BOA, MAD.d.* 1737, s. 1-15, 352-367. *BOA, MAD.d.* 17184, s. 98, 115.
584 *BOA, MAD.d.* 5088, s. 121-126, 134. *BOA, KK.d.* 4782, s. 15. *BOA, D.YNÇ,* 189-86.
585 *BOA, MAD.d.* 17171. *BOA, MAD.d.* 17173, s. 51.
586 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 657.
587 *BOA, MAD.d.* 17350, s. 23-54. Diğer bir deftere göre bu ortalara 2100 nefer yazılmıştı. *BOA, KK.d.* 3235.
588 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 114-115, 163, 185, 192, 243-245, 505-507, 634.
589 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet,* vrk. 56.
590 *BOA, C.AS.* 2879, 2979.
591 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme,* 1.
592 *BOA, D.YNÇ.d.* 34491. *BOA, MAD.d.* 17274, s. 91. *TSMA, E.* 481-39.
593 *Enverî Tarihi I. Cild,* 22.
594 *BOA, MAD.d.* 17355, s. 104.

142028 idi.[595] 1769 yılında Bender ordusuna 27907,[596] Kırım ordusuna 37.173 nefer yazılmıştı.[597] Uzun zaman sefer olmaması sebebiyle katılım fazla olmuş, ordulara çok fazla asker toplanmıştı. Ordulardan başka bazı kaleler ve bölgeler için yeniçeri yazılmıştı. Mesela Özi, savaşlarda mevcudu 10 binden fazlaya çıkarılan bir kaleydi. İbrail Kalesi ve saman ambarı muhafazasına 2481 nefer yazılmıştı.[598]

1770 yılı ve sonrasına ait kayıtların azlığı tashih ve be-dergâh mevcudunun tam tespitine mâni olmaktadır. Bu yıl toplanan asker önceki yıla göre oldukça azalmıştı. Ordu iaşesindeki sıkıntılar ve diğer bazı sebepler yüzünden sefere katılmama direnci artmış, ana orduda yeniçeri sayısı düşmüştü. Ancak bu tamamen gelenlerin azlığından kaynaklanmamış; yeniçeriler, daha çok müdafaa edilecek kalelerde ve sayıları artırılan seraskerlerin emrinde istihdam edilmişti. Bu yıl merkez orduya toplam 30 bin dolayında yeni nefer yazılmışsa[599] da bozgunun olduğu Kartal muharebesinde diğer birkaç cepheden gelenlerle mevcut 70 bine çıkmıştı. 1770 sonuna doğru İstanbul'dan gönderilen otuz ortanın mevcudu, yeni yazılanlarla 7.500'e çıkarılmıştı.[600] Kaleler, Eflak-Boğdan ve Kırım orduları düşünüldüğünde bu yıl 100 bin seviyesinde tashih ve be-dergâh yapılmış;[601] ayrıca oluşturulan Gürcistan ordusu ve buradaki kalelere de nefer yazılmıştı.

1771 yılı asker sevki emrinde ordu düzenini bozan paralı asker yerine daha fazla ocaklı asker yazılacağı ifade edilmiş,[602] bu değişiklik sayılara da yansımıştı. Sadece merkez ordusuna, kışlaktan hareket ettikten kısa müddet içinde 62611 nefer yazılmış;[603] Vidin ordusu seraskeri Muhsinzâde Mehmed Paşa emrine ise yaklaşık 40 bin nefer toplanmıştı.[604] Temmuz 1771'de İstanbul'da yazılan yaklaşık 5000 nefer de cepheye gönderilmiş,[605] Bender ve Kırım ordularıyla beraber yazılanlar 150 bin seviyesine çıkmıştı.

Savaşın sonraki yıllarında da benzer sayılar oluştu. 1772'de ana orduya 50242 nefer yazıldı;[606] bu yıl sadece Özi Kalesi'ne Anadolu'dan 12 bin nefer sevk edildi.[607]

---

595 *BOA, MAD.d.* 17274, s. 95, 98. Bu tarihlerde yazılanlara ait bazı parça defterler için bk. *BOA, MAD.d.* 17360.
596 *BOA, MAD.d.* 17362. *BOA, C.AS,* 2709.
597 *BOA, MAD. d.* 17352, s. 59-60. *BOA, MAD. d.* 17363.
598 *BOA, MAD.d.* 17350, s. 7-18.
599 *BOA, D.BŞM.d.* 4123. *BOA, D.YNÇ.d.* 34509.
600 *BOA, MAD.d.* 17373. *BOA, D.YNÇ.d.* 34509.
601 Bu yıl yazılanlara ait bir defter için bk. *BOA, MAD.* d. 17369.
602 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1019-1023.
603 *BOA, MAD.d.* 17383.
604 *BOA, MAD.d.*19400, s. 7.
605 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme,* 19. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 673.
606 *TSMA, E.* 1136/25.
607 *BOA, C.AS,* 44520.

1774 yılında Bolu'dan Sivas'a kadar olan yerden Özi'ye 8 bin, Taman tarafına 15 bin asker gönderildi.[608]

1787-92 harpleri sırasında iki devletle savaşıldığı için tashih ve be-dergâh fazla yapılmış; sefer emirlerinde külliyetli askere ihtiyaç olduğu sürekli tekrarlanmıştır. Bu savaşın sürdüğü 1789 yılında ordularda ve kale muhafazalarında bulunanlara ilaveten 100 bin yeniçeri yazılması hedeflenmiş;[609] bu yılki sefere ait diğer bir tertibe göre ise sadece Anadolu'dan 70 bin yeniçeri istenmişti.[610] 1791 yılında Rumeli'deki kazalardan baharda istenen yeniçeri sayısı 40030[611] iken bir sonraki yıl daha fazla nefer toplanacağı sefer emirlerinde gösterilmiştir.[612]

1798'de başlayan Mısır seferinin ilk yılında tashih ve be-dergâh uygulanmamış, diğer yollarla yakın yerlerden yeniçeriler toplanmıştı.[613] Savaşın sonraki yıllarında bu uygulamaya başvurulsa da toplam sayı 40-50 bini geçmemişti.[614]

1806-12 Rus harplerinde yıllara göre değişmekle birlikte 150-200 bin yeniçeri tashih ve be-dergâh yapılmıştı.[615]

1.5.5. Sulh Döneminde Ocağa Kanuni Yollarla Nefer Alımı

1.5.5.1. Tashih

Esâmîsi olmayan yeniçeriler savaş döneminde cebren savaşa götürülüp tashih edilirken sayının savaş dönemine göre çok azaltıldığı sulh zamanında maaş için esâmî sahibi olmak isteyenler, eğer ocaktan veya diğer devlet adamlarından destek bulamazsa epeyce uğraşmak zorunda kalmışlardı. Sefer için mecburi tashih savaş müddetine ve verilen fermana bağlanarak toplu yapılmaktaydı. Oysa sulh zamanlarındaki tashih ferdiydi, herkes kendi silinen esâmîsini açtırmak için mücadele etmekteydi. Bunun için zaman kısıtlaması yoktu, çalıklar her zaman tashih olmak için başvurabilmişti. Kısa süre sonra veya birkaç sene içinde tashih olanlar olduğu gibi on yıllar boyunca esâmîsiz kalanlar da tashih edilmiştir.[616] Özellikle seferlere katılmamış olanlar, uzun süre çalık kalmıştı. Mesela 1717 Varadin seferi sonrası

608 *BOA, AE.SABH.I*, 12406.

609 *BOA, KK.d.* 39/4. Sefer için defterde gösterilen miktardan fazla asker yazılmıştı. Muhtemelen savaş icabı karar değiştirildiğinden daha fazla yazılmıştı.

610 *BOA, A.MHM.d.* 188, 12-32. 1790 yılında Anapa seraskerinin emrine Anadolu'dan 30 bin asker verilmişti. Bunların ekseriyeti yeniçeriydi. *BOA, C.AS*, 49999.

611 *BOA, A.MHM.d.* 961, s. 1-2.

612 *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26.

613 *BOA, A.MHM.d.* 207, hk. 328, 428-438, 721-725, 728, 911, 967.

614 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 152-154.

615 Bu savaştaki bazı sayılar hakkında *Sefere Katılan Yeniçeri Sayıları* kısmında malumat vardır.

616 *BOA, D.YNÇ*, 145-191. *BOA, D.YNÇ*, 101-14. *BOA, D.YNÇ*, 89-65. *BOA, D.YNÇ*, 164-255. *BOA, D.YNÇ*, 165-345.

çalınan 2. bölükten bir şakirt, 1730'da yeniden yazılmak istemiş,[617] 1741 yılında, yirmi yıldır çalık olan 15. cemaatten emekli bir yeniçeri tashih olmuştu.[618]

İsimleri yanlışlıkla veya hileyle silinenler, esâmîlerini kısa sürede ve bir şarta bağlı olmadan geri alırlardı. Ancak bunların dışındakilerin savaş dönemindeki tashihten farklı olarak mutlaka bir mahlûl vermesi şarttı ve sadece bunu sağlayabilenler yeniden isimlerini açtırabilirdi.[619]

Sulh zamanındaki tashihte savaşa elverişlilik de aranmaz, yaşa veya fiziki duruma bakılmadan tashih işlemi yapılırdı.[620] Mesela 1737'de 46. cemaatten yüz yaşında bir yeniçeri tashih olmuştu.[621] Emekliler de çalık olabildiğinden onlar da tashih edilip müktesep haklarıyla tekrar maaşa bağlanmıştı.[622] Solaklar, süvari zağarcı ve sekbanlar da aynı usullere tabi olmuştu.[623] Tashih için idarenin kararı gerektiğinden her dereceden ocak görevlisi; oğulları, kardeş veya diğer akrabalarını tashih ettirmek için uğraşmıştır.[624]

Sulh zamanındaki tashihin savaş dönemindekinden diğer bir farkı ise, herkes için belirlenen sabit yevmiyeden değil, kendilerinin daha önce sahip oldukları yevmiye üzerinden veya terakkiyle tashih olmalarıydı. Bu yüzden tashih ve be-dergâh olduğunda bu uygulamaya tabi olmayıp İstanbul'da eski yevmiyesi üzerinden tashih olmak isteyenler çıkmaktaydı.[625] 1736'da 9. bölükten başeski Mehmed İstanbul'da tashih olmak isteyince kendisine, "git tashih ve be-dergâhla ol" denilmiş, ama o bittiğini ileri sürerek tashihini istemişti.[626]

1.5.5.2. Kuloğullarının Kaydı

Yeniçerilik irsi hale gelince neferleri tanıtmak için artık kayıtlara babaları veya soyları izahat olarak yazılmıştır. Baba-oğul durumundan başka yeğen, amca veya diğer akrabalık ilişkileri yeniçerilerin arzlarında veya resmî kayıtlarında gösterilmiş, hatta bu tür münasebetlere dayanılarak özlük işlerinde kolaylık talep edilmiştir. Babalar ve oğullar birbirlerinin tashih, yer değiştirme, senetlerin yenilenmesi gibi esâmî işlemlerini takip etmiş, seferlere veya diğer görevlere beraber gitmişlerdi.

617 *BOA, D.YNÇ*, 101-245.
618 *BOA, D.YNÇ*, 164-255.
619 Bu husus sonraki bölümde anlatılacaktır.
620 *BOA, D.YNÇ*, 112-249. *BOA, D.YNÇ*, 212-42.
621 *BOA, D.YNÇ*, 146-448.
622 *BOA, D.YNÇ*, 341-44. *BOA, D.YNÇ*, 119-260.
623 *BOA, D.YNÇ*, 145-176, 203, 288. *BOA, D.YNÇ*, 341-17. *BOA, D.YNÇ*, 342-29. *BOA, D.YNÇ*, 281-53, 254. *BOA, D.YNÇ*, 159-260.
624 *BOA, D.YNÇ*, 268-229.
625 *BOA, D.YNÇ*, 122-335. *BOA, D.YNÇ*, 136-106.
626 *BOA, D.YNÇ*, 132-105.

Yeniçeri sayısının artışıyla fazlalaşan kuloğulları sefere çağrılarak tashih ve be-dergâh fermanıyla gönüllü veya gönülsüz yeniçeri yapılmıştı.[627] Bunların çok büyük kısmı, düşük yevmiyeye rağbet etmeyerek seferden sonra evlerine dönmüş ve babalarıyla beraber veya kendi başlarına işiyle gücüyle meşgul olmuştu. Ortalarla bulunma gönüllülük şekline dönüştüğünden hizmet etmek ve ortalarda yükselmek isteyenler odalarında kalmıştı. Sulh dönemindeki tashih de olduğu gibi yeniçeri oğullarının kaydı azaltılmıştı. Ancak iktidarın sürekli yeni nefer yazılmaması için bastırması[628] karşısında orta hizmetlerinin görülmesi için buna her zaman ihtiyaç duyulmuştu.

Kuloğullarının ilmiye sınıfı dahil olmak üzere yeniçerilik dışında istihdam yolları her zaman açıktı. Mesela serdengeçti ağası Hacı Ali Ağa'nın divan-ı hümâyûn kaleminden yetişen oğulları, sadrazam Naili Abdullah Paşa'yla yeniçeri kâtipliği de yapan Ebubekir Efendi idi.[629]

Bahsedilen durumlara rağmen maaş geliri elde etmek için esâmî peşinde olanlar çoktu. Ortalarıyla münasebeti kesilmemiş neferlerin, orta ihtiyarlarının ve zabitlerin oğulları özellikle esâmî almak için uğraşmışlardı. Ortalarda hizmet etmek, karakullukçu olmak için esâmî sahibi olmak şart değildi. Ancak kuloğullarına, daha iyi hizmet etmeleri ve az da olsa gelirlerinin olması için esâmî temin edilmişti.[630] Kuloğulları da zaten ortalarda hizmet ettiklerini, kârhanelerde çalıştıklarını beyanla yazılmaya layık olduklarını göstermişlerdir. Tabii yazılmak için mahlûl sunma şartı onlar için de geçerliydi.

Yeniçeriler ölünce oğulları esâmîlerini getirerek yerlerine yazılmakta, taşrada yaşayanlar hemen bunun için İstanbul'a gelmekteydi.[631] Babalarının esâmîlerinin yüksekliğine göre onlara başlangıç yevmiyesi verilirdi.[632] 1726'da 3. cemaate mensup Mehmed seferde ölünce karısı Hanife Hanım, "üç tane uşağının yetim kaldığı ve geliri olmadığını" beyan ederek esâmî istemiş, oğullarından Abdullah babasının ortasına 8 akçeyle yazılmış ve İstanbul'da kalması için kayıt konulmuştu.[633]

627 *BOA, D.YNÇ.d.* 34377, 34408. *BOA, D. BKL.d.* 32582. *BOA, D.YNÇ,* 82-329. *BOA, D.YNÇ,* 221-155. *BOA, D.YNÇ,* 237-291. *BOA, D.YNÇ,* 260-443. *BOA, D.YNÇ,* 267-307. *BOA, D.YNÇ,* 125-11. *BOA, D.YNÇ,* 179-81. *BOA, D.YNÇ,* 310-50. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 254.

628 *BOA, İE. AS,* 7745. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1198. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1126.

629 *Enverî Tarîhî, Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)* (Ümmügülsüm Filiz Bayram), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2014, 332.

630 Bu husus için sonraki bölümde *Mevcut Artışının Ortaların İdaresine Tesirleri* kısmına bakınız.

631 *BOA, D.YNÇ,* 106-113. *BOA, D.YNÇ,* 260-328. *BOA, D.YNÇ,* 267-89. *BOA, DYNÇ,* 294-360. *BOA, AE.SMHD.I,* 5049.

632 *BOA, D.YNÇ,* 267-89.

633 *BOA, D.YNÇ,* 88-53. Haziran 1728'de nakkaş olan Musa ölen babasının esâmîsiyle kendisini ocağa kaydettirmişti. *BOA, C.MF,* 1226.

6 Ekim 1728'de, tüfenkçiler kârhanesinde usta olan Ahmed ölünce oğlu Mustafa tüfek imal edecek ehliyette olduğundan babasının yerine yazılmıştı.[634] 1735'te 27. cemaatten kuloğlu, karakullukçu olarak hizmet ettiği ortaya, babası ölünce onun esâmîsiyle yazılmış ve ortanın bulunduğu Anabolu'ya gitmişti.[635] 1741'de Belgrad'dan gelen Mustafa, birinci bölükte kayıtlı babasının ölümü üzerine, onun tek oğlu olarak 20 akçelik yevmiyesinin 10 akçesiyle yazılmıştı.[636] 1763'te, 41 akçelik esâmî sahibi ve Bender'de bulunan 53. bölüğün emeklisi olan Ahmed'in ölümü üzerine oğlu Feyzullah 8 akçeyle ocağa kaydedilmiş, yevmiyenin diğer kısmı hazineye kalmıştı.[637] 1764'te Ahısha ağası Mehmed Ağa'nın oğlu Mustafa'ya, babası ölünce esâmî verilmişti.[638]

Ölen yeniçerilerin birden fazla oğluna esâmî verilmesi mümkündü. Babalarının mahlûl esâmîsinin yevmiyesi yüksek olduğunda bu hususta daha kolaylık gösterilmekteydi. 1723'te Ur'da vefat eden Külahçı Ali Ağa'nın iki oğlu 29. sekbanlara kaydedilmiş;[639] 1760'ta Vidin'de 2. bölüğün 43 akçe yevmiyesi olan emekli başeskisi Ahmed ölünce üç oğlu da esâmî istemiş, ancak ikisine 8'er akçeli esâmî verilmişti.[640] 1729'da Tatarpazarı'nda ölen 2. bölükten İbrahim Çavuş'un karısı, büyük oğlunun esâmîsi olduğundan küçük oğlunu babasının yerine kaydettirmişti.[641]

Sağ yeniçerilerin oğulları da ocağa kaydedilir; duruma göre birden fazla oğulun yazılmasına mâni olunmazdı. Babaları oğullarını kaydettirmek için uğraşır, onlar için mahlûl bulurdu. 1745'te Limni Kalesi başçavuşunun dört oğlu farklı ortalara yazılıydı.[642] 1737'de bir odabaşının oğlu olan 25. sekbanlara kayıtlı Osman kalem şakirtlerindendi.[643] 1723'te ağa kapısındaki kapıcı kârhanesi ustasının 3. cemaate yazılı büyük oğlu ölünce onun esâmîsiyle küçük oğlu aynı ortaya kaydedilmişti.[644] 1730'da Kandiye'de görev yapan bir çavuşun üç oğlu da bu kaleye kayıtlıydı.[645] 1764'te Hanya Kalesi başçavuşunun oğlu, babasının hizmetinde bulunmaktaydı.[646] 1763'te 34. cemaatten alemdar Osman 22 akçelik yevmiyesinin 7 akçesinden feragat edince 4 akçeyle bir oğlu, 3 akçeyle diğer oğlu kaydedilmiş-

634 *BOA, D.YNÇ*, 94-32.
635 *BOA, D.YNÇ*, 124-284
636 *BOA, D.YNÇ*, 165-279.
637 *BOA, D.YNÇ*, 261-164
638 *BOA, D.YNÇ*, 267-69.
639 *BOA, D.YNÇ*, 101-71.
640 *BOA, D.YNÇ*, 247-170.
641 *BOA, D.YNÇ*, 96-59.
642 *BOA, D.YNÇ*, 189-83.
643 *BOA, D.YNÇ*, 136-224.
644 *BOA, D.YNÇ*, 81-336.
645 *BOA, D.YNÇ*, 99-83.
646 *BOA, D.YNÇ*, 267-181.

ti.[647] 1765'te Niğbolu'da Mehmed Çavuş, oğlunu ocağa yazdırmak için bir mahlûl vermişti.[648]

Oğullar çoğunlukla babaların ortalarına yazılmışlardı ancak diğer ortalara yazılanlar da vardı. 1727'de 60. bölükten İsmail ölünce oğlu Mustafa babasının esâmîsiyle 10. sekban bölüğüne kaydolmuştu.[649] 1741'de babasının çorbacı olduğu ortaya kayıtlı bir yeniçeri, dedelerinden beri mensubu oldukları 58. bölüğe geçmişti.[650] Aynı yıl Bender'de bulunan 46. cemaati yoldaşı baba, oğlunu kendi ortasına yazdırmıştı.[651]

İstanbul'da yeniçerilerin üstlendiği bazı hizmetler babadan oğula geçer hale gelmiştir.[652] 1724'te Unkapanı bevvâbı (kapıcısı) ölünce esâmîsi oğluna verilmiş ve 73. cemaatte yazılmıştı. 1726'da Gence'ye savaşa gönüllü giden 3. bölükten köşk bekçisi Bekir harpte ölünce yerine oğlu Ahmed'i vermişlerdi.[653] Mart 1741'de suyolu hizmetinde görevli 46. cemaatten Hüseyin ölünce oğlu Mehmed onun yerine kaydedilmiş;[654] 1760'ta ölen Edirnekapı bevvâbı 62. cemaatten Osman'ın yerine oğlu Numan verilmişti.[655] Oğulların babaları yerine yazılması tâlib-i ilimlerde[656] de vardı.[657] 14 Eylül 1779'da serdarlar kâtibi, *ebâ an-ced* (ceddinden beri) bu görevi yaptıklarını beyan etmiş;[658] aynı görev daha sonra da babadan oğula geçer şekilde yürütülmüştü.[659]

Emekli veya halen görevde olan odabaşılar, ihtiyarlar ve kârhane ustaları, oğullarını yazdırmada sıkıntı çekmezdi.[660] 1728'de 16. cemaatten emekli odabaşı Mustafa, esâmîsiz olarak odada hizmet eden oğlunu bulduğu bir mahlûlle kendi odasına yazdırmış;[661] 1732'de 95. cemaatte esâmîsi olmadan *kazan hizmetinde olan* yani karakullukçuluk yapan başkorucunun oğlu, babasının bulduğu mahlûlle kaydedilmişti.[662] 1726'da, mumcular kârhanesi ustasıyla oğlu beraber görev yap-

---

647 *BOA, D.YNÇ*, 264-89.
648 *BOA, D.YNÇ*, 268-169.
649 *BOA, D.YNÇ*, 92-326.
650 *BOA, D.YNÇ*, 165-35.
651 *BOA, D.YNÇ*, 178-176.
652 *BOA, C.TZ*, 4402.
653 *BOA, D.YNÇ*, 88-59, 182.
654 *BOA, D.YNÇ*, 162-418.
655 *BOA, D.YNÇ*, 244-201.
656 Talib-i ilimler için *Seferden Muaflar* kısmına bakınız.
657 *BOA, D.YNÇ*, 162-379. *BOA, D.YNÇ*, 267-214. *BOA, D.YNÇ*, 82-68. *BOA, D.YNÇ*, 232-107.
658 *BOA, C.AS*, 52234.
659 *BOA, C.TZ*, 4402.
660 *BOA, D.YNÇ*, 105-286.
661 *BOA, D.YNÇ*, 92-98.
662 *BOA, D.YNÇ*, 107-14.

maktaydı.[663] 1763'te Bosna'da alemdar Mustafa, temin ettiği bir mahlûlle oğlunu kendi ortası 76. cemaate aldırmıştı.[664]

Ağaların oğulları daha imtiyazlıydı ki babaları sayesinde rahatça kayıtları yapılmış, süvari sekban ve zağarcılar gibi itibarlı birliklere onlar tercih edilmişti.[665] III. Mustafa dönemine ait kayda göre, Edirne ağasının oğlu olan Seyyid Mehmed, ilim ve kalem erbabından olduğu için divan şakirtleri arasına yazılmıştı.[666] 1691'de bir ağa, oğlunun atlı sekbanlara kaydını kolaylaştırmak için mensuplarından birini yüksek yevmiyeyle emekli ettirmişti.[667] 1730'da süvari zağarcılardan biri eski yeniçeri ağası Koca Mahmud Paşa'nın oğluydu.[668] 1743 başlarına ait bir deftere göre atlı zağarcılara; paşalar, turnacıbaşı, sekbanbaşı ve diğer ağaların oğullarıyla zağarcıbaşının kardeşi kayıtlıydı.[669] 1759'da Eğriboz ağası Abdurrahman Ağa Niş Kalesi'nde olan oğlunu yanına getirmişti.[670] 1764 yılında 64. zağarcılar ortasında büyük ihtimalle ağa oğlu olan üç kardeş vardı.[671] 1770'te eski Bağdad ağasının oğlu, süvari sekban yapılmıştı.[672]

Atlı sekban ve zağarcıların yetimlerinden bu birliklere yazılma da çok fazlaydı. Çünkü bunlar mülazım olarak hizmet etmektelerdi.[673] 15 Temmuz 1731'de ölen süvari sekbanın yerine oda yetimi kaydedilmişti.[674] Süvari zağarcı Ahmed 12 Ocak 1742 tarihli arzıyla, görevinin oğluna verilmesi şartıyla yaşlılık dolayısıyla emekli olacağını bildirmişti.[675]

Solakların durumu diğer orta ve birliklerden farklıydı. Solaklık orta yetimlerine mahsustu ve gediklerdeki boşalmada sadece bunlar yazılırdı.[676]

Ocak imalathanelerinde çalışan yeniçeri oğulları ve gönüllü çıraklara ustaları tarafından esâmî bulunurdu. Meşkçi kârhanesinde beş yıl ulufesiz hizmet eden ve yeniçeri odalarında yatan Halil İslimiye adlı bir kişi, 1724'te esâmî talep ettiğinde

663 *BOA, D.YNÇ*, 89-350.
664 *BOA, D.YNÇ*, 261-2.
665 *Tehîsü'l-Beyân*, 149.
666 *BOA, AE.SMST.III*, 7088.
667 *BOA, D.YNÇ*, 44-451.
668 *BOA, D.YNÇ*, 98-388.
669 *TSMA, D.* 5325/1.
670 *BOA, D.YNÇ*, 237-107.
671 *BOA, D.YNÇ*, 257-251.
672 *BOA, D.YNÇ*, 294-334.
673 *BOA, İE.*AS, 330. *BOA, D.YNÇ*, 86-199. *BOA, D.YNÇ*, 96-80. *BOA, D.YNÇ*, 103-101. *BOA, D.YNÇ*, 111-192. *BOA, D.YNÇ*, 202-113, 116.
674 *BOA, D.YNÇ*, 103-14.
675 *BOA, D.YNÇ*, 160-29.
676 *BOA, D.YNÇ*, 82-71, 92, 98 232. *BOA, D.YNÇ*, 86-11, 14, 157, 243, 246. *BOA, D.YNÇ*, 94-308. *BOA, D.YNÇ*, 103-20, 104. *BOA, D.YNÇ*, 111-59,83. *BOA, D.YNÇ*, 232-113, 116. *BOA, D.YNÇ*, 247-10. *BOA, D.YNÇ*, 423-35. *BOA, İE.AS*, 512, 1104. *BOA, AE. SMHD.I*, 12521.

89. cemaate yazılmıştı.[677] 1730'da çamaşır kârhanesinden mülazım olarak çalışan ve vazifesini iyi yapan Ali Süleyman adlı kişi, bu kârhanede çalışan birinin yerine 9. cemaate yazılmış; aynı tarihlerde yine bu imalathanede mülazım olan Hasan Hüseyin adlı kişi 27. cemaate alınmıştı.[678]

1.5.5.3. Küçükler

Yeniçeri oğullarının istihdamında diğer bir usul 17. yüzyılın sonunda ortaya çıkmış; bu yolla artık çok küçük çocuklar bile yeniçeri yazılmıştı. Osmanlı askerî düzeninde timarlı sipahilerin küçük çocuklarına babaların timarları verilmesi en başından beri mevcuttu. Ulufeli sınıfların hizmet birimlerinde de küçük yaşta kişiler istihdam edilmişti. Devşirme döneminde acemi oğlanları, Türk üzerinde çocukluk dönemlerini geçirmiş ve acemi ocaklarında bedeni gelişmelerini tamamlamış olduklarından genel durum itibarıyla küçüklükten kurtulmuşlardı. Kuloğulları da Acemi Ocağı'na alındıklarından yetişmiş olarak yeniçeriliğe geçmişlerdir.[679] Eğer ortalarda hizmet eden oğlanları kastetmediyse, muhtemelen acemilikten erken çıkılmasından kaynaklı bazı küçük yaştakiler yeniçeri yapılmıştı ki müverrih Selânikî 1594 yılında *sabi* olanların sefere götürülmediğini yazmıştır.[680]

Diğer ocaklara nispetle bütün eğitimlerin ocak içinde olduğu bostancılarda küçük sayısı daha fazlaydı. Mesela 1670 yılına ait bir defterde bostancılar arasında 128 küçük vardı.[681]

17. yüzyılda askerî kesimin büyümesi ve büyük kısmının maaşsız olması, dirliklerin askerlik hizmeti karşılığında verilmesi vasfının kaybedilmesi neticesini de doğurmuştu. Geçim maksatlı verildiğinden askerliğe uygun olsun olmasın çocukların dirlik sahibi olması oldukça yaygınlaşmış; bazı görevlerin babadan oğula geçmesiyle özellikle 18. yüzyılın ortasından itibaren zabitliklere bile çocuk ve iş göremez yaşta olanlar tayin edilebilmişti. Mesela 1771'de, Midilli yerli topçubaşının sekiz yaşında ve iş göremez olduğu bildirildiği halde babasından kaldığından buna dokunulmamış ancak yerine bir vekil tayin edilmişti.[682] 1807 yılında Vidin'deki yerli ağalarının çoğunun çocuk olduğu ve hizmet edemedikleri hususu şikâyete sebep olmuştu.[683]

1690'larda Yeniçeri Ocağı'nda da benzer bir durum ortaya çıktı; yeniçerilerin çok küçük, hatta bebek yaştaki erkek çocukları ocağa yazıldı. Bu kişilerin sağir yani

677 *BOA, D.YNÇ*, 83-358.
678 *BOA, DYNÇ*, 101-399, 402.
679 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da (s. 157) acemiler içinde bile küçük olmadığı yazılıdır.
680 *Tarih-i Selânikî*, I, 365.
681 *BOA, D.YNÇ*, 35-223.
682 *BOA, C.AS*, 1552.
683 *BOA, C.AS*, 3787.

küçük oldukları, kayıtlarda özellikle gösterildi[684] ve hususi *küçük esâmîsi* oluşturuldu. Esâmî sadece babası ölmüşlere verilmese de ocağa kaydedilmeleri, nân-horegânların sayılarıyla alakalı düzenlemeyle beraber ve birbirleriyle bağlantılı şekilde düşünülmüştü. 17. yüzyılın ortalarına kadar sürekli artan ve sabit olmayan nân-horegân sayısı 1640'larda 3.022'ye, 1690'ların başında ise her ortanın mevcuduna göre yetim sayısı belirlenerek 2.022'ye sabitlendi. Daha sonra da değiştirilmedi, ocak kaldırılıncaya kadar 2.022 nân-horegâna tayinat ve tahsisat verildi.[685]

Küçük esâmî verilmesi 1692 sonu veya 1693 başlarında uygulamaya geçirildi.[686] İlk başladığında sayı birkaç kişiydi ve sadece bazı ortalarda vardı. Zamanla çoğalsalar da esas artış 1710'lardan sonra oldu.[687] Bu esâmîdeki aşağıda bahsedilek bazı uygulamalar yüzünden sayıları Eylül 1723'te 981'e, 1729'da 1100'e çıkmış; 18. yüzyılın sonuna doğru 5 bini geçmişti.[688] Küçükler ortaların kendi defterlerinde, isimleri üzerine kimin oğlu olduğu yazılarak gösterilmişti.[689]

Küçük kaydedilenlerin yaşında herhangi bir sınırlama yoktu, bebeklere bile esâmî verilirdi. Bunların anneleri, büyükanneleri, dedeleri veya diğer akrabaları esâmî için müracaatta bulunurdu. Küçüklerin çoğu, savaşta veya savaş dışında ölen babaları yerine yazılmış, bunlara ocak idaresince oldukça müsamaha gösterilmiştir. Babaları öldüğünde yazılmaları için hemen mahlûl esâmîyi ocak idaresine vermişler,[690] esâmîleri başkalarının eline geçtiğinde şikâyet ederek geri almak için uğraşmışlardı.[691] 1715'te Mora'da şehit olan yeniçerinin dört yaşındaki oğlu dedesi tarafından ocağa kaydedilmiş;[692] 1732 yılında şark tarafına görevle gittiğinde ölen Süleyman çavuşun karısı, kocasının yerine oğluna esâmî almıştı.[693] 1733'te

---

684 *BOA, D.YNÇ*, 229-78. *BOA, D.YNÇ*, 63-154.

685 1613'te 1655 (*BOA, MAD.d.* 6798, s. 1130, 1139), 1620'de 1940 (*BOA, MAD.d.* 6776, s. 331), 1635 yılında 2717 olan sayıları (*BOA, MAD.d.* 4793, s. 122-123), 1664'te ve sonrasında 3022 idi. *BOA, MAD.d.* 6955, s. 1117. *BOA, D.YNÇ*, 23-98. *BOA, MAD.d.* 6283, s. 759. *BOA, KK.d.* 2313, s. 1. *BOA, MAD.d.* 4056 s. 611'e göre 1691 Eylül'de hala 3022'ydi. Bu tarihlerden sonra değişmişti.

686 1692 yılına ait maaş defterlerinde küçük esâmîsi yoktur. *BOA, MAD.d.* 1713, 4293. *BOA, D.YNÇ.d.* 34040. 1692 sonu ve 1693 başı maaş defterinde tesadüf edilmemişken Mart-Mayıs/1693 dönemine ait maaş defterinde küçük esâmîsi vadır. *BOA, MAD.d.* 3953, s. 6. Bu tarihten sonraki defterlerin hepsinde küçük kaydı vardır. *BOA, MAD.d.* 1710, 1716, 1718, 1794, 1798, 3930, 3951, 4057. Bazı toplu küçük kayıtları için bk. *BOA, D.YNÇ*, 268-36, 53, 59, 65. *BOA, C.AS*, 2274. Acemi oğlanları arasında da küçük olarak kaydedenler bulunmaktaydı. *BOA, D.YNÇ*, 101-236.

687 *BOA, MAD.d.* 1735, 3931, 3937, 3939.

688 *BOA, MAD.d.* 1786, 3940. Küçük sayıları *Seferden Muaflar* kısmına bakınız.

689 *BOA, D.YNÇ.d.* 34325. *BOA, D.YNÇ.d.* 34343. *BOA, D.YNÇ.d.* 34350.

690 *BOA, D.YNÇ*, 99-68, *BOA, D.YNÇ*, 107-201, 227. *BOA, D.YNÇ*, 138-43. *BOA, D.YNÇ*, 145-334. *BOA, D.YNÇ*, 109-107. *BOA, D.YNÇ*, 148-334. *BOA, D.YNÇ*, 102-92. *BOA, D.YNÇ*, 161-134. *BOA, D.YNÇ*, 164-8, 294. *BOA, D.YNÇ*, 110-428. *BOA, D.YNÇ*, 125-247. *BOA, D.YNÇ*, 159-194. *BOA, D.YNÇ*, 59-62.

691 *BOA, D.YNÇ*, 158-147.

692 *BOA, D.YNÇ*, 86-86.

693 *BOA, D.YNÇ*, 109-134.

Azak'a çuha götüren 59. bölükten Ömer, gemi batıp boğulunca karısı yerine oğlu Bekir'i yazdırmış;[694] 1736'da gazzaz kârhanesinde usta olan 27. bölükten Hasan ölünce hanımı Hatice, oğlu Mustafa'yı 12. bölüğe dahil ettirmişti.[695] 1738 yılında 50. bölüğün emekli odabaşılarından birinin ölümü üzerine esâmîsi başka kişilerce ele geçirilmiş, karısı Ayşe, üç tane sağir evladı var diye şikâyette bulunarak oğullarından birini küçük yazdırmıştı.[696] Aynı yıl ölen eski mehterbaşının karısı birkaç gün içinde, babalarının maaşından başka gelirleri olmadığını beyanla Mehmed ve Mustafa adlı iki küçük oğlunu 1. cemaate yazdırmıştı.[697] 1739'da bir dede Avusturya-Rus savaşlarında ölen oğlunun yerine torununu 30. bölüğe yazdırmış;[698] yine aynı yıl, babası savaşta ölen 44. bölüğün yoldaşı Veli'nin oğlu, annesi olmadığını ve âmâ olmasına rağmen hafızlık çalıştığını beyan edip babasının odasından bir esâmî almıştı. Askerliğe uygun olmasa da hafızlık yaparken sürekli ağaya dua edeceğini de arzına eklemişti.[699] 1741'de 4. cemaatten Mustafa ölünce karısı Hatice Hanım, kucağındaki oğluna babasının esâmîsinin verilmesini talep etmiş ve almaya muvaffak olmuştu.[700] 50. bölükten Ahmed öldüğünde ise bir gün sonra anası torununu kucağına alarak yeniçeri ağası dairesi kapısına gelip oğlunun yerine torununu kaydettirmişti.[701] 1741'de 14. bölükten Mustafa'nın hanımı Hatice, daha kocasının cenazesi kaldırılmadan esâmîsini getirip oğlu Mehmed'i küçük olarak yazdırmıştır.[702] 1741'de Mehmed ve Mustafa adlı iki yetim, Hisarcık muharebesinde şehit olan babaları 2. bölükten Hüseyin'in yerine kaydolmak istemiş; ancak sadece Mustafa başkasının mahlûlüyle babasının odasına kaydedilmişti.[703]

---

694 *BOA, D.YNÇ,* 113-469.

695 *BOA, D.YNÇ,* 134-216. 1737'de 6. bölükten Kartal'da oturan emekli odabaşı İsmail öldükten sonra karısı esâmîsiyle küçük oğlunu yazdırmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 139-11.

696 *BOA, D.YNÇ,* 138-75.

697 *BOA, D.YNÇ,* 150-340. 1738'de 15. bölükten emekli İbrahim ölünce büyük oğlu babasının mahlûlünü yeniçeri ağası dairesine getirip küçük kardeşi Süleyman'ın esâmîsi olmadığını beyanla onu babasının ortasına yazdırmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 143-227.

698 *BOA, D.YNÇ,* 153-290.

699 *BOA, D.YNÇ,* 158-252. 1740'da hasta yatağında ölen 57. cemaatten Hüseyin'in karısı, borçları olduğu ve geçinmeye durumu olmadığını sebep göstererek küçük olan oğlu Ahmed'i babasının odasına yazdırmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 157-74.

700 *BOA, D.YNÇ,* 162-38.

701 *BOA, D.YNÇ,* 164-213. Aynı yıl Üsküdarlı bir kadın, küçük yaştaki oğlu Osman'a daha önce esâmî verileceğinin vadedildiğini beyanla, mahallelerinde önceki gece ölen bir yeniçerinin mahlûlünü vermişti. *BOA, D.YNÇ,* 164-5.

702 *BOA, D.YNÇ,* 161-226. 1741'de iki küçük kardeşin akrabalarından biri, temin ettiği mahlûlle onları 14. cemaate yazdırmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 162-83. 1741'de ölen bir çavuşun oğlu, yeniçeri yetimi olarak 3 akçeyle istediği 46. bölüğe yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 165-182.

703 *BOA, D.YNÇ,* 162-308. 1741'de küçük yetim kuloğlu Mehmed, hiçbir geliri bulunmadığı ve annesinin fakir olduğu beyanıyla esâmî istemiş, babasının bölüğü olan 52. bölük yerine 33. bölüğe kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 163-71. 1743'te 14. bölükten Halil'in oğlu, anasının arzıyla küçük olarak yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 181-388.

1759'da esir olan 12. cemaatten Mehmed'in esâmîsi, öldüğü iddiasıyla silinmişken babasının hayatta olduğunu iddia eden oğluna Kapıkıran Mehmed Ağa 3 akçeyle küçük esâmîsi vermiş, baban geldiğinde esâmîsini veririz demişti.[704]

Birden fazla oğulun yazılmasında bir düzen yoktu. Bunda ölen kişinin esâmîsinin yevmiye miktarı belirleyiciydi. 1737'de İzmitli 52. bölükten emekli Ömer'in vefatı ardından 14 akçelik mahlûlünden yetim kalan dört oğlu esâmî istemişti, ancak sadece bir tanesi 5 akçeyle küçük kaydedilmişti. Aynı yıl 56. bölükten serdengeçti ağası Yirmialtı Ali Ağa'nın 40 akçelik senediyle, üç oğluna 3'er akçelik küçük esâmîsi verilmişti.[705] 1741 yılında, eski kulkethüdası İsmail Ağa'nın hizmetlilerinden Ali'nin oğlu, küçük esâmî istediğini, daha önce yine dilekçe verdiğini hatta yeniçeri ağasına tütün çubuğu hediye ettiğini beyan etmiş ve kaydını yaptırmıştı.[706] 1733'te Atlızâde Tüfenkçibaşı'nın hanımı olarak kendisini tanıtan kadın, söz verildiği halde oğlunun küçük olarak kaydının yapılmadığını bildirip ısrarıyla onu 1. bölüğe yazdırmıştı.[707] 1745'te ölen çorbacının iki oğlu 56. bölüğe küçük olarak yazılmıştı.[708]

Yeniçerilerin kızlarından olan erkek torunlarına da esâmî verilmişti. Mesela 1727'de 24. bölükten emekli odabaşı Mustafa'nın karısı, kocasının esâmîsiyle kızının oğlunu küçük yazdırmıştı.[709] 1740 yılında yangın mücadelesi sırasında ölen 37. cemaatin emekli odabaşısı Seyyid Veli'nin karısı Fadime Hatun, ölen zevcinin esâmîsiyle kızının evladını dedesinin odasına kaydettirmişti.[710] 1742 yılında Mustafa Çavuş'un kızının oğlu Abdullah, ölen dedesinin yerine bir gün sonra küçük olarak yazılmıştı.[711]

Babaları sağ olan oğlanlar da küçük kaydedilmiş, hatta babaları bunun için uğraşmış, bazen kendi yevmiyelerinden feragat etmişti. Ağalar, odabaşılar veya diğer görevlilerin temin ettikleri mahlûllerin yevmiyeleri yüksek olduğundan oğullarına sağladıkları esâmîlerin yevmiyeleri daha fazlaydı.[712] Yeniçeri ağalarının bu şekilde kayıt için görevlilere vaatleri de olmuştu.[713] 1753'te 94. cemaatten Çolak Hasan kendi emekli yevmiyesinden 3 akçe vererek oğlu Ahmed'i yazdırmıştır.[714] 1730

704 *BOA, D.YNÇ*, 243-373.
705 *BOA, D.YNÇ*, 142-17, 20.
706 *BOA, D.YNÇ*, 163-265.
707 *BOA, D.YNÇ*, 112-243.
708 *BOA, D.YNÇ*, 190-194.
709 *BOA, D.YNÇ*, 58-5.
710 *BOA, D.YNÇ*, 159-10.
711 *BOA, D.YNÇ*, 177-266.
712 *BOA, D.YNÇ*, 81-86. *BOA, D.YNÇ*, 92-29. *BOA, D.YNÇ*, 98-59. *BOA, D.YNÇ*, 104-92. *BOA, D.YNÇ*, 162-245. *BOA, D.YNÇ*, 206-246.
713 *BOA, D.YNÇ*, 142-23.
714 *BOA, D.YNÇ*, 221-362.

yılında 61. bölükten İsmail bulduğu 49 akçelik mahlûlden kendisine terakki ve oğluna küçük kaydı istemiş, ancak sadece kendisine terakki verilmişti.[715] 1732'de odabaşı emeklisi ve Kandiye'ye kayıtlı yeniçerinin isteği üzerine küçük kayıtlı oğlunun ismi Kandiye'ye nakledilmiştir.[716] 1727'te 62. cemaatten Yakup, mevcut yeniçeri ağasının kulkethüdalığı zamanında oğlu için odabaşına bir küçük esâmî bulmasını emrettiğini ama odabaşının yapmadığını beyan ederek tekrar başvurmuş ve oğlunu kendi odasına kaydettirmiştir.[717] Sohum Kalesi'nin ağası Mehmed Ağa'nın oğlu, yeniçeri ağasına kaydolmak istediğini bildirmiş, kendisine birkaç gün sonra gel denmiş ve ardından kaydı yapılmıştı.[718] 1737'de, kışlalar yanındaki Mustafa Bey Mescidi imamı olan yeniçeri, oğlunu küçük yazdırmıştı.[719]

Küçükler sefere gitmediklerinden esâmîye bağlı bu kayıt, seferden muaf olmayı da gösteriyordu. Ancak hizmet edebilecek yaşta olanlar, karakullukçu olarak ortalarında ve çorbacıların hizmetlerinde bulunurdu.[720] Küçük esâmîleri olanlar durumlarında değişiklik olduğunda esâmîlerini değiştirirlerdi. Mesela 17 Ağustos 1730'da 24. bölükten Süleyman sefere gitmek istediğinden *küçük* kaydının kaldırılmasını istemişti.[721]

Küçük esâmîleri ilk başlarda 3 akçe yevmiyeden başlamak üzere 11 akçeye kadar verilmiş;[722] ancak Damat İbrahim Paşa zamanında 7 akçe üst sınırı getirilmiş ve hiç değiştirilmemişti. Mahlûlün durumuna göre ilk kayıtlar 7 akçeye kadar yapılmış;[723] en düşük 3 akçe yevmiyeler terakkiyle 7 akçeye kadar yükseltilmişti. Yevmiyelerinin artmasını isteyenler, esâmîyi değiştirip *büyük* yani 7 akçeden fazla yevmiye alabilen esâmîye çevirtmişlerdi.[724] 18. yüzyılın ikinci yarısında küçükler, yine sefere gitmekten muaf ama yevmiyesi çok yükselebilen koruculuğa geçmişlerdi.[725]

Küçüklerle ilgili diğer bir durum, sadece küçük esâmîleriyle kaydedilmemiş olmalarıydı. *Sabi veya sağir* olmaktan kaynaklı iş göremezlikleri yüzünden

715 *BOA, D.YNÇ*, 101-158.

716 *BOA, D.YNÇ*, 107-164. 1733'te 6. cemaatten hasta bir neferin karısı Ayşe, oğlunu babasının ortasına yazdırmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 112-14. 1734 yılında Vidin'de kayıtlı bir yeniçeri oğlunu bulduğu mahlûlle küçük kaydettirmişti. *BOA, D.YNÇ*, 117-458. 1741'de İbrahim adlı kuloğlu akrabalarından birinin esâmîsiyle babasının ortası olan 68. cemaate yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 164-32.

717 *BOA, D.YNÇ*, 84-424.

718 *BOA, D.YNÇ*, 146-259.

719 *BOA, D.YNÇ*, 142-167.

720 *BOA, D.YNÇ.d.* 34384. *BOA, D.YNÇ*, 84-220.

721 *BOA, D.YNÇ*, 99-29.

722 *BOA, MAD.d.* 3937.

723 1127/Lezez defterinde 11 akçeye kadar esâmîler bulunmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 3937. Daha sonraki defterlerde 7 akçeden fazla kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca bk. *BOA, MAD.d.* 1735. *BOA, C.AS*, 2274. *BOA, D.YNÇ*, 161-167.

724 *BOA, D.YNÇ*, 263-83.

725 *BOA, D.YNÇ*, 267-433. *BOA, D.YNÇ*, 268-02. *BOA, D.YNÇ*, 243-90, 87.

amel-mande kaydedilerek de muafiyetleri korunmuş; hatta bazıları küçük esâmîlerini amel-mande olarak değiştirmişlerdi. İlk başlarda küçük esâmîsi kalelere verilmediğinden kısıtlama, esâmî amel-mande yapılarak aşılmıştı. 1730'da 12. bölükten Recep, oğlu Ahmed'i kendi ortasına yazdırmış ve *sabi* olduğu için esâmîsine amel-mande kaydı koydurmuştu.[726] 1723'te 53. cemaatten Ahmed'in 3 akçelik küçük kaydı silinip amel-mande yapılmıştı.[727] 1724 yılında 1. bölüğün eski odabaşısı Halil'in aynı ortada 3 akçeyle küçük kayıtlı oğlu Mustafa, babasının öldüğünü ve 60 akçelik emekli esâmîsi kaldığını bildirmiş; kendisinin sabi olduğunu, üç kız kardeşiyle yaşadığını, elbise alacak parası olmadığını ve borçları olduğunu beyanla yevmiyesine zam istemişti. Esâmîsi 7 akçeye çevrilmiş ve amel-mande yapılmıştı.[728] 1737'de *sağir* Mehmed, Vidin savaşında ölen babasının yerine bu kaleye amel-mande yazılmıştı.[729]

Küçük esâmîsini hiç değiştirmeden kullananlar da vardı. Büyük yaştakiler, terakki talepleri olmadığı müddetçe küçük esâmîlerini değiştirmemiştir. Bu sebeple bütün küçük esâmîlerinin sadece küçük kişiler tarafından kullanıldığı durumu ortadan kalkmıştır. Ancak bu durumda, küçük esâmîlerinin sahiplerine sağladığı sefer muafiyetinin geçerliliği olmamıştı. Mesela 1739'da silinen bir küçük esâmînin sahibi, babasının odabaşı olduğu 1711 yılında yeniçeri ağası Yusuf Paşa'nın huzuruna çıkarılıp kendisine küçük esâmîsi verildiğini ve halen tasarruf ettiğini beyan etmiştir.[730] Yine bu tarihlerde emekli edilen eski başçavuşun oğlu Ahmed, küçük esâmîsini kırk senedir kullanıldığını anlatmıştır.[731]

Küçüklerden müteveffa (ölü) olarak kayıtları silinenler çok fazlaydı. Bu şekildeki kayıtların bir kısmı esâmîleri başkalarına geçirmenin yolu olsa da küçüklerden öldükleri için esâmîleri silinenler fazlaydı. 1733'te Osman adlı yeniçeri, 11. bölüğe ***küçük*** olarak kayıtlı oğlu Ahmed'in ölmesi üzerine küçük oğlu Hüseyin'i kaydettirmiş;[732] 1741'de 31. bölükten Ahmed, ölen oğlunun küçük esâmîsiyle kendisine emeklilik istemişti.[733] Babasının mahlûlüyle ***küçük*** olarak 20. cemaate yazılan İsmail 1756'da ölünce anası küçük kardeşini onun yerine yazdırmıştı.[734]

---

726 *BOA, D.YNÇ*, 99-62. *BOA, D.YNÇ*, 58-5. *BOA, D.YNÇ*, 155-433.
727 *BOA, D.YNÇ*, 81-134.
728 *BOA, D.YNÇ*, 83-391.
729 *BOA, D.YNÇ*, 226-16.
730 *BOA, D.YNÇ*, 153-68.
731 *BOA, D.YNÇ*, 145-385. 1734'te küçük esâmîsine sahip biri emeklilik talep etmişti. *BOA, D.YNÇ*, 120-62. 1763'te ise 64. cemaate zağarcıbaşı tüfenkçisi olan Çatalcalı Hüseyin, yirmi beş yıl küçük esâmîsi tasarruf etmişti. *BOA, D.YNÇ*, 257-281.
732 *BOA, AE, SMHD.I*, 2627.13.
733 *BOA, D.YNÇ*, 165-119.
734 *BOA, D.YNÇ*, 212-339.

1.5.5.4. İhtida Edenlere Dirlik Verme

Uygulaması yukarıda gösterilen, mühtedilere vazife verilmesi ve her divanda ihtida edeceklere dağıtılmak üzere para tahsisi geleneği 18. yüzyılda da devam ettirilmişti.[735] Nev-müslimlerin yeniçeri yapılması 18. yüzyılda mevcut olsa da 17. yüzyılın ilk yarısına nazaran çok azalmıştı. Bu durum ya mühtedilerin diğer ocaklara veya vazifelere verilmesinden yahut mühtedi sayısının azlığından kaynaklıydı. 1698 ve 1699 yıllarında Müslüman olan ve yeniçeri kaydedilen, hatta hemen sefere gitmek isteyenler vardı.[736] 12 Mart 1703 tarihinde 70 nev-müslime yeniçeri kisvesi verilmiş;[737] Kasım 1708'de esirlerden ve diğer kişilerden Müslüman olan 27 kişiye yeniçerilik verilmişti.[738] 1720 yılında kendini sabi ve yeni Müslüman olmuş gösteren Ahmed'e 3 akçe küçük yevmiyesi verilmiş;[739] 1727'de divanda Müslüman olup Mehmed adını alan bir kişi, sünnet olup iyileştikten sonra kendisine vadedildiği üzere 30. bölüğe kaydolmayı istemişti.[740] 1730 yılında Mehmed adını alan yaşlı bir nev-müslim, Bozcaada Ağası Salih Ağa'nın başkasına ait bir esâmî verdiğini ama sonra elinden alındığını anlatmış, kendi adına düzenlenmiş bir esâmî verilmesini sağlamıştı.[741] 1735'te divanda İslamiyet'i seçen Süleyman, 93. cemaati istediğinden yeniçeri ağası buraya kaydettirmiş ve karakullukçu olarak hizmete başlamıştı.[742] 1741'de nev-müslim İbrahim, kendisine esâmî sözü verilen 25. cemaate kayıt olmak istemiş; bu orta şark seferinde olduğundan kayıt yapılamayacağı kendisine bildirilince ısrar etmiş ve sefere katılmayı kabul ederek ortaya kayıt olmaya muvaffak olmuştu.[743] 1745'te nev-müslim Hasan 22. bölüğe kaydedilmiş ve Vidin Kalesi'ne gönderilmişti.[744] 1765'te Müslüman olan Bekir alt isim olarak *İslam'ı* seçmiş, 29. cemaate yazılıp talebi üzerine Sakız'a görevlendirilmişti.[745] Nisan 1761'de Edirne'de ölen Mısırlı tüccar Hacı Ahmed, 5. cemaate mensup mühtedi yeniçeriydi.[746]

Nadir görülen diğer bir durumsa Müslüman olmuş köleleri, sahiplerinin ocağa kaydettirmesiydi. Patrona İsyanı sırasında bir kişinin talebiyle Süfyan bin Yusuf

---

735 Nâilî Abdullah Paşa, *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat, BOA, A.d.* 359, vrk. 63-68.
736 *BOA, AE.SMST.II,* 8441, 10033, 11231, 11237, 11297, 11423, 12318, 12445, 13411.
737 *BOA, AE, SMST.II*, 7887.
738 *BOA, D.YNÇ*, 49-191.
739 *BOA, D.YNÇ*, 67-299.
740 *BOA, D.YNÇ*, 89-80.
741 *BOA, D.YNÇ*, 101-170.
742 *BOA, D.YNÇ*, 123-35.
743 *BOA, D.YNÇ*, 163-11.
744 *BOA, D.YNÇ*, 189-20.
745 *BOA, D.YNÇ*, 267-83.
746 *BOA, C.ADL*, 4127.

adlı bir gulam 7 akçeyle küçük kaydedilmişti.[747] 1762'de Hacı İsmail adlı yağ kapanında tüccar ve azatlı kölesi Hüseyin 1. bölüğe kayıtlıydılar.[748]

1774 yılında garip bir durum yaşanmıştır. İstanbul'a Rus elçisiyle beraber gelen kişilerin çoğu Müslüman olmuş, kendilerine itibar gösterilmiş, makamlarına münasip konaklar tahsis edilmiş ve isteyenler yeniçeri, cebeci ve topçu ocaklarına kaydedilmişti. Yaklaşık 200 civarında ve muhtemelen casus olan bu kişiler bir süre sonra ortadan kaybolmuş, sonra memleketlerine kaçtıkları anlaşılmıştı.[749]

İhtida sadece merkezde olmamış, taşrada yaşayanlardan Müslüman olanlar da esâmî temin ederek veya bilâ-esâmî yeniçeriliğe girmişlerdir. Çünkü İstanbul dışında da aşağıda bahsedileceği üzere bu imkânları sağlayan yollar ortaya çıkmıştır. Hatta bu yollarla daha öncesinde yeniçeriliğe dâhil edilmeyen Yahudilerden de girişler vardı. Mesela 1785 yılında Bosna'da çok sayıda ihtida olmuş, bir Yahudi delikanlı yeniçeri yapılarak Salih adını almıştı.[750]

1.6. YENİÇERİ ZÜMRESİNE GİRME

Yeniçeriliğin maaşlı kapıkulu olma yanından belli hak ve muafiyetler karşılığında savaşlara katılan askerî sınıfa dönüşmesi ve mevcutlarının artıp itibarlarının yükselmesi, askerî-reaya fark etmeden bütün zümreleri cezbetmiştir. Devlet ise ehemmiyetleri azalan bazı askerî sınıflardan yeniçeriliğe geçişe müsaade etmiş, nefer sıkıntısı çekmemek için yeniçeriliğe giriş yollarında daha müsamahakâr davranarak savaş dönemlerinde yeniçeriliğin menşeine çok dikkat etmemiş; yani yeniçeriliğin toplumdaki rağbeti asker temininde muvaffakiyetle kullanmıştı. Bununla beraber savaş dönemlerinde gösterilen müsamaha, mali sebeplerle ve cemiyet yapısını muhafaza bakımından sefer sonrasında ani müdahaleye dönüşmüş; savaşlarda bu şekilde kullanılanlardan sadece ocakta kalanlara ve sonraki seferlere götürülebilenlere dokunulmamıştır.

Tabii ister savaş döneminde ister sair zamanlarda askerî sınıfa geçenler yüzünden mali mükellefiyetleri artan toplumun, durumu kabulü çok kolay olmamıştır. Ahali ödedikleri vergilere ortak yapmak için, yeniçerilik iddiasında olanların kendilerinin veya cetlerinin reayadan olduklarını vergi defterlerinden ispat ederek onların zümre değiştirmesine mâni olmaya çalışmıştır.

---

747 *BOA, D.YNÇ*, 101-333.
748 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 74.
749 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 171.
750 Başeski Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme* (haz. Kerima Filan) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 1999, 93.

1.6.1. Askerîler

II. Viyana kuşatmasından Karlofça sulhuna kadarki dönemde bütün çalıkları ve kuloğullarını cepheye zorlayan idare fazla muvaffak olamayınca diğer bazı kaynaklara başvurmuş; mesela 1695 yılındaki seferde tashih ve be-dergâh fermanlarında yeniçeri ve kuloğullarından başka, “dirliğe râgıb yiğitlerin” yazılması istenmişti.[751] Bunlardan kastedilen muvakkat veya devamlı paralı askerlik yapan sekban, levend ve kapı halklarıyla yeniçeriliğe uygun diğer gençlerdi. Dolayısıyla daha önce yeniçerilikte kullanılmayan, askerliğe meyilli ve kabiliyetli kişilere de bu yol açıldı. Mayıs 1709'da Kırım'daki kalelere Trabzon eyaleti ve çevresinden 3000 bin yeniçeri oğlu yazılması sırasında ayrıca “cenk ve harbe kadir, silah donanmış garip yiğitlerin” be-dergâh edilmesi de istenmiş; ancak yeterince kuloğlu yazılamadığı gibi istenilen garip yiğitler de “cenge rağbet etmediklerinden” 1954 nefer ancak bulunabilmişti.[752] Sonrasında bu kaynak kullanılmaya devam etmiş, mesela 1769'da başlayan harpler için yeniçeri yazılması emirlerinde yine kuloğulları ve çalık yeniçeriler yanında “sair harp ve darbe kadir yiğitlerin” yazılması istenmişti.[753] Bu zümrelerden yeniçeriliğe geçenler kayıtlarda da görülmektedir. Mesela Mayıs 1764'te Kayseri serdarı olan 64. cemaatten Mehmed'in aslı, kapısız levend taifesiydi.[754] 1730'larda büyük bir isyan çıkaran Sarıbeyoğlu Mustafa, levend zümresinden olmasına rağmen kendisi ve adamlarına yeniçerilik verilmek istenmişti.[755]

Geniş manada askerî sınıfa mensup olanların yeniçeriliğe geçmesi önünde de bir mâni kalmamış, bunlar tashih ve be-dergâhla yazılmışlar ve sonrasında yeniçeri olarak kalmışlardı. Sulh zamanlarında da şeyh, müderris veya diğer dini vazifeliler, doğrudan merkezden kolaylıkla esâmîler edinmişlerdi.[756] Mesela 26 Ekim 1724'te bir imamın oğlu, yeniçeriliğe geçtiğini ve on beş yirmi senedir kalelerde ve seferlerde hizmet ettiğini arzında beyan etmişti.[757] Ekim 1770'te Varna muhafazası için nefir-i âm yani seferberlik kapsamında gelecek yeniçeri bayraklarına ise bütün askerîlerin yazılması istenmişti.[758] Nefer ve ağalardan seyyid ve şerif asıllı yeniçeri oldukça fazlaydı. Askerî sınıf içerisinde kabul edilen bu zümreye,

751 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 415, 435.

752 *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 667, 706. *BOA, MAD.d.* 5858, s. 462.

753 *BOA, C.AS*, 1841. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 210, 227. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 868, 871-875.

754 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 322.

755 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 761.

756 Mesela 1778'de Kudüs Mescidi Aksa medresesi müderrisi 8 akçeyle 1. cemaatte kaydedilmişti *BOA, D.YNÇ*, 349-62. *Seferden Muaflar* kısmında dini vazife üstlenen yeniçeriler kısmında fazlasıyla misal gösterilecektir.

757 *TSMA, E.* 951.

758 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 932.

yeniçerilerin anaları itibarıyla mensubiyeti vardı. Ayrıca yeniçerilerin kızlarıyla evlenmeden kaynaklı, damatlar yahut torunlar ocağa dâhil olmuşlardı. Bu asıldan olanlar, isimleri önüne yazarak seyyid olduklarını gösterir;[759] oğulları da yeniçeri oğlu olarak babaları yerine yazılırdı.[760]

Timarlı sipahilerden yeniçeriliğe geçiş de mümkündü. Bunlarda mesele yapılan tek husus, timarlarını bırakmamalarıydı. Bu yüzden yeniçeri yazılan timarlı sipahilerden timarları alınanlar ve bu hassasiyet bilindiğinden timar erbabı olmadıkları halde yeniçerilerden şikâyet edilenler vardı.[761] 18. yüzyılda kale muhafazalarına fazla yeniçeri yazılması, buralardaki diğer askerî sınıf mensuplarının yeniçeriliğe geçmesini kolaylaştırdı. Ayrıca bunlar, mevcutları artan kalelerde sulh dönemlerinde esâmî temin etme mücadelesine dâhil olmuşlardı. Geçişe sadece esâmî temininin mahlûllerin hazineye aktarılmasına mâni olması ve sınıf değiştirenlerin eski dirliklerini de tasarrufa devam etmesi sebepleriyle müdahale edilmişti. Tespit edilen bazı misaller bütün askerî kesimlerin yeniçeriliğe meylini göstermektedir. 7 Mart 1711 tarihli kayda göre Bozcaada gönüllüyân-ı yemin neferlerinden biri hizmetini bırakarak *zümre-i yeniçeriyâna salik* olmuştu.[762] 27 Eylül 1714 tarihli bir kayda göre ise Kırçova'da kale mustahfızı olan Mustafa yeniçeri zümresine geçmişti.[763] 1720 yılında, 80. cemaatten emekli olmayı başarmış bir zeamet sahibinin kaydı silinmiş; herhalde zeametini bırakmak istemediğinden buna razı olmuştu.[764] 1725 yılında, Bender'de fârisân-ı evvel olan Ali, yeniçeri olmayı isteyen oğlunu 59. bölüğe kaydettirmiş ve Bender'e naklettirmişti.[765] 1733'te Süleyman adlı, evlâd-ı fatihân zümresine mensup biri, esâmî ele geçirmeye muvaffak olmuş, hatta Selanik çuha ambarcılığı vazifesine tayin olmuştu. Evlad-ı fâtihanın yeniçeri, yeniçerilerin evlâd-ı fatihân olmasının kanuna mugayir olduğu gösterilerek esâmîsi silinmişti. Ancak bu şekilde karar verilmesinde Selanik çuha ambarcılığı için itiraz edilmesinin tesiri vardı.[766] 1756 yılında Ada-i Kebir mu-

---

759 *1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-65)* (haz. Muhittin Kul), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2011, 74, 225. *BOA, D.YNÇ*, 112-216. *BOA, D.YNÇ*, 147-304. *BOA, D.YNÇ*, 223-71. *BOA, D.YNÇ*, 120-62. 1749'da Hotin'de evi yanan ve İbrail'e taşınan Seyyid Mehmed, yeniçeri yapılmış ve İbrail Kalesi'ne gönderilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 206-50. Seyyid Mehmed, *halas nefer* yani ilk defa nefer yazılsa da daha Hotin'de bulunması, diğer bir ocağa veya vazifeye mensubiyeti dolayısıyla olması muhtemeldir.

760 *BOA, D.YNÇ*, 147-301. *BOA, D.YNÇ*, 112-443. *BOA, D.YNÇ*, 190-319.

761 *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 483. *BOA, D.YNÇ*, 63-133.

762 *BOA, AE. SAMD.III*, 11599.

763 *BOA, KK.d.* 4915, s. 4.

764 *BOA, D.YNÇ*, 59-338.

765 *BOA, D.YNÇ*, 86-342. 1729 yılında zümresi gösterilmeyen, bir yeniçerinin damadı Ali adlı biri, Yeniçeri Ocağı'na kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 98-373.

766 *BOA, D.YNÇ*, 111-249.

hafızı Murad Paşa'nın dört oğlu ayrı odalara yoldaş yapılmıştı.[767] Ekim 1762'de bir kayda göre, kalelerdeki yerli yeniçeri, topçu, top arabacı, imam, müezzin ve hatip gibi vazifelilerin birer yolla yeniçeri esâmîsi edinip maaş almaktalardı.[768] Nisan 1774'te Eğriboz'daki Kızılhisar Kalesi'ndeki timar sahibi kale muhafızları, cerime ödemekten kurtulmak için yeniçerilik iddiasında bulunmuşlardı.[769] 1752'de Bosna'ya gönderilen bir emirde ağaları dâhil yerli kulların ve timarlı sipahilerin yeniçeriliğe geçtikleri, hatta önceki dirliklerini bile muhafaza ettikleri gösterilmiştir.[770] 1748'de aslında yeniçerilik olup olmadığı bilinmeyen, Levaç zaiminin oğlu emekli esâmîsiyle ocağa yazılmıştı.[771] 1760'ta, Kars'ta esâmîlerin yerleri kulları ve timar-zeamet erbabına geçtiği tespit edildiğinden idareciler ikaz edilmiştir.[772] Bu yıllarda Belgrad'daki timar ve zeamet sahipleri de yeniçeri olmak için mücadele etmişlerdi.[773] 1804 yılında İsmail'de yerli ağa ve mustahfızlar yeniçerilik iddiasında olmuşlar, 25. cemaatin nişanını bedenlerine işlemişlerdi. Diğer yeniçeriler buna itiraz edince aralarında huzursuzluk çıkmıştı.[774] Kapıkulu süvarilerine ocağın açık olduğuna örnekse, bir silahtara yeniçeri olmasının teklif edilmesiydi. İplikçi Hacı İbrahim 11 Temmuz 1748 tarihli arzına, Bedesten Çarşısı'nda eşkıyayla mücadeleye yardım ettiğinden kendisine yeniçeri esâmîsi teklif edildiğini ancak zaten Silahdar Ocağı'nda esâmîsi olduğundan kabul etmediğini yazmıştı.[775] Yeniçeriliğe geçenlerden kısa zamanda zabitliğe yükselenler de vardı. Mart 1767 tarihli bir kayda göre Erzurum ve Kars zabitlikleri yapmış olan turnacıbaşı Müftizâde Seyyid Mehmed, aslen yeniçeri olmayıp timar-zeamet erbabıyken yeniçeriliğe geçip kısa zamanda zabitlik rütbesi almıştı.[776]

1768-74 ve 1787-92 harpleri döneminde askerî kesimin birbirine geçişi artık sıradan hal almış; 1793'te Rusların teslim ettiği Bender ve Hotin kalelerine yeniçeri yazılacağı zaman diğer ocakların mensuplarından yazılmaması şartı olarak *bir adamın iki ocağa yazılmaması* gösterilmişti.[777] Son dönemde bostancıların yeniçeriliğe mensubiyeti de oldukça fazlaydı.[778]

767 *BOA, A.MHM.d,* 158, hk. 187.
768 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1368.
769 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 181.
770 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 980.
771 *BOA, D.YNÇ,* 203-23.
772 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 796.
773 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1338. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 707.
774 *BOA, A.MHM.d.* 221, hk. 393.
775 *BOA, C.AS,* 35018.
776 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 10.
777 *BOA, A.MHM.d.* 200, s. 286, 288. Fırsat bulduğunda başka ocaklardan esâmî edinen yeniçeriler de vardı. Midilli'de süvariyân-ı yemin yerli ağasının yardımıyla berat edinen esâmîli bir yeniçeri bizzat diğer yeniçerilerce 1781 yılında şikâyet edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 354
778 Bu husus için *Câbî Târihi*'nde çok fazla malumat mevcuttur.

Birkaç ocağa mensubiyetin getirdiği bazı meseleler de olmuştur. Nisan 1761'de ölen 5. cemaate mensup İplikçioğlu Hacı Ahmed adlı bir tüccar yeniçerinin, aynı zamanda Bostancı Ocağı'na kayıtlı olduğundan terekesi hususunda iki ocak arasında ihtilaf çıkmıştır.[779]

1.6.2. Reayanın Yeniçeriliğe Rağbeti (Yeniçeri İddialığı)

16. yüzyılın sonunda başlayan reayanın yeniçeriliğe meyli, fırsat yollarıyla beraber daha da artmıştı. Esâmîsizlerin toplum içinde yaygınlaşmasıyla beraber ahalinin bir kısmı, maaşlı asker olmaktan ziyade mükellefiyetlerden kaçmak, taşra idarecilerinin müdahalelerine karşı korunmak ve yargılama dokunulmazlıklarından istifade etmek için onlar gibi olmayı istemiştir. Yeniçeri kıyafetiyle gezen ve yeniçerilik iddiasında bulunanlar, hatta bu şekilde suç işleyenler 17. yüzyılda oldukça arttı.[780] 1660'larda Anadolu'da reaya olarak vergi defterlerine yazılı oldukları halde sürekli vergi ödememek için *biz yeniçeri olduk* iddiasında bulunanlar vardı.[781] İstanbul'da ortalara girme imkânı bulanlar da olmuştu. Eylül 1660'ta Ankara'da yeniçeri serdarının bazı durumları sebebiyle yakaladığı Musa adlı bir kişi, kadı huzurunda yeniçeri olduğunu iddia etmiş, daha sonra bunu inkâr ederek İstanbul'a gidip birkaç ay karakullukçu olarak odalarda hizmet ettiğini anlatmıştı.[782] Reayanın yeniçeriliği rağbetini, kazalarda görevli yeniçeri serdarlarının ihmal ve suistimalleri artırmaktaydı. Yeniçeri olmayanlara sahip çıkmışlar ve para veya başka menfaatler karşılığında onları yeniçeri göstermişler; bu yüzden sık sık ikaz edilmişlerdi.[783] Ancak daha evvel gösterildiği üzere bu yüzyılda esâmîliler dışındakileri yeniçerilikten atma faaliyetleri ve iddiaların olduğu yerlerdeki teftişler durumun fazlalaşmasına mâni olmuştu.[784] 1680'lerden sonra tashih ve be-dergâhın uygulanması ise yeniçeri iddialığını kolaylaştırmış; nefer ihtiyacı için toplananlardan ordulara gitmeyenler, tam görev yapmadan cepheden ayrılanlar yahut savaş döneminde düzenin kalmadığı taşrada yeniçerilik taslayanlar bu zümreyi büyütmüştü. 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başı hakkında değerlendirmelerde bulunan Defterdar Sarı Mehmed Paşa, halkın ekserisinin taşrada yeniçerilik iddiasında olduğunu, sürekli savaşlar yüzünden Anadolu ve Rumeli'de vergilerden kurtulmak için tebdil kıyafetle yeniçerilik tasladıklarını, serdarların desteklemesi sebebiyle bunların temizlenemediğini, hatta serdarlara hizmetleri sebebiyle daha itibarlı

779 *BOA, C.ADL,* 4127.

780 *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 354. *BOA, A.MHM.d.* 96, hk. 420.

781 *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 31, 265, 311.*4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 629.

782 *h. 1070-1071(1660-1661) Tarihli 46 Numaralı Ankara Şeri'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Rahşan Kaynak), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2001, s. 300. (Bu kayıt tez metninden tam anlaşılmadığından hükmün aslından istifade edilmiştir.)

783 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri,* 349-351.

784 Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan,* 392.

olduklarını anlatmıştır.[785] Durum 1692 yılında ocağa nizam verilmesine ilişkin bir düzenleme ve Temmuz 1701'de yayınlanan fermanda da mevzu edilmiştir.[786] Kalelerdeki esâmîlerin reayaya verilmesi de aynı dönemde kendisini belli etmekteydi ki mesela Aralık 1695'te Bağdad valisi ve yeniçeri ağası, Arapların ortalara girmemesi hususunda uyarılmıştı.[787]

Yeniçerilik iddiasında olanlar için 17. yüzyılın ortasından itibaren *taslakçı* terimi kullanılmıştır.[788] Devletin gözünde kuloğlu ve yeniçeri aslından gelmeyenler, müsaade edilenler dışında yeniçeri zümresine geçip esâmî elde edemeyenler taslakçıydı. Bu durum, gösterilecek kayıtlarda açıkça tarif edilmiş; ancak sınırı ve mahiyeti tam belli olmayan bu kavramın içine herkes sokulabilmişti. Yeniçeri olduğu halde seferlere katılmayanlar, eşkıyalık ve diğer suçlara bulaşanlar, seferlerde itaatsizlik edenler, firariler veya kapıkullarına yakışmayan diğer fiilleri işleyenler kolayca taslakçı olarak kabul edilmekteydi.[789]

18. yüzyılda yeniçerilik iddiası oldukça yaygınlaşmış; bu iddia artık sefer zamanlarına mahsus olmaktan çıkmıştır. Ahali, ihdas edilen sofaya oturma ve diğer yollarla sulh zamanlarında da yeniçeri sınıfına girmek için uğraşmıştı. Aşağıda sefer ve sulh zamanındaki geçiş yolları ayrı ayrı gösterilecektir. Geçmiş devirlerdeki gibi ecnebilerin ağa çırağı yazılması Şubat 1728 tarihli bir fermanda görülmekle birlikte[790] bu tarzda yazılmaya ihtiyaç kalmadığından sonrasında emirler verilmemiştir. Çünkü yazılmayı isteyecek kişiler için esâmî temin etme kolaylaşmış, nefer olmadan emeklilik bile alabilmişlerdi. Ayrıca başkalarının senetlerini ele geçirerek maaş almışlar, hatta esâmîye ihtiyaç duymadan yeniçeri zümresine girmekle iktifa etmişlerdi.

Taşrada yeniçeriliğe geçiş aşağıda gösterilmiştir. Ancak İstanbul'da da aynı durum yaşanmaktaydı. 18. yüzyılda İstanbul'da tellaklar, hamallar, tabakçılar veya benzeri işlerde çalışanlardan başta Arnavutlar olmak üzere her milletten ortalara kabul edilme yoluyla yahut daha çok, seferlerde yazılmak suretiyle yeniçeriliğe girenler vardı. Yine ihtilaller sırasında bunların bir kısmı ocağa kaydolmayı başarmıştır.

Devlet açısından reaya-askerî muvazenesinin muhafazası için elzem olan husus, gittikçe büyüyen askerî kesime geçişe müsaade edilmemesiydi. Çünkü yeni-

---

785 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler-Nesâyihü'l-Vüzerâ ve-l Ümerâ* (der. ve çev. H. Ragıp Uğural) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 1987, 87-89. *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili (h. 1156-1157/m. 1743-1745)* (haz. Adem Kara), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2000, 241-244.

786 *BOA, A.MHM.d.* 99, 172.*BOA, A.MHM.d.* 111. hk, 2200. *Anonim Osmanlı Tarihi,* 151-153.

787 *BOA, A.MHM.d.* 108. hk. 39-40.

788 *BOA, A.MHM.d.* 95, hk. 531.

789 *Şânî-zâde Târîhi,* I, 234.

790 *BOA, İE, AS,* 7745. *BOA, A.MHM.d,* 134, hk. 1198.

çeri zümresine girmek, daha çok, reayanın tabi olduğu mükellefiyetlerden kurtulmaktan kaynaklanıyordu. Ocak 1714'te Antep'ten gönderilen bir şikâyette, şehirde 100-150 nefer sahih yeniçeri varken yeniçerilik iddiasında bulunanların sayısının 4.000'e çıktığı, bunların avarız vermedikleri ve diğer mükellefiyetlere itiraz ettikleri anlatılmıştır.[791] Mayıs 1714'te Zağra-i Atik halkının kadı aracılığıyla gönderdiği mahzarda, burada avarız mükelleflerinden bazılarının İstanbul ve Edirne'ye gidip geldikten sonra askerîlik iddia ettiklerinden, 1711 Moskof harbine gitmeyenlerden vergi alınacağına ilişkin verilen ferman gibi bir ferman talep etmişlerdi.[792] Aralık 1743'te Niğde kazasında timar ve zeamet sahipleri, köylerdeki ahalinin İstanbul'a gidip kiminin sipahi kiminin yeniçeri olduk diye döndükleri ve kıyafetlerini değiştirdikleri, para verdikleri taşra idarecilerinin onlara destek çıktığını şikayet etmişler; üzerlerine düşen vergileri vermelerinin sağlanması için askerî olan ve olmayanın temyizi için teftiş yapılmasını istemişlerdi.[793] Temmuz 1749'da Rumeli'ye gönderilen emirde, paraları alınmak için kandırılan *sadedillerin, biz yeniçeri olduk vergi vermeyiz dedikleri* ve halkı rencide ettiklerinden bu taslakçıların zulümlerine mâni olunması ve onlardan vergi tahsil edilmesi istenmişti. Nisan 1750'de İzvornik sancağının Tuzla kazasında, sipahi köylerinden bazıları *sahte yeniçerilik* peyda ederek eşkıyalık yapıp vergi vermekten imtina ettiklerinden büyük karmaşa çıkmıştı. Bosna eyalet divanına çağrılsalar da gitmedikleri gibi aleyhlerine karar verilmesine mâni olmak için mahkemeye 1000 kişi toplamışlardı. Ahalinin ve yeniçeri zabitinin, bu durumu merkeze bildirmesiyle ocaktan tahkikat yaptırılmıştı. Bunların sahih yeniçeri olmadığı ve taslakçı oldukları anlaşıldığından kadı ve valiye bu meseleye çare bulmaları, yeniçeri zabitine ise mahkemeye çıkarılmalarının sağlanmasına yardım etmesi emredilmişti.[794]

Hazineye giren gelirin muhafazası; askerîlerin sayısının azaltılması ve vergiye tabi olanların artırılması, dolayısıyla reaya kesiminin askerî sınıfa girmemesi üzerine kuruluydu.[795] Taslakçılığın ve yeniçerilik iddiasının fazlalaşması üzerine ocaktan görevlilerle duruma müdahale edilmekte, kazalarda bu şekilde olanların reaya yazılmasına gayret edilmekteydi.[796] Vergi tahrirlerinde taslakçıların yeniçeri yazılmaması için emirler ve ocaktan görevliler gönderilirdi. Tabii yeniçerilik iddiasının esas mağduru ahali olduğundan onlar vergi yükünün kendi üstlerine kalmasına itiraz etmişler ve çeşitli yollarla buna mâni olmaya çalışmışlardı. Ba-

791 *BOA, AE.SAMD. III*, 19071.
792 *BOA, İE, ŞKRT*, 256.
793 *BOA, C.AS*, 26685.
794 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 344, 951.
795 *Nesâyihü'l-Vüzerâ*, 87, 95, 97.
796 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 455.

zen asıl yeniçeriler bile ahalinin baskısı karşısında durumlarını ispat zorunda kalmaktaydı.[797]

Askerîlik iddiasının reddi hususunda, ellerinde kimin yeniçeri olduğunu gösteren defterleri bulunan serdarların gayretleri olmuş; kendilerinin müdahalesinden başka bu tür iddiaları mahkemeye taşımışlardı.[798] Yeniçerilik iddiasının diğer yeniçerilerce kabul edilmemesi de devlet için büyük dayanak olmuş, bazen kendilerinden beklendiği gibi durumu şikâyet etmişler, çoğu zaman ise iddia sahiplerine destek çıkmayacaklarına ilişkin söz vermişlerdi. Mesela 10 Ekim 1763 tarihli kayıtta Merzifon'da yaklaşık 300 reayanın yeniçerilik iddiasıyla eşkıyalık yaptıkları, vergi vermedikleri ve bunların diğer yeniçerilerce kabul edilmedikleri şikâyeti üzerine ocaktan görevli gönderilmiş, Canik muhassılı yardımıyla onların yeniçeri kıyafetinden çıkarılması emredilmişti.[799]

Reayanın yeniçeriliğe geçmekteki muvaffakiyeti, ocakla münasebetini koruyarak veya hizmet ederek kalan Türk, Kürt, Laz gibi devşirmeye tabi olmayan milletlerden çok fazla nefer, hatta yeniçeri ağalarının bulunmasından bellidir. 16. yüzyılda dirlik verilmesi yasak olan Lazlar,[800] Anadolu'da en büyük devşirme merkezi olan Trabzon ve çevresinde bulunmaları sayesinde hem bir şekilde devşirmeye dahil olarak hem de daha önce bahsedilen ihmal yollarıyla yeniçeriliğe geçerek ocakta çoğalmışlardı. Türk ve Kürtler de benzer şekilde, özellikle Anadolu'da devşirme coğrafyasının doğu ve güneye genişlemesi sayesinde ocağa girmişlerdi. Sonrasında bahsedilen bütün yollarla ocağa dahil olma imkânları artmıştı.

1666 tarihli bir kayıtta, Laz taifesinden Köstence'de hububat ticaretinde kilelere hile karıştıran, gemi işletmecisi 5-6 yeniçeriden bahsedilmiştir.[801] 1679'da Eflak ve Boğdan'a ticaret maksadıyla giden ve halka zulmeden Laz yeniçerilerin görevli oldukları kalelere sevki için ocaktan bir görevli gönderilmişti.[802] 1699'da sekbanbaşı olan Laz Mustafa Ağa, 1714'te kulkethüdası Laz Mehmed Ağa vardı.[803] 18. yüzyılda Kırım ve Rus hududundaki kalelerde, özellikle Hotin'de görev yapan Laz olarak gösterilen çok fazla yeniçeri bulunmaktaydı.[804] 1751 yılında Hotin'de huzursuzluk çıkardıkları için silinen serdengeçti ağası ve neferlerden 40'ı, 64. ce-

---

797 *1748-1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer'iye Siciline Göre)* (haz. Mehmet Altan), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2007, 65-66.

798 Uysal Dıvrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2012, 107.

799 *BOA, A.AMD*, 15-31.

800 *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 59.

801 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 587.

802 *BOA, A.MHM.d.* 97, hk. 36.

803 *Nusretnâme*, 438, 815.

804 *BOA, AMHM.d.* 107, hk. 36. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 722. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 599. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1635, 1638.

maate mensup 48 Laz yeniçeri ile 65. cemaat yoldaşı 50 *Türk uşağı* yeniçerinin isimlerinin tashihi emektar olduklarından kale ağasınca istenmişti.[805] Hem daha önce hem de 18. yüzyılda Kürt menşelilerden yeniçeri ağası dahil olmak üzere çok sayıda yeniçeri vardı.[806]

Diğer bazı milletlere mensubiyeti gösteren isimler de bulunmaktaydı. 1739'da Kırım ordusundaki bir ağanın lakabı Kalmukzâde'ydi.[807] Kalmuk Mustafa adlı bir yeniçeri ise 1752'de, 61. bölüğün eski odabaşısı olarak kayıtlıydı.[808] Reayadan geçenlerden serdarlığa yükselenler bile vardı. Mesela 1736'da Adana serdarı Karamercanoğlu İbrahim Lek cemaatine mensuptu.[809]

Reayadan yeniçerilik iddiasında olan ve kıyafetlerini giyenlerden bir şekilde defterlere kaydedilenler tespit edildiğinde en başta kayıtları silinir ve kıyafetleri çıkarılırdı.[810] Bayraklara yazılıp gittiklerinde çoğu firar edip döndüğünden bunların tespiti ve yeniçeriliklerinin kabul edilmemesi için kadılar ve serdarlara emirler verilir; şayet bunlardan reaya defterinden çıkmış olanlar varsa yeniden yazılırdı.[811] Eski bir gelenek olarak pabuç ve yaka kesme uygulaması ise her zaman geçerliliğini korumuştur.[812]

1.6.2.1. Sofaya Oturma ve Taslakçı Üretmenin Diğer Yolları

Yeniçerilik iddiasının en yaygın yolu, taşradaki yeniçeri idarecileri olan serdar ve zabitlerle serdengeçti ağalarının ihmalleri ve desteğiydi. 1718 yılında Malatya'da serdarlar, rüşvet mukabilinde reayayı yeniçeri olarak göstermişlerdi.[813] 1734'te Üsküp'te kendisi de eşkıyadan olan serdar Yusuf, rüşvet aldığı Arnavut ve diğer reayadan eşkıyayı "sizi yeniçeri eyledim" diyerek sahip çıktığı şikâyeti üzerine hapse atılmış;[814] Temmuz 1762'de Merzifon'daki serdar, reayadan kimseleri yeniçeri kıyafetine sokup "sizler yeniçeri oldunuz" diye menfaat temin ettiğinden şikâyet edilmişti.[815] Antep'te serdarların bazı kişileri yeniçeri defterlerine kaydettiği ve bunların vergi vermemek için direndiği, bunun çok yaygın hale geldiği şikâyeti üzerine Mayıs 1767'de tashih ve be-dergâh olmadıkça nefer kabulü mümkün

805 *BOA, D.YNÇ.d.* 34333.
806 *BOA, KK.d.* 6607. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 102. *TSMA, E.* 518/45, 1046.
807 *BOA, MAD.d.* 4439, s. 17.
808 *BOA, D.BŞM.d.* 41151, s. 119, 125.
809 Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750),* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, 2005, 277.
810 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 395. *BOA, AE. SAMD.III*, 16023. *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 325
811 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 31.
812 *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 699. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 395.
813 *1714-1720 m. (1127-1733 h.) Tarihli Malatya Şeri'yye Sicili* (haz. Mehmet Karagöz), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, 1989, 203.
814 *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 172.
815 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 201.

olmadığından bunların iddialarının dinlenmesi emri gönderilmişti. Aynı tarihlere ait kayıtlarda Şam, Trablus-Şam, Antep, Haleb, Maraş, Tarsus, Tokat, Aydın ve diğer sancaklarla Rumeli'de sakin aşiretlerin yerlerini terk ederek şehir, kasaba ve köylere yerleşip yeniçerilik, sipahilik, topçuluk, cebecilik ve sair askerîlik iddiasında oldukları anlatılmaktadır. Durum düzeltilemediğinden Antep'ten yeniden şikâyet gelmiş; aşiretlere mensup olanlar dâhil ahalinin İstanbul'a gelip "odabaşı ve aşçılardan bir kâğıt aldık, odalı yeniçeri olduk" iddiasında bulundukları, serdar ve serdengeçti ağalarına hediye vererek iddialarının kabulünü sağladıkları, artık vergi verecek kimse kalmadığı beyanıyla İstanbul'dan bir görevli talep edilmişti. Şubat 1768 tarihinde bir kol çavuşu gönderilmiş, "sefer eşer ve sahih dirliğe sahip olanlardan" başka hepsinin reaya defterlerine kaydedilmesi için emir verilmiştir.[816] Ama Antep serdarının rüşvetle Arapları, Kürtleri ve aşiretlere mensup reayayı yeniçeri yapmaya devam etmesi ve karışıklığın iyice artması yüzünden 1780 yılında yeniden müdahale edilmiştir.[817]

Şubat 1783'te yayınlanan bir fermanda serdarlar ve zabitlerin, "yeniçeri ve padişah kulunun ne demek olduğunu bilmeyen soysuz ve ırgat makulesini, aslından ve neslinden ocaklı olmayan nicelerini" biraz kahve veya başka şeylerini alarak yoldaş yaptığı anlatılmış ve bunların taslakçı olduğu özellikle gösterilmiştir. Taslakçıları azaltmak ve girişlere mâni olmak için tedbirler de düşünülmüştü. Her kazadaki serdar, serdengeçti ağası ve emektarlar huzurunda sahih yeniçerilerin isimleri ve ortalarının kaydedildiği defterler imzalı ve mühürlü şekilde İstanbul'a gönderilecek, diğerleri yeniçeri kıyafetinden çıkarılacaktı.[818] Ancak bazı yerlerde direniş gösterilmiş, Şumnu, Hezargrad, Eskicuma gibi kazalarda reayadan olanlar "hepimiz yeniçeriyiz, hepimiz kuloğluyuz" diye itiraz etmişlerdi.[819]

18. yüzyılda sofaya oturma uygulamasının suistimaliyle yeniçerilik iddiası için daha kolay bir yol açılmıştır. Sofa; orta mensuplarının yemek yeme gibi mutat faaliyetler için toplanıldığı, maaş taksiminin yapıldığı ve ortayla alakalı kararların alındığı mekânın adıydı. Ortanın sofasına orta mensuplarından başkası oturamaz, yeni neferler sadece sofaya oturtularak kabul edilirdi. Ortalarda hizmete rağbetin azalması üzerine teşvik için 18. yüzyılın başında, ocakla alakası olmayan kuloğulları ve yaşları küçük emektar yeniçeri akrabalarının sofaya girmesine müsaade edildi.[820] Ancak sofaya oturma kısa zamanda yeniçeri zümresine usulsüzce girmenin yolu ve yeniçeriliğe kabulü mümkün kesimlerden olsun olmasın orta mensuplarının yoldaş seçme vasıtası oldu.

---

816 *123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili*, 337-339, 344-348.
817 *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 110.
818 *BOA, A.MHM.d.* 181, hk. 431-453. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 645-647.
819 *BOA, A.MHM.d.* 181, hk. 519-521.
820 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1333.

Sofaya oturtulanlara ortaları tarafından verilen sofa tezkiresi, onların yeniçeri zümresine dâhil edildiklerinin vesikasıydı. Ayrıca yağmurluk verilmesi geleneği oluşmuş ve bunun karşılığında yeniçeri yapılanlardan para alınmıştı.[821] Sofaya oturtma, ortalara ve zabitlere gelir kazandırma yolu olmuştu ki bu bir manada yeniçeriliğin satılmasıydı. Yeniçerilik için artık esâmî sahibi olmak gerekmediğinden talipliler ve ortalarca kabul edilenler bu yolla yeniçeri sınıfına dâhil edilmişlerdi. Ancak özellikle kalelerde esâmî temini kolay olduğundan bunlardan dirlik sahibi olanlar da vardı.[822] 1727'de Mehmed adlı yeniçeri, daha önce Müslüman olup yeniçeri ağasının izniyle sofaya oturduğunu ve bir esâmî verildiğini anlatmıştı.[823] 1734'te de 27. sekbanlarda hizmet eden Abdullah adlı biri İstanbul'da sofaya kabul edilmiş, ancak esâmî verilmemişti.[824] Genel olarak ferdi durumlar ve askerî sınıftan geçenlerin yeniçeriliklerine göz yumulmuşken reayadan yazılanların fazlalığına, itirazlar üzerine hemen müdahale edilmiştir.

Sofa, ortanın ve zabitlerinin bulunduğu yerde olduğundan bunun dışında kabul mümkün değildi. Kabul için ortanın İstanbul'da bulunması da gerekmediğinden ortalar kalelerdeyken, ordulara ve kalelere gitmek için yolda bulunduklarında sofaya kabul yapmaktalardı.[825] Bu yüzden hareket halindeki ortalara sofalarına kimseyi oturtmamaları emri verilerek sorumlu çorbacı ve çavuşlar ikaz edilmekteydi.[826] Ancak bunlar çok da emirlere uymamış, sofalarına istediklerini oturtmuşlardı. 1727'de İstanbul'dan şark tarafındaki orduya giden ortalar, İzmit'teyken reayadan bazılarını sofalarına oturtmuşlar hatta sefer zamanı olduğundan be-dergâh olmalarını sağlamışlardı. 20 kişinin 1. bölüğe, 60 kişinin 46. bölüğe kaydedildiği öğrenildiğinde hemen kayıtlardan düşülmesi ve ortalardan çıkarılması için ocak yetkililerine emir verilmişti.[827] 1776'da İstanbul'dan Bağdad muhafazasına giden ortalar Mardin'den geçerken yeniçerilik satmış, sonrasında burada yaşayan emekli haseki ağalar devam ettirmişti. Kürtler ve diğer ahali

---

821 *BOA, D.YNÇ*, 257-251. *BOA, D.YNÇ*, 429-493. (Bu kayıt esas belge olmayıp bir sofa tezkeresinden 1891 yılında türetilmiştir. Ancak tarih olarak 1234 yerine 1034 yazılmıştır. Belgenin esas halini Ahmed Cevad Paşa görmüş ve eserine almıştır. Bu kayıt onun eserinden türetilmiş olmalıdır. *Tarih-i Askeri Osmanî*, s. 53. Uzunçarşılı, Cevad Paşa'nın eserinden bu sofa tezkeresini aynen nakletmiştir. *Kapıkulu Ocakları, I,* 154.) 1815 yılına ait diğer bir sofa tezkeresi Necdet Sakaoğlu tarafından *NTV Tarih Dergisi*'nin beşinci sayısının yirmi yedinci sayfasında gösterilmiştir. Yağmurluk hususu için ise bk. Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme,* 4.

822 Kayıtlarda da ocakla alakası olmayanların bir şekilde esâmî sahibi olduğu gösterilmekteydi. Misal için bk. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 938. 1777'de Şam'da 30 akçe emekli yevmiyesi olan 36. cemaatten Ahmed'in 7 akçesi, odabaşı ve mütevellisi tarafından sofaya oturttukları birine yaptırılmıştı. Kayıt Ahmed'in rızası olmadan ve ondan habersiz İstanbul'da yaptırılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 343-336.

823 *BOA, D.YNÇ*, 89-326.

824 *BOA, D.YNÇ*, 119-335.

825 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 656. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 57.

826 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk, 563. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 865. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 57.

827 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 395.

yeniçerilik iddiasıyla vergilere itiraz edince reaya yapılmaları için merkezden görevli gönderilmişti.[828]

İhmaller daha çok kalelerde olmuş, çevre yerleşim merkezlerinden kalelere gidenler görevli ortaların sofalarına oturarak memleketlerine dönmüşlerdi. Akabinde bazı mali muafiyetlere tabi olduklarını iddia ettiklerinde toplumda düzensizliklere sebep olmuşlardı. 1708 yılında Gürcistan'daki kalelerdeki ortalar, Çıldır eyaleti reayasından bazılarını yeniçeri yapmak ve bu eyalette kargaşaya sebep olmakla suçlanmışlardı.[829] 1709'da Şam'da Fellah reayadan 2 kişiyi, çorbacılar yeniçeriliğe kabul etmişler; bunların akrabaları biz de yeniçeri akrabası olduk diye vergi vermeyi reddedince, diğer ahali "biz de bir iki okka kahve verir yeniçeri oluruz" diye itiraz etmişlerdi.[830] İskenderiye ağasının kahve alıp yeniçeri oldunuz dediği kişilerin kıyafetlerini değiştirip dolaşmaları merkeze bildirilince Haziran 1714'te men edilmeleri emri verilmişti.[831] 1727 yılında, Şam'da zabitlerin para tamahı yüzünden sofaya adam oturtmaları şehirli ve köylülerin yeniçerilik iddialarına sebep olduğu şikâyeti üzerine ocaktan bir görevli gönderilmiş, bunların yeniçerilerden ayırt edilerek reaya kıyafetine sokulmaları istenmişti.[832] Aynı durum Şam'a gönderilen Ağustos 1765 tarihli emirde de vardı. Sofaya oturtulup nefer yapılan Kürtlerin eşkıyalık yapıp şehir esnafını perişan ettiklerinden her kim orta sofaya oturtturulup yeniçeri yapılmışsa yeniçerilikten çıkarılıp dirliklerinin kesilmesi ve kıyafetlerinin çıkarılması emri verilmişti.[833] Ancak buna uyulmamış olmalı ki 1767'de sert bir emir daha gönderilmiş, tamahlarına kapılarak *rezilleri* ocağa dahil ve askerî sınıfa ilhak ederek yeniçeri yaptıkları, eğer devam ederlerse ağır cezaya muhatap olacakları bildirilmişti.[834]

Bağdad'daki zabitler Kasım 1748'de, ticaret ve ziraat erbabını sofaya oturtup vergi vermeme iddialarına sebep olduklarından ikaz edilmişti.[835] Ekim 1762'de ise vergi vermeme ve diğer mükellefiyetlere karşı direnmeye sebep oldukları için yeniden ikaz edilerek kendilerine reayayı ve köylüleri, Kürtleri, *haşhaşileri* ve *zındıkları* ortalara sokmamaları emredildi.[836]

Şubat 1735'te Köstendil kazası reayasından bazıları raiyyet rüsumundan kurtulmak veya idarenin kanaatine göre rahat eşkıyalık yapabilmek için (şekâvetle-

828 *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 462.
829 *BOA, A.MHM.d*, 115, hk. 2145.
830 *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 699.
831 *BOA, A.MHM.d.* 122, hk. 177.
832 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1025.
833 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1118.
834 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 865.
835 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1379.
836 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1333.

rini icra) Niş ve Vidin kalelerine gidip ortaların sofalarına oturmuşlardı.[837] Debre kazasında da benzer bir durum yaşanmış, burada hiç yeniçeri yokken Bender, Vidin ve Selanik'e gidip gelen eşkıyalıkla meşhur kişiler, yeniçerilik iddiasıyla düzeni bozmuşlardı.[838]

Sofaya oturmanın fazla olduğu kalelerden biri Bosna'ydı. 1747'de Kırçova'da kayıtlara göre yeniçeri bulunmazken bazıları, "biz Bosna Kalesi'ne gidip yeniçeri olduk" diyerek kıyafet değiştirmiş, hatta kendilerine serdarlık ihdas etmişlerdi. Halka zulmedip mallarını gasba başladıklarından haklarında tahkikat başlatılmıştı. Eski Bosna ağasının yerli kulları ve reayayı para karşılığı yeniçeriliğe soktuğu, Kırçova'da yeniçeri serdarı yokken Mısırlı birini serdar tayin ettiği ve onun tarafından rüşvet karşılığında ahalinin yeniçeri yapıldığı anlaşılmıştı.[839] Zaten yeniçeri sayının fazla olduğuna dikkat çekilip bir de reaya asıllı *fürû-maye*lerin (soyu bozuklar) yeniçerilik iddiasıyla iyice düzeni bozduğu anlatıldığı Ekim 1747'de, bu taslakçıların yeniçerilikten atılması için küçükçavuş gönderilmiş ve valiyle beraber düzenin sağlanması, bu işlerin içinde yer alan Bosna Kalesi'nde görevli 13 yeniçerinin cezalandırılması istenmişti.[840] Ancak bir türlü mâni olunamayan vaziyet için Nisan 1752'de yeni emir gönderilmişti. Bu kalede görevli olup sofaya oturmayı sağlayan 97. cemaatin tamamı emekliye sevk edilerek her birinin bir tarafa dağıtılması cezası verilmek istenmiş, ağa olarak sabık bir kulkethüdası gönderilmiş ve önceki ağa sorgulanmak üzere İstanbul'a çağrılmıştı.[841]

1758'de Selanik'te sofaya oturma sebebiyle yeniçeri iddialığı binlerce kişiye varmıştı. Burada görevli ve zaten şehirde mensupları çok olan 72 ve 2. cemaatin zabit ve ihtiyarları, para toplamak için Karadağ tarafından gelen Türk ve diğer milletlerden kişileri yeniçeri yazmış, bundan kaynalı yaklaşık 4 bin kişi yeniçerilik iddiasıyla hareket edip dirlik talebinde bulunmuştu. Ocaktan bir görevli gönderilerek vali yardımıyla bunların tespit edilmelerine çalışılmıştı.[842] 1761'de ise 2 ve 71. cemaat yoldaşları arasında bir Yahudi oğlanın kaçırılması sebebiyle çıkan savaşa ortalarına kabul ettikleri taslakçılar da katılmış; hatta yeniçeriler, yakalan taslakçıları kaçırmak için hapishaneyi basmışlardı.[843]

1784 yılı başında bütün kalelere gönderilen emirde, aslından-neslinden yeniçeri olmayanların ocağa girip esâmî sahibi oldukları tespit edildiğinden buna katiyen müsaade edilmemesi emredilmiştir.[844]

---

837 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 63.
838 *BOA, C.AS*, 53493.
839 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 282, 575.
840 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 455, 576. *BOA, C.AS,* 13854.
841 *BOA, A.MHM.d*, 155, hk. 791, 805, 876.
842 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 753, 829.
843 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 747. Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri, Hristiyanlar Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)* (çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007, 119-120.
844 *BOA, A.MHM.d.* 182, hk. 201-204.

Toplum içinde mücadelede üstünlük sağlamak, çatışma halinde olduklarına baskı yapmak isteyenler de bu yola başvurmaktaydı. Şubat 1749 tarihli kayda göre iki seneden beri Karlıil'de eşkıya olarak gösterilen bazı kişiler, muarızlarından intikam alabilmek için İnebahtı'ya gidip buradaki ortanın sofasına oturarak geri dönmüş ve halka zulmetmişlerdi. İnebahtı ağasından, çavuşlardan birini o tarafa gönderip teftiş ettirmesi ve beraberlerinde olan asıl yeniçerileri ortaların yanına getirtmesi istenmiş; yedi ay sonra buraya kale ağası tarafından serdar tayin edilerek duruma hâkim olunmaya çalışılmıştı.[845]

Taslakçı türetmenin diğer bir yolu eşkıya çeteleriydi. Yeniçeri eşkıyaları kendilerine tabi olanları yeniçeri olarak göstererek bu yolla güçlerini artırmış; bunun da tesiriyle yeniçeri olmadığı halde yeniçeri kıyafetiyle eşkıyalık yapanlar oldukça çoğalmıştır.[846] Kasım 1744'te Trabzon'da Dizdaroğlu Hüseyin adlı bir yeniçeri eşkıyası, başına topladığı kişilerin kollarına orta alametlerini damgalayarak yeniçeri oldunuz diyerek çetesine dâhil etmişti. Merkezden vali ve zabitten bunların yakalanmaları istenmişti.[847] 1772'de yeniçeri haydutlar ve yanlarındaki taslakçılar Hezargrad'da büyük çaplı eşkıyalık yapmıştı.[848] Özellikle Rumeli'deki kalelerde Arnavut başıbozukların yeniçerilerle ittifakı fazlaydı.[849] Yeniçerileri düzensizliğe ve ihtilale teşvik ettiklerinden kalelere girmelerine müsaade edilmemiş; mesela Ocak 1763'te taslakçıların ve Arnavutların Belgrad Kalesi'ne sokulmaması emri verilmiştir.[850]

1.6.2.2. Savaş Döneminde Reayanın Yeniçeriliğe Geçişi

Reayadan yeniçeri zümresine katılmak isteyenler için tashih ve be-dergâh bulunmaz fırsattı. Bu iyi bilindiğinden fermanlarda sadece çalık yeniçeri ve kuloğulların yazılması tekrarlanmış, ihmallerde görevliler ikaz edilmiş ve cezayla tehdit edilmiştir.[851] Ekim 1737'de, yeniçeri yazılmasıyla alakalı Anadolu'ya gönderilen emirde, neferlerin mutlaka yeniçeri ve kuloğlu olması, "dirliği olmayıp, ziraat ve hirasat erbabından ve reaya ve beraya oğullarından olup mutlaka tekâliften muaf olmak için dirliğe rağbet edenlere bir veçhile müsaade edilmemesi" tembihinin şiddeti, *zinhar zinhar* ifadeleriyle gösterilmişti.[852] Aynı tembih Şubat 1738'de İstan-

845 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 53, 522.
846 *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 5 hk. 348. *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 155. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 60, 127.
847 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 278, 289.
848 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 114.
849 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 129.
850 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 109.
851 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 309-310, 1563. *BOA, A. MHM.d.* 137, hk.149-153. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1305-1307, 1548-1550. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1424. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 868, 871-875.
852 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1550. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 721.

bul'dan Vidin ordusuna gönderilen ortalara nefer yazmaya memur saksoncubaşına da edilmiş;[853] Ocak 1740'ta Debre kadısı ve Kocacık dizdarına gönderilen emirde, "kaza-i mezbure yeniçerileri ve bunlardan mütevellit kuloğullarının seferlere gittiklerinin" gösterilmesine ihtiyaç duyulmuştur.[854] Sadece emirlerle yetinilmemekte, bazen neferler cepheye gittikten sonra görevlilerce yoklanmakta, yeniçeri aslından olup olmadıkları araştırıldıktan sonra belgeleri tanzim edilmekteydi. Ayrıca gerektiğinde hususi görevliler gönderilerek teftişler yapılmaktaydı. Mesela Mart 1744'te Kerkük Kalesi zabiti Hüseyin Ağa'ya ve ocaktan yeni yazılanları yoklama için gönderilen çavuşa, bu kalede bulunan yeniçerilerin defterlerini, içlerindeki sahih olmayan yeniçerileri çıkarıp yeniden düzenledikten sonra göndermeleri emredilmiştir.[855] Teftiş işlemi düzgün yapıldığında odalara giriş zordu. Çünkü çalıkların kendi ortalarına veya tanıdıkları yeniçerilerin ortalarına yazılmaları; kuloğullarının ise babalarının ortalarına, bu orta orduda yoksa veya kendisi serdengeçti bayrağında görevliyse babalarının arkadaşlarına veya tanıyacaklara sorulduktan sonra yazılmaları kaideydi.[856]

Daha önceki savaşlar sırasında reayanın yeniçeriliğe girişi varsa da kayıtlara göre toplu girişler 1722 yılında başlayan İran savaşlarıyla olmuştur.[857] Şubat 1727 tarihli bir fermanda, öteden beri serdengeçti bayraklarına ortalarda yetişmiş, sefer görmüş, serhat beklemiş sahih yeniçeriler yazılırken İran seferlerinden beri yeniçeri olmayan *erâzil ve eşhâsın* dâhil olduğu, bunların henüz hizmet etmeden kaçıp "bizler yeniçeri olduk" iddiasıyla dolaştıkları anlatılmıştır.[858] Ekim 1727'de Anadolu'nun tamamına gönderilen bir fermana göre ise İran seferlerinden kaçan yeniçeriler memleketlerinde eşkıyalık yapmışlar ve serdar, âyan veya diğer ileri gelenlere dayanarak "aslında yeniçeri olmayan taslakçı ve reaya makulesine bu akrabamız, komşumuz veya dostumuz" diye sahip çıkmışlardı.[859] Ekim 1730'da cepheden kaçanların durumu anlatılırken aralarına reaya karışması, bu şekilde davranmalarına sebep gösterilmişti. Ocak 1731'de Bağdad tarafına serasker olan Ahmed Paşa'nın emrine Bağdad'dan 3 bin nefer yazılırken fellahların kaydedilmemesi için turnacıbaşı Abdullah Ağa'ya emir verilmişti.[860] Bağdad'daki savaş sırasında mevcutları artırılan ortalara yazılan yeni neferler hakkında verilen Ni-

853 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.
854 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 238.
855 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 827.
856 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1278. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1305-1306-1307.
857 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1173.
858 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1562-1564. Diğer bir kayıt için bk. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 833.
859 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 711-713, 1235. *537 Numaralı Karahisar-ı Sâhib Sancağı Şer'iyye Sicili (1140-1142 Ḥ./1727-1729 M.)* (haz. Erhan Şola), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2014, 116-117.
860 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1090-1091, 1563.

san 1735 tarihli bir emirde; kuloğullarının babalarının ortalarına yazılması gerektiği, "reayadan olanların, Arap ve Fellah makulesi, şakiler, Kıpti ve Yahudi'den dönmelerin" ortalara katılımlarının yasak olduğu hatırlatılmış; İran seferlerinden beri ortalara ecnebilerin girmesinin suçu kanunlara riayet etmeyen zabitlere yüklenmişti.[861] Bu dönemde diğer yerlerden gelen şikâyetler[862] gibi Şubat 1737'de Seydişehir kadısının şikâyetinde de benzer tespitler vardı: Daha önceki Rus ve Avusturya harplerinde reayanın askerîlik hevesi yokken İran savaşlarından sonra durumun değişmişti.[863]

Aslında reayanın yeniçeri veya diğer sınıf askerlere karışıp sefere gittiği bilinmekteyken İran savaşları sırasında mesele haline gelmesinin sebebi, büyük düzensizlik ve huzursuzluğa sebep olmaları ve cephede kalmayıp firar etmeleriydi. Çünkü reayanın yazılmaması için verilen emirlere riayet edilmediği, bahsedilen tedbirler ve teftişlerin çoğu zaman ihmal edildiği bilinmekteydi. Yeniçerilerin bile sefere götürülemediği durumda diğer kesimlerin savaşa gitme gibi bir dertleri yoktu.[864] Ocak defterlerine bir kere isimlerinin girmesi veya bayraklara yazılmaları onlara yeniçerilik iddiası için hukuki dayanak vermiş; bir şekilde yazılmaya muvaffak olanlar vergi ödememe ve sefer masraflarına katılmama imkânı elde etmişlerdi. Ayrıca yeniçeri sıfatıyla savaş döneminde yağma ve talanlara katılanlar ve eşkıyalık yapanlar çok fazlaydı. Yeniçerilerin ahalinin yeniçeriliğe geçmesine göz yummalarının sebebi, sefere gidenlerin sayısı arttıkça kendilerinin seferden kurtulacak olmasındandı. Görevliler ise belirlenen sayıda nefer götürme mecburiyetini, yeniçeri olmayanları yazarak sağlamışlardı. Mesela 1787 yılında Anadolu'dan orduya serdar bayraklarıyla gitmesi gereken yeniçeriler emre uymamışlar, yerlerine ücret verdikleri Türk reayayı göndermişlerdi.[865]

İdare, savaş zamanında reayanın yeniçeriliğe rağbetinden bir şekilde faydalanmaktaydı. Nefer ihtiyacı olduğundan duruma göz yummakta ama yeniçerilik

---

861 *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 1278.

862 Kadılardan mevzuyla alakalı çok fazla şikâyetler gelmekteydi. Aralık 1725'te Gümüşhane'de madenlerde çalışan ve karşılığında vergi muafiyetine sahip reayanın hem Avusturya hem de İran seferlerine katılıp yeniçeri olduk diye yeniçeri kıyafeti giyip başlarına astar sardıkları şikâyeti üzerine teftişleri için ocaktan küçükçavuş gönderilmişti. Kendisinden kıyafetlerini değiştirmesi ve yeniçeri iddialarına mâni olması istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 198. Nisan 1735 tarihli Antep halkının şikâyetlerini bildiren kadı tarafından gönderilen belgede, Antep'ten yazılan neferlerin çoğunun yeniçeri ve kuloğlu olmadığı, bu sebeple vergi verecek kimse kalmadığı, halkın perişan olduğu ve dağıldığı anlatılmaktaydı. Bu şikâyetin üzerine, serdengeçti bayraklarına reaya yazılmaması hususunda emir tekrarlanmış ve ağalar ikaz edilmişti. *BOA, C.AS,* 19851.

863 *BOA, C.ML,* 7747.

864 1685 yılında Konya'da serdengeçti yeniçeri yazan ağa, bayrağına dâhil etmek istediği kuloğlu olmayan birinin itirazıyla karşılamış; babasının, hiçbir zaman değil yeniçeri, askerî bile olmadığını iddia etmiş ve mahkemeye şahit olarak çağırdığı yeniçerilerin onun kuloğlu olmadığına şahadet etmesi sayesinde kurtulmuştu. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 227.

865 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 149-151.

iddiasında olanları sefere mecbur tutarak daha da artmasına mâni olmaktaydı.17. yüzyılın sonunda olduğu gibi 18. yüzyıldaki savaşlarda da yeniçerilik iddiasında olanların hepsinin seferlere katılması istenmiştir.[866] Anadolu'dan farklı olarak Rumeli'nin özellikle savaş muhiti olan kısımlarına zaten daha müsamahakâr davranılmışken topyekûn müdafaanın olduğu 1768-74, 1787-92 ve 1806-1812 harplerinde artık askerî-gayri askerî ayrımına tabi tutulmadan bütün ahali kasaba, şehir ve kale muhafazalarına davet edilmiş veya mecbur tutulmuştur. Mesela Ağustos 1788'de Kırkkilise'den Babadağı'na kadar olan yerden *eli kılıca kadir* askerî ve gayri askerî herkesin İsmail ordusuna gönderilmesi emredilmiş ve sevkleri için yeniçeri ocağı zabitleri memur edilmiştir.[867] Nisan 1791'de Anadolu askeri gelene kadar Hezargrad ve çevresinden eli kılıç tutan Müslümanların nefir-i amla toplanması, geldiklerinde terhis edilmeleri istenmiştir.[868] 1787-92 harplerinde Boşnakların yeniçeriliğe meyli artarken[869] Mart 1790'da Anadolu'ya giden sefer emrinde yeniçerilik iddia edenlerin bir neferi geri kalmamak üzere sefere gitmesi istenmekte, gitmeyenlerin reaya sayılacağı ve kendilerinden raiyyet resmi alınacağı bildirilmekteydi. Durum emirlerin diline de yansımıştı ki Haziran 1790 tarihli bir emirde olduğu gibi yazılacak neferlerden *Yeniçeri Ocağı'na müntesib ve müntehib olmaları* aranmıştı.[870] Sefere gitmeyen yeniçerilerin yerine Türk ve Türkmenlerin kullanılması devşirme asıldan gelenlerin dikkatini çekmişti ki onlar mağlubiyetler sebebiyle üstlerine gelindiğinde "Devlet-i Aliyye'nin Türk ve Türkmen'e rağbeti olduğu" müdafaasında bulunmuşlardı.[871] 1799 yılında Mısır seferinde yeniçeri ağası Ömer Ağa'nın fikriyle çok az tashih ve be-dergâh yapılmış; Şam ve Halep gibi yerlerde yaşayan yerli kulu, Türk ve diğer milletlerin yeniçerilik iddialarını meşrulaştırıcı bir uygulama yapılarak hepsi sefere çağrılmıştır. Kapıkulu yeniçerisi oldukları gösterilmelerine rağmen yazıldıkları ortaların çorbacıları onları kabul etmediğinden hususi emir çıkarılmış ve "bunca zamandır yeniçeri geçinenlerden 10 bin kişinin din ve devlet uğruna savaşması" istenmişti.[872] Ama kayda göre, bunlardan Şam'daki 20 bin kişiden ancak 2000 kişi yazılabilmiş, sefere ise 150'si ancak götürülebilmişti. Muvaffakiyetsizlik üzerine Ömer Ağa ocağın nizamını bozmakla suçlanıp azledilmiş; ama eski kararın devamı olarak 1000 Türk'ün emeklilik vaadiyle sefere götürülmesi kararlaştırılmıştır.[873]

---

866 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 484. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 821. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 373.
867 *BOA, A.MHM.d.* 191, hk. 25, 26, 29. Aynı tarihte benzer emir Hezergrad, Eskicuma, Prevadi ve çevredeki kazalara da gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 125.
868 *BOA, A.MHM.d.* 195, hk. 15.
869 *BOA, C.AS,* 54745.
870 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 53, 60, 594.
871 *Nizâm-ı Cedîde Dair Askerî Lâyihalar* (haz. Ahmet Öğreten), TTK Basımevi, Ankara 2014, 160.
872 *BOA, A.MHM.d.* 207, hk. 911.
873 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 60, 77.

Reayanın yeniçeriliğe geçmesine savaş devam ederken yapılan müdahaleler daha çok şikâyetlere ve kendilerinden istifade edilememesine mebniydi. 4 Haziran 1728 tarihli kayda göre Çorum Ekrad mukataasının olduğu yerlerde reaya defterine kayıtlı 500 kişinin; yeniçeri, diğer kapıkulu ocakları mensubu veya paralı asker yazılıp sonra cepheden kaçıp geldiklerinde vergi muafiyeti iddia etmeleri şikâyete sebep olmuştu. Bunların gerçekten yazıldığı ve senet aldıkları kabul edilmiş, ancak hizmet etmeden kaçtıkları için isimlerinin silindiği bildirilmişti.[874] Ağustos 1769'da Filibe'den yeniçerilerle beraber reayadan yazılanların cepheden firar etmesi üzerine gönderilen emirde, asıllarında yeniçerilik ve askerîlikle yokken bir şekilde sefere gelip sonra dönen ve "ben yeniçeri oldum" iddiasında olanların yeniçeriliğinin kabul edilmemesi ve asıllarına yani reayalığa döndürülmesi emredilmiştir.[875]

Reayadan yazılmanın mesele edildiği diğer bir durum, diğer yeniçeriler içinde geçerli olmak üzere, her zaman cepheden erken ayrılmayı gerektiren çiftçilikleriydi. 23 Temmuz 1773 tarihli kayıtta, Özi'ye gidenlerin bir kısmının çiftçi, rençper ve reayadan oldukları ve firar ettikleri anlatılmıştı.[876] 1791 yılında cepheden firar eden yeniçeriler, durumu çiftçi ve reayadan yeniçeri yazılmasına bağlamışlar;[877] zaten sonraki yıl asker alımı için Kasım 1791'de verilen emirde; çiftçilerin ve sahih askerî olmayanların yazılmayacağı özellikle bildirilmişti.[878] 1799'da Eğin'den yeniçeriler yerine sefere ırgat ve çiftçi 20 nefer gitmiş, ancak yolda firar etmişlerdi. Nisan 1800'de Ruha'dan Yafa'ya gidenler firar edince, bunların sahih yeniçeri olmayıp çiftçi ve ırgat oldukları gösterilmiş, yeniden 2000 sahih yeniçeri gönderilmesi emredilmişti.[879]

Savaşların bitimiyle devletin müdahalesi birden başlamaktaydı. Düzensizlikler veya suistimaller sebep gösterilerek müfettişler sevk edilmekte; askerî ve reaya sınıfları belirginleştirilmeye ve çoğalan askerîler azaltılmaya çalışılmaktaydı. Prut Seferi'nin hemen ardından Rakka eyaletine gönderilen emirde, savaş dönemlerinde sefere gitme mecburiyeti olmayıp işinde gücünde olan reayanın yeniçeri iddiasında oldukları ve yeniçeri kıyafetinde dolaştıkları anlatılarak bunlara mâni olunması istenmişti.[880] 1718'de, Mora ve Avusturya harplerinden sonra yayınlanan bir fermanda, bu zamana kadar *mutena ve müstesna olan* yeniçerilerin arasına bir müddetten beri *ecnebi ve bigâne* girdiği, bunların serdarlar desteğiyle askerîlik

874 *BOA, AE. SAMD.III*, 16023.
875 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 31.
876 *BOA, AE.SABH.I*, 19616.
877 *Âsım Efendi Tarihi*, I, 217.
878 *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26.
879 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 25, 26.
880 *BOA, A.MHM.d*, 119, hk. 437.

iddia edip mal kapma ve çalma sevdasıyla serdengeçti bayrağı ve serdar bayraklarına yazıldıkları ama sefere gitmedikleri, müfettiş korkusundan memleketlerinde duramayıp çevreye kaçıp halkı yağmaladıkları, sefere gidenlerin ise düşmanı gördüklerinde hemen firar ettikleri ve askerlerin eşya ve hayvanlarını çaldıkları anlatılmıştır. Bunların yeniçeri defterinden silinmesi için ortaçavuşu Ali gönderilmiş, kaza kaza gezerek defterlerden silinmesi ve bunlara aynı şekilde askerîlik verilmemesi için nida ettirilmesi ve bildirilmesi istenmişti.[881] Mart 1728'de İran seferlerinin durmasıyla Anadolu'ya gönderilen emirde yeniçeri zabitlerinin göz yumduğu taslakçı ve reaya taifesinin çarşı pazarda silahla gezip huzursuzluk çıkarıp malları yağınaladığı ve hanelere tecavüz ettikleri duyulduğundan, bunlara sahip çıkılmaması emredilmiş, teftiş ve suçluların cezalandırılması için görevliler sevk edilmişti.[882] Sonraki harplerde de benzer uygulamalar yapılmış; mesela Ekim 1794'te sahih yeniçeriler ile olmayanları *temyiz için* Anadolu ve Rumeli'ye turnacıbaşılar gönderilmiş ve sahihler kadı defterlerine yeniden yazılmışlardı.[883]

Tashih ve be-dergâh zamanında müdahalenin diğer bir sebebi, ocağın yapısına tesir edecek bazı zümrelerin ocağa girmesiydi. Ocağa Ehl-i Sünnet dışındaki zümrelerin dâhil olmasına mâni olunması maksadıyla mühim yeniçeri kaynağı olan Trabzon ve çevresinden yazıma, Ocak 1734 tarihinde yasak getirilmiştir. Çepnilerin yaşadığı Giresun'dan Trabzon'a kadar olan kazalardan nefer yazılmaması için hususi ferman verilmiş; hatta görevlilerden Trabzon'un merkezinden ve gösterilen kazalardan başka yerlerde nefer yazarken bile dikkatli olmaları istenmişti. Emirde yazılmamanın sebebi olarak, Çepnilerin Râfizîlikleri gösterilmiş;[884] bir yıl sonra yine buradan yeniçeri yazılırken Çepnilerden alınmaması tekrarlanmıştı.[885] 16. yüzyıla ait bazı emirlerden, Lazlar gibi dirlik verilmesinin yasak olduğu anlaşılan Çepniler[886] nefer ihtiyacından dolayı 1736-39 Avusturya ve Rus harplerinde yazılmış olmalılar ki 1750'lerde yeniçeriliğe geçmişlerdi.[887] Bunların Sünnî olanlarının yeniçeriliğe kabul edildiği veya kaidenin gevşetildiği düşünülebilir. 18. yüzyılın sonunda Boğazların muhafazasındaki yeniçerilerin büyük bir kısmının da Laz ve Çepni[888] olmasının sebebi, aşağıda ele alınacağı üzere, Karadeniz kıyılarında mensubu çok olan ortalardan buralara nefer yazılmasıydı.

881 *1714-1720 Tarihli Malatya Şeri'yye Sicili*, 264-268.
882 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 711-712-713, 1325.
883 *BOA, A.MHM.d.* 201, hk. 70.
884 "Eskiden beri Râfizîlik ve ilhâdlarıyla bilinen ve haşa sebb-i hazret-i şeyhayn-i mükerremeyn ile meşhûr ve me'lûf, mel'ûn ve merdûd Çepni dedikleri tâife-i bî-dînden ve bunlara hempây-ı mezhebi dalâlet...." *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1514. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 991.
885 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 991.
886 *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 59.
887 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 128.
888 *Câbî Târihi*, I, 100.

Mısır Seferi sırasında açıkça uygulanmaya başlanan yeniçeriliğin tabanını genişletme siyaseti, sonraki şartlarda yani ocağın kaldırılmasına giden süreçte yeniçerilerce kullanılmış; onlar taraftarlarını artırmak için rağbet gösterenleri hemen yeniçeriliğe kabul etmişlerdi. Devlet için ise artık bu bir mesele olmaktan çıkmış, 1806-1812 harpleri sırasında ve sonrasında artık kimin sahih yeniçeri olduğu meselesiyle ilgilenmeyi bırakmıştır.

1.7. YENİÇERİLİKTEN ÇIKIŞ YOLLARI - DİĞER ASKERÎ SINIFLARA GEÇİŞ

Kapıkulları, itibar ve ücret bakımından derecelendirilmiş yaya ve süvari ocaklardan müteşekkildi. Her ocağa eğitim derecesine göre acemi hizmetlerinden sonra giriş mümkün olduğu gibi bunlardan mimarlık gibi teknik sınıflar dahil olmak üzere başarı ve kabiliyete bağlı yükselme ve geçişler vardı. Ocaklar dışında timar sistemi bulunmaktaydı ki bütün kapıkulları timarlı sipahilikten beylerbeyliğe kadar bu yapıya bir dereceden geçmek için uğraşmışlardı. Yine kalelerdeki birliklerin neferlikleri ve ağalıklarını tercih edebilmişlerdi.

Yaya sınıftan olan yeniçeriler görevlendirme haricinde İstanbul'da bulunma, yükselme için evlenmeme kısıtlamalarına tabiydiler. Ayrıca ücret derecesi bakımından alt sınıflar içindeydiler ve yevmiyelerinin 8 akçeden yukarıya çıkarılmadığı, başka sınıflara geçmeyi teşvik hatta mecbur eden bir düzene tabiydiler.[889] Yeniçerilerin, kısıtlamaların dışına çıkmayı ve daha yüksek yevmiyeye sahip olmayı sağlayan yukarıda sayılan yolları kullanma hakları vardı. Bunlardan istifadeleri aşağıda bahsedileceği üzere ocak tarihi boyunca değişiklik arz etmiş; kabiliyetleri, yararlılıkları ve kahramanlıklarına bağlı olarak tek bir yeniçeriden bir seferde yüzlerce yeniçeriye varacak şekilde geçişleri olmuştur.[890] 17. yüzyılın başlarına kadar maaş defterlerinde isimleri üzerine değişikler işlendiği gibi defterlerin sonunda bahsedilen sınıflara geçenler toplu olarak gösterilmiştir.[891] Dirlikleri daha yüksek diğer sınıflara geçiş, yeniçerilerin savaş azmini artırmaktan başka sürekli nefer giriş-çıkışı sayesinde ocağın genç neferlerden oluşmasını sağlamaktaydı. Öyle ki II. Selim döneminde bile bahşiş için isyan ettiklerinde padişah, huzuruna aralarından iyi Türkçe bilenlerin getirilmesini istemişti.[892] Yükselme yollarından faydalanmak için, mecburiyetleri olmadığı halde solaklar ve diğer hususi vazifeli yeniçerilerden seferlere katılanlar oldukça fazlaydı.[893]

889 *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 47.
890 *BOA, KK.d.* 227, s. 72-79. *BOA, KK.d.* 234, s. 132-133.
891 *BOA, MAD.d.* 7008, s. 1062. *BOA, D.YNÇ,* 1-65, 102. *BOA, MAD.d,* 16269, s. 239. *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, s. 229.
892 *Tarih-i Selânikî,* I, 54.
893 *BOA, MAD.d.* 16267, s. 152. *BOA, MAD.d.* 16269, s. 164.

Giriş kısmında gösterildiği üzere kapı yeniçerileri yerli yeniçeriliğe nefer ve zabit olarak geçmişlerdi. Zaten bu sınıfın ilk başta esas kaynağı Yeniçeri Ocağı'ydı ve ağalıklarının ocağın yayabaşılarına verilmesi âdeti vardı.[894] Fethedilen yerlere yeniçerilerden de kale eri verilmiş; mesela 1521'de fethedilen Belgrad'a da 485 yeniçeri, *merdân-ı kale* yapılmıştı.[895] Kalelere geçişin diğer bir usulü cezalandırılan yeniçerilerin *merd-i kale* yazılmasıydı. Mesela 1548 yılında 27. bölükten Ahmed merd-i kale yapılmış;[896] 1593 yılında Edirne'de diğer bir yeniçeriyi öldüren 48. bölükten Mehmed bin Mustafa, *merd-i kale* yapılmış, eğer yargılamada ölüm cezası verilirse infaz edileceği izahatı da beratına ilave edilmişti.[897]

Ocaklardan dışarıya çıkışın azalması 17. yüzyılın başında yeniçerilerin bu sınıflara geçişine de tesir etmiş; bu yüzyılın ortasında merd-i kale olmak tamamen bitmişken yerli yeniçeriliğe geçiş oldukça azalmıştır. Yine bu dönemde bazı yeniçerilerin kalelerdeki diğer sınıfların kâtiplik ve ağalıklarına geçmelerine de müsaade edilmiştir. Mesela 2 Ocak 1677 tarihinde emekli bir yeniçeri, Amed azepler ağalığına tayin edilmişti.[898] 18. yüzyılda ise geçişler artık oldukça nadirdi. Mesela 1715 yılında Bozcaada gönüllüyân-ı yesar ağalığı emekli bir odabaşına verilmiş;[899] 28 Ocak 1738'de Bosna'da bir kalenin azap ağalığına 5. bölükten Mustafa getirilmişti.[900] Yine bazı yeniçeriler beşli ağalığına vekâlet etmişlerdi.[901]

Yeniçerilere rütbelerine göre timar, zeamet ve has tevcihi çok eski bir uygulamaydı. 1430'lu yıllar ve sonrası kayıtlarında solak, zağarcı, diğer yeniçeriler ve yayabaşılara timar-zeamet tevcihi bulunmakta[902] ve bu uygulama *merd-i timar* adıyla yapılmaktaydı.[903] Yeniçeri ağasından alt kademelere doğru büyük zabitlere, sancakbeyliği ve büyük miktarda zeamet verilmiştir. Yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kulkethüdasının sancakbeyliğe/beylerbeyliğe terfi hakkı vardı ki bu husustan ge-

894 *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 494. Mesela 11 Mart 1603'te haseki İsmail Ağa, Bağdad yerli yeniçeri ağası (*BOA, MAD.d.* 18155, s. 119.) Nisan 1609'da yayabaşı Derviş Ağa Mısır yeniçerileri ağası olmuştu. *BOA, ARSK.d.* 1481, s. 9.

895 *BOA, MAD.d.* 23, s. 18.

896 *BOA, MAD.d.* 12872, s. 21.

897 *BOA, A.MHM.d.* 70, hk. 215.

898 *BOA, İE.AS,* 383.

899 *BOA, KK.d.* 4915, s. 9.

900 *BOA, D.YNÇ*, 135-60.

901 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 128. Diğer bazı kayıtlar ise şunlardır: 25 Temmuz 1645'te 34. cemaatin çorbacısı Bağdad yerli yeniçeri ağası atanmıştı. *BOA, A.RSK.d.* 1497, s. 70. 1655'te bir yeniçeri Kefe Azepler ağası olmuştu. *BOA, A.RSK.d.* 1529, s. 89. 9 Şubat 1715'te 26. cemaatten emekli Ahmed, Kocaeli'nde bir kaleye mustahfız olmuştu. *BOA, D.YNÇ,* 53-5. Kasım 1770 tarihinde ise Varat yerli yeniçerileri ağası olarak 3. sekban bölüğünden bir emekli yeniçeri tayin edilmişti. *BOA, C.AS,* 22652.

902 *1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmal Defteri*, 27, 46, 48. *Defter-i Sancak-i Arvanid*, 12, 15, 34, 37.

903 Bu kelime hem terfien hem de aşağıda bahsedilecek olan ceza olarak timara kaydedilme için kullanılmaktaydı. Terfien verildiğine örnek için bk. *BOA, KK.d.* 232, s. 127. Zaten maaş kayıtlarında her ikisi beraber *merd-i timar* diye icmal edilmişti.

lecek bölümde bahsedilecektir. Zağarcıbaşı 40 bin akçeyle çıkmasına rağmen ona da sancakbeyliği verildiği vakiydi. Ancak kabahatlerinden dolayı azledildiklerinde bunlara düşük seviyeden zeamet verilirdi. Haseki ve turnacıbaşıların hakkı 30 bin akçe zeamet olup savaşlarda kahramanlık gösterirlerse miktar 36 bin akçeye yükselirdi.[904] Neferlere timar tevcihiyle alakalı genel kaide, her yevmiye karşılığı 1000 akçe verilmesiydi. Yani 5 akçe yevmiyesi olana 5 bin akçelik timar verilmekteydi.[905] Bununla beraber timar verilmesi kanun olanlara zeamet verildiği gibi timar ve zeamet tevcihinde kanunen yazılı olandan yüksek miktarlarda yapılması, zabitlere daha yüksek mansıplar verilmesi oldukça fazlaydı.[906]

Timar-zeamet tevcihi bazı sebeplere mebniydi ki en mühimi seferlerde yararlılık veya kahramanlık göstermekti. İstanbul'da yangınlarla mücadelede gayret gösterenler, su hizmetlerinde çalışanlar veya diğer hizmetlerde bulunanlar timara çıkmaktaydı.[907] Yeniçeri ağaları değiştiğinde bazı yeniçerilerin timara çıkarılması da kanundu.[908] Her halükârda padişahın ihsanı olarak emektarlar timar verilerek ocaktan çıkarılmıştı.[909] Timar ve zeamet tevcihleri, zabitlerin ve beraber görev yaptıkları diğer kumandanların bildirmeleri veya yeniçeri ağalarının tezkereleri üzerine fermanla yapılmıştır. Seraskerlerin de timar tevcih yetkileri vardı.[910]

Mükâfat ve terfi şeklindeki timar ve zeamet tevcihinden başka cezalandırma olarak da neferler timara çıkarılmaktaydı. Ölüm cezasını gerektirmeyecek derecede suçlara bulaşanlar veya gayri kanuni yollarla ocağa girenler (ecnebiler) merd-i

904 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 135-136, 486. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 266, 542. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VII, 248.

905 Yayabaşılarına 26 bin zeamet, solaklar kethüdasına 20 bin, atlı zağarcılara 16 bin, atlı sekbanlara, solaklara, ağa bölükbaşlarına, yayabaşı kethüdalarına, sekban bölükbaşlarına 15 bin, piyade zağarcılara, turnacılara, odabaşılarına, hasekilere, yaya sekbanlara, saksonculara, solak müteferrikalarına 10 bin, diğer yeniçerilere 9 bin akçeya kadar timar verilmişti. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 139,141. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VII, 247-248. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 160-161. Bazı zeamet tevcihleri için bk. *BOA, A.MHM.d*, 30, hk. 369. *888 numaralı Mühimme Defteri*, 431. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 138-139. *Kavânîn-i Osmaniyân*, vrk. 57a.

906 Misal için bk. *BOA, KK.d.* 232, s. 50, 185. 11 Mart 1603'te Turnacıbaşı Mustafa Ağa'ya Kastamonu sancakbeyliği verilmişti. *BOA, MAD.d.* 18155, s. 118. 3 Ocak 1627'de 25 akçe yevmiyesi olan bir yeniçeriye donanmaya bir kalita sağlaması karşılığında Kastel sancakbeyliği verilmişti. *BOA, A.RSK.d.* 1496, s. 6. 21 Haziran 1655'te 60. bölüğe mensup bir nefere Bender alaybeyliği verilmişti. *BOA, A.RSK.d.* 1529, s. 57.

907 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 267. *BOA, A.MHM.d.* 27, hk. 48. *888 numaralı Mühimme Defteri*, 431. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 204.

908 *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 9.

909 4 Şubat 1572 tarihinde padişahın yeniçeri ağasına "yeniçeri kullarım hakkında inâyetim zuhûra getürüp" denilerek beş yayabaşı, ağa bölüklerinden üç, zağarcılardan üç, atlı sekbanlardan üç ve diğer yeniçerilerden on beş neferin timara çıkması emri verilmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 16, hk. 506. Timar tevcihleriyle alakalı bazı kayıtlar için bk. *BOA, A.MHM.*d. 39, hk. 180. *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 129.

910 *BOA, KK.d.* 232, s. 50, 185. *BOA, D.YNÇ*, 2-306.

timar yoluyla yeniçerilikten atılmıştır.[911] Mesela 1629 yılında ise Kirmasti serdarı, emirlere uymadığından ve buradaki yeniçerileri zapt edemediğinden merd-i timar yapılmıştı.[912]

Merd-i timar ve merd-i kale olanların tekrar ocağa dönüşleri mümkün değilken[913] sonradan değişiklik yapılmıştır. Aralık 1641 tarihindeki tashihte, 1632 yılında merd-i timar yapılmış bir yeniçeri ocağa alınmıştı.[914] 1630 ve 1640'larda solaklar dâhil hem merkezde hem de kalelerde merd-i timar kayıtları varsa da izahat olmadığından mükâfat mı cezalandırma mı olduğu anlaşılmamaktadır.[915] Cezalandırma timar tevcihinde kanuni hakları mı yoksa düşük seviyeden mi verildiği de belli değildir. Sadece Koçibey bunlara istihkaklarına göre timar ve zeamet verileceğini yazmıştır. Ancak zabitlerden suç veya ihmalleri yüzünden azledilenlere düşük zeamet verildiğine göre bunlara da büyük ihtimalle benzer muamele edilmişti.

Yeniçerilere timar ve zeamet verilmesi, 17. yüzyılın başından itibaren azalsa da bu yüzyılına ortasına kadar devam etmiştir. Temmuz 1627'de 25 akçe yevmiyesi olan Yusuf'a 21.200 akçelik zeamet verilmişti.[916] Aralık 1633'te sefer sonrasında mahlûl timarlar yeniçeri ve sipahilere dağıtılmıştı.[917] 3 Ocak 1650'de 3 akçeyle 61. solakların müteferrikalarına kayıtlı Ali'ye, Hezargrad'da 3 bin akçelik timar tevcih

911 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da yeniçeriliğe yakışmayan işlerle uğraşanların merd-i timar yapıldığı yazılıdır. 1596 tarihli kayıtta 29 yeniçeri eşkıya ve ehl-i fesat olduğundan merd-i timar yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 2-306. Haçova Savaşı'na tekabül eden maaş defterinden firar ettiği için merd-i timar yapılan yüzden fazla yeniçeri vardı. *BOA, MAD.d.* 653, s. 503-506. 19 Mayıs 1597'de eşkıya olan ve ahaliye tecavüzleri olan, diğer bir yeniçeriyi yaralayan Abdullah adlı yeniçeri 25. cemaatten merd-i timar yapılarak atılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 2-198. 1597 senesinde Tımışvar Kalesi'nden firar eden 102 yeniçeri merd-i timar yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 2-414. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 140, 197. Aziz Efendi yeniçerilerin cezalandırılmasıyla alakalı olarak, "Şöyle ki, biri bir cürm-i 'azim ile müttehem olsa başını kurtardığı takdirce merd-i timar olmaktan halâs olamazdı" diyerek bunun cezalandırma uygulaması olduğunu da açıklamıştır. *Kanûn-nâme-i Aziz Efendi,* 30, 32. Aynı şekilde Koçi Bey de azledilmeyi gerektiren bir suç işleyenlerin azledilip ocağa alınmayacağını, ancak istihkaklarına göre timar ve zeamet verileceğini kaydetmiştir. *Koçibey Risalesi,* 33. Bu sadece dergâh-ı âlî yeniçerileri için değil yerli yeniçeriler için de geçerliydi. 18 Mart 1590 tarihli emirde Şam beylerbeyine şu emir verilmiştir. "Şam yeniçerilerinden yayabaşı olan Türkmen Hasan ve sabıka yeniçeriler kethudâsı olan Süleymân'ın Haleb cânibinden südde-i sa'âdetime şekvâcıları gelmeğin mezbûrlar tîmâra ihrâc olunmak emr idüp buyurdum ki: Vardukda mezbûrların ahvâlin vukū'ı üzre yazup tîmâra arz eyleyesin." *BOA, A.MHM.d.* 66, hk. 467. İstanbul'da oturmayan yeniçeriler, dirliklerinin kesilip merd-i timar yapılacağı yönünde tehdit edilmişlerdi. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 618. Ayrıca bk. *BOA, D.YNÇ*, 2-225, 306.

912 *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 58.

913 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 140.

914 *BOA, D.YNÇ*, 21-487.

915 *BOA, D.YNÇ*, 21-502, 505. *BOA, AE.SMRD.IV,* 725.

916 *BOA, KK.d.* 381, s. 17.

917 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 990.

edilmişti.[918] 1650'de ismi silinenlerden merd-i timar yapılanlar vardı.[919] 1653'te bir yeniçeri 9.999 akçe ile timara çıkmış;[920] 1664'te bir atlı zağarcıya zeamet verilmiş;[921] yine 1664 ve 1666 tarihli münferit timar tevcihleri olmuştu.[922] Ancak bu tarihlerden sonra yeniçerilerin timara çıkması kesilmiş ve sonrasında hiç uygulanmamıştır.[923] Bunun bariz sebepleri, fetihlerin durması yüzünden timara açılacak alanların olmaması, kapıkulu sayısının artması ve *askerî* yapının daha çok babadan oğula tevarüs eden bir yapı şekline bürünmesiydi. Zaten ateşli silahların yaygınlaşmasıyla itibar kaybı yaşayan timarlı sipahilerin gelirlerinin azalması onları daha fazla gözden düşürmüştür. Ayn-î Ali Efendi henüz 1611 yılında eşrâf ve ayanın hatta düşük seviyeli kimselerin bile "timara tenezzül etmediğini" anlatmışken[924] 17. yüzyılın ikinci yarısında yazdığı eserinde Hezarfen Hüseyin Efendi de timara kimsenin rağbet etmeyip kapıkulu olmanın ehemmiyet kazandığından bahsetmiştir.[925] Artık askerlik dışı işlerden de kazancı olan kapıkullarının timar taleplerinin azalacağı muhakkaktı. Esâmîsi silinenlerin ocaktan atılmasının terk edilmesiyle ceza olarak timara çıkarılma uygulaması manasız kalmıştı.

18. yüzyılda hazırlanan timar ve zeamet kanunnamelerinde yeniçerilere tevcih gösterilmemiştir. 1732, 1792 ve 1795 tarihli timar-zeamet düzenlemelerinde gösterilen sınıflar arasında yeniçeriler yoktur.[926] Timar ve zeamet sahiplerinin başka dirliklere geçmeye çalıştıklarından yukarıda bahsedilmişti. Kapıkulluğu zorlamaktan başka levend olarak bile ücret mukabilinde seferlere katılmışlardı.[927] Onlar timarlarını satarak gelir elde etmeye çalıştıklarından bazı yeniçeriler satın alma yoluyla timar tasarruf etmişlerdi.[928] Bazı yeniçerilerin ise timar ve zeamet arazilerini ele geçirme, gelirlerine el koyma şeklinde müdahaleleri vardı.[929]

Mirî piyade zeameti adlı bir zeamet türü vardı ki ocağın ilgasına kadar tevcihi devam etmiştir. Tasarruf edenler, *yayabeyi* ve *mirî piyade* olarak adlandı-

918 *BOA, KK.d.* 406, s. 16.
919 *BOA, MAD.d.* 7003 s. 144.
920 *BOA, KK.d.* 2409, s. 23.
921 *BOA, KK.d.* 6599, s. 354.
922 *BOA, A.NŞT.d.* 1451, s. 3, 31.
923 Tamamı incelenen Kamil Kepeci 451, 456, 461 nolu ruus defterleriyle kısmen incelenen diğer kayıtlarda herhangi bir tevcihe rastlanmamıştır.
924 Ayn-î Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* (Tıpkıbasım) (Önsöz ve haz. M. Tayyib Gökbilgin), Enderun Kitabevi, İstanbul 1979, 70-75.
925 *Telhîsü'l-Beyân,* 142.
926 *BOA, KK.d.* 7509. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 156-165. Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi* (haz. Seydi Vakkas Toprak), TTK Basımevi, Ankara 2015, 327-344. 5 Nisan 1742 tarihli bir kayıtta yeniçeri ağası Vezir Hasan Paşa'nın emektarı olarak gösterilen İsmail'in Menemen'de 28.500 akçelik zeameti bulunduğu gösterilmiştir. Mahiyeti anlaşılmayan kayıt ya istisnai bir uygulamaya aitti yahut bahsedilen kişi yeniçeri değildi. *BOA, AE.SMHD.I,* 17861.
927 *BOA, KK. d.* 533, s. 41. *BOA, KK.d.* 509, s. 9.
928 *BOA, A. AMD.* 1-112. *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 483. *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 239.
929 *BOA, A.MHM.d.* 115, hk. 2550. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1338. *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 66.

rılmıştı. Bunlar, devletin teşekkül döneminde Türklerden yazılan ve daha sonra dirlikleri kesilen yayaların beylerine tahsis edilmiş çiftliklerdi. Ulufelerine bedel olarak Anadolu'dan verilen bu çiftliklerin gelirleriyle beyler, maiyetleriyle sefere katılmışlardı.[930] Yayaların ortadan kalkmasıyla çiftlikler âtıl kalmış; III. Murad zamanında on dört tanesi[931] hariç kaldırılmış ve kalanlar Yeniçeri Ocağı'na tahsis edilmişti.[932] Azledilen sekbanbaşı ve kulkethüdası dâhil yeniçeri zabitlerine, yüksek görevlilere ve İstanbul ağalarına maaşlarını hazineye bırakmaları şartıyla ömür boyu yeniçeri ağası tarafından tahsis edilmiş ve ocağın ilgasına kadar varlığını devam ettirmiştir.[933] Savaşlarda yararlılıkları görülen daha düşük rütbeli yeniçeriler veya serdengeçti ağalarına da verilmişti.[934] Son dönemlerde tahsisinde suistimaller olmuş, öyle ki bazen babadan oğula geçer şekilde tasarruf edilmişti.[935]

Yeniçerilerin terfi etmelerinin diğer yolu kapıkulu süvariliğine geçmekti. Çok eski olan ve *bölüğe çıkma* denilen bu uygulama, saraydan çıkanlarla beraber sipahiliğin esas kaynağıydı.[936] Timar ve zeamette olduğu gibi İstanbul'daki hizmetlerde faydaları görülenler, vergi ve diğer mali hizmetlerde istihdam edilenler,[937] daha fazla olmak üzere savaşlarda kahramanlık gösterenler kapıkulu sipahisi yapılmıştır.[938] Yeniçeri ağalarının değişimi sırasında da farklı bölüklerden 20 nefer, kapıkulu süvarilerinin sipahi veya diğer sınıflarına geçmiş;[939] neferlerden sipahi olanlara 13, atlı sekban ve zağarcılardan olanlara 18, yayabaşılara 25 akçe yevmiye verilmiştir.[940]

---

930 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 170, 242. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* III, 429.

931 On dört yayabeyliğinin olduğu yerler ve zeamet miktarları şöyleydi: Kütahya'da (1) 80.500, Hüdavendigar (2) 76.890-72.044, Aydın (1) 70.000, Manyas (1) 73.385, Karahisar-ı Sahib (2) 79.353-98.535, Suğla (1) 70.780, Saruhan (1) 76.367, Biga (1)79.523, Hamit (1) ????, Sultanönü (1) 76.527, Bolu (2) 71.360-98.123. *TSMA, E.* 1117.

932 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 241-242. 19 Mart 1594 tarihli kayıtta, yayabeyliklerin önceden yayalara ait olduğu ref olduktan sonra on dördünün Yeniçeri Ocağı'na verildiği gösterilmiş, sıra ile ağalara ve kulkethüdasına boşalanlardan verilmesi emredilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da gösterildiği üzere bunlara taliplilerin fazla olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda bazı tayinler için bk. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 1565. *BOA, AE.SAMD.I,* 353.

933 *BOA, C.TZ,* 5034, 6236, 8659. *BOA, C.AS*, 5131, 9331, 9643, 20682. *BOA, AE, SMHD. I*, 692. *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 165. *BOA, İE.AS*, 5426. *BOA, D.YNÇ*, 112-141.

934 *BOA, HAT*, 54590. Osmanlı-Rus harbinde yararlılığı görülen serdengeçti ağalarından Hacı Ali Ağa'ya düşen piyade beyliklerinden verilmesi yeniçeri ağasına 22 Kasım 1737 tarihinde emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1647. İlk boşalandan verilmek üzere geleceğe yönelik tevcih edildiği de olmaktaydı. *BOA, C.AS*, 20682. Ekim 1796'da sabık kulkethüdasına ilk düşen mahlûlden olmak üzere mirî piyade zeameti tevcih edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 163.

935 *BOA, C.TZ*, 4402.

936 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 207. I. Selim'in solaklarından biri sipahiliğe geçmişti. *TSMA,D.* 987-1, s. 3. 16. yüzyılın başlarına ait diğer kayıtlar için bk. *TSMA, D.* 810-1, s. 5. *TSMA, E.* 705/48.

937 Örnekler için bk. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 267. *BOA, A.MHM.d.* 27, hk. 48. *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 323, 325. *BOA, KK.d. 232*, s. 105.

938 *BOA, D.YNÇ*, 1-65, 102. *BOA, MAD.d.* 16267, s. 152. *BOA, MAD.d.* 16269, s. 164.

939 *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 9.

940 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 209. *BOA, KK.d.* 232, s. 127.

Bölüğe çıkan yeniçerilerin sayısı verilen misallerdeki gibi oldukça fazlaydı. 14 Mayıs 1552'de 15 yeniçeri silahdarlar zümresine katılmış;[941] 15 Haziran 1568 tarihinde Cezayir seferinde kahramanlık gösteren 2 yayabaşı ve 69 nefer sipahilik ve silahdarlıkla mükâfatlandırılmıştı.[942] Ağustos 1579'da savaştaki başarıları sebebiyle 61 kişi bölüğe çıkarılmış[943] ve Mart 1594'te 94 nefer sipahi yapılmıştı.[944] 17. yüzyılın ortasına kadar bölüğe çıkma çok fazla uygulanmış, İran savaşlarında tek seferde 100'den fazla yeniçeriye sipahilik verildiği olmuştur.[945] Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın layihasında yeniçerilerin yollarının sipahilik olduğu da tekrarlanmıştı.[946] Bir müddet uygulaması azalsa da 1660'lı yıllarda fazla sayıda yapıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Mesela 5 Ocak 1669 tarihinde, Kandiye muhasarasında hizmet eden 37 yeniçeri birden bölüğe geçmişti.[947] Ancak bunlar sipahiliğe geçmenin son misalleriydi. Kayıtlarda artık bölüğe geçme görülmediği gibi 17. yüzyılın sonlarına doğru hazırlanan *Râbıta-i Âsitâne*'de artık yeniçerilerin bölüğe çıkmaları kanununun battal (metruk) olduğu yazılıdır.[948]

Yeniçerilerin terfien geçtikleri diğer görevler dergâh-ı âlî çavuşluğu, dergâh-ı âlî müteferrikalığı ve kapıcıbaşılıktı. Münferit şekilde uygulansa da bu görevler yeniçerilerin yükselmesinin mühim yollarıydı. Dergâh-ı âlî çavuşluğuna yayabaşılar ve buna yakın derecelerdekiler yükseltilmiş;[949] daha üst rütbeli zabitlere ise dergâh-ı al-i müteferrikalığı verilmişti. Ancak faydaları ve devlet adamlarına yakınlıklarına göre rütbeye bakılmadan bu görevlere yapılan tayinler oldukça fazlaydı.[950] Nadiren saraydaki bazı vazifelere de terfi ettirilmişlerdi. 1595'te küçük mîrâhur olan Sinan Ağa, sekbanbaşılıktan yükselmişken[951] Mart 1640 tarihinde sekbanbaşı Haydar Ağa büyük mîrâhur yapılmıştı.[952]

941 *888 numaralı Mühimme Defteri*, 431.

942 *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 1565.

943 *BOA, KK.d.* 232, s. 313. Kapıkulu süvarilerine diğer kayıtlar için bk. *BOA, A.MHM.d.* 39, hk. 180. *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 2, hk. 60. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 1058. *BOA, A.MHM.d.* 10. hk. 129. *BOA, KK.d.* 254, s. 128. *BOA, KK.d*, 232, s. 42, 50, 155, 175, 193, 224.

944 *BOA, MAD.d.* 5341, s. 314.

945 Haziran 1605'te savaşta yararlılıkları götüren veya kelle getiren yeniçeriler kapıkulu süvarisi yapılmıştı. *BOA, A.RSK.d.* 1478, s. 34-35, 67. Celâli seferlerinde iyi hizmet eden yeniçeriler bölüklere kaydedilmişlerdi. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 533. Daha sonraki tarihlere ait kayıtlar için bk. *BOA, A.RSK.d.* 1484, s. 186-187. *BOA, KK.d.* 257, s. 2, 103, 128. *BOA, A.RSK.d.* 1495, s. 6-7. *BOA, A.RSK.d.* 1498, s. 8, 11, 52-53, 54-55, 58-59, 74-75. *BOA, A.RSK.d.* 1402, s. 12. *BOA, D.YNÇ*, 13-363.

946 *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 456-457.

947 *BOA, KK.d.* 7516, s. 178.

948 "Râbıta-i Âsitâne", 31.

949 *BOA, A.MHM.d.* 30, hk. 369. *BOA, A.MHM.d.* 27, hk. 48. *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 46. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 1565. *BOA, KK.d,* 254, s.128. *BOA, KK.d,* 232, s. 136. *BOA, KK.d.* 254, s. 128.

950 Mesela 1585'te kulkethüdası dergâh-ı âlî müteferrikası olmuştu. *BOA, A.MHM.d,* 66, hk. 173. 1584 yılında seferde kahramanlık gösteren bir yeniçeriye kapıcıbaşılık verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 498. 14 Mart 1620'de bir korucuya, 22 Kasım 1662'de emekli bir yeniçeriye dergâh-ı âlî müteferrikalığı verilmişti. 14 Mart 1622'de bir haseki ağaya kapıcıbaşılık verilmişti. *BOA, KK.d.* 257 s. 30, 72. *BOA, KK.d.* s. 7516, s. 12.

951 *Tarih-i Selânikî,* II, 477.

952 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1175.

Çavuşluk ve müteferrikalık verilmese de kapıcıbaşılığa tayine daha sonra da devam edildi. 1747'de serdengeçti ağası Turhan Ağa'ya kapıcıbaşılık verilmiş;[953] Ocak 1756'da âyan Karaosmanoğlu Mustafa'yı öldürmeyi başaran Manisa yeniçeri zabiti Haşimzâde Ahmed Ağa kapıcıbaşı yapılmıştı.[954] 1768 yılında Yergöğü Kalesi'nde görevli serdengeçti ağası Çadırcızâde Ağa, Eflak'ta Rusların hareketlerini takip için casus olarak görevlendirilmiş, işini iyi yapıp Rus esirler getirdiğinden kapıcıbaşılık rütbesi verilerek tekrar aynı vazifeye verilmişti.[955] Mayıs 1819'da sabık saksoncubaşı Mustafa Ağa, Kasım 1819'da sabık sekbanbaşı Hacı Ali Ağa kapıcıbaşı yapılmıştı.[956]

Yeniçerilere daha fazla verilen diğer bir görev dizdarlıktı. Önceleri emektar yeniçerilere mahsusken[957] 80 akçeye çıkan yevmiyesi ve yüksek timar gelirinden dolayı sonraları diğer ocak mensuplarının hedefi olmuştur. 1580 yılında yeniçerilerin şikâyeti üzerine diğer zümrelere verilmemesine ilişkin hatt-ı hümâyûn yayınlanmış, ancak kısa müddet sonra ihlal edilmiş[958] hatta bazı yerlerde baskıyla veya bazı devlet adamlarına dayanarak yeniçerilerin elinden alınmaya çalışılmıştı.[959] Dizdarlık 18. yüzyılda daha fazla olarak yeniçeriler dışındakilere verilmekte, ayrıca babadan oğula devredilmekteydi. Ancak yine de oldukça fazla yeniçeri bu vazifeyi üstlenmiş[960] ve muvaffak olduklarında görevi oğullarına devretmişlerdi.[961] Dizdar kethüdalığı yapan yeniçeriler de vardı.[962] Dizdarlığa hem nefer hem de emeklilerden tayin mümkündü.[963] 18. yüzyıldaki uygulamada dizdarlar yeniçeri ağasının teklifi üzerine beratla tayin edilmiş; tayin ve azillerinde valilerin, kale muhafızları veya yeniçeri zabitlerinin teklifleri de dikkate alınmıştır.[964] Dizdar olanlar maaşlarını hazineye bıraksa da yeniçerilikten çıkmış sayılmazlardı.[965] İşin

---

953 *BOA, D.YNÇ*, 200-325.

954 *BOA, A.MHM.d*, 157, hk. 689.

955 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 85.

956 *BOA, A.MHM.d*, 238, hk. 283. *Şânî-zâde Târîhi*, II, 918, 944.

957 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 223. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Şehzâde Mustafa'nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i âzam Rüstem Paşa'nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikâyeti Havi Kanunî Sultan Süleyman İle Rüstem Paşa'ya Pek Ağır Mektupları". *Belleten*, Cilt: XXXI–Sayı: 122–Yıl 1967, 197. 25 Eylül 1579'da Şark seferinde yararlığı görülen çorbacı Ali'ye 75 akçeyle dizdarlık verilmişti. *BOA, KK.d.* 235, 60.

958 *BOA, A.MHM.*d. 66, hk. 283. *BOA, İE.AS*, 5493. *BOA, KK.d.* 261-7. s. 4, 16. *BOA, KK.d.* 263, s. 4-5, 14-15. *BOA, KK.d.* 4877, s. 38. 1631 tarihli bu kayıtta dizdarlıkların ekseriyetle yeniçerilere verilmesinin kaide olduğundan bahsedilmektedir.

959 *BOA, AE.SMHD.I*, 9535.

960 *BOA, KK.d.* 4915, s. S.5. *BOA, A.RSK.d.* 1541, s. 1. *BOA, C.AS*, 24803. *BOA, AE. SAMD.III*, 7074. *BOA, D.YNÇ*, 53-2

961 *BOA, AE.SAMD. III*, 2815. *BOA, D.YNÇ*, 42-299.

962 *BOA, KK.d*, 4915, s. 7.

963 *BOA, AE.SMMD.IV*, 2557. *BOA, MAD.d.* 6550, s. 521. *BOA, D.YNÇ*, 295-69.

964 *BOA, İE. AS*, 5442. *BOA, C.AS*, 5932, 19408. *BOA,AE, SAMD.III*, 8002. *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 108.

965 *BOA, KK.d.* 4877, s. 2. *BOA, KK.d.* 263, s. 4-5, 14-15. *BOA, İE.AS*, 2819. *BOA, C.AS*, 11989.

uhdesinden gelememe veya mahkûmların firarına göz yumma gibi sebeplerle azledilmişlerdi.

Yeniçerilerin kalem erbabına geçişleri de nadirdi. 20 Haziran 1690'da küçük evkaf muhasebeciliği verilen kâğıt emini Veli Efendi, rikâb solaklığı yapmış bir yeniçeriydi.[966] 1741'de Belgrad Sava gümrüğü kâtipliği 73. cemaatten Oruç adlı nefere verilmişti.[967]

Askerî sınıflar arasında geçişlerin azalmasından öte yeniçerilik toplumda en ehemmiyetli silk olduğundan bu zümreye mensubiyet her zaman muhafaza edilir vaziyete dönüşmüştü. Yani yeniçeri olmak diğer görevleri üstlenmeye mâni değildi. Yevmiyelerini bırakarak veya bırakmayarak yeniçeri zümresinde kalır şekilde her türlü görev alabilmişlerdi.[968] 18. yüzyıldan itibaren daha çok çalık yeniçerilerden olmak üzere özellikle kalyonculuk gibi bağlantılı oldukları sınıflara geçebilmiş ve ocakları içinde yükselebilmişlerdi.[969] Çok yaygın olan bu durum için bir düzenlemeye gerek duyulmamış, yani yüzbinlerce yeniçeriden bir şekilde istifade etme yolları açık bırakılmıştı. Yukarıda gösterildiği gibi Nizâm-ı Cedîd devrinde bir kısım yeniçerinin bu orduya ve Alemdar Mustafa Paşa tarafından kurulan Selban Ocağı'na mensubiyeti olmuştu.[970]

Yeniçerilik en önemli zümre haline geldiğinden buna ait rütbeler der kazanmıştır. Hatta 18. yüzyılın sonlarında yeniçeri rütbeleri kapıcıbaşılık gibi rütbelere bile tercih edilmekteydi. Mesela 1787'de orduya asker götürmesi istenen 26. sekbanlardan Giresunlu Dizdarzâde Abdi Ağa'ya kabul etmeyeceği kanaatiyle kapıcıbaşılık rütbesi yerine yeniçeri hasekiliği ve serdengeçti ağalığı teklif edilmişti.[971] Bununla beraber beylerbeylik ve vezirlik kazanmanın yolu olduklarından, kapıcıbaşılık gibi rütbelerin elde edilmesi, ocağın kaldırılmasına kadarki son yarım yüzyılda özellikle Rumeli'deki ayan yeniçerilerin hedefi olmuştur.[972]

---

966 *Vâkı'at-ı Rûz-merre,* I, 326.

967 *BOA, D.YNÇ,* 164-228.

968 Mesela 21 Ocak 1652'de bir yeniçeri yevmiyesini bırakarak Bursa ihtisabı kâtipliğine geçmişti. *BOA, A.RSK.d.* 1522, s. 212.

969 Bazı misaller için bk. *Câbî Târihi,* II, 825-826, 864.

970 *TSMA, E.* 531/51. 1791'de başyazıcı iken İstanbul ağası yapılan ancak daha sonra Kayseri'ye sürülen Mehmed Efendi İstanbul'a döndüğünde onu istemeyen ağa vekili sekbanbaşı, hacegân sınıfına geçirilmesini talep etmişti. Haceganlık verilmese de İstanbul'dan uzaklaştırmak için Sohum nüzul eminliğine tayin edilmişti. *BOA, HAT.* 9788.

971 *TSMA, E.* 531/51. 1791'de başyazıcı iken İstanbul ağası yapılan ancak daha sonra Kayseri'ye sürülen Mehmed Efendi İstanbul'a döndüğünde onu istemeyen ağa vekili sekbanbaşı, hacegân sınıfına geçirilmesini talep etmişti. Haceganlık verilmese de İstanbul'dan uzaklaştırmak için Sohum nüzul eminliğine tayin edilmişti. *BOA, HAT.* 9788.

972 Mesela 1769'da serdengeçti ağası olan Rusçuklu Şerif Hasan Paşa, para harcayarak kapıcıbaşı olmuş, sonra vezirlik rütbesi elde etmişti. *Es-Seyyid Mehmed Emin Behîc'in Sevâihü'l-Levâyih'i ve Değerlendirmesi* (haz. Ali Osman Çınar) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 1992, 15.

2.

Yeniçerilerin Mevcudu ve Merkez-Kale-Taşra Dağılımları

2.1. 18. YÜZYILA KADAR YENİÇERİ OCAĞI'NIN MEVCUDU

Yeniçeriler müverrihlerin beyanlarına göre bin kişilik bir kuvvet olarak teşekkül etmiş, sonra sayıları biner biner artırılmıştı.[1] II. Bayezid'in saltanatının ilk senelerinde resmî sayıları 8 bine yakındı. Bu zamana kadarki mevcutları için müverrihler, 5 veya 10 bin gibi sayılar vermişlerdir. Mesela I. Bayezid döneminde 10 bin nefer olduklarını gösterenler olduğu gibi[2] Ankara Savaşı'ndaki sayılarını 5 bin olarak verenler de vardı.[3] Ancak I. Bayezid mevcutlarının artırılmaması yönünde bir siyaset takip etmiş olmalı ki Ankara Savaş'ında metbu beyler ve sancakbeylerinin firari sonrasında yanında kalan kapıkullarının ona, maaş verip hazineyi zayıflatmamak için kapıkullarını çoğaltmadığı ama savaşta sadece yanında kulların kaldığı yönünde serzenişleri olmuştur.[4] II. Mehmed devri sayıları, eserlerde tahmini olarak varken[5] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, II. Murad zamanındaki mevcutları gerçeğe yakın şekilde 6 bindir.[6]

1484'te 7841 olan mevcut, 1540'lara kadar 7 bin-10 bin arasında artıp azalan bir seyir izlemiştir. II. Bayezid döneminde ağa bölüklerinin ihdası, sayılarında kalıci bir artış yapmamış; yeniçerilerin şehzadelerden tahta geçecek olanı belirlediği

---

1 *Künhü'l-Ahbâr* (I. Cilt-I. Kısım), 71.

2 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, 39.

3 *Oruç Beğ Tarihi*, 39.

4 *Cihânnümâ*, 148.

5 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, 75. *Oruç Beğ Tarihi*, 58, 71, 78. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 611. Eski bir yeniçeri ise II. Mehmed devrindeki sayılarını 4 bin olarak göstermiştir. *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 97.

6 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 182. Bunun teyiden II. Mehmed devrini gösteren Iocapo de Promontorio de Campis'in risalesinde sayı 6 bin olarak verilmişti. Halil İnalcık, *Fâtih Sultan Mehemmed Han*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2019, 513.

bir mücadelenin sonunda muvaffak olan Selim'in saltanatının başında geçici bir yükselme olmuştur. 1548 yılındaki mevcutlarını gösteren 12 bin sayısı *Âsafnâme*'ye göre yeniçeriler için kanundu.[7] Tabii bu dönemlerde 15-20 bin mevcutlarına ulaşan yaya askeri olan azapların mevcudiyeti, yeniçeri sayısının sınırlı kalmasında mühim bir sebepti.[8] 1560'lı yılların sonunda tekrar 10 bin seviyesine inse de[9] Kıbrıs harbiyle başlayan yükselme durdurulmamış, bu hızlanma meyliyle sonraki otuz sene içinde mevcut 40 binin üzerine çıkmıştır.

16. yüzyılın sonundaki artış, çoğu zaman aynı anda her iki cephede devam eden İran ve Habsburg harplerinin bir neticesiydi. Bu savaşlarda ateşli silahların daha fazla kullanımının artması, tüfekli yeniçerilerin sayısını artırmaya mecbur etmiştir.[10] Çünkü tüfek kullanmaya en müsait sınıf asker, piyade yeniçerilerdi. Kaldı ki tüfek kullanımı diğer sınıflarda da yaygınlaştırılmaya çalışılmış, mesela Ocak 1578'de timara çıkan yeniçerilerin tüfek kullanmalarına müsaade edilmesi, hatta diğer eyalet askerlerine tüfek idmanı yaptırılması Rumeli beylerbeyinden istenmişti.[11] Mevcudun hızla yükselmesi ve önceki bölümde gösterilen nefer alımındaki ihmaller aşikâr olsa da artışı usulsüzlükle özdeşleştiren müverrihlerin ve maaş tedariki derdine düşen merkezdeki idarecilerin hassasiyetleri karşısında cephenin durumu göz önüne alınmalıdır. Sürekli savaşların olduğu bu dönemde asker ihtiyacı için cepheden baskı yapan serdarların talepleri[12] ve sadece Habsburg hududundaki kalelerin her birinin müdafaası için bile binlerce asker ihtiyacı, yalnızca yeniçerilerin değil diğer askerî sınıfların artışını da izah eder mahiyettedir.[13] Savaşlardan başka Celâli İsyanları hem asker ihtiyacını artırması hem de paralı asker teminine imkân vermemesi bakımından kapıkullarını artıran bir durumdu. Dolayısıyla artık hiçbir zaman daha önceki seviyeye indirilemeyeceği için bir kırılma noktası kabul edilebilecek bu dönemdeki asker ihtiyacı, mevcudu artırırken padişahların yumuşak idaresinin de tesiriyle nefer temin usullerini aşındırmıştır.[14]

---

7 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 272.

8 Azapların yeniçeriler gibi istihdamları için bk. *Oruç Beğ Tarihi*, 29, 39, 58, 66,78, 122. Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1977, 48-49, 58, 163, 165.

9 *BOA, KK.d.* 1767, s. 18.

10 Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları,* IV, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2016, 29. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç* (çev. M. Fatih Çalışır), Timaş Yay., İstanbul 2012, 218. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad* (haz. ve çev. Kahraman Şakul), Timaş Yay., İstanbul 2012, 74, 130. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları* (haz. ve çev. Kahraman Şakul), İş Bankası Yay., İstanbul 2017, 47.

11 *BOA, A.MHM.d.* 32, hk. 158.

12 1590'lı yıllar ve sonrasındaki asker ihtiyacı bu döneme ait telhislerde de dile getirilmişti. *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-1607)* (haz. Cengiz Orhonlu), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970, 42, 51-52.

13 Mesela 1602-1603'te Eğri, Budin, Kanije, İstolni Belgrad kalelerinde 8 bin yeniçeri vardı. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 369.

14 Bu husus birinci bölümde ele alınmıştı. Sadrazamların bile duruma mâni olamadığı telhislerinden anlaşılmaktadır. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, 96-97.

Tablo 3. 18. Yüzyıla Kadar Yeniçeri Ocağı'nın Mevcudu[15]

Yıl	Mevcut	Yıl	Mevcut
1484	7841	**1628**	38540
1503	6597	**1632**	42925
1509	7594	**1639**	27586
1512	8164	**1640**	26481
1512[16]	10029	**1644**	26494
1514	10065	**1650**	56034
1520	7780	**1653**	55151
1524	8641	**1654**	51047
1527	7886	**1660**	53849
1534	7017	**1662**	54222
1543	8166	**1664**	47806
1548	12131	**1667**	47233
1549	12822	**1670**	49455
1560	13357	**1684**	53705
1563	13491	**1687**	70394
1568	12798	**1688**	62825
1574	13599	**1691**	42542
1576	14905	**1692**	35839
1577	14142	**1693**	41000
1583	16905	**1694**	54000
1590	23585	**1697**	69620
1595	26650	**1699**	67729
1606	42632	**1700**	50102
1609	37627	**1701**	42119
1612	34242	**1702**	39925
1614	33298	**1703 (isyan öncesi)**	40139
1623	42931	**1703 (isyan sonrası)**	53200
1624	41898	**1705**	52642

15 Kaynak: *BOA, MAD.d.* 23, 3951, 4911, 6002, 6318, 6692, 6710, 6798, 6913, 6948, 7167, 12872, 16273, 16334; *BOA, KK. d.* 1086, 1765, 1769, 1770, 1863, 2313, 2324, 6595, 6599; *BOA, D.YNÇ,* 17-193; *BOA, D.YNÇ,* 13-383, *BOA, D.YNÇ,* 17-194, *BOA, D.YNÇ,* 20-609, *BOA, D.YNÇ,* 23-98; *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, 33708; *Atatürk Kitaplığı 71 Numaralı Defter*; Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 451; Barkan, "h. 933-934 (m. 1527-1528) Bütçesi; Ömer Lütfi Barkan, "954-955 (1547 -1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19, 1-4 (1960); *Kurumlar ve Bütçeler,* ek CD; *TSMA, D.* 795/1; Ömer Lütfi Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4 (1955); *Telhîs'ül Beyân,*; Ömer Lütfi Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4 (1955); *Zübde-i Vekayiât*, 271; *Kanunnâme*, nr. 1734; *Koçibey Risalesi*; *Kavânîn-i Âl-i Osmân*; *BOA, C.SM*, 2570; *Nesâyihü'l-Vüzerâ.*

16 1503 ve 1509 yıllarına ait sayılar keman-bahâ ödenenleri gösterdiğinden ocağın mevcudu birkaç yüz fazla olmalıdır. 1512'deki artışın sebebi I. Selim'in tahta çıktığında yazdığı neferlerdi.

17. yüzyılın ilk yarısında yeniçeri mevcudu dalgalı seyretmiştir. 1630'larda ilk kez 40 üzerine çıkmış, ancak sonrasında sıkı tedbirlerle azaltılmıştır. Yeni nefer kaydının azlığıyla beraber bu dönemdeki şiddetli harpler yeniçeri ölümlerini artırmıştı. 1635 Mart-Haziran döneminde 1706 esâmî mahlûl olmuş, neredeyse hepsi ölü olarak kaydedilmişti.[17] 1636 Haziran-Ağustos döneminde 1133,[18] Şubat-Nisan 1637 döneminde 1105[19] mahlûl verilmişti. Haziran 1636-Nisan 1637 döneminde silinenler ise 3798 neferdi.[20] IV. Murad'ın ölümünde ocak mevcudu 26 bin seviyesine indirilmiş; sayının artmasında padişahların yumuşak idaresinin aksi bu dönemde görülmüştür. IV. Murad, sadrazamlara ve yeniçeri ağasına kapıkulu askerlerin sayısını düşürmek için ısrarla emirler vermiş, korucu ve oturak defterlerini bizzat gözden geçirmiş, ihmaller durumunda müsebbiplerini sorguya çekmişti. Yeniçeri ağası mahlûl gönderdiğinde ise onu övmeyi ihmal etmemişti.[21]

IV. Murad'dan sonra sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa aynı siyaseti devam ettirdi. 1641 yılındaki Azak seferi sebebiyle yeni kayıtlar yapılmasına rağmen ocağın mevcudunu aynı seviyede tutmaya muvaffak oldu, yeni yazılan ve tashih edilenlerin defterleriyle o da bizzat ilgilendi.[22] Ancak Girit savaşlarının başlamasıyla piyade askere daha fazla ihtiyaç duyulması, yeniçeri mevcudunu çok fazla artırdı. Savaşın hemen başında 2 bin nefer Hanya kuşatması için yazıldı; sonrasında alımlar artarak devam etti.[23] Ayrıca bu sırada Anadolu'da ortaya çıkan ve İstanbul'u tehdit eden güçlere karşı idareye hâkim olan ocak ağaları, duruma yeniçerileri artırarak müdahale ettiler. 1649 tarihinde Gürcü Nebi'nin İstanbul'a yönelmesi üzerine Üsküdar'da müdahale için hazırlanan orduya 4336 yeni nefer yazıldı.[24] Bu şartlarda tashihler ve yeni yazılanlarla birlikte, 1644 yılındaki en düşük mevcut, 1650'de birden 55 bine yükselmişti. Savaşların devamı, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretine kadar iktidardaki çalkantılar sayının azaltılmasına mâni olmuş; bazen 50 binin altına indirilse de savaşlar sebebiyle bu seviye muhafaza edilmiştir. Girit savaşı için Fazıl Ahmed Paşa'nın 27 Mayıs 1667'de Kandiye kuşatmasına başlamasından 27 Eylül 1669 tarihindeki fethine kadar geçen müddette yaklaşık 26

---

17 *BOA, MAD. d.* 6331, s. 1504-1519.

18 *BOA, MAD.d.* 18708. Defterin üzerine, padişaha verilecek mahlûlat listesi olduğunu gösterir kayıt düşülmüştür. Aralık 1643'te Azak'ta kaleyi terk eden 22 yeniçeri çalınmıştır. *BOA, D.YNÇ,* 23-02.

19 *BOA, D.YNÇ*, 20-609.

20 *TSMA, E.* 556/19.

21 *4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları*, 2-3, 111, 114, 131. Usulsüz nefer yazılmayacağı emrinin teftişi için bizzat padişah tarafından görevlendirilen kişilerin verdiği rüşvetle ve ağanın tezkeresi olmadan yeniçeri yazdığı anlaşılan yeniçeri efendisi Osman Efendi 1636'da öldürülmüştü. *Hammer*, V, 1416.

22 *BOA, D.YNÇ*, 21-487, 510.

23 *Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârîh-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin* (haz. Hasan Ali Cengiz) Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, 2018, 153.

24 *BOA, D.YNÇ*, 26-298-317. 738'i Azak ve Girit'e görevlendirilmiştir.

bin yeniçerinin öldüğü düşünüldüğünde ocağın ihtiyacı anlaşılacaktır.[25] Mevcudun bu seviyelerde kalması artık makul da karşılanmaya başlamıştı. 17. yüzyılın ikinci yarısında eserini kaleme alan Hezarfen Hüseyin Efendi, askerin zararsız çokluğunun sağlanmasını tavsiye etmiş, mevcudun I. Süleyman dönemindeki durumuna indirilmesi gayretlerini beyhude zahmet olarak görmüştür.[26]

II. Viyana bozgunundan sonra daha fazla yeniçeri yazılması ve IV. Mehmed'in tahttan indirildiği isyan sırasında çalıkların tashihi edilmesi sebebiyle 1687 yılında 70 binin üzerine çıkan mevcut, bu yüzyıldaki en yüksek seviyesine ulaştı. Ancak müdahale gecikmedi, 1687/Ekim-Aralık (1090/Masar) maaşında 1769 merkezden, 1628 kalelerden olmak üzere 3397 nefer silindi.[27] Akabinde 1690 yılında Köprülü Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında önce ocağın düzeniyle alakalı bir ferman yayınlandı ve zabitler vasıtasıyla yapılan yoklamada 20 binden fazla yeniçerinin kaydı silindi ve mahlûller kayıttan düşüldü.[28] Bu tedbirlerin devamı neticesinde mevcut 35 bine indirildi.[29] Fakat gittikçe uzayan harpler ve sefere götürülemeyen yeniçeriler yüzünden daha fazla nefer yazılması, Karlofça Anlaşması'na kadar tekrar önceki duruma dönülmesine sebep oldu. Sulh devrinin başlamasıyla da ocağa yönelik, bir önceki bölümde anlatıldığı üzere, şümullü bir müdahalede bulunulmuş; mevcut 40 bine çekilmiş ancak 1703 Edirne Vakasında çalıkların tashihiyle gayretler boşa gitmiştir. Düzen sağlandıktan sonra yazılanların bir kısmı silinse de mevcut 50 binin üstünde kalmıştı.[30]

Yeniçerilerin maaş defterleri, 17. yüzyılın başında çalıklar sebebiyle bütün yeniçerileri göstermekten öte maaş ödenen esâmî sayısını ihtiva eden kayıtlar haline gelmiştir. Ayrıca 17. yüzyılın ortasında korucu ve çoğunluğu emeklilerden olmak üzere maaş için İstanbul'a gelemeyen hasta, yaşlı ve sakat yeniçeriler maaş defterlerinden çıkarılmıştır. Bunların memleketlerinde kalmalarına ve beratlarıyla belli gelir kaynaklarından yıllık maaş almalarına müsaade edilmiştir.[31] Yakın kalelere yazılma imkânının arttığı 18. yüzyılın ortasından itibaren mevcutlar devam ettirilmekle birlikte[32] yeni beratlar verilmemiş ve talepler reddedilmiştir.[33]

25 *Sefer-i Kandiye*, 75. Pul, *Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağı*, 236. *Cevâhirü't-Tevârîh*'de ise Fazıl Ahmed Paşa'yla giden 18 bin yeniçeriden başka dört beş kere kapıya çıkma olduğu, her seferinde 4-5 bin nefer yazıldığı halde hepsinin şehit olduğu gösterilmiştir. *Cevâhirü't-Tevârîhi*, 445. Ayrıca bk. *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi*, 85.

26 *Telhîsü'l Beyan*, 104.

27 *BOA, MAD.d.* 1724, s. 665-682. *BOA, MAD.d.* 1726, s. 1138-1155.

28 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk 172. *Zübde-i Vekayiât*, 346.

29 Sadece 1104/Reşen-1693 Mart-Mayıs döneminde 2677 neferin kaydı silinmiştir. *BOA, D.YNÇ.d.* 34045.

30 İsyan sonrası maaş bilgilerine göre yazılanlardan 5078'i mahlûl gösterilmiştir. *BOA, D.BŞM.d.* 1030.

31 *BOA, A.RSK.d.* 1541, s. 1a, 1b. *BOA, A.RSK.d.* 1698G, s. 3, 27, 35. *BOA, AE. SAMD. II*, 314, 2145. *BOA, İE.AS*, 2861, 2868, 7855. *BOA, KK.d.* 7516, s. 7, 10, 73, 86. *BOA, AE.SMHD.I*, 142, 8190. *BOA, AE. SAMD. III*, 662, 3485, 9174. *BOA, AE.SMST.III*, 19223.

32 *BOA, AE.SMHD.I*, 8190, 10372.

33 *BOA, D.YNÇ*, 136-296. *BOA, D.YNÇ*, 248-47.

2.2. 18. VE 19. YÜZYILDA MAAŞ ÖDENEN ESÂMÎ SAYISI

Aşağıda 18. yüzyıl başından ocağın kaldırılmasına kadar olan aralıklı maaş ödenen esâmî sayıları verilmiştir. Ancak öncelikli olarak sayıların bazı hususiyetlerinden bahsetmek gerekir. Savaş dönemlerinde çok fazla nefer yazılması hem sefer mevsimi ve sonrası hem de sulh dönemi esâmîli yeniçeri sayıları arasında büyük farkların ortaya çıkmasının sebebiydi. Sürekli nefer yazılması-silinmesi ayrıca mevcudu sabit bırakmamaktaydı. Savaş sırasında yazılanların büyük kısmının maaş almadan ayrılması, ordulardaki sayılarıyla maaş defterlerinde kayıtlıların farkının da sebebiydi. Savaş dışı döneme ait maaş defterleri ise maaş verilen esâmîleri ihtiva etmekteydi.

Merkez ve kalelerdeki esâmîleri ayrı ayrı veren belgeler 1780'lere kadar neredeyse bütün yılları gösterecek şekilde mevcuttur. Kalelere ait kayıtlar, sadece maaş verilenleri gösteren icmaller ve kayıtlı yeniçerilerin isimlerini gösteren defterler olarak iki tür hazırlanmıştır. Defterler, esâmî ve yevmiye sayısının azaltılması için konulan, sonra bahsedilecek olan *fürû-nihade mahlûl* uygulaması sebebiyle maaş verilenlerden fazlasını göstermekteydi.

Tabloda verilen toplam sayılar, savaş dışı dönemler için ana maaş defterlerinden alınmış; savaş dönemleri sayıları ise tashih ve be-dergâhlar ilave edilerek hesaplanmıştır. Sefer mevsimine denk gelen Temmuz sayıları, o anda kayıtlı esâmîleri göstermekte olup bunlardan maaş ödenenler, sefer mevsimi sonrasında dağıtılan maaş kayıtlarında görülmektedir. Mesela Temmuz 1739'da bütün esâmî sayısı 253 bin seviyesindeyken bunların 156 binine maaş ödenmişti. 1736-39 ve 1768-69 yıllarındaki dalgalanmalar, tabloda görülmese de tashih ve be-dergâhın uygulandığı sonraki savaş dönemleri için de geçerlidir.

Tablo 4. 18. Yüzyılda Esâmî Sayısı ve Değişim

Yıl	Mevcut	Yıl	Mevcut
1710	41540[34]	**1739 Temmuz**	223612[35]
1711	94000	**1739 Temmuz**	156323[36]
1714	64568[37]	**1739 Aralık**	135138[38]
1715 Temmuz	200000	**1742 (Mart)**	102355[39]
1716 Temmuz	170000	**1742 (Ekim)**	136312
1716 Aralık	85000	**1743**	125513

34 *Kurumlar ve Bütçeler*, 287. (2022 nan-horegân düşülmüş sayıdır.)
35 1152/Masar maaşı sayısı. *BOA, KK.d.* 4939, s. 101, 104. *BOA, D.BŞM.d.* 2394. *BOA, MAD.d.* 4743.
36 *BOA, MAD.d.* 4743. *BOA, D.BŞM.d.* 2394. *BOA, MAD.d.* 6560, s. 19.
37 *BOA, MAD.d.* 4301.
38 1152/Reşen maaşı sayısı. *BOA, KK.d.* 4939; *BOA, D.PYM.d.* 35221. *BOA, D.BŞM.d.* 2393, 2394.
39 1154/Lezez maaşı sayısı. *BOA, MAD.d.* 4306.

Yıl	Mevcut	Yıl	Mevcut
1717 Temmuz	200000	1744	118176
1723 (Mart)	59928	1745	144904
1723 (Eylül)	67739[40]	1746 (Mayıs)	102897
1728	63531[41]	1746 (Ekim)	95837[42]
1730 (Ocak)	65721[43]	1747 (Aralık)	97185[44]
1730 (Ocak)	92475[45]	1755 (Temmuz)	92711[46]
1730 (Temmuz)	139437[47]	1758 (Haziran)	92166[48]
1731 (Nisan)	90657[49]	1762 (Nisan)	94086[50]
1731 (Ekim)	84837[51]	1767 (Ağustos)	86831[52]
1736 (Ocak)	73566[53]	1769 (Şubat)	91145[54]
1736 (Eylül)	139377	1769 (Temmuz)	300000
1737 (Şubat)	110013	1779 (Ocak)	132061[55]
1737 (Ekim)	191515	1782	126375[56]
1738 (Ocak)	112152	1795[57]	97557
1738 Temmuz	226010	1821	120831[58]
1739 Ocak	135168	1825	113876[59]

40 1135/Recec ve Lezez mevâcibi sayıları. *BOA, MAD.d.* 1786.
41 1141/Recec mevâcibi sayıları *BOA, MAD.d.* 4064.
42 1159/Reşen defteri. *BOA, MAD.d.* 6290
43 Patrona İsyanı öncesine denk gelen 1142/Recec mevâcibi sayılarıdır. *BOA, MAD.d.* 3940.
44 *Kurumlar ve Bütçeler*, 326, 328. 62000 nefer kalelerle 40743 sayısından 5288 tulumbacı, acemi oğlanı ve bostancı düşülerek bulunan İstanbul'daki yeniçerilerin toplamıdır.
45 *BOA, MAD.d.* 4065.
46 *BOA, MAD.d.* 2301. 1168/Reşen maaş sayısıdır.
47 İstanbul'daki 98726 neferle kalelerdeki 40711 neferin toplamıdır. *BOA, D.BŞM. d.* 1599-A, s. 84. Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, 1404.
48 *BOA, MAD.d.* 5551. 1171/Reşen maaş sayısıdır.
49 1143/Reşen-Masar mevâcibi verileri. *BOA, MAD.d.* 2484.
50 *BOA, MAD.d.* 4307.
51 *BOA, MAD.d.* 2484.
52 *BOA, MAD.d.* 6323. 1181/Masar maaşı sayısıdır.
53 *BOA, MAD.d.* 3945.
54 *BOA, MAD.d.* 6323. 1182/Reşen maaşı sayısıdır.
55 *BOA, MAD.d.* 6325. 1192/Lezez maaş sayısıdır.
56 *BOA, KK.d.* 2310, s. 2. 1198 ve 1199 masraf ve gelir icmallerinin gösterildiği bu defterde 1195 ve sonrasına ait ödemeler gösterildiğinden tarih olarak 1196 yılı verilmiştir. Diğer bir çalışmada tarih 1785 olarak verilmiştir. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yay., İstanbul 1986, 97.
57 Sayı, 1209 Masar'da merkezde maaş alanlarla 1210 yılı kalelerde maaş verilenlerin toplamıdır. *TS-MA.D.* 721/302. *BOA, MAD.d.* 5580. Sayının az olmasının sebebi bütün kalelerde maaşın düzenli ödenmemesiydi.
58 *BOA, D.YNÇ.d.* 35022. *BOA, MAD.d.* 5580.
59 Merkez 1236 Reşen-Haziran 1821 maşları ve 1240 yılı kale maaşlarının toplamıdır.

1703 Edirne Vakası'nda 50 bini geçen sayı, 1711 Prut Savaşı öncesinde 40 bine indirilmişti. Prut Seferi için 52.982 nefer yazılınca savaş sırasında yeniçeri mevcudu 100 bine yaklaşmıştı. Barıştan Venedik ve Avusturya savaşlarına kadar 65 bin seviyesinde kalmıştır. 1715 Mora seferine 132308 yeniçeri katılmıştı.[60] İstanbul'dan orduyla hareket eden yeniçerilerin 15 bin olduğu ve kalelerden az sayıda yeniçeri hareket ettirildiği göz önüne alındığında 100 binden fazla nefer yazılmıştı. Bu yıla ait kaleler mevcudu, yeni yazılanlarla beraber 53087[61] nefer olduğuna göre İstanbul'da kalan yeniçerilerle beraber ocağın mevcudu 200 bine varmıştı. 1716 yılında sadrazamın ordusunda 111654 nefer bulunmaktaydı. Kalelerde 45131 ve İstanbul'da kalan 15 bin neferle bu yılki sefer mevsimindeki mevcut 170 bin olmuştu. Aralık 1716'da yeni yazılan 85656'sı silinmiş,[62] sayı yarı yarıya azaltılmıştır. Yeniden yazılanlarla beraber 126751 yeniçerinin bulunduğu 1717 yılı ordusu mevcuduna[63] kalelerdeki 53410 neferle[64] İstanbul'dakiler ilave edilince toplam sayı yeniden 200 bine yaklaşmıştı.

Yeni neferleri büyük nispette sefer mevsiminden sonra ordudan ayrılıp ertesi yıl tekrar kaydedilenler teşkil etmesine rağmen savaş öncesi duruma göre mevcutta her zaman bir sıçrama olmaktaydı. Bu yükseliş büyük mali yük teşkil ettiğinden hemen sayının azaltılmasına girişilirdi. 1718 yılında barıştan sonra artan mevcudun azaltılması için karar alınmış;[65] 1723'e kadar azalma meylinde olan mevcut İran savaşları sebebiyle artışa geçmişti. Ancak bu dönemde nispeten az nefer yazılması mevcudun daha az dalgalı olmasını sağlamıştır. Daha savaşın başında, Ağustos 1723'te Sadrazam Damat İbrahim Paşa, 2300 nefere müsaade edilmişken 5 bin nefer yazılmasının sebebini sormuş, padişahın hazine hususundaki titizliğini sebep göstererek bu kadar yeniçeriye lüzum olmadığı yönünde yeniçeri ağasını ikaz etmişti.[66] Ancak savaşın uzaması bu sıkı siyaseti sonlandırmış, 20 binden daha fazla nefer yazıldığı dönemler olmuştu. Kalıcı mevcut ise 1730 yılına kadar 65 bin seviyelerine yükselmişti.

1730 yılında Patrona İsyanı, esâmîli yeniçeri mevcudunda büyük bir dalgalanmaya sebep oldu. İsyan öncesi, 26 Temmuz 1730'da verilen maaşa (1142/Recec) ait iki defterden birinde 65 bin seviyesinde olan sayı, diğerinde 92 bindir. Sonrakine, önceki defterdekiler aynen kaydedilmiş; defterin başına hatt-ı hümâyûn doğrultusunda yeni yazılanların ilave edildiği kaydı düşülmüştür.[67] Büyük sefer

60 *BOA, MAD.d.* 2226, s. 4.
61 *BOA, D.BŞM.d.* 1234.
62 *BOA, D.PYM.d.* 35180. *BOA, MAD.d.* 14359.
63 *BOA, MAD.d.* 2260, s. 9.
64 *BOA, D.BŞM.d.* 1234.
65 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1146.
66 *BOA, C.AS*, 5578.
67 *BOA, MAD.d.* 4065, s. 4.

olacağından taşrada ve İstanbul'da fazlaca tashih ve be-dergâh yapılmış ancak sefere çıkılma ertelendiğinden yeniçeriler arasında huzursuzluklar baş göstermişti. Teskin edilmeleri için o zaman kadar İstanbul'da yazılmış olanlara da maaş verilmişti. İsyanın getirdiği esas artışsa, asilerin destekçilerini tamamen tashih ettiklerinden sayının 140 bine çıkmasıydı. İsyan sırasında yazılmalarına rağmen geçmişe ait iki maaşı (1142/Reşen-Lezez) almışlardı. Bunların sayısı sefer için yazılanlarla beraber 74409'du.[68] İsyancıların ortadan kaldırılması sonrasında 48007'si silinerek mevcut 90 binlere indirilmiş; 1736 yılına kadar, bazı yıllar 30 bin yeniçeri yazılması icap eden İran savaşlarına rağmen, kalıcı yeniçeri mevcudu 73 bine seviyesinde kalmıştır.

1736 yılında uzun süreli İran savaşlarına son verilse de Rusların saldırısı üzerine hemen yeni bir harp başladı. Bu yıl merkez ordusuna, Kırım ve Bender ordularıyla kalelere yaklaşık 50 bin yeni nefer yazıldı. Ağustos 1736 tarihine denk gelen maaşlara göre sefer katılmayıp İstanbul'da kalan 21148 yeniçeri vardı.[69] Ana orduda 43863, Bender ordusunda 19 bin (kalelere sevk ve terhislerle 8454'e indirilmişti), Kırım ordusunda 6 bin[70] ve kalelerde 59912 nefer varken toplam yeniçeri 140 bine yaklaştı.[71] Ana orduda sonraki yıl seferi için kışlakta kalan 16625 nefer kaldığına göre yaklaşık 27 bin nefer silinmişti. Kasım 1736/Mart 1737 dönemi maaş kayıtlarına göre Bender ordusunda 7806, Kırım ordusunda 4500,[72] İstanbul'da 21170[73] nefer yeniçeri vardı. Kaleler toplamı da ilave edildiğinde 1736 sonunda maaş verilen yeniçeri sayısı yaklaşık 110 bin civarındaydı.

1737'de merkezi orduda 79236,[74] diğer ordularda 40202 nefer vardı. Kalelere 50545, İstanbul'a 20681 yeniçeri kayıtlı olduğuna göre defterlerde 210 bine yakın yeniçeri mevcuttur. Orduların terhis edildiği kış döneminde sayı 110 seviyesine inmiştir.[75]

1738 yazında sadrazamın emrinde 84770, tali ordularda 43793 nefer vardı. Kalelerdeki 70234 ve İstanbul'daki 27213 sayılarıyla beraber mevcut 230 bin seviyesine çıkmıştır. Kış mevsimi sayılarını gösteren 1739 başındaki defterlere göre, 53629 İstanbul'da, 64109 kalelerde ve 17430 diğer ordularda olmak üzere toplam 135 bin yeniçeri maaş almıştır.[76]

---

68 *BOA, MAD.d.* 17035, 37, 41.

69 *BOA, D.BŞM.d.* 41052.

70 *BOA, D.YNÇ.d.* 34217, s. 21-25. *BOA, KK.d.* 4939, s. 64, 68. *BOA, D.YNÇ,* 130-56.

71 *BOA, MAD.d.* 6537, s. 1055. 1736 Haziran'ında 5260 neferin olduğu şark ordusu terhis edilip diğer cephelere sevk edildiğinden toplam haricinde tutulmuştur.

72 *BOA, D.YNÇ.d.* 34217, s. 21-25. *BOA, KK.d.* 4939, s. 64, 68.

73 *BOA, D.YNÇ,* 133-8.

74 *TSMA, D.* 801, s. 85. Temmuz 1737'de sadrazam emrindeki ordudaki yeniçerilerin maaşları icmalinde de bu sayı görülmektedir. *BOA, D.YNÇ,* 137-20.

75 *BOA, MAD.d.* 17110, 17112. *BOA, KK.d.* 4939, s. 68-90.

76 *BOA, MAD.d.* 17110, s. 4. *BOA, KK.d.* 4939, s. 89, 94, 101, 109. *BOA, KK.d.* 4773, s. 4-5. *BOA, MAD.d.* 17148. *BOA, MAD.*d. 6560, s. 18. *BOA, MAD.d.* 18479.

19 Ekim 1739'da verilen maaş kayıtlarına göre sefer döneminde ana orduda 72216 nefer bulunmaktaydı. Serasker ordularındaki 46092, kalelerdeki 75446 ve İstanbul'daki 29858 yeniçeriyle mevcut 225 bine yaklaşmıştı.[77]

Batıda iki büyük devletle savaşın ardından 1741'de İran harpleri tekrar başlamış, 1746 yılına kadarki savaşlarda 40 bin üzerinde nefer yazıldığı olmuştu. Sefer mevsiminde sayıları oldukça artırılan ordular ve kalelerle birlikte 30 bin üzerindeki İstanbul mevcuduna bakılırsa savaşların devam ettiği beş yıl boyunca toplam 120-150 bin arasında kayıtlı yeniçeri vardı. Buna rağmen savaştan hemen sonra, 1746'da kalıcı yeniçeri mevcudu 95 bin seviyesine indirilmişti.

Dalgalanma dışında genel çizgiye bakıldığında 1710'da 40 bin seviyesi 1740'ta 100 bine yaklaşmıştır. 1760'lardan itibaren azaltılarak 85 bine indirilmişse de 1768 harbi, yeniden daha büyük bir yükselişe sebep oldu. İlk yıl ordulara yapılan 200 binden fazla kayıt, İstanbul'da bulunan 26 bin yeniçeri ve kalelerde görevli nöbetçilerle mevcut 300 bine çıktı. Savaşın sonraki yıllarında 150-250 bin arasında dalgalanan esâmîli mevcut, savaş bitiminde 130 bin seviyesine indi. 1787-92 ve 1806-1812 harpleri öncesi ve sonrasında da benzer yükseliş-düşüş görülmüş, toplam esâmî sayısı ocağın son yıllarında 120 binin altında ancak tutulmuştur.

Savaşlar sonrasındaki geçici yükselişin dışında mevcudun artmasında en esaslı nokta, sonraki bölümlerde daha tafsilatlı anlatılacağı üzere emeklilik uygulamasıydı. Daha evvel başvurulsa da esas olarak 1736-39 harplerinden itibaren fazlalaşan emeklilik karşılığında sefere gitme uygulaması, emeklileri ve dolayısıyla toplam kalıcı mevcudu artırmıştır. Yevmilerinin yüksekliği dolayısıyla emeklilerin esâmî silinmesine daha fazla direnç göstermeleri, mevcudun azaltılması noktasında da zorluk çekilmesine sebep olmuştur.

Defterlerdeki esâmî sayıları da nefer mevcudunu yansıtmamaktaydı. 18. yüzyılda yeniçeri esâmîleri üzerinde hâkimiyet oldukça azalmış, esâmîlerin sahiplerinin bilinirliği zayıflamıştı. Esâmî sayısı-nefer sayısı eşitliği bozulduğundan; ne esâmî sayısı maaşlı nefer mevcudunu vermekte ne de bütün esâmî sahiplerini ocakla bağlantısı olanlar, hatta gerçek kişiler teşkil etmekteydi. Yani var olan esâmî sayısı kadar sefere veya başka görevlere verilecek nefer yoktu. Tashih ve be-dergâhla nefer sıkıntısını kolayca gideren ve maliyeye toplu maaş yükünden başka hususa bakmayan idare için aşırı artmadığı müddetçe esâmîlerin kime gittiğinin ehemmiyeti kalmamıştı. Sadrazamlar ve padişahlar defterleri teftiş etmeyi terk etmişlerken bazılarının esâmî sayısı ve yevmiyelerin seviyesinden bile haberi yoktu.

77 *BOA, MAD.d.* 6560, s. 19. *BOA, MAD.d.*18479, s. 4. *BOA, D.BŞM.d.* 2394. *BOA, KK.d.* 4939, s. 101, 104. *BOA, MAD.d.* 17110, 17112, 17139. 1739 sonu bazı yeniçerilerin kayıtları için bk. *BOA, MAD.d.* 6323, s. 1391. 1152-1153/1739-40 kayıtları için bk. *BOA, MAD.d.* 7168, s. 68 vd.

Esâmî sahipliği, askerî hizmet karşılığı olmaktan çıkmış; senetler sahibine gelir sağlayan müstakil iktisadi unsura dönüşmüştür. Yaşları çok küçük olanlara, askerî görev yapmayan imam, müderris ve şeyhlere, daha fazla olarak paşaların, beylerin veya diğer devlet görevlilerinin hizmetlilerine verilmiştir. Enderûn ağaları gibi görevliler, timar ve zeamet erbabı hatta diğer ocak mensupları esâmî edinmiştir.[78] Yevmiye derecesi artan emekli esâmîlerinin çoğu 18. yüzyılın sonunda devlet görevlilerinin kapılarında görev yapanlarca tasarruf edilmiş;[79] esâmînin *geçim* maksadıyla verilmesinin tesiriyle son dönemlerde ocağa kayıtlı kişilerin yevmiyeleri mukabilinde karıları ve kızlarına gümrüklerden maaş bağlanmıştı.[80]

Ocak hizmetlerinde esâmîsiz çalışanların sayısı da gittikçe artmıştı. Ortalarda, kolluklarda, imalathanelerde veya ocağa ait diğer kısımlarda özellikle karakullukçulardan esâmîsiz hizmet edenler çoktu.[81] Çünkü ocak işlerinin yevmiyeden başka getirileri de vardı. Ayrıca kendi adlarına ait esâmîleri olmasa da sahipsiz esâmîlerle maaş alabilmiş, yine zabitleri *açıktan* yani kendi ellerindeki esâmîlerden onlara maaş sağlamıştı.[82]

Esâmî defterlerinin maaşlı sayısını göstermemesinin diğer bir sebebi, gerçek olmayan kişiler adına esâmî üretilmesiydi.[83] Bu hem merkez hem de kalelerde görevli emekli veya görevde olan ağalar, çavuşlar ve kâtiplere gelir sağlamaya matuftu. Maaşları düşen bu görevlilere merkezde topluca ayrı gösterilir şekilde, kalelerde ise keşide denilen yolla değişik sayılarda esâmîler verilmiştir. Bunlar mahlûl esâmîlerin yevmiyelerinden üretilmiş, yani hazineye aktarılacak mahlûl bir manada ocak içinde gelir kaynağına çevrilmişti. Esâmî üretme, ilgili kısımlarda bahsedileceği üzere 18. yüzyılın sonlarında ortaların ve sayıları az olsa da bazı dini mekânların masraflarını karşılamak için de kullanılmıştır.

Diğer bir husus mükerrer esâmîsi olan kişilerdi. Yani bir kişi aynı adla veya başka adlarla birden fazla esâmî sahibi olabilmişti. Hem yeniçeri esâmîsi hem

---

78 18. yüzyıla ait arzlarda *etba'* olarak hemen her kesimden devlet adamlarının yanında yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 57-134. Yine değişik tarikatlara mensup şeyhler esâmîleri gümrüklere naklettirip kendilerine, çocuklarına ve eşlerine gelir isteyebilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 131-87. *BOA, D.YNÇ*, 264-161. *BOA, D.YNÇ*, 164-243. *BOA, D.YNÇ*, 349-74. *Câbî Târihi*, I, 242. *Nizâm-ı Cedîd'e Dair Askerî Lâyihalar*, 180-190.

79 Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* (yay. haz. Mücteba İlgürel) Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, 68.

80 *BOA, C.AS*, 30239, 49625. Uygulamaya önceleri cesaret edenler olsa da kabul görmemiştir. Mesela 1761'de Seyyid Abdulkerim adlı 101. cemaate kayıtlı, kendini meşayih ve sadattan gösteren 21 akçeyle emekli biri, esâmîsini gümrüğe nakledilip iki oğlu ve karısına maaş bağlanmasını istemişti. Ama talebi reddedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 248-47.

81 *BOA, D.YNÇ*, 95-282. *BOA, D.YNÇ*, 86-297. *BOA, D.YNÇ*, 88-395. *BOA, D.YNÇ*, 255-29.

82 *BOA, D.YNÇ*, 119-335. *BOA, D.YNÇ*, 61-132.

83 Bu şekilde esâmî üretmeye güzel bir misal 1732'de Niğbolu'da görev yapan İsmail adlı bir çavuşa verdiği 8 akçeli 4 mahlûle karşılık dört esâmî verilmesiydi. 7 akçelik esâmîlere açılan alt ve üst isimler; Mustafa İsmail, Ahmed İsmail, Salih İsmail, İsmail İsmail'di. *BOA, D.YNÇ*, 108-68.

acemi oğlanı veya bostancı esâmîsi olanlar da vardı. Bu durum serbestçe ifade edilmiş hatta sahipleri tarafından yeniçeri esâmîleri birleştirilebilmişti.[84] Mükerrer esâmî elde etmenin diğer bir yolu tashih ve be-dergâhta birden fazla yazılmaktı. Mesela 1714 yılında bir kişi iki kere yazıldığından hapsedilmiş;[85] 1794'te taşraya gönderilen bir emirde, birkaç kere yazılma yüzünden iki esâmî sahibi olanların bulunduğundan bahsedilmişti.[86] Hatta Eylül 1823'te getirilen bir düzenlemede aynı ortada sahip olunan mükerrer esâmîlerin birleştirilmesine kolaylık tanınmıştı.[87]

Kayıt özelliğinden kaynaklı diğer bir durum, esâmîleri defterde olmasına rağmen maaş almayanların bulunmasıydı. Savaş zamanlarında sürekli yazılan ve silinenler yüzünden artan bu duruma müdahale edilmekteydi. 1144-1154/1731-1742 arası İstanbul'a kayıtlı, maaş almayan ama orta defterlerinden silinmediğinden maaş defterlerine kaydedilen 6130 esâmî Mart 1743'ten itibaren silinmiş; İstanbul mevcudu 42 binden 35 bin esâmîye indirilmişti.[88] Aynı durum kalelerde de mevcut olup kale defterinde yazılı her esâmî sahibi maaş almazdı. Bu durumdan kalelerin mevcutları gösterilirken bahsedilecektir.

2.3. YENİÇERİLERİN TAKSİMİ

Yeniçeri ortalarından en eskisi olan cemaatler, sonra ilave edilen sekbanlar ve en son oluşturulan ağa bölüklerinin; görevleri ve zabitlerinin derecelerinin büyüklüğü itibarıyla birbirlerine üstünlükleri olmuştur. Bu husus en evvel onların mevcutlarına tesir etmiştir. Seferlerde padişahı muhafaza, hazine bekçiliği ve kalelerde nöbetçilik vazifeleri sayesinde üstünlükleri olan cemaatler yerlerini yeni ihdas edilen ağa bölüklerine kaptırmışlardı. Çünkü yükselmeyi sağlayan bazı görevler ağa bölüklerine mahsus hale gelmiş; ağa kapısında görevli gedikliler, devlet adamları ve paşaların yanına verilen hususi vazifeli yeniçeriler ağa bölüklerinden tayin edilmiştir.[89] Bu imtiyazları sebebiyle ağa bölükleri, orta sayısı daha az olmasına rağmen mevcut itibarıyla cemaatlere yaklaşmışlardı. 17. yüzyıldan itibaren ağa gediklileri dışındaki görevler artık her üç kısım mensuplarına açık hale gelmişse de ağa bölükleri mevcut bakımından büyümelerini devam ettirmişlerdi.

Ortalar arasında mevcut bakımından eşitlik hiçbir zaman yoktu. (*bk. Ek*). Kulkethüdasının ortası olan 1. bölük 18. yüzyıla kadar mevcudu en yüksek ortaydı. En

84 *BOA, D.YNÇ*, 145-325. *BOA, D.YNÇ*, 177-266. *BOA, D.YNÇ*, 100-329.
85 *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 74.
86 *BOA, A.MHM.d*, 201, hk. 70.
87 *BOA, A.MHM.d.* 241, hk. 68.
88 *BOA, D.YNÇ*, 160-61.
89 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 190, 222, 224.

fazla artışın görüldüğü, çavuşlar ortası olan 5. bölük, 18. yüzyılın ikinci yarısında 1. bölüğü geçmişti. Bölükler içinde kılavuz ortası olan ve Arnavutlara ait 17. bölükle hususi vazifesi olmayan 25. bölük, 18. yüzyılda bazen 1. ve 5. bölüklerden fazla olmuşlardır. 28 ve 32. bölüklere sabitlenmeden önce ve sonra muhzır ve kethüdayeri ortalarının mevcutları ortalamaya yakındı. Ağa bölüklerindeki özel görevli 56. kayıkçılar ve 54. talimhaneci odalarının yine ortalamaya yakın veya altında neferleri bulunmaktaydı. Cemaatler içinde solakların çorbacılarıyla beraber 101 olan mevcutları hep sabit kalmış ancak ortaların müteferrikaları sürekli artmıştı. Cemaatler içinde en fazla mevcudu olan orta 64. zağarcılardı. 71. saksoncu ve 68. turnacıbaşı ortalarının da mevcudu her zaman yüksekti. Deveciler, hasekiler ve imam odaları bazı dönemlerde artsa da ortalamaya yakındılar. Bunların dışında padişah ortası olarak bilinen 25. cemaatin mevcudu çok fazlaydı. Sekbanlarda mevcudu fazla olan üç orta bulunmaktaydı: (i) sekban kâtibi ortası 18. sekbanlar, (ii) sekban kethüdası ortası 25. sekbanlar ve (iii) avcıbaşı ortası olan 33. sekbanlar.

1768-74 harbinden sonra bazı ortaların diğerleriyle mevcut farkı daha fazla açıldı. 64. zağarcıların mevcudu 5 bine yaklaşmış ve ve 5. bölük 3 binin üzerine çıkmışken, 2 binin üzerinde mevcudu olan orta sayısı artmıştır.

Sefer sırasında ordularda mevcut olan ortalara nefer yazılması, ortalar arasında çok büyük farklara sebep olmuştur. 18. yüzyılda harpler zamanına denk gelen maaş defterlerinde ortalar arasında nispetsizlik oldukça fazlaydı; çünkü gelen yeniçerilerden serdengeçti bayrağında olanlar dışındakiler ordudaki ortalara taksim edilirdi. Mesela 1739 yılında ordu defterindeki 61125 nefer içinde sekbanlar oldukça azdı, ağa bölüklerine mensuplar ise cemaatlere olanlardan daha fazlaydı.[90] 1742'de Erzurum ordusuna gelen yeniçeriler mevcut otuz ortaya yazılmıştı.[91] Ancak bu şekilde yazılma sadece seferli oldukları döneme mahsus olduğundan geçiciydi. Tashih olan çalıkların zaten kendi ortaları vardı ve oğulları da bu ortalara mensuptu. Sefer sonrası silinme ve kalanların kendi asıl ortalarına geçmeleriyle orta sayıları arasındaki bu geçici nispetsizlik ortadan kalkmaktaydı.[92]

Çocukların babalarının odalarına yazılması, bazı muhitlerde belli ortalara mensubiyetin olması ve tashih ve be-dergahla hemşerilik saikıyla orta seçilmesi yüzünden 18. yüzyılın ikinci yarısında bazı ortaların yoldaşlığının belli milliyetlere mahsus olması durumu da ortaya çıkmıştır. 16 Eylül 1749'da kışlalarda Arnavut ve Lazların mensup olduğu iki orta arasında iki neferin öldüğü bir kavga çıkmış, ihtiyarların araya girmesiyle olay sonlandırılmıştı.[93]

---

90 *BOA, MAD.d.* 17153.
91 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1053.
92 Bazı örnekler için bk. *BOA, D.YNÇ*, 151-68, 86, 140, 350.
93 *Târîh-i Göynüklü*, 501.

6 Mayıs 1790 tarihinde gönüllü değiştirmeler yasaklanana kadar[94] ortalar arasında geçiş serbestti. Bundan evvel hem görev icabı hem de yeniçerilerin hususi durumları yüzünden orta değiştirilmiş; cemaatler, ağa bölükleri ve sekban bölüklerinin kendi aralarında ve bunların her birinden diğerine geçiş yapılabilmiştir. Yasaklamadan sonra da geçişler sürdüğünden bazı şartlar konulmuş, dalkılıçlar yevmiyelerinin yarısını hazineye bırakarak diğer ortalara geçebilmişti. Yine de buna mâni olunamadığı için Eylül 1823'te yeniden bir yasaklama fermanı çıkarılmıştı.[95]

Kapıkullarında bölük değiştirme ölümleri saklamak için her zaman başvurulan bir yol[96] ise de bu zaten muvazaalı olduğundan kayıtlardan anlaşılamayacak bir durumdu. Görev icabı değiştirme ise geçici ve devamlı olacak şekillerde yapılırdı. Bu durumda en evvel kaydedildiği, esas (kadim) orta olarak kalır;[97] uzun süreli değişmelerde yeni ortalar neferlerin esas ortası olurdu. Yeniçerilerin ifadelerine göre yoldaşlıkları kayıtlı oldukları odalaraydı.[98] Yanlışlıkla başka ortalara kaydedilenler kayıtları düzeltilerek kendi odalarına yazılırdı.[99]

Orta değişikliği yeniçerilerin kendi talepleri üzerine veya idarece re'sen yapılmıştır. Görev icabı değişmeler, ocak ağaları ve çorbacılara hizmetli verilmesinde daha sık uygulanmış, bunlar bağlı oldukları ağaların gittiği ortalara kaydedilmişlerdi. Hem İstanbul'da hem de kalelerde bulunan ortaların çorbacılarının görev yeri ve ortası değiştiğinde bazen 20 veya daha fazla sayıdaki hizmetlileri onları takip etmekteydi.[100] Aynı durum kale ağaları için de geçerliydi.

Tablo 5. Neferlerin Ortalara Dağılımları

		Cemaat	Bölükler	Sekbanlar	Toplam ve Genel Ortalama
1526[101]	Mevcut	6144	2210	561	**8915**
	Ortalama	62	36	16	**45**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	166-34	104-22	22-12	-
1549[102]	Mevcut	7596	4512	659	**12767**
	Ortalama	76	74	20	**65**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	314-47	249-51	30-11	-

94 *BOA, C.AS,* 5197. 1808 yılında emir tekrarlanmıştır. *Câbî Târihi,* I, 226.
95 *BOA, A.MHM.d.* 241, hk. 68.
96 *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları* (haz. Engin Çağman) Kitabevi Yay., İstanbul 2010, 6.
97 Örnek bir kayıt için bk. *BOA, D.YNÇ,* 63-26.
98 *BOA, D.YNÇ,* 96-152.
99 *BOA, D.YNÇ,* 89-377. *BOA, D YNÇ,* 141-225. *BOA, D.YNÇ,* 205-35. *BOA, D.YNÇ,* 159-47.
100 *BOA, D.YNÇ,* 101-417. *BOA, D.YNÇ,* 106-8. *BOA, D.YNÇ,* 206-77. *BOA, DYNÇ,* 261-123.
101 *TSMA.D.* 736.
102 *BOA, MAD.d.* 12872. (Defter icmalinde toplam sayı 12.822 olmasına rağmen orta bazındaki hesaplamada 12.767 sayısı bulunmuş; aradaki fark fazla olmadığından düşük olan sayı üzerinden hesaplama yapılmıştır.)

		Cemaat	Bölükler	Sekbanlar	Toplam ve Genel Ortalama
1590[103]	Mevcut	10876	11164	1.345	**23385**
	Ortalama	109	183	40	**120**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	334-55	585-73	184-15	-
1624[104]	Mevcut	21579	18414	2623	**42616**
	Ortalama	216	302	77	**219**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	557-94	766-147	243-33	-
1684[105]	Mevcut	26884	21693	5128	**53705**
	Ortalama	269	356	151	**275**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	710-66	1.233-164	324-27	-
1723[106]	Mevcut	33393	28784	5302	**67479**
	Ortalama	334	482	156	**346**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	2037-108	1566-198	423-81	-
1755[107]	Mevcut	46031	38372	8011	**92414**
	Ortalama	460	629	236	**474**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	1944-14	1832-256	554-107	-
1778[108]	Mevcut	61924	59381	10333	**131638**
	Ortalama	620	974	304	**675**
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	4667-123	3915-276	964-90	-

Yeniçeriler şahsi durumları veya ortalarındaki münasebetleriyle alakalı olarak oda değişikliği yapmışlardır. En önemli sebep, ortasıyla geçinememesi veya burada istenmemesiydi. Değiştirme kendi talebiyle veya ceza olarak orta ihtiyarlarının şikâyetiyle yapılmaktaydı.[109] Tabii herhangi bir sebep göstermeden nakil isteyenler de vardı. Mesela 1755 yılında 9. bölükten emekli biri ya diğer ağa bölüklerine ya da 13. cemaate geçmek istemiş, 13. cemaate yazılmasına müsaade edilmişti.[110] Babalarının veya kardeşlerinin olduğu ortalara geçmek isteyenler de çoktu.[111] 1755'te 31. bölükten ölen babasının esâmîsiyle 39. bölüğe küçük yazılan

103 *BOA, MAD.d.* 16273.
104 *BOA, TT.d.* 745.
105 *BOA, MAD.d.* 6710.
106 *BOA, MAD.d.* 1786.
107 *BOA, MAD.d.* 2301.
108 *BOA, MAD.d.* 6325.
109 *BOA, D.YNÇ,* 24-128. *BOA, D.YNÇ,* 81-317. *BOA, D.YNÇ,* 101-89, 113, 176. *BOA, D.YNÇ,* 151-236.
110 *BOA, D.YNÇ,* 229-75.
111 *BOA, D.YNÇ,* 87-327. *BOA, DYNÇ,* 261-90.

Ahmed adlı nefer babasının ortasına geçmişti.[112] 1724'te odasında geçinemeyen 10. sekbanlardan Abbas, talebi üzerine 43. cemaate nakledilmiş;[113] 1737'de Menekşe Kalesi'nde görevli 9. cemaatin vekilharcı ve bayraktarı, orta huzurunu bozup zabitlere itaat etmediklerinden odabaşı ve ihtiyarların talebiyle görevlerinden atılarak Kastel İnebahtı'ya sürülmüşlerdi.[114] 1741'de 31. sekbanlarda emekli İbrahim odabaşı hakkında orta mensupları, bütün ortayı rahatsız ettiğini, diğer ihtiyarlara iftira attığını, sürekli ağa kapısında dolaşıp dedikodu ürettiğini, bir müddet hacca gittiğinde rahat etmelerine rağmen dönüşünde aynı şekilde davrandığını bildirerek şikâyette bulunmuşlar ve onun başka bir odaya kaydedilmesini istemişlerdi. Talepleri kabul edilerek İbrahim odabaşı 13. sekbanlara kaydedilmişti.[115] 1764'te 61. bölüğün ihtiyarlarının birkaç kez ortada huzursuzluk ve fitne çıkararak mensupları birbirlerine düşürdüğünü şikâyet ettikleri emekli bir odabaşı, 80. cemaate kaydedilmiş;[116] aynı yıl odabaşı ve ihtiyarlara hakaret ve kötü sözler söyleyen bir nefer, 6. sekbanlardan 16. sekbanlara gönderilmişti.[117] 1766'da 29. cemaatte vakıf nazırı olan Süleyman, orta ihtiyarlarının odaya ihanet ettiği ve aralarında kavga nifak eksik olmadığı şeklindeki şikâyetiyle 19. cemaate gönderilmişti.[118] 1778'de 11. bölüğün başkorucu eski odabaşı İsmail ikazlara rağmen oda huzurunu bozmaya devam ettiğinden ihtiyarlar talebiyle 5. cemaate kovulmuş;[119] 10 Mart 1791'de ortayı masrafa sokan ve huzursuzluk çıkaran eski odabaşı Camcı Ali, orta ihtiyarlarının mühürlerinin olduğu bir arzla ortadan atılmıştı.[120]

Kendilerine uygulanan baskı yüzünden oda değiştirenler de vardı. 33. sekbanlarda küçük olarak kaydedilmiş eski ocak başkâtibinin oğlu, maaş dağıtımında sıkıntı çıkarıldığından babasının olduğu 58. bölüğe naklini yaptırmış;[121] 1730'da 15. bölükte rahatı olmayan vekilharçlıktan emekli Mehmed, 10. bölüğe nakledilmişti.[122] 1728 yılında, 47. cemaate mensup merhum babasının esâmîsiyle 63. cemaate küçük kaydedilen Salih, odasıyla hüsn-ü zindeganesi olmadığından babasının ortasına geçmiş;[123] 1741'de 69. cemaatten emekli Ahmed ihtiyarların kendisine garazı sebebiyle ortada kalmaya tahammül edemediğinden 15. cemaate naklolmuştu.[124] 1732'de odabaşından razı olmayan bir nefer 14. bölükten 10. sekbanlara

112 *BOA, D.YNÇ*, 231-341.
113 *BOA, D.YNÇ*, 85-122.
114 *BOA, D.YNÇ*, 131-226.
115 *BOA, D.YNÇ*, 164-240.
116 *BOA, D.YNÇ*, 267-409.
117 *BOA, D.YNÇ*, 267-211.
118 *BOA, D.YNÇ*, 272-112.
119 *BOA, D.YNÇ*, 348-250.
120 *BOA, D.YNÇ*, 423-329.
121 *BOA, D.YNÇ*, 66-247.
122 *BOA, D.YNÇ*, 101-438.
123 *BOA, D.YNÇ*, 93-38.
124 *BOA, D.YNÇ*, 164-174.

yazılmıştı.[125] 1727'de Vidin'de görevli bir yeniçeri, esâmîsiyle ilgili sıkıntı çıkarıldığı için İstanbul'a gelip kaydını düzeltmiş ama ortasındakiler "sen bizi rencide ettin, bize ihtiyarlardan ikaz mektubu getirdin" diye baskı yaptıklarından 22. bölükten 68. cemaate naklini istemişti.[126] Maaşlar sırasında sıkıntı çıkarılan, paraları tam verilmeyenler de oda değişikliğine başvurmaktaydı. 1724'te ortamızda istemiyoruz denilen ve maaş taksiminde sürekli eksik para verilen bir neferin talebi üzerine odası değiştirilmiş, 5. cemaatten 11. sekbanlara nakledilmişti. Aynı tarihte odabaşının maaşını vermede sıkıntı çıkardığı 61. cemaatten Ömer, 13. cemaate geçmişti.[127]

Orta değiştirmenin diğer bir sebebi sefere katılma arzusuydu. Kendi ortalarının katılmadığı sefere gitmek isteyenler, giden ortalara katılmıştır. Mesela 1728'de Hemendan'a giden 27. bölüğe diğer ortalardan çok sayıda nefer yazılmış,[128] bunlar seferden sonra yine eski ortalarına dönmüşlerdi. 1728'de 28. ve 2. bölükle 62. cemaate mensup üç yeniçeri, kulkethüdasına tüfenkçi olarak 1. bölüğe yazılmışlar, seferden sonra yine odalarına katılmışlardı.[129]

Sefer ve görev icabı dışında başka ortaya geçenler de tekrar eski odasına geri dönebilmekteydi. 1727'de daha önce kendi odası 28. bölükten babasının odası olan 89. cemaate geçen yeniçeri kendi ortasına dönmüştü.[130] "Maaşta rencide edülüb bazı ihtiyarlarımızda hatırım kaldığı içün" diyerek 30. bölüğe geçen, daha önce 27. cemaatte odabaşılık yapan Hasan, 1742'de tekrar eski odasına dönmek istediğinden buraya alınmıştı.[131] 1740 yılında 36. bölüğe kayıtlı Ahmed, maaşını eksik verdiklerinden eski odası olan 39. cemaate geçmiş;[132] 13. sekbanlarda daha önce odabaşının başka bölüğe naklettirdiği emekli iki odabaşı, 1741 yılında odalarına dönmüştü.[133] 1748'de beş sene evvel geçtiği 1. sekbanlarda maaşında sıkıntı çıkarılan Hüseyin, eski ortası 96. cemaate dönmek istemiş;[134] 1766'da 37. bölükte maaşı tam verilmeyen Mustafa eskiden kayıtlı olduğu 31. bölüğe geçmişti.[135]

Mevcutları az olduğundan günlük masraflarına ve düzen akçelerine para yetiremeyen bazı ortaların ihtiyarları, ortalarından ayrılan esâmîleri geri getirmek için mücadele etmekte, hatta ortalar arasında bunları nakletme hususunda rekabet eksik olmamaktaydı. Bu esâmîlerin bazıları, sahipleri tarafından ortalara gelir olarak bağışlanan veya orta malından borçlanılma karşılığında maaşı bırakı-

125 *BOA, D.YNÇ*, 107-396.
126 *BOA, D.YNÇ*, 92-143.
127 *BOA, D.YNÇ*, 85-158, 281.
128 *BOA, D.YNÇ*, 92-251, 257, 314.
129 *BOA, D.YNÇ*, 90-98, 173, 185. *BOA, D.YNÇ*, 94-2.
130 *BOA, D.YNÇ*, 87-327.
131 *BOA, D.YNÇ*, 177-170.
132 *BOA, D.YNÇ*, 159-38.
133 *BOA, D.YNÇ*, 160-280.
134 *BOA, D.YNÇ*, 205-104.
135 *BOA, D.YNÇ*, 272-361.

lanlardı.[136] Diğer ortalardan esâmî ayartma, neferleri az ve dolayısıyla masrafları karşılayamadığı için çoğu zaman borçlu olan sekbanlardan kaçma durumları da mevcuttu.[137] Maaşlarda fazla para kesildiğinden daha önce 73 ve 47. cemaatlere geçmiş iki esâmî, 1745'te orta ihtiyarlarının talebiyle kadim ortaları olan 85. cemaate dönmüş;[138] 1746'da 24. sekbanların ihtiyarları diğer ortaya naklettirilen iki esâmîyi geri getirmişti.[139] 1750'de 55. bölüğün ihtiyarları seferler yüzünden borçlarının çok ve ortalarında esâmî az olduğundan daha önce başka ortalara giden 3 kişiyi yeniden geri bu ortaya aldırmışlar;[140] 1751'de sekbanbaşı kolluğunda görevli ve 32. sekbanlara kayıtlı bir kişi ismini başka odaya naklettirip kolluktan kurtulmaya çalışmışsa da ihtiyarlar tekrar geri kaydettirmişlerdi.[141] 1752'de 35. bölüğün yoldaşı ve çorbacı olan İbrahim Ağa'nın orta vakfından aldığı borca karşılık gösterdiği esâmî, yeniçeri ağasının çuhadarı tarafından başka odaya götürülünce ihtiyarlar geri istemişti[142] Emekli Osman'ın 13. bölüğe götürdüğü 19 akçe yevmiyeli esâmîsini, 1759'da eski ortası olan 15. sekbanların ihtiyarları tekrar bu ortaya kaydettirmiş;[143] 1778'de 80. cemaat ihtiyarları orta masraflarına katılmamak için zengin ortalara giden 5 kişiyi tekrar eski ortalarına getirmişlerdi.[144]

Diğer nakiller gibi masrafları fazla ortalardan gelirleri olan ortalara kaçmak için esâmi nakletme, Eylül 1823'te yasaklanmıştı.[145]

2.4. İSTANBUL'DA YENİÇERİLER

2.4.1. Mevcutları

Yeniçeriler sultana bağlı kullar olduğundan kalelerdeki nöbetçilikleri ve geçici görevlendirmeleri dışında İstanbul'da bulunmuşlar, onunla sefere çıkmışlar yahut Edirne gibi yerlerde ikametlerinde ona eşlik etmişlerdi. Kapıkulu olarak adlandırılmalarının sebebi, "Divan-ı Hümâyûn hizmetinde ve daima Bâb-ı Saadet'te" olmalarıydı.[146] Kalelerde görevli olanlar hariç bütün yeniçeriler İstanbul'a kayıtlıydı ve ancak müsaadeyle buradan ayrılırlardı.

---

136 *BOA, D.YNÇ*, 223-86.
137 *BOA, D.YNÇ*, 190-47.
138 *BOA, D.YNÇ*, 188-56.
139 *BOA, D.YNÇ*, 189-435.
140 *BOA, D.YNÇ*, 208-47.
141 *BOA, D.YNÇ*, 212-276.
142 *BOA, D.YNÇ*, 212-114. Yine aynı yıl 2. bölüğün ihtiyarları diğer ortalara giden beş esâmîsini geri getirtmişti. *BOA, D.YNÇ*, 213-345. 1753 yılında 32. sekbanların ihtiyarları orta masraflarına güçleri yetmediğinden daha önce ayrılmış olan 3 esâmîyi geri getirmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 224-71.
143 *BOA, D.YNÇ*, 238-5.
144 *BOA, D.YNÇ*, 347-270.
145 *BOA, A.MHM.d.* 241, hk. 68.
146 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 617.

17. yüzyıl başlarına kadar kalelerde bulunanlar defterlerde gösterilmekle beraber maaş icmalleri, İstanbul ve kaleler ayrımı yapılmadan, bütün mevcudu gösterecek şekilde hazırlanmıştır. 1600'lerden itibaren İstanbul'da bulunanlar "Mevâcib-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âl-i ki korucuyân ve mütekâ'idîn ve solakân ve zağarcıyân ve sekbânân ma'a süvari" olarak ayrı kaydedilmeye başlanmış[147] ve kaleler için ayrı icmaller hazırlanmıştır. Bu ve benzeri ifadelerin olduğu kayıtlar sadece İstanbul mevcudunu göstermek için kullanılmıştır. Bu icmallerde *atik* adıyla emekliler, korucular, atlı sekban ve zağarcılar; *seferlüyân* veya *cedid* olarak eşkinciler ayrı ayrı gösterilmekteydi. İstanbul'a kayıtlı olanlara yeniçeriler arasında *Âsitâneli* de denilirdi.[148]

İstanbul'daki sayı esas olarak ocağın seferde olup olmamasına, ocaktan ayrı savaşa gönderilen neferlere ve kalelerdeki nöbetçi sayısına bağlıydı. Savaş döneminde artış, yeni yazılanlarla ordu sefere gitmeden başlardı. Sefer sonrasında ocak İstanbul'a döndüğünde yeni yazılmış neferlerin bir kısmı İstanbul'a gelirdi. İsyanlar dönemindeki yazılmalar sadece merkeze yapıldığından İstanbul mevcudu en fazla bu dönemde artardı.

Umum mevcudun çok büyük kısmı emekli ve kayıtlılardan oluştuğu için İstanbul'da bulunanlar defterde görünenin çok altındaydı. Memleketi Anadolu, özellikle Marmara ve yakın bölgeler olan emekliler, ihtiyarlar, yaralılar ve küçükler; izinli veya izinsiz buralarda yaşamış, sadece maaş dağıtımında gelmiş veya yerine başkasını vekil bırakmıştı.[149] İcap ettiğinde memleketinde kalanlara dokunulmaması için kadılara emirler verilmiştir.[150] Yine İstanbul'a kayıtlı olmasına rağmen şehir dışına mübaşir, muhafız veya başka şekilde gönderilenler vardı. Memleketlerine gitmek, ailelerini ziyaret etmek isteyen neferler ise yine müsaadeyle ayrılmaktaydı.[151] İstanbul'da bulunanlardan ister emekli ister nefer olsun hacca gitmek isteyenlere müsaade edilir ve sicillerine şerh düşülürdü. Hacca gitmek isteyenlere 17. yüzyıla kadar fermanla izin verilmiş ama sonrasında ferman ağalar için kullanılmış ve esâmîli neferlere ocak idaresince müsaade edilmiştir.[152]

---

147 İlk sayılabilecek bu şekilde kayıt 1008/Lezez-1600/Mayıs-Temmuz tarihlidir. İcmalin başında *İcmâli mevâcib-i cema'ât-i korucuyân ve mütekaidin ve solakân ve zağarcıyân ve sekbanân ve hüddâm-ı ve nevbetciyân-ı kıla'* ibaresi mevcut olup 4404 yeniçeriye maaş verilmişti. *BOA, MAD.d.* 6546, s. 532. Sonraki dönemdeki kayıtların aynısı olan 1019/Masar maaşı icmal kayıtlarının başındaysa *Erkâm-ı mevâcib-i mande-gân-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı 'âli ve solakân ve zağarcıyân ve sekbanân ma'a süvari ve korucuyân-ı ve müteka'idîn der vâcib-i Masar 1019 ve nevbetciyân-ı ba'zı kıla'* ifadesi mevcuttur. *BOA, MAD.d.* 6798, s. 1128.

148 *BOA, D.YNÇ,* 207-287.

149 *BOA, D.YNÇ*, 153-200. *BOA, D.YNÇ,* 206-165. *BOA, D.YNÇ*, 221-222. *BOA, D.YNÇ*, 101-254.

150 *BOA, A.MHM.d.* 96, hk. 353.

151 *BOA, D.YNÇ,* 68-328.

152 *BOA, D.YNÇ,* 97-53. *BOA, A.RSK.d.* 1477, s. 28. Mesela Mayıs 1814'te sabık sekbanbaşı Mehmed Ağa'nın hacca gitmesine ferman verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 261.

Tablo 6. Yeniçerilerin İstanbul Mevcudu[153]

Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit	Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit
985 Masar/Mart-Haziran 1577	9744		1158 Reşen-Ağustos-Ekim 1745	33848	
1003 Lezez/Temmuz-Eylül 1595	10044		1158 Lezez-Ekim-Ocak 1746	33780	11593
1008 Lezez/Nisan-Temmuz 1600	4404		1159 Masar-Recec/Ocak-Temmuz 1746	33664	11555
1015 Reşen/Kasım-Ocak/1607	33351	26136	1159 Reşen/Temmuz-Ekim 1746	33573	11520
1019 Masar/Mart-Haziran 1610	9746		1159 Lezez/Ekim-Ocak 1747	33464	11420
1029 Masar/Aralık-Mart/1620	23291		1160 Masar-Recec/Ocak-Temmuz 1747	35616	11360
1033 Masar/Ekim-Ocak 1624	35515		1160 Reşen/Temmuz-Ekim 1747	35490	11345
1033 Reşen/Nisan-Temmuz 1624	12719		1160 Lezez/Ekim-Ocak 1748	35350	11310
1036 Reşen/Mart-Haziran 1627	19931		1161 Masar-Recec/Ocak-Haziran 1748	35275	11176
1037 Masar/Eylül-Aralık 1627	15101		1161 Lezez/Eylül-Aralık 1748	35007	10956
1038 Recec/Kasım-Şubat 1629	32080		1162 Masar-Recec/Aralık-Haziran 1749	34942	10916
1039 Lezez/Mayıs-Ağustos 1630	12805		1162 Reşen/Haziran-Eylül 1749	34882	10901
1044 Masar/Haziran-Eylül 1634	14506		1162 Lezez/Eylül-Aralık 1749	34823	10877
1047 Reşen/Kasım-Şubat 1638	12306		1163 Masar-Recec/Aralık-Haziran 1750	34760	10825
1049 Lezez-Ocak-Nisan 1640	16959		1163 Reşen/Haziran-Eylül 1750	34682	10805
1051 Recec/Temmuz-Eylül 1641	10293		1163 Lezez/Eylül-Kasım 1750	34581	10760

153 *KK.d.* 1980, 3229; *C.AS,* 30168, 36720, 37473, 40624, 42001, 45717, 49338, 53385; *C.SM*, 5257; *D.BŞM.d.* 307/A, 710, 1030, 1396A, 2393, 2493, 2591, 2693, 2802, 2850, 2864, 3054, 3089, 3178, 3389, 4350, 40990; *MAD. d.* 800, 837, 1138, 1727, 1786, 2484, 2606, 4064, 4309, 4470, 4502, 4510, 4793, 4796, 5863, 6283, 6366, 6546, 6573, 6646, 6776, 6798, 6801, 6821, 6913, 6931, 6935, 6954, 6821, 6954, 6995, 7020, 7026, 7167, 7168, 7224, 7321, 7464, 14743, 15861, 17035, 17050, 17068, 17229, 17234, 17274, 17359, 18479; *D.YNÇ. d.* 33630, 34170, 34314, 34316, 34346, 34347, 34358, 34359, 34375, 34376, 34405, 34427, 34440, 34444, 34455, 34471, 34474, 34479, 34485, 34491, 34539, 34540, 34550, 34553,34784; *C.ML,* 13233, 30949; *D.YNÇ.* 1, 15, 31, 34, 49, 53, 118, 123, 132, 133, 135, 136, 163, 145, 152, 156, 157, 169, 206, 222, 226, 227, 229, 235, 237, 243, 247, 258, 265, 267, 268, 283, 291, 296, 342, 418, 419, 421, 422, 423; *AE. SMHD.I,* 16200; *TSMA, D.* 722, 729, 721, 747, 1982, 2134, 2697; *Kurumlar ve Bütçeler.*

Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit	Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit
1054 Recec/Haziran-Eylül 1644	15229		1164 Masar-Recep/Kasım-Mayıs 1751	34441	10660
1055 Masar/Şubat-Mayıs 1645	12329		1164 Reşen/Mayıs-Ağustos 1751	34207	10607
1055 Lezez/Kasım-Şubat 1646	17623		1165 Masar-Recec/Kasım Mayıs 1752	34050	10476
1057 Masar-Şubat-Mayıs 1647	12933		1165 Reşen/Mayıs-Ağustos 1752	33909	10436
1059 Masar/Ocak-Nisan 1649	28320		1165 Lezez/Ağustos-Kasım 1752	33748	10369
1059 Recec/Nisan-Temmuz 1649	32609		1166 Masar-Recec/Kasım-Mayıs 1753	33656	10314
1059 Reşen/Temmuz-Ekim 1649	35942		1166 Lezez/Ağustos-Ekim 1753	33469	10243
1059 Lezez/Ekim-Ocak 1650	38090		1167 Masar-Recec/Ekim-Nisan 1754	33307	10188
1062 Masar/Aralık-Mart 1652	33959		1167 Reşen/Nisan-Temmuz/1654	33182	10143
1063 Reşen/Mayıs-Ağustos 1653	28889		1167 Lezez/Temmuz-Ekim 1754	33079	10068
1064 Masar/Kasım-Şubat 1654	33463		1168 Masar-Recec/Ekim-Nisan 1755	33028	10043
1064 Reşen/Mayıs-Ağustos/1654	26905		1168 Reşen/Nisan-Temmuz 1755	32979	10028
1070 Reşen/Mart-Haziran 1660	30057		1169 Masar-Recec/Ekim-Mart 1756	32875	9983
1071 Lezez/Mayıs-Ağustos 1661	24361		1169 Reşen/Nisan-Haziran 1756	32787	9946
1072 Masar/Ağustos-Kasım 1661	26615		1169 Lezez/Haziran-Eylül 1756	32713	9911
1073 Masar/Ağustos-Kasım 1662	24807		1170 Masar-Recec/Eylül-Mart 1757	32642	9866
1076 Reşen/Ocak-Nisan 1666	26120		1171 Masar-Recec/Eylül-Mart 1758	32445	9796
1078 Reşen/Aralık-Mart 1668	36612		1171 Reşen/Mart-Haziran 1758	32375	9781
1079 Masar/Haziran-Eylül/1668	27842		1171 Lezez/Haziran-Eylül 1758	32294	9756
1082 Reşen/Kasım-Ocak/1672	28265		1172 Reşen/Şubat-Mayıs 1759	32150	9666
1083 Masar/Nisan-Temmuz/1672	32092		1173 Masar-Recec/Ağustos-Şubat 1760	31994	9581
1083 Lezez/Ocak-Nisan/1673	26137		1173 Reşen/Şubat-Mayıs 1760	31916	9546
1084 Masar/Nisan-Temmuz/1673	29591		1173 Lezez/Mayıs-Ağustos 1760	31817	9511

Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit	Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit
1085 Lezez/Aralık-Mart/1675	30435		1174 Masar-Recec/Ağustos-Şubat 1761	31734	9456
1087 Lezez/Aralık-Mart/1677	26824		1174 Lezez-Mayıs-Ağustos 1761	31733	9371
1088 Masar/Mart-Haziran 1677	26288		1175 Masar-Recec/Ağustos-Şubat 1762	31555	9331
1090 Reşen/Ağustos-Kasım 1679	27384		1175 Reşen/Şubat-Nisan 1762	31355	9246
1100 Masar/Ekim-Ocak 1689	32327		1176 Masar-Recec/Temmuz-Ocak 1763	31235	9211
1103 Masar/Eylül-Aralık 1691	21345		1176 Reşen/Ocak-Nisan 1763	31116	9166
1113 Masar/Haziran-Eylül 1701	18674		1177 Masar-Recec/Temmuz-Ocak 1764	30873	9086
1115/Masar-Recec-Kasım 1703	35814	26609	1177 Reşen/Ocak-Mart 1764	30743	9046
1116/1704	33063	23934	1177 Lezez/Nisan-Haziran 1764	30628	9006
1117 Masar/Nisan-Temmuz 1705	24941		1178 Masar/Recec-Haziran-Aralık 1764	30469	8966
1119 Masar/Nisan-Haziran 1707	20186		1178 Lezez/Mart-Haziran 1765	30210	8926
1120 Lezez-Aralık Mart 1709	16771		1179 Masar-Recec/Haziran Aralık 1765	30080	8886
1125 Masar-Recec//Ocak-Temmuz 1713[154]	28374	12979	1179 Reşen/Aralık-Mart 1766	29957	8846
1126 Masar-Recec/Ocak-Temmuz 1714	25772		1179 Lezez/Mart-Haziran 1766	29870	8806
1126 Reşen/Temmuz-Ekim 1714	23850		1180 Masar-Recec/Haziran-Aralık 1766	29741	8766
1127 Lezez/Eylül-Aralık 1715	16446		1181 Reşen/Kasım-Şubat 1768	29129	8606
1131 Reşen/Mayıs-Ağustos 1719	28107	6592	1181 Lezez/Şubat-Mayıs 1768	29033	8566
1135 Reşen/Nisan-Temmuz 1723	26061		1182 Masar-Recec/Mayıs-Kasım 1768	28635	8526
1140 Recec/Kasım-Şubat 1728	25977	3502	1182 Reşen/Kasım-Şubat 1769	28503	8486
1141 Recec/Kasım-Ocak 1729	25164	2077	1182 Lezez/Şubat-Mayıs 1769	40378	17894
1142 Reşen-Lezez/Ocak-Temmuz 1730	98726	75482	1183 Reşen/Ekim-Ocak 1770	26074	

154 *BOA, MAD.d.* 2615, s. 58. Bu tarihten sonraki kayıtlarda emekli ve eşkinci neferler maaşlarında bir kıst fark oluştuğundan eşkincilere verilen maaş tarih olarak esas alınmıştır.

Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit	Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit
1143 Reşen/Ocak-Nisan 1731	51071	26140	1183 Lezez/Ocak-Nisan/1770	25887	
1144 Masar-Recec/Temmuz-Aralık 1731	37539	12236	1184 Reşen/Ekim-Ocak 1771	26815	
1144 Reşen/Aralık-Mart 1732	35743	10441	1184 Lezez/Ocak-Nisan 1771	26656	
1145 Masar-Recec/Haziran-Aralık 1732	34004	8701	1185/Masar-Recec/Nisan-Ekim 1771	34890	
1145 Lezez/Mart-Haziran 1733	27444	2432	1185 Reşen/Ekim-Ocak 1772	34707	
1147 Masar-Recec/Haziran-Kasım/1734	25355		1186 Masar-Recec/Nisan-Eylül 1772	34458	
1147 Reşen/Kasım-Şubat/1735	25097		1186 Reşen/Eylül-Aralık 1772	49711	
1147 Lezez/Şubat-Haziran 1734	25510		1186 Lezez/Aralık-Mart 1773	49436	
1148 Masar-Recec/Haziran-Kasım 1735	24983		1187 Recec-Reşen/Haziran-Aralık 1773	57601	
1148 Reşen/Kasım-Şubat/1736[155]	31174	7279	1188 Lezez-Aralık-Mart 1774	58560	14574
1149/Masar-Recec/ Mayıs-Kasım 1736[156]	21148	2829	1188 Recec-Reşen/Haziran-Aralık 1774	57798	13261
1149 Reşen/Kasım-Ocak/1737	20994		1188 Lezez/Aralık-Mart 1775	56755	
1149 Lezez/Ocak-Nisan/1737	21170		1189 Masar/Mayıs 1775	56625	
1150/Masar-Recec-Nisan-Ekim 1737	37969	17000	1189 Recec-Reşen-Mayıs-Kasım 1775	56300	
1150 Reşen/Ekim-Ocak/1738 [157]	41776		1189 Lezez/Kasım-Şubat 1776	55885	
1150 Lezez/Ocak-Nisan 1738	22608		1190 Masar/Mayıs 1776	55572	12070
1151 Masar-Recec/Nisan-Ekim 1738	48629		1190 Recec-Reşen/Mayıs-Kasım 1776	54863	
1151 Reşen/Ekim-Ocak/1739	49963		1192 Lezez/Ekim-Ocak 1779	50910	

155 *BOA, D.BŞM.d*. 41038. *BOA, MAD.d*. 17068, s. 21. Sayının 6936'sı yeni yazılanlardır.

156 *BOA, D.BŞM.d*. 41052. Savaş olduğundan ordu cepheye gitmiştir. 17982 nefer emekli, 249 emekli ağa, 2829 odalı ve İstanbul muhafazası için kalanlardır. *BOA, D.YNÇ*, 131-20. Aynı döneme ait bir kayıtta sayı 20858'dir. *BOA, C.SM*, 4198.

157 *BOA, D.YNÇ.d*. 34229. Bu maaşta ordu İstanbul'a dönmüştür. *BOA, D.YNÇ.d*. 34227 ve *BOA, D.YNÇ,* 137-50'de eşkinci ve emeklilerin ikisi Reşen mevâcibi toplaması olduğundan 41776 sayısı vardır. Sayının 37976'sı emekli ve ortalarla olanlar, 3235'i ise yeni tashih olanlardı. Ayrıca bk. *BOA, MAD. d.* 1138, s. 11. Sayının 20799'u seferli olup 1150'maaşını almıştır. Ama ayrıldığından sonraki toplamda gösterilmemiştir.

Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit	Tarih	Toplam Mevcut	Eşkinci/Cedit
1151 Lezez/Ocak-Nisan 1739	26901		1196 Masar/Aralık-Mart/1782	46950	
1152 Masar-Recec/Nisan-Ekim 1739[158]	58329	31970	1196/Lezez-Eylül-Aralık/1782	47035	
1152 Reşen/Ekim-Aralık 1739	53110	28160	1197 Masar/Aralık-Mart/1783	46721	9126
1153 Masar/Mart-Haziran 1740	50025	19449	1197 Recec-Reşen/Mart-Ağustos 1783	46766	9086
1153 Reşen/Eylül-Aralık/1740	48763		1197 Lezez/Ağustos-Kasım 1783	46421	9041
1153 Lezez/Aralık-Mart 1741	46195		1202 Recec-Reşen/Ocak-Temmuz/1788	52305	
1154 Masar-Recec/Mart-Eylül 1741	45420	15233	1203 Recec/Aralık-Mart 1789	63990	10000
1154 Reşen/Eylül-Aralık 1741	44237		1206 Recec/Kasım-Şubat/1792	65280	9631
1155 Reşen/Eylül-Kasım 1742	42656		1209 Masar/Temmuz-Ekim/1794	63724	10537
1156 Masar-Recec/Şubat-Ağustos 1743[159]	34364		1212/Recec/Eylül-Aralık 1797	64119	7721
1156/Reşen-Ağustos-Kasım 1743	34812	12787	1215 Reşen-Lezez/Kasım-Mayıs 1801	64842	9641
1156 Lezez/Kasım-Şubat 1744	33689	12238	1216 Recec/Ağustos-Kasım 1801	64309	
1157 Masar-Recec/Şubat-Ağustos 1744	33445	12056	1220 Masar/Nisan-Haziran/1805	80381	8145
1157 Reşen/Ağustos-Kasım 1754	32156	11933	1222 Recec/Haziran-Eylül/1807	113554	
1157 Lezez/Kasım-Şubat 1745	33342	11770	1226 Reşen-Lezez/Temmuz-Ocak/1812	113040	11859
			1236 Reşen-Lezez/Nisan-Eylül/1721	107677	12009

158 *BOA, D.BŞM.d.* 2394. Cepheden dönen orduyla beraber bulunan 30 binden fazla yeniçeri de sayıya dahildir. Ayrıca bk. *BOA, MAD. d.* 1138, s. 31. *BOA, D.YNÇ*, 152-165.

159 *BOA, D.BŞM.d.* 2731. Sayının hızla düşmesi defterlerde bulunan ancak maaş almayan yaklaşık 6 bin esâmînin silinmesiydi. *BOA, D.YNÇ,* 160-61.

Cedit nefer sayısı, İstanbul'da bulunan orta sayısına bağlıydı. Önceleri nöbetçi sayısı mevcuda nispetle az olduğundan İstanbul'daki orta sayıları fazlaydı. 1548 yılında 134,[160] Haziran 1580'de 173,[161] 1618'de 119 (64 cemaat, 38 bölük, 17 sekban),[162] Haziran 1676'da 60 (23 cemaat, 33 bölük, 4 sekban) orta İstanbul'daydı.[163] Bu sayı savaş döneminde azalmaktaydı. Mesela 1641'de bütün sekban ortaları İstanbul'dayken[164] bir müddet sonra birkaçı hariç Girit'te veya diğer kalelerde görevlendirilmişlerdi.[165]

18. yüzyılda kale sayısının artması ve bahsedilecek nısf orta uygulamasıyla tabloda görüldüğü üzere merkezde kırk-elli orta tutulmuş; hizmetlerde daha fazla istihdam edilen ağa bölükleri, kalanlar içinde ekseriyeti teşkil etmişlerdir. Cemaatlerden ve sekbanlardan kalanlar ise sadece merkezde bulunması gereken büyük zabitlere ait ortalara kadar düşmüştür. Haseki ve deveci ağalarla zenberekçibaşıya ait ortalar kalelerde görev yapmış, turnacıbaşıya ait 68. cemaat ise sürekli Vidin'de tutulmuştur.[166] 1740 yılında İstanbul'da orta sayının artması, 1739'da harbin bitmesiyle orduyla gelen ortalar dolayısıyladı ki bunlar daha sonra kalelere dağıtılmışlardı. 1768'de savaş ihtimaline karşı 4. cemaat, 9. ve 53. bölükle 17. sekbanlar ordudan evvel kalelere gönderilmiş, savaştan hemen sonra 53. bölük tekrar dönmüştü. İlerleyen zamanlarda 4. cemaat de dönmüş olmalı ki Mayıs 1796'da bu sefer Resmo Kalesi'ne gönderilmişti.[167] Sonrasında, tabloda 1778 yılı için gösterilenlerden başka bazı ortalar merkeze çekilmiştir. Bunlardan biri, Haziran 1780'de Bender'den istenen 40. bölük;[168] diğeri, Mısır Seferi'nden sonra gelen 27. bölüktü ki kırk yıl önce itibarlı bir kişi, orta kazanın önünden geçti diye sakası tarafından dövüldüğünden ceza olarak sürülmüştü.[169] 48. bölük ise Eylül 1823'te İstanbul'a çağrılmıştı.[170] *Eşkinci Layihası*'na göre ocak kaldırıldığı zaman İstanbul'da elli bir tam orta vardı.[171] Ortalar merkezde ve kalelerde sabit olarak kaldıklarından "Âsitâneli" ve "serhatli" diye ayrılmışlardı.

160 *BOA, MAD. d.* 12872.
161 *BOA, MAD.d.* 16273.
162 *BOA, MAD.d.* 6709.
163 *BOA, MAD.d.* 6131.
164 *BOA, MAD.d.* 6020.
165 *BOA, MAD.d.* 6128. *Tevârîh-i Cezîre-i Girid,* 162.
166 Mesela 1792 sonunda Vidin'e ağa olan sabık kulkethüdası ve 1793'te ağa tayin edilen kulkethüdası ve turnacıbaşının hizmetine buradaki 68. cemaat verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 199, hk. 23, 387. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 19.
167 *BOA, A.MHM.d.* 202, hk. 1240.
168 *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 805.
169 *Câbî Târihi*, I, 461.
170 *BOA, A.MHM.d.* 241, hk. 90.
171 Eşkinci layihasının metni için bk. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 653 vd. Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmazer), Osman Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000, 575 vd.

Tablo 7. İstanbul'da Bulunan Ortalar

	1688[172]	1707[173]	1723[174]	1740[175]	1751[176]	1765[177]	1775[178]	1778[179]
Cemaatler	1.	4.	4.	4.	4.	4.	39.	39.
	39.	22.	12.	23.	39.	39.	59.	59.
	55.	55.	34.	29.	59.	59.	60.	60.
	60.	60.	55.	39.	60.	60.	61.	61.
	61.	61	60.	45.	61.	61.	62.	62.
	62	62.	61	59.	62.	62.	63.	63.
	63.	63	62.	60.	63.	63.	64.	64.
	64.	64.	63	61.	64.	64.	65.	65.
	65.	65.	64.	62.	65.	65.	71.	71.
	94.	71.	65.	63.	71.	71.	73.	73.
	-	94.	71.	64.	94.	94.	94.	94.
	-	-	74	65.	-	101.	101.	101.
	-	-	94.	71.	-	-	-	-
	-	-	97.	84.	-	-	-	-
	-	-	-	90.	-	-	-	-
	-	-	-	94.	-	-	-	-
	-	-	-	95.	-	-	-	-
Bölükler	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.
	5.	3.	5.	3.	2.	2.	2.	2.
	6.	5.	6.	5.	5.	5.	3.	3.
	7.	7.	7.	6.	6.	6.	5.	5.
	10.	9.	8.	9.	9.	9.	6.	6.
	13.	13.	13.	10.	10.	10.	9.	9.
	14.	15.	14.	11.	11.	11.	10.	10.
	15.	16.	15.	13.	13.	13.	11.	11.
	17.	17.	16.	15.	15.	15.	13.	13.
	24.	19.	17.	19.	19.	19.	15.	15.
	27.	20.	19.	21.	23.	23.	19.	19.
	31.	25.	22.	23.	24.	24.	23.	23.

172 *BOA, MAD.d.* 1724.
173 *BOA, MAD.d.* 3950.
174 *BOA, MAD.d.* 1786.
175 *BOA, MAD.d.* 17134.
176 *BOA, MAD.d.* 6316.
177 *BOA, MAD.d.* 6946.
178 *BOA, MAD.d.* 17423.
179 *BOA, MAD.d.* 6325.

	1688	1707	1723	1740	1751	1765	1775	1778
	32.	28.	25.	24.	27.	28.	24.	24.
	37.	29.	27.	27.	28.	32.	28.	28.
	46.	32.	28.	28.	32.	33.	32.	32.
	48.	34.	30.	32.	33.	36.	33.	33.
	51.	37.	31.	33.	36.	38.	36.	36.
	54.	38.	32.	36.	38.	39.	38.	38.
	59.	41.	34.	38.	39.	41.	39.	39.
	-	44	37.	39.	41.	42.	41.	41.
	-	46.	41.	41.	42.	43.	42.	42.
	-	47.	42.	42.	43.	44.	43.	43.
	-	48.	45.	43.	45.	45.	44.	44.
	-	51.	46.	45.	47.	47.	45.	45.
	-	54.	50.	47.	49.	49.	47.	47.
	-	55.	51.	50.	51.	51.	49.	49.
	-	56.	52.	51.	42.	52.	51.	51.
	-	59.	54.	52.	53.	53.	52.	52.
	-	61.	56.	53.	54.	54.	53.	53.
	-	-	57.	54.	56.	56.	54.	54.
	-	-	59.	58.	59.	59.	56.	56.
	-	-	-	59.	61.	61.	59.	59.
	-	-	-	61.	-	-	61.	61.
Sekbanlar	33.	18.	18.	13.	17.	17.	33.	33.
	-	27.	29.	27.	33.	33.	-	-
	-	33.	33.	29.	-	-	-	-
	-	-	-	32.	-	-	-	-
	-	-	-	33.	-	-	-	-
	-	-	-	34.	-	-	-	-
Toplam	30	43	48	56	45	46	46	46

İstanbul'daki mevcudun daha fazlasını teşkil eden emekliler ve kayıtlılar (atikler) dışında, esas olarak hizmetlerde eşkinci (cedit) neferler kullanılıyordu. Sulh zamanlarında mevcuda bağlı olarak 8-15 bin cedit nefer bulundurulmuşken savaşlar sırasında sayıları birkaç bine düşürülmüştür. Mesela 1736'da sefere gidildiğinde kalan 21148 yeniçeriden 2839'u eşkinciydi.[180] Savaş süresince ve sonrasında İstanbul mevcudunun esas artış sebebi emeklilikti. Eşkinci nefer sayısı genel olarak dengede olmasına rağmen emekliler sürekli artmıştır. Özellikle 1768-74,

180 *BOA, D.BŞM.d.* 41052.

1787-92 ve 1806-12 harplerinde dalkılıçlık ve diğer şekillerdeki emekliliğin, esâmîlerin daha kolay takip edilmesi için İstanbul'a kayıt şartıyla verilmesi; kaybedilen kalelere kayıtlı esâmîlerin İstanbul'a nakli ve 1810'lardan sonra kalelerde çok az nefere maaş verilmesi gibi sebeplerle merkezdeki emekli sayısı katlanarak artmış ve ocağın son zamanlarında 100 bin seviyesine çıkmıştır.

Kalelerde görevli her ortanın bir kısmı İstanbul'da bulundurulmuş, bunlara *yarım* veya bu manaya gelen *nısf/nim* orta denilmiş,[181] ortanın ana bünyesi ise *bütün, tam* veya *asıl* orta olarak adlandırılmıştır. Nısf ortalarda sadece; emekliler, hizmetleri gören karakullukçular, aşçılarla seferden ve nöbetçilikten muaf yaralı, amel-mande ve küçük gibi kayıtlılar bulunurdu. İstanbul'da bir görev üstlenenlerin sicillerine *Âsitâne* kaydı konularak burada kalmalarına müsaade edilmiştir.[182] Kalelerde görevli ortaların neferlerinin İstanbul mevcuduna yazılması hatta kışlalarına girmesi yasaktı.[183]

Nısf ortaların odabaşılık görevlerini odabekçileri yerine getirir, bu kişiler ortaların emekli odabaşılarından seçilirdi.[184] Gönüllü çıkmadığından ve mesuliyeti fazla olduğundan odalardan ücret alırlardı.[185] Odabekçileri kimsenin bulunmadığı odaları muhafaza eder, İstanbul'a kayıtlı olmayanların odalarda bulunmalarına mâni olur, kalelerdeki asıl ortaların isteklerini karşılar ve esâmîlerle ilgili işlemleri yürütürlerdi.[186] Ayrıca ortanın görev sırasını takip ederek sırası gelenleri İstanbul'a çağırır veya ortanın bulunduğu yere gitmelerini sağlarlardı.[187]

İstanbul'daki hem tam hem yarım ortalardaki ihtiyarlar; korucular, serdengeçti ağaları, emekli odabaşılar, vekilharçlar ve yaşlı diğer orta mensuplarından oluşmaktaydı.[188] Bunlar ortaların idaresinde söz sahibiydi ve orta vakfının idaresi, odaların muhafazası ve ihtiyaçların temininden mesuldüler. Nöbetçilikten muaf olduklarından kendi talepleriyle ayrılma veya cebri göndermeler dışında sürekli İstanbul'da bulunmuşlardır.[189]

Sulh zamanlarında kalelere sadece tam ortalar görevlendirilmiştir. İstanbul'daki nısf ortalar sefer zamanı yeni nefer yazılarak orduya katılır, gerektiğinde kalelerde görevlendirilirlerdi. Nısf ortaların yeni neferlerinin istihdamı, ortanın sefere hazırlanması ve ordulardaki nısf ortaların mühimmatlarının temini İstanbul'daki

---

181 Örnek bir kayıt için bk. *BOA, A.MHM.d.* 168, hk 1396.
182 *BOA, D.YNÇ*, 88-104. *BOA, D.YNÇ,* 153-200.
183 *BOA, D.YNÇ,* 118-109.
184 *BOA, D.YNÇ*, 152-458. *BOA, C.AS,* 10187. *BOA, D.YNÇ,* 92-245. *BOA, D.YNÇ,* 164-240. *BOA, D.YNÇ,* 136-224. *BOA, D.YNÇ*, 82-224. *BOA, D.YNÇ,* 83-295. *BOA, D.YNÇ*, 89-17.
185 *BOA, D.BŞM.d.* 41151, s. 65.
186 *BOA, D.YNÇ*, 118-109. *BOA, D.YNÇ*, 93-53.
187 *BOA, D.YNÇ*, 95-83.
188 *BOA, D.YNÇ*, 93-107. *BOA, D.YNÇ*, 232-23.
189 *BOA, D.YNÇ,* 102-226.

ihtiyarların mesuliyetindeydi.[190] İstanbul dışında olup savaşlara katılan ortaların donanımları, ihtiyarlar tarafından ortanın olduğu yerlere gönderilmekteydi.[191] Yoldaşlarının hepsinin esir düşmesi veya ölmesi durumunda ortalar yine ihiyarlar tarafından yeniden oluşturulurdu. 1736-39 harbi sırasında Özi'deki ortaların tüm neferleri ya ölmüş ya da esir düşmüş olduğundan ortaların yeniden oluşturulup (*düzülüp*) cepheye gönderilmesi merkezdeki ihtiyarlardan istenmişti.[192] 1806-12 Rus harplerinde Niğbolu'da görevliyken dağılan (*istilazede*) 66. cemaatin kazanı İstanbul'a gönderilmiş, ihtiyarlarca yeni neferlerle yeniden oluşturularak Ağustos 1814'te bu kaleye gönderilmişti.[193]

İstanbul'da bulunan yeniçerilerin tamamı ortalarda istihdam edilmezdi. İş taksimi ve ocağın yapılanmasına bağlı olarak birimlere veya görevlere dağıtılmışlar; ağa dairesi, kârhaneliler, mumcular, tüfengirân-ı mîrî, emekli ağalar, Edirne yamakları olarak aynı zamanda maaş taksiminin de esasını oluşturacak şekilde tasnif edilmişlerdi. Bunlar ortaları İstanbul'da veya kalelerde olsalar bile kendi sınıfları içine kaydedilmişlerdi.[194] Haziran-Ağustos/1759'da İstanbul'a kayıtlılar; 26650 kayıtluyân ve emekli (314 emekli ağa, 41 tüfenkçi, 60 şikarî dahil), 3491 eşkincilerden odalara kayıtlı nefer [içlerinde 196 Edirne yamağı, 73 mumcu, 8 hukeşân, 17 rikâb solağı, 349 tahsisli esâmî (70'i ağaya, 64'ü şakirtlere, 81'i çavuşlara ve 67'si yazıcılara)] 576 ağa sergisi ve 891 kârhaneli olmak üzere 31608 esâmîden oluşmaktaydı.[195]

Ağa sergisi, diğer kısımlara yazılabilecekler de dâhil olmak üzere geçici ve sürekli kayıtların yapıldığı bir kısımdı. Ortaları gittiği halde görevleri veya şahsi hallerinden dolayı İstanbul'da kalanlar, savaşlar sırasında yaralanıp gelen ve kalelerden dönenlerden ortalarına dahil edilmeyenler ağa sergisine kaydedilirdi.[196] Yine ortaları İstanbul'da olmayan meydan aşçıları[197] ve kârhanelerin kadrosuna giremeyenler ağa sergisine dahil edilir;[198] bunlar, kalelerdeki ortalarının yanına gitmek için ayrıldıklarında veya ortaları İstanbul'a geldiğinde ağa sergisinden çıkarılırdı.[199] Ağa sergisine ayrıca ortalarında huzursuz olan veya istenmeyenler,

190 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 944.
191 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 437, 447.
192 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1336, 1383.
193 *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 495.
194 *BOA, C.AS*, 23467. *BOA, D.YNÇ.d.* 34483, 34493. *BOA, D.YNÇ,* 206-333. *BOA, MAD.d.* 1734, 5550, 5960, 6680, 6686, 6946, 7228. *BOA, D.YNÇ*, 260-179, 182. *BOA, D.YNÇ*, 243-320, 365. *BOA, D.YNÇ*, 246-259, 344. *BOA, D.YNÇ,* 258-366.
195 *BOA, C.AS*, 23467.
196 *BOA, D.YNÇ*, 86-137, 309. *BOA, D.YNÇ,* 103-256. *BOA, D.YNÇ,* 147-26. *BOA, D.YNÇ*, 112-50.
197 *BOA, D.YNÇ*, 153-83. *BOA, D.YNÇ*, 112-437. *BOA, D.YNÇ,* 150-370.
198 1724 yılında köşk bekçisi olarak hizmet eden ve ağa sergisine kayıtlı 60. bölükten İbrahim, köşk kârhanesi kadrosunda boşalma olduğundan buraya geçmişti. *BOA, D.YNÇ*, 84-29.
199 *BOA, D.YNÇ*, 91-120. *BOA, D.YNÇ*, 92-101, 245. *BOA, D.YNÇ,* 109-71. *BOA, D.YNÇ,* 103-256.

İstanbul dışına gidenlerden esâmîsinin akıbetinden emin olmak isteyenler yazılmıştır.[200] İstanbul'daki çorbacılar veya diğer ağaların farklı ortalardan olan hizmetlileri de bazen ağa sergisine dahil edilmiştir. Ağa kapısında görev yapanların birimleri olan kârhanelerin keşidelerinde (kadro) fazla nefer bulundurulmadığı için burada çalışanların bazıları, kadro boşalana kadar odalarına veya ağa sergisine kaydedilmiştir.[201]

Emekli olmadığı halde ihtiyarlığından dolayı ortasıyla gidemeyenlere, cepheden veya kalelerden gelen yaralı veya sakatlara, ortaları yokken bile kayıtlarını odalarına almalarına müsaade edilmiş; ancak bunların isimleri üzerine *amel-mande, Âsitâne, Âsitâne-mande* veya diğer kayıtlar düşülmüştür.[202] 1728 yılında Hemedan ordusuna gidecek olan 27. bölükten Mustafa ve Mehmed adlı iki yeniçeri, sakat olduklarından sefere gidemeyeceklerini beyanla İstanbul'da kalmış ve isimleri üzerine kayıt işlenmişti.[203] 1723'te hacca gitmek için izin alan 40. bölükten İsmail, ağa sergisinden odasına naklini istemiş; amel-mande kaydıyla nakline müsaade edilmişti.[204] 1730 yılında ağa sergisine kayıtlı 91. cemaatten Mehmed, çok yaşlı ve fıtık hastası olduğu için ihtiyarlarla beraber olmak istediğinden odasına yazılmış;[205] aynı yıl ortası 44. bölük Tebriz'de olan Ali, âmâ olduğunu iddia ederek İstanbul'a naklini istemiş;[206] 1731'de yaşlılık sebebiyle sefere gidemeyecek olan 23 kişi *Âsitâne* kaydıyla ortalarında kalmıştı.[207]

İstanbul'a kayıtlı yeniçerilerden bir kısmı Edirne'de görevliydi. Bunlar Edirne yamağı adıyla kayıtlı[208] olup sürekli görev yapan Edirne yeniçeri zabitinin emrinde, şehrin emniyetinin sağlanmasında ve diğer verilen görevlerde istihdam edilmişlerdi. Edirne yamaklarının sayısı sabit değilse de birkaç yüzü geçmemiştir.[209] Nisan 1749'da 331,[210] 1753'te 236,[211] Ağustos 1759'da 196 mevcutları

---

200 *BOA, D.YNÇ,* 83-231. Mesela 1727 yılında 51. bölükte amel-mande olarak kayıtlı Mustafa'ya çorbacı, maaşında sıkıntı çıkardığından ağa sergisine kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 89-401.

201 *BOA, D.YNÇ,* 101-185. *BOA, D.YNÇ,* 105-253.

202 *BOA, D.YNÇ,* 89-230. *BOA, D.YNÇ,* 88-104. *BOA, D.YNÇ,* 94-122, 131. *BOA, D.YNÇ,* 101-152, 270. *BOA, D.YNÇ,* 102-313. *BOA, D.YNÇ,* 104-20, 265. *BOA, D.YNÇ,* 59-407. *BOA, D.YNÇ,* 296-247. 1739'da bir yazıcı, babasının emekli edilmesini istemişti. Ancak sadece göreve gitmesini engelleyen *Âsitâne* kaydı düşülmüştü. *BOA, D.YNÇ,* 149-2.

203 *BOA, D.YNÇ,* 92-254.

204 *BOA, D.YNÇ,* 84-103.

205 *BOA, D.YNÇ,* 101-209.

206 *BOA, D.YNÇ,* 102-175.

207 *BOA, D.YNÇ,* 104-65.

208 *BOA, D.YNÇ,* 101-212. *BOA, D.YNÇ,* 164-276.

209 *BOA, D.YNÇ,* 110-254. Annesi Edirne'de bulunan bir yeniçeri 1727'de oraya kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 86-205.

210 *BOA, D.YNÇ,* 206-333.

211 *BOA, MAD.d.* 4300, s. 451-454.

vardı.[212] Memleketi Edirne veya yakın yerler olup maaş için İstanbul'a gelemeyen yaşlı ve sakatlardan da buraya kaydedilenler vardı.[213]

Hususi tutulan *emekli ağalar defteri*, yeniçeri ağaları dâhil emekli zabitler ve görevlilerin kaydedildiği yerdi. Daha sonra gösterileceği gibi emeklilerden ortalarında rahatsız edilen veya maaş hususunda sıkıntı çıkarılanlarla diğer ortalara kaydı tehlikeli görülenler emekli ağalara geçebilmiş sonra tekrar odalarına dönmüşlerdi.[214]

İstanbul'daki karakullukçular veya aşçılar hizmetlerini tamamladıktan sonra ailelerinin bulunduğu veya memleketinin olduğu kalelere yazılmışlar, eğer tam orta kalede bulunuyorsa bazıları hizmetlerine devam etmek üzere bulunduğu yerlere gitmişlerdi.[215] Aileleri İstanbul'da kaldığı halde ortalarıyla bulunmak için kalelere gidenler de vardı.[216] 1720'de 16. bölükten Hüseyin, alacağının olduğu ve münasebetinin bulunduğu Azak'a yazılmış;[217] 1730'da yedi sene karakullukçu olarak hizmet eden 44. cemaatten Ahmed, ailesinin olduğu Bender'e gitmişti.[218] 2 Haziran 1728'de 17. bölüğün aşçısı Ali, uzun zamandır görmediği kardeşinin olduğu Anabolu Kalesi'ne gitmek istediğini arz etmiş ve kendisine müsaade edilmişti.[219] 1726'da 22. bölükte dört yıldan beridir karakullukçuluk yapan Hüseyin, Taun hastalığına yakalanıp sakat kalınca memleketi Vidin'den babası gelmiş, bakımı için annesinin yanına götürmüştü.[220] 61. bölüğe kayıtlı, çorbacı olan babaları savaşta ölmüş iki küçük kardeş, anneleri de ölünce kendilerine bakacak sadece Bender'deki dayıların kaldığından 1733'te buraya kaydedilmişlerdi.[221] 1748'de cerrah kârhanesinden görevli ve kasığı yarıldığı için çalışamayan 43. bölükten Mehmed, memleketi Bağdad'a gitmişti.[222]

---

212 *BOA, C.AS*, 23467.

213 *BOA, D.YNÇ*, 88-131.

214 *BOA, D.YNÇ*, 81-393. *BOA, D.YNÇ*, 84-235. *BOA, D.YNÇ*, 88-365. *BOA ,D.YNÇ*, 85-428. *BOA, D.YNÇ*, 89-386. *BOA, D.YNÇ*, 91-320.

215 *BOA, D.YNÇ*, 83-394. *BOA, D.YNÇ*, 257-400. *BOA, D.YNÇ*, 122-17. *BOA, D.YNÇ*, 188-176. *BOA, DYNÇ*, 85-278. *BOA, D.YNÇ*, 162-266. *BOA, D.YNÇ*, 165-372.

216 1738 tarihli bir arzda 2. bölükten dalkılıç emeklisi Abdullah'ın karısı İstanbul'da yaşayan Zeynep Hatun, kocasının Ada Kalesi'ne kayıtlı olduğunu, çocuklarıyla beraber İstanbul'da bulunduklarını, ziyaret için gelen Abdullah'ın geri gideceğini ve devam eden savaşta sağ kalmama ihtimali olduğunu, kocasının harçlık gönderemediğini beyan etmişti. Kocası istemese de yeniçeri akrabalarının olduğu Midilli'ye tayin edilirse kendisinin de onunla gidebileceğini bildirerek tayinini Midilli'ye yaptırmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 149-401.

217 *BOA, D.YNÇ*, 67-26.

218 *BOA, D.YNÇ*, 101-471.

219 *BOA, D.YNÇ*, 90-224.

220 *BOA, D.YNÇ*, 88-299.

221 *BOA, D.YNÇ*, 113-101.

222 *BOA, D.YNÇ*, 205-290.

İstanbul'dan ayrılmanın diğer yolu, kalelerde bulunan ortalarında görev sıralarının gelmesiydi ki bu durumda orta idarecileri kendilerine haber göndermişlerdi.[223]

Orta mensuplarından İstanbul'da kalması tehlikeli görülenler, fitne veya huzursuzluğa yol açanlar, ihtiyarlara saygısızlık eden ve odaların huzurunu bozanlar nefer veya emekli oluşuna bakılmaksızın kalelere sürülmüşlerdi.[224]

İstanbul'a dönüş de benzer sebeplerle yapılırdı ancak kalelerden merkeze gelmek daha zordu. Sadece ortalarıyla beraber kalelerde hizmet edemeyecek yaşlılar[225] ile İstanbul'daki ortalarına katılmak üzere gelenlere müsaade edilmekteydi.[226] Orta silsilesinde sırası gelenler zaten çağrılmışken bunlar dışındakiler şahsi ya da ailevi durumlarını öne sürmek zorunda kalmışlardı.[227] 1722'de emekli bir çorbacı, *esâmîmin olduğu yerde dururum* diye kaleye gitmek isteyen oğlunun İstanbul'a yazılmasını istemiş ve kaydını yaptırmıştı.[228] 1732'de Kandiye'de ağa yamağı olan 5. bölükten Mehmed, aynı ortada bulunan karakullukçu oğluyla beraber olmak için İstanbul'daki ortasına dönmüştü.[229]

Özellikle sefer sonrasında tashih olanlar İstanbul'da kalmak için mücadele etmişlerdi.[230] Odabaşılardan emekli olup hemen İstanbul'a dönmeye çalışanlar da fazlaydı.[231] 1732'de Faş'ta 42. cemaatin odabaşı, süresi dolduğu halde dört senedir ağalara durumunu "İstanbul'a yaz" demesine rağmen kabul ettiremediğini şikâyet etmiş ve nihayetinde kaydını aldırmıştı.[232] 1728'de Yergöğü Kalesi'nde yeniçeriler

223 *BOA, D.YNÇ,* 101-152. *BOA, D.YNÇ,* 123-5. *BOA, D.YNÇ,* 106-74. *BOA, D.YNÇ,* 222-190. 1810 yılında Hanya'daki 4. sekbanların aşçısı Ahmed, on iki sene aşçılık yapmışken serhatte düzenini bozması yüzünden İstanbul'dan yerine bir aşçı gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 229, hk. 388.

224 37. bölükten Osman birkaç yıldan beri yoldaşlarını rahatsız ettiğinden şikâyet edilmiş ve 1730'da Sakız Kalesi'ne yamak yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 101-32. Yüksek ihtimalle Patrona Vakası'na karıştıkları için 5. bölükten üç kişi şaki oldukları gösterilerek Kandiye'ye gönderilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ,* 102-244. 1732'de 62. cemaatin alemdarı Abdullah odasının şikâyeti üzerine hapsedilmiş sonra Azak Kalesi'ne gönderilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 110-440. 1735'te 17. cemaatten iki emekli Molova ve Midilli kalelerine gönderilmiş, 91. cemaatin odabekçisi olan eski odabaşı Mehmed oda ihtiyarlarının talebiyle Molova'ya sürgün edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 123-204, 248. *Kendi hallerinde olmadıklarından* 22. cemaatten emekli Ahmed Niş'e, 7. cemaatten İbrahim Sakız'a gönderilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 124-347. Yine 1735'te 91. cemaatten emekli İvaz, oda ihtiyarlarıyla geçinemediği ve hakkında şikâyet olduğundan Bozcaada'ya kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 125-358. 1764'te 3. sekban bölüğünün aşçısı Mehmed, karakullukçulara eziyet ve ihtiyarlara saygısızlık ettiği için ihtiyarlar ve odabaşının talebiyle Van Kalesi'ne gönderilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 267-119. 1730 yılında eşkıyalık yaptığı için Kandiye'ye sürülen 2. sekbanlardan Çolak Osman yine kaydını İstanbul'a aldırıp ihtiyarları rahatsız edince başka kaleye gönderilmek yerine ağa sergisine yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 105-220.

225 *BOA, D.YNÇ,* 84-415.

226 *BOA, D.YNÇ,* 81-227.

227 *BOA, D.YNÇ,* 122-80. *BOA, D.YNÇ,* 136-179. *BOA, D.YNÇ,* 152-321. *BOA, D.YNÇ,* 158-20, 26.

228 *BOA, D.YNÇ,* 69-368.

229 *BOA, D.YNÇ,* 106-56.

230 Bu husus için *BOA, D.YNÇ,* 158'de fazlasıyla örnek bulunmaktadır.

231 *BOA, D.YNÇ,* 88-353.

232 *BOA, D.YNÇ,* 106-227.

kaldırıldığında oradakileri dağıtmaya memur zabit, 57 kişinin emekli ve ihtiyar olduğunu gösterip İstanbul'a yazılabileceği görüşünü bildirmişken yapılan incelemede sadece 22'sinin uygun olduğu tespit edilerek bunlara müsaade edilmişti.[233]

Yukarıda bahsedilenler neticesinde ortaya çıkan umumi durum; merkeze kayıtlılar ve ortalarıyla beraber burada bulunanların, daha çok memleketleri İstanbul, Anadolu'nun batısı Rumeli'nin payitahta yakın yerleri olan yeniçeriler olmasıydı. Diğer bir husus ise, İstanbul'da esâmîlilerden çok daha fazla esâmîsiz yeniçerinin bulunmasıydı. İçlerinde varlıklılar, itibarlı meslek veya sanatlarla uğraşanlar olduğu gibi kayıkçılık, hamallık, tellaklık veya diğer her türlü meslekle meşgul olanlar da vardı. Bunların bir kısmı odaların kurallarına uymak istemedikleri ve serbestçe yaşamayı tercih ettiklerinden ortalara dahil olmamışlar; bazıları ise ortaların huzurunu bozmaları yüzünden odalarından uzaklaştırılmışlardı. Birinci bölümde gösterildiği üzere bunlar sefer emri üzerine tashih edilerek ortalara veya bayraklara dahil edilirdi.

Sefere giderken ve cepheden memleketlerine dönerlerken İstanbul'a uğramak isteyenlerin şehre sokulmaması için ayrıca tedbirler alınmıştır ki mesela Ağustos 1791'de seferden dönenlerin İstanbul'a uğramamaları için Tekfurdağı'na bir turnacıbaşı ağa gönderilmişti.[234]

2.4.2. Yeniçeri Ağası

En büyük amir olarak yeniçeri ağası, ocağın bütün işleri, yeniçerilerin eğitimi, savaşa götürülmesi ve kumandanlığından sorumluydu. Mesuliyeti sadrazam ve padişaha karşıydı. Sefer açılması kararının alındığı meşveretlerde kanaatleri dikkate alınır, ordunun gideceği cephe, sefer sırasında harekât tarzı ve kışlak yeri tercihinde serdar-ı ekrem tarafından birinci derecede danışman olarak kabul edilirdi. Yüksek bir devlet görevlisi olarak yabancı devlet temsilcilerince muhatap alınır, mektuplar ve hediyeler gelirdi.[235] Vezaret verildiğinde ise devletin bütün işlerinden sorumlu ve karar alıcılardan biri mevkiine gelirdi. Vezirler ve valiler yeniçeri ağasına, *ağa kardeşim* veya *karındaşım* diye hitap ederlerdi.[236] Hususi şekilde yazışmaları dışında ağa, yeniçerilerle alakalı hususları eyalet ve kaza idarecilerine doğrudan yazamaz, bu tür emirler sadrazam dairesi aracılığıyla gönderilirdi. Yeniçeri ağası tarafından yapılan bütün işlemler ona mahsus yarım mühürle tamamlanırdı.

Yeniçeri ağaları, padişahın tasdikiyle azl ve tayin edilmekteydi. 1594 yılındaki seferde sadrazam Sinan Paşa, yeniçeri ağasını azl ve yenisini tayin ettiğinde

233 *BOA, D.YNÇ*, 93-128.
234 *BOA, A.MHM.d*, 177, hk. 175. *BOA, A.MHM.d*, 185, hk. 149-151, 214. *BOA, A.MHM.d*. 196, hk. 192.
235 Bir misal için bk. *İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer'iyye Sicili* (haz. Ayşegül Çakar), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2016, 123.
236 *BOA, C.AS*, 3821. *BOA, D.YNÇ*, 223-104.

padişahın tasdikine değişiklikten önce değil sonra sunmuştu.[237] Bu durum, bazı kaynaklarda artık padişahın tasdiki aranmadan ağa tayin edildiği şeklinde gösterilse de kayıtlara göre sadrazamın teklifi ve padişahın kabulüyle ağa tayini devam etmiştir.[238] Kaldı ki bu tayin zaten ocağın/ağanın sadrazamla sefere çıkması uygulamasıyla mütenasip gelişmiştir. Ağa değiştirileceği zaman sadrazam ve padişah arasında görüşmeler ve yazışmalar yapılırdı. Sefer zamanında da serdâr-ı ekrem olan sadrazam çok acil durumlar dışında padişahın onayı olmadan azil-tayin yapmaz ve her hâlükârda padişahın inhasına sunardı.[239] Padişahlar ise her zaman doğrudan ağayı azletmiş[240] ve sadrazama onunla alakalı fikirlerini bildirmiştir.[241] Ağaların görevlerinin uzatılması için de mutlaka padişah müsaadesi alınmıştır.[242]

II. Bayezid devrine kadar yeniçeri ağası sekbanbaşıydı, yani ağa aynı zamanda ocak neferlerinden biriydi. Ancak bu tarihten sonra ocak dışından, harem-i hümâyûn görevlilerinden ağa tayin edilmiş; 16. yüzyıl boyunca mîrâhur, kapıcıbaşı, silahdar, çakırcıbaşı gibi saray görevlileri ağa yapılmıştı.[243] Ocak içinden ilk tayin, Ekim 1622'de Derviş Ağa'nın yerine ağa yapılan kulkethüdası Çeşteci Ali

237 *Tarih-i Selânikî*, I, 384, 390.

238 31 Aralık 1606'da Çakırcıbaşı Halil Ağa, yeniçeri ağası olduğunda padişah, sadrazamın telhisine "verdim" diye cevap vermişti. *BOA, AE.SMST.II*, 10943. Muhtemelen 1760'lı yıllara ait bir kayda göre sadrazam yeniçeri ağasının azli hususunda padişahın düşüncesini öğrenmek istemiş, görüş gelmeyince tekrar sormuş, bu sefer padişah ondan azlin sebebini sorarak değişiklik hususunda tereddütte olduğunu göstermiştir. *TSMA, E.* 792/15. 25 Ocak 1724 tarihinde yeniçeri ağası Mehmed Ağa ölünce sadrazam, kulkethüdası Hasan Ağa'nın yeniçeri ağası olmasını teklif etmiş III. Ahmed, telhisin üzerine "mucebince amel eyleyesin" kaydını düşmüştü. *BOA, AE.SAMD.III*, 21793. 8 Ocak 1751'de Ahmed Ağa, Sayda beylerbeyliğine tayin edildiğinden kulkethüdası Numan Ağa'nın yeniçeri ağası yapılması ve ocakta silsile olmasına ilişkin sadrazamın telhisine padişah, "tevcihat-ı mezkureye müsa'ade-i hümâyûnun erzân kılınmıştır," diye cevap vermişti. *BOA, AE.SMHD.I*, 21079. 1751'de Numan ağanın azledilerek İspir sancağına sürülmesi ve yerine sabık kulkethüdası Hasan Ağa'nın tayini için ise, "tevcih ve ihsan-ı hümâyûnun olmuştur hemen hilatı ilbas ve umur-u memuresinde rızay-ı mülükânem üzere kıyam eylemesini tekid eyleyesin" ifadesini yazmıştı. *BOA, AE.SMHD.I*, 21091. 3 Şubat 1750 tarihinde ağa olan Mustafa Ağa için sadrazam telhisinde padişaha "yeniçeri ağalığı sabıka yeniçeri ağası olan Mustafa Ağa kullarına avatıf-ı aliye-i hüsrevanelerinden inayet ve tevcih hümâyûnları buyurulursa iktiza eden hükmü şerif ve hilatı ilbas" olunacağını bildirmiş, padişah onay vermişti. *BOA, A.AMD*, 9-46. *BOA, HAT*. 275. 24 Mart 1789'da sadrazam ağa değişikliğini ve eski ağa Hasan Ağa'nın tayinini padişaha telhis etmiş, onun kabulüyle tayin yapılmak üzere cepheden çağrılmıştı. *BOA, HAT*. 54432.

239 13 Ağustos 1770'de ağa yapılan Kapıkıran Mehmed Paşa'nın tayini öncesinde sadrazamın padişaha ocak ağalarından tercih edilebilir olanları ve kendi kanaatini bildirdiği telhisi için bk. *TSMA, E.* 518/10. Bir vesikaya göre 1 Ekim 1774'te ağa yapılan Yeğen Mehmed Paşa, eğer daha önce görüş sorulmamışsa doğrudan padişah tarafından tayin edilmişti. *TSMA, E.* 531/36. 1791'de Seyyid Ahmed Ağa'nın cephede sadrazamca tayini padişaha "tahrir ve inha" edilmişti. *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme* (haz. Sema Arıkan) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1988, 60 Ayrıca bk. *BOA, HAT*. 10189. *TSMA, E.*518/39, 521. *TSMA, E.* 519/12. *TSMA, E.* 520.

240 *BOA, HAT*. 14520, 51065.

241 Muhtemelen 1770 yılında Süleyman Ağa'nın seferdeyken ağalığa tayinine padişah, tamahkâr, müfsit ve diyaneti olmadığı şeklinde kanaatini bildirerek sadrazama ona itimat etmemesini telkin etmişti. *TSMA, E.* 356.

242 *BOA, AE.SMHD.I*, 21096. *BOA, A.AMD*, 6-159, 178.

243 *Tarih-i Selânikî*, I-II, 77, 135, 140, 202, 213, 231, 264 278, 552, 621, 636.

Ağa'ydı.[244] Ali Ağa'nın yerine kulkethüdası Bayram Ağa seçildiğinde ise odabaşılar "ocaktan ağa istemeyiz" diye itiraz edip onu azlettirmişlerdi ancak sonrasında ocaktan tayinlere devam edilmişti.[245] 17. yüzyılın sonuna kadar ocaktan sekbanbaşı ve kulkethüdası; rikâbdar, mîrâhur, kapıcıbaşı, silahdar, çavuşbaşı, bostancıbaşı gibi saray görevlileriyle sadrazam kethüdası, bölük ağaları ve cebecibaşıdan ağa seçilse de, saraydan çıkanlar daha ağırlıkta idi.[246] Sevmedikleri bazı zabitlerin ağa olmasına yeniçeriler karşı çıksa da[247] ocak içinden tayin gittikçe artmıştır.

Ağanın ocak dışından seçilmesi kapıkullarının birbirlerine geçişinin bir yönüydü ve ocakların dışarıya kapanması ağaların seçimine de yansımıştı. 18. yüzyılın başından itibaren, yeniçeri ağalığından beylerbeyi olanların yeniden tayini dikkate alınmazsa, bir istisna hariç, tamamen ocak içinden ağa seçilmiştir. Bu istisna, 1718 yılında yaklaşık bir yıl ağalık yapan Muhsinzâde Abdullah Paşa'ydı.

Sekbanbaşının önüne geçen kulkethüdası ağa seçiminde daha fazla tercih edilmiş,[248] 1713'te ağa olan Kürt Hasan Ağa'dan 1774 yılında Mehmed Ağa'ya kadar sekbanbaşıdan ağa tayini yapılmamıştır. Bu tarihten ocak kaldırılana kadar sadece birkaç kez, savaş sonrasına denk gelen zamanlarda sekbanbaşılardan ağa yapılmış, esas olarak görevdeki veya mazul kulkethüdalarından ağa seçilmiştir. Ocak tarihi boyunca birkaç defa ise zağarcıbaşı ve saksoncubaşı ağa yapılmıştır.[249] Eski ağalardan tayin ocağın son döneminde biraz daha artmıştır.[250]

---

244 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 770. *Ağayân-ı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî* eser ocak içinden ağaların başlangıcını 1015/1606-07 yılında Maryol Hüseyin Ağa'yla başlatmış ve 1025/1616'da Saksoncu Hüseyin Ağa ile devam ettirmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622-03, vrk. 56b. Ancak dipnotlarda gösterilen kayıtlar ve kaynaklarda tayinlerin saraydan yapıldığını görülmektedir. Maryol Hüseyin Ağa mîrâhurluktan yeniçeri ağası olmuştu. *Telhîsler,* 107. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 458. 11 Ekim 1616'da yeniçeri ağası olan Hüseyin Ağa ise kapıcıbaşılıktan çıkmıştı. *BOA, A.RSK.d.* 1484, s. 181. 1610'lu yıllardaki saraydan yapılan diğer tayinler *BOA, A.RSK.d.* 1485 numaralı defterden görülebilir.

245 *Fezleke,* 600. 8 Temmuz 1632'de kulkethüdası Mehmed Ağa ağa olmuştur. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 785. *BOA, A.RSK.d.* 1502, s. 15.

246 *BOA, A.RSK.d.* 1484, s. 50, 62, 74. *BOA, A.RSK.d.* 1497, 9. *BOA, A.RSK.d.* 1498, 60. *BOA, D.YNÇ,* 32-252. *BOA, A.d.* 345, s. 14. *BOA, KK.d.* 257, s. 46, 106. *BOA, KK.d.* 258, s. 32. *Kanunnâme,* nr. 3622-03, vrk. 56b-57b. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* I, 418. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1008. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli* (haz. Nevzat Kaya), TTK Basımevi, Ankara 2003, 85, 242. *Zübde-i Vekayiât,* 412-413.

247 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 178-179.

248 1690 yılında sadrazam kethüdası Ali Ağa yeniçeri ağası yapılınca kendisine kulkethüdası Eğinli Mehmed Ağa ile müşavere etmesi ve onun reyine göre hareket etmesi emredilmişti. *Anonim Osmanlı Tarihi,* 11.

249 26 Aralık 1704'ten itibaren zağarcıbaşı Tortumlu İbrahim Ağa üç ay ağalık yapmıştı. *BOA, A.RSK.d.* 1562, s. 11. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 745. 25 Mayıs 1800 tarihinde sefer sırasında zağarcıbaşı Ahmed Ağa ağa tayin edilmişti. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 452. 1809 yılında kulkethüdası seferde olduğundan zağarcıbaşı Mustafa Ağa ağa yapılmıştı. *BOA, HAT,* 48825.

250 24 Haziran 1792'de sekbanbaşı Said Ağa yeniçeri ağası olmuştu. Şubat 1799'da sabık sekbanbaşı Ömer Ağa, 17 Eylül 1802'de sekbanbaşı Halil Ağa ağa tayin edilmişti. 18 Mart 1809'dan itibaren sabık sekbanbaşı Mehmed Ağa üç ay ağalık yapmıştı. *BOA, C.AS,* 4147, 16121, 17374, 20174, 23846, 42469, 43871. *TSMA, E.* 710, 786. *Taylesanizâde Tarihi,* 65, 98, 135, 161, 260. *Nûrî Tarihi,* 790. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 298, 451, 605, 692, 776, 896. *Mehmed Emin Edîp Efendi'nin Hayatı ve Târîhi* (haz. Ali Osman Çınar), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1999, 330. *Şânî-zâde Târîhi,* I-II, 59, 199, 368, 406, 440, 740, 775, 963. *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 219. *Âsım Efendi Tarihi,* I, 86, 389.

Tablo 8. 18. Yüzyılda Görev Yapan Yeniçeri Ağaları

İsmi	Tayin ve Azil Tarihi	Önceki Vazifesi	Sonraki Vazifesi
Çalık Ahmed Ağa	22.07.1703-14.11.1703	Sabık kulkethüdası	Ölüm
Çelebi Mehmed Ağa	14.11.1703-15.11.1704	Sekbanbaşı	Azl
Hasan Paşa	15.11.1704-26.12.1704	Hüdavendigar mutasarrıfı	Gelibolu'da mecburi ikamet
İbrahim Ağa	26.12.1704-02.03.1705	Zağarcıbaşı	
Çelebi Mehmed Ağa	02.03.1705-18.10.1706	Sabık yeniçeri ağası	
Arnavut Osman Ağa	18.10.1706-24.03.1707	Sekbanbaşı	Ölüm
Ballı Mehmed Ağa	24.03.1707-03.07.1707	Kulkethüdası	Niğbolu sancağı
Koca Mustafa Ağa	03.07.1707-03.10.1710	Kulkethüdası	Gelibolu sürgün
Gürcü Yusuf Ağa	03.10.1710-16.11.1711	Resmo mutasarrıfı	Sadrazam
Çelebi Mehmed Paşa	16.11.1711-21.12.1712	Sabık ağa-vezir	Kaymakam-Kale-i Cedid muhafızı
Koca Mustafa Ağa	21.12.1712-21.05.1713	Sabık yeniçeri ağası	Malkara sürgün
Arnavut Hacı Deli Bekir Ağa	21.05.1713-02.11.1713	Sekbanbaşı	Beylerbeyi
Kürt Hasan Ağa	02.11.1713-Eylül 1715	Sabık sekbanbaşı	
Darbune Ebubekir Ağa	Eylül 1715-02.02.1716	Kulkethüdası	Emekli-Erzurum'da ikamet
Zileli Hüseyin Ağa	04.02.1716-13.05.1717	Kulkethüdası	Bihke muhafızı
Mehmed Ağa	13.05.1717-02.01.1718	Kulkethüdası	Emekli-Tekfurdağı'nda ikamet
Muhsinzâde Abdullah Paşa	02.01.1718-06.12.1718	Haleb beylerbeyi	Rumeli valisi
Fındıkzâde Ahmed Ağa	06.12.1718-08.05.1719	Kulkethüdası	
Mehmed Ağa	08.05.1719-25.01.1724	Sabık ağa	Ölüm
Hasan Ağa	25.01.1724-30.09.1730	Kulkethüdası	Azl
Sarraç Mehmed Ağa	30.09.1730-25.11.1730	Sabık Moton ağası	Ölüm
Muhsinzâde Abdullah Paşa	26.11.1730-31.03.1731	Rumeli beylerbeyi	Adana valisi
Şahin Mehmed Paşa	31.03.1731-08.09.1731	Adana valisi	Kaymakam-Kaptanıderya
İsmail Ağa	08.09.1731-25.07.1732	Kulkethüdası	Rumeli Beylerbeyi

İsmi	Tayin ve Azil Tarihi	Önceki Vazifesi	Sonraki Vazifesi
Abdulbaki Ağa	25.07.1732-31.03.1733	Kulkethüdası	Gelibolu'ya sürgün
Altıncı Mustafa Ağa	31.03.1733-10.01.1735	Sabık saksoncubaşı- Edirne ağası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Abdullah Ağa	10.01.1735-06.07.1738	Sabık kulkethüdası	Ölüm
Deli Hasan Ağa	06.07.1738-23.09.1743	Kulkethüdası	Sadrazam
Yazıcızâde İbrahim Ağa	23.09.1743-01.03.1745	Kulkethüdası	Erzurum beylerbeyliği
Dibacı İbrahim Ağa	01.03.1745-14.02.1747	Sabık kulkethüdası-Erzurum ağası	Manisa muhassılığı
Mustafa Ağa	14.02.1747-25.03.1748	Kulkethüdası	Mecburi ikamet
Hüseyin Ağa	25.03.1748-21.07.1748[251]	Kulkethüdası	Amasya mecburi ikamet
Nişli Hasan Ağa	21.07.1748-03.02.1750	Kulkethüdası	Manisa'ya mecburi ikamet
Kelleci Mustafa Ağa	03.02.1750-30.04.1750	Sabık yeniçeri ağası	Gelibolu'da mecburi ikamet
Seyyid Ahmed Ağa (Deli Emir)	30.04.1750-08.01.1751	Kulkethüdası	Sayda beylerbeyliği
Darbunazzâde Seyyid Numan Ağa	08.01.1751-28.06.1751	Kulkethüdası	İspir'de mecburi ikamet
Hasan Ağa	28.06.1751-04.07.1752	Sabık kulkethüdası	Limni adasına sürgün
Sarı Mustafa Ağa	04.07.1752-15.02.1755	Kulkethüdası	Kaymakam-Trabzon Beylerbeyi
Mehmed Ağa	15.02.1755-15.10.1755	Kulkethüdası	Manisa mecburi ikamet
İbrahim Ağa	15.10.1755-10.07.1756	Kulkethüdası	Kaymakam-Karaman Beylerbeyi
Çelebi Tosun Mehmed Ağa	10.07.1756-17.07.1757	Kulkethüdası	Hanya Muhafızlığı
Nalband Mehmed Ağa	17.07.1757-07.05.1758	Kul kethüdası	
Vefâî Mehmed Ağa	07.05.1758-20.09.1758	Kulkethüdası	Tekfurdağı mecburi ikamet
Ahıshalı (Gürcü-Sofu) Mehmed Ağa	20.09.1758-12.09.1759	Sabık ağa	Kaptanıderya

251 *BOA, A.RSK.d.* 1572, s. 13, 56. *BOA, C.AS,* 36232. *BOA, D.YNÇ,* 144-12. *BOA, A, AMD,* 6-187. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II-II, 745, 748, 771, 775, 877, 879, 945, 1062, 1082, 1148, 1162. *BOA, D.YNÇ,* 53-179. *Nusretnâme,* 651, 688, 733, 753, 774, 786, 845, 874, 889, 900. *Patrona Halil İsyanı*, Diyarbakır Ziyâ Gökâlp Yazma. Kütüphanesi, No. 479/1, vrk. 4b. *1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe* (haz. Şükran Çınar), İÜEF Mezuniyet Tezi, No 11059, 44. Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmi ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte* (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin) (haz. Mesut Aydıner), Kitabevi Yay., İstanbul 2007, 94, 164. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 203. *Târihi Mür'i't- Tevârih*, I, 111. Kadı Ömer Efendi, *Mahmud I. Hakkında Rûznâme* (haz. Özcan Özcan), İÜEF Mezuniyet Tezi, No 4039, 36.

İsmi	Tayin ve Azil Tarihi	Önceki Vazifesi	Sonraki Vazifesi
Kapıkıran Mehmed Ağa	12.09.1759-15.05.1761	Sabık kulkethüdası-Belgrad ağası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Kürt Hacı Mahmud Ağa	15.05.1761-29.09.1761	Kulkethüdası	Midilli'de mecburi ikamet
Bosnevî Mehmed Ağa	29.09.1761-01.11.1763	Kulkethüdası	Sadaret Kaymakamı
Ömer Ağa	01.11.1763-04.06.1764	Kulkethüdası	Selanik ve Kavala sancakları
Kürt Osman Ağa	04.06.1764-21.10.1764	Kulkethüdası	Tekfurdağı mecburi ikamet
Çelebi Hüseyin Ağa	21.10.1764-05.02.1765	Kulkethüdası	Kaptanıderya
Ömer Ağa	05.02.1765-15.08.1765	Kulkethüdası	Dimetoka'da mecburi ikamet
Yekçeşm Hüseyin Ağa	15.08.1765-08.09.1767	Kulkethüdası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Osman Ağa	08.09.1767-03.07.1769	Kulkethüdası	Dimetoka'da mecburi ikamet
İbriş Süleyman Ağa	03.07.1769-12.04.1770	Sabık kulkethüdası	Hanya Mutasarrıfı
Kapıkıran Mehmed Paşa	12.04.1770-12.08.1770	Vidin muhafızı	Dimetoka mecburi ikamet
Mülakkab Mehmed Ağa	12.08.1770-29.11.1770	Kulkethüdası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Bosnevî Süleyman Ağa	29.11.1770-05.08.1773	Kulkethüdası	
Yeğen Mehmed Ağa	05.08.1773-03.10.1774	Kulkethüdası	Kaymakam-Aydın Muhassılı
Mehmed Ağa	03.10.1774-08.08.1775	Sekbanbaşı	
Mustafa Ağa	08.08.1774-14.02.1776	Kulkethüdası	
Turnacızâde Ahmed Ağa	14.02.1776-19.03.1777	Kulkethüdası	Tırhala sancağı
Mülakkab Mehmed Ağa	19.03.1777-01.09.1778	Sabık yeniçeri ağası	Sadrazam
İbrahim Ağa	01.09.1778-26.06.1779	Kulkethüdası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Ebubekir Ağa	26.06.1779-14.09.1779	Kulkethüdası	Kars Beylerbeyi
Süleyman Ağa	14.09.1779-14.05.1781	Sabık kulkethüdası-Özi ağası	Sofya'da mecburi ikamet
Ali Ağa	14.05.1781-28.07.1782	Kulkethüdası	Kendi memleketinde ikamet
Mehmed Ağa	28.07.1782-30.06.1783	Kulkethüdası	Mecburi ikamet
Mahmud Ağa	30.06.1783-02.07.1784	Kulkethüdası	Mecburi ikamet
Yahya Ağa	02.07.1784-14.03.1785	Kulkethüdası	Mecburi ikamet

İsmi	Tayin ve Azil Tarihi	Önceki Vazifesi	Sonraki Vazifesi
Ahmed Ağa	14.03.1785-12.09.1785	Kulkethüdası	Vezaretle Hotin muhafızı
Sivaslı Mehmed Ağa	12.09.1785-03.03.1786	Sabık kulkethüdası-Özi ağası	Bursa'da mecburi ikamet
Yusuf Ağa	03.03.1786-12.08.1786	Kulkethüdası	
Hasan Ağa	12.08.1786-23.02.1788	Kulkethüdası	Sadaret kaymakamı
Kelleci Osman Ağa	23.02.1788-21.10.1788	Kulkethüdası	
Yahya Ağa	21.01.1790-03-05.1790	Kulkethüdası	
Hasan Paşa	03.05.1790-26.02.1791	Sabık ağa	
Pekmezci Mehmed Paşa	26.02.1791-16.07.1791	Sabık ağa-Vidin seraskeri	
Bektaşi Süleyman Ağa	16.07.1791-22.09.1791	Kulkethüdası	
Arapzâde Seyyid Ahmed Ağa	22.09.1791-25.06.1792	Kelkethüdası	
Mehmed Said Ağa	25.06.1792-15.09.1792	Sekbanbaşı	
Tokadî Mustafa Ağa	15.09.1792-14.11.1797	Kelkethüdası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Eyüp Ağa	14.11.1797-31.10.1798	Kulkethüdası	
Ömer Ağa	31.10.1798-17.04.1800	Sabık kulkethüdası	
Ahmed Ağa	03.08.1802-17.09.1802	Zağarcıbaşı	Bursa'da mecburi ikamet
Seyyid Halil Ağa	17.09.1802-05.06.1803	Sekbanbaşı	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Tokadî Mustafa Ağa	05.06.1803-19.08.1804	Sabık Ağa	Kadiköy'de mecburi ikamet
İbrahim Hilmi Ağa	19.08.1804-14.09.1806	Kulkethüdası	Sadrazam
Osman Ağa	14.09.1806-06.11.1806	Kulkethüdası	Ölüm
Pehlivan İbrahim Ağa	06.11.1806-13.09.1807[252]	Kulkethüdası	Yeniçerilerce öldürülme

252 *BOA, A.DVNŞT.d.* 16, s. 263-264. *BOA, A.RSK.d.* 1503, s. 70. *BOA, A.RSK.d.* 1588, s. 27, 108. *BOA, A.RSK.d.* 1578, s. 12. *BOA, AE.SMHD.I,* 21091. *BOA, A.AMD,* 9-46. *BOA, A.NŞT.d,* 2. s. 62, 83. *BOA, A.d.* 649, s. 11. *BOA, AE.SMHD.I,* 21091. *BOA, C.AS*, 7912, 33018. *TSMA.E,* 330-01. *TSMA. E,* 403-32. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 15. *BOA, A.RSK.d*, 1609. *BOA, AE.SMST.III,* 13747. *BOA, KK. D.* 60/4 s. 25. *BOA, C.AS,* 37061. *Mahmud I. Hakkında Rûznâme*, s. 36. *İzzî Târihi*, vrk. 110. *Mür'i't- Tevârih*, I, 153-154. *Hâkim Efendi Tarihi*, 316. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han,* vrk. 90b-159a-b, 160ab, 161a. *Muradî Rûznâmesi*, 122, 127, 135, 137. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 265. Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi* (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul ➝

Ocak içinden ağa tayini, tercihleri daraltan bir durumdu. İstemeyerek ağa tayinleri bile olmuş,[253] durum ağaların kısa süre içinde azledilmelerine ve zabitlerin hızla yükselmesine yol açmıştır. Bunu aşmak için görevdekilerle beraber azledilmiş zabitler ve sabık ağalar tercihler arasına dâhil edilmiştir.[254]

Tayin edilen ağa, sadrazam dairesine çağrılarak hilat giydirilir,[255] buradan ocak zabitleri ve yeniçerilerle beraber ağa kapısına götürülürdü.[256] Mazul ve kalelerde görevli zabitler ağa tayin edildiklerinde gizlice İstanbul'a çağrılırdı.[257] Yeni ağalar caize adıyla sadrazama ödeme yapardı. 18. yüzyıl sonundaki miktarı 100 bin kuruştu. Bazı sadrazamlar bu haklarından vazgeçmişlerdi.[258]

Yeniçeri ağası 1680'den önce ocak defterlerine kaydedilmemiş, maaşını ayrı almıştır. Bu tarihten itibaren emekli ağaların tutulduğu defterin başına yazılmış ve maaşı yeniçerilerle beraber ödenmiştir.[259]

Ağaların görev süreleri ortalama bir-iki yıldı. 17. yüzyılın ortalarına kadar, görevi ihmal ve padişahın gazabına uğrama gibi sebeplerle ağalıkları kısa sürenler hariç, bu müddetlerde makamda kalmışlardır. Tırnakçı Hasan Ağa'dan (1595) sonra, 1660'lara kadar görev yapanlardan iki seneye yakın süre makamda kalan sadece birkaç ağa vardır. Ocağın ihtilallere karışması ve diğer siyasi karışıklıklar ağaların görevlerini kısaltmış; iktidar mücadelelerinin olduğu döneme denk gelen, 14 Mayıs 1646-1 Mart 1653 tarihleri arasında on ağa görev yapmıştır.[260] Köprülüler devrinde beş-altı sene görevde kalan ağalar varken bundan sonra yine bir yıldan az süreli ağalar dönemi gelmiştir.[261] 1710-30 arasında ağalar genellikle uzun süre görev yapmış ancak 1730'dan sonra yine görev süreleri kısalmıştır. 1774'e kadar kırk dört senede otuz sekiz ağa görev yapmıştır. Görevlerinin ortalama uzunluğu bir yıl bir ay gibi kısa bir süreye tekabül etmektedir. Beş seneye yakın görev yapan ve 17 Kasım 1797'de azledilen Tokadî Mustafa Ağa hariç,[262] sonraki dönemde de

---

Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, 53. *Enverî Tarihi I. Cild*, 41, 109, 189. *Enverî Tarîhi III. Cild,* 369,428, 491, 626, 680, 844. Azizzâde Hüseyin Râmiz Efendi, *Zübdetü'l-Vâkı'ât* (haz. Ahmet Rüştü Fakazlı), Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, İstanbul 2016, 54, 72. Kemal Beydilli, "Evreka, Evreka veya Errare Humanum Est", *İlmî Araştırmalar,* 9, İstanbul 2000.

253 *BOA, HAT.* 10189. *Şânî-zâde Târîhi*, 59.

254 Bir yeniçeri ağası tayininde görevdeki ve mazul kulkethüdaları hakkında sadrazam, padişaha görüşlerini bildirmişti. *TSMA, E.* 527/52.

255 *BOA, A.d.* 649, s. 11.

256 *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, II, 233.

257 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 287.

258 *TSMA, E.* 521, 804. III. Selim caize hususu kendisine arz eden sadrazama bunun rüşvet olduğunu açıkça bildirmiş, alınırsa mirî için harcanmasını istemişti.

259 *BOA, MAD.d.* 17280. *BOA, D.YNÇ.d.* 34286. *BOA, C.AS,* 38645. *BOA, D.YNÇ,* 257-02.

260 *BOA, A.RSK.d.* 1497, s. 9.

261 *Ağayân-ı Yeniçeriyân,* vrk. 56b-57b.

262 *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 265.

durum değişmemişti. Ocağın son on beş yılında ise ağalıkta kalma, bir veya birkaç ay seviyesine inmişti.[263]

Yeniçeri ağasının diğer ocakların ağalarından üstün olduğu, II. Mehmed'in *Teşkilat Kanunnâmesi*nde yazılıdır.[264] 28 Ekim 1599'da sultan, ağaya takması için üzerine kendi tuğrası işlenmiş bir altın zencir hediye ettiğinde bunu diğer ağalara karşı *imtiyaz için* kullanmasını istemişti.[265] Henüz 16. yüzyılın sonunda yeniçeri ağası, emrinde en fazla asker olan bir kumandandı ki bu özellik gittikçe diğerleri aleyhine gelişmiş ve bahsedileceği gibi ağaya vezirlik gibi rütbeler sağlamıştır.

Yeniçeri ağasının 500 bin akçeyle sancağa çıkma hakkı vardı, ancak 16. yüzyılda saraydan tayinlerinin ardından beylerbeyi rütbesiyle ayrılmışlardır.[266] Bu yüzyılın ikinci yarısında Rumeli beylerbeyliğine tayinleri hayli fazlaydı. Ancak kusurları yüzünden azledildiklerinde sancakbeyliği verilmişti.[267] Sonraki dönemde ağalara umumiyetle beylerbeylik verilmiş ve kısa zamanda vezir yapılmışlardır.[268] 18. yüzyılda daha çok iki tuğlu beylerbeyi olarak sancaklarda görevlendirilmişler,

---

263 19 Ocak 1812'de vefat eden Ahmed Ağa yerine kulkethüdası Ali Ağa tayin edilmişti. *BOA, A.d.* 358, s. 73. 22 Ekim 1815'te Seyyid Hüseyin Ağa azledilmiş yerine kulkethüdası Süleyman Ağa gelmişti. Süleyman Ağa 1 Mayıs 1816'ya kadar makamda kalmıştı, sonra kulkethüdası Mustafa Ağa tayin edilmişti. 25 Temmuz 1816'da kulkethüdası Halil Ağa, 22 Eylül 1816'da kulkethüdası Hasan Ağa, 22 Şubat 1817'de kulkethüdası Mustafa Ağa, 17 Nisan 1817'de kulkethüdası Mehmed Ağa, 17 Aralık 1817'de kulkethüdası İbrahim Ağa, 10 Ağustos 1818'de kulkethüdası Ali Ağa, 26 Eylül 1818'de kulkethüdası Hasan Ağa, 5 Aralık 1818'de kulkethüdası Ahmed Ağa, 26 Nisan 1819'da kulkethüdası Seyyid Ahmed Ağa, 1 Aralık 1919'da kulkethüdası Hasan Ağa, 21 Ocak 1820'de kulkethüdası Şerif Abdullah Ağa, 15 Mayıs 1820'de kulkethüdası Mahmud Ağa, 28 Temmuz 1820'de Seyid Ali Ağa, 21 Eylül 1820'de kulkethüdası Ali Ağa, 28 Ağustos 1821'de kulkethüdası Hasan Ağa, 15 Ekim 1821'de kulkethüdası Hüseyin Ağa, 21 Şubat 1821'de kulkethüdası vekili olan zağarcıbaşı İsmail Ağa, 10 Ekim 1822'de kulkethüsası Hasan Ağa, 9 Kasım 1822'de kulkethüdası Osman Ağa, 25 Aralık 1822'de kulkethüdası Ali Ağa, 27 Ocak 1823'te kulkethüdası Hüseyin Ağa makama getirilmişti. *BOA, A.NŞT.d.* 1435, s. 40. *BOA, A.MHM.d,* 236, hk. 640, 918, 1077, 1115, 1132. *BOA, A.MHM.d,* 237, hk. 270, 742, 1239, 1247, 1290, 1345. *BOA, A.MHM.d,* 238, hk. 281. *BOA, A.MHM.d.* 240. hk. 72, 125, 317, 839, 930, 986. Hüseyin Ağa diğerlerine göre uzun müddet görev yaptıktan sonra Aralık 1823'te azledilmiş, Ahmed Ağa yerine gelmişti. İki ay sonra ise Ali Ağa tayin edilmişti. Birkaç ay vazife yapan Ali Ağa'nın ardından Süleyman Ağa, Şubat 1825'de ise Hasan Ağa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 241. hk. 264, 479, 1345. Eylül 1825'te azledilen Hasan Paşa yerine Mahmut Ağa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 242. hk. 49.

264 "Kanunnâme-i Âl-i Osman", *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, haz. Ahmed Akgündüz, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990, 318.

265 *BOA, ANŞT.d.* 1161, s 241.

266 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 135. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VII, 249. *BOA, A.MHM.d*, 47, hk. 445. *BOA, A.RSK.d.* 1484, s. 62, 119.

267 16 Temmuz 1592'de rüşvetçi olduğundan azledilen Halil Ağa, Kastamonu sancakbeyi yapılmıştı. *Tarih-i Selânikî*, I, 278. 1595 yılında azledilen Ahmed Ağa, Köstendil sancakbeyi tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 73, hk. 757. 1690 yılında Bekir Ağa, uyarılmasına rağmen yeniçerilerden iş yapmak için para talep ettiğinden sancağa çıkarılarak azledilmişti. *'İsâ-zâde Târîhi* (haz. Ziya Yılmazer), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1996, 214.

268 *Tarih-i Selânikî*, I, 213-214, 231, 264-264. *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 5, hk 129. *Tarih-i Naima*, IV, 1509, 1671, 1700, 1746. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 181, 328, 330. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 48, 210 221. 17 Aralık 1645'te Ahmed Ağa defterdar yapılmıştı. *BOA, RSK.d.* 1517, s. 56.

bazıları ise ağalıklarının ardından vezirlikle önemli eyaletlere tayin edilmişlerdi. Ancak tablodan da anlaşılacağı üzere hiçbir vazife verilmeden azledilenler oldukça fazlaydı.

Vezirlik verilen ağalar için, *ağa paşa* unvanı kullanılmaktaydı. *Naima Tarihi* 1645 yılında görevde olan Musa Ağa'yı ilk vezir ağa gösterse de[269] bu malumat hatalıdır. Çünkü 21 Mayıs 1622'de Derviş Mehmet Ağa'ya ağalık hasları karşılığında vezirlik verilmişti.[270] 1623'te görevde olan Hüsrev Ağa'ya da vezirlik verilmiş,[271] bu durum sonradan çok artmıştır. Ayrıca 17. yüzyılın ortasından itibaren yeniçeri ağalarının bazıları doğrudan sadrazam tayin edilmişti veya daha fazla olarak sadrazam İstanbul'a gelene kadar kaymakamlık görevi verilmişti. Sadaret kaymakamlığı için vezirlik şartı gerektiğinden ağalara bu rütbenin verilmesi artmış, kaymakamlık yapan ağalara sadrazam göreve geldiğinde üç tuğlu beylerbeylik veya kaptanıderyalık verilmesi âdet olmuştu.[272] 18. yüzyılda diğer makam-

---

269 *Tarih-i Nâimâ,* III, 1061. Musa Ağa'nın vezirliği kayıtlarda da görülmektedir. *TSMA, D.* 4060.

270 *BOA, KK.d.* 257, s. 92. Doktora tezinde, bu kayda vakıf olunamadığından Derviş Mehmed Ağa'nın vezirliği gösterilememiştir.

271 *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3343, vrk. 81. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa da *Ağa-yı merkuma Hüsrev Ağa dirlerken Vezîr Hüsrev Paşa oldı* diyerek bunu teyit etmektedir. *Hasan Bey-zâde Târîhi,* II, 994.

272 21 Mayıs 1649 tarihinde Murad Ağa veziriazam olmuştu. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi,* 19. 1669 Mart'ta Vezir İbrahim Paşa kaymakam olmuştu. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi,* 322. 1691 senesinde Köprülüzâde Mustafa Paşa sefere çıkınca yeniçeri ağası Arnavut Ali Paşa kaymakam yapılmıştı. *Anonim Osmanlı Tarihi,* 23. Daha sonra 1691 Ağustos'ta Mustafa Paşa savaşta ölünce yerine sadrazam olmuştu. *Anonim Osmanlı Tarihi,* 29. 5 Eylül 1703'te Ahmed Ağa'ya, 3 Temmuz 1711'de Yusuf Ağa'ya vezaret verilmişti. *BOA, A.NŞT.d.* 2. s. 10, 13. 10 Eylül 1731 tarihinde Şahin Mehmed Paşa'ya, idaresinden memnun kalındığından vezaret verilmişti. Mehmed Paşa'dan sonra ağa olan İsmail Ağa'ya 10 Mayıs 1732'de yine ocak işlerini iyi yürüttüğünden vezirlik verilmişti. Osmanlı-Avusturya ve Rusya harbi sırasında ağa olan Abdullah Ağa'ya 6 Ağustos 1637'de vezaret verilmişti. *BOA, A.NŞT.d,* 2. s. 34-35, 56. Abdullah Ağa'nın ölümü üzerine ağa olan Hasan Ağa'ya işinin ehli olması ve Avusturya'ya karşı kazanılan Hisarcık Savaşı ve Belgrad'ın fethinde gösterdiği şecaatten dolayı 19 Eylül 1739'da vezaret verilmişti. *BOA, A.RSK.d,* 1572, s. 46. Abdullah Ağa'nın ölümü üzerine ağa olan Hasan Ağa'ya işinin ehli olması ve kazanılan Hisarcık Savaşı'nda ve Belgrad'ın fethinde gösterdiği şecaatten dolayı 19 Eylül 1739'da vezaret verilmişti. *BOA, A.RSK.d,* 1572, s. 46. 17 Aralık 1747'de Dibacı İbrahim Ağa'ya uzun müddet görev yapıp ocağı zapt etmesi, sadakat ve doğruluğu, neferlerin tertip, nizamına ve ulufe işlerine düzen vermesi sebebiyle vezaret verilmişti. *BOA, A.NŞT.d,* 2. s. 58. Mustafa Ağa, 15 Şubat 1755 tarihinde azl olan sadrazam Mustafa Paşa'nın yerine tayin edilen Hekimbaşızâde Ali Paşa'nın Trabzon'dan gelmesine kadar 34 gün kaymakamlık yapmıştı. *BOA, A.NŞT.d,* 2. s. 66. *BOA, A.RSK.d,* 1588, s. 109. *BOA, A.RSK.d,* 1578, s. 12. *Vak'anüvîs Hâkim Efendi Tarihi* (haz. Tahir Güngör), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2014, 231. 1 Nisan 1756'da sadrazam Said Paşa azl edildiğinde vezirlik verilen İbrahim Ağa, yeniçeri ağalığı uhdesinde kalmak üzere Mora'dan yeni sadrazam Mustafa Paşa'nın gelmesine kadar kaymakam tayin edilmişti. *BOA, A.NŞT.d.* 2. s. 68. *Rûznâme (1162-1169)* (haz. Veysel Karasu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1979, No 13807, 26. *BOA, AE, SOSM.III,* 659. 10 Aralık 1757'de, hizmetinden memnun kalındığından dolayı görevi uzatılan Nalbant Mehmed Ağa'ya vezirlik verilmişti. *BOA, A.NŞT.d,* 2. s. 72. Kayıtta "Yeniçeri ağası olan Mehmed Ağa, ağa olduğu günden bu ana gelince sadakat ve istikamet üzere hizmette bulunup, emekdar ve sadakatşi'ar olup bu makulelerin hidemâtı mebruresi mukabil kadr u şanları terfi ve a'la olunmak âdeti hasene-i cihandari olmakla" denilmiş ➡

lara yükselseler bile sabık yeniçeri ağası oldukları sağlıklarında veya öldüklerinde özellikle gösterilmiştir.[273]

1790'lardan sonra ocak ve devlet arasındaki ilişki yüzünden ağalara vezaret verilmesi oldukça azaltılmış, hatta çok uzun süre görevde kalanlara bile verilmemişti. Bu tarihlerde vezirliğe uygun görülenlerden biri 1807'de yeniçerilerin azline karşı ayaklandıkları Pehlivan Hüseyin Ağa iken diğeri 1823'te görev yapan Hüseyin Ağa'ydı.[274] Yine ocağın son zamanlarında ağalara mansıp verilmesi de epey azaltılmış, sadece Temmuz 1818'de İbrahim Ağa'ya vezaretle Eğriboz ve Karlıil sancakları,[275] vezaretle ağa olan Hüseyin Ağa'ya da Bursa ve İzmit sancakları verilmişti. Emekli ağalardan Halil Ağa ise 8 Nisan 1810'da sadaret kaymakamı olduğundan vezir yapılmıştı.[276]

Sonradan ağaların uhdesine verilen diğer bir görev serdarlık/seraskerlikti. 1690 senesinde yeniçeri ağası Mahmud Paşa Avusturya üzerine serasker tayin edilmiş;[277] 1716'da ise Eflak üzerine yapılacak sefere yeniçeri ağası Hüseyin Paşa ağalık üzerinde olmak üzere serdar tayin edilmiş, yerine kulkethüdası vekâlet etmişti.[278] 1770 yılında da yeniçeri ağası bir müddetliğine serasker tayin edilmişti.[279]

Ağanın itibarı artmasına rağmen 17. yüzyılın ortasından itibaren ocak üzerindeki yetkilerinde değişiklikler olmuş; daha önce kendi yetkisinde olan terakki, emeklilik ve aşağıda gösterileceği üzere bazı görevlilerin azl ve tayinleri fermanla yapılmaya başlanmıştır. Ancak her ne kadar işlemler sadrazam tarafından tasdik edilse de bunların kararı ocakta verilmekteydi.

---

ve üstüne padişah III. Mustafa'nın "mücebince ihsan-ı hümâyûnun olmuştur" kaydı düşmüştü. *BOA, AE.SMST.III*, 11018. 1 Eylül 1759'da vezirlik verilen El-Hac Mehmed Ağa kısa müddet sonra, 12 Eylül 1759'da azledildiğinde vezirliği alınmıştı. *BOA, A.NŞT.d*, 2. s. 76. 3 Ekim 1763'de sadrazam Hamza Paşa azledilince yeni sadrazam olan Halep beylerbeyi Mustafa Paşa'nın gelmesine kadar Bosnevî Mehmed Ağa'ya ağalığı üzerinde kalmak şartıyla vezirlikle kaymakamlık verilmişti. *BOA, A.NŞT.d*, 2. s. 82. 12 Ağustos 1769'da cephede olan yeniçeri ağası Süleyman Ağa'ya vezaret verilmişti. *BOA, A.NŞT.d*, 2. s. 91. 29 Kasım 1771'de Süleyman Ağa, yeni sadrazam gelene kadar orduda kaymakamlık yapmıştı. *BOA, A.NŞT.d.* 2. s. 96. 1 Kasım 1773'de, Sistre muharebesindeki başarısı övülen yeniçeri Ağası Seyyid Mehmed Ağa'ya ağalık görevini de iyi yerine getirdiğinden vezirlik verilmişti. *BOA, A.NŞT.d*, 2. s. 100. *BOA, AE.SMST.III*, 28447. 10 Temmuz 1774'te Yeğen Mehmed Paşa kaymakam tayin edilmişti. 13 Ocak 1777'de Ahmed Ağa'ya vezaret verilmişti. *Vekāyi'nüvis Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin Ve Tahlili (1187–1197/1774–1783)* (haz. Hikmet Çiçek) Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi TAE, 2018, 468, 636. Aralık 1787'de yeniçeri ağası Hasan Ağa'ya vezirlik verilmişti. *Enverî Tarîhi III. Cild*, 340. 13 Ekim 1806'da yeniçeri ağası Halil Ağa sadrazam olmuştu. *Âsım Efendi Tarihi*, I, 332-333. *BOA, AE.SMHD.I*, 21034. *BOA, A.NŞT.d.* 2. s. 71.

273 *BOA, A. AHK.ER.d.* 4, s. 124.

274 *BOA, A.MHM.d.* 195, hk. 334. *Âsım Efendi Tarihi*, I-II, 606, 920. *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 1355.

275 *BOA, A.MHM.d.* 237, hk. 1239.

276 *Şânî-zâde Târîhi*, I, 362.

277 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 28, 43.

278 *III. Ahmed'in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası*, 13. *BOA, İE.AS*, 7043.

279 *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 88-89.

Seferler sırasında yeniçeri ağasına daha önceleri bazen merkezde kalan ocak görevlileri ve Acemi Ocağı'ndan ağalar vekâlet ederken 17. yüzyılın ortasından itibaren bu görev tamamen sekbanbaşına bırakıldı. Ancak sekbanbaşı ağaya mahsus bazı yetkileri kullanamazdı. Mirî piyade zeametleri sadece yeniçeri ağası tarafından verilir,[280] yine serhat kaleleri zabitlerinin tayinleri, caizeleri ağaya ait olduğundan vekilince yapılamazdı. Yeniçeri ağası, kendine mahsus bu işleri yürütmesi ve gelirlerini tahsil etmesi için İstanbul'da bir vekil bırakırdı.[281] İstanbul'da bulunduğunda hastalık veya diğer sebeplerle merasimlere katılamadığında temsil vekâleti kethüdayerine verilmiştir ama ocak işlerini kulkethüdası yürütmüştü.[282] 28 Temmuz 1758'de hastalığından dolayı divan toplantısına gelemeyen Vefaî Mehmed Ağa'nın yerine kethüdayeri onun selamlama ve karşılama gibi görevlerini yapmış, Cuma selamlığındaki vazifesi ise kethüday-ı bevvâbine verilmişti.[283] Seferler sırasında yaralanan veya hastalanan ağalara sadece kulkethüdası vekâlet ederdi.[284]

Vefat, savaşta ölüm ya da padişahlar veya asi yeniçeriler tarafından öldürülme gibi sebeplerle görevleri sona eren ağalar hayli fazlaydı.[285] Padişahlar tarafından öldürülme 18. yüzyıl ve sonrasında uygulanmamış; yeniçerilerin 16. yüzyılda istemedikleri ağaları padişaha şikâyet etme veya taşlama gibi muameleleri 17. yüzyılda da devam etmişti. II. Osman'ın öldürülmesinden sonraki ağa değişiminde ve 1679 yılında sekbanbaşı Harputlu Ali Ağa'nın tayininde itirazları görülmüştür.[286] Beğendikleri ağaların azline karşı çıkıp göreve dönmelerini de sağlayabilmişlerdi. 7 Temmuz 1622'de azledilen Derviş Paşa için isyan ederek sadrazamı azlettirip iki gün sonra ağayı görevine geri getirmişlerdi.[287] 18 ve 19. yüzyılda yeniçerilerin ağa seçiminde tercihleri, tavırları veya baskıları nadiren görülse de isyanları ağa değişikliğine sebep olmuş, kendilerine mâni olmaya çalışanları öldürmüş yahut görevi bıraktırmışlardı. 1807'de sefer sırasında Pehlivan Hüseyin Ağa azledildiğinde aynı gün baskıyla yeniden tayin ettirmişler ama birkaç ay sonra ölümüne sebep olmuşlardı.[288] Ocağın kaldırılmasına yakın bir tarihte, 21 Mart 1814'te yine ağalarını katletmişlerdi.[289]

Sadrazamların çalışmak istemediği, uyuşmadığı veya sevmediği ağaların görevde kalmaları zordu. Görev sürelerinin uzunluğu kısalığı da güçlü sadrazamlar

---

280 *BOA, C.AS*, 5131.
281 *BOA, A.MHM.d,* 211, hk. 47.
282 *BOA, A.AMD,* 14-51.
283 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 86.
284 *Nusretnâme*, 193-194.
285 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 971. *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi*, 51. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* I, 335. *Zübde-i Vekayiât*, 275, 281. *Câbî Târihi,* I, 117.
286 *Tarih-i Naima*, III, 1342.
287 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 767. *BOA, KK.d.* 257, s. 106.
288 *Yayla İmâmı Risâlesi* (haz. Fahri Ç. Derin), *İÜEFTED,* Ekim 1972, III, 237. *Âsım Efendi Tarihi*, II, 931.
289 *Şânî-zâde Târîhi*, I, 684-685.

döneminde değişmiştir. Sadrazamların ocağı mutat ziyaretlerinde yeniçeri ağalarının görevini uzatma kararını beyanları âdet olmuştu.[290] Ahıshalı Mehmed Ağa, Hekimbaşızâde Ali Paşa'nın sadaretinde yeniçeri ağasıyken azlinden sonra kendini yeni sadrazam Bıyıklı Ali Paşa'ya beğendirmek için esnafa baskı yapınca azledilip Manisa'ya sürülmüş; İran seferlerinde ordu ağasıyken seraskerliği emrinde olduğu Ragıp Mehmed Paşa'nın sadrazamlığıyla tekrar ağalığa dönmüştü.[291] 21 Ekim 1764'te ağa olan Hüseyin Ağa, daha üç ay geçmişken sadrazam Mustafa Paşa tarafından kaptanıderya yapılarak azledilmişti. Diğer ağalar serdengeçti ağası kıyafetiyle şehri gezerken onun basit levend elbisesi tercih etmesi halk nezdinde hoş karşılanınca sadrazamın kıskançlığına sebep olmuştu.[292] 23 Ekim 1788'de cephedeki ağa değişikliğinde, *rical-ı devlete mensubiyet* ve sadrazam kethüdası tarafından desteklendiği için Salih Ağa tercih edilmişti.[293] Sadrazam Yusuf Ziya Paşa göreve başladıktan hemen sonra, 31 Ekim 1798'de Eyüp Ağa azledilerek emekli sekbanbaşı Ömer Ağa tayin edilmişti.[294]

Ağaların başarılı sayılmasının veya azillerinin en mühim sebebi, ocağın idaresi ve neferleri zapt idi. Bununla beraber yeniçerilere fazla sert muamele etmeleri de istenmemekteydi.[295] 1730 Patrona İsyanı sonrasında ocağa hâkim olması için getirilen Muhsinzâde Abdullah Paşa, isyan teşebbüsüne mâni olamaması ve yeniçeriler üstünde irade tesis edememesi üzerine birkaç ay sonra azledildi, yerine ocağın dirayetli eski zabitlerinden beylerbeyi Şahin Mehmed Paşa getirildi.[296] 17 Temmuz 1757'de, Tosun Mehmed Ağa halim selim olması sebebiyle neferlerin tedibinde yeterli görülmediğinden;[297] Yekçeşm Hüseyin Ağa 8 Eylül 1767'de genel olarak işleri görmede rehavet içinde olması ve yeniçerileri zapt hususunda kusurlu görülmesinden dolayı azledildi.[298] 1758 Ramazan'dan önce halka pirinç dağıtılırken bazı kadınların gümrük önündeki pirinç ambarını yağmalamalarına mani olamayan yeniçeri ağası Nalband Mehmed Paşa yerine, vakayı durduran kulkethüdası

290 *BOA, A.RSK.d.* 1611, s. 3. *Hâkim Efendi Tarihi,* 50, 134-135.

291 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa,* vrk. 159-160. *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)* (haz. Nevzat Sağlam), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2014, 165.

292 *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 11-112.

293 Mehmed Sâdık Zâim-zade, *Vak'a-i Hamidiyye* (haz. Mustafa Öge), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, 2001, 124.

294 *III. Selim Ruznâmesi,* 402.

295 Bir kayıtta tehevvür sahibi olan ve yeniçerileri tekdir eden ağanın ikaz edilmesi, devam ederse değiştirilmesi durumu anlatılmaktaydı. *TSMA, E.* 899.

296 *Mür'i't- Tevârih,* I, 21.

297 *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 105.

298 *Çeşmî-zâde Tarihi,* 53. 29 Eylül 1761'de Mahmud Ağa hizmetinden memnun kalınmaması sebebiyle görevden alınmıştı. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 205.

Mehmed Ağa sadrazam talebiyle tayin edilmişti.[299] Vefâî Mehmed Ağa hastalığı yüzünden merasimlere ve mutat toplantılara katılamaması ve ocağın işlerini takip edememesi sebebiyle azledilmişti.[300]

Ağaların azlinde öne çıkan diğer bir sebep İstanbul'un emniyeti ve özellikle yangınlardı. Aşağıda tafsilatlı anlatılacağı üzere İstanbul'daki yangınlardan esas mesul teşkilat Yeniçeri Ocağı'ydı. Ağalar, bizzat dikkat etmeleri ve kolluklarla izlemeleri gereken yangınların sebepleri olan kundaklamaları hem önleyememe hem de tertipleyicileri olma bakımından sorumlu tutulmuşlardır.[301] 3 Şubat 1750 tarihinde ikinci kez ağa olan Kelleci Mustafa Ağa yangınların fazlalığı yüzünden kısa süre sonra azledilmişti.[302] Müverrih İzzi, onun daha önceki ağalığı devrinde yangınların çok arttığını, ağalığa tayin edildiğinde ağa kapısının yandığını ve halkın kendisine *yangıncı ağa* adını taktığını yazmıştır. Zaten yeniden tayininden sonraki iki ay içinde çok fazla yangın vuku bulduğundan yeniden ağalıktan alınmıştı.[303] 28 Haziran 1751'de ağa olan Hasan Ağa yangınlar hususunda ihmali ve kendisinin sebep olduğu şayiası üzerine 4 Temmuz 1752'de azledilirken 15 Ekim 1755'te yine yangın sebebiyle Mehmed Ağa'nın görevine son verilmiştir.[304] 28 Temmuz 1782'de ise şehirde hırsızlığa mâni olmaması yüzünden Ali Ağa azlediliştir.[305]

Hukuksuz işlere veya yolsuzluklara karışma ve rüşvetle iş görme de ağaların azlinin önemli sebeplerindendi. Yeniçerilerden rüşvet aldığı öğrenilen Koca Mustafa Ağa, sadrazamın talebiyle 21 Mayıs 1713'te azledilmiş, yerine tayin edilen Bekir Ağa da kısa zaman sonra mansıp satma yüzünden ağalıktan uzaklaştırılmıştı.[306] Daha önce başarılı idaresi sebebiyle vezaret verilen Dibacı İbrahim Ağa, adamları halkı soyduğundan; Darbunazzâde Numan Ağa ise rüşvete bulaşma, mal ve para toplama sevdası olduğu için görevden alınmıştır.[307] 4 Haziran 1764 tarihinde beylerbeylik rütbesiyle Selanik ve Kavala sancaklarında görevlendirilen Ömer Ağa, esâmîlerde hilekârlık yapıp hazineyi zarara uğrattığı anlaşıldığından daha göreve gitmeden rütbesi geri alınarak Limni Kalesi'ne sürülmüştü.[308] Benzer sebeplerle daha sonra da ağa azilleri olmuştur.[309]

---

299 *Mür'i't- Tevârih*, II, 16.

300 *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam) 136.

301 Padişahın sadrazama gönderdiği bir emirde, yeniçeri ağasının kundaklamalarda dahlinin bulunup bulunmadığı ve azledilmiş kulkethüdalarının onun hakkındaki bazı iddialarının doğru olup olmadığı hususlarının araştırılması, ayrıca onun azli gerekir mi gerekmez mi bildirilmesi istenmişti. *TSMA, E.* 807.

302 *Rûznâme (1162-1169)*, 9.

303 *İzzî Târihi*, vrk. 227a. *Târîh-i Göynüklü*, 508.

304 *İzzî Târihi*, vrk. 276a. *Rûznâme (1162-1169)*, 13, 30. *Hâkim Efendi Tarihi*, 316.

305 *Enverî Tarihi II. Cild*, 975.

306 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 877, 879.

307 *İzzî Târihi*, vrk. 81b, 251.

308 *BOA, A.NŞT.d.* 2. s. 82. *BOA, A.MHM.d*, 164, hk. 15, 198. *BOA, A.KLB.d*, 14, s. 356.

309 14 Mayıs 1781'de, Süleyman Ağa rüşvetle mansıp verme ve maaşlarda usulsüzlükler yapma yüzünden azledilmişti. *Enverî Tarihi II. Cild*, 917. Yahya Ağa da rüşvet talebiyle ocak mensuplarını bezdirdiğinden ➡

1768 yılında başlayan harbin bitiş tarihi olan 1774'e kadar altı yeniçeri ağası görev yapmıştı. Savaşlar sırasında ordudaki yeniçerilerin disiplinsizliği, zaptlarının güçlüğü ve oldukça fazlalaşan firarları ağaları makamlarından etmişti.[310] Üç yıl boyunca görev yapan, disiplini ve firar eden yeniçerileri öldürüp kuyulara doldurmasıyla meşhur Süleyman Ağa ise kısa müddet içinde yükselen Yeğen Mehmed Ağa'nın ağa yapılması için azledilmiştir.[311] 1787-92 harbi sırasında sekiz ağa görev yapmış, aralıklarla en uzun süre görev yapan Hasan Paşa hariç, makamda sadece birkaç ay kalabilmişlerdi.

Muvaffakiyetsiz görüldüklerinden azledilenler emekli edilerek veya edilmeden –İstanbul'da bulunmaları yasak olduğu için– hesapların ve diğer kayıtların devrinden sonra yeni ağanın münasip gördüğü Tekfurdağı, Gelibolu, Kadıköy ve Bursa başta olmak üzere yakın bir yerde veya memleketlerinde mecburi ikamet ettirilmişlerdir.[312] Temmuz 1792'de görevdeki Mehmed Said Ağa için hususi bir ferman çıkarılmış, azledildiğinde İstanbul'da kalmasına müsaade edileceği düzenlenmişti.[313] Azledilen ağaların çoğu, sadrazamlar değişince veya affedilince yeni bir görev alır; vezirlikle beylerbeyi, kale muhafızı ve mutasarrıf tayin edilirdi.[314] Hiçbir görev verilmeyip bu şekilde vefat edenler de çoktu.[315] Mazulken ikamet ettikleri yerler kendi istekleri veya duruma göre re'sen değiştirilirdi.[316] Mayıs 1753'te

---

4 Temmuz 1784'te azledilmişti. *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 175. 1207 yılı olarak tarihlendirilmiş bir belgeye göre rüşvet almamak üzere tayin edilse de buna uymayan ağa, doğrudan padişah tarafından azledilmişti. *BOA, HAT*. 14520.

310 Seferin başında ağa bulunan Osman Ağa kuşatma altındaki Hotin'e ordudan gönderilen ortaların uzun süre içerisinde varmasını sağlayamadığından, yüzüne karşı küfretme cesaretine varacak derecede itaatsizliklerine mâni olmadığından 3 Temmuz 1769'da azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 54. *TSM, E*. 516/35. Yeniçeri ordusunun idaresinde zaafa düşen ve serdengeçti ağalarından caize adında rüşvet toplayan, Hotin için yazılan yeniçerileri kaleye gönderemeyen vezir Süleyman Paşa 10 Nisan 1770'de azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 71-72. Kapıkıran Mehmed Paşa, Kartal Sahrası bozgunundan sonra utandığından ortaya çıkmadığı için azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 89. *TSMA, E*. 519. Onun yerine ağa yapılan Mehmed Ağa da ehliyetsiz olduğundan kısa zaman içinde azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 93.

311 *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 106-107, 124.

312 *Zübde-i Vekayiât*, 167. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 748. *BOA, A.MHM.d*. 235, hk. 134. 1734'te (1147/Masar) iki mazul emekli ağa mevcuttu. *BOA, MAD.d*. 7225. 1769'da emekli edilen Osman Ağa, emekli ağalar içindeydi. *BOA, D.YNÇ*, 285-54, 302. Haziran 1802'de azledilen Mehmed Emin Ağa'nın Ankara'da ikametine müsaade edilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 220, hk. 728. 1805 yılında emekli Mustafa Ağa'nın Kadıköy'de ikameti için hatt-ı hümâyûn verilmişti. *BOA, A.MHM.d*. 221, hk. 625.

313 *BOA, A.MHM.d*. 186, hk. 441.

314 26 Aralık 1717'de mazul olan Ebubekir Ağa'ya Erzurum beylerbeyliği verilmişti. *BOA, A.NŞT.d*, 2. 14. 24 Şubat 1754'te, iki sene önce azledilip Limni'ye sürülen Hasan Ağa, Rumeli beylerbeyliği payesi Hotin sancağına tayin edilmişti. *BOA, A.NŞT.d*, 2. s. 65. Mayıs 1758'de azledilmiş Nalband Mehmed Paşa'ya Hanya sancağı verilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 160, hk. 575. 9 Nisan 1770'de, daha önce azledilen ve Dimetoka'da sürgün olan Osman Paşa'ya vezirlik verilerek Tırhala sancağına tayin edilmişti. *BOA, A.NŞT.d*, 2. s. 92. *BOA, C. DH*. 411.

315 *BOA, C.DH*, 13581. Haziran 1790'da, Bursa'da ikamet eden Hafız Salih Ağa'ya beylerbeylik verilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 193, hk.124.

316 Bursa'da oturan Hüseyin Ağa'ya Temmuz 1748'de Manisa'ya gitmesi emredilmişti. Ancak bir müddet sonra Bursa'da kalmasına yine müsaade edilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 153, hk.1185, 1210.

Dimetoka'da ikamet eden Hacı Hasan Ağa'dan, reayanın şikâyeti üzerine Siroz yakınlarında bir köyde oturması istenmişti.[317] Birkaç yıl sonra Gelibolu'da ikamet eden Mustafa Ağa'nın Kadıköy'de ikametine, ihtiyar ve hasta olduğundan yeniçeri ağasının ricası üzerine emeklilik verilerek müsaade edilmiş;[318] Ekim 1766 tarihinde, aynı yerde ikamet eden Ömer Ağa'nın, deprem yüzünden şehir harap olup kışın oturabileceği konak bulunmadığını bildirdiği için, kayıkla İzmit'e gitmesine ruhsat verilmişti.[319] Mazulen Kadıköy'de oturan Halil Hamid Ağa'ya *hılaf-ı rıza hareketi* sebebiyle Ocak 1815'te Tekfurdağı'na gönderilmişti. Burada da benzer muameleleri olunca Karahisar-ı Sahib'e gönderilme kararı verilmişse de çok zor durumda kalacağını bildirmesiyle Ekim 1816'da Bursa'da kalmasına müsaade edilmişti. Aynı tarihlerde herhalde bağlantılı bir meseleden dolayı Tekfurdağı'ndaki Mehmed Şakir Ağa'ya ise Kütahya'ya gitmesi emredilmiş, bu emir de yine Bursa olarak değiştirilmiştir.[320]

Azledilmiş ağalar hacca gitmek istediklerinde de ruhsat verilirdi. Ağustos 1766'da Dimetoka'da ikamet eden Ömer Ağa'nın hacca gitmesine müsaade edilmiş, döndüğünde Tekfurdağı'na gitmesi emredilmişti.[321] Tekfurdağı'nda ikamet eden Mahmud Ağa'ya ise Ağustos 1767'de hacca gitme izni verilmişti.[322]

2.4.2.1. Ağa Kapısı ve Görevlileri

Süleymaniye'deki ağa kapısının evveliyatı bilinmese de 1555'te ahşap halde ve harem, selamlık ve hizmet birimlerinden müteşekkil; yani hem ocak işlerinin yürütüldüğü binaların hem de ağanın ikamet ettiği sarayın bulunduğu bir yerdi.[323] Padişahın ocağı ziyaretlerinde ikamet ettiği taht odası, ocak zabitleri ve görevlileriyle ağanın hizmetinde olan gediklilerin odaları, kârhaneli denilen hizmet ve sanat erbabının atölye ve kışlaları, divanhane, mescit, talimhane, ahırlar, hamam, fırın, ziyafetlerin verildiği Tekeli Köşk ve yangın gözetleme kulesi ağa kapısındaydı.[324] Binaların ısıtılması için mirîden odun verilir, aydınlatma ve tamir masrafları ise vergi muafiyeti karşılığında gayrimüslimlerce karşılanırdı.[325]

---

317 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1800. Hacı Hasan Ağa'nın Dimetoka'daki çiftliğinde oturma talebi, Nisan 1755'te kabul edildiğinden tekrar buraya dönmüştü. *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 166.

318 *BOA, A.MHM.d,* 161, hk. 259.

319 *BOA, C.AS,* 2812.

320 *BOA, A.MHM.d,* 236, hk. 751, 1082. *BOA, A.MHM.d,* 237, hk. 78, 80.

321 *BOA, A.MHM.d,* 165, hk. 73. Ağustos 1803'te Ankara'da oturan Yakup Ağa'ya İzmit'te oturma müsaadesi verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 218, hk. 281.

322 *BOA, A.MHM.d,* 165, hk. 836.

323 Semavi Eyice, "Ağakapısı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* I, 463.

324 *BOA, KK.d.* 6643, s. 6-7. *BOA, KK.d.* 6638. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 16. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 390-404.

325 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 305. Yeniçeri ağasının dairesinde mescit ve divanhanenin kandilleri için her sene seksen okka yağ veren zimmiler hakkında verilen emir için bk. *BOA, AMHM.d.* 134, hk. 565. *BOA, AE. SAMD.III,* 17738.

Ağa kapısında hazinedarbaşı ve hazine kâtibi, silahdar, ağa kethüdası, serdar kâtibi, başyazıcı, başçavuş, kulkethüdası yazıcısı, ağa divanı kâtibi ve hizmetlileri, mühürdar, duhancıbaşı, kethüdayeri, kethüdayeri kâtibi, karakulak ağa, kapı halifesi ve şakirtler, çavuş halifesi, ocak bezirgânı, zindan kâtibi, oda yazıcıları, baştüfenkçi ağa (sersilahşör), başağa, yangın köşkü görevlileri, vekilharç ağa, ikinci ağa, teşrifatî efendi, masraf kâtibi, aşçıbaşı, çaşniğirbaşı, falakacılar, harbeciler ve çavuşlar görev yapmıştır.[326] Ocak bezirgânı 18. yüzyılın başından, serdengeçti ağalarının başları olan başağa ve ikinci ağa ise 18. yüzyılın sonundan itibaren ağa kapısında bulunmuştur.

Kulkethüdası ve başçavuşun ağa kapısında daireleri bulunur; diğer zabitler işlerini kendi konaklarında görürken divan toplantıları için buraya gelirlerdi. Zabitler ve asesbaşı ise burada bulunan kapıkethüdaları vasıtasıyla haberleşmeyi sağlarlardı.[327]

Ağaya, ağa bölüklerine mensup *seraser kuşaklı-gedikli* denilen görevliler hizmet ederdi. Ağa bölüklerinin ihdasından evvel sekbanbaşı ağa olduğundan gedikliler sekban bölüklerinden seçilirdi. Gedikliler yükselme durumları da düşünülerek emektar yeniçerilerden tercih edilirdi.[328] En itibarlıları haseki seviyesindeki başmehterken onun altında orta mehter (mehter-i sani) ve küçük mehter gelmekteydi. Bunlar seferdeyken ağa çadırı önünde ve İstanbul'da merasimlerde mehter çalınmasını idare etmiş;[329] diğer zamanlarda orta mehter ağa divanhanesinin temizliğinden, küçük mehter ise ağa kapısındaki talimhaneden sorumlu tutulmuştur. Bunların yolu bölükbaşılık, küçükçavuşluk ve ariyet çavuşluğuydu. Ağanın atının bakımıyla ilgilenen ve yapukunu (süslü at örtüsü)[330] taşıyan serrâcı (serrâc-ı yapuk), yağmurluk/kaputunu taşıyan çukâdarı, mataracısı, elbiselerinden mesul câmedânı, iki nefer tüfenkçisi, bayraktarı ve iki tuğcusu, baş-orta-küçük olmak üzere üç mumcusu vardı. Balık pazarlarından aydınlatmada kullanılan mumları temin ettikleri için bu şekilde isimlendirilen mumcular, ağa tarafından suçlu takibinde görevlendirilirdi. Ağanın mızraklarını taşıyan dört nefer göndericiyle beraber asıl gedikli sayısı 19[331] ise de zamanla ariyetlikle sayıları artmıştı.[332] Gediklilerin ta-

326 *BOA, KK.d.* 6643, s. 6-7. *BOA, KK.d.* 6638. *BOA, D.BŞM.BNE.d.* 16235. *BOA, A.d.* 349, s. 20-23.

327 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 222.

328 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 185, 203, 210.

329 Ağa mehteri İstanbul'da bayramlarda ve diğer törenlerde sadrazam mehterleriyle beraber hizmet etmişti. *BOA, A.d. 437*, s. 3, 19.

330 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 182.

331 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 207-211.

332 Tarihi belirsiz bir deftere göre gediklilerin sayısı 60'tı. Farklı olarak tüfenkçiler dört neferdi, 3 mumcu vardı ve biri Galata mumcusu olarak yazılmıştı. İki bayraktar vardı, biri bayrakdar-ı İmam-ı Azam'dı. Gönderici olarak iki kişi yazılıydı. 42 neferin isimleri üzerine ise görevleri yazılmamıştı. *BOA, MAD.d.* 17990.

mamı için geçerli olan yükselme yolu bölükbaşı veya çavuş olmaktı. Diğer yeniçerilerden fark edilmeleri için sırma kuşak bağlar, ağa divanı sırasında mücevveze kavuk takıp diğer zamanlarda yünlüksüz keçe giyer veya astar sararlardı.[333] Bu görevlilerin bazıları ağalarla değişmez, uzun süre aynı görevde kalırdı. Mesela 1769 yılında bir yeniçeri, elli beş yıldır mehterbaşılık yaptığını beyan etmiştir.[334] Bütün gedikliler, merkezde veya taşradaki herhangi bir vazifede ağa tarafından kullanılmışlardır.

Gediklilerden başka başrahtıvan, mektupçubaşı, sandıkçıbaşı, seyisbaşı, serbanbaşı, hazinedarbaşı, mirâhur, vekilharç, arpa emini, odun nâzırı ve saatçi adlı hizmetlileri olan[335] ağanın, haremine ilişkin işleri harem kethüdası görmüştür. İtibarları yüksek olup çorbacı seviyesinde emekli edilmişlerdi.[336] Ağanın kapıcıları olan harbeciler onun verdiği bütün vazifeleri yerine getirir, suçluların yakalanmasında görevlendirilirdi. Bunlar kaplan postu giyer, ellerinde adlandırılmalarına dayanak olan harbî yani sopa taşırlardı.[337] Falakacılar ise ağanın her an emrinde bulunur, cezalandırmada kullanılan falakayı taşırlardı.[338] Gösterilen sınıflardan başka ağanın, *mandegân* yani ortalarından ayrı İstanbul'da kalmalarına müsaade edilmiş 70-80 nefer hizmetkârı vardı.[339] 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki ortaların sırayla ağa kapısında nöbet beklemesi vazifesi ihdas edilmişti.[340]

Ocağın idaresi, meseleleri, ihtilafları ve yeniçerilerin yargılamaları her gün toplanan ağa divanında görüşülüp halledilirdi. Divanın üyeleri olan sekbanbaşı, kulkethüdası, İstanbul ağası, yeniçeri kâtibi, fodula kâtibi, beytülmâlcı ve asesbaşı ağanın yanına rütbelerine göre otururdu. Ağa, sarayından çıktığında divanhane önünde onu divan üyeleri, odabaşılar ve çorbacılar karşılar; atından indiğinde ortaçavuşu selamını alır, başçavuş dua ederdi. II. Mehmed'den itibaren padişahlara, veziriazama, Hacı Bektâş-ı Velî'ye dua ederler, sonra divan yerine geçilirken başçavuş "maslahatlı olan var mı" diye meselesi olanları çağırırdı.[341] Divan işlerini yürütenlerin, kayıtları tutanların ve hizmet edenlerin amirleri divan kâtibi, divan

---

333 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 207-211.

334 *BOA, D.YNÇ*, 285-347.

335 *BOA, D.YNÇ*, 15-220, 255, 470. *BOA, D.YNÇ*, 107-381. *BOA, D.YNÇ*, 205-275. *BOA, D.YNÇ*, 156-265. *BOA, D.YNÇ*, 64-335. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuasında* bu görevliler gösterilmiştir.

336 *BOA, D.YNÇ*, 224-128.

337 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 325.

338 Bir falakacı kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ*, 125-219. 1718 yılında 50. bölükten Veli, hem kapıcı hem de falakacı olarak görev yapmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 64-203

339 *BOA, MAD. d.* 4300, s. 457.

340 *BOA, HAT.* 17078. Bir ortanın defterine göre 1749 yılında ağa kapısında nöbet vardı. Patrona İsyanı sırasında yeniçeri ağası dairesine saldırıldığından nöbet bu zaman çıkmış olabilir.

341 *Telhîsü'l-Beyân*, 149. Bu dua sefer sırasında da okuduklarıydı. Duanın metni, cepheye ilerleme geleneklerinden bahsedilirken verilmiştir.

efendisi ve divan sakasıydı.[342] Divanda haklarında ölüm cezası fermanı istenmesine karar verilen suçlu yeniçeriler asesbaşına teslim edilirdi.[343]

Ağa kapısında kârhaneliler veya ehl-i hiref denilen, üretim ve tamir işleriyle meşgul, ağanın ve yeniçeri efendisinin hizmetiyle ocağın tamamına ait bazı işleri gören birimler vardı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ehl-i hiref ve kârhaneli diye isimlendirilmişler ama haklarında tafsilat verilmemiştir. Ayrıca 17. yüzyıla ait maaş defterlerinde sonradan yapıldığı gibi tasnifleri yapılmadığı için 18. yüzyıl öncesinde sayıları ve türleri tam olarak bilinmemektedir.

17. yüzyılın sonuna kadar daha çok acemi oğlanları yeniçeri ustalarıyla kârhanelerde çalışmış; burada sanat öğrenmiş, ağayla çarşı teftişine (kola) çıkmış ve onun hizmetini görmüşlerdi.[344] Bu yüzden burada ustalar dışındaki yeniçeri sayısı azdı. Daha sonra kârhanelerdeki görevler yeniçerilere kalmıştı ki fırın, ahırlar, hamam, abdesthaneler, tuvaletlerin bakım ve temizliğinden mesul karakullukçular da bunlara dâhildi. Ustaların ve diğer yeniçerilerin oğulları ise mülazım olarak hizmet etmekteydi.[345]

Kârhaneliler gördükleri işin türüne göre tasnif edilmişler; mesela yangın bekçiliği yapanlar köşk kârhanesi,[346] ağanın rahtıvanları kapıcılar kârhanesi,[347] fırında çalışanlar ekmekçiler kârhanesi, ağa mutfağında çalışanlar aşçılar kârhanesi, cerrah ve tabipler cerrahlar kârhânesi ve fodula fırınında hizmet edenler kolukçuyân-ı fodula kârhânesine yazılmışlardı. Kârhaneler onların hem görev yerleri hem maaş birimleriydi. Çadırcı, demirci, kırbacı, kalaycı gibi kârhaneler ağa kapısına; cerrahlar ve keçeciler gibi bazıları bütün ocağa hizmet etmiştir.

Kârhane çalışanların sayıları tabloda gösterilenlerden fazladır. Çünkü kadroları fazla olmadığı için odalarına kayıtlı olduğu halde burada bulunan veya esâmîsiz şekilde çalışanlar vardı.[348] Sefer zamanı sayıları artırılmış; mesela 1737 harbi sırasında kârhanelilere 376 nefer ilave edilmiştir.[349] Yine savaş zamanına denk gelen 1789 yılı mevcudu, 1.313'tür.[350] Köşk bekçileri hariç bütün kârhane ustaları

342 *BOA, D.YNÇ*, 92-242. *BOA, D.YNÇ*, 162-2.
343 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 177.
344 *Telhîsü'l-Beyân*, 154. 1600'de ağa kârhanelerine kayıtlı 261 acemi oğlanı vardı. *BOA, D.YNÇ*, 4-529. 1637 yılında seferdeki ağanın maiyetindeki kârhanelerde 508 acemi oğlanı bulunmaktaydı. Kârhanelere 3-54 arasında değişen sayıda dağıtılmışlardı. *BOA, MAD.d.* 4793, s. 160.
345 *BOA, D.YNÇ*, 98-17.
346 *BOA, D.YNÇ*, 158-8. *BOA, D.YNÇ*, 98-17.
347 *BOA, D.YNÇ*, 107-381.
348 *BOA, D.YNÇ*, 102-41. *BOA, MAD.d.* 4739. *BOA, D.YNÇ*, 101-185. 1720 yılında köşk kârhanesinde üç senedir esâmîsiz çalışan 39. cemaatten karakullukçu Mehmed, kârhaneden ölen birinin yerine kaydedildi. *BOA, D.YNÇ*, 67-281.
349 *BOA, MAD.d*, 17153. *BOA, D.YNÇ*, 145-274.
350 *BOA, D.YNÇ*, 422-386.

ve neferlerinin bir kısmı ağayla beraber sefere gitmiş, 1768-74 harbinde olduğu gibi yıllarca İstanbul'a dönmemişti.[351]

Tablo 9. Bazı Tarihlerdeki Kârhaneliler Mevcudu

Kârhane	**1732**[352]	**1747**[353]	**1750**[354]	**1761**[355]
Sarraç	55	45	42	34
Mutemed	42	42	41	35
Demirci	26	26	23	18
Terzi	34	26	25	19
Berber	51	43	40	36
Aşçı	55	40	37	31
Cameşuy	38	27	27	23
Çizmeci	25	31	28	21
Etmekçi	?	30	29	23
Bevvâb	40	21	18	10
Çadırcı	31	27	25	20
Cerrah	39	22	20	18
Köşk Bekçisi	50	43	42	27
Teğeltici	29	29	27	22
Cebeci	25	28	28	23
Hallaç	25	26	26	20
Doğramacı	31	26	23	21
Semerci	23	27	26	22
Kuyumcu	28	24	23	20
Kalaycı	32	30	29	24
Saka	46	42	40	35
Sayis	?	37	36	29
Karcı	27	26	25	21
Kollukçuyân-ı Efendi	118	57	50	21
Şamdanî	27	33	32	28
Gazzaz	37	30	30	26

351 *BOA, D.YNÇ*, 310-91.
352 *BOA, MAD. d*. 15331, s. 22-26.
353 *BOA, MAD.d,* 1734, s. 582.
354 *BOA, MAD.d,* 17219.
355 *BOA, D.YNÇ.d*, 34404.

Kârhane	1732	1747	1750	1761
Kolukçuyân-ı fodula	34	21	16	12
Keçeci	31	23	23	20
Kıbracı	35	28	25	22
Kazgancı	29	28	28	25
Kiler	?	23	32	27
Muytab	27	34	34	28
Mumcu	29	38	36	28
Müşkçi	25	33	32	28
Nalband	37	41	40	35
Yaycı	19	28	26	22
Toplam	1200	1135	1084	874

Ortalarından ayrı yaşayan kârhânelilerin kışlaları ağa kapısındaydı.[356] Bunlar yeniçeri ağasının maiyetini de teşkil etmişler; gösterilere onunla katılmışlar,[357] kol gezdiğinde beraberinde bulunmuşlardır. Tabii kalabalık olmalarının bir sebebi de onu muhafaza etmeleriydi. Kendi içlerinde derecelenmişler, eski olanlar sırasıyla halife ve ustalığa geçmişti.[358] Ustalarından yükselmeyenler emekli edilmiştir.[359] Yollarının kaybolmaması için ortalarına geçip hizmet etmeleri ve tekrar kârhaneye yazılmaları mümkündü. Gediklilere yükselme imkânları da vardı.[360] Ustalardan bazıları mesleklerini icra için çarşıda dükkân açmıştı.[361]

Ağa kapısının en mühim görevlisi olan kethüdayeri, kârhanelilerle ağa gediklilerin amiri ve aynı zamanda ağanın özel kalem müdürüydü. Davalılar dâhil olmak üzere meselesi olanları ağayla görüştürürdü. Ağanın yazılarını, taşraya ve kalelere gidecek mektuplarını kethüdayerinin kâtibi yazardı. Serdarlar kâtibi tayininden önce kazaların serdarlarının tayin mektuplarını yazmak onun vazifesiydi. Ayrıca beytülmâl için gideceklerin görevlendirmelerini yapmış ve seferden muafların kayıtlarını tutmuştur.[362] Sefere gittiğinde yerine bir vekil bırakmıştır.[363]

356 *BOA, C.AS,* 45438, 47210.
357 *Nusretnâme*, 466.
358 *BOA, D.YNÇ*, 96-392. *BOA, D.YNÇ*, 101-185. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 209. *BOA, D.YNÇ*, 67-281.
359 *BOA, D.YNÇ*, 26-440. *BOA, D.YNÇ*, 107-381. 1776'da cerrah kârhanesi ustası yani cerrahbaşı 26. cemaatten Mehmed, emekliliğini istemişti. *BOA, D.YNÇ*, 341-383.
360 1737'de üç sene kapıcılık yapan 1. bölükten Halil, başgönderici olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 145-17.
361 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 209.
362 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 188, 220, 258.
363 Ocak 1801'de İstanbul'daki kethüdayeri asıl kethüdayeri olarak orduya çağrılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 675.

2.4.3. Zabitler ve Rütbelerin Durumunda Değişiklikler

Küçük ve büyük dereceli bütün zabitler, yeniçerileri zapt hususunda her zaman baş sorumlu kabul edilmişlerdir. İktidarın umumi kanaati, yeniçerilerin herhangi bir itaatsizliklerinin idaredeki zaaftan, orta zabitleri ve diğer ağaların ehliyetsizliklerinden kaynaklandığı yönündeydi. Bu kanaat, taşraya ve kaleler gönderilen emirler dahil olmak üzere her zaman dile getirilmekteydi. Mesela Patrona İsyanı'ndan sonra yeniçeri ağasına hitaben yazılan hatt-ı hümâyûnda neferlerin zapt edilememesi, ocak idaresinin ve ağalıkların hak etmeyen ve ehil olmayan kişilere verilmesine bağlanmıştı.[364] Bu yüzden ocak tarihi boyunca tür itibariyle değişiklik göstermeyen rütbelere sahip zabitlerin görevde kalışlarını hep bu vasıfları belirlemişti.

İstanbul'da ve sefer sırasında kulkethüdası dâhil büyük zabitlerin azli, yeniçeri ağasının yetkisindeydi.[365] Ama yeniçeri ağası değişiklikten evvel sadrazamın kanaatini öğrenmekte, değişiklik sadrazam tarafından talep edilmekte ise yeniçeri ağasının fikri sorulmakta; ister tam silsile isterse aradan bir ağanın azli ve altındakilerin değiştirilmesi olsun mutlaka padişahın tasdikine sunulmaktaydı.[366] Yeni tayin edilen zabitler sadrazam dairesinde kürk giyerek göreve başlardı.[367] Yükselmede de tesiri çok olan diğer bir husus, 18. yüzyılda zabitler içinde irsî veya sıhri akrabalığın fazlalığıydı.[368] 1780'lerden itibaren ağaların isimlerine ayrıca orta numaralarının kaydedilmesindeki maksat, orta değiştirmenin yasaklanmasından sonra yoldaşı oldukları ortayı göstermekti.[369]

Silsile olmak 17. yüzyılın başından itibaren değişmiş; kulkethüdasının doğrudan yeniçeri ağası olmasıyla birlikte sekbanbaşılar silsile dışında kalmış ve yükselmeye kulkethüdasının altındakiler dâhil edilmiştir.[370] Sadece sekbanbaşının ağa olması veya azlinde, dışarıdan birinin silsileye dâhil edilmesi dışında, değişiklik sekbanbaşıdan başlamıştır.[371] Diğer önemli bir değişiklik ise derecesi yükselen

---

364 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 98.

365 *TSMA, E.* 516/32.

366 *BOA, AE.SMHD.I*, 21079. *BOA, AE, SAMD.III*, 21793. *BOA, HAT.* 51753. *TSMA, E.* 793/2. (Bu telhiste ocak silsilesi yanlış yazıldığından padişah hata yapıldığı ve düzeltilmesi gerektiği izahatını düşmüştür.) III. Ahmed devrinde zağarcıbaşının azliyle yeni ağalar, sadrazam tarafından padişaha sunulmuş, onun *mucebince amel eyeleyesun* tasdikiyle tayin edilmişlerdi. *BOA, AE, SAMD.III*, 21626. 1720'lerdeki bir silsilenin padişahın tasdikine sunulmasında saksoncubaşılık için bir münasip ismin ağa tarafından bildirileceği gösterilmiştir. *BOA, A.AMD.* 1-205. Ocak silsilesinin tasdikini gösteren diğer bir belgede padişahın dua ifadeleri bulunmaktadır. *TSMA, E.* 804/92. Ayrıca bk. *TSMA, E.* 892, 807/2.

367 *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 145. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 33-34. *BOA, HAT.* 19408.

368 *BOA, D.YNÇ*, 251-224. *BOA, C.ADL*, 2750. *TSMA, E.* 520. *Hâkim Efendi Tarihi*, 88. *İzzî Târihi* vrk. 241ab. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 115. *Enverî Tarîhi III. Cild*, 318.

369 *Taylesanizâde Tarihi*, 106. *TSMA, E.* 438-28.

370 26 Temmuz 1732 tarihli zabitlerin değişimi için bk. *BOA, D.YNÇ*, 17-263, 266. *BOA, DYNÇ*, 32-252, 255.

371 *BOA, D.YNÇ*, 25-151.

muhzırın silsileye dâhil olmasıydı. Daha önce yayabaşılığa yükselen muhzır önce doğrudan turnacıbaşı, 17. yüzyılın başından itibaren ise çoğu zaman saksoncubaşı olmuştur.[372] Başbölükbaşının kethüdayeri, kethüdayerinin muhzır olması her zaman sabit kaldığından yeniçeri ağası ve zabitlerin sık değişiminde ağa bölüklerinden çok hızlı yükselme olmuş;[373] dolayısıyla ağa dairesinde ve sadrazama hizmet, yükselmede mühim hale gelmişti. Ancak bu durum hasekiler ve turnacıbaşının silsile dışında kalmasına sebep olmuştur. Özellikle 1680'lerden 1720'li yıllara kadar ocak silsilesine riayet edilmeden çok sayıda tayin yapılmış; mesela başçavuş Ömer Ağa 8 Ekim 1687'de kulkethüdası, 15 Mart 1688'de ise saksoncubaşı kulkethüdası yapılmıştı.[374] Muhzıra zağarcıbaşılık verildiği bile olmuştur.[375]

Yeniçeri ağası ve altındakilerin sık değişmesi silsile olmayı hızlandırmıştı. Sonraki dönemlerde *katara takılma* olarak da adlandırılan yükselmede, bazen zabitler o kadar hızlı değişmişti ki çorbacılıktan muhzır olanlar kısa müddet içerisinde kulkethüdalığına yükselmiştir.[376] Hatta bu hızlı değişim, istenmeyen ve başka şekilde uzaklaştırılamayan zabitlerin yükseltilip ocaktan atılması için bile kullanmıştı.

17. yüzyılın sonundan itibaren saksoncubaşı ve üstündekiler emekli edilmemiş ve birkaç istisna hariç kendilerine ocak dışında bir görev verilmemişti. Böylece ocakta fiilen makamlarda olanlar dışında bu unvanı taşıyan mazul ağalar oluşmuş ve sayıları ocak dışına gitmemeleri sebebiyle gittikçe artmıştı. Azledilmişlerden tefrik için görevdeki ağaların unvanların önüne *bil-fiil*, *asıl* veya *daire* ifadeleri eklenmiş, azledilenler ise *sabık* olarak gösterilmiştir.[377] Azledilen zabitler kale ağalıklarında, seferlerde asker sevkinde, taşra yeniçeri zabitliklerinde ve savaş sırasında yeniçerilerin zaptında istihdam edilmişti. Asıl zabitler azlediklerinde kendilerine hemen yeni vazife verilmezse İstanbul dışında emredilen yerlerde ikamet ettirilmişlerdi.[378]

Mazul zabitlerden başka, önceleri hasekilik ve turncacıbaşılık, sonra saksoncubaşılık ve zağarcıbaşılık rütbelerinin verilmesi durumu da ortaya çıkmış; yani bir zabit turnacıbaşıyken saksoncubaşı veya zağarcıbaşı payesine sahip olabilmişti.[379] Bu payeler seferler sırasında nefer sağlama, malzeme temini veya diğer vazifeleri üstlenme karşılığında dağıtılmıştır. Mesela 1787'de kış ordusu için Karadeniz böl-

---

372 *BOA, D.YNÇ,* 22-295. *BOA, D.YNÇ,* 46-31. *BOA, D.YNÇ,* 32-255. *BOA, AE, SAMD. III*, 21793. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 641, 771, 1346. *Hâkim Efendi Tarihi*, 231. *İzzî Târihi*, vrk. 216.

373 *BOA, D.YNÇ*, 17-65, 77. *BOA, D.YNÇ*, 46-28. *BOA, AE, SAMD.III*, 21626.

374 *BOA, D.YNÇ*, 42-127, 287.

375 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 945. *BOA, DYNÇ*, 32-255. *BOA, D.YNÇ*, 46-25.

376 *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 87-88, 119-120.

377 Misal için bk. *BOA, A.MHM.d.*160, hk. 804. *BOA, A. AMD.* 2-117.

378 *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 86. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 259. *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 487. *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 709, 872. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 164.

379 *BOA, A.MHM.d.* 233, hk. 177.

gesinden asker götüreceklere hasekilik ve turnacıbaşılık rütbeleri verilmişti.[380] Sulh zamanlarında ise yine hususi hizmetler karşılığı, rütbe peşinde koşan yeniçeri âyanlarını memnun etme ve yeniçeri ağalarının gelirlerini artırma için dağıtılmıştır. Parayla rütbe alma sayesinde çok genç yaşta zabitler ortaya çıkmıştı ki, 1771'de Erzurum ağalığı için mücadele eden turnacıbaşı İbrahim Ağa, yirmi beş yaşındaydı.[381]

Bu şartlarda ocakta esas zabitler yanında oldukça fazla sayıda azledilmiş veya paye sahibi, aynı unvana sahip birçok kimse bulunmaktaydı. Çoğu kendi memleketinde yaşayarak âyan ve mütegallibe sınıfına dahil olmuştu. Öyle ki bir şehir veya kasabada duruma göre onlarca zabit vardı ve yeniçerilerle alakalı taşraya gönderilen emirlerde bunlar en büyük rütbeden başlanarak sayılırlardı.[382] Mesela bir kayda göre 1820 yılında İzmir'de 2 zağarcıbaşı, 1 saksoncubaşı, 16 turnacıbaşı ve 23 haseki rütbeli ağa bulunmaktaydı.[383]

Şu bir gerçekti ki zabit fazlalığı ihtiyaçtan doğmuştur. Sefer zamanlarında yüz binlere ulaşan ve birkaç orduya bölünen yeniçerileri sevk ve idare, zaman zaman sayısı yüze yaklaşan kalelerdeki binlerce neferi zapt, taşrada gittikçe fazlalaşan ve cemiyete tesirleri artan zümrenin idaresi için oldukça fazla ocak görevlisine ihtiyaç vardı. Ocak içerisinde yükselerek rütbe almış, yani rütbeleri paye olarak verilmemiş zabitlerden emeklik hakları olan turnacıbaşı ve hasekiler dışındakiler ölene kadar vazife yapmış, kale ve kaza zabitliklerinde dolaşmış, savaşlarda ordularda görevlendirilmiştir. Bunların terfii, diğer rütbeleri almaları kısıtlanmamış, yeniçeri ağalığı dâhil esas ağalıklara tayinleri mümkün olmuştur.[384] Suç işledikleri veya işlerini ihmal ettiklerinde rütbeler kaldırılmış, affedildiklerinde iade edilmiştir.[385]

Ağa fazlalığı sayesinde idareye, silsileye mecbur kalınmadan ağa veya zabit seçilme imkânı doğmuştu. Tayin yapılırken çorbacılardan başlayarak bütün zabitler değerlendirilmeye alınmakta, mal tamahı, kabiliyetleri ve itaat edilirlikleri gibi hususiyetlerine bakılmaktaydı.[386] Bazı durumlarda fazlalaşan ağaların istihdamı için hususi düzenleme yapılmaktaydı. Şubat 1736'da şark ordusunda bulunan kulkethüdasına, sayıları çok fazla ve uzun müddettir mazul olan İstanbul'daki zabitleri o bölgedeki kalelerin ağalığında istihdam etmesi emri verilmişti.[387] III.

---

380 *TSMA, E.* 531/51.

381 *BOA, HAT*, 1999.

382 *BOA, A.MHM.d.* 238, hk. 1573. *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 1469. Taşrada sayılarının az olduğu 1744'de bile Tokat'ta iki haseki ağa yaşamaktaydı. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 1364.

383 *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 1539.

384 *BOA, A.MHM.d.* 98 hk. 992. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 125, 127. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1270. Nisan 1800'de zağarcıbaşılık payesi olan Bağdad ağası Kasım Ağa, Fransızlara karşı savaşta yararlılık gösterdiğinden asıl zağarcıbaşı yapılmıştı. *BOA, AMHM.d.* 211, hk. 129.

385 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 10.

386 *TSMA, E.* 1137/18.

387 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 319.

Selim'e sunulan layihalarda, ağaların sayısının çok fazla olduğu, hemen her sene asıl zabitlerin değiştiği ve yüklü paralar mukabilinde rütbeler dağıtıldığı, kimsenin askerlik derdinde olmadığı tespiti yapılmıştır. Çare olarak ocak ağalarının üç beş yıl değişmemesi, yeniçeri ağalarının kalelerde görev yapmış olanlara verilmesi, serhata gitmemişlere hasekilik ve turnacıbaşılık verilmemesi teklif edilmişti.[388]

Zabit tayinlerinde diğer bir değişiklik, yazıcı ve kâtiplerinin yükselmesinin kolaylaşmasıydı. Başhalife çorbacı, ağa kapısı başhalifesi kethüdayeri kâtibi olmaktayken sonraları bunlara hasekilik ve turnacıbaşılık rütbeleri verilmiş, bu unvanlarla kale ağalıklarına tayin edilmişlerdi.[389] Bulundukları vazifeden emekli olma ve emeklilikten vazgeçip yeni vazife üstlenebilme imkânları vardı.[390] Diğer ocakların kâtipliklerine de nadiren geçebilmişlerdi.[391]

Serdengeçti ağaları içinden seçilen ve savaş sırasında geçici olarak görevlendirilen *başağa / ağalarağası*, 18. yüzyılın sonunda sürekli ve itibarlı bir rütbe olarak tezahür etmiştir. Ağa kapısında kendisine bir oda tahsis edilen başağa, sadece serdengeçti ağalarının zabiti olarak kalmamış, umum ocak işlerinde yetkili kabul edilmiş ve gerektiğinde seferlerde ortaların üzerine zabit yapılmıştı.[392]

Ocak kâtipleri, halifeler, çorbacılar, çavuşlar ve odabaşılar doğrudan yeniçeri ağası tarafından tayin edilirdi. Çorbacıların ve odabaşıların tayinini kulkethüdası; çavuşlarınkini başçavuş, ortaçavuş ve küçükçavuş teklif etmiştir. Kale ağaları

388 *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, 4-5.

389 *BOA, İE.AS*, 7114. *BOA, D.YNÇ*, 165-420 Nisan 1744'te Hotin yeniçeri zabiti ölünce kâtip Ahmed Halife'ye hasekilik verilerek 100. cemaat hizmetinde olmak üzere zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 887. Temmuz 1769'da eski başyazıcıya hasekilik verilerek Faş Kalesi ağalığına tayin edilmişti. Ama hastalığı sebebiyle gidemediğinden azledilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 166, hk. 319, 327. Başyazıcıyken serdarlar kâtibi olan Halil, buradan saksoncubaşı rütbesiyle Midilli'ye ağa olmuştu. *BOA, A.MHM.d,* 178, hk. 966. Ocak içerisinden zabitlerin tayinindeki vaziyete dair ilginç bir misal turnacıbaşı Süleyman Ağa'dır. Divitdar Mehmed Paşa'nın hizmetindeyken orta yazıcılığı verilmiş, birkaç defa yolsuzluk ve hilekârlık yaptığından *astarı bozulup* görevden atılmıştı. Yine bir şekilde yazıcılığa geçmiş, Mehmed Paşa'nın sadrazamlığında başyazıcılığa yükselmişti. Ocak işlerinde hilekârlık yaptığından ve hazinenin zararına sebep olduğundan azledilmişti, ancak yine bir şekilde makam elde etmiş, kendini turnacıbaşılıkla Selanik ağalığına tayin ettirmişti. Buradayken çocuklarına tasallut ettiğinden yeniçeriler öldürmek maksadıyla onu kaleye kapatmışlardı. Bazı kişilerin yardımıyla kurtulup İstanbul'a gelmiş ve bu sefer Sakız Kalesi zabitliğine görevlendirilmişti. Maaşlarda hile yaptığından buradaki yeniçeriler ayaklanıp onu kaleye hapsetmişti. Maaşlar ödenerek kendisi kurtarılmış, bir müddet hapiste tutulmuştu. Tekrar İstanbul'a gelip Midilli Kalesi'ne ağalını kapmıştı. Buraya giderken Aydın'dan köçekler götürüp ahlaksızlıklara bulaştığından kaçıp İstanbul'a gelmişti. Kars zabitliği verilse de burada serbest olamayacağını bildiğinden Kandiye ağalığını talep etmişt. Bu defa kendisine görev verilmeyerek Ağustos 1762'de Limni adasına sürülmüş, ayrılmasına müsaade edilmemesi ve hiçbir işe karıştırılmaması emri verilmişti. *BOA, KK. d.* 696M, s. 60.

390 Ocak 1767'de İstanbul ağalığı başyazıcılıktan yayabeyliğiyle emekli olan Mustafa Ağa'ya verilmişti. *Çeşmî-zâde Tarihi*, 14. Emekli ağalar içinde çok sayıda başkâtip, başyazıcı olanlar vardı. Misal için bk. *BOA, D.YNÇ.d.* 34286.

391 27 Kasım 1770'de eski başyazıcı Cebeci Ocağı başyazıcısı yapılmıştı. *BOA, C.AS*, 23549.

392 Mesela 1811 yılı Mart'ında on orta, onun emrinde cepheye gönderilmişti. *Câbî Târihi,* II, 741.

çorbacı, çavuş ve odabaşıların azil ve tayinlerine müdahale ettiğinden men edilmeleri için emirler gönderilmiştir.[393] Ağanın görevlileri çok hızlı değiştirmesi de huzursuzluklara sebep olmuştur. 6 Ekim 1759'da yeniçeri kalemindeki başhalife, beytülmâl kâtibi, birinci kesedar, ikinci kesedar ve ağa kapısı başhalifesi; ağaların sürekli değişiklik yapmasından şikâyet etmişlerdi. Bu görevlilerin değiştirme yetkisi ağadan alınmış, teklif edilenlerden fermanla yapılması kanunlaştırılmıştı.[394] Nisan 1797'de ise başhalifenin bir veya iki sene içinde değiştirilmesi ve silsileye riayet edilmeyerek ehil olmayanlardan seçilmesi şakirtlerce şikâyet konusu edilmiş, beş yıl vazife yapmayanların azledilmemesi düzenlemesi getirilmişti.[395] III. Selim döneminde başyazıcının tayini de padişahın tasdikine bağlanmıştı.[396]

Bütün zabitlerin rütbelerine göre maiyeti vardı. Büyük rütbelilerin maiyetini kethüdası, kâtibi, çuhadarı, rahtıvanı ve serracı teşkil etmekteydi.[397] Zabitlerin ayrıca *hüddâm* denilen hizmetlileri vardı ki sayıları 15-20 veya daha fazla olup bunlar kahveci ve aşçı olarak istihdam edilmiş, ayrıca muhafızlık yapmışlardır.[398] Zabitler emekliye ayrılsalar veya azledilseler de bir kısmı hizmetlerinde kalmıştı.[399] Hizmetliler, ağaları öldüğünde kendilerini *öksüz* olarak göstermiş ve şahsi durumlarıyla ilgili işlemlerinde kolaylık istemişlerdi.[400] Ayrıca seferler sırasında başçavuşa kadar bütün zabitlere, ağa bölüklerinden seçilen bir tüfenkçibaşı emrinde tüfenkçiler verilmekteydi.[401]

Zabitlerin vekâleti alt rütbelerine verilmekte, eğer bir alt rütbedeki İstanbul'da yoksa onun altındaki vekâlet etmekteydi.[402] Cezalandırılmaları diğer yeniçerilerden farklı değildi. En yaygın müeyyideler olan sürgün ve mecburi ikamet dışında onlara rütbenin alınması, ocaktan atılma ve öldürülme cezaları verilmiştir.[403]

---

393 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1167-1176, 1285-1296. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1325. *BOA, DYNÇ,* 45-44.
394 *BOA, C.AS*, 2278.
395 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 432.
396 *BOA, HAT.* 10547.
397 *BOA, D.YNÇ,* 19-493. *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 636.
398 *BOA, D.YNÇ*, 190-32. *BOA, D.YNÇ*, 261-196. *BOA, D.YNÇ*, 294-295.
399 1674'te hacca gidecek eski kulkethüdası Süleyman Ağa'nın 13 hizmetlisi onunla beraber gideceğinden kayıtlarına izahat düşülmüştü. *BOA, D.YNÇ*, 37-294.
400 *BOA, D YNÇ*, 86-35. *BOA, D YNÇ*, 141-249.
401 *BOA, D.YNÇ,* 281-121.
402 *BOA, D.YNÇ*, 113-219.
403 1734'e kapı kalemi halifelerinden Ahmed, şakirtlerle kavga edip kötü sözler söylemesi yüzünden Sakız Kalesi'ne sürülmüş, sonra ıslah olduğundan benzer fiilleri yapmamak üzere affedilmişti. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 234. 21 Mart 1692'de azl edilen kulkethüdası öldürülmüştü. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, III (haz. Erhan Afyoncu), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017, 168. 1780 yılında bir emekli haseki Böğürdelen'de düzeni bozduğundan rütbesi alınarak hapsedilmişti. *BOA, A.MHM. d.* 176, hk. 587. III. Selim devrine ait bir kayda göre yeniçeri ağası, ocakta kalmasını istemediği sabık başyazıcının hacegân sınıfına çıkarılmasını teklif etmişti. Ağanın talebi, sadrazam telhisiyle padişaha sunulmuş ve onun kabulüyle ocaktan atılmıştı. *BOA, HAT.* 19498.

Sekbanbaşı ocak ağaları sıralamasında ikinci mevkiini muhafaza etse de bu tamamen görünür bir haldeydi. 17. yüzyılın ortalarına kadar büyük kalelerin ağalığı görevinde de bulunmuş, bu sırada sefer olursa ağaya vekâlet için İstanbul'a çağrılmıştı.[404] Yeniçeri ağasının gitmediği bazı seferlerde ordu ağası da tayin edilmiş, istisnai olarak ağayla beraber sefere gittiğinde ağa kaymakamı olarak İstanbul Ağası veya başka zabitler bırakılmıştı.[405] Yine bu dönemde kale ve sefer görevlerinde bütün sekban ortaları emrinde bulunmuşken sonrasında sekban ortaları ayrı görevlere gittiğinden sadece İstanbul'da kalanlar doğrudan emrinde kalmıştı.

17. yüzyılın başında bazen yükselme sırasını kulkethüdasına kaptırmış, 18. yüzyılda ise temsil makamı haline gelmiş ve sadece azledildiğinde seferlerde görev verilmişti.[406] Yukarıda ağa tayinlerinde gösterildiği gibi 1770'lerden sonra sekbanbaşıdan bazen ağa tayinleri yapılmıştır. Bunun en önemli sebebi uzun süreli harpler döneminde ordunun İstanbul'a dönmemesi ve sekbanbaşının merkezde kalmasıyla idareyle münasebetlerini artmasıydı.

Sekbanbaşı ağa vekiliyken sefere gidecek ortaların hazırlanması ve gönderilmesi, taşradaki neferlerin sefere sevki görevlerini yürütmekte, yeniçerilerin sicil ve cezalandırması işlemlerine bakmaktaydı.[407] Divana yeniçeri ağası gibi katılır, onun İstanbul'un idaresiyle ilgili vazifelerini yerine getirirdi.[408] Ağa dairesindeki görevlilerin bir kısmı onun emrinde bulunmuştur.

İtibar kaybı sekbanbaşının tayin ve azillerini de değiştirmiş, görevi ihmal sebebiyle azil haricinde sekbanbaşılık ölene kadar kalınan makam haline gelmişti.[409] Bu

404 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 714. *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1762-1763.

405 *BOA, A.MHM.d.* 74, hk. 163. *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 242. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 113. *Tarih-i Selânikî,* II, 451.

406 Eğer kayıtta bir hata yoksa, 1790'da sabık sekbanbaşı İsmail Ağa, kulkethüdası tayin edilmişti. *BOA, C.AS,* 43103. 1724'te seferde görevli mazul sekbanbaşı vardı. *Târîh-i Râşid ve Zeyli, III,* 1364. Nisan 1771'de Anadolu'dan asker sürmeye sabık sekbanbaşı memur edilmişti. *BOA, C.AS,* 2868. 1774'te Kozluca ordusunun ağası, mazul sekbanbaşıydı. *BOA, C.AS,* 19574. 1790 yılında sabık sekbanbaşı Rumeli'de yeniçerilerin sevkine memur edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 603. Sekbanbaşı istisnai olarak 1810 yılında sefere katılmıştı. *BOA, C.AS,* 15716..

407 *BOA, A.MHM.d.* 113, hk. 28, 81. *BOA, D.YNÇ,* 146-352. *BOA, C.AS,* 12278. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 945. *BOA, MAD.d.* 17366, s. 24-25. *TSMA, E.* 792.

408 *Tehîsü'ül-Beyân,*149. *Müellifi Meçhul Rûznâme,* 25.

409 18. yüzyılda görev yapan bazı sekbanbaşılar şunlardır: (*BOA, A.RSK.d.* 1571, s. 26. *Subhi Tarihi,* 81. *BOA, A.RSK.d.* 1572, s. 86. *BOA, A.RSK.d.* 1570. s. 11. *BOA, A.RSK.d.* 1588, s. 26. *BOA, D.YNÇ,* 156-135. *BOA, A.NŞT.d.* 1396, s. 2. *Müellifi Meçhul Rûznâme,* 8, 13. *BOA, A.NŞT.d.* 1396, s. 2. *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 96. *Müellifi Meçhul Rûznâme,* 61. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1239.)

Sekbanbaşı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Önceki Görevi	Sonraki Görevi
Ali Ağa	26.01.1724	??..09.1730	Saksoncubaşı	
Nemçe Hasan Ağa	??.09.1730	12.10.1730	Sabık sekbanbaşı	
Murtaza Ağa	12.10.1730	12.12.1730	?	
Abdurrahman Ağa	12.12.1730	30.03.1731	Haseki ağa	
Nemçe Hasan Ağa	11.03.1731	02.11.1731	Sabık sekbanbaşı	Vefat

yüzden diğer zabitlere nispetle sekbanbaşı unvanına sahip mazul ağaların sayısı çok azdı. Ağa vekilliğindeki muvaffakiyeti onun vazifedeki süresini belirlemiş, bu sırada daha sık azledilmiş hatta ölüm cezasına muhatap olmuştur.[410] Sekbanbaşılıktaki boşalma halinde görevdeki veya azledilmiş kulkethüdalarından veya daha alt derecedeki zabitlerden tayin yapılır; savaş dönemlerinde bütün zabitler sefere gittiğinden değişikliklerde İstanbul ağası ve merkezde bulunan diğer düşük rütbeliler sekbanbaşı olurdu.[411]

Sekbanbaşının azlinde yayabeyi olması kanunken 16. yüzyılda 200 bin akçeyle sancakbeyliğine çıkma şekline dönüşmüş,[412] 16. yüzyılın sonunda ise emeklilik de verilmeye başlanmıştı. 17. yüzyıl boyunca emekli edilen, sancakbeyliğiyle ve istis-

Osman Ağa	02.11.1731			
Dalgıç Mehmed Ağa	-	14.03.1737	?	Sürgün
Şöhreti Mehmed Ağa	14.03.1737		İstanbul Ağası	
Benderî Mehmed Ağa	24.02.1741	07.07.1746	Kulkethüdası	Vefat
Arnavud Ali Ağa	07.07.1746	27.10.1752	Kulkethüdası	Vefat
Saksoncubaşı Mehmed Ağa	27.10.1752	?	Bender Ağası	Vefat
Turnacıbaşı İbrahim Ağa	01.08.1754		Mirî piyade	
Seyyid İbrahim Ağa	?	20.02.1770	?	
Damad Mustafa Ağa	20.02.1770	10.02.1771	İstanbul Ağası	Asker sevkine memur
Yusuf Ağa	10.02.1771	24.05.1774	Sabık kulkethüdası	Varna muhafızı

410 1624'te sekbanbaşı Mehmed Ağa yeniçerilerin padişaha "zulüm etmekten başka faydası yok" diye şikâyetleri sonucunda öldürülmüştü. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 804. Eylül 1659'da IV. Mehmed tebdil kıyafet İstanbul'u teftiş ederken rezil insanlara rast gelince sekbanbaşını hapsettirmiş, kaymakamın ricasıyla üç gün sonra affedilmişti. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi,* 241. Ağustos 1737'de sekbanbaşı Mehmed Ağa, verilen fermanları hemen yapması ve işleri düzenle takip etmesi gerektiği hatırlatılarak uyarılmıştı. *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1402. 23 ve 28 Eylül 1808 tarihlerinde yeniçerileri tahrik eden iki sekbanbaşı öldürülmüştü. *Şânî-zâde Târîhi,* I, 68-70.

411 *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 85. *BOA, A.MHM.d.* 122, hk. 397. Tablodaki bilgilerden başka 1788'de başlayan harpler sırasında da aynı şekilde çok sık azl ve tayinler olmuştu. *Taylesanizâde Tarihi,* 297, 388, 414. 22 Temmuz 1788'de ince donanmaya adam sevkiyle görevli sekbanbaşı işi düzgün yapamadığından azledilmiş, İzmit yeniçeri zabiti Yeğen Mehmed Ağa sekbanbaşı yapılmıştı. Yeğen Mehmed Ağa, sefere gidecek yeniçerilerden zorla para aldığından 31 Mayıs 1789'da azledilmiş, eski kulkethüdası Çelebi Süleyman Ağa sekbanbaşı yapılmıştı. Mayıs 1790'da Süleyman Ağa, emniyeti sağlayamadığından azledilmiş ve sabık muhzır Ömer Ağa sekbanbaşı yapılmıştı. Ömer Ağa Mart 1791'de azledilmiş ve yerine İzmit zabiti Bıyıklı Mustafa Ağa tayin edilmişti. Mustafa Ağa da iş göremediğinden Temmuz 1791'de azledilmiş, başyazıcı vekili Said Ağa sekbanbaşı olmuştu. *Edîp Târîhi,* 43, 143, 161, 185, 189. 8 Eylül 1800'de sekbanbaşı azledilmiş yerine kulkethüdası tayin edilmişti. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 476, 552, 788. 28 Nisan 1810'da azledilen sekbanbaşı öldürülmüştü. 8 Mart 1811'de sekbanbaşı azledilmiş, Boğaz Nazırı Mustafa Ağa sekbanbaşı olmuştu. 20 Mayıs 1811'de sefere giden ortaları zapt edemeyen sekbanbaşı azledilmiş, Seyyid Mehmed Emin Ağa yerine tayin edilmiştir. 3 Kasım 1811'de ulemadan bazı kişilerin cezalandırılması için bastıran yeniçerilere karşı çıkan sekbanbaşı azlini talep etmiş, yerine muhzır vekili Gürcü Süleyman Ağa tayin edilmişti. Ama 13 Kasım'da İstanbul ağası Ali Ağa sekbanabaşı yapılmıştı. 5 Haziran 1812'de serdarlar kâtibi sekbanbaşı olmuştu. *BOA, A.d.* 358, s. 51, 65, 69, 87. *Şânî-zâde Târîhi,* I, 362, 441, 469, 509. Temmuz 1816 tarihli kayıtta, İstanbul ağalığından sekbanbaşı yapılan ve İstanbul'dan sürülen Ali Ağa'dan bahsedilmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 236, hk. 1083. Mahpuslardan para almakla suçlanan ve neferlerin sevmediği bir sekbanbaşının azli için kaymakam ve padişahın kanaatini gösteren belge için bk. *TSMA, E.* 899/77.

412 1570 yılında sekbanbaşı sancakbeyi olmuştu. *BOA, A.MHM.d.* 19, hk. 381.

nai olarak beylerbeylikle çıkanlar varken[413] bu yüzyılın sonunda ocak zabitlerinin mazul kalması uygulaması sekbanbaşı için de geçerli olmuştur. Ancak savaşlar sırasında ağa vekilliği yapanlara yüksek rütbeler verildiği de olmuş; mesela 1768-1774 harbi sırasında üç yıl ağa vekilliği yapan Yusuf Ağa'ya vezirlikle Varna Muhafızlığı verilmişti.[414] Genel kaideye uygun olarak, azledilenler yeni görev verilene kadar taşrada ikamet etmişlerdi.[415]

Kulkethüdası ocağın ağadan sonraki en yetkili zabitiydi ki ocakla ilgili bazı fermanlarda ağayla birlikte muhatap alınmıştır.[416] Çok fazla yetki ve görevi vardı; zabitlerin azil ve tayinlerini teklif eder, kollukları görevlendirir, esâmî işlemlerini yürütür, ağa divanının sürekli üyesi olarak yeniçerilerin davalarını bizzat dinlerdi.[417] Yazışmalar ve kalelere gönderilecek bazı emirler onun imzasıyla düzenlenir, sadrazamlıkla olan yazışmalar yine onun tarafından yürütülürdü.[418] Gerektiğinde serhat kalelerindeki sıkıntılı meselelerin halli için görevlendirilirdi. Yeniçeri Ocağı'nın gittiği bütün savaşlara katılmış, yeniçeri ağasının gitmediği seferlerde ordu ağası olmuştur.[419]

Kulkethüdasının kendi ortası mensuplarından, kâtiplerin de dâhil olduğu dairesi ve seraser kuşak kuşanma hakkına sahip dört gedikli hizmetlisi vardı. Gedikliler; ortasının odabaşı, kendi vekilharcı, serracı ve çuhadarıydı. Serraç, aynı zamanda kethüdabeyin vekiliydi. Gediklileri farklı olarak yünlüksüz çuka giyerdi. Tuğunu taşıyan gönderici, nöbetçi, mataracı ve gelirlerinin idaresinden mesul hazinedar, dairesine mensup diğer görevlilerdi.[420]

Neferlerin zaptı ve idareleri husussundaki mesuliyetleri, yeniçeri ağalarının kendilerini rakip olarak görmesi, ağayla hatta sadrazamla geçinememeleri ve harplerdeki yetersizlikleri sebepleriyle ocak içinde en fazla değiştirilen zabit kulkethüdasıydı. Daha çok birkaç ay içinde azledilmişlerken bir yıldan fazla görev yapanlar oldukça azdı. Ağayla beraber azledilmeleri de vakiydi.[421] Mesela 28 Ka-

---

413 24 Ekim 1612'de sekbanbaşı Tortum sancakbeyi yapılmıştı. *BOA, A.RSK.d.* 1485, s. 27. 11 Ağustos 1613'te sekbanbaşı Hüseyin Ağa Kudüs sancakbeyi olmuştu. *BOA, A.RSK.d.* 1485 s. 59. 19 Mayıs Mayıs 1633'te sekbanbaşı Musa Ağa Van beylerbeyi olmuştu. *BOA, A.RSK.d* 1502, s. 60.

414 *Müellifi Meçhul Rûznâme*, 61.

415 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 949.

416 *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümâyûn Mecmuası*, 1-2.

417 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 216. *Osmanlı Kanunnâmeleri* IX, 377-378. "Râbıta-i Âsitâne", 28. Esâmîler hususunda kulkethüdasının kararının veya fikrinin istendiği çok belge bulunmaktadır. Misal için bk. *BOA, D.YNÇ*, 246-215, 218.

418 *BOA, DYNÇ*, 45-59, 62, 65. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 93a, 118.

419 *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 41. *BOA, A.MHM.d*, 154, hk. 1126. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 89.

420 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 216-217. *BOA, AE, SMHD.I*, 9040. *BOA, C.AS*, 42773. *BOA, D.YNÇ,* 152-101.

421 *BOA, D.YNÇ,* 54-156. 25 Temmuz 1732 tarihinde yeniçeri ağasıyla beraber kulkethüdası Hindizâde Mehmed Ağa azledilmişti. *Subhi Tarihi*, 197. 3 Şubat 1750'te Nişli Hasan Ağa azledildiğinde kulkethüdası onunla beraber azledilmişti. *İzzî Târihi*, vrk. 216. Ayrıca bk. *Enverî Tarihi II. Cildi,* 611.

sım 1708'de, hırka-i şerif ziyaretinden dönerken yeniçerilerin çarşılara tecavüzü, kulkethüdasının azline sebep olmuştu. Temmuz 1715'te Gördüs Kalesi'nin kuşatmayla alınamayacağı fikrini beyan ederek yeniçerilerin şevkini kıran ve kalenin yağmalamasında kusuru bulunan kulkethüdası Süleyman Ağa azledilmişti.[422] Patrona İsyanı sonrasında kulkethüdası olan Halil Ağa, ocakta ikinci isyana teşebbüs edilmesi üzerine azledilerek yerine itibarlı ağalardan saksoncubaşı İsmail Ağa kulkethüdası yapılmıştı.[423] Özellikle mağlubiyetlerin olduğu 1768-74 ve sonrasındaki harplerde kulkethüdaları çok daha sık değiştirilmiştir.[424] 17 Eylül 1769'da Turla'da Ruslara hücum eden yeniçerilerin başındaki kulkethüdası Ebubekir Ağa öldüğünde Hotin kalesi ağası sabık kulkethüdası Süleyman Ağa yeniden göreve getirilmişti.[425]

Yeniçeri ağalarının başarılı kulkethüdalarını çekememesi yahut kulkethüdalarının ağa olma ihtirası değişikliğin diğer bir sebebiydi. 20 Mayıs 1700'de kulkethüdası Selim Ağa yeniçeri ağalığı sevdası yüzünden makamını kaybetmişti.[426] 16 Ocak 1758'de Kapıkıran Mehmed Ağa cezalandırılmak maksadıyla; 26 Şubat 1752'de Çelebi Mehmed Ağa, doğru ve iyi çalışmasına rağmen ağa ile geçinemediğinden; Şubat 1768'de Yusuf Ağa yeniçeri ağası Osman Ağa tarafından kıskanıldığından azledilmişti. Yeniçeri ağası Mustafa Ağa, kulkethüdalarını sık sık azlettirdiğinden Şubat 1776'da ağalıktan alınmıştı.[427]

Kulkethüdasının sancakbeyliğine çıkması kanundu ve 16. yüzyıl sonunda emekli edilmelerine de başlanmıştı. Sonrasında emekli edilenler olsa da daha çok sancakbeyliği verilmiş,[428] 17. yüzyılda beylerbeyliği rütbesiyle ayrılanlar da ol-

---

422 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 798, 912-938.

423 *Subhi Tarihi*, 81. *BOA, D.YNÇ*, 105-5.

424 Ekim 1735'te Şark ordusunda görev yapan kulkethüdası Hasan Ağa azledilerek zağarcıbaşı bu göreve tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 128. 20 Eylül 1743'te Diyarbakır ordusu ağası zağarcıbaşı Ali Ağa kulkethüdası yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 471, 473. 1769'da ordu henüz Edirne'deyken kulkethüdası ile bazı ortalar saldırı ihtimaline karşı Hotin, Özi ve Bender'e gönderilmişti. Ancak kulkethüdası çok yavaş hareket edip ortaları götürmede acze düşünce Mayıs 1756'da azledilmiş ve Trabzon'a sürülmüştü. *BOA, KK.d.* 60/4, s. 11. Kartal bozgunundan önce kulkethüdası Bosnevî Süleyman Ağa, sadrazamdan orduyla beraber gitmesini ısrarla istemesi ve rivayete göre ona haddini aşan sözler söylemesi üzerine 17 Temmuz 1770 tarihinde azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 87-88. Nisan 1771'de kulkethüdası Ali Ağa azledilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 70. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1419. 15 Mart 1773'de kulkethüdası Şehla Hüseyin Ağa azledilerek Zağarcıbaşı Yeğen Mehmed Ağa tayin edilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 119-120. 5 Ağustos 1773'de Süleyman Paşa azledilince kulkethüdası Yeğen Mehmed Ağa yeniçeri ağası olmuş, zağarcıbaşı Silahtar Mehmed Ağa kulkethüdası yapılmıştı. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 124. 3 Şubat 1774'te kulkethüdası azledilmiş, zağarcıbaşı Mustafa Ağa kulkethüdası olmuştu. *Enverî Tarihi II. Cildi*, 427. 12 Ağustos 1785'te azledilen kulkethüdası yerine zağarcıbaşı Yusuf Ağa tayin edilmişti. *Taylesanizâde Tarihi*, 86. *Âsım Efendi Tarihi*, I, 121.

425 *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 64-66.

426 *Nusretnâme*, 448.

427 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 33-34. *İzzî Târihi*, vrk. 269b. *Mür'i'üt-Tevârih* II, 109. *Çeşmî-zâde Tarihi*, 74. *Enverî Tarihi II. Cildi*, 548.

428 I. Selim'in Mısır seferi sırasında kulkethüdası Kara Mustafa Ağa'ya Sis sancakbeyliği verilmişti. *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, 95. 17 Şubat 1605'te kulkethüdası Malatya sancakbeyi yapılmıştı. Ancak kabul ➜

muştur.[429] 18. yüzyıldan itibarenki uygulama, azledilenlerin emekli edilmemesi, hemen veya bir müddet sonra büyük kaleler ve şehirlerin zabitliğine tayin edilmesi şeklindeydi.[430] Yine taşrada veya kalelerdeki düzensizliklerin halli için görevlendirilmiş ve seferlerde ordu ağası yapılmışlardır.[431] Gittikçe sayılarının artmasıyla küçük kale zabitlikleri ve büyük şehirlerin serdarlıklarına da tayin edilmişlerdi. Mazul kulkethüdalarından yeniçeri ağalığına tayin edilenler de vardı.[432] Bu dönemde nadiren de olsa kulkethüdalığından ayrılanlara sancakbeyliği, beylerbeyliği ve hatta vezirlik verilmiştir.[433]

Zağarcıbaşı, azledilmediği durumda kulkethüdalığına yükselme yolu her zaman geçerli olan zabitti.[434] O da çok sık değiştirilirdi ve seferler sırasında azledilmesi daha fazlaydı.[435] Görevdeki zağarcıbaşılar seferlerde görevlendirilmiş, bazen kale teftişine gönderilmişti.[436] Mazul zağarcıbaşılar ise kale ağalıklarına ve kazaların zabitliklerine tayin edilmiş, seferler sırasında yeniçeri sevkine ve ordu

---

etmediğinden emekli edilmişti. *BOA, A.RSK.d.* 1478, s. 17. 24 Ekim 1612'de kulkethüdası İspir sancakbeyi yapılmıştı. *BOA, A.RSK.d.* 1485, s. 27. 5 Ocak 1628'de emekli kulkethüdası Musa Ağa'ya sancakbeyliği verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 15-32. Ayrıca bk. *Zübde-i Vekayiât*, 569.

429 23 Aralık 1661'de kulkethüdası Süleyman Ağa Şam beylerbeyi olmuştu. *BOA, ARSK.d.* 1534, s. 16. 16 Ekim 1695'te İbrahim Ağa'ya Eğriboz sancağı, Sivas beylerbeyliği payesiyle verilmişti. *BOA, İE. TCT*, 768. *Zübde-i Vekayiât*, 501.

430 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 128. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 70. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1419. *BOA, A.MHM.d.*170, hk. 153. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 28. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 182. Ekim 1778'de azledilen ve Zağra-i Atik'te oturması emredilen kulkethüdası Mustafa Ağa Kasım 1778'de Varna zabiti yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 891. Ağustos 1795'te sabık kulkethüdalarından Yahya Ağa Şumnu şehrinin, Osman Ağa Niğbolu Kalesi'nin zabiti olmuştu. *BOA, A.MHM.d.*202, hk. 289, 368.

431 *BOA, AE.SMHD.I,* 2675. *BOA, AMHM.d.* 150, hk. 1111. 1793 yılında sabık kulkethüdası İbrahim Ağa, Edirne ağalığı yapmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 7.

432 *Taylesanizâde Tarihi,* 98.

433 13 Mayıs 1805'de, Mısır seferinde yararlılığı görülen sabık kulkethüdası Kasım Ağa'ya iki tuğla İzmit sancakbeyliği verilmişti. Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü,* Pınar Yay., İstanbul 2018, 197. 1715 Haziran tarihli bir kayıtta, kulkethüdası Selim Ağa'ya Hasankeyf sancakbeyliği verildiği gösterilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 123, hk. 112. 17 Aralık 1777'de sabık kulkethüdası ve şark ordusu ağası Halil Ağa'ya vezaretle Diyarbakır valiliği verilmişti. *Enverî Tarihi*, II, 692. Ayrıca bk. *Es'ad Efendi Tarihi*, 67.

434 *BOA, D.YNÇ*, 54-150. *Subhî Târihi*, 164. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 963. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 165. *BOA, D.YNÇ*, 144-15.

435 *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 119. Eylül 1726'da Gence ve Şirvan tarafı seraskeri Hacı Mustafa Paşa'nın maiyetinde ordu zabiti olan zağarcıbaşı Mustafa Ağa azledilerek Trabzon'da ikameti emredilmişti. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* III, 1514. Aralık 1771'de Karasu tarafına görevli zağarcıbaşı Şişman Salih Ağa, yeniçerilerin tayinatlarına el koyduğundan azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 104-105. 3 Haziran 1772'de zağarcıbaşı maaşlar bu kadar geciktirilmez dediği için askeri tahrik ettiği düşünülerek yeniçeri ağasının sadrazama bildirmesiyle azledilmişti. *Enverî Tarihi I. Cild*, 336. Mart 1773'te zağarcıbaşı Salih Ağa, sadrazamla geçinememesi sebebiyle azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 119.

436 *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 42. *BOA, A.MHM.d*, 150, hk. 472. *BOA, A.MHM.d*, 133, hk.1129. *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 579. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 804.

ağalığına memur edilmişlerdir.[437] 16. yüzyılda 40 bin akçelik zeamat hakkı bulunsa da sonra sancakbeyliği verilmiştir. Önceleri zaten az uygulanan bu terfi, 18. yüzyılda istisnai bir hal almıştır.[438] 18. yüzyılın sonlarından itibaren zağarcıbaşılık rütbesi, esas ağalar silsilesi içinde yükselmeyen, seferlere bulundukları yerlerden nefer sağlayabilen taşradaki yeniçerilere de verilmiştir.[439]

Saksoncubaşılık, daha önce turnacıbaşının yoluyken 17. yüzyılın başından itibaren çoğunlukla muhzırın, bazen de turnacıbaşının tayin edildiği rütbeydi.[440] 18. yüzyılın ortasından itibaren turnacıbaşılardan tayin arttığından muhzırla sırasıyla saksoncubaşı olmuşlar; 1787-92 harplerinden itibaren ise muhzırdan tayin kaldırılmış ve saksoncubaşılık turnacıbaşılara tekrar mahsus hale getirilmiştir.[441] Saksoncubaşının yolu zağarcıbaşılık iken farklı yükselmeleri de olmuştu. Mesela 30 Mart 1731'de kulkethüdası Halil Ağa azledildiğinde saksoncubaşı İsmail Ağa kulkethüdası yapılmıştı.[442] 18. yüzyılda ortaya çıkan diğer bir durum, aynı anda saksoncubaşılık rütbesine sahip fazla zabitin olmasıydı. Yani ocakta 71. cemaatin çorbacısı olan asıl saksoncubaşı varken bazı zabitlere de bu unvan verilmiştir.[443] Unvana sahip olanların asıl saksoncubaşıdan farkı yoktu ve bunlardan asıl saksoncubaşılığa tayin de yapılmıştı.[444] Bütün saksoncubaşıların istihdamı zağarcıbaşılar gibiydi.

Turnacıbaşı, en fazla itibar kaybı yaşayan zabitti. Daha önce tek kişinin sahip olduğu bu rütbe 1680'lerden itibaren çok fazla kişiye verilmiş; 18. yüzyılda baş-

---

437 *BOA, C.AS,* 2804.

438 Mazul zağarcıbaşı olarak Revan ve Tebriz ordularında ağa olan Şahin Mehmed Ağa'ya, gösterdiği yararlılık sebebiyle Rumeli Beylerbeyliği payesiyle 26 Ağustos 1726 tarihinde İnebahtı sancağı verilmişti. *Târih-i Râşid ve Zeyli,* III, 1509.

439 *BOA, C.AS,* 32809. *BOA, HAT.* 34242. *Şânî-zâde Târîhi,* I, 319, 452. *Câbî Târihi,* II, 744.

440 *BOA, D.YNÇ,* 103-71.*Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 104-105, 119. *Hâkim Efendi Tarihi,* 140. *BOA, KK.d.* 60/4, s 11. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 1346. *İzzî Târihi,* vrk. 216. *Hâkim Efendi Tarihi,* 231.

441 *TSMA, E.* 793/2. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 59, 219, 265, 298, 531, 692. *Es'ad Efendi Tarihi,* 207, 338. *Nûrî Tarihi,* 278, 691, 793. *Câbî Târihi,* I, 251.

442 *Subhi Tarihi,* 81.

443 Şubat 1726'da Hemedan ordusunda ağa olan turnacıbaşı Salih Ağa'ya yeniçerileri iyi idare ve seraskerin emirlerine riayet etmesi sebebiyle saksoncubaşılık rütbesi verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 397. Temmuz 1749'da Tebriz ordusunda ağa olan turnacıbaşı Mehmed Ağa'ya yine başarılı idaresinden dolayı saksoncubaşılık payesi verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 1345. Ekim 1737'de Vidin Kalesi ağası olan turnacıbaşı Mustafa Ağa'ya saksoncubaşılık rütbesi verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1488. Şubat 1738'da eski başçavuş Mehmed Ağa'ya saksoncubaşılık rütbesi verilerek Bender ordusuna ağa tayin edilmişti.*BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 71. 2 Şubat 1759'da Mısır'daki düzenin sağlanması ve hazinenin tam gönderilmesi emirlerini ihtiva eden fermanı götüren heyete ocaktan dahil edilen Mustafa Ağa'ya saksoncubaşı payesi verilmişti. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa,* vrk. 114. *Şânî-zâde Târîhi,* I, 254. 1807'de Şile serdarı Hasan Ağa'nın saksoncubaşı payesi vardı. *BOA, A MHM.d.* 226, hk. 133.

444 Eylül 1738'de Bender ordusu ağası saksoncubaşı rütbesine sahip Mehmed Ağa, ana ordudaki saksoncubaşının yerine tayin edildiğinden çağrılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 919. Nisan 1744'de saksoncubaşılık, saksoncubaşı rütbesi olan Bağdad yeniçeri zabitine verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 875. Saksoncubaşı payesiyle Selanik ağası olan Süleyman Ağa'ya asıl saksoncubaşılık verilip Temmuz 1746'da İstanbul'a davet edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 961. Ayrıca bk. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 901.

çavuş, kethüdayeri, muhzır, başyazıcı, divan kâtibi ve beytülmâlcı turnacıbaşı olmuştur.[445] Bundan dolayı ocakta bir asıl turnacıbaşı ya da diğer adıyla *daire turnacısı* yanında bu unvana sahip emeklilerle beraber yüzlerce kişi vardı. 1710'lardan sonra turnacıbaşıya ait 68. cemaat, bir turnacıbaşı ağa emrinde sürekli Vidin'de görev yapmışken bu ortanın 50-100 arasında değişir sayıdaki neferi İstanbul'daki asıl turnacıbaşı maiyetinde kalmıştır. Turnacıbaşılar asker sevkinde, tashih ve be-dergâhta, taşradaki yeniçerilerin düzensizliklerine müdahalelerde kullanılırlardı. Seferler sırasında asker sevkine aynı anda onlarca turnacıbaşı görevlendirildiğinden neredeyse bu vazife onlara mahsus hale gelmişti. Turnacıbaşı rütbesi olanlardan asıl turnacıbaşılığa tayin de yapılmış ister asıl turnacıbaşılardan ister bu rütbeye sahip olanlardan olsun, saksoncubaşılığa terfi devam etse de muhzır kendilerine ortak olmuştur.[446] Turnacıbaşının saksoncubaşı olduğu zaman ise muhzır turnacıbaşılığa terfi etmiştir.[447] Ancak yukarıda da gösterildiği üzere 1790'lı yıllardan itibaren saksoncubaşılık, muhzır yerine turnacıbaşılara verilmiştir. Turnacıbaşılar üst rütbelilerden farklı olarak emekli edilirlerdi. Bu yüzden taşrada yaşayan emekli turnacıbaşıların sayısı oldukça çoktu. Yine 18. yüzyılın sonunda orta mertebeleri ve zabit derecelerine riayet edilmeden verilen; ağaya gelir sağlama, yine para mukabili yeniçerilik zümresine geçerek çeşitli tehlikelerden korunma maksatlı verilen *nefer turnacılığı* vardı ki Eylül 1808'de bu şekil turnacıbaşılık yasaklansa da sonra yine verilmeye devam edilmiştir.[448]

Hasekilik, belli ortalara mahsus iken artık turnacıbaşı gibi kolay verilen bir rütbe haline gelmiştir. Belli ortaların çorbacısı olarak görev yapanlardan başka çok sayıda haseki ağa mevcuttu. Çorbacılar başta olmak üzere serhat kâtipleri ve serdengeçti ağalarına hasekilik verilmiştir.[449] Yükseldiklerinde asıl turnacıbaşı

---

445 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 290. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1484. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1128. *BOA, A.MHM.d.* 227, hk. 339. Silsile atlanarak turnacıbaşılığa terfi yapılmaktaydı. Mesela 5 Eylül 1770'de yeniçeri ağasının değişimindeki silsilede başçavuş Bektaşî Hüseyin Ağa asıl turnacıbaşı yapılmıştı. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 89.

446 30 Eylül 1759'daki silsilede turnacıbaşılık, Şam ağası olan ve turnacıbaşı rütbesi olan Ömer Ağa'ya verilmişti. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 165. Şubat 1770'de eski Vidin ağası turnacıbaşıya asıl turnacıbaşılık verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 353. Diğer kayıtlar için bk. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 115. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 398. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 354.

447 *BOA, MAD.d.* 6709, s. 16. *BOA, İE.AS,* 256. *BOA, KK.d.* 60/4, s 11. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 124.

448 *BOA, A.MHM.d.* 227, hk. 339. *Es'ad Efendi Tarihi*, 175.

449 1717'de 86. cemaatin çorbacısı 44. cemaatin hasekisi olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 54-135. Aralık 1727'de serasker Ahmed Paşa emrinde muhzır olan 60. bölüğün çorbacısına hasekilik verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 811. Temmuz 1735'te eski muhzır olup Yenişehir-Fener'de ikamet eden Hüseyin Ağa'ya 66. hasekiler ortası verilerek İskenderiye yeniçeri zabitliğine tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 18. Ekim 1733'te Musul Kalesi müdafaasında kahramanlık gösteren serdengeçti ağası Osman Ağa'ya hasekilik verilerek Kerkük Kalesi zabitliği verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1417. 7 Nisan 1738 tarihli belgeye göre Vidin'de serdengeçti ağası Ali Ağa'ya hasekilik payesi verilmişti. *BOA, C.AS,* 49018. Nisan 1744'te Hotin yeniçeri zabiti ölünce kâtip olarak görev yapan Ahmed Halifeye hasekilik verilerek 100. ➡

veya bu rütbenin sahibi olabilmişlerdi.[450] Bazı şartlar mukabilinde bu payeyi isteyenler bile vardı.[451] Hasekiler kalelerin ağalıklarında, taşrada zabit ve serdar olarak istihdam edilmişler; seferlerde ordu ağalığında ve asker sevkinde kullanılmışlardır. Ancak kendi üstündeki zabitlerin artması ve yolu olan turnacıbaşının silsiledeki durumu, yükselmesine mâni olduğundan hasekiler daha çok emekliliği tercih etmişlerdir. Bu nedenle 18. yüzyılda taşrada yaşayan ve kalelere kayıtlı olan çok sayıda haseki bulunmaktaydı.

Çavuşların amiri olan başçavuş, ocakta itibarı artan ve silsilede yolu yükselen zabitti. 18. yüzyılda hasekilik yerine ya hemen yahut mazul durumdayken turnacıbaşılık, bazen saksoncubaşılık payeleri verilmiş;[452] küçükçavuşun ortaçavuşu, ortaçavuşunun başçavuş olması hiçbir zaman değişmemiştir.[453] Başçavuşluk diğer rütbeler gibi çoğaltılmamış, İstanbul dışında bazı mühim görevlere giden çavuşlara ise bazen küçükçavuşluk rütbesi verilmiştir.[454] Çavuşlar odabaşılarından ve kârhane ustalarından başçavuşun teklifiyle tayin edilirlerdi.[455] İstanbul'da bulunan 120 çavuş sayısı değiştirilmemişti ancak ariyet olarak İstanbul'da 5. bölükten, kalelerde ise bütün ortalardan yüzlerce çavuş istihdam edilmekteydi. 1732 yılında kalelerdeki çavuşların sayısının azaltılması için çıkarılan emirler tesirli olmamış,[456] ariyet çavuşluğu odabaşılara, vekilharçlara, bayraktarlara ve mataracılara kale ağalarının teklifiyle verilmeye devam etmiştir.[457] Çavuşların hepsi *kol çavuşu*, ariyet çavuşları ayrıca *keşideli çavuş* olarak adlandırılırdı. Başçavuşun arzıyla İstanbul'daki çavuşlar kalelere kaydolur yani keşide çavuşluğuna geçer, ariyet çavuşları ise merkezdeki çavuşlara alınırdı. Emekli olup tekrar dönmeleri de yasak değildi.[458]

---

cemaat hizmetinde olmak üzere zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 887. Temmuz 1726'da 67. cemaat hasekisi azledilince Molova ağası olan 2. cemaatin deveci ağası tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 86-223. 6 Mart 1744'de 67. cemaat hasekisi azledilince emekli kayıtlı 48. bölükten Osman adlı biri tayin edilmişti. *BOA, C.AS,* 13438. Ağustos 1786'da Belgrad başserdengeçti ağası neferleri zapta iktidarı olduğundan hasekilik verilerek İzvornik Kalesi ağası yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 183, hk. 891.

450 11 Şubat 1688'de haseki turnacıbaşı, şütürbân ağa haseki olmuştu. *BOA, D.YNÇ,* 42-284. Aralık 1724'te haseki Mehmed Ağa'ya Tebriz kuşatmasında yararlılık gösterdiğinden seraskerin isteği üzerine turnacıbaşılık payesi verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 554. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 211.

451 Ekim 1769'da Kalas kazasında yeniçeri zabiti haseki Osman Ağa, eğer kendisine turnacıbaşılık verilirse sefere fazla yeniçeri götüreceğini taahhüt ettiğinden talebi kabul edilmişti.*168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 160.

452 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 212. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1128. *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 89. *BOA, HAT,* 1999. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1314. 1673'te haseki yapılan bir başçavuş kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ,* 37-32.

453 *BOA, D.YNÇ,* 33-363. *BOA, D.YNÇ,* 42-198, 201. *BOA, D.YNÇ,* 54-147. *BOA, D.YNÇ,* 159-161.

454 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 544, 573. *BOA, C.AS,* 5067.

455 *BOA, D.YNÇ,* 100-473. *BOA, D.YNÇ,* 264-68. *BOA, D.YNÇ,* 247-377.

456 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1167-1177, 1285-1296.

457 *BOA, D.YNÇ,* 98-289, 295, 400. *BOA, D.YNÇ,* 95-136. *BOA, D.YNÇ,* 159-221. *BOA, D.YNÇ,* 52-243. *BOA, D.YNÇ,* 150-307. *BOA, D.YNÇ,* 100-365. *BOA, D.YNÇ,* 149-395.

458 *BOA, D.YNÇ,* 58-56. *BOA, D.YNÇ,* 149-140. *BOA, D.YNÇ,* 123-14.

2.4.4. Mevcut Artışının Ortaların İdaresine Tesirleri

Orta zabitleri ve hizmetlilerde tür itibariyle bir değişiklik olmasa da mevcut artışı, hizmetlerin görülmesi ve silsilenin işleyişinde yeni şartlar ortaya çıkarmıştır. 16. yüzyılın sonunda (daha sonra gösterilecek olan) sefer muafiyeti sağlayan ve yevmiyeleri yüksek olan koruculuk yaygınlaşmış, bunun yükselmeye çok fazla tesiri olmuştur. Bölükbaşı, zağarcı, süvari sekban ve solak olma yerine artık koruculuk tercih edilmekteydi.[459] 17. yüzyıldaysa emekli yevmiyelerin artması, neferlerin bu sınıfa dâhil olmak için uğraşmalarına sebep olmuştur ki bundan dolayı belli bir yıl görev yaptıktan sonra rütbeye göre emeklilik verilmesi gibi yeni kaideler getirildi. Ortalar içinde yükselme yolu muhafaza edilse de önce atlı zağarcılara ve sekbanlara, daha sonra solaklara geçiş 18. yüzyılda fiilen kaldırıldı. Yeniçerilikten diğer ocaklara ve timara çıkışın azalmasıyla ise ihtiyar denilen emektarların sayıları sürekli arttı, çoğu işi üstlendiklerinden bunlar ortaların esas hâkimi oldu.

Zabitler arasındaki baba-oğul durumu dâhil akrabalığın fazlalığı ortalar için de geçerliydi. Özellikle ortalara hâkim ve esâmî temin edebilen emektarların oğulları ve akrabalarının orta görevlerini almaları daha kolaylaşmış; bir manada yükselme, ortalarla bağlantılarını koparmamış yeniçerilere münhasır hale gelmiştir. Ancak bunlar dışında hizmet etmek, yükselip rütbe kazanmak isteyenler eksik değildi, bu yüzden esâmî temin edemese de gönüllü olarak ocakta hizmet edenler çoktu.

Ortaların en yüksek amiri çorbacılar; odabaşılardan, çavuşlardan, şakirtler dâhil ağa kapısı görevlilerinden, serdengeçti ağalarından, süvari zağarcı ve sekbanlardan, solaklardan, yeniçeri efendisi şakirtleri ve hizmetlilerinden seçilmekteydi. Ayrıca çorbacılığa cemaatlerin, sekban ve ağa bölüklerinin herhangi birinden başlanılabilmekteydi.[460] Tayinlerinden itibaren kendilerine hizmetliler verilir ve derecesi yükseldikçe artırılırdı.[461]

Çorbacılar farklı ortalarda görev yapar, ortaları birkaç yıl içinde değiştirilirdi. Yevmiye seviyeleri aynı olan sekbanlar ve ağa bölükleri arasında çorbacı değişimi yapılır, bunlardan daha üst seviye olan cemaat yayabaşılığına geçilirdi. Kalelerde görevli ortaların çorbacıları da aynı şartlarda değiştirilmekteydi. Bir ortada görev yaptıktan sonra o kaledeki veya diğer yerlerdeki ortaya görevlendirilirlerdi.[462]

---

459 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 207.

460 *BOA, D.YNÇ*, 45-53. *BOA, D.YNÇ*, 33-357, 396. *BOA, D.YNÇ*, 222-250. *BOA, D.YNÇ*, 160-32. *BOA, D.YNÇ*, 54-123, 141. *BOA, D.YNÇ*, 90-23. *BOA, D.YNÇ*, 101-44. *BOA, D.YNÇ*, 100-410. *BOA, D.YNÇ*, 152-104, 113. *BOA,C.AS*, 49018. 20 Mayıs 1731 tarihinde ağa kapısı şakirtlerinden biri 48. bölüğe çorbacı olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 100-53. Ağanın çuhadarı da çorbacı yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 119-335.

461 *BOA, D.YNÇ*, 101-417. *BOA, D.YNÇ*, 189-53, 339. *BOA, D.YNÇ*, 212-69, 215. *BOA, D.YNÇ*, 161-384. *BOA, D.YNÇ*, 133-68. *BOA, D.YNÇ*, 134-56. *BOA, D.YNÇ*, 164-210. *BOA, D.YNÇ*, 296-131.

462 *BOA, D.YNÇ*, 133-44, 194, 221, 254. *BOA, DYNÇ*, 261-123. *BOA, D.YNÇ*, 164-282. *BOA, D.YNÇ*, 122-128, 134. *BOA, D.YNÇ*, 54-144. *BOA, D.YNÇ*, 163-23. *BOA, D.YNÇ*, 119-367. *BOA, D.YNÇ*, 99-355. *BOA, D.YNÇ*, 234-115. *BOA, D.YNÇ*, 89-404. *BOA, D.YNÇ*, 100-59. *BOA, C.AS*, 21151.

17. yüzyıldan önce diğer sınıflara geçiş çok iken bundan çorbacılar fazlaca istifade etmekteydi. En çok kale ağalıklarına ve timar sistemine yüksek gelirlerle geçerlerdi. Bu yolları kapanınca ocak içinde çorbacılık için rekabet başlamıştı. Yükselme için çok fazla aday olduğundan bir kısmı beklemek yerine emekliliği tercih etmekteydi. Mesela 1730'da 63. cemaatten odabaşı Mehmed çorbacı olmak istediğinde kendisine "boş orta yok, biz sana haber veririz" denilmiş ama o fazla beklememek için emekliliği kabul etmişti.[463] Azledilenlere gerek sefer sırasında gerekse diğer zamanlarda tekrar çorbacılık verilmiş, özellikle sefere giden nısf ortalara mazul çorbacılar görevlendirilmiştir. Yine İstanbul'da çeşitli görevlerde ve merasimlerde istihdam edilmişlerdir. Çok yüksek yevmiyeyle emekli olsalar da çorbacılığa dönmeleri yaygındı.[464] Büyük zabitlere kethüda ve kale ağalarına başçavuş olarak hizmet edenler de vardı.[465]

1729'da Tebriz'deki ordu ağa vekili turnacıbaşı Mehmed Ağa'ya şehit olan veya azli gerekenlerin yerine çorbacı tayin yetkisi verilmiş; ancak suistimal edildiğinden merkez dışında çorbacı tayini men edilmişti. Büyük kalelerde görev yapan ağalar da çoğu zaman çorbacıları değiştirmeye cesaret edebilmişler, onları cebren kalelerden İstanbul'a göndermişler veya ortalarının yanında kalmalarına müsaade etmemişlerdi. Böyle davranmalarının sebebi, yerlerine tayin ettirecekleri kişilerden caize alma veya kendi adamlarını istihdam etmekti. Ekim 1752'de Bağdad kale ağasına bu hususta gönderilen bir emirde, çorbacıların azline yeniçeri ağası ve kulkethüdası yetkiliyken kale ağaları azle cesaret ettiklerinde itibar edilmeyeceği bildirilmişti.[466] Bununla beraber yüksek rütbeli kale ağalarının teklifleriyle çorbacı tayini her zaman mümkündü.[467]

31 Mart 1816'da çıkarılan bir fermana göre çorbacılar, bazı kişilere bölük ağalığı verildiği, bunların fiilen görev yapmayıp on-on beş yıl ticaretleriyle meşgul olup sonra gelip derecesi yüksek olan bölüklere tayinlerini sağladıkları ve başbölükbaşı olarak hızlıca yükseldikleri şikâyetinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine bu gibi kişilerin ilk kayıt tarihine bakılmaması, sonradan gelip çorbacılığa yeniden başladıkları tarihin dikkate alınması şeklinde bir düzenleme yapılmış; ama nedense çorbacılar şikâyetlerini geri almışlar ve ferman terkin edilmişti. 17 Nisan 1823'te

463 *BOA, D.YNÇ*, 99-59.

464 *BOA, D.YNÇ*, 25-142. *BOA, D.YNÇ*, 33-20. *BOA, D.YNÇ*, 55-7. *BOA, D.YNÇ*, 100-47. *BOA, D.YNÇ*, 13-300, 306. *BOA, DYNÇ*, 45-80. *BOA, D.YNÇ*, 101-20. 1 Mayıs 1731'de 2. bölüğün emeklilerinden biri 11. bölüğe bölükbaşı olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 100-398. 12 Eylül 1739'de ağa kethüdalığından 50 akçeyle emekli 97. cemaate mensup Mehmed 47. bölüğe bölükbaşı olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 152-98. Aynı tarihte kulkethüdasının 31 akçeyle emekli hazinedarı da bölükbaşı yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 152-101.

465 *BOA, A.AHK.ER.d.* 1, s. 4.

466 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1224, 1325.

467 Mesela 1773'te Kars ağası eski kulkethüdasının talebiyle buradaki 12. sekbanlara çorbacı tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 310-44.

aynı şikâyet üzerine önceki düzenleme tekrar yürürlüğe konulmuş ve önceki fermanın bazı *engellemeler yüzünden* geri alındığı gösterilmiştir.[468]

Çorbacılardan nizama riayet etmeyenler veya suç işleyenler azledilerek cezalandırılmışlarken öldürülmelerini gerektirmeyen suçlarına, hapis ve daha yaygın olan İstanbul dışında ikamet cezası verilmiştir.[469]

Yükselmenin eşiği olan odabaşılık ortalardaki mevkiini her zaman muhafaza etmiş; odalarda kalmaları en ehemmiyetli husus olduğundan bekârlık şartı hiç değiştirilmemişti. Ama sayıları fazlalaşan ortalarda neferleri zaptta ve işleri yürütmede yetkili haline gelen ihtiyarlar, odabaşılar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır.

Yeniçeri ağası ve kulkethüdası tarafından azl-tayin edilen odabaşıların gelenek olarak ödedikleri bir miktar para, sonraları diğer bütün ödemeler gibi caize olarak adlandırılmıştır. 18. yüzyılın sonunda caize miktarının temin edilemeyecek seviyeye çıkması ve ağaların gelir için odabaşıları sık sık azlettirmesi şikâyete sebep olunca 16 Kasım 1798'de caize tutarı yarıya indirildi.[470]

Emeklilikleri izah edilirken gösterileceği üzere, değişik zamanlarda farklı uygulamaları olsa da odabaşılara umumiyetle üç yıl çalışma süresi belirlenmişti. Kanunen bu müddet tamamlanmadan odabaşılıktan emeklilik veya rütbe kazanarak ayrılamazlar veya azledilemezlerdi. Bu şartları taşıyanlar, mümkün ise çorbacılık veya çavuşluk gibi görevlere terfi olur yahut emekli edilirlerdi.[471] Bu haktan mahrum olacaklarını bile bile ehil olmadıklarını veya hastalıklarını ileri sürüp ayrılanlar vardı.[472] Tabii bunda evlenme ve aile kurma istekleri mühim bir sebepti. Kale ağaları, buradaki ortaların odabaşılarını süreleri dolmadan kanuna aykırı şekilde azledip İstanbul'a gönderme cesaretini çok sık göstermişlerdi. Sürelerini doldurmadan ayrılanlara kalelerde çavuş ariyetliği de verilmekteydi.[473]

Vekilharçlar, bayraktarlar ve aşçıların asıl ortayla bulunmaları şarttı. Ancak kalelerde görevli asıl ortaların karakullukçularından bazıları İstanbul'da kalarak nısf/yarım ortadaki emektarlara hizmet etmekteydi. Yukarıda da bahsedildiği gibi ortalarda esâmîsiz şekilde gönüllü olarak görev yapma iyice artmıştı. Öyle

468 *BOA, D.YNÇ.d,* 34404.

469 1734'te İstanbul'da çorbacı Abdullah düzeni bozduğundan önce Limni'de kalebent edilmiş, affedildikten sonra Edirne'de oturması emredilmişti. Ailesinin arzıyla İstanbul'a gelmesine müsaade edilmişti. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 23. 1755'te çorbacı Ahmed Tekfurdağı'nda oturması emredilmişti. *153 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili h. 1167-1170/m. 1750-1756* (haz. Sabiha Şengür), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, 2007, 375-376. Eylül 1716'da emekli çorbacı Arabzâde Ahmed Ağa Bozcaada'ya hapsedilmiş affedildikten sonra İstanbul'a uğramadan Tekfurdağı'na gitmesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 124, hk. 87.

470 *BOA, C.AS,* 41528.

471 *BOA, C.AS,* 41528. *BOA, D.YNÇ,* 159-221. *BOA, D.YNÇ,* 67-566. *BOA, D.YNÇ,* 124-51.

472 Bu belgede emekli olmamış bir sabık odabaşı kaydı bulunmaktadır. *BOA, D.YNÇ.d.* 34384.

473 *BOA, D.YNÇ,* 63-340. *BOA, D.YNÇ,* 293-455.

ki birkaç yıl esâmî olmadan çalışanlar, yangınlar veya diğer hizmetlerde sakat kalanlar vardı.[474] Ancak yine de bu şekilde hizmete kimseyi zorlayamadıklarından kuloğullarına ya bir şekilde esâmî temin edilmiş yahut başkalarının maaşını almaları sağlanmıştır.[475] 1740'ta kalede görevli 47. cemaatin hem ortasıyla olan hem de İstanbul'da ihtiyarlara hizmet eden kuloğullarına, *gereği gibi sadıkane hizmet etmeleri* için esâmî verilmesi odabaşı tarafından istenmişti.[476] Hizmet etme ve ortalarıyla devamlı kalmalarını teşvik için kuloğulları veya yeniçerilerin yakın akrabalarına sofaya oturma izni verilmiştir.

Karakullukçular görevlerini keserek memleketlerine gidebilir ve sonra gelip devam edebilirlerdi. 1720'de 46. cemaatten Ahmed dört sene karakullukçuluk yapmışken izin alıp felçli annesine bakmak için memleketine gitmiş, annesi öldükten sonra gelip esâmîsini açtırıp yeniden karakullukçuluk yapmıştı.[477]

Asıl ortalarda hizmet edenler, ancak aşçılıktan sonra ayrılabilir ve bundan sonra nefer olarak istedikleri kalelere yazılabilirlerdi. Asıl ortası kalede olup İstanbul'daki yarım ortada hizmet edenler ise aşçılıktan sonra ayrılmak mecburiyetindeydiler.[478] Merkezde ihtiyarlara hizmet eden karakullukçular müddetleri sonunda sıraları gelmişse kalelere aşçı olarak gönderilmişlerdir.[479] 18. yüzyıl sonunda aşçılar oldukça itibar kazanmış, diğer görevlilerin önüne geçmişti. Yine bu dönemde tek aşçı kaidesine de uyulmamış ve boşalmalarda birden fazla kişi bu vazifeye getirilmişti. Ocağın kaldırılmasına yakın Nisan 1823'te çıkarılan birkaç hatt-ı hümâyûnla kadroları bire indirilmişti.[480]

Ortalarda mutlak yükselme diye bir durum mevzubahis değildi. Yolları olmasına rağmen şartları uyan bayraktarlar ve vekilharçlar emekli olmuş, hatta bunu temin için uğraşmışlardır.[481] Ortalarında fazla *eski* olduğundan yollarının gelmeyeceğini anlayanlar ise kalelere kaydolmak istemiş; yine vekilharçların odabaşılığa liyakati olmayanları, hastalık geçirenleri gönüllü olarak sırasını altındakilere vermişti.[482] 1721 yılında 23. bölüğün sara hastası bayraktarı, nöbetleri arttığından yoldaşları olmadan bir iş göremediğini beyanla emeklilik istemiş ve mazereti kabul edilmişti.[483] 1722'de Hotin'de 38. cemaatin alemdarı Yusuf, altı yedi aylık bayrak-

474 *BOA, D.YNÇ*, 119-26. *BOA, D.YNÇ*, 62-314.
475 *BOA, D.YNÇ*, 96-107. *BOA, D.YNÇ*, 124-284.
476 *BOA, D.YNÇ*, 158-150.
477 *BOA, D.YNÇ*, 68-218.
478 *BOA, D.YNÇ*, 70-428.
479 *BOA, D.YNÇ*, 248-227. *BOA, DYNÇ*, 267-30.
480 *BOA, A.MHM.d.* 240, hk.1026, 1065-1066, 1172.
481 *BOA, D.YNÇ*, 119-2. *BOA, D.YNÇ*, 257-406. *BOA, D.YNÇ*, 260-107. *BOA, D.YNÇ*, 119-32.
482 *BOA, D.YNÇ*, 119-8, 290. Mesela akıl hastalığına tutulan vekilharç, emeklilik istemişti. *BOA, D.YNÇ*, 145-23.
483 *BOA, D.YNÇ*, 68-433.

tar iken akıl hastalığına yakalandığından alemdarlığı bırakmıştı.[484] Vekilharç ve bayraktarların da odabaşı olmadan çavuş ariyetliğine geçme imkânları vardı.[485]

Esâmîli olsun olmasın mensupların artmasının ortaların idaresine iki şekilde tesiri oldu. Evvela, ortalarıyla beraber bulunmama meyli, orta hizmetlerinin görülmesinde sıkıntı teşkil etmiştir.[486] Ortalara bağlılıkta gönüllülük yani yeniçeriliğe hizmet etme arzusu daha öne çıkmıştır. Ayrıca çoğu evli olduğundan yükselme şartlarını haiz değillerdi. Bekârlık şartı özellikle nefer sayısı az olan ortalarda görevli teminini çok zorlaştırmaktaydı. Neferlerin çoğu ortalarından ayrı olduğundan yolu gelenler çağrılmış, ortalarıyla bulunmalarını teşvik için esâmîleri yoksa hemen temin edilmiştir.[487] Ortaların uzun süre kalelerde kalması da görevlerin taliplilerini azalmıştır. Mesela 1777'de 92. cemaatin ihtiyarları, odanın ihtiyaç duyduğu bir *eskiyi,* mensuplarından birini zorla razı ederek temin etmişler ve ortanın olduğu kaleye göndermişlerdi.[488]

Orta mevcutlarının artışının diğer sonucu, hizmetten kaçan neferlerin bayraktarlık ve daha yukarı dereceler için büyük mücadele içine girmeleriydi. Bu görevler, maddi menfaat ve emeklilikte yüksek derece sağlamaları bakımlarından rağbet görmekteydi. Odalarıyla beraber bulunmasalar da yükselme haklarının devam etmesi oda mensuplarının her zaman gelip bu görevlere talip olmalarına imkân vermiştir.[489] Ama talipliler odalarının ihtiyarlarına kendilerini kabul ettirmek zorundaydılar, çünkü sıralamayı ihtiyarlar takip etmekte, silsilede boşalma olduğu zaman esâmîli olsun olmasın bulundukları yerden çağrılmaktaydılar.[490] Hatta ihtiyarların, çalışmak istemedikleri odabaşı ve diğer görevlileri azlettirme ve bıraktırma imkânı da vardı. Önce talipli olmayıp sonra gelenler yüzünden göreve başlayıp bırakanlar, vekilharçken kendisinden daha eski geldiği için bayraktarlığa dönenler, İstanbul'a gelip elde edemeyeceklerini anlayıp umutlarını keserek memleketlerine veya kalelerdeki görevlerine dönenler bulunmaktaydı.[491] 1717'de Eğriboz'a kayıtlı 66. cemaatten Mustafa, mevcut odabaşıdan eski olduğunu bildirip odasına gelmek istemişti.[492] 1720'de Hotin'e kayıtlı olan 27. sekbanlardan İbrahim,

484 *BOA, D.YNÇ,* 119-2. *BOA, D.YNÇ,* 112-222. 1722 yılında gözleri görmediği için görevini yapamayan 18. sekbanların aşçısı Mustafa, göreve liyakati olmadığını beyanla emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 63-328. Aynı yıl diğer bir aşçıysa yaralı olduğundan emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 64-341. 1723'te 30. cemaatin alemdarı, ellerinden hastalık yüzünden irin aktığı, neferlerin onunla sofraya oturmak istemediği ve hizmetini de yerine getiremediğini beyan ettiğinden emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 70-398.

485 *BOA, D.YNÇ,* 55-471.

486 *BOA, D.YNÇ,* 99-320.

487 *BOA, D.YNÇ,* 131-211, 214. *BOA, D.YNÇ,* 101-128. *BOA, D.YNÇ,* 102-178.

488 *BOA, D.YNÇ,* 343-65.

489 *BOA, D.YNÇ,* 136-161.

490 *BOA, D.YNÇ,* 102-5. *BOA, D.YNÇ,* 60-14. *BOA, D.YNÇ,* 98-178.

491 *BOA, D.YNÇ,* 55-471. *BOA, D.YNÇ,* 59-11. *BOA, D.YNÇ,* 108-293.

492 *BOA, D.YNÇ,* 55-301.

odabaşından eskiyken Bender'de olan ortasına gittiği zaman kabul edilmemiş, ama İstanbul'a gelip ihtiyarlara daha eski olduğunu ispat edince odabaşılığı almıştı.[493] 1726'da 101. cemaatten Azak'ta görevliyken kaleyi terk ettiği için ismi silinen bir nefer, odabaşılık yolu geldiğinden İstanbul'a gitmiş; fakat geç kalması sebebiyle kabahatli olduğu bildirilerek başka biri odabaşı yapılmıştı.[494] 1735'te Gence'de görevli 10. bölükte başeski ve vekilharç olan Ali, beyanına göre araya girmeye çalışan iki kişiden ihtiyarların yardımıyla kurtulmuştu.[495] Bu ortanın İstanbul'a geldiği 1739'da, bu seferde vekilharcın istemediği başeski, vekilharcı tutan ihtiyarların *seni burada komayız* demeleriyle 7 akçelik esâmîsine 3 akçe zam yapılıp zorla emekli edilmişti.[496] Hanya'da bulunan 53. bölükten yolu alemdar olan Osman, 1737'de İstanbul'a geldiğinde derece olarak altında ve üstündekiler ihtiyarlarca desteklendiğinden çaresizce emekliliği kabul edip dönmüştü.[497] 1767'de 36. bölüğün odabaşı, kabahati yokken ihtiyarların zorla odabaşılığı elinden alıp vekilharca vermelerini şikâyet etmişti.[498]

Ancak kolayca razı olmayan, itiraz edip yolunu kapmak için mücadele edenler de çıkmaktaydı.[499] 1735 yılında Taman Kalesi'nde 13. cemaatin odabaşı henüz on dört ay görev yapmışken merkezden gelen maaş defterine sehven yazılmadığından bunu bahane eden emekliler yanlarına çektikleri neferlerle *biz seni istemiyoruz* diyerek onu odadan atmışlardı. Kale ağası "ben yeni odabaşını ayıramam" dese de zorla İstanbul'a yollanmış; merkezden ismi deftere yazılarak geri gönderilmişti.[500]

Bazı yeniçeriler ise oda görevlerini kapmak için hileye başvurmuştur. 1729'da 13. cemaatin odabaşı Mustafa, vekilharç ve bayraktarın *evlidir* iftirasıyla odabaşılıktan atılmış; evli olmadığını ispat edince görevi iade edilmiş ve vekilharç Kandiye'ye, bayraktar Resmo'ya sürülmüştü.[501]

Tabii ortanın huzurunu bozanlar derecelerine bakılmaksızın uzaklaştırılmıştır. 1720'de meydan çavuşluğundan odabaşı olan Ali, kusurundan dolayı azledilse de emeklilik talebi kabul edilmişti.[502] Huzursuzluk çıkardığı, laf dinlemediği ve kendilerine karşı geldiği için önceki yeniçeri ağası Yusuf Paşa zamanında ortadan atılan 1. bölüğün başeskisi Ali, 1720 yılında yeniden döndüğünde ihtiyarlar, ortada kimsenin onu istemediğini bildirerek Bender'e gönderilmesini talep etmişlerdi.[503]

493 *BOA, D.YNÇ*, 68-86.
494 *BOA, D.YNÇ*, 87-91.
495 *BOA, D.YNÇ*, 119-65.
496 *BOA, D.YNÇ*, 158-171.
497 *BOA, D.YNÇ*, 141-43.
498 *BOA, D.YNÇ*, 284-410.
499 *BOA, D.YNÇ*, 93-134. *BOA, D.YNÇ*, 136-89.
500 *BOA, D.YNÇ*, 123-228.
501 *BOA, D.YNÇ*, 98-11.
502 *BOA, D.YNÇ*, 68-77.
503 *BOA, D.YNÇ*, 67-17.

2.4.5. Görevleri

Kale muhafazası dışında İstanbul'da bulunma mecburiyeti olan yeniçerilere padişahı ve payitahtı muhafaza dışında bazı görevler verilmiştir. Bu görevlerin bir kısmı sadece onlara mahsustu, bir kısmını ise diğer ocaklarla müştereken yerine getirmişlerdir. Aşağıda gösterileceği üzere, bu görevlerde zaman içerisinde değişiklikler de olmuştur. Yeniçerilerin diğer kapıkulları gibi taşraya vergi tahsili için görevlendirmeleri ise 17. yüzyılın başında, herhalde tahsil usullerindeki değişiklikler sebebiyle ortadan kalkmıştı.

2.4.5.1. Sadrazam Dairesi Görevlileri

Sadrazam dairesinde (paşa kapısında) bir orta ve ayrıca ihtisaslaşmış yeniçeriler görev yapmaktaydı. Ortasıyla beraber burada görevlendirilen bölükbaşı, muhzırdı.[504] Giriş kısmında gösterildiği üzere muhzır ortası 1710'lara kadar ağa bölüklerinden herhangi biri olurken bu tarihlerde 28. bölüğe sabitlenmişti. Muhzırın görevi bir süreyle bağlı değildi, başka şekilde azledilmediğinde zabit silsilesindeki değişikliğe kadar görev yapmıştır. Ocak ağalarının değişiminde terfi ederek görevi bırakmış ve yerine kethüdayeri geçmiştir. Nadiren, başarılı ve yükselmesi istenen çorbacılardan tayin edildiği de olmuştur. Mesela 6 Haziran 1740'ta İstanbul'da bir isyanın çıkmasına mâni olan Bayezid kolluğu çorbacısı muhzır yapılmıştı.[505] Muhzır sefer zamanında padişahla veya sadrazamla hareket ederdi. Bu durumda İstanbul'da sadaret kaymakamıyla görev yapmak üzere vekâleten muhzır tayin edilirdi.[506] Yine sadrazam dışında serasker tayin edilmişse onun emrine de ayrı bir muhzır görevlendirilirdi.[507]

Muhzır, sadrazamlıktan çıkan emirlerin dağıtımını yapar, Yeniçeri Ocağı'yla sadrazam dairesinin muhaberatını sağlar, merasimler, maaşlar ve diğer hususlar hakkındaki malumatları ilgili mercilere ulaştırır ve sadrazam dairesindeki durumu her gün ikindiden sonra yeniçeri ağasına bildirirdi. İstanbul'daki mahkeme kolluklarının tayini de ona aitti.[508] Yeniçeri ağası değişiminde yeni ağayı, ağa kapısına o getirirdi.[509]

Sadrazam dairesinde sürekli görev yapan ve bir ortaya bağlı olmayan yeniçerilerden mataracı, tüfenkçi ve çuhadarlar da muhzır ağaya tabiydi.[510] Muhzırın

504 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 600.
505 *Mür'i't- Tevârih,* I, 97.
506 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 578. *BOA, A.d.* 348, s. 2. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 755.
507 *BOA, A MHM.d.* 134, hk. 811.
508 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 221. "Râbıta-i Âsitâne", s. 28. *18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası,* 73. Mehmed Es'ad Medhi, *Defter-i Teşrifât (Osmanlılar'da Cülûs ve Buna Dair Bir Kaynak Eser)* (haz. Üzeyir Yıldırım), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, 2007, 31. Muhzır ağanın ocakla sadrazam arasındaki haberleşmeyi sağlamasına örnek için bk. *TSMA, E.* 1202.
509 *BOA, A.d.* 649, s. 11.
510 "Râbıta-i Âsitâne", 28. *BOA, D.YNÇ,* 112-144.

ortası ve bu görevliler, sürekli sadrazam dairesinde kalır ve bütün işlerinde onun maiyetini teşkil ederlerdi.[511] Muhzır ağa ve ortasının neferleri divan günleri sadrazamın peşinden gider ve kendilerine mahsus yerde dizilirlerdi. Divan sırasında muhzır ağa akide şekeri dağıtır ve sarayın diğer görevlileriyle beraber arzları okurdu. Muhzır ağa ortası elçi ziyaretlerinde sadrazam sarayı avlusuna dizilirdi.[512] Hanedan mensuplarıyla alakalı merasimlere de katılırlardı.[513] Bu vazifeleri sırasında sürekli keçe giyerlerdi.

Sadrazamın divanhane dışındaki cezalandırmalarını muhzır ve maiyetindekiler yapardı. Kapıkulları dışındaki askerîler ve ehl-i beratın divanhanede cezasını da muhzır icra etmiştir.[514] Muhzırın nezaretinde bir hapishane vardı. Diğer sınıf askerler yanında suçlu yeniçeriler de burada hapsedilirdi. Muvakkaten tutulan yeniçeriler, cezalandırma fermanlarına göre başka hapishanelere nakledilirdi.[515]

Sadrazam dairesinde görevli diğer yeniçeriler kapıkethüdalarıydı. Altısı gedik olmak üzere 60 nefer olup başlarında başkapıkethüdası vardı. Kapıkethüdaları 1. ve 5. ağa bölüğü neferlerinden seçilmiş;[516] muhzırla beraber ve ona bağlı olarak görev yapmışlardır. Sadrazamın divanda aldığı kararları icra etmişler veya verilen diğer görevleri yerine getirmişlerdir.[517] Kapıkethüdalarının beşi falakacıydı; sadrazam kola çıktığında falakalarıyla onu takip ederlerdi. Bazıları ise *gönüllü* ve *pervazî* olarak adlandırılmıştır. Kapıkethüdaları her yıl 500 kuruş tahsisat alırlardı.[518] Kapıkethüdalarının sayıları artarak 80'e çıksa da Mart 1762'de yeniden 60'a indirilmiş ve her muhzır değişikliğinde isimleri ona verilerek tekrar artmasının önüne geçilmek istenmişti.[519] Edirne'de, sadrazama ait dairede de birkaç kapıkethüdası bulunurdu.[520]

Mumcular ve harbecilerden sadrazam dairesinde görev yapanlar da vardı. Bunlar muhzır ortasına kayıtlıydılar. Harbecilerin inzibatî ve cezaların infazı görevleri

---

511 *BOA, KK.d.* 696M, s. 172-173. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 27-28. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrîfâtı* (haz. Halil Mercan), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1996, 62-63. *TSMA, E.* 796/85. *BOA, A.d.* 347, s. 35, 106.

512 *BOA, A.d.* 347, s. 50, 59, 106. *BOA, A.d.* 346, s. 16, 48. *BOA, KK.d.* 696, s. 172-173. *Telhîsü'l-Beyân*, 74-77. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*, 169a-b.

513 *Hâkim Efendi Tarihi*, 182.

514 *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 33.

515 *BOA, AE.SMST.III*, 17177. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 30. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 139. Muhzırın hapsi yeniçerilere mahsus değildi. Hatta harp sırasında esirler de onun hapsine konulmaktaydı. *Nusretnâme*, 203.

516 *BOA, D.YNÇ*, 52-14. *BOA, D.YNÇ*, 261-330. *BOA, D.YNÇ*, 240-163. *BOA, DYNÇ*, 145-5. *BOA, DYNÇ*, 120-58, 392. *BOA, İE.SM*, 3029. *BOA, D.YNÇ*, 232-176. *BOA, D.YNÇ*, 150-355.

517 Mayıs 1820'de, Tepedenli Ali Paşa'nın adamlarından İstanbul'a gelen 100 kişiyi gemiyle geri götürmek için 2 harbeciyle bir kapıkethüdası görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 238, hk. 906.

518 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 46. *BOA, C.DH*, 5131. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 324-325.

519 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 965.

520 *BOA, D.YNÇ*, 125-138.

haricinde divan günleri reis ve çavuşbaşının kapatılan kapıları önünde bekleme vazifesi vardı. Bunlara İstanbul'dayken veya seferdeyken mutat olmayan vazifeler de verilirdi.[521]

Sadrazam maiyetinde, çeşitli ortalardan seçilen tüfenkçi yeniçeriler görevlendirilir; bunlar merasimlere katılır, tüfek atışları veya diğer silahşörlük gösterileri yaparlardı.[522] Seferler sırasında tüfenkçilerin sayıları artırılırdı.

Bahsi geçen görevlilerin dışında, sadrazamlara yakınlıkları sebebiyle hizmetlerinde bulunan yeniçeriler de vardı. Sayıları devlet görevlileri kapılarında bulunmanın yaygınlaşmasıyla çok artmıştı. 1616 yılında eski yeniçeri ağası olan sadrazam Halil Paşa'nın imamı 50. bölükten bir yeniçeriydi ve korucu yapılmıştı.[523] 1730'da sadrazamın imam efendisi 2. cemaate mensuptu ve Patrona isyanı reisi Muslu'dan kendisi ve kardeşi için emeklilik istemişti.[524] 1732'de iki yeniçerinin verdiği arzla, Damat İbrahim Paşa'nın hizmetinde bulundukları yazılıydı.[525] 1735 yılında 25. sekban bölüğünden Abdullah ise önceden sadrazam Süleyman Paşa'nın şatırbaşılığını yapmıştı.[526]

Sadrazam dairesinde fazla yeniçeri bulunması, divanda kapıları kapalı halde bulunan reis ve çavuşbaşı haricinde herkesin yeniçeri olması yüzünden Alemdar Mustafa Paşa, kendisini emniyette hissetmediğini ve gizli bir karar alamadığını sebep göstererek buralara şahsına bağlı sekbanlarından yerleştirmek istemişti. Ancak bu düşüncesi yeniçerilerin daha fazla düşmanlığına sebep olmuştu.[527]

2.4.5.2. Vezirler, Bazı Devlet Adamları ve Elçiler Hizmetinde Görevliler

Çeşitli devlet adamlarının maiyetine muhafaza ve temsil için yeniçeri verilirdi. Önceleri sadece merkezde var olan bu uygulama, zamanla tabi olunan devlet adamlarının taşrada bulunmasına bağlı olarak buralarda da yaygınlaşmıştır. Yeniçerilere mahsus bu görevlere ortalarında hizmetlerini tamamlamış tecrübeli neferler seçilmiştir.

Vezirlerin bir mataracısı ve üç tüfenkçisi vardı. Sadaret kaymakamlarına, vezir olan kaptanıderya, beylerbeyleri ve kale muhafızlarına[528] ve vezir rütbesine sa-

---

521 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 42. *Câbî Târihi*, I, 237. *BOA, A.d.* 358, s. 21.

522 *BOA, A.d.* 347, s. 63. *BOA, D.YNÇ,* 134-98. *BOA, D.YNÇ*, 145-123. *BOA, D.YNÇ*, 162-50. *BOA, D.YNÇ*, 164-62.

523 *BOA, D.YNÇ*, 13-50.

524 *BOA, D.YNÇ*, 101-315.

525 *BOA, D.YNÇ*, 106-233.

526 *BOA, D.YNÇ,* 123-50.

527 *Câbî Târihi*, I, 237.

528 *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 37. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 81. *BOA, A.AHK.MR.d.* 1, s. 20. *BOA, D.YNÇ,* 19-520. *BOA, D.YNÇ,* 20-277. *BOA, DYNÇ*, 27-376. *BOA, D.YNÇ*, 88-104. *BOA, D.*→

hip elçilere de mataracı ve tüfenkçi tayin edilmekteydi.[529] Yine Kırım Hanının bir mataracı ve iki tüfenkçisi, Kalgay sultanların iki tüfenkçisi vardı.[530] 16. yüzyılda mataracılar, *paşa hasekisi* olarak adlandırılmış;[531] daha sonra mataracıbaşı, matara hasekisi veya sadece mataracı isimleri kullanılmıştır. Tüfenkçilerse tüfenkçibaşı, küçük tüfenkçi ve tüfenkçi yamağı olarak derecelendirilmişti.[532] Dört yeniçeri mataracıbaşı ve mataracı yamağı, tüfenkçibaşı ve tüfenkçi yamağı şeklinde de istihdam edilmiştir.[533] Mataracılar ve tüfenkçiler daha önceleri ağa bölüklerinden muhzır tarafından seçilmiş ve görevlerinin bitiminde bölükbaşı yapılmışlardı.[534] Sonradan muhzırın tayin yetkisi yeniçeri ağasına devredilmiş, ayrıca cemaat ve sekban ortalarından da mataracı ve tüfenkçi seçilmiştir.[535] 18. yüzyıldaki uygulamada, sefer muafiyeti sağlamak için bir müddet görev yapanlara emeklilik veya koruculuk verilmekteydi.[536] Mesela Kırım Hanı ve Kalgay sultanlarının mataracı ve tüfenkçileri bir yıl görev yaptıktan sonra 29 akçeyle korucu yapılırdı.[537] İstanbul dışında olanlar, paşanın görev yaptığı yerdeki kalede yeniçeri varsa buraya, yoksa yakın kalelere veya İstanbul'a kaydedilirdi.[538] Mataracı ve tüfenkçiler merasimlere börk giyinmiş şekilde paşalar beraberinde katılmışlardı.[539] Vali ve kale muhafızlarının maiyetinde olanlar, suçluları takip ve hapsetme işlerinde de kullanılmaktaydı.[540]

Şeyhülislama, kadılara ve kazaskerlere çuhadar olarak hizmet etmeleri için bir veya daha fazla yeniçeri verilir, bunlar kayıtlarda kazasker veya şeyhülislam *tabisi* olarak gösterilirdi. Önceleri sadece ağa bölüklerinden seçilirken sonradan

---

YNÇ, 125-310. *BOA, D.YNÇ,* 60-89. İki tuğlu beylerbeyleri ve sancakbeylerine bu görevlilerin verildiğine dair istisnai bir kayıt Ekim 1669'da Hama beyinin mataracısıdır. *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri,* 652.

529 *BOA, A.d.* 347, s. 49. 1743'te Rusya'ya giden elçi vezirin maiyetine 16. bölükten saka Mustafa verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 181-72.

530 *BOA, D.YNÇ,* 117-245. *BOA, D.YNÇ,* 245-21.

531 *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 141.

532 *BOA, D.YNÇ,* 86-74. *BOA, D.YNÇ,* 159-59. *BOA, DYNÇ,* 145-361. *BOA, D.YNÇ,* 138-178. *BOA, KK.d.* 766, s. 5. *BOA, D.YNÇ,* 90-11. *BOA, D.YNÇ,* 222-64. *BOA, C.AS,* 19181. 1721'de Vidin muhafızı Osman Paşa'nın bir mataracıbaşı, bir tüfenkçibaşı ve iki tüfenkçisi vardı. *BOA, D.YNÇ,* 69-422.

533 *BOA, D.YNÇ,* 273-106.

534 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 190, 221. "Râbıta-i Âsitâne", 28.

535 *BOA, D.YNÇ,* 145-361. *BOA, D.YNÇ,* 268-11. *BOA, C.SM,* 6153. *BOA, D.YNÇ,* 83-252. *BOA, D.YNÇ,* 60-74.

536 *BOA, D.YNÇ,* 86-74. *BOA, D.YNÇ,* 91-341. *BOA, D.YNÇ,* 111-74. *BOA, D.YNÇ,* 117-122. *BOA, D.YNÇ,* 257-112. *BOA, D.YNÇ,* 222-64. Serdengeçti ağalarından seçilenler de vardı. *BOA, A.AHK.HL.d.* 1, s. 134.

537 *BOA, D.YNÇ,* 245-21. Ancak bu kayıtta geçen kişilere yeniçeri ağası itiraz ederek bu işlemi yapmamıştı.

538 *BOA, D.YNÇ,* 91-341. *BOA, D.YNÇ,* 101-74.

539 *BOA, KK.d.* 53/1, s. 40. *BOA, KK.d.* 696M, s. 206. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi,* 89.

540 Özi valisinin mataracısı, 1757'de bazı yeniçerileri idaresi kendinde olan hapse atmıştı. *BOA, AE.SOSM. III,* 6797. 1778'de Vidin muhafızı vezir Mehmed Paşa'nın mataracıbaşı yeniçeri eşkıyası takibine görevlendirilmişti. *BOA, A.HM.d.* 175, hk. 753.

diğer ortalardan da tayin yapılmıştır.[541] Genellikle uzun süreli görev yapmışlardı ki 1733'te Eyüp kadısı çuhadarı olan 84. cemaat mensubu bir yeniçeri, yirmi beş yıldır onun maiyetinde olduğunu anlatmıştır.[542] Çuhadarlar da 18. yüzyılda seferlerden muafiyet için emekli edilmişlerdi.[543] Devletlere mektup götürüp getirenlerin yanlarına da muhafız olarak yeniçeri verilmekteydi.[544]

Mekke Şerifi'nin yeniçerilerden bir çuhadarı vardı,[545] İstanbul cizyedarı emrine bir mumcu görevlendirilirdi.[546] İstanbul Rum Patriği'nin muhafız olarak bir yasakçısı vardı ve patrikhanede ona bir oda tahsis edilmişti. Bu yasakçı taşradaki metropolitler değiştirildiğinde yenilerinin görev yerine götürülmesi ve eskilerin İstanbul'a getirilmesinde muhafızlık yapmışlardı. Yine taşradakiler dâhil rahiplerden cezalandırılacakların yakalanması ve hapsedilmesinde de kullanılmaktaydı.[547]

Yabancı devletlerin geçici elçilerine yeniçeri ortaları hizmet etmişken İstanbul veya diğer şehirlerde bulunan daimi elçi, balyos veya konsoloslara yine muhafız olarak yasakçı/kapıyasakçısı adıyla yeniçeriler verilmiştir.[548] Yasakçı sayısı elçilerin derecesine göre değişmekteydi.[549] Temsilciler kendi istedikleri yeniçerileri de teklif edebilmişler, bu yüzden tayin edildiklerinde esâmîsiz olanlara hemen esâmî temin edilmişti.[550] Uzun müddet görev yapsalar da görevi ihmal ettiklerinde değiştirilmişlerdi. Daha önce sefere gitmemelerini temin için İstanbul'da ve elçinin bulunduğu yerde kalmalarına özel emirle müsaade edilirken 18. yüzyıl ve

541 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 190. *BOA, D.YNÇ,* 14-14. *BOA, D.YNÇ,* 83-126. Hangi dereceli kadıların maiyetine yeniçeri verdiği anlaşılmamaktadır. Mesela Bağdad kadısının çuhadarı vardı. 1721'de Selanik kadısına iki çuhadar verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 108-188. *BOA, D.YNÇ,* 59-182. Sabık Yenişehir kadısının hizmetinden iki yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ,* 112-32.

542 *BOA, D.YNÇ,* 113-62.

543 *BOA, D.YNÇ,* 141-81. *BOA, D.YNÇ,* 112-150. *BOA, D.YNÇ.d.* 34325, 34343, 34350.

544 Kasım 1775'de İran'dan mektup getiren bir görevlin emrinde iki yeniçeri vardı. *BOA, C.HR,* 6124. 1644'te Kaya Sultan'ın kapıcılığı hizmetinde bulunan emekli yeniçeri ölünce başka biri görevlendirilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 23-115. Başka misali görülmeyen bu görevlendirmenin bu sultana mahsus olduğu düşünülmektedir.

545 *BOA, D.YNÇ,* 247-249.

546 *BOA, C.AS,* 15098.

547 *BOA, C.ADL,* 3626. *BOA, HAT.* 15708. *BOA, C.ADL,* 1876, 3167. *BOA, A.KLB.d,* 44, s. 216.

548 *BOA, HAT.* 23985. 7 Nisan 1554 tarihli bir kayda göre, Halep'te bulunan Venedik balyosu yanında nöbetçi yeniçeriler vardı. *BOA, KK.d.* 211, s. 69. 1717'de Beyrut'taki Fransız konsolosu yasakçısı kaydı için bk. *BOA, A.AHK.MR.d.* 1, s. 20. *BOA, D.YNÇ,* 41-106, 109. *BOA, C.HR,* 666, 3610. Ocak kaldırıldığı zaman Mısır İskenderiye'de konsolos ve konsoslos vekilleri yanında yasakçılar vardı. *BOA, HAT.* 27124.

549 1699 yılında Fransız elçisinin maiyetine altı yeniçeri verilmişti. Tournefort, *Seyahatname,* 50. Mart 1715'te İzmir'de Fransız konsolosunun dört yasakçısı vardı. *BOA, İE.HR,* 1116. 23 Mart 1726'daysa Fransız elçisinin sekiz yasakçısı vardı. *BOA, D.YNÇ,* 86-137. 1767 yılında bir elçinin dokuz yasakçısı vardı. *BOA, D.YNÇ,* 272- 112.

550 1720'de Fransız elçisinin 6 yasakçısı vardı, 1'i esâmîsizdi. *BOA, D.YNÇ,* 67-377. 30 Temmuz 1741'de Rus elçisine 9 yasakçı verilmişti. Bunlardan 5'i esâmîsiz olduğundan tashih ve emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 160-8. 21 Ağustos 1741'de Sicilya elçisine 3 yasakçı verilmişti, 2'si esâmîsiz olduğundan tashih edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 160-11.

sonrasında emekli edilmişlerdi.[551] Elçilerin İstanbul dışında zorunlu ikametleri durumunda maiyetlerine çorbacı verilmiştir.[552]

Yasakçılar elçilerin bütün işlerinde kullanılmış; kendisini, meskenini ve adamlarını korumuş, sokağa çıktıklarında onlara eşlik etmiş ve bir durumda sopayla müdahalede bulunmuşlardı.[553] Bazıları elçilerin adamlarının ülkelerine gidip gelmelerinde beraberlerinde bulunmuştu.[554] Elçilerden sağladıkları gelirleri bilinmese de yasakçılara elçilerin devlet adamlarını ziyaretlerinde ve katıldıkları törenlerde yüksek miktarda bahşiş verilmişti.[555] Ayrıca elçiler, yasakçıların terakki almalarını ve emekli edilmelerini sağlamışlardı.[556]

16. yüzyılın sonundan itibaren yeniçeriler azalan maaşlarını telafi etmek, hızla yükselmek ve seferlerden kaçmak için sadrazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, merkezdeki kapıcıbaşı ve diğer görevlilerin hatta zaimlerin kapılarında bulunmuşlardı. Bunlar sayılan kapılarda; çuhadar, saka, duhancıbaşı, şatırcıbaşı, kethüda, kapıcı veya başka adlarla hizmet ederlerdi.[557] Bu şekilde görev almaları istenmese de mâni olunmamıştır. Çoğu, şahsi-akrabalık ilişkileri veya eski ağalara hizmetleri sayesinde bu imkânı elde etmiş; koruculuk, emeklilik veya diğer kayıtlarla sefer muafiyetlerini sağlayarak ilişkiyi sürekli hale getirmişlerdir.[558] Elbette yanında bulundukları devlet görevlisinden ayrıca maaş almışlardı.[559] Tabi oldukları öldüğünde, mataracı ve tüfenkçiler gibi onlar da kendilerini *öksüz* olarak göstermiş,

---

551 *BOA, İE.HR*, 111. *BOA, İE.HR*, 1116. *BOA, D.YNÇ*, 188-397. *BOA, A.AHK.MR.d.* 1, s. 13.

552 *BOA, C. ML*, 1988. 1769'da Rus kapıkethüdası Dimetoka'da mecburi ikamet ettirildiğinde 6. bölük muhafaza ve kaçmasına mâni olma için görevlendirilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 173.

553 Eric R. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler* (çev. Taciser Ulaş Bilge) Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2012, 59. Temmuz 1713'te Galata'da İngiltere elçisinin yasakçısı cebecilerle kavga ettiğinde elçinin evine sığınmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1882. 1797 yılında İzmir'de Venedik Balyosu yasakçısı değnekle vurduğu Hırvatlarca öldürülünce bütün yeniçeriler şehirde savaş çıkarmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 493, 568-569.

554 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1416. *BOA, İE. HR*, 1838. *BOA, C.ZB*, 2971. 1762 yılında Prusya elçisinin ulağının yanında giden yasakçı onu öldürerek eşya ve paralarını çalmıştı. *BOA, AE.SMST.III*, 15989.

555 *BOA, KK.d.* 696M, s. 334.

556 *BOA, D.YNÇ*, 41-106, 109. *BOA, D.YNÇ*, 125-244. *BOA, D.YNÇ*, 136-74. *BOA, SMMD.IV*, 10899.

557 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 195. 1686'da Basra muhafızı kendisine tabi olan 20 yeniçerinin isimlerinin Basra kalesine yazılmasını istemişti. *BOA,D.YNÇ*, 41-19. Kırım Hanı Selim Giray Han'ın emektar olarak gösterilen üç adamına 8 Mayıs 1686'da esâmî verilmiş ve Kefe'ye yamak yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 41-94. 1741 yılında ölen emekli bir yeniçeri Bekir Paşa'nın çuhadarıydı. *BOA, D.YNÇ*, 164-213. 1737'de bir kapıcıbaşının hizmetinde emekli yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 136-95. 1734 yılında emeklilik verilen seretibba hizmetlisi bir yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 113-230. 1747'de Mora valisinin kapıcılar kethüdası hizmetinde 43. cemaatten emekli Ahmed bulunmaktaydı. *BOA, D.YNÇ*, 200-304. 1748'de Köprülüzâde Ahmed Paşa'nın şatırcıbaşı 15 akçeyle emekli bir yeniçeriydi. *BOA, D.YNÇ*, 203-271. 1772'de bir serdengeçti bayraktarı bir paşanın duhancıbaşıydı. *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 7. 1721'de nişancı paşanın kapıcısı olarak kayıtlı yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 62-47.

558 Misaller için bk. *BOA, D.YNÇ*, 55-83. *BOA, D.YNÇ*, 57-134.

559 Bir paşaya ait maaş icmalinde mataracı ve tüfenkçilere maaş verildiği gösterilmiştir. *TSMA, E.* 144, 349.

terakki veya diğer işlemlerinde iltimas istemişlerdi.[560] 13. cemaate ait 1761 yılı orta defterinden eski şeyhülislama ve görevdeki şeyhülislama tabi 2 emekli, eski hekimbaşına tabi 1 emekli, İbrahim Paşa'ya tabi 3 esâmî, kazaskere tabi 1 emekli kaydı vardır.[561] Bu tür görevlilerin sayısı o kadar artmıştı ki 1784'te sadrazamın yeniçeri ağasından aldığı malumata göre emeklilerin -biraz abartılı bir nispette- üçte ikisi kapılarda bulunmaktaydı.[562]

2.4.5.3. Teşrifat Görevleri

İstanbul'daki yeniçerilerin vazifelerinin başında, devlet ve hanedanla alakalı merasimlerde bulunmaları gelirdi. Merasimler mutat olanlar ve vuku bulduğunda icra edilenler şeklinde iki türdü. Her iki türde de uyulması gereken usuller, kaideler hatta mekânlar tespit edilmişti.

Yeniçeriler gösterilecek törenlere çoğu zaman keçeli ve divan elbiseleri olan çarşamba takımlarıyla, bazen de keçe giyinmeden sadece fesli veya sarıklı katılmış, ağalar ve diğer görevliler kendilerine mahsus kıyafetleri giymiştir.[563]

Yeniçeriler padişahların şahsi ordusu vasfında olduklarından tahta çıkışlarından ölümüne kadar bütün merasimler ve ziyaretlerde ve saray dışındaki günlük hayatlarında ona eşlik etmişler; Edirne'de ikamet ettiklerinde ise bütün devlet teşkilatı gibi beraberinde bulunmuşlardır.[564] Ordu seferdeyken cülûs olduğunda ve bahsedilecek diğer merasimler yapıldığında sekbanbaşı ve kalan yeniçeriler katılmıştır.[565]

Padişahın daimî muhafızları solaklarken, biri başsolak olan 17 rikâb-ı hümâyûn solağının 8'i sürekli onu takip ederdi. 60 ve 61. cemaate mensup dördü solunda, 62 ve 63. cemaate mensup dördü ise padişahın sağında yürürdü.[566] Kılıç kuşanma, ordu alayı, cuma selamlığı gibi merasimlere bütün solaklarla beraber süslü tazılar eşliğinde zağarcılar, saksoncular ve sekbanlar iştirak ederdi.[567] Solaklar silah olarak ok ve yay taşırdı. Harp sırasında da padişahı muhafazayı terk etmezlerdi. Dört solakbaşı, dört kethüda ve dört odabaşı bizzat çok yakınında durup atını çevreler; diğer bütün solaklarsa onların etrafını sıkıca kuşatırdı. Sarayın en

560 *BOA, D.YNÇ*, 156-207.
561 *BOA, D.YNÇ.d.* 34407.
562 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 68.
563 *BOA, A.d*, 349, s. 100-102. *BOA, A.d.* 348, s. 2. *Defter-i Teşrifât*, 33. *Subhi Tarihi*, 693. *Mür'i't-Tevârih*, I, 106. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 16-17. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 134, 221.
564 Bu husus için bk. *BOA, A.d.* 347.
565 *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 1.
566 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 230-233. *BOA, C.AS*, 2844. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, II, 75.
567 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 996, 1071. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 12. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 158. *III. Mustafa Rûznâmesi*, 50, 114.

önemli görevlilerini bile padişaha yaklaştırılmazlar, padişahın harbe girmesine mâni olurlardı.[568]

Padişahın tahta çıkmasından kılıç kuşanmasına kadarki zamanda büyük katılımlı belli merasimler yapılmış; bunların bazılarına sadece ağalar, bazılarına bir kısım yeniçeriler, bazılarına ise çok sayıda yeniçeri katılmıştır. Padişahın ilk tahta çıkarılışında sadece yeniçeri ağası bulunurken biat için yapılan merasime bütün ocak erkânı giderdi.[569] Cülûstan sonraki birkaç gün içinde yapılan kılıç kuşanma merasiminde ocaklar görev alır, hususi vazifeliler dışında bütün yeniçeriler katılırdı. Eyyûb el-Ensârî Türbesi'nde kılıç kuşanıldığından saraydan türbeye kadar padişahın geçeceği yolların iki tarafına yeniçeriler, cebeciler, topçular ve top arabacılar dizilir; tabii bunların büyük ekseriyetini yeniçeriler teşkil ederdi. Ocaklara, kılıç kuşanma töreninden bir gün önce haber verilerek hazır olmaları istenirdi.[570] Bu merasimde solaklar padişahın sağında, solunda ve önünde yürürlerdi.[571] 18. yüzyılda padişahın gidişlerinde veya gelişlerinde yeniçeri kışlalarından eski odalarda 61. cemaatin odabaşının sunduğu şerbeti içme âdeti ihdas edilmişti. Bu ortanın odabaşının tuttuğu şerbeti silahtar alıp padişaha sunarken vekilharcı ise darüssade ağasına şerbet ikram ederdi. Şerbetler içildikten sonra kurbanlar kesilir ve padişah bahşişler dağıtarak yürüyüşe devam ederdi.[572] Yolda yeniçeri ağası padişaha hizmet ederken etraflarında yeniçerilerden başka iki sıra çorbacı yürürdü.[573] Kışlaların ve ağa kapısının yangında zarar görmesi üzerine başlayan tamir faaliyetlerini teftiş etmek isteyen I. Mahmud'un ziyaretinde, şerbet sunmayla alakalı yeni bir âdet başlatılmış, bunun için 7 Kasım 1750 tarihli bir hatt-ı hümâyûn çıkarılmıştı. Ağa kapısında reisülküttap tarafından okunan hatt-ı hümâyûnda, padişah yeniçeri ağası kapısı önünden ne zaman geçerse kulkethüdasının getirdiği şerbeti ağanın padişaha sunacağı, darüssade ağasına saksoncubaşı ve zağarcıbaşının şerbet vereceği, sadrazamın ağa kapısından her geçişinde yeniçeri ağası orada bulunuyorsa kapı haricinde karşılayacağı

568 *Kanunnâme*, 3622, vrk. 49b, 53a. "Râbıta-i Âsitâne", 29.

569 *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 2-3. *III. Mustafa Rûznâmesi*, 2. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 1a-4b, 6a.

570 *BOA, KK.d*, 676M(1), s. 1, 3-4. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 10. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 16-17.

571 *Hâkim Efendi Tarihi*, 187.

572 *BOA, KK.d*, 676M(1), s. 1, 3-4. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 10. *Hâkim Efendi Tarihi*, 457. Önceki devre ait kaynaklarda ve özellikle *Kavânîn-i Yeniçeriyân'da* şerbet sunmadan bahsedilmemiştir. Sadece giriş kısmında, kışlaların Pargalı İbrahim zamanında tamiri sonrasında 21. bölüğün aşçısı ona şerbet ikram ettiğinde "bu oda benim odam olsun" dediği gösterilmiştir. Ancak aşağıda bahsedileceği üzere 1677 yılında ihdas edilen, sadrazamın ocağa Ramazan Bayramı için verdiği ziyafette bu ikram vardı.

573 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 9b-11a. François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında* (çev. Reşat Uzmen) Milliyet Yay., İstanbul 1996, 47.

ve kethüdayerinin getirdiği şerbeti kulkethüdasının sadrazama sunacağı düzenlenmişti.[574]

Padişahlar ve şehzadeler öldüklerinde ağalar onların cenazesini görür ve herhangi bir suikasta uğrayıp uğramadığını teftiş ederdi. Cenaze yıkanmadan evvel yapılan bu teftişe yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kulkethüdası katılırdı.[575]

Padişahların, *Cuma Alayı* veya *Selamlık Resm-i Âlîsi* olarak adlandırılan cuma namazına gidişi, büyük törenle yapıldığından birkaç bin yeniçeri katılmıştır.[576] 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar daha katılımlı ve bütün saray erkânıyla yapılan bu merasim, daha sonra az iştirakle icra edilmiştir. Cuma Alayı merasimi, yeniçeri ağası nezaretinde hazırlanır ve yürütülürdü. Namaz kılınacak cami belirlendikten sonra yeniçeri ağası önceden camiye giderek hünkâr mahfilinin emniyetini sağlar, padişahın seccadesini hazırlatır ve geçeceği yolları temizlettirirdi. Camiye giden yol üzerinde yeniçeriler silahsız şekilde dizilerek selama hazırlanır, solaklar ise padişahın etrafında yürürdü. Camiye gelen padişahı yeniçeri ağası karşılar, çizmelerini çıkarıp terlik verir, sonra sadrazamla beraber hünkâr mahfiline götürürdü. Namazdan sonra camiden çıkışta ise çizmelerini giydirir ve atı önünde yürürdü. Bazı haftalar namazdan sonra yeniçeri ağası padişahın huzuruna kabul edilirdi.[577] Mutat uygulama yedi-sekiz haftada bir kere huzura kabul iken, III. Mustafa bunun her hafta olmasını istemiş, ayrıca ağalara itimat etmediğinden sekbanbaşının da iştirakini emretmişti.[578]

Divanda bulunmak ve muhafızlık etmek yeniçerilerin temel vazifeleri arasındaydı.[579] Divan günü Ayasofya Camisinde kılınan sabah namazından sonra Bâb-ı Hümâyûn kapısı önündeki meydanda toplanılırdı. Ocak ağaları nizam üzere dizilerek vezirlerin gelmelerini bekler, onlar geldiğinde yeniçeri ağası atını ileri sürüp selamlayıp geri çekilirdi. Vezirler tamam olunca saray kapısı açılır, önce yeniçeriler sonra yeniçeri ağası ve onun ardından diğerleri içeri girerdi. Yeniçeri çorbacıları orta kapının girişinin sağında, sipah ve silahdar ağaları solunda sad-

574 *BOA, D.YNÇ*, 207-170. *İzzî Târihi*, vrk. 234a-235a. *Mür'i'üt-Tevârih*, I, 156. Bu kaynaklar, Şehzadebaşı Camisi bina edilirken ziyarete geldiğinde eski odalarda 61. cemaatin odabaşı tarafından I. Süleyman'a şerbet verildiğini beyanla kanunun eski olduğundan bahsetseler de önceki uygulamasına tesadüf edilmemiştir.

575 *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 2, 5. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 5. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 96.

576 17. yüzyıl başlarında İstanbul'a gelen Adam Wenner, padişahın cuma namazına gidişinde yapılan merasimde 3 bin yeniçeri olduğunu yazmıştı. Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda, Elçilik Günlüğü, 1616-1618* (çev. Türkis Noyan) Kitap Yay., İstanbul 2011, 64.

577 Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifat ve Törenleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2002, 91-95. *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 4. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 11b. Christop Wilhelm Lüdeke, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi* (çev. Turkis Noyan), Kitap Yay., İstanbul 2013, 54-55. *BOA, A.AMD,* 18-65.

578 *BOA, A.AMD,* 18-65.

579 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 184.

razamın gelişini beklerdi. Yeniçeri ağasıyla beraber yeniçeriler divanhane önüne sadrazamın geçeği yol üzerine dizilirdi. Sadrazam ağayı, yeniçerileri ve diğer divan erkânını selamladıktan sonra divanhaneye girerdi.[580] Herkes yerine geçtikten sonra dua okunur, kısa bir sohbetten sonra muhzır ağa akide şekeri dağıtır, ardından sadrazamın işaretiyle yeniçeriler çorbaya seğirtirdi. Eğer galebe divanı ise yani elçi kabulü ve maaş dağıtımı yapılacaksa elçiler orta kapıdan girdiğinde çorbaya seğirtilirdi. Galebe divanlarında çorba yerine pilav ve zerde, Ramazan'da farklı yemekler verilirdi.[581] Maaş önce yeniçerilere verildiğinden kulkethüdasıyla yeniçeri efendisi divanhane kapısından içeri girip sadrazamın eteğini öptükten sonra taksimi seyrederdi. Maaş dağıtımından sonra kulkethüdası ve yeniçeri efendisi yine etek öperek çekilirdi.[582] Divandan sonra yeniçeri ağası arza girerse kulkethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, başçavuş, ortaçavuş, küçükçavuş ve muhzır ağa onu beklerdi. Yeniçeri ağasıyla beraber kulkethüdasının da arza girdiği olurdu.[583] Ağa arzda sadece ocağa ait işleri padişaha bildirirdi ki tabii bu hususları daha önce sadrazamla görüşmesi gerekirdi.[584]

Divana katılan yeniçeri sayısı, galebe/ulufe divanı olup olmamasına göre değişirdi. Divan tertibine ilişkin 16. yüzyıla ait bir kanunda "mezkûr dört divanda ales-sabah yeniçeri çorbası çıkub üç bin tas buğday çorbasın yeniçeri taifesi yağma etdükte"[585] ifadesi varsa da sonraki dönem uygulamasında belirlenmiş bir sayı yoktur. 1657'de İstanbul'a İsveç elçisi olarak gelen Claes Ralamb divanhanede yaklaşık dört sıra dizilmiş 1000-1200 yeniçeri olduğunu yazmışken[586] yüzyıl sonra gelen Christop Wilhelm Lüdeke, elçi kabulü ve ulufe dağıtımının olduğu divana binlerce yeniçeri katıldığına şahit olmuştur.[587] 1739'da vezir rütbesi olan İran elçisinin geldiği divana atlı solaklar, 10 bin yeniçeri ve 50 çorbacı katılmıştı. İran elçisi, divanhanenin önüne geldiğinde yeniçerilerin çorbaya seğirtmelerinden korkmuş; padişahın kabulünden sonra divandan çıkışı yeniçerilerin dağılma vaktine denk geldiğinden bir saat onları beklemek zorunda kalmıştı.[588] Divana

580 *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk 8-9. *BOA, KK.d.* 696M, s. 172-173. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 63-64. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da divanda yayabaşıların ve sekban bölükbaşlarının sağda, ağa bölükbaşlarının solda durduğu yazılıdır.

581 *BOA, KK.d.* 53/1, s. 52, 63. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, 189a. 209b, 227b. *BOA, A.d.* 358, s. 30.

582 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 64-66. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 35. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 213ab.

583 *Telhîsü'l-Beyân*, 74-77. *Tarih-i Cülüsü Sultan Mustafa*, 169a-b. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 33. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 51.

584 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 184.

585 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 553. Fikret Sarıcaoğlu, "Dîvân-ı Hümâyûn'un Kronolojik, Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)", *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, 86-143.

586 Claes Ralamb, *İstanbul'a Yolculuk* (çev. Ayda Arel), Kitapyayınevi, İstanbul 2008, 42.

587 Lüdeke, *Türklerde Din ve Devlet*, 60.

588 *Mür'i'üt-Tevârih*, I, 104.

katılım değiştiğinden çorba pişirmek için verilen malzemeler artırılıp azaltılmaktaydı.[589]

Yeniçeri ocağı zabitleri mühim kararların alındığı meşveretlere katılırdı. Ocağı temsilen yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kulkethüdası bu toplantılarda bulunur, icap ederse tecrübeli ağalar da davet edilirdi.[590] 14 Ağustos 1787 tarihinde sefer hususu için toplanan meclise, hudut kalelerinde görev yapmış ve buraların ahvalini bilir iki tecrübeli ağa da çağrılmıştı.[591]

Yeniçeri ağası zabitlerle beraber haftada bir gün sadrazam dairesini ziyaret ederdi. Ziyaret günü olan cuma,[592] 17. yüzyılın ortasında çarşamba olarak değiştirilmiştir. Tabii eğer çok mühim bir husus varsa ağa beklemeden görüşebilirdi.[593]

Sadrazam çarşamba günü kendi sarayındaki divandan sonra kol dolaşmaya yani İstanbul'u teftişe çıkarsa yeniçeri ağası, subaşı, asesbaşı ve Çardak kolluğunun çorbacısı onunla beraber bulunurdu. Ayrıca mumcular aralarında karakullukçular olmak üzere sadrazamın önünde yürürlerdi. Bu kol sırasında sadrazamın sarayından çıkıldıktan sonra iskele yolundan Unkapanı'na gelinir, zahire teftişi yapıldıktan sonra Zeyrekbaşı'nda esnafı ziyaretten sonra Divanyolu'ndan saraya dönülürdü.[594]

Yeniçerilerin diğer bir vazifesi, geçici elçilerin karşılanması ve İstanbul'da bulundukları müddetçe muhafazasıydı.[595] Vazife elçilerin karşılanmasıyla başlardı. Rumeli tarafından gelenler Yeğen Paşa Çiftliği'yle Rami Paşa Çiftliği arasında, Anadolu tarafından gelenler Üsküdar'da veya Haydarpaşa'da, deniz yoluyla gelenler ise Tophane İskelesi'nde karşılanır; karşılama mahallerinde görevliler hazır beklerdi.[596] Bekleyenlerin içinde elçilerin hizmetine verilen, başlarında çorbacı olan bir veya iki orta (12 veya 24 nefer) bulunurdu. İstanbul'a doğru yürüyüşte en önde balıkçın takmış çorbacı, arkasında iki sıra keçeleriyle yeniçeriler yürür, ellerinde fildişi topuzlu değnekler taşıyarak elçilere Galata'da tahsis edilen haneye kadar eşlik ederlerdi.[597] Elçilerin ehemmiyetine göre çorbacıların rütbesi artardı.

589 *BOA, D.YNÇ*, 53-37.

590 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 16b-18a. *BOA, KK.d.* 696M, s. 216. *BOA, D.BŞM. d.* 4418.

591 *Enverî Tarîhi III. Cild*, 272.

592 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 184.

593 *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 46. *BOA, AE, SAMD.III*, 21761. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 110.

594 *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 27-28. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 62-63. *TSMA.E*, 796/85.

595 *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 594. *BOA, A.MHM.ZYLd.* 3, hk. 470. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1153. Werner, *Padişahın Huzurunda*, 19, 23-24, 34, 57, 61-62. Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, 52. *BOA, D.YNÇ*, 294-232.

596 *Defter-i Tesrifât*, 43-44, 54-55. *BOA, A.d.* 348, s. 3, 7. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 148-149.

597 *Defter-i Teşrifât*, 54-55, 59. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 173, 185-186. Ralamb, *İstanbul'a* ➜

Mesela Mart 1720'de gelen Avusturya elçisi için haseki ağa görevlendirilmişti.[598] Daha fazla sayıda yeniçerinin katıldığı elçi karşılamaları da olmuştu. 1746'da İran şehzadesi Mirza Safi İstanbul'a geldiğinde Anadolu yakasında Bostancıbaşı Köprüsü yakınında yapılan törende 400 dolamalı ve sarıklı yeniçeri hazır bulunmuştur.[599] Elçilerin karşılanmasında ve ziyaretlerinde ayrıca asesbaşılar kendi ortalarıyla eşlik eder, gerektiğinde kolluk çorbacıları onlara katılırdı.[600]

Elçiler İstanbul'da kaldıkları müddetçe muhafazalarına verilen yeniçeriler yanlarında bulunur, elçilik saraylarını da muhafaza ederlerdi. İkametleri için yakın yerde haneler kiralanır ve harcırahları verilirdi.[601] 19. yüzyıldaki uygulamada Rus elçisinin Büyükdere'deki yalısında 6. bölük beklemekteydi.[602] Elçilerin İstanbul içinde seyahatleri, divana kabul ve diğer ziyaretleri sırasında eşyalarını taşıma ve diğer hususlar için kolluklarda görevli yeniçeriler de maiyetine görevlendirilir, asesbaşı da onları takip ederdi.[603] Elçiler şerefine verilen ziyafetlere yeniçeriler de iştirak eder, duruma göre bu ziyafetlere on ila yirmi orta ve tazı besleyen birlikler katılırdı.[604] Yeniçeri ağası da hususi olarak elçilere ziyafet verir, bunlar daha çok Davutpaşa ve Sadabad'da olurdu. Davudpaşa'dakinde yeniçeriler surlardan ziyafet yerine kadar yola dizilir, eğlenceler sırasında gösteri yaparlar ve nişanlara ateş ederlerdi.[605] Gelirken olduğu gibi giderken de elçiler için yapılan merasimlere yeniçeriler eşlik ederdi. Haziran 1741'de İstanbul'da bulunan ve Erzurum tarafına gidecek olan İran elçisi ve maiyetine mihmandarla birlikte eşlik etmek için saksoncubaşı Mehmed Ağa görevlendirilmişti. Ayrıca yol üzerindeki bütün kazaların serdarlarına gönderilen emirde teripli, düzenli ve edepli neferlerden süvari olmak üzere yeterli sayıda yeniçeri hazırlamaları ve her kazanın sınırına kadar bunlarla beraber gitmeleri emri verilmişti.[606]

Yolculuk, 38-39. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 103-108. Lüdeke, *Türklerde Din Devlet*, 56. Bir kayıtta elçi nezdinde 15 yeniçeri görülmektedir. *BOA, İE.HR*, 217.

598 *BOA, A.d.* 347, s. 84-91.

599 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 141. *Subhi Tarihi*, 693, 797.

600 *BOA,A.d.* 346, s. 20-21. *Defter-i Tesrifât*, 43-44. 39 Ağustos 1739'da gelen Venedik balyosunun karşılanması için bk. *BOA, A.d.* 348, s. 7.

601 *BOA, C.HR*, 854. *BOA, İE.HR,* 125, 151, 217. Lüdeke, *Türklerde Din Devlet*, 42.

602 *Câbî Târihi*, II, 882.

603 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 152. Ralamb, *İstanbul'a Yolculuk*, 39, 45. *BOA, A.d.* 347, s. 147. Ekim 1709'da Rus elçisiyle gelenlerden biri sipahi serdengeçtisine sen *serdensıçtı* mısın dediğinde sipahi onu atından indirip dövmüş ve elindeki muştayla yaralamıştı. Yanındakiler mâni olmaya çalışsalar da elçinin maiyetine verilen yeniçeriler onları tutarak sipahinin elinden almalarına mâni olmuşlar ve öldürünceye kadar dövmesini seyretmişlerdi. Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târihi*, II (haz. Raşit Gündoğdu), Çamlıca Yay., İstanbul, 2005, 992.

604 *BOA, A.d.* 347, s. 139-144. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 158. *Subhi Tarihi*, 693.

605 *BOA, A.d.* 347, s. 84-85, 139-144. *Mür'i't- Tevârih*, I, 106. *Târîh-i Göyüklü*, 473, 475. Yeniçeri ağası 9 Aralık 1793 günü Rus elçisine ağa kapısında ziyafet vermiş ve padişah da buraya gelmişti. *III. Selim Ruznâmesi*, 209.

606 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1615.

Eflak ve Boğdan beylerinin, özellikle Kırım Hanının İstanbul'u ziyaretlerinde de fazla sayıda yeniçeri törenlerde bulunurdu. Kırım Hanının gelişi ve gidişinde Topkapı'nın surlarından Davutpaşa'ya kadar diğer ocaklarla beraber yeniçeriler yolun her iki tarafına dizilir; ayrıca buradan konağına gideceği yol üzerinde de sıralanırlardı.[607] Bu misafirler şerefine verilen ziyafetlere de çok sayıda yeniçeri katılırdı. Eflak ve Boğdan beylerini memleketlerine götürmek için solaklar dışında her ortadan iki yeniçeri görevlendirilirdi.[608]

Sadrazam tarafından Ramazan ayında ocağa ziyafet vermek eski bir âdetti. Ziyafete ocak ağaları ve bunların hizmetlileri katılırdı.[609] 19 Şubat 1767'de, Ramazan'ın 20. gününde verilen ziyafette arz odasında iki sofra kurulmuş; yeniçeri ağası, sekbanbaşı, yeniçeri efendisi, kulkethüdası sadrazamla beraber oturmuşken diğer sofrada zağarcıbaşı, saksoncubaşı, İstanbul ağası, turnacıbaşı, ocak imamıyla beraber on iki ağa bulunmuştu. Misafir odasında kurulan iki sofrada ise kârhaneliler, çuhadarlar ve diğer at uşakları yemek yemişti.[610] Yemekten sonra ocak imamı akşam namazını kıldırmıştı. Mutat dışı davetlerde de aynı sofra düzeni kurulmaktaydı. Sadrazamın 13 Ekim 1758'de ocağı akşam yemeğine davetinde bu usulle oturulmuş, diğer nefer ve hizmetlilere ayrı ikram yapılmıştı.[611]

Dini merasimlerde yine fazla sayıda yeniçeri görev yapardı. Rebiülevvel'in on ikinci günü mevlid-i şerif okuma merasimi Sultan Ahmed Camisinde yapılırdı. Yeniçeriler Bâb-ı Hümâyûndan camiye kadar dizilir, ağaları ise devlet erkânıyla cami meydanında selam için beklerdi. Merasimden sonraki meyve ikramına, muhzıra kadar bütün ocak ağaları dâhil olurdu.[612]

Ramazan'ın başlaması üzerine, vezir olan yeniçeri ağası diğer vezirlerle beraber padişahı ziyaret ederdi.[613] Ramazan boyunca çeşitli davetler verilir ve ziyaretler yapılır, bunlara ocak temsilcileri ve yeniçeriler katılırdı. Ramazan'ın 15. günü Hırka-i Şerif ziyareti yapılır, ziyaretin ardından yeniçeriler dâhil ocaklara baklava dağıtılırdı.[614] Sadrazam Yeniçeri Ocağı'nı Ramazan'ın son on günü içinde iftara davet ederdi.[615]

---

607 *BOA, KK.d.* 696M, s. 138-139, 144-145. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 44-48. *Mür'i'üt-Tevârih,* II, 77. *BOA, A.d.* 347, s. 29.

608 *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk. 42-43, 49.

609 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 134, 221.

610 *BOA, KK. d.* 696M, s. 28. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 4.

611 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 66, 93ab.

612 *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 10-11. *Mür'i't- Tevârih*, II, 89.

613 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, 63b.

614 *BOA, KK.d.* 696M, s. 47. *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 10. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 2-3. *BOA, C.SM*, 6446. *BOA, C.AS*, 45967, 54465.

615 21 Kasım 1644'te Ramazan'ın 21'inde ziyafet verilmişti. *BOA, A.d.* 345, s. 48. 31 Mayıs 1758'de Ramazan'ın 23. günü davet olmuştu. 20 Mayıs 1759'da Ramazan'ın 23. günü Yeniçeri Ocağı davet edilmişti. 6 Mayıs 1760'da 20 Ramazan'da davet olmuştu. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, 66b, 134b, 221a.

Ramazan ve Kurban bayramlarından iki gün önce divan usulü üzere sadrazamın dairesinde bayram merasimi yapılırdı. Yeniçeriler diğer ocaklarla beraber divanhane önünde saf tutar ve diğer ocakların karşısına gelecek şekilde sağ tarafa dizilirdi. İmam dâhil zabitler de bu merasime katılırdı. Divanhaneden çıkan sadrazam önce yeniçerilere selam verir ve ağaların tebriğini kabul ederdi. Bundan sonra yeniçeri ağası ve zabitler şeyhülislamı, diğer vezirleri, nişancı ve defterdar gibi görevlileri ziyaret ederdi. Yeniçeri ağası vezirse, bu görevlilerden sadece vezir olanların ziyaretine katılırdı.[616]

Ramazan ve Kurban bayramlarında sadrazamın kubbe-i hümâyûnda sabah namazını kılmasının ardından saray erkânı ve ocaklılar onu ziyaret eder, *ıydıyye* denilen hediyelerini takdim ederdi. Yeniçeri Ocağı önde ağa olmak üzere bayram tebriğini tamamladıktan sonra tören alanında beklediği yere gider; ağa eğer vezirse vezirlerin sırasına girerdi. Sonra Bâbussaâde önüne konulan taht üzerine oturan padişahın eteği öpülerek bayramı tebrik edilirdi. Sipah ve silahdar ocaklarının ardından Yeniçeri Ocağı tebrik için önde ağa olmak üzere gelir; ağa kendisi tebrik ettikten sonra tahtın yanında ocağın tebriği bitene kadar beklerdi. Sadrazamın tebriğinde yeniçerilerin, padişahın kabulünde ise sipah ve silahdarın önceliği vardı. Törenden sonra yeniçeriler saraydan ayrılıp bayram namazının kılınacağı Sultan Ahmed Camisinin avlusunda dizilir ve padişahı selam için hazırlanırlardı. Padişah cami avlusuna çıkan merdivenlere geldiğinde yeniçeriler selama durur; namazdan sonra hutbeyi dinlemeyip padişahtan önce saraya vararak orta kapıya yakın sol tarafta yine selam için beklerlerdi. Padişah Bâbussaâde'den içeri girerken diğer devlet erkânı divana katılır, yeniçerilere bayram yemeği olarak pilav ve zerde ikram edilirdi.[617] Kurban Bayramı'nda saraydan geldikten sonra yeniçeri ağası dairesi önünden iki yüz koyun kesilip dağıtılırdı.[618] Bayramlarda padişahın camiye gidişinde yolu üzerine kum dökülürdü. Bundan asesbaşı ve subaşı mesuldü.[619] 18 Kasım 1743'te Ramazan Bayramı merasimi sırasından sultanın huzuruna çıkarılma sırasında saray teşrifat reisi Akif Mehmed Efendi, yeniçerilerden önce diğerlerini davet ettiği için padişahın gazabına uğramış, azledilmiş ve öldürülme emri verilmişti. Ancak ricalar üzerine affedilerek cezası sürgüne çevrilmişti.[620]

---

616 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 67b-68a, 235, 283. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 8. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 41-42. *BOA, A.d.* 347, s. 36. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 67.

617 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 12b. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 12-17. *BOA, A.d.* 347, s. 38-41. *Mür'i'üt-Tevârih*, II, 81. III. Ahmed devrine tarihlendirilen bir belgeye göre padişah, bayram tebriğine gelecek yeniçeri ağası ve defterdardan bir bohça ve mücevher istemenin münasip düşüp düşmeyeceğini sadrazama sormuştu. *BOA, AE, SAMD.III*, 21428.

618 *Mür'i'üt-Tevârih*, II, 84.

619 *BOA, C.SM*, 6260.

620 *Hammer*, VIII, 2192.

1677'de Kara Mustafa Paşa'nın ihdas ettiği merasimde, Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü yeniçeri ağasının Eyüp'teki yalısında sadrazam şerefine ziyafet verilirdi. Eyyûb el-Ensârî Türbesi ziyaret edilip ikindi namazı kılındıktan sonra alayla Edirnekapı'dan sadrazamın sarayına gelinir, bu merasime bütün Yeniçeri Ocağı katılırdı. Alay eski odalara geldiğinde 61. cemaatin odabaşı sadrazama şerbet sunardı. Burada yeniçeri ağası, kethüda ve çavuşlar ayrılır, diğerleri sadrazamla saraya kadar giderdi.[621] Bu merasim 1690'larda savaşlar sırasında İstanbul'da bulunmama sebebiyle uzun müddet uygulanmamış, Amcazâde Hüseyin Paşa tekrar ihdas etse de yine terk edilmişti. Şehit Ali Paşa da canlandırmak istemiş ama harpler yüzünden imkân bulamamıştı. Damat İbrahim Paşa, 28 Temmuz 1723'te Eyüp'te Taşlıca Burnu'nda Kara Mustafa Paşa Yalısı'nda verdiği ziyafetle yeniden başlatmış, bu tarihteki alaya kırk sekiz yeniçeri ortası katılmıştı.[622] Öncesinde Eyüp'te toplanan alay, ikindi namazından sonra Unkapanı'ndan ağa kapısına gelir, ziyafetten sonra eski odalara, oradan Bozdoğan kemeri yanından Süleymaniye'den sadrazamın sarayına varırdı.[623] Bir müddet sonra Eyüp'e gitmek yerine, genellikle Şevval'in 6-12. günleri arasında ağa kapısında ziyafet verilmiş; bu ziyafet yeniçeri ağasının görevinin uzatılması kararının verildiği ziyarete de dönüşmüştü. Sadrazam için yeniçeriler, ağa kapısından eski saray kapısı veya Tiryakiler Çarşısı sonuna kadar dizilirdi. Yeniçeri ağası ve diğer zabitler sadrazamı yolda karşılar ve beraber ağa kapısına gelirlerdi.[624] 1768-74 Rus harbi sırasında uygulanamayan bu merasim, savaş sonrasında yeniden başlatılmıştır.[625]

Yeniçeri ağası tarafından sadrazama ağa kapısında verilen ziyafet (*ziyafet-i nevruziye*), ilk defa 20 Mart 1726'da uygulanmış, ertesi yıl 7 Nisan'da verilen bu ziyafete sadrazamla beraber diğer vezirler de katılmıştı. 22 Mart 1728'de üçüncüsü verilen ziyafet daha sonra devam ettirilmemiştir.[626]

Padişahın talebiyle mutat olmayan büyük merasimler de yapılmıştır. 11 Haziran 1758'de III. Mustafa ocakların vaziyetini görmek maksadıyla bayram kutlaması için Sadabad'a gidilmesini emretmişti. Ocaktan 400 nefer tüfekli yeniçeri seçilmiş, odabaşılardan 20 nefer tüfenkçibaşı tayin edilmişti. 10 yazıcı, 5 kolçavuşu, ortaçavuşu ve başyazıcıya zağarcıbaşı ve saksoncubaşı eşlik ederek seherde Sadabad'a varılmıştı. Padişahın kayıkla vardığı Sadabad'da, otağına gideceği yolun iki yanına yeniçeriler dizilmiş, diğer ocak mensuplarıyla beraber tören alayında

621 *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 44. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 78-79.
622 *BOA, A.d.* 347, s. 112-113. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1228.
623 *Târh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1292, 1432-1433, 1493, 1542-1543, 1594.
624 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 37-38. *İzzî Târihi*, vrk. 17b-18a. 34a, *BOA, A.d.* 349, s. 20-23. *Subhi Tarihi*, 729. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 17. *Muradî Rûznâmesi*, 5.
625 *Enverî Tarihi II. Cildi*, 539, 574.
626 *Târh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1486, 1537, 1588.

seçilen yeniçeriler ikişer kişilik saflar halinde padişahın önünden geçmişti. Geçit resminden sonra seçilen 70 yeniçeri kurulan nişanlara ateş etmiştir.[627]

Yeni sadrazamın karşılanması ve padişahın huzuruna çıkması sırasında yapılan törenlerde de yeniçeriler bulunur; sadrazam, bizzat yeniçeri ağası tarafından Yalı Köşkü'nde karşılanırdı. Yeniçeriler, diğer piyade ocaklarıyla sarayda orta kapıdan Bâb-ı Âsafî'ye kadar iki tarafa dizilir; sadrazam ilerlerken solaklar kendisine eşlik eder ve yeniçeri ağası yeni sadrazama hediye sunardı.[628]

Geniş katılımlı merasimlerden biri, sadrazamın padişah için verdiği ziyafetti. Davet sadrazamın sarayında yapıldığında kârhaneliler Alay Köşkü'nden sadrazam dairesi önüne kadar dizilir, muhzır ağa ortası neferleriyle yanlarında yer alırdı. Bütün mataracı ve tüfenkçiler de onların hizasında binek taşına kadar dizilir, yeniçeri ağası ve zabitler padişahı selam için beklerdi. Ziyafet Sadabad'da veriliyorsa burada yapılan alaya diğer yeniçeriler yanında tazılarıyla saksoncular katılır,[629] bu merasimlerde yeniçeriler silahşörlük gösterileri yapardı.[630] 1755'te Nâilî Abdullah Paşa'nın sadrazamlığında padişah için Sadabad'da verilen ziyafette zağarcıbaşı ve saksoncubaşı ortalarıyla beraber 100 kişilik beş orta katılmıştı. Ziyafet verilen kasrın girişine selamlık için kapıkulu ocaklarıyla beraber yeniçeriler dizilmiş, ayrıca padişahın geleceği iskeleden kasra varıncaya dek yolun iki tarafında 400 yeniçeri saf tutmuş ve silahları kabzaları yere konulmuş şekilde beklemişlerdi.[631]

Mısır hazinesi İstanbul'a geleceği zaman karşılanması için diğer ocaklardan verilen askerlerle beraber Yeniçeri Ocağı'nın 1. bölüğünün aşçısı ve neferleri bir gün önce Üsküdar'da hazır bekler, taşıdıkları ocak bayrağıyla hem buradaki hem de İstanbul tarafındaki merasimlere iştirak ederlerdi.[632] Yeni atanan patrik de patrikhaneye yeniçeriler arasında yürüyerek giderdi.[633]

Çoğu belirli takvime bağlanmış davetlerin veya törenlerin dışında tarihleri belli olmayan kutlamalarda da yeniçeriler bulunurdu. 5 Aralık 1755'de Nuruosmaniye Camisinin açılışında saraydan camiye kadar bütün ocaklarla beraber yeniçeriler iki keçeli yani iki sıra saf tutmuşlardı.[634] Top dükümü, inşa edilen savaş

627 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 69-72 (Bu kaynakta sayı 400 olarak verilmişti.) *III. Mustafa Rûznâmesi*, 22. *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk 101-102. (Bu iki kaynakta sayı 4000 olarak verilmiştir.)
628 *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 28-29. *BOA, D.BŞM.d.* 2911.
629 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 26-28, 31.
630 *BOA, A.d.* 347, s. 131.
631 *BOA, A.d.* 349, s. 100-102.
632 *BOA, A.d.* 349, s. 3.
633 Lüdeke, *Türklerde Din Devlet*, 80.
634 *Mür'i'üt-Tevârih*, II, 5.

gemilerinin denize indirilmesi ve donanmanın denize açılması gibi askerî törenlere yeniçeri ağasıyla zabitler de bulunurdu.[635]

Hanedan mensuplarından ölenlerin cenaze merasimlerine yeniçeri ağası ve kulkethüdası katılırdı.[636] Şehzadelerin sünnetlerinde yeniçerilere yemek ikram edilirdi.[637] Sultanların düğünleri, çeyizlerinin taşınması sırasında yapılan alaylara yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kulkethüdası katılır, ayrıca asesbaşı ortasıyla alayın önünde yürürdü.[638] 20 Şubat 1724'te üç sultan için yapılan nişan merasiminde fesli ve dolama giymiş 20 harbeci nişan hediyelerini taşımış,[639] 26 Şubat 1743'te sultanın çeyizinin götürülmesinde Bâb-ı Hümâyûn'dan başlayarak yola iki taraflı yeniçeriler dizilmişti.[640] Sultanın damat evine götürüldüğü alay-ı arusda, zabitler ve solakbaşı ağalar bulunurdu.[641] Şehzadelerin talime başlamasında yapılan törene ise solaklar katılırdı.[642] Valide sultanların saraya taşınmasına yeniçeriler eşlik ettiğinden 19 Aralık 1754 tarihindeki taşınmaya muhzır kendi ortasıyla katılmış, 11 Nisan 1789'da III. Selim'in annesinin Yenisaray'a taşınmasında Bayezid'den saraya kadar dizilen yeniçeriler selama durmuştu.[643]

2.4.5.4. Emniyetin Sağlanması

İstanbul'un muhafazası, emniyet ve asayişinin temini kapıkulu piyade ocaklarının uhdesine bırakılmış, bulundukları mahallere göre görev alanları belirlenmişti. Sur içi bölgesi, büyük ağırlık Yeniçeri Ocağı'nda olmak üzere Cebeci ve Acemi Ocağı arasında paylaştırılmış; Tophane ve Beyoğlu muhitleri Topçu Ocağı'nın, Kasımpaşa ve Galata civarı kalyoncuların, Boğaziçi ve sur dışı İstanbul'unun diğer kısımları Bostancı Ocağı'nın salahiyetine verilmişti.[644] 16. yüzyılın sonlarına kadar

---

635 *BOA, KK.d.* 676M(1), s.16-27. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 79. *BOA, A.d.* 349, s. 74-75. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 42b.

636 *BOA, A.d.* 347, s. 10-11, 69. *Defter-i Teşrifât,* 76-77. *TSMA, E.* 788/99.

637 *Zübde-i Vekayiât*, 59-61.

638 *BOA, A.d.* 347, s. 96-99, 125-126. *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk 88-89. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 93-95.

639 *BOA, A.d.* 347, s. 155.

640 *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 167.

641 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat,* vrk. 95.

642 *Mür'i'üt-Tevârih*, II, 91.

643 *Hâkim Efendi Tarihi*, 182. *Taylesanizâde Tarihi*, 364.

644 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 348-349. 7 Kasım 1797 tarihli bir belgede Cebeci Ocağı'na ait on iki kolluk gösterilmiştir. *BOA, C.AS*, 39733. 1766'da Tophane'de topçulara ait dokuz kolluk vardı. *BOA, C.BLD*, 496. Bu kolluklarla alakalı durumlar için bk. *BOA, C.BLD*, 329. *BOA, C.BH*, 7025, 8525. *BOA, C.BLD*, 5025. Acemi oğlanlarının bir kolluğu (Kalafat kolluğu) vardı ve Büyük Ayasofya Sokağı'ndaydı. *TSMA, E.* 1261/54. Cebeci kolluklarından biri Çatalçeşme yakınlarındaydı. *AE. SMST.III*, 23781. Kalyoncuların kollukları için bk. *TSMA.D.* 2714.

bahsedilen ocaklar sefere gittiğinde acemi oğlanları şehrin emniyetinden sorumlu olmuştur.[645]

Yeniçerilerin İstanbul'daki emniyet hizmetleri fetihle başlamış, bu hizmetleri *kolluk*[646] ve *yasakçılık* olarak isimlendirilmiştir.[647] Yasakçılık genel olarak kamu adına icra edilen emniyet, asayiş, piyasa teftişi ve işletmelerin muhafazası gibi vazifelerin genel adıydı.[648] İstanbul'un emniyeti esas olarak kolluklarla sağlan-

645 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 165.

646 Bu ismin verilmesi, vazifenin belli muhitler (kollar) itibariyle yapılmasıydı. Ayrıca kolluk beklemek, kol dolaşmak, kola çıkmak, kol gezmek ve kola binmek olarak da anlatılan göreve memur olanlar kollukçu ve kolcu gibi isimlerle gösterilmiştir.

647 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 186. Hem taşra hem de İstanbul'da yasakçılık ve kolluk aynı hizmetti. 12 Nisan 1605 tarihli Midilli'deki kadılara gönderilen emirde, kolluk adında hizmet eden yeniçerilerin kaldırılıp başka bir yasakçıbaşı tayin edildiği bildirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 75, hk. 296. 7 Mayıs 1608 tarihli Menlik kadısına gönderilen emirde, Sultan Selim Türbesi vakfına ait araziye *kolluk namına yasakçı* tayin edildiği, kaldırıldığı ve kolluk defterinden silindiği anlatılmaktadır. *BOA, A.MHM.d.* 81, hk. 401. 30 Nisan 1618 tarihli diğer bir emirde ise Sofya'da kolluk ve yasakçıbaşılık hizmetinde olan zabitin azledildiği başka biri tayin edildiği bildirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 82, 265. *Kara Mustafa Paşa Layihası*'nda da İstanbul'daki ve taşradaki kolluklardan yasakçı olarak bahsedilmiştir. Faik Reşit Unat, "Sadrıâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası", *Tarih Vesikaları,* Nisan 1942, s. 6, 450.

648 17. yüzyıl ve öncesine ait kanunnamelere göre pazarların düzeninin sağlanması, pazarlar haricinde satışa mâni olunması, kıymetli madenlerin satışının denetimi, pirinç üretimi ve piyasasının denetimi, iskelelerin ve gümrüklerin nizamı ve emniyeti gibi hususlarda görevlendirilen maaşlı *kullar* yasakçı adı altında görev yapmaktaydı. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* II, 338-340, 368-369, 403, 511. *Kavânîn-i Osmaniyân,* vrk. 49a-50b, 57b-59a. *TSMA.D.* 742. 1520'li yıllara ait bir yasakname defterine ve diğer kayıtlara göre tuzlalar, şaphaneler, sabun üretilen yerler, darphaneler, çeltik nehirleri, gümrükler, iskeleler, madenler, yağhaneler gibi yerlerde yasakçılar bulunmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 23, s. 43-48. *TSMA.d.* 722. Bunlardan başka şehirlerin ve köylerin eşkıyadan muhafazası, çarşı pazarda emniyet ve asayişin sağlanması, kıyılarda yabancılara zahire satışının önlenmesi gibi hususlara görevlendirilenler yanında elçilerin maiyetine verilenler, yabancı tüccarların malları ve paralarını muhafazaya memur olanlar yasakçı olarak adlandırılmaktaydı. Ağustos 1767'de tüccarları muhafazaya memur yeniçerilerden Nemçe yasakçısı olarak bahsedilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 864. *BOA, C.HR.* 3276. Seferlerde ahalinin askerlerin tecavüzünden korumak için yasakçı tayin edilmekteydi. *BOA, A.MHM.d.* 98, hk. 996. Yasakçılık yeniçerilere mahsus değildi. Bahsedilen yasakname defterinde yasakçılar kapıkulu süvarilerinden tayin edilmişlerdi. 1550'li yıllarda İstanbul iskelesi yasakçılığı silahdarlara verilmişti. *BOA, KK.d.* 211, s. 2. *BOA, KK.d.* 213, s. 67. Maden işletmelerinin denetimi veya çeşitli hususlarda yeniçeri dışından yasakçı tayin edilmekteydi. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* II, 368-369. 15 Mart 1572 tarihli kayıtta Halep beylerbeyinden Venediklileri teftiş etmek için yanlarına yasakçı tayin etmesi istenmişti. Tayin edilen yasakçılar yeniçeri değildi. *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 1035. 11 Temmuz 1578'de Halep'te Cami-i Kebir bahçesinde peyda olan pazarcıların ve halkı rahatsız edenlerin uzaklaştırılması için yasakçı tayinine müsaade edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 35, hk. 153. 22 Temmuz 1578 tarihli kayıtta Demirkapı Derbendi'nde yasakçı olarak görev yapan bir zaim bulunmaktaydı. *BOA, A.MHM.d.* 35, hk. 203. 17 Mayıs 1585'te Hüdavendigar'da ortaya çıkan eşkıyaları yakalamak için Karesi'de timardan mazul Mehmed, ehil olduğundan yasakçı tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 58, hk. 365. 17 ve 18. yüzyılda da yeniçeriler dışında yasakçı tayinleri yapılmıştı. 26 Ocak 1606 tarihinde Balıkhane yasakçılığı görevi yaralı ve iş göremez olan Sipahi Ali üzerinden alınıp iltizamı şartları gereği Sipahi İsmail'e tevcihi kararı verilmişti. *BOA, AE.SAMD.I,* 24. 22 Ekim 1736'da Şam'da Emevi Camisinin muhafazası için vakıftan 6 akçe yevmiye verilerek bir yasakçı tayin edilmişti. *BOA, KK.d.* 279, s. 138. *BOA, C.EV,* 9209, 24891. Diğer bazı yasakçılık emirleri için bk. *BOA, AE.SMMD. IV,* 4762. *BOA, SMRD.IV,* 1049. Yerli yeniçerilerinin, Mısır ve Garp ocakları yeniçerilerinin bulundukları yerlerde yasakçılık görevi bulunmaktaydı. *BOA, A.MHM.d.* 29, hk. 69.

mıştır. Bunlar şehrin kapılarına ve bazı semtlere yerleştirilmiştir. 1760 yılına ait kayıtlara göre *İstanbul ve havalisinde* Yeniçeri Ocağı'na ait elli bir kolluk vardı.[649] 11 Nisan 1766 tarihli kayıtta kolluklardan otuz altısının ismi gösterilmiştir.[650] Elli bir kolluk 31 Aralık 1779 tarihli bir belgede de gösterilmiş ve çoğunun ismi verilmiştir.[651] 19. yüzyıla ait kayıtlarda aynı kollukların yanında farklı isimler de sayılmıştır.[652] Tabloda verilen kolluk isimleri, bahsedilen bu belgelerden elli dört olarak çıkarılmıştır.[653]

Tablo 10. İstanbul'da Yeniçeri Kollukları[654]

Acıçeşme	Çardak	Kum Kapı	Sultan Bayezid
Aksaray	Çırçır	Küçük Mustafa Paşa	Sultan Mehmed
Altımermer	Darphane-i Atik	Küçükpazar	Sultan Selim
Atik Ali Paşa	Edirne Kapı	Langa	Şehremini
Atpazarı	Eğri Kapı	Lütfi Paşa	Unkapanı
Avratpazarı	Eyüp	Macuncu	Üsküdar
Aya Kapı	Fener	Mercan	Tabakhane (Yedikule)
Ayasofya	Galata	Odun Kapısı	Yedikule Kapısı
Ayazma Kapı	Halıcılar Köşkü	Parmak Kapı	Yeni Kapı
Ayvansaray	Hasköy	Salma Tomruk	Yenibahçe
Bahçe Kapı	Horhor	Samatya	Yeni Kapı Mevlihane
Balat	Kadıçeşmesi	Saraçhane	Zindan Kapısı
Balıkpazarı	Karagümrük	Sarıgöz	
Cebe Ali	Koca Mustapaşa	Silivri Kapı	

Kollukların otuz altısı çorbacıların neferleriyle beklediği kolluklardı.[655] 18. yüzyılda İstanbul'da ağa bölükleri daha fazla olduğundan çoğuna bunlar görevlendirilmiştir. Sekbanbaşı, kulkethüdası, başçavuş ve yeniçeri kâtibine ait kollukları

649 *BOA, C.BLD*, 370, 622.
650 *BOA, C.AS*. 52587.
651 Elli bir kolluk sayısı, verilen belgelerde gösterilse de bu belgelerde tulumba konulacak kolluklar sıralanmış ancak isimlerinin tamamı verilmemiş ve bazıları iki ya da üç kere sayılmıştır. *BOA, C.AS*. 38592.
652 *BOA, C.AS*, 15034, 16200, 34034, 36773. *BOA, AE, SSLM.III*, 7254.
653 Üç kolluk fazlalığının, isimlerin farklı yazılmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Kayıtlarda farklıymış gibi gösterilen Yedikule ve Yedikule Tabakhane (bazısında sadece Tabakhane) kolluklarıyla Yenikapı ve Yenikapı Mevlevihane kolluklarının aynı olma ihtimali yüksektir.
654 *BOA, C.AS*. 52587, 38592, 52075. *BOA, AE, SABH.I*, 8153, 10800. *BOA, C.BLD*, 7571.
655 *BOA, HAT*. 19488. Çorbacıların kolluklarda beklemesi *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da (s. 225) gösterilmiştir.

vardı ki buralarda onların başkollukçuları ve kollukçuları (kolcu) görev yapardı.[656] Çorbacıların bekledikleri, *kebir* kolluklardı. Çorbacılarına sürekli hususi görevler verilmiş ortaların kolluklarında, başeskiler görev yapmış; yine çorbacılara geçici başka bir görev verildiğinde de başeskiler onların yerine kollukları beklemiştir. Devamlı başeskilerin görev yaptığı kolluklar *başeski kolluğu* olarak adlandırılmaktaydı.[657] Sadrazam kapısı dışında bulunan muhzıra ait 28. bölük kolluğu ve Aksaray'daki kolluk başeski kolluklarındandı.[658] 18. yüzyılın sonunda kolluklara turnacıbaşılar da verilmeye başlanmış, mesela Parmakkapı, Üsküdar ve Bayezid kolluklarında turnacıbaşılar çeşitli ortalardan verilen neferlerle görev yapmıştı.[659] 1769'dan itibaren Üsküdar kolluğuna görevlendirilen turnacıbaşı emrine, 96. cemaatin İstanbul'da kalan neferleri verilmişti.[660]

Seferler sırasında ortalar orduya katılsalar da bunların kolluklarda görevli neferleri başeski, emekli odabaşı yahut mazul-emekli çorbacı emrinde İstanbul'da görevlerine devam ederdi.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'a göre 17. yüzyıl başında kolluklar üç aylık sürelerle verilmekteydi. Görevlendirmeler kulkethüdası tarafından yapılır ve 1. bölüğe mensup kolluk kâtibinin tuttuğu kolluk defteri düzenlenirdi.[661] Bu usul daha sonra değiştirilmiş, kollukların tayini genel olarak başyazıcının uhdesine bırakılmıştı.[662] Süreler hususunda ise bir değişiklik yapılmamıştı. Ayrıca belli süre görev yapma, zabitlere ait kolluklar ve 56. bölüğe tahsisli Çardak kolluğu dışındakiler için geçerliydi. Kolluklara görevlendirmeler belli para mukabilinde yapılır, büyüklüklerine göre gelirleri arttığından fiyatları değişirdi. Paralar, kolluk görevlilerince bölgelerinden tahsil edilmekteydi.[663] Zabitlere mahsus olanlar dışındakilerin kolluk gelirleri kulkethüdasına aitti.[664] Ama kolluk tayin yetkisi değiştiğinden ya tamamı yahut bir kısmı kolluklardan sorumlu başyazıcıya devredilmiş olmalıdır. Kebir

---

656 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 218. *BOA, D.YNÇ,* 205-161. *BOA, D.YNÇ,* 67-101. Kırk beş yıl sekbanbaşı kollukçusu olan 7. sekbanlardan Mehmed, artık ihtiyarladığından vazife yapamadığını bildirmiş ve emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 108-209. *BOA, D.YNÇ,* 189-435. *BOA, D.YN,* 190-47. 1741'de efendi kollukçusu olarak değişik ortalardan 111 kişi kayıtlıydı. *BOA, MAD.d.* 6686, s. 678.

657 *BOA, AE, SABH.I,* 1203. 1747'de 38. bölük çorbacısının yerine başeski kollukta bulunmaktaydı. *BOA, D.YNÇ,* 199-302.

658 *BOA, C.AS,* 52117. *BOA, D.YNÇ,* 160-295.

659 *TSMA, E.* 515.

660 *BOA, C.AS,* 15766, 14339, 47773. *Taylesanizâde Tarihi,* 194.

661 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 186-187. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası,* 450. *Tehîsü'ül-Beyan,* 146.

662 *BOA, HAT.* 10547.

663 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 186-187. *Kemankeş Kara Kara Mustafa Paşa Layihası,* 450. 12 Şubat 1810 tarihinde Balat kolluğunda görevliler Yahudilere baskı yapıp fazla para talep ettiklerinden onların kolluğu basıp hakaret etmelerine sebep olmuşlardı. Bu yüzden bazı Yahudiler öldürülmüştü. *Câbî Târihi,* I, 602.

664 17. yüzyılın başında üç aylık 75 akçe kolluk aidatı kulkethüdasına ödenmekteydi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 186.

kolluklardan Galata, Balat, Fener, Bahçekapısı, Kumkapı, Langa, Samatya ve Yedikule'nin gelirleri fazla olduğundan buraları elde etmek isteyen çorbacıların rüşvet vermesi şikâyete konu olmuş; 17 Ekim 1798'de sayılan kolluklara başbölükbaşından başlayarak her üç ayda kıdemli çorbacıların sırasıyla verilmesi, bittiğinden tekrar aynı şekilde döndürülmesi düzenlemesi yapılmıştı.[665]

Kolluklar, hapishaneleri olan karakollardı. Kamuya ait veya kiralanmış binalarda hizmet verilirdi. Darphane kolluğu Simkeşhane yanında, Eğrikapı kolluğu Avcıbey Mahallesinde, Bayezid kolluğu Bayezid Camisi avlusunda, Eyüp kolluğu caminin hemen kapısı dışında, Galata kolluğu Fransız Sarayı'nın yanında, 28. bölüğe ait kolluk sadrazam dairesi kapısındaydı.[666]

Kolluklarda ilk önce daha az kişi görevlendirilmişken mevcutları 17. yüzyılın başlarında 10-13 kişiye çıkarılmıştır.[667] 18. yüzyılın ikinci yarısındaki mevcutlarını D'Ohsson 8-10 kişi olarak vermiştir.[668] Kalyoncu kolluklarına ait bir deftere göre buralarda 12-15 kişi görev yapmaktaydı.[669] Dolayısıyla yeniçeri kolluklarının mevcutları da büyüklüklerine göre değişmekle birlikte yaklaşık bu seviyelerdeydi ve 600-650 yeniçeri bütün kolluklarda görev yapmaktaydı. Ancak fevkalade hallerde kollukların mevcutları artırılmıştır.[670]

Kolluklardaki neferler çok uzun süre görev yapmış, hatta bazıları hep kollukçu olarak kalmıştır.[671] Kollukçuların esâmîsiz çalışmalarına da mâni yoktu. 1767'de kolluklarda görev yapan esâmîsizlere padişahın müsaadesiyle esâmî verilmişti.[672] Bazı gönüllü emekliler de kollukçuluk yapmaktaydı.[673]

Kolluklar gece ve gündüz görev yapar, muhitlerini dolaşırlardı. Hem emniyetin sağlanması hem de yangınlara erken müdahale için gece mesaileri mühimdi. 17. yüzyılın başındaki uygulamaya göre dört yayabaşı ve dört bölükbaşı ortalarıyla geceleri kol gezerdi. Sırayla yapıldığı için buna *sıra kolu* denilirdi. Taksimatı küçükçavuş yapar ve yatsı namazında sonra kola başlarlardı. Atpazarı'nda Manisalı Mehmed Paşa Camisinden başlayarak bir yayabaşıyla bir bölükbaşı Ayasofya ve Yenisaray etrafını dolaşırdı. Aynı yerden başlayarak ikisi Edirnekapı taraflarını,

---

665 *BOA, C.AS,* 41527.

666 *BOA, C.AS,* 17901, 33107, 52117. *BOA, AE, SSLM.III,* 15025, 20600. *Câbî Târihi,* I, 455. *Târih-i Râşid ve Zeyli,* III, 1472.

667 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 186-187. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası,* 450.

668 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman,* VII, 349.

669 *TSMA, D.* 2714.

670 *Câbî Târihi,* I, 315.

671 1748 yılında 22. sekbanlardan biri küçük yaşından beri kolluk beklediğini ve emekli olmak istediğini beyan etmişti. *BOA, D.YNÇ,* 206-195.

672 *BOA, A.AMD,* 16-48. Sekbanbaşı kolluğunda 1737'de esâmîsiz görev yapan bir nefere de bulduğu mahlûlle esâmî verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 149-122.

673 1787'de 59. bölükten emekli iki nefer kollukta görevliydi. *BOA, D.YNÇ,* 423-305, 306, 307.

ikisi Yedikule'yi, ikisi Kadırga Limanı'na kadar olan muhiti neferleriyle dolaşır, yakaladıkları suçlu ve sarhoşları getirip ağa kapısına teslim ederlerdi. Sıra koluna sadece cuma gecesi çıkılmazdı. Bu gece isterse yeniçeri ağası dolaşırdı.[674] Sonraları değişiklik yapılmış, gece dolaşmalarında her kolluk kendi hudutlarından mesul tutulmuş; ayrıca kolluk çorbacılarına salı ve cuma geceleri dışında kollukta kalmak mecburiyeti getirilmiştir.[675]

Kolluklar ağanın teftişinden başka sadrazam ve padişahların ziyaretleri, tebdil kıyafet baskınlarıyla gözetim altında tutulmuşlardı. Her ziyarette bahşiş verilmesi âdet haline gelmişken düzensizlikleri öldürülme derecesine kadar cezalandırılmıştır.[676]

Kollukların yiyecek ve yakacak masrafları ortaları tarafından karşılanır, her gün ortalarından kazanlarla çorba giderdi. İki karakullukçu bir sopaya geçirilmiş kazanı omuzlarında taşır, büyük bir kepçeyi tutan diğeri onları takip ederdi. Sessiz ve vakarlı bir şekilde yürürken onları görenler hemen yol verirdi.[677] 1732'de 18. sekbanlar kolluğuna çorba götüren karakullukçu Mustafa, buza basıp düştüğünden sakat kalmıştı.[678]

İstanbul'un zaptı ve emniyetinden birinci derecede mesul olan yeniçeri ağası da kol dolaşırdı. Bir kayda göre üç gün kol dolaşması kanundu. Ancak istediği zaman kola çıkma ve görev yapan kollukları teftiş etme ve yolda rast geldiği her duruma müdahale yetkisi vardı. Çuhadarını veya diğer hizmetlilerini görevlendirmesi de mümkündü.[679] Yeniçeri ağası kol gezerken yakaladığı sarhoşları kendisi cezalandırır; suçlulardan dirliği olanları ocakları zabitlerine, diğerlerini sadrazam kapısına gönderirdi. Yeniçerileri ise hapseder ve icap ediyorsa cezalandırılmaları için ferman isterdi.[680]

Kolluklar olaylara müdahale için izin istemez, resen müdahale ederlerdi.[681] Ayrıca görevlerinin konu bakımından sınırlaması da yoktu; emniyetle ilgili her hususa müdahale edebildikleri gibi aşağıda gösterilecek diğer vazifelerde de kullanılmışlardı. Yeniçerilerin kendi aralarında veya başkalarıyla olan kavga veya

674 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 186, 223.
675 *Câbî Târihi,* I, 339. *BOA, HAT.* 10547.
676 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman,* VII, 349-351.
677 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman,* VII, 348.
678 *BOA, D.YNÇ,* 108-377.
679 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1139. 25 Kasım 1805 tarihinde yeniçeri ağası Vezneciler Hamamı yanından geçerken bir Yahudi'nin diğer bir kişiyle kavga edip küfürler savurduğunu gördüğünde müdahale etmişti. Yakalanan Yahudi, sadrazam sarayına hapsedilmek üzere gönderilmişti. *"1220 Senesi Vekây'i" Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (haz. Beyhan Kıran), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 1933, 23. *Subhi Tarihi,* 154.
680 *Kara Mustafa Paşa Layihası,* 450. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi,* 46.
681 Bazı müdahaleler için bk. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 977. *BOA, C. ZB,* 3831.

diğer meseleleri de sorumluluklarındaydı.[682] Ahlak zabıtalığı, kadınların giyim-kuşamlarının belirlenmiş usullere uygunluğu, gayrimüslimlerin kıyafetlerine ve ulaşım gibi hususlarda getirilmiş kaide ve yasaklara riayeti, görevleri dâhilindeydi.[683] Ayrıca sadece idari değil adli kolluk olarak da görev yapmışlardır. Mesela 3 Nisan 1691'de, Yenibahçe'de öldürülen bir kadının katillerinin bulunması için asesbaşı ve kolluktaki diğer yeniçeriler tahkikat yapmıştı.[684]

Silah olarak sopa taşırlar, peşinde oldukları kişi kaçarsa sopaları ayaklarına fırlatıp düşürürlerdi. Ancak gerektiğinde karakollarındaki silahlarını kullanırlardı. Mesela 29 Nisan 1770'te sefere giden silahlı 4 yeniçeri bazı kimselere hakaret ettiğinden kolluklara ihbar edilmiş, direnmeleri üzerine çıkan çatışmada ikisi öldürülmüş, ikisi canlı yakalanmıştı.[685] Kolluk mensuplarından görevleri sırasında yaralanan veya ölenler çoktu.[686] Devriye gezdikleri yerlerde ahali hemen onlara yol verirdi.[687] Yakaladıklarını önce ya kolluklarındaki hapishaneye kapatır sonra ağa kapısına nakleder yahut doğrudan ağa kapısına götürürlerdi.[688] Ahali de suçluları yakaladığında kolluklara teslim ederdi.[689]

III. Selim döneminde yeniçerilerle alakalı ıslahat düşüncelerinden biri, kolluklara yeni bir nizam verilmesiydi. *Bentano Layihası*'nda 9 nefer üç sıra halinde ve ön sıranın sağında zabitleri olacak şekilde sopayla kola çıkmaları, 9'dan az nefer olduğunda iki sıra halinde görev yapmaları tavsiye edilmişti.[690]

Kolluklar İstanbul'da büyük isyana dönüşebilecek bazı olaylara müdahalede başarılı olmuşlardır. 6 Haziran 1740 tarihinde büyük bir isyan peşindeki Arnavutları Sultan Bayezid kolluğu çorbacısı Hasan Ağa cesaretiyle durdurmuştu.[691]

---

682 *TSMA, E.* 515.

683 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 812. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 1. *BOA, A.MHM.d.* 186, hk. 9.*Câbî Târihi*, I, 392. *BOA, C.ZB*, 594. *6/346 Nolu Üsküdar Şer'iyye Sicili* (haz. M. Saffet Çalışkan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 1993, 114.

684 *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, II, 203.

685 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 12.

686 *BOA, C. ZB*, 3831. 13 Nisan 1755'de kolluk mensubu neferi Yahudi kasap bıçakla öldürmüştü. *Hâkim Efendi Tarihi*, 247. 90 Ocak 1800'de birkaç fahişeyi yakalayan kolluk mensuplarına bir yeniçeri ve oğlu saldırmıştı ve kollukçulardan biri yaralanmıştı. *BOA, C.ZB*, 75.

687 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 349-351.

688 *BOA, A. KLB.d,* 14, s. 19, 364. *BOA, C.MF*, 6197. 1739'da Aya kapısı kolluğunun yakaladığı sarhoş bir zimmi, kolluk hapishanesinden tutulurken görevli olan 14. bölükten birini yaralamıştı. Tutuklu sonra ağa kapısına nakledilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 158-165. 21 Kasım 1794'te kolluk çorbacısı, bir imamın kardeşini sarhoşken halka rahatsızlık verip küfür ederken yakalamıştı. Ağa kapısına götürülürken imam ve bazı kimseler onu neferlerin ellerinden almışlardı. Ertesi günü iki kardeş çorbacının önünü kesmişler, küfürler edip bıçakla yaralamışlardı. *BOA, AE.SSLM.III*, 15025.

689 *Mür'i't- Tevârih*, I, 4-5. Mart 1750'de bir yeniçerinin benim Çınarcık'taki hanemi yaktı diye hasmı olan bir kişiyi kolluğa şikâyet ederek yakalattırıp hapsettirmişti. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 919.

690 *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, 25.

691 *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 616. *Mür'i't- Tevârih*, I, 97.

Hasan Ağa muhzır yapılmış kolluk neferlerine terakkiler verilmişti. Bitpazarı'nda daha önce hırsızlık yaptıkları ve halkın namusuna dil uzattıkları için ahaliye fetvayla öldürülmeleri yetkisi verilen bekçi Kürtler, 28 Haziran 1748'de Üsküdar bağlarında çalışan ırkdaşlarıyla silahlanıp çarşıda isyan başlatmış, bütün dükkânları kapattırmışlardı. Bölgenin kolluğu kendilerini ikaz etmiş ancak onlar isyankâr hallerini devam ettirmişlerdi. Sadrazam Abdullah Paşa'ya haber verilse de o varmadan Bitpazarı, Sultan Bayezid ve Parmakkapı kollukları, çarşı görevlileri ve dükkân sahipleriyle ittifak ederek asileri sindirmişti. Bu başarıları sebebiyle kolluklara yüz ellişer altın verilmiş; çıkarılan fermanda ocak ve kolluklar övülmüştü.[692]

Kollukların diğer askerî sınıflara müdahaleleri bazı büyük olaylara da sebep olmuştur. 1651'de Kumkapı kolluğundaki yeniçerilerin kavga ettikleri bir sipahiyi öldürmeleri üzerine sipahiler yasakçı ve çorbacılarının öldürülmesi için isyan etmişlerdi.[693] Eylül 1677'de kollukla kavga eden saray mutfağındaki hizmetliler hakkında padişah ölüm emri vermişse de sadrazamın ricasıyla Limni Kalesi'ne sürülmekle kurtulmuşlardı.[694] Çok daha büyük bir olay 25 Şubat 1772'de yaşanmıştı. Kalyoncular esnaftan bazılarını öldürmüş ve dükkânlarına tecavüz etmişlerdi. Galata kolluğu müdahale etmiş, ancak kalyoncular onları dinlememişlerdi. Bunun üzerine her iki kesimin yoldaşları arasında kavga çıkmış, 4-5 bin kişinin top ve tüfeklerle karıştığı büyük bir savaşa dönüşmüştü.[695]

İstanbul'un emniyetinde kullanılan diğer görevli asesbaşıydı. Dönüşümlü olarak ağa bölükleri çorbacılarından biri asesbaşı olur, ortasıyla bu vazifeyi görürdü.[696] Yeniçeri olmayan subaşıyla beraber İstanbul'un emniyetinden mesuldüler ve gece gündüz fark etmeden görev yaparlardı. Teftiş ettikleri kahvehane ve meyhanelerden birer kuruş alırlardı.[697] Asesbaşının yine subaşıyla beraber üstlendiği diğer mühim vazifesi, ölüme mahkûm edilen mahpusların konulduğu Baba Cafer Zindanı'nın idaresiydi. Gündüzün zindanda kendileri bekler, akşam mühürledikten sonra başlarında tecrübeli bir sorumlunun olduğu 5-10 nefer bırakırlardı. Asesbaşı ve subaşı burada görevli neferlerin cezalandırılmasına da yetkiliydi.[698] Asesbaşı ayrıca yardımcıları olan mumcular eliyle idamları idare ederdi.[699] Sefer-

692 *Mür'i't- Tevârih*, I, 143. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1118.
693 *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, 143.
694 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 459.
695 *Mür'i't- Tevârih*, II, B, 88.
696 26 Haziran 1809 günü 6. bölük ases ortası tayin edilmişti. *Câbî Târihi*, I, 503. Temmuz 1813 tarihli belgede ise ases hizmetlerine tayin 49. bölük ifadesi geçmektedir. *BOA, C.AS*, 24937.
697 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 222. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 450. Abdulkadir Özcan, "Asesbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 464.
698 *BOA, A.MHM.d*, 135, hk. 1073.
699 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 319, 325. "Râbıta-i Âsitâne", 30.

ler sırasında ordularda askerîlerin cezalandırılması da onun eliyle yapıldığından ayrıca ordu asesbaşısı tayin edilirdi.[700]

17. yüzyılda kollukların gece faaliyetlerinin artmasıyla asesbaşının görevleri azalmış; daha çok merasimler sırasında ortasıyla muhafızlık gibi vazifeleri ve zindanın idaresini yürütmüştür. Bir kolluk ihdas edildiğinden 16. yüzyıla ait bazı kayıtlarda görülen Galata asesbaşılığı da kaldırılmış ve kolluk çorbacısı onun vazifelerini üstlenmişti.

2.4.5.5. Yangınlarla Mücadele ve Tulumbacı Ocağı

İstanbul'da binaların büyük ekseriyetinin ahşaptan inşası, yangınların çok sık ve büyük hasarlı olmasına sebep olmuş, müdahalede geç kalındığı veya yayılmasına mâni olunamadığı için söndürülemeyen büyük yangınlar şehrin çok büyük kısmını yok etmiştir. Yangınlar halkın ve topyekûn idarenin mücadelesini icap ettiren bir meseleydi. Padişah ve sadrazamla beraber bütün askerî-idari görevliler yangınların söndürülmesi için uğraşmaktaydı.[701] Padişah yangınlar sırasında hemen haberdar edilmekte, günlük işlerini bırakarak söndürülme işleriyle meşgul olmaktaydı.[702] Yangın gece çıkarsa şafakla beraber, gündüz çıkarsa hemen yangın yerine giderdi.[703]

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da; İstanbul fethedildikten sonra yangınlarla mücadele için yasakçılar görevlendirildiği, bu görevin yeniçerilerin eline geçmesiyle mücadelenin onlara kaldığı yazılıdır.[704] Bahsedildiği gibi yangınlarla mücadele herkesin mesuliyetinde ise de hem sayıca fazla olmaları hem de İstanbul'da bulunma mecburiyetleri bu mücadelede Yeniçeri Ocağı'nı öne çıkarmıştır.[705] Emekliler ve büyük küçük fark etmeden bütün zabitler de neferlerle beraber mücadeleye katılmışlardır.

Yeniçeri ağası yangını takip ve müdahaleden baş sorumluydu. Ağa kapısında yangınları izlemek için Yangın Köşkü adlı bir kule vardı, burada köşk bekçileri

---

700 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 432.

701 *BOA, AE.SMHD.I,* 1448, 18518. *Subhi Tarihi*, 249,727. *Hâkim Efendi Tarihi*, 129-130. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 1165.

702 *BOA, AE.SAMD.III*, 21747. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 22.

703 Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)* (çev. Münir Akın), Ark Yay., İstanbul 2009, 44. I. Mahmud 9 Eylül 1738 günü çıkan yangın sebebiyle divana katılmamış ve yangın söndürülmesini idare etmişti. *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye*, vrk. 199. 25 Şubat 1749'da çıkan yangını ise Kuş Ali Paşa'nın hanesinden bizzat takip etmiş ve söndürülmesine kadar beklemişti. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 61.

704 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı,* 184.

705 Bir telhiste yangının söndürülmesinde yeniçerilerin gayretinden sadrazam padişaha bahsetmiştir. *BOA, A. AMD.* 1-199.

sürekli şehri gözetlerdi.[706] Ağalar mücadele sırasında da yangın mahallinde bulunmak mecburiyetindeydi. 22 Mayıs 1762 tarihinde Testereciler'de başlayan ve otuz saat süren yangının söndürülmesi sırasında yeniçeri ağasının elleri yanmıştı.[707] 6 Kasım 1806'daki yangında mahsur kalan anne ve çocuğunu kurtarmaya çalışan yeniçeri ağası Osman Ağa evin yıkılmasıyla ölmüştü.[708] Tayin ve azillerinde dikkate alınan bir husus olduğu gibi yangınlarla mücadelede başarılı olan yeniçeri ağalarına padişahlar değerli hediyeler verirdi.[709] Ocak seferdeyken İstanbul'da kalan yeniçerilerle sekbanbaşı, yangınlara müdahale ederdi.[710]

Kollukların da yangın izleme vazifesi vardı. 1787-92 harbine denk gelen bir dönemde bir doğramacı dükkânından çıkan yangını yakındaki kolluk görevlileri görmediğinden çorbacı ve neferleri sefere gönderilip yerlerine başkaları verilmişti.[711]

Yeniçerilerin görevi sadece söndürme değildi; yangınlar sırasında çok sık yaşanan yağma ve talana mâni olmak, yapanları yakalamak da uhdelerindeydi.[712] Ayrıca yeniçeri ağasının yangınların kundaklama olup olmadığını tahkik vazifesi vardı.[713] 1797 Ekim ayının başında Tersane'deki zahire ambarları yangınında bütün askerî sınıflar çalışmış, gece yağmaya mâni olmak ve çalışmaları devam ettirmek üzere yirmi orta yeniçeri görevlendirilmişti.[714] 18 Ağustos 1818'de yangınlara sebep olan kişilerin yakalanması yeniçeri ağasından istenmiş ve bu iş için çorbacılar görevlendirilmişti.[715]

12 Mayıs 1720'de, bir tulumda icat eden Davut Gerçek[716] adlı bir mühtedinin ağalığında tulumbacıbaşı, kethüda, odabaşı, birinci çavuş, ikinci çavuş ve kâtip olmak üzere 6 zabit ve 15 akçe yevmiyeli 50 neferden müteşekkil Yeniçeri Ocağı'na bağlı ama müstakil teşkilatı olan Tulumbacı Ocağı kurulmuştu. Yangın anında hızla müdahale edebilmeleri için tulumbacılara eski odalarda acemi oğlanları odalarında yer tahsis edilmişti.[717] Sayıları 19 Temmuz 1756'da 150 nefer 6 zabit olmak üzere 156'ya, 1760'ların sonunda 377'ye, daha sonraları 441'e çıkarılmıştı.[718] Tulumbacılar sadece bu ocaktan ibaret kalmamış; bostancılar, topçular, cebeciler,

706 *BOA, D.YNÇ,* 261-279, 297.
707 *Mür'i't- Tevârih,* II, 48.
708 *Âsım Efendi Tarihi,* I, 388.
709 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa,* vrk. 208. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 82, 215.
710 *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye,* vrk. 122.
711 *BOA, HAT.* 9266.
712 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı,* 183.
713 *BOA, C.BLD,* 1725.
714 *BOA, C.BH,* 6861.
715 *Şânî-zâde Târîhi,* II, 855.
716 Bir tulumbacı tayininde Davut Gerçek adı görülmektedir. *BOA, D.YNÇ,* 89-13.
717 *BOA, MAD.d.* 4308, s. 774. *BOA, D.YNÇ,* 60-128 *Târih-i Râşid ve Zeyli,* II, 1292.
718 *BOA, MAD.d.* 10358. s. 4. *BOA, C.BLD,* 3319. *BOA, D.YNÇ,* 267-388. *BOA, D.YNÇ.d.* 34348. *BOA, MAD.d.* 6821, s. 1196. *BOA, C.AS,* 28267.

top arabacıları ve tersanecilere bağlı tulumbacı ocakları kurulmuş, en son 1798 yılında humbaracı ve lağımcı ocaklarına da tulumbacı teşkilatı ilave edilmiştir.[719] Yeniçeri Ocağı'na ait olana, diğerlerinden tefrik için *Tulumbacıyân-ı Ocağ-ı Yeniçeriyân* adı verilmiştir.[720]

İlk teşkilde yevmiyeleri yeniçeri mahlûllerinden verilen ve maaşlarını acemi oğlanlarıyla beraber alan tulumbacı neferleri ayrı yetiştirilmiş ve beraberlerine maaşsız görev yapan mülazımlar verilmiştir. Ölenlerin, görevini terk edenlerin veya sakatlıkları yüzünden çalışamaz duruma gelenlerin yerine tulumbacıbaşının arzıyla mülazımlardan yeniçeri ağası tarafından tayin yapılmış;[721] tulumbacılar terfi ederek sırasıyla çavuş, odabaşı ve kethüdalığa yükselmişlerdir.[722] Yangınları söndürmeye çalışırken neferler bronz, tulumbacıbaşı gümüş kask giymişlerdi.[723] Tulumbacılarla yeniçeriler beraber çalışmaları, neferlerinin tulumbalara aşina olan ve yüksek yevmiyelerden istifade etmek isteyen yeniçerilerden seçilmesi sebebiyle bütünleşmişlerdi. Ama farklı kıyafet giymişlerdi ve tulumbacıların yeniçeriler gibi tozluk takmalarına müsaade edilmemiştir.[724]

İstanbul'da bulunan her ortaya üç tulumbacı görevlendirilmiş,[725] kolluklara bu tulumbacı neferlerinden o muhitte oturanlardan tayin edilmiştir. Ayrıca yeniçeri kışlalarındaki kapılara, kolluklara ve ağa kapısına, küçükten büyüğe *yekta*, *kebir* ve *çifte kebir* adı verilen tulumbalar yerleştirilmiştir.[726] Bunların çalıştırılabilmesi için gece yangın ihtimaline karşı mahalledeki sakalar kırbalarla su hazır bulundururdu.[727] Tulumbalar veya hortumları eskidiğinde tamir edilir, kolluklardaki veya diğer yerlerdeki tulumbalar yangına müdahaleye kifayet etmediğinde büyükleri verilirdi.[728] 1753 yılında bostancılar tulumbacısı Mehmed Ağa, az su bulunan kuyulardan bile su çekebilen bir tulumba icat etmiş, yeniçeri tulumbacıları da bu tulumbayı kullanmıştı.[729] Yangınlarla mücadelede yeniçeriler kanca, kürde, demir

---

719 *BOA, AE.SOSM.III,* 2989. *BOA, C.AS,* 3432, 5601, 23623, 37341. *BOA, C.BH,* 1785. *BOA, C.BLD,* 3319.
720 *BOA, C.AS,* 16293/1-3.
721 *BOA, D.YNÇ,* 86-20, 23. *BOA, D.YNÇ,* 267-223, 229. *BOA, D.YNÇ,* 244-26, 97. *BOA, D.YNÇ,* 90-44, *BOA, D.YNÇ,* 111-35. *BOA, D.YNÇ,* 119-412.
722 *BOA, D.YNÇ,* 111-114, 117, 120, 123.
723 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman,* VII, 323.
724 *Câbî Târihi,* II, 1053.
725 *BOA, MAD.d.* 2439. *BOA, D.YNÇ.d.* 34517, s. 58-61. *BOA, D.YNÇ,* 243-162 163, 164, 165, 166, 167, 168. *BOA, D.YNÇ.d.* 34384. Maaş icmallerinde orta mensupları beraberinde gösterilmekteydi. Ayrıca yeniçeri mahlûllerden terakki verilmekteydi. *BOA, MAD.d.* 6785, s. 5.
726 *BOA, C.BLD,* 370, 1432. *BOA, AE.SABH.I,* 13191. *BOA, SMST.III,* 12960. *BOA, D.YNÇ,* 182. *BOA, C.AS,* 37341, 52075, 53387. *BOA, D.BŞM.d.* 7365.
727 *Buyuruldu Mecmuası,* 145. *BOA, C.BLD,* 496.
728 *BOA, C.AS,* 15034, 16293, 21933, 27549. *BOA, MAD.d.* 2845, s. 2. *BOA, C.BLD,* 622, 918, 2847, 7071, 7571. 4 Eylül 1797'de Bayezid kolluğuna, yekta tulumba yeterli olmadığından çifte kebir tulumba verilmişti. *BOA, C.AS,* 17901.
729 *Hâkim Efendi Tarihi,* 8.

çemberli kürek ve çelikli yangın baltası kullanmış; eskiyen aletlerinin yerine cebehaneden veya diğer teşkilatlardan yenileri temin edilmiştir.[730]

17. yüzyıla kadar yangın söndürmede iyi mücadele solaklık, atlı sekban ve süvariliğe terfi sebebi olarak dikkate alınmış;[731] mücadele sırasında yaralanan ve sakat kalan birçok yeniçeriye yüksek yevmiyeyle emeklilik, bahşiş veya terakki verilmiştir. Kazasker Camisi yanında çıkan yangında çalışırken yüksek yerden düşüp kalçasını kıran 62. cemaatten Mustafa, 2 Kasım 1720'de 2 akçe terakki verilerek 10 akçeyle emekli edilmişti.[732] 1723 yılında serraç kârhanesinde görevli 10. cemaatten Mehmed, yangını söndürmeye çalışırken ölmüş; kardeşi çok borcu olduğunu ve yetimleri bulunduğunu arz ederek yardım isteyince oğlu Osman'a babasının yerine esâmî verilmişti.[733] 3 Eylül 1737 tarihli defterde, Sultan Mehmed Camisi yanında çıkan yangınla mücadele ederken yaralan 38 yeniçeri vardır. Çoğunluğu ayağına mısmar batanlar olmak üzere, ateşe düşüp yüzleri dâhil vücutları yananlar, üzerlerine kereste düşmesiyle yaralananlar, uzuvlarının kemikleri kırılanların her birine 200 akçe bahşiş verildiği yazılıdır.[734] 1737'de yangında mücadele ederken yüzü ve dizlerinden aşağısı yanan 42. bölükten Hasan yevmiyesine 3 akçe terakkiyle emekli edilmişti.[735] 1741'de Hocapaşa'daki yangında 63. cemaatten emekli Abdullah, müdahale ederken bir evin saçağından düşmüş, yeniçeriler tarafından yanmaktan kurtulsa da beli sakatlanmıştı. Onun emekli yevmiyesine 3 akçe terakki verilmişti.[736] 1757'de 41. bölüğün odabaşı Hüseyin, Galata'daki yangının söndürülmesinde çalışırken çöken duvarın altında kalarak başından yaralanmış; henüz iyileşmemişken emekli olma talebi kabul edilmişti.[737] 7 Mayıs 1786'da Galata'da Arap Cami yanında çıkan yangını söndürmeye uğraşan yeniçeri ve tulumbacılar üzerine bir bina çökmüş, ortaçavuşuyla beraber 10'dan fazla yeniçeri ölmüştü.[738]

Yeniçerilerin yangınların çıkmasında veya söndürülmesinde suistimalleri eksik değilken yangın sırasında evleri yağmalamaları sık karşılaşılan durumdu.[739]

---

730 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı,* 183. *BOA, AE, SMST.III,* 1356. 14 Şubat 1759'da yangınlar sırasında kullanılmaz hale gelen balta ve kancaların yerine cebehaneden 400'er adet daha istenmişti. *BOA, C.BLD,* 724. 7 Ocak 1764'te 200 balta ve kanca verilmişti. *BOA, C.BLD,* 6909. 21 Şubat 1767'de yeniçerilere 200 balta verilmişti. *BOA, C.BLD,* 6688. Diğer emirler için bk. *BOA, AE.SMMD.IV,* 868. *BOA, C.AS,* 36173.

731 *BOA, A.MHM.d,* 6, hk. 171, 792. *BOA, D.YNÇ,* 2-183. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 1058.

732 *BOA, D.YNÇ,* 65-5.

733 *BOA, D.YNÇ,* 71-133.

734 *BOA, C.AS,* 54403.

735 *BOA, D.YNÇ,* 143-8.

736 *BOA, D.YNÇ,* 164-156. 1744'te Şimkeşhane'deki yangından kolundan yaralanan ve sakat kalan 42. bölükten Hasan'a emeklilik verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 163-354.

737 *BOA, D.YNÇ,* 234-244.

738 *Taylesanizâde Tarihi,* 148.

739 *Tarih-i Selânikî,* I-II, 416, 604, 739-740. *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı,* 184.

Nisan 1764'te İstanbul'da yangın çıkarmak suçuyla iki yeniçeri Seddülbahir Kalesi'ne kapatılmıştı.[740] 1791'de yangınların artmasından mesul tutulan başyazıcı vekili, yoldaşları fazla olan 31. bölüğe mensup olduğundan azledilemeyince sekbanbaşı yapılarak kısa müddet içinde tesirsiz hale getirilmesi teklif edilmişti.[741]

2.4.5.6. Belediye Hizmetleri

İstanbul'un emniyeti gibi şehrin temizliği, binaların nizamı ve şehrin sükûnetinin sağlanması yeniçeri ağasının mesuliyetindeydi. Ağa bu vazifeleri diğer müesseseler ve idarecilerle irtibatlı ve çoğu zaman beraber olarak yerine getirmiş; bu hususlardaki aksama ve ihmaller, ağanın fermanlarla ikazına sebep olmuştur.

Sokakların çer-çöp ve pislikten temizlenmesi için mahalle görevlileri bulunsa da kolluk çorbacılarının bu işleri denetim yetkisi vardı. Yolların düzenlenmesi, açılan çukurların molozlarla doldurulması, bozulan kaldırımların yeniden döşenmesi yeniçeri ağası eliyle yaptırılmaktaydı.[742] Aralık 1752'de, İstanbul'da hanelerin ve diğer binaların suyollarının tamiri sırasında kaldırımlar söküldüğü ancak sonra yapılmadığından halkın zahmet çektiği ikazıyla yeniçeri ağasından bu işle meşgul olması ve su nazırı eliyle kaldırımları yaptırması istenmişti.[743] 1797'de Eyüp'te kaldırımların teftişi ve bozulan yerlerin yapılması ağadan istenmiş;[744] Nisan 1803'te kaldırımları yenilemesi için yeniçeri ağasına para verilmişti.[745]

İstanbul'a su sağlayan kemerler ve su yollarında yeniçeriler çalışmaktaydı.[746] Bundan başka suyun düzgün taksiminden yeniçeri ağası mesuldü. Haziran 1759'da İstanbul'da evlerine gizlice su aldıkları için bazı mahallere suyun ulaşmasına mâni olanların yakalanması ağa ve su nazırından istenmişti.[747]

Tabakhaneler hem temizlikleri hem de çalışanlarından kaynaklı bazı durumlar sebebiyle dikkat edilen yerlerdi. Mart 1728'de tabakhanelerin düzeniyle alakalı ağaya verilen emirde buralarda bulunan kuyuların halkın emniyetini ihmal etmeyecek şekilde tutulması istenmişti.[748] Ağustos 1753'te Yedikule dışında bulunan tabakhanelerde çalışanlardan bazı suçlara karışanların çıkarılarak yerlerine düzgün insanlar yerleştirilmesi ağaya emredilmiş, ondan lonca idarecileriyle iş

740 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 313.

741 İ. HakkıUzunçarşılı, "Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi", *Belleten*, XXXVII, 158, 612.

742 *Buyuruldu Mecmuası*, 147-148. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 350.

743 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1390.

744 *BOA, AE, SSLM.III*, 20600.

745 *BOA, C.BLD*, 1763.

746 Bunlar seferden muaflar kısmında bu görevliler gösterilecektir.

747 *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 209.

748 *BOA, A.MHM.d*, 134, hk. 1237.

birliği içinde meseleyi halletmesi istenmişti.[749] Temmuz 1749'da ise ağadan, çeşme binası inşaatında çalışan amelelerin etrafa verdikleri rahatsızlığa mâni olması istenmişti.[750]

İstanbul'daki iskân düzeninin bozulması halinde müdahale görevi, yeniçeri ağasına verilebilmekteydi. Haziran 1727'de, Yeni Cami yanındaki Balıkpazarı etrafında Yahudi hanelerinin çoğaldığı ve bunların camiye rahatsızlık verdiği bildirilerek onların buradan kaldırılıp Yahudi mahallelerine gönderilmeleri İstanbul kadısıyla beraber yeniçeri ağasına emredilmişti.[751] Ağustos 1751'de, herhalde o sırada çıkan yangına sebep olduklarından Fatih Cami civarında olan ve bir kısmı yangında yanan, Kıptilere ait odaların boşaltılması ve burada ikamet edenlerin Edirnekapı'da sakin oldukları yerlere taşınması istenmişti.[752] Kıptilerin Süleymaniye etrafında oturmaları yasakken on seneden fazladır Karaman ve Dülgerzâde mahallesine yerleşip halkı rahatsız ettikleri şikâyeti üzerine Ocak 1763'te onların Edirnekapı'da oturdukları mahallelere sürülmeleri ağaya yazılmıştı.[753] İstanbul surlarının iç ve dış taraflarında dört zira yol olmak üzere boşluk bırakılması kanunken ihlal edilip bitişik evler inşa edildiğinden, Temmuz 1724'te bunların yıkılması ağa, kadı ve şehremininden istenmişti.[754] Mayıs 1725'te ise kadı ve mimarbaşıyla beraber ağaya yazılan emirde, İstanbul'da yeni yapılacak dükkân, han, mahzen ve bekâr evlerinin kargirden inşa edilmesi emrinin uygulanmasının sağlanması istenmişti.[755] Temmuz 1735'te, İstanbul'a gelen bekârların fazlalığının et ve zahire hususunda sıkıntıya sebep olduğunun anlatıldığı bir emirde ağa ve diğer idarecilere, İstanbul'a göçü azaltmak için yeni bekâr hanlarının yapılmasına müsaade etmemeleri bildirilmişti.[756] Sinagog ve kiliselerin tamirine ruhsat verildiğinde, rahatsız edilmemeleri ve para talep edilmemesi için tedbir almak da yeniçeri ağasının mesuliyetindeydi.[757]

İçki içilen ve fuhuş yapılan yerler ocak aracılığıyla denetlenir, gizli çalıştırılan meyhane ve genelevlerin tespiti ve kapatılması ağadan kapatması istenirdi.[758] Cuma kılınan şehirlerde içki bulundurulamayacağı kaidesi gereği[759] İstanbul'da içki sokulması ve satışı yasaktı. Bu yasağa uyulması kolluklar yoluyla sağlan-

749 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 2007.
750 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 311.
751 *BOA, A.MHM.d,* 134, hk. 396.
752 *BOA, AMHM.d,* 155, hk. 315.
753 *BOA, A.MHM.d,* 163, hk. 34.
754 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 274.
755 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 1020.
756 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 12.
757 *BOA, A.MHM.d.* 217, hk. 205. *BOA, A.MHM.d.* 222, hk. 78.
758 *BOA, A.AHK.İS.d.* 3, 135.
759 Ahmet Refik Altınay, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, 49-50.

makta; İstanbul tarafındaki müstemen ve müsellem, patrik, divan tercümanları, tabipler gibi şahısların tüketecekleri içkiyi evlerine taşımalarına müsaade edilmekteydi. Belirlenen miktar içkiye divanda her kişi için ayrı alınan bir kararla müsaade edilir, izni ve miktarı gösteren vesika verilirdi. Bu kâğıt olmadan İstanbul tarafına içki sokamazlardı. Her müsaade edildiğinde kollukların içki götürecek kişilere mâni olmaması için yeniçeri ağasına bilgi verilirdi.[760] Yasağa uymayıp gemilerle getirilen içkilerin gizlice açılan meyhanelerde satışına mâni olunması da kollukların görevlerindendi. Temmuz 1747'de böyle bir teftiş için yeniçeri ağasına emir verilmişti.[761] İstanbul'a üzüm getiren gemiler de sıkı teftişe tabiydi. Akdeniz ve İzmit sahillerinden Üsküdar ve Kadıköy'e gelen üzümün Müslümanların ihtiyacı için manavlara verilmesini sağlaması ve içki üretimi için gayrimüslimlere satılmasına mâni olması ağaya sıkça verilen emirlerden biriydi.[762]

2.4.5.7. Çarşı-Pazar Nizamı ve İskelelerin Teftişi

İstanbul'da çarşı-pazarların nizamı, fiyatların ve lonca düzenine aykırı işyeri açmanın teftişi gibi hususların çoğu ocak ve ağa vasıtasıyla sağlanır; ayrıca ocak, şehrin ihtiyacı olan madde ve malzemelerin temini ve taksiminde faal şekilde kullanılırdı. Teftiş Boğazlar, Marmara ve Karadeniz kıyılarına kadar genişlemekteydi. Bu vazifelerin çoğu da yine kadı, bostancıbaşı ve loncalarla ittifaken yerine getirilmiştir.

Yeniçeri ağası sadrazam yahut kadıyla beraber narh teftişi yapar; çardak kolluğu ise İstanbul kadısı fiyat ve tartı aletleri teftişini yaptığında ona eşlik ederdi.[763] Sürekli görev yapan 56. bölüğe mensup başyasakçının vazifesi, zahire düzeni ve zahire taşıyan gemi-kayıkların teftişiydi.[764] Ağanın kayığından da mesul olan başyasakçının kollukta kendine ait bir odası ve nezaretinde hapishane vardı.[765]

Yeniçeri ağası celeplerin nazırıydı. Celepler meselelerini onun vasıtasıyla hallederdi. İstanbul koyun kasapları kethüdası ise ağa tarafından azl ve tayin edilirdi.[766] Temmuz 1730'da, Anadolu'da koyun pahalı olduğundan celeplerin İstanbul'da satmak yerine hayvanları o tarafa sevk etmeleri, hayvan temininde sı-

760 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 13. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 65, 529. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 380, 1407. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 146, 165, 871. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 380, 1407. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 165, 645, 871. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1639, 1864.

761 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk.65, 529.

762 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 809. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1290. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 377, 1160. *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 468.

763 *TSMA, E.* 797/39. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 380. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 319.

764 *BOA, AE.SMST.III,* 4321. *Said B. Halil İbrahim'in "Tarih-i Sefer-i Rusya" Adlı Eseri* (haz. Abdullah Altun), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2006, 171.

765 *BOA, C.ZB,* 3521. *Taylesanizâde Tarihi,* 101. *Câbî Târihi,* II, 802.

766 *BOA, AE. SMMD.IV,* 3061.

kıntı çeken kasapların şikâyetine yol açmış; yeniçeri ağasından tedbir alması ve *nazırları* olarak meseleyle ilgilenmesi istenmişti.[767] 1764 yılında, ölen kasaplardan alacaklarını tahsil edemeyen celepler, nazırları ağa vasıtasıyla tahsilini talep etmişlerdi.[768] Rumeli'den getirilen koyun, kuzu ve keçiler Karaahmedli adlı köyde toplanıp burada ocak yetkilileri ve lonca idaresi eliyle kasap ve çarıkçı esnafına taksim edilirken, buraya ulaşmadan hayvanları celeplerin ellerinden alıp nizamı bozanlara müdahale etmesi Ağustos 1764'te ağadan istenmişti.[769]

1753 yılında, loncalarından mesul olduğu hamalların düzeniyle alakalı yeniçeri ağasına teftiş emri verilmiş; arka, sırık ve at hamallarının sayımı ocak kâtipleri tarafından yapılmış, müsaadesiz çalışanlar ve kaidelere uymayanlar yakalanarak İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı.[770]

Hem ağa hem de kapılardaki kolluklar, İstanbul'a gelen yiyecek ve yakacak maddelerini denetler, belirlenmiş fiyatlardan satılmaları için müdahale ederdi. Zaman zaman ocaktan bir görevli gönderilerek iskelelerdeki odun gemileri teftiş edilirdi.[771] Eylül 1727'de İstanbul kapılarında kolluk bekleyen çorbacılara, getirilen odunun çekisinin 25 akçeden fazla satılmaması için denetim yapmaları emredilmişti.[772] Pahalı olduğu için gemilerin odun yerine İstanbul'a kereste getirmesinin yakacak sıkıntısına sebep olduğunun gösterildiği Ekim 1727 tarihli bir emirle, kulkethüdası dâhil gemi sahipleri ve reislerinden en az iki sefer odun getirmeleri istenmiş, uymayanlarının gemilerinin tersaneye çekileceği tehdidi bildirilmişti. Teftişi görevi ise ocağa yüklenmişti.[773] Nisan 1729 tarihinde yeniçeri ağası Hasan Ağa'ya verilen emirde, Tekfurdağı ve çevresinden İstanbul'a getirilen zahirenin kayıklarla Boğaziçi'ne götürüldüğü ve buradan karaya çıkarılıp develerle uzak bölgelere taşındıktan sonra yabancılara satıldığı tespit edildiğinden mâni olunması için kapıcıbaşılar görevlendirildiği bildirilmiş, kendisinden bütün gemi reislerinin zahirelerini kapana getirmelerini sağlaması ve kayıklarını denetlemesi istenmişti.[774] Haziran 1755'te, yangınlar sebebiyle ihtiyacı artan kerestenin fiyatı yükselince Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli tarafından gelen gemilere odun yüklememeleri emrine uymayan gemileri teftişi istenmişti.[775] Şubat 1766'da, İstanbul'dan aldık-

767 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 344.
768 *BOA, D.YNÇ*, 267-196.
769 *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 102.
770 *BOA, AE, SMHD.I*, 16498.
771 *Buyuruldu Mecmuası*, 123.
772 *Buyuruldu Mecmuası*, 121, 124-125.
773 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 698.
774 *BOA, A.MHM.d*, 135, hk. 1148.
775 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 325. Mart 1757'de ise kerestenin belirlenen fiyattan ihtiyacı olanlara dağıtımın yapılmasının sağlanması ve yüksek fiyattan satışına mâni olunması kadıyla beraber yeniçeri ➡

ları pirinç, kahve ve diğer hububatı Anadolu ve Rumeli'ye satmak üzere götüren tüccar ve gemi reislerine mâni olunması için kapılardaki kolluklara, kapıcılara ve kol kayıklarına tembih etmesi yeniçeri ağasından istenmişti.[776]

Görevleri sırasında kollukların yersiz muameleleri de olmuştu. Mesela eski saraya her gün on iki kuzu getiren çiftçilere müdahale eden kollukların uyarılması 31 Ocak 1757'de ağadan istenmişti.[777]

Esnaf düzeninin muhafazası, kayıtsız çalışma, gedik kaidesine uymayarak işyeri açılmasının meni ve haksız rekabetin önüne geçilmesi hususlarında yeniçeriler de kullanılmaktaydı. Müdahaleler daha çok loncaların şikâyetleri üzerine verilen emirlerle yapılmaktaydı. Sadece kadınlar tarafından açılan dükkânlarda satılan yağlık, makrame, uçkur gibi mamullerin erkekler tarafından da satılmaya başladığı ve kadınların burada erkeklerle münasebet kurdukları şikâyeti üzerine Ağustos 1735'te kadı ve yeniçeri ağasından bu şekilde çalışan dükkânların kapatılması ve bahsedilen işlerin kadınlara mahsus hale getirilmesi istenmişti.[778] Temmuz 1743'te kasaplar, koltukçuların aralarına karışıp ucuz et satarak kendilerini mağdur ettiklerinden şikâyetçi olmuşlardı. İstanbul kadısı, kasap loncası idarecileri ve koltukçu esnafı temsilcilerinin katılımıyla yeniçeri ağası divanında görüşme yapılmış ve et satış fiyatları hususunda anlaşmışlardı.[779] Yeniçeri ağasına Kasım 1750'de, esir pazarı dışında esir satışına müsaade etmemesi,[780] Ekim 1752'de ise esir pazarındaki usulsüzlüklere ve tüccarın kurallara uymadan satış yapmasına mâni olması emredilmişti.[781] Ekim 1753 tarihli bir emirde, dökmeci esnafının gediklerinin belli olduğu, bu meslekle meşgul olmak için ustalar yanında yetişenlere lonca idaresince verilen müsaadenin gerektiği ve izinsiz yapanlara mâni olmanın yeniçeri ağasının vazifesi olduğu anlatılarak ondan Galata, Üsküdar ve İstanbul'da kaideye uymayarak gizlice ocak kurup üretim yapan zimmilerin tespiti istenmişti.[782] İstanbul'daki bazı fırınların, diğer semtlere sepet, tabla ve

---

ağasından istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 248. Istabl-ı Âmire'ye Mudanya, Kartal ve o civardan saman taşıyan gemiler, yüklerini başkalarına sattığından bostancıbaşıyla beraber ağadan Mart 1767'de müdahale etmesi istenmişti. *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 393.

776 *Buyuruldu Mecmuası,* 99.

777 *BOA, D.YNÇ,* 232-182.

778 *BOA, AE.SMHD.I,* 5287.

779 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 206.

780 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1521.

781 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1248.

782 *BOA, A.AHK.İS. d.* 1, s. 66. Nisan 1753'te, at pazarında bazı tüccarların İstanbul'a getirilen hayvanların satıcılarını Büyükçekmece ve Silivri gibi yerlerde karşılayıp zorla ucuza aldıkları, hem pazarın nizamına hem de at tüccarların işlerinin bozulmasına sebep olduklarından yeniçeri ağasına teftiş ederek mâni olması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1700. Temmuz 1759'da kadı ve bostancıbaşıyla beraber yeniçeri ağasından, Üsküdar köylerinde meyve ve sebze yetiştirip pazara getiren çiftçilerin ➜

arabalarla ekmek gönderip sattırdıkları şikâyeti üzerine Ekim 1765'te ağaya duruma mâni olmasına ilişkin bir emir yazılmıştı.[783] 1770'lere ait bir kayıtta, Odunkapı'da barut ve kurşun satan dükkânlarda iki okkadan fazla barut bulunmaması ve akşamları bunların Kasımpaşa'ya sevki emrine uyulup uyulmadığının teftişi;[784] 17 Nisan 1797'de, yasağa uymayarak barut işleyenleri yakalaması yeniçeri ağasından istenmişti.[785]

İstanbul'daki ulaşım ve nakliye nizamının sağlanması ve bu hizmetlerde kullanılan vasıtaların sayılarının ve şekillerinin teftişi ocağın uhdesindeydi. Ulaşım için altmış altı koçu arabasına müsaade verilmişken çok sayıda ruhsatsız işletilen arabaların kalabalıklaştırdığı cadde ve sokaklarda atlı yahut yaya yürüyenlere çarpılıp zarar verildiğinin anlatıldığı Aralık 1743 tarihli bir emirde, belirlenen sayıda arabanın çalışmasının sağlanması yeniçeri ağasından istenmişti.[786] Ancak durum sürekli ihlal edildiğinden sonrasında benzer emirler verildiği gibi sayının altmış dokuza çıktığı Ağustos 1765'te kaçak şekilde çalışanların yakalanması emri verilmişti.[787] Temmuz 1751'de, Karadeniz'den donyağı getiren kayıkların tezyin edilmesine (yaldızlı yapılmasına) ve devlet adamlarına ait kayıkların da fazla süslü olmasına mâni olunması; süslemeyle meşgul olanların ikaz edilmesi yeniçeri ağası ve bostancıbaşıdan istenmişti.[788] Yük taşıyan beygirlere fazla yüklenmemesi, dönüşlerinde üstlerine binilmemesi için semerlerine çivi çakılması ve sürücülerin eziyet edecek şekilde hayvanları sürmemesi şeklinde daha önce yapılan düzenlemelerin ihmal edilmesi üzerine 20 Haziran 1765'te yeniçeri ağasından, kolluklar aracılığıyla buna aykırı davrananları yakalaması ve gerekli cezaları vermesi istenmişti. Aynı tarihte ayrıca, hamallar için belirlenen sayıya uyulmayıp daha fazla kişinin çalıştığının, bazılarının sürekli huzursuzluk çıkardığının tespit edildiği bildirilerek ağaya kethüdaları yardımıyla hamalları düzene sokması emri gönderilmişti. İstanbul arka ve at sakalarının belirlenen derecede su taşıma ve sadece damga emini tarafından damgalanmış kırbaları kullanma kurallarına riayet etmediği tespit edildiğinden 17 Ağustos 1765'te yeniçeri ağasından, her semtin kolluk

ellerinden zorla ucuza alıp satanlara bu bölgedeki vazifeliler aracılığıyla müdahale etmeleri istenmişti. *BOA, A.AHK.IS.d.* 5, s. 100.

783 *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 252.

784 *BOA, A.AMD,* 17-225.

785 *İstanbul Kadılığı 76 Numaralı Emir Ferman Defteri (1211-1217)* (haz. Hasan Çağlar), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 1993, 22. Ekim 1808'de çorbacı esnafı, işkembe ve şirdan çorbalarının satışı kendilerine mahsusken diğer lokantaların da izin çıkarıp satış yapmasını iptal ettirmek için sadrazam divanını toplattırmışlar, kadı ve yeniçeri ağası da divana toplantıya çağrılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 228, hk. 23.

786 *BOA, A.AHK.İS.d.* 1, s. 172.

787 *BOA, A.AHK.İS.d.* 7 s. 231, 233.

788 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 258.

çorbacılarınca bütün arka ve at sakalarının yüklerinin ölçülmesi ve kırbalarının damgalı olup olmadığının teftiş edilmesi istenmişti.[789]

Gayrimüslimlerin İstanbul'da atla dolaşmaları yasak olduğundan muafiyet verilen zimmilere kollukların dokunmaması için emirler verilmişti.[790]

Ağustos 1765 tarihli bir emirde, mahalle ve çarşı bekçilerinin kefilsiz ve tanınmayan kişilerden tayin edilmesi yüzünden çarşı ve dükkânlarda hırsızlık ve yangınların arttığı gösterilerek yeniçeri ağasından, teşkilatlarıyla beraber bütün bekçileri yoklayıp ehliyetli olanları defterlere kaydetmesi ve diğerlerinin vazifesine son vermesi istenmişti.[791]

2.4.5.8. Yiyecek, Yakacak ve Kereste Temini

Payitaht idaresinin en mühim işlerinden biri İstanbul'un yiyecek ve yakacak maddelerini temin etmekti. Yeniçeri ağası, sarayların odununun temini ve nakli hususunda, Acemi Ocağı ve İstanbul Ağa'sının amiri olmak hasebiyle baş sorumluydu.[792] Yeniçeri Ocağı'nın bütün İstanbul'un yakacak ve yiyecek ihtiyacının temini hususunda da bazı görevleri vardı. Daha evvel mutat olmayan şekilde görevlendirmeler varken 18. yüzyıldan itibaren ocak görevlileri bu vazifede oldukça fazla kullanılmıştır. Görevlendirmeler İstanbul çevresindeki yakın bölgelere olduğu gibi zahire hususunda Tuna sahilleri ve Eflak gibi uzak muhitleri de kapsamaktaydı. Tabii ocağın kullanılmasının önemli bir sebebi, tedarik muhitlerinde daha fazla yeniçerilerin olmak üzere bütün askerî zümrenin müdahalesine mâni olunmasıydı.[793]

İstanbul halkının yakacak maddesinden biri olan kömür Uzuncaabad, Tatarpazarı ve Filibe ahalisinin Istranca Dağları'nda kestikleri odunlardan yapılmakta ve bu ahalice İstanbul'a gelmek üzere Rumeli'nin Karadeniz tarafındaki iskelelerden kalkan gemilere satılmaktaydı. Buradaki bir karışıklık veya işlere müdahale, İstanbul yakacağında kıtlığa sebep olmaktaydı. Üreticilerin mamullerini gemilere satma hakları bulunmaktayken muhtekirler kömürü cebren onların ellerinden almakta, yüksek fiyatla satmakta yahut ambarlarda saklamaktaydı. Buna mâni olmak için hemen her yıl Yeniçeri Ocağı'ndan bir ağa, maiyetiyle buraya gönderilirdi.[794]

789 *Buyuruldu Mecmuası*, 132-133.
790 *BOA, A.AHK.İS. d.* 1, s. 76.
791 *Buyuruldu Mecmuası*, 134-135.
792 *BOA, C.SM*, 8997. *BOA, A.MHM.d*, 176, hk. 352, 905.
793 Kasım 1753'te Akçaşehir'de serdar İstanbul'a odun getiren gemilerden para talep ederek gemilerin çalışmasına mâni olduğundan ikaz edilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 156, hk. 107. 1769'da Sakarya iskelelerine odun getirilmesine mâni olan 75. cemaatten Tekelioğlu İsmail adlı yeniçerinin yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi için çavuş gönderilmişti. Ama o firar etmeyi başarmıştı. *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 107. Ayrıca bk. *BOA, A. KLB.d.* 14, s. 46.
794 *BOA, A.MHM.d*, 160, hk. 245. *BOA, A.MHM.d*, 154, hk. 1684. *BOA, A.MHM.d*, 166, hk. 290. *BOA, A.MHM.d*, 162, hk. 928.

Odun ihtiyacı ise Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli kıyılarındaki muhitlerden temin edilirdi. Anadolu tarafındaki Yoros, Şile, Karasu ve Kandıra'dan Bartın'a kadar olan bölgeden ve Rumeli tarafında kesilen odun yirmi iskeleden İstanbul'a nakledilirdi.[795] Buraların ahalileri aynen kömürde olduğu gibi odunları kendileri kesip iskelelere hayvanlarıyla nakleder ve İstanbul'a gönderilmek üzere gemilere satardı. Ancak sürekli ahalinin odun kesmesine mâni olanlar çıkmış; subaşılar balta hakkı, kefillik adlarında para talep etmiş ve beygirlerine el koymuştu. Odun işini ele geçirme derdinde olan Lazlar da reayanın çalışmasına mâni olmuştu. Bunlardan başka reayanın getirdiği odunları ellerinden alıp gemilere satmalarına mâni olan muhtekirler vardı. Bu tür müdahaleleri ortadan kaldırmak ve odunların İstanbul'a ulaştırılmasında bir aksama olmasının önüne geçmek için her yıl mart aylarında Yeniçeri Ocağı'ndan daha çok turnacıbaşı ve haseki rütbesinde olmak üzere ağalar görevlendirilir ayrıca bunalara yardım edilmesi hususunda bölge idarecilerine emirler verilirdi.[796] Ocak görevlilerinin emirlere itaat etmeyenleri yakalayıp dizdarlara teslim etme yetkisi de vardı.[797]

Odunla alakalı diğer bir sıkıntı, İstanbul'daki yangınlar sebebiyle kereste ihtiyacının fazla ve dolayısıyla fiyatının yüksek olması sebebiyle odun nakletmekle mükellef gemilerin kereste getirmek istemesiydi. Bunun düzene koyulması için emirler verilmiş,[798] gerektiğinde kereste ve odun işine ocaktan ayrı turnacıbaşılar görevlendirilmişti.[799]

İstanbul'daki tersanede imal edilecek gemiler için lazım olan kereste İzmit gibi yakın yerlerden temin edildiği için buralardaki zabit ve serdarlara bu işle alakalı emir verilmekteyken gerektiğinde ocaktan görevliler de gönderilmekteydi.[800] İnşa edilecek gemiler için lazım kerestenin Kaz Dağları'ndan kesilmesi ve naklinde mesele çıkaranlar için Kasım 1734'te ocaktan bir görevli gönderilmişti.[801] Özellikle Tahta, tersanenin karaağaç ihtiyacının karşılanması için ehemmiyetli bir yerdi. Hem ocaktan gönderilen görevliler hem de buranın serdarı vasıtasıyla kereste temin edilmekteydi.[802]

---

795 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1374. *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 650. *BOA, A.MHM.d,* 162, hk. 942.

796 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1572. *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 312, 316. *BOA, A.MHM.d,* 162, hk. 942. *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 356, 504, 597, 768. *BOA, A.MHM.d,* 166, hk. 295. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 249, 251, 377. *BOA, A.MHM.d.* 201, hk. 437-438. *BOA, A.MHM.d,* 202, hk. 1017. *BOA, A.MHM.d.* 210, hk. 81-82. *BOA, A.MHM.d,* 220, hk. 174.

797 *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 650.

798 Mesela 1756'da yangınların etkisiyle odun ve kereste nakline düzen vermek için Anadolu sahilinden gelecek gemilere iki nöbet odun bir nöbet kereste yüklenmesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 205, 271.

799 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 195, 197.

800 *BOA, C.BH,* 11610.

801 *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 194.

802 *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 58. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 850. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 965.

Yakacak hususunda olduğu gibi zahire, meyve ve sebze naklinde sıkıntı çıktığında meselenin halli için ocak ağaları kullanılmaktaydı. İzmit'ten buğday, arpa ve diğer zahirelerin İstanbul'a getirilmesi için birçok kez emir verildiği halde Serraçzâde Hacı Mehmed adlı kişinin mâni olması yüzünden Nisan 1740'ta yeniçeri ocağından bir görevli gönderilmiş ve ondan, Serraçzâde ve diğer muhtekirlerin ne kadar zahiresi varsa ambarları gezip İstanbul'a sevk etmesi istenmişti. Mayıs 1740'ta küçükçavuş vekili Osman Çavuş Mihaliç, Manyas, Edremit, Ayezmend, Bandırma, Bergama, Soma, Aydıncık ve diğer bazı kazalardan İstanbul'a zahire tedariki için görevlendirilmişti.[803] İstanbul'un *zahire ambarı / kileri* mahiyetindeki Tuna sahillerinden her sene zahire sıkıntısız ve vaktinde gelirken 1747'de gecikme yaşanmıştı. Yapılan tahkikatta meselenin, Kili ve İsmail taraflarına gelen zahirelere muhtekirlerin el koyması veya yüksek bedelle satın alması yüzünden, bu işe memur on altı gemi reisinin yükleyecek zahire bulamamasından kaynaklandığı anlaşılmıştı. Bu işi tertip edenler yeniçeri olduğundan ocaktan bir ağa gönderilmişti.[804] Ekim 1750'de Pravadi ve Babadağı taraflarında iskelelere zahire getirenlerin yollarını kesen ve ürünlerini ellerinden alan yeniçerilerin defi için o taraflara görevli olarak giden Mehmed Çavuş'a emir verilmişti.[805] Temmuz 1764'te eski İbrail zabiti turnacıbaşı İbrahim Ağa'ya, Eflak ve Kara Eflak'a giren ve buranın nizamını bozan eşkıyalara mâni olma görevi verilmişti.[806] 1794'te Eski Şam ağası turnacıbaşı Mehmed Ağa otuz altı kazadan Alçaklar İskelesi'ne gelecek zahirenin nizamına görevlendirilmiş, işini iyi yapması mukabilinde saksoncubaşılık payesi vadedilmişti.[807]

Emniyeti ilgilendirmesi yanında İstanbul'a iaşe yetirmeyi düşünen idare, ocağa ve ağaya taşradan gelenlere mâni olma vazifesini de yüklemiş; İstanbul'a fazla kişinin sokulmaması için sık sık emirler vermişti.[808] Mesela Nisan 1744'te ağadan, İstanbul'a yolcu getirilmesi yasağına uymayıp Trabzon'dan kaçak yolcu ve esir getiren, gemisine aldığı 500-600 yolcuyu İstanbul'a varmadan indiren ve kayıklarla denizden, Tokat ve Akbaba gibi köylerden şehre sokan Kara Ali adlı bir reise müdahale etmesi istenmişti.[809] Savaş dolayısıyla İstanbul'da işsiz güçsüzlerin artışına müdahale etmeleri, 1791'de sekbanbaşı ve diğer ocakların ağalarından istenmişti.[810]

---

803 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 489, 544, 573.
804 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 448.
805 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1464.
806 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 93.
807 *BOA, A.MHM.d,* 201, hk. 148.
808 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 855. *18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası,* 154. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 775.
809 *TSMA, E.* 720/16.
810 *BOA, A.MHM.d.* 198, s. 4.

2.4.5.9. Avcılık, Dağ ve Ormanların Muhafazası

Ocakta sürekli İstanbul'a kayıtlı, avcı olarak görev yapan bir orta vardı. Önceleri bu orta cemaatlerden seçilirdi ki 1548 ve 1561 yılında avcı/serşikarî ortası 23. cemaatti.[811] Daha sonra bu vazife sekbanbaşının idaresinde olmak üzere 33. sekban bölüğüne devredilmiştir. Sonrasında hep avcı ortası olarak kalan 33. sekbanların, Istranca Dağları'nı kaçak avcılar ve eşkıyalardan muhafaza ve burada avlanma görevi vardı. 33. sekbanlar her yıl bahar aylarında bayrak ve kazanıyla beraber çorbacının veya vekilinin emrinde Istranca Dağları'na gider, güzleri dönerdi.[812] Dönüş vakitlerinde çevre kadıları onların görevlerini eksiksiz yaptıklarına ilişkin evrak düzenlerdi.[813] Avladıkları geyik ve diğer av hayvanlarının etlerinden pastırma yaparak saraya ve sadrazam dairesine verirler; karşılığında hediye ve bahşişler alırlardı.[814] Evliya Çelebi, onların avlarının etlerini Yeniköy'e getirip pastırma yaptıklarını, Hacı Ömer Hanesi adlı bir yerin önünde terbiye ettiklerini yazmıştır.[815] Gerektiğinde orta neferlerine ilave görevler de verilirdi. Mayıs 1748'de Midye ve çevresinde eşkıya türediğinde orta neferlerinden birine çorbacı vekilliği verilerek bazı neferlerle buranın emniyetini sağlamakla görevlendirilmişti.[816] Mart 1800'de Dağlı eşkıyasıyla mücadele edebilmeleri için ortanın mevcudu artırılmış, sonrasında bu hususla alakalı kendilerine emirler verilmişti.[817]

Ocakta 33. sekban ortasından başka, değişik ortalara birer ikişer sayıda *avcı* olarak kayıtlı yeniçerilerden oluşturulmuş bir birlik (*avcı birliği*) vardı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da bu birlik müstakil oda olarak gösterilmiş ise de[818] sonrasında bahsedildiği üzere İstanbul'a kayıtlı avcı neferlerinden müteşekkil hale gelmiştir. Birlik, hizmetinden memnun kalınmadığında değiştirilebilen bir avcıbaşı emrindeydi. Kendilerine mahsus bayrakları vardı[819] ve Istranca'da Çardak denilen bir mahalde ikamet ederlerdi. Ayrıca mirî koruların olduğu Vize, Çatalca ve Midye taraflarındaki dağlar da muhafazalarına verilmişti. Yakaladıkları eşkıya, kaçak

811 *BOA, MAD.d.* 12872. 1526 yılı defterinde avcı ortası yoktu. 33. sekbanlar için sekbanân-ı Rum kaydı düşülmüştü. *TSMA.D* 736, s. 61. Eğer bu orta avcı ortası idiyse bir müddet değiştilmişti ve sonra tekrar 33. sekbanlara verilmişti.

812 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 841, 843. *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 311. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1493. *BOA, A.MHM. d.* 200, hk. 496.

813 *BOA, C.DH,* 44.

814 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 140. *BOA, A.d.* 358, s. 131. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 639.

815 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I, 269.

816 *BOA, A.MHM.d,* 153, hk.1035.

817 *BOA, A.MHM.d.* 210, hk. 326. *BOA, A.MHM.d.* 214, hk. 86.

818 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 194.

819 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1217, 1685. *BOA, A.MHM.d,* 160, hk.796. *BOA, A.MHM.d,* 165, hk. 496.

avcı ve diğer suçluları canlı veya ölü olarak İstanbul'a gönderirlerdi.[820] Avcıların görevleri başında olup olmadıklarını kadılar takip eder ve merkeze bildirilirdi.[821]

Zamanla avcılar görev yerlerinde durmamış, vazifelerini ihmal etmiş, İstanbul'da veya memleketlerinde kendi işleriyle meşgul olmuşlardı. Sahipsiz kalan Çardak ise harabeye dönmüştü. Temmuz 1729'da avcılara yeniden bir nizam verilmiş, o tarihte defterde kayıtlı 128 avcının, avcıbaşı emrinde tamir edilen Çardak'ta bulunmaları emredilmiş; emre uymayanların avcılıkları kaldırılarak yerlerine yenileri yazılmıştı.[822] Sonraki dönemde sayıları 100'ün altına düşürülse de görevlerine aynı şekilde devam etmişler;[823] İstanbul'a gönderilen odun, kömür ve kerestenin nakline nezaret etmeye de mükellef tutulmuşlardı.[824] 1790'larda dağlı eşkıyası görev mahallerine gelince kendilerinden çevre kazalardaki yeniçerilerle beraber onlarla mücadele etmeleri istenmişti.[825]

Orta ve birlik halinde faaliyette bulunanlardan başka, İstanbul ve çevresindeki dağları ve koruları muhafazayla görevli, tek başlarına veya birkaç kişi beraber görevlendirilmiş korucular vardı. Önceleri sekbanlara mahsus bu görevler sonraları dağ korucularına kalmıştı. Bununla beraber korucuların idareleri ve kayıtlarından sekbanbaşı mesul olmaya devam etmiştir.[826] Kayıtlara göre dağ korucuları İstanbul etrafındaki korulardan başka, Biga, Gemlik, Bursa, İzmit, Vize, Saray, Midye, Pınarhisar, Lâpseki, Kırkkilise, Hasköy, Uzunköprü, Gümülcine, Dimetoka, Karaferye, Yanbolu ve Tanrı Dağları'nda bulunur; buralardaki mirî ormanları, özellikle gemi yapımı için kereste tedarik edilen mahalleri muhafaza ederlerdi.[827]

820 Mart 1769 tarihinde de yeni tayin edilen avcıbaşından kendilerine mahsus mekânı terk etmemesi, yakaladıkları eşkıya ve haydutları İstanbul'a göndermesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 166, hk. 292. Ayrıca bk. *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 10. 1812 yılında avcıların öldürdüğü haydutların kesik başlarını İstanbul'a getirenlere mükâfatlar verilmişti. *BOA, A.d.* 358, s. 84, 117.

821 *BOA, C.ZB*, 1858.

822 *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 1344. *BOA, D.YNÇ*, 97-62.

823 *BOA, MAD.d.* 6686, s. 329. *BOA, MAD.d.* 6680, s. 983.

824 *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 22, 245. *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 112. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1685. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1044.

825 *BOA, A.MHM.d,* 200, hk. 701.

826 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 213. 1550 ve sonrası yıllara ait kayıtlarda korucularla alakalı sekbanbaşının arzları mevcuttur. *BOA, KK.d.* 210, s. 51.

827 *BOA, A.MHM.d.* 19, hk. 248. *BOA, A.MHM.d,* 21, hk. 682. *BOA, A.MHM.d,* 29, hk. 40. *BOA, A.MHM.d,* 39, hk. 164. *BOA, A.MHM.d,* 85, hk. 639. *BOA, A..MHM.d.* 88, hk 137. *BOA, A.MHM.d,* 91, hk. 281. *BOA, D.YNÇ*, 294-186.

2.5. MUHAFIZ YENİÇERİLER

2.5.1. Serhat Kaleleri

Yeniçerilerin en eski görevlerinden biri, üç sene müddetle kale muhafızlığıydı.[828] Kalelere gönderilenlere *nevbetçi kullar* denilirken nöbetçilik, yeniçeriler arasında *kaleye / muhafazaya kapanma* olarak adlandırılırdı.[829] Bu görevlendirme, şekil değiştirse de ocağın kaldırılışına kadar var olmuştur.

Nöbetçiliğin ne zaman ve ne şekilde başladığı hususu sarih değildir. 15. yüzyılın ortasına kadar kalelerin muhafazasından akıncılar ve sancak kuvvetleri mesuldü. Ayrıca Rumeli'de Hristiyan yerli halktan timarlı, maaşlı veya vergi muafiyeti karşılığında muhafızlar ve tüfenkçiler görevlendirilmiştir. Yine başta yeniçeriler olmak üzere kapıkullarından ve diğer sınıf askerlerden kale eri olarak geçiş mümkündü. II. Mehmed dönem hakkında müşahedelerini aktaran eski bir yeniçeri Konstantin Mihailoviç, genç devşirmelerin kalelere gönderildiğini; hatta belki bu kadar geriye gitmese bile uygulamanın eski olduğunu gösteren bir malumat vererek neferlerin kalelere yerleştirilmesi fikrinin I. Murad'a ait olduğunu aktarmıştır.[830] II. Mehmed'in saltanatının ilk dönemlerinde önemli kalelerde yeniçeri bulunduğu kayıtlardan görülmektedir. 1455 yılında Novoberda Kalesi'nde 10 yeniçeri tüfenkçi bulunurken 1460'lı yıllar başında Korint'te ve yeni fethedilen Trabzon'da yeniçeri vardı.[831] Karadeniz ve Akdeniz'de ele geçirilen kalelerin muhafazalarında, tüfek kullananlardan istifade düşüncesi yeniçerilerin buralarda bulunmasını yaygınlaştırmış olmalıdır.[832] 1501 yılında tamiri biten Avgadi Kalesi'ne 60 yeniçeri gönderilmesi için sekbanbaşına emir verilmişti.[833] 1520'li yıllarda Akdeniz'deki ada ve limanlarda nöbetçiler görev yapmaktaydı.[834] Mısır'ın fethinden sonra buraya da nöbetçi bırakıldı. Nöbetçilik dışında kalelerde kısa süreli muhafaza için de yeniçeri görevlendirilmiş; mesela 1514'te I. Selim İran Seferi'nden dönerken kışın beklemek üzere Tebriz'e 500, Bayburt'a 1000 yeniçeri yerleştirmişti.[835]

---

828 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 195.

829 *BOA, D.YNÇ,* 66-80.

830 *Bir Yeniçerinin Hatıratı,* 52, 97.

831 İnalcık, *Tetkik ve Vesikalar,* I, 182. *1445 Tarihli Paşa Livâsı,* 27. İnalcık, *Fâtih Sultan Mehemmed Han,* 238. Bu hususla ilgili ayrıca bk. *Târîh-i Ebü'l-Feth.*

832 Yaşar Yücel, merkezileşme siyasetinin icabı olarak II. Mehmed devrinde kalelerde yeniçeri bulundurulmaya başladığı görüşündedir. "Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona (Âdem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler", *Belleten,* XXXVIII, 659-660. Merkezileşmeden öte kalelerde tüfekli muhafız ihtiyacının, bu uygulamanın başlatılmasında tesirli olduğu düşünülmektedir.

833 *906 / 1501 Tarihli Ahkam Defteri,* 28, 32.

834 *BOA, KK.d.* 1764, s. 51. *BOA, KK.d.* 1863, s. 5.

835 *Haydar Çelebi Rûznâmesi,* 67, 119, 173. *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 497. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 590.

1543'te Rumeli'de Estergon, İstolni Belgrad, Budin'de nöbetçi vardı,[836] 1545'te nöbetçi olan kalelerden biri de Nova'ydı.[837] 1548 yılında 12822 neferin 4928'i kalelerdeydi. Bunların 1440'ı Bağdad'daydı.[838] Dukakin sancakbeyi ve Dilonya beyi yanındakiler dışında Budin, Peşte, Belgrad, Estergon, Vulçitrin, Azak, İstolni Belgrad, Bağdad, Van, Adilcevaz ve Kefe, 1551-52 yılında nöbetçi bulunan kalelerden bazılarıydı.[839] 1569'da Kefe (250), Rodos (200), Boğdan (200), Anabolu (200), Azak (180), Draç (180), Sakız (150), Preveze (135), Dukakin (121), Moton ve Koron (120), Kazımeyn? (140), İnebahtı (150) ve Mamuriye (100) yeniçeri olmak üzere on dört kalede 2126 nöbetçi vardı.[840]

İhtiyaca göre yeni yerlere görevlendirmeler yapılmış, var olanların sayıları artırılmış veya mevcutlar kaldırılmıştı. 1571'de Molova'ya, Müslümanlara saldıran Girit eşkıyasından muhafaza için 200 yeniçeri yerleştirilmiş;[841] aynı tarihlerde 200 yeniçerinin olduğu Boğdan'a 100 nefer daha gönderilmişti.[842] Yemen ve Habeş'teki durumlar sebebiyle merkezden gönderilen 1000 neferin 200'ünün Aralık 1559'da geçici olarak bırakıldığı Mısır'dan, 23 Nisan 1570'te nöbetçiye ihtiyaç olmadığının beylerbeyi tarafından bildirilmesi üzerine yeniçeriler artık sürekli ayrılmıştı.[843]

985/1577-78 yılında Rodos (209), Sakız (170), Özi (220), Avarin (195), Azak (222), Anabolu (195), Koron (77), Draç (190), Preveze (190), Ayamavra (190), Moton (180), İnebahtı (200), Nova (230), Balyabadra (230), Pasinova (220), Bağdad (300), Ülgün (190), Bar (190), Erzurum (517), Van (280) olmak üzere yirmi kalede 4395 yeniçeri bulunmaktaydı.[844] 1581'de, Rodos (200), Avarin (200), Azak (200), Koron (60), Draç (200), Preveze (200), Moton (130), Nova (200), Ülgün (160), Özi (160), Faş (100), Kars (600), Tiflis (200), Ahısha (200) olmak üzere 2810 nefer nöbetçi vardı.[845] Doğudaki savaş sebebiyle nöbetçi olan kaleler, sınırın genişlemesiyle ilerlemiş; orduda olmaları sebebiyle 1580'lerin sonunda Erzurum, Van ve Bağdad

836 *BOA, KK.d.* 1765.
837 *H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri*, 279.
838 *BOA, MAD.d.* 12872.
839 *888 Numaralı Mühimme Defteri*, 2, 3, 10, 79, 202, 246, 365, 367, 434.
840 *BOA, KK.d.* 1767, s. 4, 18. 1570 yılında Azak, Kefe, Özi, Nova, Draç, Preveze, İnebahtı, Moton, Koron, Balyabadra, Anabolu, Midilli ve Sakız kalelerinde nöbetçi vardı. *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 434. *BOA, A.MHM.d.* 16, hk. 478.
841 *BOA, A.MHM.d.* 18, hk. 184.
842 *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 135.
843 *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 564. *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 54. 1573-74 yıllarında Rumeli ve Akdeniz'de yeniçeri bulunan bazı kaleler, Rodos, Balyabadra, Anabolu, Moton, Nova, İnebahtı, Ayamavra, Avarin, Kıbrıs, Delvonya, Mizistre, Koron, Preveze, Draç, Sakız, Ülgün, Bar'dı. *BOA, KK.d.* 1769, s. 7, 56-57. *BOA, KK.d.* 1770, s. 7.
844 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, s. 232. Defterde toplam 4.397 olarak iki nefer fazla hesaplanmıştır.
845 *BOA, MAD.d.* 6538, s. 270.

gibi kalelerde geçici olarak nöbetçiler kaldırılmıştı.[846] 1584-88 arasında Demirkapı'da 237 yeniçeri görev yapmış, 1588'de Tebriz'e 997 nefer yerleştirilmiş,[847] Eylül 1589'da Trablus-Garb'a ahalinin oradaki askerlerle geçinememesi yüzünden 200 nevbetçi gönderilmişti.[848] 1590'larda ise Akdeniz'deki kalelerde bulunan yeniçeriler savaşlar sebebiyle geri çağrılmıştı.[849] Ocak 1607'de Van (542), Erzurum (1280), Budin (1969), Eğri (1217), Kanije (1099), İstolni Belgrad (981), Estergon (1262), Tımışvar'da (707) yeniçeri vardı. Kayıtta isimleri gösterilmeyen bazı kalelerde nevbetçi olarak kaydedilenler ise 400'dü.[850] 1611'de ise Avrupa'daki kalelerden Budin'de 700, Estergon'da 333, Kanije'de 416, İstolni Belgrad'da 255, Eğri'de 322, Tımışvar'da 117, Belgrad'da 2055 yeniçeri vardı.[851] Mayıs 1629'da 38378 yeniçerinin 6298'i kalelerde görevliydi.[852] 1631'de Erzurum'da 1205, Diyarbakır'da 177, Musul'da 2770, Trablus-Şam'da 566, Haleb'de 148 nöbetçi vardı.[853] Aynı tarihlerde Budin'de 243, Estergon'da 73, Eğri'de 143, İstolni Belgrad'da 100, Kanije'de 144, Tımışvar'da 136, Bender'de 21 nefer bulunuyordu.[854] Diğerlerinden çok sayıda nöbetçi bırakılan Bağdad kalesinde ise Ağustos 1639 kaydına göre 936 nefer vardı.[855] 1636'da seferdeki ortalar nöbetçi şeklinde Trablus-Şam, Halep, Beyrut, Sayda, Sason gibi kalelere dağıtılınca Şubat 1637'de buralarda nöbetçilik bulunmadığından hemen orduya çağrılmaları emredilmişti.[856]

1644 yılında Bağdad, Van, Erzurum, Ahısha, Gönye, Trablus-Şam, Selanik, Kefe, Azak, Kerkük, Bender kaleleri, Avusturya sınırındaki kaleler ve donamada görevlilerin toplu gösterildiği defterde 10534 yeniçeri olup bunun yarısı Bağdad'a kayıtlıydı; diğerlerinin büyük kısmı ise Karadeniz çevresinde ve İran sınırındaki kalelerdeydi.[857] Eylül 1657'de nöbetçi bulunan kaleler; Bağdad, Kerkük, Van, Erzurum, Ahısha, Gönye, Azak, Kefe, Trablus-Şam, Budin, Eğri, Estergon, İstolni Belgrad, Kanije, Nova, Bender, Bosna, Çanak Limanı, İskenderiye, Selanik, Girit, Hanya, Midilli, Molova ve Tımışvar'dı. Buralarda toplam 16788 nefer bulunmaktaydı. 1661'de ise kale sayısı yirmi sekize, görevli yeniçeri sayısı 21428'e yükselmişti.[858]

846 *BOA, MAD.d.* 16269, s. 240. *BOA, MAD.d.* 16273, s. 210.
847 *BOA, MAD.d.* 6618. *BOA, MAD.d.* 6514, s. 2-15.
848 *BOA, A.MHM.d.* 66, hk. 22-23.
849 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 225.
850 *BOA, MAD.d.* 6913, s. 322. Ayrıca bk. *BOA, MAD.d.* 6546, s. 526. *BOA, MAD.d.* 6550, s. 796.
851 *BOA, MAD.d.* 6705. 1620'li yıllardaki bazı kaleler için bk. *BOA, MAD.d.* 6145, 7089.
852 *BOA, MAD.d.* 7167. Bu tarihlerde kalelerdeki yeniçeriler için bk. *BOA, MAD.d.* 6824.
853 *BOA, D.YNÇ,* 17-154.
854 *BOA, MAD.d.* 6996, s. 534-537.
855 *BOA, D.YNÇ,* 20-584.
856 *BOA, A.MHM.d.* 87, hk. 258.
857 *BOA, D.YNÇ,* 23-98. Bu tarihlerden önce bazı kalelerin mevcudu için bk. *BOA, MAD.d.* 6776, s. 329-360.
858 *Telhîsü'l Beyan,* 150-152. Bu tarihlerdeki bazı kale mevcutları için bk. *BOA, MAD.d.* 5997, 6391, 6790, 7004. *BOA, D.YNÇ,* 27-101, 103, 107.

Tablo 11. Nöbetçi Bulunan Kaleler (1669-1724)[859]

	Tarih									
Kaleler	**1080**	**1104**	**1110**	**1116**	**1120**	**1123**	**1125**	**1127**	**1129**	**1136**
Bağdad	5552	2472	3292	2425	1946	1941	2582	1350	1152	1343
Van	611	592	929	474	240	221	342	215	305	481
Kerkük	134	295	221	279	76	141	308	153	221	279
Erzurum	626	873	227	517	451	667	1290	246	484	325
Ahısha	224	482	155	427	515	624	1402	286	219	-
Şam	236	425	478	464	686	277	535	481	481	501
Trablus-Şam	96	139	90	136	95	107	185	175	186	107
Gönye	117	110	271	300	135	153	360	341	354	248
Kefe	267	843	220	772	735	591	112	-	-	176
Bender	533	232	384	876	1.613	1.097	4279	2987	2457	1842
Azak	1894	2441	-	-	-	-	7627	3850	3571	2547
Çanak Limanı	118	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bosna	263	-	312	28	60	50	-	4000	2106	70
Nova	382	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Budin	159	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İstolni Belgrad	92	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Belgrad	-	-	-	2392	2212	1875	2663	3945	8948	-
Novigrad	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Estergon	127	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kanije	190	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uyvar	962	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Varad	622	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yanova	222	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğri	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Midilli	498	149	237	241	-	255	331	1355	1256	714
Molova	55	-	69	80	-	-	-	152	178	129
Selanik	252	280	421	501	374	538	949	920	603	731
Kamaniçe	-	1427	1820	-	-	-	-	-	-	-

859 Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bütçe", 263. *BOA, MAD.d.* 2463, 5858, 5943, 6315, 6683, 7306, 7307, 7309, *BOA, D.BŞM. d.* 1234, s. 10. *BOA, D.YNÇ*, 52-129. 1666 yılı defteri için bk. *BOA, MAD.d.* 6126. 1137 yılı kale sayıları için bk. *BOA, MAD.d.* 6952. 1135 yılı için ise bk. *BOA, MAD.d.* 6960. 1124 sayıları için bk. *BOA, MAD.d.* 14359, 21170. 1119 yılı defteri için bk. *BOA, MAD.d.* 6600.

	Tarih									
Kaleler	**1080**	**1104**	**1110**	**1116**	**1120**	**1123**	**1125**	**1127**	**1129**	**1136**
Basra	-	704	1708	420	538	357	373	375	322	406
Helvine	-	316	258	216	170	155	182	595	513	-
Bozcaada	-	122	153	102	103	101	185	820	633	355
Sakız	-	222	264	447	404	483	1.074	143	136	301
Gule	-	289	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğriboz	-	2250	2027	797	789	603	954	1842	1019	785
Boğazhisar	-	295	-	-	-	-	-	-	-	-
Resmo	-	756	491	349	283	334	448	585	493	499
Kutatis	-	161	459	315	262	234	531	501	500	347
Mora	-	711	-	-	-	-	-	-	-	-
Hanya	-	1790	1154	759	574	501	614	1282	878	687
Tımışvar	-	1470	1352	1389	1116	940	1131	2182	-	-
Limni	-	305	231	166	113	125	151	542	396	352
Kandiye	-	2681	1960	1444	1218	1098	1391	2694	2107	1914
Özi	-	-	1225	1132	575	832	2.742	1283	1460	991
Kılburun	-	-	170	64	-	-	-	-	76	40
Poçitel	-	-	36	31	39	-	81	379	335	-
Temrük	-	-	231	129	119	182	72	63	57	46
Ur	-	-	326	433	509	453	719	-	309	163
Ülgün	-	-	197	148	65	62	91	86	75	-
???[860]	-	-	238	-	-	-	-	-	-	-
Bar	-	-	210	130	107	90	93	93	91	211
İskenderiye	-	-	-	102	65	52	94	82	76	-
İnebahtı	-	-	-	497	353	210	285	899	470	602
Taman	-	-	-	79	215	200	156	-	69	142
Açu	-	-	-	513	221	262	65	66	124	73
Erzincan	-	-	-	85	91	65	172	-	-	-
Bağdadcık	-	-	-	280	163	65	284	271	300	242
Trabzon	-	-	-	69	202	256	-	-	-	92
Vidin	-	-	-	90	95	81	186	156	653	2244
Rabat	-	-	-	282	167	158	50	83	64	106

860 Kale ismi defterde siliktir.

	Tarih									
Kaleler	**1080**	**1104**	**1110**	**1116**	**1120**	**1123**	**1125**	**1127**	**1129**	**1136**
Anagra	-	-	-	-	55	82	102	87	77	113
Batum	-	-	-	-	334	222	388	312	268	179
Ruh	-	-	-	-	193	160	209	170	145	57
Kudüs	-	-	-	-	192	127	120	95	94	132
Kale-i Cedid	-	-	-	-	635	2244	234	121	183	43
Kurna	-	-	-	-	442	288	333	226	198	788
Gazze	-	-	-	-	110	-	-	-	-	-
Niğbolu	-	-	-	-	-	150	-	-	919	209
İbrail	-	-	-	-	-	-	515	299	2446	-
Anabolu	-	-	-	-	-	-	-	3973	2387	670
İzvornik	-	-	-	-	-	-	-	-	207	286
Avarin	-	-	-	-	-	-	-	1098	700	180
Böğürdelen	-	-	-	-	-	-	-	-	230	-
Hotin	-	-	-	-	-	-	-	2718	2562	1466
Koron	-	-	-	-	-	-	-	484	869	245
Kastel Mora	-	-	-	-	-	-	-	1688	815	147
Kastel İnebahtı	-	-	-	-	-	-	-	-	106	54
Moton	-	-	-	-	-	-	-	2385	1610	429
Menekşe	-	-	-	-	-	-	-	547	340	184
Giresun	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-
Yergöğü	-	-	-	-	-	-	-	-	2234	-
Mostar	-	-	-	-	-	-	-	223	162	-
Tirebin	-	-	-	-	-	-	-	333	288	-
Atina	-	-	-	-	-	-	-	300	-	-
İstanköy	-	-	-	-	-	-	-	-	388	-
Hırşova	-	-	-	-	-	-	-	-	1606	-
Gördüs	-	-	-	-	-	-	-	550	-	-
Golos	-	-	-	-	-	-	-	400	-	-
Senhriz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	91
Sushat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	103
Sohum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	156
Faş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	994
Niş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	823

	Tarih									
Kaleler	1080	1104	1110	1116	1120	1123	1125	1127	1129	1136
Revan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1686
Tiflis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1810
Lori	-	-	-	-	-	-	-	-	-	293
Göri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	254
Soğucak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	188
Toplam	14379	22832	21816	20278	19655	19709	36990	51537	51511	31671

1088/1677-78 yılında yeniçeri bulunan kaleler; Van, Şam, Erzurum, Yanık, Kefe, Kutatis, Trablus-Şam, Estergon, Budin, Ahısha, Eğri, Kırım, Bozcaada, Uyvar, Kandiye, Resmo, Bender, Basra, Bağdad, Hanya, Varat, Kerkük, Kanije, İstolni Belgrad, Selanik ve Gönye'ydi.[861] 1683 yılından sonra başlayan savaşlar ve kaybedilen topraklar yüzünden yeniçeri bulunan kalelerde değişiklik olmuştur.[862] Karlofça Anlaşması sonrası nöbetçi bulundurulan kale sayısı artmış, Girit'teki kaleler dışında İnebahtı, Eğriboz, Limni, Bar'a nöbetçi yerleştirilmiş; Avusturya sınırı güneye çekilerek İskenderiye serhat kalesi olmuştur. Sayıyı artıran, Rusya tehdidi sebebiyle Karadeniz çevresinde bazı kalelerin karakol olmasıydı. 1699 yılında Trabzon'da yeniçeri bulundurulmaya başlanmıştı.[863] Bu dönemde bazı yıllara ait nöbetçi sayıları şöyledir; 1701'de 22766, 1702'de 21208, 1703'te 18675, 1705'te ise 19579 nefer.[864]

1120/1708-09 yılında kırk altı kalede nöbetçi vardı. 1711-1718 harplerinden sonra büyük artış olmuş, Belgrad ve Tımışvar'ın Avusturya'ya geçmesine ve bazı iç kalelerden nöbetçi kaldırılmasına rağmen 1717 sonunda yeniçeri bulunan kale sayısı 57'ye çıkmıştır. Rusların iade etmek zorunda kaldığı Azak ile Venediklilerden geri alınan Mora'daki Menekşe, Moton, Kastel İnebahtı, Kastel Mora ve Koron kaleleri, artık sürekli yeniçeri bulundurulan yerler olmuştur. 1723'te başlayan savaşlarda ele geçirilen Hemedan, Kirmanşah, Hoy, Erdebil, Urumiye, Tiflis, Tebriz, Revan, Gence, Lori ve Gori kalelerine yeniçeri yerleştirilmiş; ancak bu kaleler 1736 yılına kadar Nadir Şah tarafından geri alındıkları için nöbetçiler

861 *Kurumlar ve Bütçeler,* ek CD.

862 1687 yılında Kamaniçe (1717), Belgrad (1988), Varad (1493), Helvine (851), Batum (115), Kerkük (220), Azak (2714), Van (621), Sakız (616), Yenişehir (1176), Eğriboz (1302), Kefe (957), Bozcaada (448), Midilli (675), Kandiye ve Resmo (943), Ahısha (797), Kutatis (271), ve Molova (176) nöbetçi bulunan bazı kalelerdi. *BOA, MAD.d.* 6942. Bu defterde birkaç yıllık kalelerin mevcudu ve değişimi görülebilir. 1687 yılında kaleler için ise bk. *BOA, MAD.d.* 1730, s. 1-3.

863 *BOA, A.MHM.d.* 110, hk. 2639. *BOA, A.MHM.d.* 111, hk. 2412. *BOA, A.MHM.d.* 112, hk. 1094.

864 *Kurumlar ve Bütçeler,* 249, ek CD.

çekilerek önce Revan sonra Van, Kars ve Erzurum kalelerine kaydırılmıştır.[865] Çok eskiden beri nöbetçi bulunan Kerkük Kalesi'nden sınırın ilerlemesi sebebiyle yeniçeriler kaldırılmış; toprak kayıpları yüzünden birkaç sene sonra tekrar sınır kalesi durumuna geldiğinden Kasım 1733'te ortalar gönderilmişti.[866] Daha önce hiç yeniçeri bulundurulmamışken İran savaşları sırasında konulmaya başlayan Kars, 1732 yılından sonra sürekli bir serhat kalesi olmuştur. 1736-39 harbinden sonra Avusturyalılardan alınan Belgrad ve Ada-i Kebir (Adakale) kalelerine yeniçeri konulmuş;[867] harpten önce yeniçeri bulundurulan İskenderiye'den ise nöbetçi kaldırılmıştı. 1736'da kaybedilen en kuzeydeki serhat olan Azak, sonrasında geri alınamamıştır. Bu savaşlar sırasında Rusların eline geçen ancak geri alınan Özi Kalesi'nde, harap olduğundan inşasının tamamlandığı 1745 yılına kadar yeniçeri bulundurulmamıştır. Sürekli garnizonlardan biri olan Ur'da, kısa süreliğine Rusların eline geçmesi sebebiyle 1738-39 senelerinde nöbetçi olmamıştı. Özi'nin karşısında bulunan ve 1737'den sonra yeniçeri bulundurulmayan Kılburun'a 1749'da tekrar nöbetçi gönderilmişti.

1762 yılından itibaren Kafkaslardaki düzensizlik ve isyanlar sebebiyle Açe Kalesi'ne nöbetçi yerleştirilmiş ve burası devamlı bir serhat olmuştur. Ancak Kırım ve Karadeniz'in doğu kıyısında bulunan kalelerde esas değişiklik 1768-74 harbinde oldu; Kırım'daki kalelerin tamamı ve Gürcistan'dakilerin birçoğu Rusların eline geçti. Savaşın sürdüğü 1185/1771-72'de kırk dokuz kalede 68.159 yeniçeri vardı. Savaş sırasında birçok şehir ve kasabada yeniçeri bulundurulsa da bunlar ordular maiyetinde istihdam edildiklerinden savaş sonrasında kale sayısı artmadı, sadece yeniçerilerin düzensizliği sebebiyle Varna'da birkaç yıl iki orta bulunduruldu.[868] Kaybedilen kalelerden gelen yeniçerilerin tutulduğu Sinop ise devamlı garnizon haline geldi.

Rusların iade ettiği Bender, Hotin ve İbrail ile yeni serhatler Kili ve Akkirman'da nöbetçi bulunduruldu; kaybedilmiş Kutatis, Bağdadçık ve Şehriban kalelerine iade edildikten[869] sonra yeniden yeniçeri yerleştirildi. 1190/1776-77 yılında maaş ödenen kale sayısı elliden biraz fazlaydı. İki yıl sonrasına ait ana maaş defterine göre elli bir kalede orta vardı. Orta bulunmayan dört kaleyle toplam sayı elli beşti.[870] Birkaç yıl önce Bağdad muhafazasına çağrılmış Basra ve Kurna'daki nöbetçiler Temmuz 1779'da yerlerine gönderildi.[871] Rusya ile münasebetlerin bozuk olması kalelerin mevcudunu artırmaya zorlamıştır. Nöbetçi yeniçeri sayısı 1781'de 77174, 1784'te ise 74699'du.[872] Rus sınırında devamlı serhat olacak Anapa

865 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 734, 835, 837, 839, 1020, 1046-1047.
866 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1430. *BOA, D.YNÇ,* 111-132.
867 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1560. Belgrad'a yirmi dört ortayla beraber 10 binden fazla nöbetçi yerleştirilmiştir.
868 *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 225, 239-240.
869 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet,* vrk. 136.
870 *BOA, MAD.d.* 6325.
871 *BOA, A.MHM.d.* 177, hk. 380.
872 *BOA, KK.d.* 2310, s. 2.

Kalesi'ne 1784'te yeniçeri yerleştirildi; 1785'ten itibaren İstanbul Boğazı'nın Karadeniz tarafındaki hisarlara (Kılâ'-ı Seb'a), merkeze kayıtlı yeniçeriler (boğaz yamakları) görevlendirildi.[873]

Maaş ödenememesinden dolayı 1780'lerden sonra kale kayıtların olmaması veya tüm kale mevcutlarını gösterir defterlerin bulunmaması, nöbetçi mevcudunun bilinmesine mânidir. Sadece bazı yıllar için maaş ödenen kalelerin malumatı mevcuttur. 1787-92 harpleri sırasında kaybedilen büyük mevcutlu Özi ve Karadeniz'in doğu kıyısındaki kaleler sebebiyle yeniçeri bulunan kalelerin sayısı daha da azaldı. 1795'ten sonra kırk beşten fazla kaleye 50 bin seviyesinde esâmîli yeniçeri kayıtlıydı. 1807'de bir süreliğine Sırpların eline geçen Belgrad'dan yeniçeriler çıkmıştı. 1812 Bükreş Anlaşması'yla Ruslara terk edilen Hotin, Bender, Kili, Akkirman ve İsmail dışında sürekli nöbetçi bulunan kırk üç kale şunlardı: Şam, Kudüs, Trablus-Şam, Bağdad, Kurna, Erzurum, Van, Kars, Ahısha, Faş, Anapa, Sohum, Trabzon, Sinop, Vidin, Niğbolu, Rusçuk, Yergöğü, Silistre, Kule, İbrail, Selanik, Bar, Ada-i Kebir, Bosna, İzvornik, Niş, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Kandiye, Hanya, Resmo, Menekşe, Kastel Mora, Koron, Moton, Avarin, Anabolu, İnebahtı, Kastel İnebahtı ve Eğriboz. Bu kalelerde ocak kaldırılana kadar yeniçeri bulundurulmuş;[874] Eylül 1821'de Bağdad'da görev yapan yirmi ortadan dördü, çevrede inşa edilen Şehriman, Begonya, Çanakça ve Hasinabad kalelerine gönderilmişti.[875]

H. 1140 yılından sonrasını gösteren tablodaki sayılardan savaş yıllarına ait olanlar, silinme ve tekrar yazılma durumunun sıklığı sebebiyle sadece maaş ödenenleri gösterirken diğer yıllara ait olanlar, kale defterlerine yazılıyken maaş almayanları da ihtiva etmektedir. Sadece maaş alanların yıllar itibarıyla toplamı ise, kale maşlarının ele alındığı bölümde verilmiştir.

Kale mevcutları aynı dönemdeki İstanbul mevcuduyla toplandığında o andaki toplam maaş verilen yeniçerileri göstermemektedir. Çünkü kale sayıları, maaş gecikmesi durumunda birkaç yıl sonraki ödemeyi gösterdiğinden ana defter, daha sonra silinecek olanları da ihtiva eder durumdadır.[876] Ayrıca kalelerde maaş verilmeyip deftere sonra ilave edilen veya maaş almadığı halde defterde kayıtlı olanlar çok fazlaydı. Bu yüzden ayrı tutulan kalelerin defterleri, çok uzun yıllar maaş verilmeyip ana defterden geçmişte silinenleri gösterir şekilde düzenlenmiş; ayrıca hem bunların dâhil edildiği hem de sadece maaş ödenenlerin sayılarını veren icmaller eklenmiştir. Öyle ki 18. yüzyılın ikinci yarısında bazı kalelerin defterlerine göre mevcutları, maaş verilenlerin üç dört katı kadardı.

873 *BOA, C.AS,* 23917, 52450.
874 *BAO, MAD.d.* 10466, s. 1. *BOA, MAD.d.* 5580.
875 *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 837.
876 1146-47 Hanya'dan mahlûl gönderen ağa, maaşlar geç ödendiğinden ve mahlûller düşülmediğinde asıl defterle mutabık olunmadığını kaydetmişti. *BOA, D.YNÇ,* 118-229.

Tablo 12. Nöbetçi Bulunan Kaleler (1727-1799)[877]

Kale	1140	1146	1148	1151	1152	1154	1158	1163	1170	1179	1185	1188	1190	1210	1213
Azak	2367	2574	2180	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İbrail	-	434	530	2100	1820	2184	1672	1707	1662	1972	-	-	4830	2193	2072
Erzurum	250	662	1296	1182	1095	1848	1162	2067	1710	1349	1654	1721	1699	1875	1874
Erzincan	-	-	448	481	219	195	212	586	209	-	-	-	-	-	-
Ardahan	-	-	983	-	-	-	917	-	-	-	-	-	-	-	-
Özi	948	936	1202	-	-	-	1397	1743	1957	1632	10000	9683	10208	-	-
Tımışvar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ur	151	281	243	-	-	1437	596	674	594	905	-	-	-	-	-
İnebahtı	613	653	527	736	650	885	722	587	538	607	1151	1194	1191	1365	1350
Eğriboz	834	1026	979	1290	1200	1424	1294	1424	871	689	1534	1590	1600	529	519

877 *BOA, D.BŞM. d.* 1599/A, 1600, 1615, 1616, 40967. *BOA, MAD.d.* 740, 809, 824, 2053, 2340, 3949, 4002, 4305, 4743, 5588, 5569, 5720, 5769, 5869, 5992, 6315, 6536, 6537, 6540, 6560, 6575, 6689, 6715, 6932, 7015, 17216. *BOA, D.PYM.d.* 35221. *BOA, D.YNÇ.d.* 34230. *BOA, KK.d.* 4782, 4939. 1129 yılı toplamı Gelibolu acemileri ve serasker emrindekiler düşüldükten sonraki sayıdır. Ancak defterde Kılburun Kalesi yeniçerilerinde 70 kişilik bir toplama hatası yapılmıştır. 1146 yılı sayılarına Bağdad için 1146/Lezez'de yazılan 2576 emekli eklenmemiştir. 1152 yılında savaş sırasında geçici olarak yeniçeri bulunan Yaş, Bükreş ve Kırım Kalesi'ndeki 3486 yeniçeri toplama ilave edilmemiştir. 1779 defterinde Van Kalesi sayısı bulunmadığından bir önceki sene sayısı üzerinden hesaplama yapılmıştır. *BOA, D.YNÇ.d.* 34445, s. 18. Özi 1185 yılı sayısı ordu defterinde olduğundan diğer yıllar dikkate alınarak yazılmıştır. Basra'ya 1190 yılına kadar maaş ödenmediğinden önceki yıl sayıları cetvelde gösterilmiştir. Yine maaş verilmediği için defterde olmayan Kurna sayısı aynı şekilde ilave edilmiştir. Maaş defterlerinde olmayan Böri'deki 68 nefer sayıya ilave edilmiştir. 1210 ve 1213 yılları İbrail, İnebahtı, Eğriboz, Anabolu, Avarin, Resmo, Bar, Limni, Bozcaada, Sakız, Sinop, Şam, Sohum, Koron, Kastel Mora, Kastel İnebahtı, Selanik ve bazı diğer kalelerin maaş defterinde olmayan sayıları, önceki ve sonraki yıllardaki umumiyetle sabit olan mevcutları üzerinden gösterilmiştir. Belgrad Kalesi'nde sadece 600 kişi maaş defterinde görünmektedir. Çünkü bu kaledeki yamaklara düzensizlikleri sebebiyle ödeme yapılmamıştı. 1217 yılında burada en az 2540 nefer bulunmaktaydı. *BOA, C.AS*, 15101. Toplama bu sayı dahil edilmiştir. Yine bu tarihlerde Basra'da maaş ödenmeyen 200 civarında yamak olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla 1210 ve 1213 yılları sayıları sıhhatli olmayıp yaklaşık sayıdır. Kalelerde 30100 yeniçerinin olduğu 1139 yılının 1136'dan farkı Lori'de yeniçeri olması ve Yergöğü'nde 795 nefer olmasıdır. 48017 neferin bulunduğu 1144 yılında 1146'dan farklı olarak Kars ve Kerkük'te nöbetçi yoktu, Kastel İnebahtı'da 63 nefer vardı. 1170 yılıyla aynı kalelerin olduğu 1171'de nöbetçi mevcudu 57852 idi. 1175'le aynı kalelerin olduğu 1176'da ise toplam nöbetçi 55298 idi. 56947 neferin olduğu 1175 yılında 1179 yılından farklı olarak Böri'de yeniçeri yoktu.

Kale	1140	1146	1148	1151	1152	1154	1158	1163	1170	1179	1185	1188	1190	1210	1213
Anabolu	664	892	817	1291	1330	1316	1193	1295	724	730	1591	1553	1435	380	386
Ahısha	-		1767	-	-	473	2120	1143	349	532	424	425	450	481	480
İzvornik	259	298	320	382	411	308	329	280	244	260	692	1046	1080	1073	1071
Açu	74	99	102	163	180	702	258	210	208	109	-	-	-	-	-
Açe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	332	-	-	-	-	-
Ada-i Kebir	-	-	-	11961	3065	198	120	151	373	328	616	599	587	100	100
Avarin	209	207	235	339	378	491	558	448	272	264	464	483	467	460	528
Anagra	84	109	107	99	91	99	79	211	101	91	90	90	86	-	-
Limni	271	318	328	375	443	754	461	431	267	254	956	963	985	950	950
Bağdad	1750	11643	8654	9048	6969	6936	5809	7701	5621	4441	4447	4527	4595	4334	4516
Basra	395	374	365	354	319	319	475	297	282	211	211	211	212	200	200
Belgrad	-	-	-	-	12400	5508	5124	5363	4678	4591	5006	6452	6501	2540	2540
Böğürdelen	-	-	-	-	-	296	227	344	301	353	545	581	587	150	-
Bosna	85	143	124	6339	4000	2997	1881	1101	1092	1218	1894	2676	2678	2084	2127
Bender	1784	2027	2789	4891	4385	4320	3867	5206	5050	5743	-		6464	1776	1592
Bar	172	185	154	196	200	214	231	243	164	178	198	216	213	200	200
Bozcaada	295	396	394	536	442	532	483	410	294	323	480	602	541	175	175
Batum	157	159	148	341	285	380	602	597	397	137	109	202	202	-	-
Bağdadcık	170	192	216	246	174	179	144	575	149	109	-	-	-	-	-
Temrük	38	139	38	264	196	569	188	188	144	169	-	-	-	-	-
Hotin	1429	1729	2431	3063	-	2182	1740	2254	2204	2264	-	-	3210	2406	2409
Hanya	752	1220	1406	1464	1330	1484	1221	1396	851	876	867	980	979	993	977
Resmo	478	504	658	825	827	1074	1042	1095	911	991	988	998	942	950	950

Kale	1140	1146	1148	1151	1152	1154	1158	1163	1170	1179	1185	1188	1190	1210	1213
Rabat	85	139	196	498	337	535	309	661	337	394	-	-	-	-	-
Ruh	59	69	61	108	106	105	186	177	79	76	-	-	-	-	-
Selanik	682	567	574	759	790	1088	1286	1893	1631	1357	2540	2700	2694	2500	2500
Sakız	301	426	428	652	637	1000	1153	1206	1126	967	1286	1213	1219	249	249
Senhriz	98	151	135	119	103	111	95	170	97	89	80	80	-	-	-
Sushat	92	115	119	89	88	153	110	327	97	78	-	-	-	-	-
Şam	435	477	620	1119	1137		148	828	841	848	901	955	1012	576	576
Şehriban	-	134	136	731	407	537	215	605	113	78	-	-	-	-	-
Sinop	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.009	408	528	400	400
Sohum	165	1039	809	572	411	478	199	442	104	186	189	203	202	177	177
Soğucak	179	182	104	374	361	462	201	334	161	174	266	266	266	-	
Taman	113	178	164	2350	2500	3198	1473	1060	834	567	-	-	-	-	-
Trabzon	98	106	1594	-		541	276	350	161	117	368	468	512	169	169
Trablus-Şam	89	98	88	145	122	174	288	364	189	160	164	164	167	169	167
Faş	596	641	645	1115	867	893	613	1487	1035	687	3589	3651	1968	2995	2995
Kars	-	313	4306	1518	1414	5068	6275	3233	1765	1559	1980	2017	2071	2050	2051
Kandiye	1827	2101	2253	2548	2421	2774	2392	2203	1764	1668	1734	1768	1789	1636	1652
Kılburun	40	52	111	-	-	-	-	198	180	140	-	-	-	-	-
Koron	265	302	262	483	420	617	503	380	275	222	574	588	603	549	549
Kastel Mora	169	212	170	396	355	468	133	287	236	159	212	240	262	94	94
Kastel İnebahtı	56	-	91	150	150	160	131	123	107	95	243	266	266	325	325
Kule	-	-	-	550	390	390	322	197	157	168	163	1039	1023	1049	419
Kudüs	83	98	130	138	140	391	459	406	242	234	232	235	257	269	269

Kale	1140	1146	1148	1151	1152	1154	1158	1163	1170	1179	1185	1188	1190	1210	1213
Kale-i Cedid	38	210	263	806	540	1549	741	846	627	617	-	-	-	-	-
Kurna	735	782	708	595	470	496	536	439	391	251	236	236	236	280	280
Kefe	146	261	231	4331	1540	1355	1111	860	989	725	-	-	-	-	--
Kutatis	205	364	203	436	370	261	111	407	141	92	-	-	-	-	-
Kili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	200	200
Kerkük	193	3308	1464	3312	1418	1432	1307	2020	377	255	272	262	-	-	-
Gönye	196	215	238	274	215	252	222	364	190	114	115	115	-	-	-
Midilli	667	818	664	876	838	1172	1266	1151	1090	951	1289	1426	1480	278	276
Moton	449	660	560	1084	638	797	789	987	469	354	915	938	988	687	687
Molova	125	129	127	173	188	297	278	305	177	145	199	209	217	-	-
Menekşe	223	216	236	401	332	430	333	307	247	246	469	485	488	308	308
Niğbolu	235	245	258	1317	680	1022	1066	984	1181	1196	2975	3916	3794	2233	1575
Niş	812	1363	1405	6844	2631	893	1285	1264	1374	1438	2094	2362	2386	1163	1150
Vidin	2211	2725	2849	3808	3940	4335	4643	5726	5610	6518	9556	10480	10366	7500	7461
Van	282	1340	2536	1899	1178	4302	2925	1556	782	590	592	604	1021	506	505
Hasankale	-	-	1326	955	531	919	950	1610	228	-	-	-	-	-	-
Giresun	-	-	265	943	625	484	253	274	182	-	-	-	-	-	-
Musul	-	-	621	-	-	-	1794	-	-	-	-	-	-	-	-
Böri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	68	68	68	68	-	-
İskenderiye	-	146	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Topkaraağaç	-	1380	995	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Erbil	-	-	703	751	399	399	347	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahılkelek	-	-	572	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kale	1140	1146	1148	1151	1152	1154	1158	1163	1170	1179	1185	1188	1190	1210	1213
Bayburt	-	-	316	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Revan	-	8678	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gence	2534	5270	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tiflis	-	4920	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gori	-	271	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hemedan	1993	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kirmanşah	248	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tebriz	4347	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lori	171	130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Urumiye	310	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hoy	215	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yergöğü	-	-	-		600	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Semendire	-	-	-	-	-	139	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Akkirman	-	-	-	-	2738	2392	-	-	-	-	-	-	311	464	495
Erdebil	1056	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Anakopya	-	71	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İsmail	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	211	211
Varna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	120	248	-	-
Anapa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	351	355
Toplam	37052	68102	59075	91185	75436	81373	72848	75758	57803	55241	68227	74274	88284	52602	51911

Şekil 1. 18. Yüzyılda Yeniçeri Bulunan Kaleler

Savaşlar sırasında kışlamak, sınır muhafazasını kuvvetlendirmek veya ordulardaki yeniçerileri istihdam için cephe gerisinde geçici garnizonlar oluşturulmaktaydı. İran savaşları sırasında Diyarbakır ve Bayburt bazen kışlak için kullanılmıştır. Topkarağaç, Anakopya, Ardahan ve Ahılkelek kalelerine ise savaşın durumuna göre yeniçeri yerleştirilmiştir. Mayıs 1737'de, Ahısha, Ahılkelek ve Ardahan kalelerinde yeniçeri bulundurulmasına lüzum olmadığından görevli ortaların kaldırılması istenmiş ve yeniçeriler Faş, Batum ve Şehriban kalelerine nakledilmişti.[878] Batıda ise sadece birkaç sene yeniçeri bulundurulan kaleler; Yergöğü, Bükreş ve Yaş'tı. Mehadiye Kalesi'ne ise 1738'de birkaç aylığına nöbetçi konulmuştu. Savaş sırasında asker konulan, ancak sonrasında sürekli hale gelen yerler de vardı. Niğbolu karşısında bulunan Kule Kalesi bu mahiyetteydi. 1739'dan itibaren yeniçeri bulundurulan bu kale, 1768'den sonraki harplerin en mühim direnme merkezlerinden biri olmuştur. 1735'ten itibaren Erbil'de on sene yeniçeri bulundurulmuştu. 1720'lı yıllardaki fetihlerle hudut vasfını kaybedip nöbetçileri tasfiye edilen eski serhat kalesi Ahısha'ya, 1740'ta başlayan savaşlar yüzünden yeniçeri yerleştirilmiş ve burası yeniden sürekli serhat kalesi olmuştur.

Hudut muhafazası, savaş dışı dönemlerde de yeniçeri bulunan kale ve nöbetçi sayısını belirleyen en mühim husustu. Sınırda olmayan kalelerde uzun müddet yeniçeri barındırılmaz, bu özelliğini kaybeden yani iç kale durumuna gelen kalelerdeki yeniçeriler tasfiye edilirdi. Haziran 1726'da İbrail Kalesi'nin çevresinde büyük serhat kaleleri varken burada yeniçeri bulundurulmasına ihtiyaç olmadığı yönündeki kararla nöbetçiler çevredeki kalelere nakledildi;[879] ancak Eylül 1731'de buraya çevre kalelerden nakille yeniden yeniçeri yerleştirildi.[880] İran savaşlarında kazanılan topraklar yüzünden iç bölgede kalan Kerkük için verilen Eylül 1728 tarihli emirde, *iç-il* olduğundan yeniçerilerin muhafazasına lüzumu olmadığı anlatılmıştı. Tabii kararın alınmasında buradaki yeniçerilerin huzursuzluk çıkarması da tesirliydi.[881] Nisan 1759'da, Hasankale'nin iç memleket olduğu ve "kadimden beri serhad ve arz-ı ribad olmayub muhafazaya dair hizmeti lazımesi olmadığı" düşüncesiyle mevcut yeniçerilerin nakli istendi, kalede bulunan 150 yamak Faş Kalesi'ne sevk edildi. Giresun ve Erzincan'da bulunan yeniçeriler de aynı emirle kaldırılarak Sohum ve Ahısha kalelerine gönderildi.[882] Hudutta olmasına rağmen nöbetçi bulunmasına lüzum olmayan kalelerde de yeniçeri tutulmamaktaydı. Gen-

878 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1076, 1079-1081.
879 *BOA. A.MHM.d.* 133, hk. 823.
880 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 384.
881 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 529.
882 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 267-269.

ce eyaletine yakın ve hudut muhafazasına yaramayan, eşkıyaların saklandıkları bir kale olan Lori'den kapıkullarının çıkarılarak yıkılması Gence muhafızından 23 Eylül 1729'da istenmişti.[883]

Hudut muhafazası haricindeki sebeplerle de kalelere yeniçeri yerleştirilmekteydi. Bu durumda bazılarının iç kale olup olmamasına bakılmamakta; ticari merkez veya büyük liman olmaları, yol ağı üzerinde bulunmaları, körfez veya nehirlerin emniyeti için ehemmiyetli mevkileri dikkate alınmaktaydı. Sürekli büyük kale olduğu gösterilen Sakız'la alakalı Mayıs 1745 tarihli emirde, yol üzerinde bulunan adanın karadan ve denizden gelip geçeninin çok olduğu; tüccar, bezirgân ve sanayi erbabının sürekli veya misafir olarak bulunduğu ve kaçan askerlerin buraya saklandığı sebep gösterilerek daha fazla yeniçeri ortası yerleştirilmesi istenmişti.[884] Giresun Kalesi'nin iskele ve ahalisinin çoğunun yeniçeri ve diğer askerîlerden olduğu, bunların zaptı ve reayanın muhafazası için bir yeniçeri ortasına ihtiyaç olduğu sebep gösterilerek Haziran 1724'ta yeniçeri yerleştirilmişti.[885] İran seferleri dolayısıyla kısa süre sonra kaldırılan Giresun'daki orta, Aralık 1732'de aynı sebeplerle yeniden yerleştirilmiş ve Kefe'den buraya bir orta nakledilmişti.[886] 1768-74 harpleri sırasında yeniçeriler çekilmiş ama Şubat 1780'de benzer sebeplerle Özi'deki 91. cemaat ve 14. sekbanlar Giresun'a görevlendirilmişti. 1787-92 harpleri sebebiyle ortalar yine kaldırılmışlardı.[887] Yeniçerilerin fazla olduğu ve sürekli huzursuzluk çıkardığı, savaşlar sırasında mühimmat naklinde önemli bir yer olan iç kale Trabzon'da yeniçeri bulundurulması da aynı sebeplere mebniydi. Büyük bir iskele ve Mora'nın muhafazasından önemli serhat kalesi Anabolu, fazla sayıda yeniçeri bulundurulan diğer bir kaleydi.[888]

Gürcistan ve kuzeyindeki kıyı üzerinde çok fazla nöbetçi bulundurulan kale vardı. Özellikle Soğucak Kalesi bölgenin kilidi olarak addedilmekteydi. Ağustos 1724'te inşası tamamlanan Faş Kalesi'ne yeniçeri yerleştirildi[889] ve burası 1768-74 harplerinden sonra büyük bir serhat kalesi oldu. Kaheti eyaletinde bulunan ve halkın eşkıyadan muhafazası için önemli olan Topkarağaç Kalesi'ne tamirinin tamamlandığı 1727'de yeniçeri yerleştirildi.[890] Sonrasında da bu muhitte geçici veya sürekli bazı serhatler teşkil edilmiştir. Haziran 1732'de yeni fethedilen Çerkezya

883 *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 103.
884 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1248. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 703.
885 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 91.
886 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 22-23.
887 *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 635.
888 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 720.
889 *BOA, AMHM.d.* 132, hk. 169, 174.
890 *BOA, A.HM.d.* 134, hk. 736-738.

sınırındaki Anakopya Kalesi'ne[891] ve 1765'te Gürcistan tarafındaki isyana müdahale sırasında hâkim olunan Böri'ye yeniçeri yerleştirildi.[892] Bölgede Karadeniz kıyılarının muhafazası dışında fazla kalede yeniçeri bulunmasının farklı sebepleri vardı. Gürcistan'daki sürekli karmaşa ve taht mücadelesi, hızla müdahaleyi icap ettirmekteydi. Sürekli isyan halinde olan, hatta kale inşasına bile mâni olan Abazaların ve kuzeydeki çok sayıda savaşçı Çerkez kabilesinin zaptı önemliydi.[893] 1733'te Ruh Kalesi'ne yardım ve zahire sevkine görevliyken yaralanmış yeniçeriler, Abazaların kuşatmasında çektikleri zahmetleri anlatmışlardı.[894] Misafir olarak bu kalede bulunan bir yeniçeri, 1735 yılında verdiği arzda, Abazaların Temrük Kalesi'ne saldırdıklarından ve çok şiddetli savaş olduğundan bahsetmekteydi. Aynı tarihlerde Anagra Kalesi'ne de saldıran Abazaların[895] bu hali devam etmişti ki onlar 1750'de Kale-i Cedid'i kuşatmışlardı.[896]

İhtiyaca binaen bazı yerlere geçici görevler için de yeniçeri gönderilmekteydi. Hac mevsiminde hacıların emniyeti ve ihtiyaçları için sevk edilen zahirelerin Cidde İskelesi'nde muhafazasından Mısır ocakları mesuldü. Ancak ocaklar arasında savaş sebebiyle istihdamları mümkün olmayınca Haziran 1726'da 73. cemaatin de içinde olduğu 500 yeniçeri gönderilmiş,[897] burada yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra Aralık 1727'de geri çağrılmışlardı.[898] Ağustos 1729'da Basra'da sınır ucunda olan Kapan adlı kalenin muhafazasına Kurna Kalesi'ndeki 35. bölük görevlendirmiş, birkaç ay bekledikten sonra geri dönmüştü.[899]

Verdikleri huzursuzluk, zarar veya çeşitli kesimlerle mücadeleleri de yeniçerilerin kalelerden çıkarılmalarına sebep olmaktaydı. Ağustos 1727'de, Eflak'a zarar verip ahaliyi huzursuz eden Yergöğü'ndeki bütün yeniçeriler Akdeniz'deki Eğriboz, İnebahtı, Kastel İnebahtı, Anabolu, Moton, Koron, Avarin, Menekşe ve Kastel Mora kalelerine sürülmüşlerdi.[900] Şam'da yerli yeniçerilerle savaşa varan ihtilaf sebebiyle görevli ortalar 1740'ta buradan ayrılmışlar,[901] 1746'da Şam valisi Esad Paşa'nın talebi üzerine yeniden gönderilmişlerdi.[902]

891 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1044.
892 *Mür'i't- Tevârih*, II, 93.
893 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk.197. *Ahmed Câvid Bey'in Müntehebâtı* (haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yay., İstanbul 2004, 203.
894 *BOA, D.YNÇ*, 112-198, 210.
895 *BOA, D.YNÇ*, 117-329, 488.
896 Bu harpte esir olan bir yeniçeri, saldırıyı anlatmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 208-151.
897 *BOA. A.MHM.d.* 133, hk. 842, 983-984. *BOA. A.MHM.d.* 134, hk. 344. *BOA, MAD.d.* 6478.
898 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1074.
899 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 1393.
900 *BOA, A.MHM.d,* 134, hk. 570.
901 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 879, 889.
902 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 739.

2.5.2. Kalelerde Yeniçeri Sınıfları

Kalelerde eşkinci ve emekli, ortalarıyla beraber olan ve olmayan farklı sınıflardan yeniçeriler vardı. Emekli yeniçeriler daha önce sadece İstanbul'a kaydedilseler de çoğu memleketlerinde yaşamaktaydı. Bulundukları yerlerin muhafazasında istifade için 1680'li yıllarda kalelere kaydedilmeye başlandılar. İlk önce Mayıs 1686'da Mora ve Rumeli'nin Ege kıyılarında yaşayan emekliler, Eğriboz muhafazasına görevlendirilmişti.[903] Devam eden harpler sebebiyle yaklaşık on yıl sonra değişik kalelere de emekli kaydedilmiş, 1710'larda ise emekli bulunan kalelerin sayıları oldukça artmıştı.[904] Bu dönemdeki sayının artışının önemli bir sebebi, serdengeçti ağa ve alemdarlarının memleketlerine yakın kalelere kaydıydı. 1730'lardan sonra ise emeklilerin istedikleri kalelere yazılmaları tamamen serbest hale gelmiştir. Sayı vermek icap ederse 1723'te 9518 emeklinin 627'si, 1729'da 11037 emeklinin 1356'sı kalelere kayıtlıyken 1746'da bu sayı 10114'e çıkmıştı.[905] 1778'de 30324 emekli kalelere kayıtlıydı ki bu, emeklilerin yarıdan fazlasını teşkil etmekteydi.[906]

1740'larda serdengeçti ağaları ve bayraktarlarından memleketlerinde kalmalarına müsaade edilenler, maaşlarını Bağdad veya yakın kalelerden almak üzere ana defterde yeniçeri bulunmayan Diyarbakır'a yazılmışlardı.

Kaleler ve çevreleri henüz 17. yüzyılda yeniçeri zümresinin yaşadığı yerlere dönüştüklerinden buralarda oldukça fazla esâmîsiz yeniçeri mevcuttu.[907] Sulh zamanlarında çıkardıkları meseleler yüzünden istenmeyen durumda olsalar da uzak bölgelerden asker sevki yerine hazır nefer kaynağı olarak kullanılmışlardı.[908]

2.5.2.1. Ortalar

Kalelerdeki görevli yeniçerilerin bir kısmı *odalı* yani ortalarıyla bulunanlardı. Bunlar orta düzeniyle, emekli olmayan neferler ve başlarında çorbacılarla kalelerde görev yapmışlardır. Aşağıda bahsedilecek olan görevlerin çoğunu ortalar gördüğünden çoğu kalede en azından bir orta bulundurulmaktaydı.

15. yüzyılda kalelerde görevli yeniçerilerin görevlendirmeleri hakkında fazla malumat yoktur. 1526 yılına ait maaş defterinde kayıt usulünden dolayı ortala-

---

903 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 213. *BOA, MAD.d.* 3953, 4056. Bu tarihten önce kalelerde emekli bulunmamasına ilişkin bk. *BOA, MAD.d.* 3969, 6582.

904 *BOA, MAD.d.* 4291, 4297, 4301, 5725.

905 *BOA, MAD.d.* 1786, 4064, 6290.

906 *BOA, MAD.d.* 6325.

907 *BOA, DYNÇ*, 125-8. *BOA, A.MHM.d*, 160, hk. 1056. *BOA, C.AS*, 32932.

908 *BOA, MAD. d*, 17358, s. 29-46.

rın nöbetçilikleri gösterilmemiştir.[909] Ama 1549 yılı defterine göre ağa bölükleri, cemaat ve sekban ortalarının hepsinden orta veya nefer bazında nöbetçi mevcuttu.[910] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da kalelerdeki görevlendirmeler hakkında bazı kaidelerden bahsedilmiştir. Buna göre cemaatlerin kalelerde bulunma görevi daha eskiydi ve ağa bölüklerinden onlara yamak yazılmaktaydı; ayrıca Varna, Özi ve Azak kalelerinde sadece sekbanlardan nöbetçi bulundurulur, cemaatlere ve ağa bölüklerine birbirlerinden ilave yapılsa da sekban ortalarına sadece diğer sekbanlar yazılırdı.[911]

18. yüzyıldan önce kalelerde daha çok orta bazında görevlendirme mevcuttu. Ama sonra orta dışında kaydedilmenin fazlalaşmasıyla odalıların sayısı, kalelere göre değişiklik göstermekle birlikte oldukça azalmıştır.

Yeniçeri ortalarının büyük kısmı kalelerde görev yapardı. 1548 yılında kalelere kayıtlı altmış bir ortanın yirmi beşi Bağdad'daydı.[912] Haziran 1580'de yirmi iki, 1618 yılında yetmiş altı, 1662'de yüz on beş, Haziran 1676'da yüz otuz beş, Ocak 1687'de yüz altmış altı, 1707'de yüz elli üç orta kalelerdeydi.[913] Serhatlarda görevli orta sayısı kale sayısıyla beraber artsa da 1687 yılındaki gibi sefer zamanlarında had safhaya çıkardı. Hem İstanbul'da bulunan ortaları gösteren hem de aşağıda verilen tablodan görüleceği üzere 18. yüzyılda yaklaşık yüz elli orta kalelerde görev yapmıştır. Büyük kalelerde on veya yirmiyi aşacak sayıda orta varken çoğunda bir veya iki orta tutulur, bazılarında ise hiç bulundurulmazdı.

Bazı küçük kalelerde orta istihdam edilmez; hizmetleri ağa kendine bağlı neferler ve gösterilecek diğer sınıf yeniçerilerle görürdü. Orta bulundurulmayan kaleler genellikle değişmemişti. 1731 yılında altmış yedi kaleden; Niğbolu, Kılburun, Sakız, Midilli, Molova, Limni, Kefe, Temrük, Rabat, İzvornik, Bozcaada, Batum, Trablus-Şam, Kudüs, Basra, Gönye olmak üzere on altısında orta yoktu. Sonrasında Limni, Temrük, Rabat, Batum, Niğbolu, Kefe ve Kılburun'a orta gönderilmiştir. Bir müddet yeniçeri bulundurulan Giresun'da ise hiç orta görev yapmamıştır. Orta bulunmayan kaleler zamanla azaltılmış, 1764'te altmış beş kaleden sadece Bozcaada, Molova, İzvornik, Basra, Gönye, Kule, Taman, Kudüs, Trablus-Şam kalmıştır. Niş'te ise kaldırılan ortalar bir müddet sonra tekrar yerleştirilmişti. 1787-92 harplerinde çok kale kaybedilince buradaki ortalar, orta bulunmayan bazı kalelere gönderilmiştir.

909 *TSMA, D.* 736.
910 *BOA, MAD.d.* 12872.
911 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 224-225.
912 *BOA, MAD.d.* 12872.
913 *BOA, MAD.d.* 6131 6709, 16273. *Telhîsü'l Beyan,* 151-152.

Tablo 13. Kalelerde Görevli Orta Sayıları[914]

Kale Adı	1144/1732[915]	1149/1737[916]	1161/1749[917]	1170/1757[918]	1193/1779[919]
Azak	9 (6 c-1 b-2 s)	-	-	-	-
Ada-i Kebir	-	-	1 (1 c)	4 (1 c-3 b)	2 (1 c-1 b)
Böğürdelen	-	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Belgrad	-	-	8 (4 c-3 b-1 s)	8 (4 c-3 b-1 s)	8 (3 c-4 b-1 s)
Vidin	6 (5 c-1 s)	5 (4 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	6 (3 c-3 b)
Hotin	6 (2 c-1 b.3 s)	6 (2 c-1 b-3 s)	7 (3 c-4 s)	7 (3 c-4 s)	12 (6 c-6 s)
Bender	1 (1 c)	5 (3 c.-1 b-1 s)	7 (2 c-3 b-2 s)	7 (2 c-3 b-2 s)	13 (5 c-4 b-4 s)
İnebahtı	2 (1 c-1 s)	1 (1 c)	2 (2 c)	3 (3 c)	1 (1 c)
Kastel İnebahtı	1 (1 c)	1 (1 c)	Orta yok	1 (1 c)	Orta yok
Kılburun	Orta yok	1 (1 c)	-	2 (1 c-1 b)	-
Bosna	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Şehriban	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Kurna	5 (2 c-1 b-2 s)	4 (1 c-1 b-2 s)	3 (1 c-2 s)	3 (1 c-2 s)	3 (1 c-2 s)
Sushat	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Senhriz	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Niğbolu	Orta yok	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Selanik	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
İbrail	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	4 (4 c)
Özi	1 (1 c)	9 (4 c-3 b-2. S)	5 (3 c-2 s)	11 (6 c-2 b-3 s)	12 (8 c-3 b-1 s)
Avarin	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	Orta yok
Kastel Mora	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (2 c)
Koron	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Menekşe	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Bar	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	Orta yok
Anabolu	3 (1 c-2 b)	2 (1 c-1 b)	5 (2 c-3 b)	5 (3 c-2 b)	1 (1 c)

914 Bu tablo her zaman veya bazen orta bulunan kalelere aittir. Cemaatler (c), bölükler (b), sekban bölükleri (s) olarak gösterilmiştir. Tire işareti konulanlarda yeniçeri bulunmamaktadır.

915 *BOA, MAD.d.* 2053, s. 12-28.

916 *BOA, D.YNÇ.d.* 34217.

917 *BOA, D.BŞM.d.* 3003.

918 *BOA, MAD.d.* 17254.

919 *BOA, MAD.d.* 6325. Bu defterde Rabat Kalesi'nde bir orta kayıtlıdır. Ancak bu kale Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla boşaltılan kaleler arasındadır. Ya henüz orta buradan çekilmemiştir yahut orta geçici olarak bir yerde tutulduğundan eski görev yeri yazılmıştır. Zaten bu defterde terkedilen kalelere kayıtlı neferler de henüz burada görevli olarak gösterilmiştir.

Kale Adı	1144/1732	1149/1737	1161/1749	1170/1757	1193/1779
Moton	3 (1 c-1 b-1 s)	2 (1 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	Orta yok
Ruh	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Anagra	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)
Ahısha	-	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)	1 (1 c)	1 (1 c)
Trabzon	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)
Kutatis	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Bağdadcık	1 (1c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Hasankale	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Erzincan	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Taman	1 (1 c)	10 (7 c-1 b-2 s)	3 (2 c-1 b)	2 (1 c-1 b)	-
Ur	1 (1c)	5 (3 c-2 b)	4 (3 c-1 b)	4 (3 c-1 b)	-
Kefe	Orta yok	6 (1 c-5 b)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Limni	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Midilli	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Eğriboz	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)	1 (1 c)	1 (1 c)
Sohum	3 (2 c- 1 s)	3 (2 c-1 s)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)
Soğucak	2 (2 c)	1 (1 c)	2 (2 c)	2 (2 c)	2 (2 c)
Rabat	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)	2 (1 c-1 s)
Açu	1 (1c)	1 (1c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Temrük	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Kale-i Cedid	1 (1 c)	5 (2 c-2 b-1 s)	3 (1 c-1 b-1 s)	3 (1 c -2 s)	-
Sakız	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Hanya	4 (1 c-1 b-2 s)	2 (1 c.-1 s.)	2 (1 c-1 s)	2 (1 c-1 s)	5 (1 c-2 b-2 s)
Kandiye	3 (2 c-1 b)	4 (2 c-2 b)	4 (2 c-2 b)	4 (2 c-2 b)	5 (3 c-2 b)
Resmo	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Bağdad	2 (1 c-1 b)	13 (2 c-6 b-5 s)	17 (5 c-6 b-6 s)	17 (5 c-6 b-6 s)	19 (7 c-5 b-7 s)
Şam	1 (1 c)	2 (2 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)
Kars	-	5 (4 c-1 b)	12 (4 c-3 b-5 s)	9 (2 c-2 b-5 ş)	4 (1 c-3 s)
Erzurum	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)
Kerkük	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Van	1 (1 c)	3 (3 c)	13 (6 c-4 b-3 s)	9 (5 c-2 b-2s)	4 (1 c-1 b-2 s)
Faş	3 (1 c-2 b)	3 (1 c-2 b)	3 (2 c-1 s)	4 (2 c-1 b-1 s)	5 (4 c-1 s)
Batum	Orta yok	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (2 c)
Niş	8 (3 c-5 s)	7 (3 c-2 b-2 s)	Orta yok	Orta yok	1 (1 c)

Kale Adı	1144/173_	1149/173.	1161/174_	1170/175.	1193/177_
Açe	-	-	-	-	-
Bozcaada	Orta yok	1 (1 c)	-	Orta yok	1 (1 c)
Göri	1 (1 c)	-	-	-	-
Lori	1 (1 c)	-	-	-	-
Topkaraağaç	3 (2 c1 b)	-	-	-	-
Tebriz	22 (10 c-7 b-5 s)	-	-	-	-
Hemedan	12 (5 c-3 b-4 s)	-	-	-	-
Tiflis	6 (4 c-1 b-1 s)	-	-	-	-
Gence	9 (4 c-3 b-2 s)	-	-	-	-
Revan	8 (5 c-1 b-2 s)	-	-	-	-
Musul	-	Orta yok	-	-	-
Ardahan	-	Orta yok	3 (1 c-2 b)	-	-
İskenderiye	1 (1 c)	-	-	-	1 (1 c)
Sinop	-	-	-	-	1 (1 c)
Böri	-	-	-	-	1 (1 c)
Akkirman	-	-	-	-	2 (2 c)
Giresun	-	-	-	-	2 (1 c-1 s)
Kule	-	-	-	-	1 (1 c)
Kili	-	-	-	-	1 (1 c)
Toplam	149 (90 c.-27 b.-32 s.)	135 (83 c-30 b-22 s)	146 (87 c-28 b-31 s)	151 (90 c-29 b-32 s)	150 (89 c-28 b-33 s)

Kalelerde görevli ortaların mevcutları esas sayılarının çok altındaydı. Çünkü ortalarla kalma mecburiyetinin istisnası fazlayken kalelere gitme durumunda ortadan ayrılma daha artmaktaydı. Bir kalede görevli ortanın eşkincilerinden bazıları İstanbul'da *kayıtlı* olarak kalabildikleri gibi belli şartlarda diğer kalelere yazılmalarına da mâni yoktu. Ayrıca hasta ve yaşlılar, ortalarında hizmetlerini tamamlamış olanlar da ortasından ayrılabilmişti.[920] Bazen ortalarıyla kalan neferler sadece orta görevlileri seviyesine düşmüşken diğer orta mensuplarından ilaveyle telafi edilmişti. Kendi ortası o kalede olmayan emekliler dışındaki yeniçerilerin, aşağıda gösterilecek *orta yamağı* şeklinde mevcut ortalara yazılması mümkündü. Bu uygulama çok yaygındı ve orta yamakları çoğu zaman ortaların mevcutlarının yarısını teşkil etmekteydi. Mesela 1172/1758-59'da Belgrad'da görevli 82. cemaat-

920 1726'da Vidin'de ortasıyla olan 68. cemaatten Ali, ihtiyar ve sakat olduğundan İstanbul'a gelmişti. *BOA, D.YNÇ*, 89-137.

tin 52 neferinin 15'i, 6. cemaatin 59 neferinin 21'i, 7. cemaatin 42 neferinin 23'ü, 26. sekbanların 54 neferinin 20'si başka ortaların mensubuydu.[921]

Ortaların görev yerleri İstanbul'a çağrılmak veya diğer kalelere gönderilmek şeklinde değiştirilirdi. Değişiklik, kale ağaları ve muhafızlarının görüşleri de dikkate alınarak ocak idaresinin teklifi üzerine fermanla yapılırdı.[922] 18. yüzyılda kalelerde görevli ortalar yerlerinde çok uzun süre kalmış, hatta birçoğu kalelerin devamlı ortası olmuş ve herhangi bir huzursuzluk çıkarmadıkları müddetçe buralarda bulunmalarına müsaade edilmişti. 1731'de Kurna'da görevli 8. cemaat, 35. bölük ve 21. sekbanlar 1770'lerde halen bu kaledeydi. 35. bölük buraya Ağustos 1729'da gelmişken 8. cemaat daha eskiydi. 21. sekbanlar Ağustos 1737'de kısa süreliğine Şam'a gitse de tekrar dönmüştü. Aynı şekilde Vidin'deki 68, 76 ve 98. cemaatler hiç değişmeden burada kalmışlarken Resmo'daki 88. cemaat yirmi seneden fazla durmuştu. 1762'de görevlendirilen Bağdad'daki 48. bölük, ocağın kaldırılmasından iki sene evvel halen buradaydı.[923] Zaten çoğu orta kısa süre yer değiştirse de tekrar geri dönmekteydi. Kandiye'deki 14. cemaat yirmi yıldan fazla kalmışken Haziran 1747'de gönderildiği İnebahtı'dan birkaç sene sonra tekrar gelmişti. Selanik'teki 36. cemaat de birkaç kez yer değiştirmiş ama tekrar buraya dönmüştür.

Ortaların kalelerde devamlı kalması, yeniçerilerin mahallileşmesiyle alakalıydı. Orta mensupları memleketlerinde veya yakın yerlerde bulunmak istediklerinden yerlerinin değişmesi taraftarı olmamışlardır. Ortalarından ayrı istedikleri kalelere gitme imkânı olmasına rağmen neferler, ortalarının memleketlerinin oldukları yerlerde kalmasını tercih etmiş ve bunu sağlamak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardı. Devlet için ise muhiti bilen, başka memleketli olup sürekli ayrılma derdinde olmayan neferlerin istihdamının faydası vardı. Van'da görev yapan 25. bölük, mensuplarının memleketleri Karadeniz ve Tuna kıyıları olduğundan, talepleri üzerine Mart 1778'de İsmail'e gönderilmişti.[924] 1793'te Anapa'ya orta ve nefer gönderilirken daha önce Soğucak'ta görev yapmış ve o muhiti bilen 79. cemaat seçilmişti.[925]

921 *BOA, MAD.d.* 555.
922 *BOA, C.AS,* 42345. *BOA, D.YNÇ,* 105-175. *BOA, D.YNÇ,* 231-332.
923 *BOA, C.AS,* 33901.
924 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 563.
925 *BOA, A.MHM.d.* 199, hk. 676.

Tablo 14. Kalelerde Görevli Bazı Ortaların Mevcutları

Tarih	Kale	Orta	Orta Mevcudu (Eşkinci)	Kaledeki Mevcudu
1734-35	Azak	10, 20, 21, 40, 58, 90. cemaat-49. bölük-2, 6 sekbanlar	266, 199, 248, 206, 273, 201-284-247, 151	97, 81, 86, 79, 92, 103-85-95, 71
1734-35	Giresun	2, 37. bölük	227, 436	165, 143
1746-47	Belgrad	6, 7, 35, 82, 89. cemaat	218, 204, 169, 438, 205	86, 95, 115, 162, 100
1746-47	Kandiye	18, 30. bölük-16, 42. cemaat	396, 334-228, 379	122, 111-91, 86
1754-55[926]	Şam	55. cemaat	445	66
1754-55	Van	44, 53, 67, 70, 100. cemaat	524, 144, 596, 127, 531	64, 48, 76, 43, 63
1767-68	Ada-i Kebir	27, 55. bölük-96. cemaat	256, 164-255	48, 88-34
1767-68[927]	Bağdad	18, 34, 47. cemaat-35, 46, 48, 60. bölük-6, 8, 10. sekbanlar	302, 140, 159-265, 390, 336, 258-120, 90, 90	51, 57, 50-60,57, 46, 63-70, 67, 64

Ortaların yer değiştirmesinin en büyük sebebi savaştı. Her ne kadar kalelerdekilerin büyük çoğunluğu savaşa çağrılmasa da katılan ortaların bazısı o muhitteki kalelere yerleştirilmiş; ayrıca savaş bölgesindeki kalelere saldırı ihtimaline karşı ilave ortalar gönderilmiştir.[928] Savaş döneminde İstanbul'da orta azaldığında kalelerden çağrılmış; bunlar ya burada kalmışlar yahut savaş sonrasında başka kalelere gönderilmişlerdir.[929] Savaşın ortaların yer değiştirmesine en önemli tesiri kalelerin kaybedilmesiydi ki bu kaybedilen kalelerden resmî ifadeyle *çıkan* ortalar, ekseriyetle diğer kalelere yerleştirilmiştir.[930] Çok fazla kale kaybedilen 1768-74 ve 1787-92 harpleri sonrasında çıkan ortalar, sürekli kalacakları diğer kalelere görevlendirilmişti.

İstanbul'daki ortaların sulh döneminde kalelere gönderilmesi veya oradakilerle değiştirilmesi çok yaygın değildi. Temmuz 1726'da belki mensupları huzursuzluğa

926 *BOA, MAD.d.* 5588, s. 551-552.
927 *BOA, D.YNÇ*, d. 34481.
928 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 317.
929 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 491, 494, 941. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 233. *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 362-367.
930 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 1347, 1349, 1350. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1047, 1057. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 12-20. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 807. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1377.

sebep olduğundan 19. bölük, çok uzun zamandır kalelerde görev yapmadığı sebep gösterilerek Kandiye'ye gönderilmişti.[931] Eylül 1733'te, daha düzenli ve neferleri fazla olan İstanbul'daki 74. cemaat Sakız Kalesi'ne gönderilmiş, buradaki 73. cemaat İstanbul'a çağrılmıştı.[932]

Ortaların esas hareketleri kaleler arasındaydı. Kalelerden orta nakilleri değişim/becayiş şeklinde yapılmakta; çoğu kalede tek veya iki orta olduğundan bir orta kaydırıldığında yerine diğeri gönderilmekteydi.[933] Şark tarafındaki kalelerdeki ortalar, yakın yerlerdeki yahut Karadeniz'in doğusundaki ve Kırım tarafındaki kalelerdekilerle; batıdaki kalelerde bulunanlar yine yakın yerdekilerle veya Akdeniz'deki kalelerdekilerle değiştirilmiştir. Akdeniz'deki kalelerde bulunanların Bağdad ve Şam'daki ortalarla değiştirilmeleri de fazlaydı. Kaleler tamir sebebiyle boşaltıldığında genellikle daha önce görev yapan ortalar yeniden buraya görevlendirilmişlerdi.[934]

Orta değiştirilmesinin diğer sebepleri; ahaliyle olan münasebetlerinde düzensizlik, eşkıyalık, itaatsizlik, ortalar arasında huzursuzluk ve çatışmaydı. İkazla ıslahı mümkün olmayanlar başka kalelere gönderilirdi.[935] Sürgünler çok uzak yerlere olduğu gibi yoldaşlarından destek bulamayacakları yabancı muhitlere ya da hareket kabiliyetleri olamayacağı adalara yapılmaktaydı. Tabii bu şekildeki uzaklaştırmada yerlerine gelecek ortalar için de zorunlu bir yer değiştirme söz konusuydu. Uzun müddet Kandiye'de kalan 14. cemaat, mensuplarının ahaliye zulmettiği ve eşkıyalık yaptığı şikâyeti üzerine Temmuz 1747'de İnebahtı'ya nakledilmişti.[936] 1743'te Kefe'de 46. cemaat mensubu bir nefer diğer orta mensuplarından birini öldürmüş; vaka, iki orta arasında husumete sebep olduğundan kale ağasının talebi üzerine 46. cemaat Rabat'a nakledilmişti.[937] Ur'da huzuru bozan 58. cemaat, Nisan 1745'te Kırım Hanının talebiyle Soğucak'a, aynı tarihlerde ahaliyle arası iyi olmayan Bosna'daki 6. cemaat Ada-i Kebir'e gönderilmişti.[938] Ağustos 1767'de, Bosna'da ihtilale karışan 96. cemaat Ada-i Kebir'e sürülmüştü.[939] 1746'da neferleri çeşitli suçlara bulaşan Kars'taki 100. cemaatle, Kutatis'te eşkıyalığa bulaşan ve vergi tahsiline müdahale eden 93. cemaatin yer değiştirilmesi emredilmiş;[940] daha

931 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 967.
932 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1247-1248.
933 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 808. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 593.
934 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 270.
935 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 529.
936 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 199.
937 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 294.
938 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 547, 628.
939 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 887.
940 *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 14, hk. 107-108.

sonra vazgeçilerek 100. cemaat Ruh'a, 93. cemaat Açu'ya gönderilmişti.[941] 1758'de, Kandiye'den Şam'a giden 31. bölüğün yeri boş olduğundan daha önce bu kalede görev yapmış olan Koron'daki 37. cemaat, ahaliyle geçimlerinin iyi olduğunu, onların zabit ve neferlerinden hoşnut olunduğunu bildirip oraya gitmek istemişti.[942] Belgrad'daki yamakların itaatsizliklerine destek veren 15, 66 ve 76. cemaat ve 55. bölük Temmuz 1795'te Sinob'a sürülmüş; yerlerine Menekşe'deki 9. cemaat, Kastel Mora'daki 96. cemaat ve Hanya'daki 29. bölük gelmişti.[943] Resmo'da yoldaşlarının eşkıyalıkları eksik olmayan 88. cemaat, 1796'da Menekşe'ye nakledilmişti.[944] Daha sonraki tarihlerde de bu şekilde yer değiştirmeler yapılmıştı. Mesela 1800 yılında Anabolu Kalesi'ndeki 21. cemaat, yoldaşları *serhat nizamını ihtilale verdiğinden* Moton'a gönderilmiş, Moton'daki 81. cemaat ise Anabolu'ya nakledilmişti.[945]

Yerleri değiştirilen ortaların çoğu bir şekilde eski yerlerine dönmüştür.[946] Bazı vazifelerde ihtisas sahibi olmaları ve iktisadi faaliyetlerine bağlılıkları, istedikleri yerlerde uzun süre kalmalarını sağlamış; neferlerin memleketlerini istemesi ve buna bağlı olarak ahaliden gelen talepler de bunu kolaylaştırmıştır.[947] On yıl evvel Bağdad'dan ayrılıp birkaç kalede görev yaptıktan sonra Kars'a gelen 60. bölük, orta neferlerinden Bağdadlı çok kişi olduğundan Bağdad valisi ve diğer yetkililerin talebi üzerine 1743'te yeniden buraya nakledilmişti.[948] Selanik'te görev yapan 36. cemaat, belli aralıklarla Bar ve diğer kalelere gönderilmesine rağmen mensuplarının yeniçeri çuhası işini iyi yürüttüğü ve ahaliyle arasının iyi olduğu sebepleriyle geri dönmeye muvaffak olmuş;[949] yoldaşları Rum ve Yahudileri rahatsız ettikleri için İnebahtı'ya sürülse de huzursuzluk çıkarmayacaklarına söz verdiklerinden bu orta 1794'te kısa süre içinde geri gelmişti.[950] Açu'yla Soğucak arasında gidip gelen 101. cemaat, mensuplarının çoğunun tonbaz sahibi olduğu, Azak Kalesi'ne kereste ve zahire nakliyle uğraştıkları, zabit ve neferlerinin ahaliyle iyi geçindiği-

941 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 752, 755.

942 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 331. 1778 yılı sonunda Faş'taki 19. bölük Kandiye'ye gönderilmişti. 1779'da Hanya'da verdikleri rahatsızlık artan ortalardan 4. sekbanlar Anabolu'ya 22. sekbanlar Moton'a sürülmüştü. Hanya'ya Kandiye'den gelen 4. bölüğün yerine Kili'den 40. cemaat gitmişti. Ayrıca Sohum'dan ayrılan 29. bölük Hanya'ya gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 901, 1005, 1011, 1016.

943 *BOA, A.MHM.d.* 202, hk. 132, 134. Ekim 1799'da Belgrad'da iki ortaya daha ihtiyacın olduğu sekbanbaşı tarafından bildirilince Bender'deki 7. cemaat ve 6. bölük bu kaleye kaydırılmış, yerlerine daha önce Özi'de savaşta bulunmuş 41. ve 45. cemaat gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 209, hk. 1154.

944 *BOA, A.MHM.d,* 202, hk. 1240.

945 *BOA, A.MHM.d.* 210, hk. 682.

946 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 429-430.

947 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 139.

948 *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 534.

949 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 352. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 208, 1101-1102. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 331-332. 1793'te bu orta yine huzursuzluk çıkardığından İnebahtı'ya gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 199, hk. 684.

950 *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 600, 611.

nin bildirilmesi üzerine 1735 yılında tekrar Açu'ya gönderilmişti.[951] Uzun zaman kaldığı Limni'den İstanbul'a çağrılan 19. cemaatin, ahali ile iyi geçinmesi sebep gösterilerek 1744'te geri gitmesine müsaade edilmişti.[952] Resmo'dan 1796'da Menekşe'ye gönderilen 88. cemaat, Kandiye muhafızının talebi, ahalinin isteği ve yoldaşlarının fazlalığı sebep gösterilerek 4. cemaatle yer değiştirerek Mayıs 1797'de geri gönderilmişti.[953]

Masraflarını kendileri karşılayan ortaların ihtiyaçlarının temini de yerlerinin değiştirilmesi ve bir yerde uzun süre kalmalarında bir sebepti. Onlar yardım alabilecekleri yoldaşlarının fazla olduğu yerleri de tercih etmişlerdir. Ekim 1757'de Anabolu'dan Özi'ye nakledilen 22. bölük yerine bir orta tayini gerektiğinde Erzurum'da bulunan 72. cemaatin İstanbul'da bulunan ihtiyarları, Mora taraflarında ortalarına mensup çok kişi olduğu ve ortanın ihtiyacını karşılamak için söz verdiklerini beyanla kendi ortalarının gönderilmesini istemişlerdi. Orta buradan Anabolu'ya gönderilmiş ama yirmi yıl sonra döndüğü Erzurum'da ocak kaldırılana kadar kalmıştı.[954] 1757 yılında 16. cemaatin İstanbul'daki ihtiyarları dilekçe vererek; ortalarının kırk yıldır şark kalelerinde görev yaptığını ve vakıf paraları olmadığından orta ihtiyaçları için çok borçlandıklarını sebep gösterip yoldaşlarının fazla olduğu Bender'e gönderilmesini talep etmişlerdi.[955]

Merkezden ortalarının resen yerlerin değiştirilmesi, bazen valilerin veya kale muhafızlarının hizmetlerinden memnuniyetlerini beyanlarıyla iptal edilmiştir.[956] Ancak bu daha çok görünürde bir sebepti çünkü gitmek istemeyen ortalar, valiler aracılığıyla yerlerinde kalmayı sağlamaktaydı. 1762'de Bağdad'dan Kars'a gitmesi emredilen 60. bölük ve 52. cemaatle Van'a gidecek 34. cemaat, valinin talebi üzerine burada bırakıldı.[957] Huzursuzluk çıkardıkları için 1750 başında Hanya'dan Bar'a tayin edilen 31. cemaat, muhafız paşanın isteği ve ağanın kefil olmasıyla yerinde kaldı.[958] Anavarin'den Vidin'e giden 2. cemaatin yerine Kandiye'deki 42. cemaat görevlendirilmişken Ekim 1781'de muhafız paşa, bu ortanın henüz iki sene

---

951 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1359.
952 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1075.
953 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 559-560.
954 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 868. Çok hareketli ortalardan olan ve 18. yüzyılın ilk yarısında doğudaki birçok kalede görev yapan 72. cemaat, Anabolu'dan bir buçuk sene sonra Bar'a, on sene sonra savaş sırasında İbrail'e gönderilmişti. Neferleri huzursuzluk çıkardığından Eylül 1776'da Sinop'a sürülmüştü. İranla harp hali zuhur edince kısa müddet sonra Kars/Erzurum ordusuna görevlendirilmişti, ama Karadeniz'deki fırtına sebebiyle Erzurum'a gidememiş Sinop'a dönmüştü. Yedi ay sonra Erzurum'daki 92. cemaatle becayiş yapararak buraya gelmişti. Ocak kaldırılana kadar burada kalmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 712. *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 363, 661. *BOA, A.MHM.d.* 221, hk. 383.
955 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1110.
956 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1235.
957 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 551.
958 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 691, 866.

evvel buraya geldiğini ve neferlerinin buranın ahalisinden olduğunu bildirmiş, yerine 14. cemaatin gönderilmesini teklifi etmiş ve teklif kabul edilmişti.[959] 1813 yılında ahaliyi rahatsız eden Resmo'daki 22. sekbanların İnebahtı'ya sürülmesi, buradaki 50. cemaatin onun yerine Resmo'ya gitmesi emri verilmişti. Ama merkeze, rahatsızlığın sadece aşçıdan kaynaklandığı bildirildiğinden ikaz edilmekle iktifa edilmiş ve ortalar yerlerinde kalmıştı.[960] Aracılığın kabul görmediği durumlar da olmaktaydı. Bağdad'da huzursuzluğa karıştığından Kars'a gönderilmesi emredilen 8. sekbanların orada kalmasını isteyen valinin talebi, Kasım 1749'da kabul edilmediği gibi kendisine bir daha bu işlere karışmaması hususunda ikaz gönderildi.[961]

Ortalar bazen emre karşı gelerek veya yollarda oyalanarak yer değişikliğinden memnun olmadıklarını göstermişlerdir.1712'de Ruh Kalesi'nden Batum'a tayin edilen 77. cemaatin çorbacısı, maaşları hazır olduğu halde zamanında taksim etmeyip tayin işini geciktirdiği için ikaz edildi ve ondan bir an evvel ayrılması istendi.[962] 1743'te Faş'tan Ruh'a gönderilen 42. cemaat gitmemek için direnip çorbacılarının kışkırtmasıyla isyan çıkarıca bütün yetkililere ortayı oradan uzaklaştırmaları emri verildi.[963] Şubat 1748'te Faş'tan Kars'a tayin edilen 1. cemaat, yedi sekiz ay geçmesine rağmen kaleden ayrılmadığından merkezden bir çavuş gönderildi ve bu ortayı yerine götürmesi istendi. Mayıs 1748'de Bosna'dan İnebahtı'ya gönderilen 50. cemaat Böğürdelen'de kalıp gitmediğinden uyarıldı.[964] 1815 yılı başında neferleri ve zabitleri huzursuzluk çıkardıkları için Kandiye'den İnebahtı'ya gönderilen 37. cemaat ile Anabolu'ya gönderilen 42. cemaat, gitmemek için direnseler de ahali ve muhafızın gayretleriyle buradan çıkarıldılar.[965]

Ortalar kazanları ve ağırlıklarını teşkil eden düzenleri beraberlerinde olmak üzere bütün neferleriyle çorbacılarının emrinde ve kol çavuşları rehberliğinde hareket etmişlerdir.[966] Ortaların seyahatleri için gemiler ve develer hazır edilir, tayinatları verilirdi. Rumeli ve Akdeniz tarafından şarktaki kalelere gidenler deniz yolunu kullanmış, yakın bir limana inerek geri kalan kısmı karayoluyla tamamlamışlardı.[967] Şark tarafından aksi istikamete gidenler de benzer şekilde hareket etmişlerdir. 22 Şubat 1736'da Bağdad'dan Kandiye'ye gidecek ortaların Bağdad'dan Musul'a gitmesi, sonra Diyarbakır'a, oradan İskenderun İskelesi'ne varmaları ve

959 *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 390.
960 *BOA, A.MHM.d.* 234, hk. 320.
961 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 440, 552.
962 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 775.
963 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 702, 1180.
964 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1041, 1224, 1253.
965 *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 832.
966 *BOA, A.MHM.d.* 122, hk. 400. *BOA, DYNÇ,* 120-395, 455.
967 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1060. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 739. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 244. *BOA, C.AS,* 39358.

hazır olan gemilerle Anabolu'ya gitmeleri emredilmişti.[968] Bu yol mutat olarak kullanıldığından 7 Kasım 1736'da Bağdad'dan Anabolu Kalesi'ne gidecek beş orta da aynı şekilde hareket etmişti.[969] Rumeli'nin kuzeyinden, Akdeniz'de ve şark sınırının güneyinde bulunan kalelere gönderilen ortalar, Selanik veya bölgedeki diğer limanlara gelerek buradan gemilere binmiştir.[970] Avrupa'daki kalelerden şarkın kuzeyindeki ve Gürcistan'daki kalelere giden ortalar, Karadeniz'in batı kıyısındaki bir limandan Trabzon'a gelmiş ve buradan karayoluyla gitmişti.[971] İstanbul'dan gönderilen ortalar da deniz yoluyla seyahat etmişken[972] gemiyle nakil yakın mesafelerde de kullanılmış; Temmuz 1765'te 77. cemaat Faş'tan Senhriz'e bu yolla gitmişti.[973]

2.5.2.2. Yamaklar

Kalelerdeki en kalabalık yeniçeri sınıfı, yamaklardı. Yamak, kendi ortası dışında bir ortaya kayıtlı veya bir ağaya-görevliye bağlı yeniçeriydi. Yani yamak, başka ortaya mensup olsa da kalelerde, ordularda veya donanmada bulunan ortalara yazılan yahut buralarda görev yapan ağa, kâtip ve çavuşlara bağlı neferdi.[974] Merkezde herkes kendi görev yaptığı birime veya ortasına kayıtlı olduğundan, yamaklık kalelere ve ordulara mahsustu. Ancak 1785'te İstanbul Boğazı'nın Karadeniz tarafındaki hisarlara yeniçeri yerleştirildiği zaman orta görevlendirilmemiş, bazı ortaların İstanbul'a kayıtlı neferlerinden yamaklar yazılmıştı.

Yamaklık eski bir uygulamaydı. 1554 yılına ait bir defterde, donanmada ve kalelerde görevli cemaatlere ve çorbacılara yamak olan neferler vardı.[975] Yukarıda da bahsedildiği gibi *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da cemaat ve ağa bölükleri mensuplarının birbirlerine yamak olduğu, sekbanlara ise sadece diğer sekban ortalarından yamak verildiği yazılıdır.[976] Mesela Eylül 1636'da Kefe'de görevli 1, 19, 28 ve 31. sekbanlardan başka 49 sekban yamak vardı.[977] Ancak 17. yüzyıldan itibaren cemaat, ağa bölükleri ve sekbanlar artık birbirlerine yamak olmuş, ayrıca kalelerde-

968 *BOA, C.AS*, 1056, 46417.
969 *BOA, C.AS*, 38350.
970 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 937.
971 *BOA, C.AS*, 33407.
972 *BOA, C.AS*, 3011. *Taylesanizâde Tarihi*, 195, 197.
973 *BOA, C.AS*, 39411.
974 Binlerce örneği olan kayıtlardan birinde, 1732 yılında 59. bölükten Hüseyin İstanbul'dan Şam'a yazıldığında kayda, *mezbur Hüseyin Abdullah Âsitâne'den Şam'ı Şerif muhafazasına yamak olup* ifadesi düşülmüştür. *BOA, D.YNÇ,* 110-32. Yamak ifadesiyle alakalı bazı kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ*, 92-248. *BOA, D.YNÇ*, 17-457.
975 *BOA, D.YNÇ.d.* 33614, s. 22.
976 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 224-225. 1612 yılında Avusturya hududundaki kalelerde ağa yamağı ve çavuş yamağı vardı. *BOA, MAD.d.* 116.
977 *BOA, D.YNÇ*, 19-430, 431.

ki yamak sayısı gittikçe artmıştı.[978] Nisan 1639'da Bağdad'daki 7600 yeniçerinin 1171'i, 1670'de Hanya'daki 797 nöbetçinin 109'u yamaktı.[979] 1671'de Resmo'da deveci ağanın kendi ortası 8. cemaatin 109 neferinden başka değişik ortalardan 67 yamağı bulunmaktaydı.[980]

17. yüzyılın sonundan itibaren kalelerde yamak sayıları daha da artmıştı ki bu, kalelerde bulundurulan yeniçeri sayısıyla mütenasip bir artıştı.[981] 1680'li yıllardan itibaren seferlere gitmek için yeniçerilere istedikleri kalelere yamak yazılma imkânı da tanınmıştı. Artık bütün sınırlarından saldırıya maruz kalan devlet, yeniçerilerin hizmette kalmalarını sağlamak için İstanbul'da bulunma mecburiyeti olmadan, kalelerde uzun kalabilmelerini sağlayacak şekilde evlerine ve memleketlerine yakın yerlerde görev yapmalarına müsaade etmiştir. Mesela 1670'te 797 neferin 119'unun yamak olduğu Hanya'ya 1693'te 1124 yamak daha yazılmıştı.[982] Ağustos 1689'da Özi valisine tamir edilen İrşova Kalesi'ne yeterince yamak yazması ve başlarına bir çorbacı vermesi emredilmiş;[983] diğer kalelerde de benzer artış olmuştu.[984] 1693'te Erzurum'da 95 kendi yoldaşı olan 39. cemaatle beraber 316 yamak vardı.[985]

18. yüzyılda kale sayısı ve mevcutlarının iyice artmasıyla yeniçerilerin ortalarından ayrı bulunup memleketlerindeki veya yakın yerlerdeki kalelere yazılması, aileleri yanında ve işinin gücünün başında bulunmalarına kolayca müsaade edilmesi yamakları kalelerin ana unsuru haline getirmiştir. Böylece kalelerdeki görev, *növbet* yerine *yamaklık* şekline dönüşmüştür. Öyle ki kalelerdeki yeniçerilerden bahsedildiğinde artık yamak kelimesinin kullanılmasıyla iktifa edilmiştir. Yukarıda gösterilen orta bulunmayan bazı kalelerde ise sadece yamaklar görev yapmıştır.[986] Savaşlar sırasında binlerce, hatta Bağdad ve Özi gibi kalelere 10 binden fazla yamak ilavesi yapılmıştır.[987] Daha önce İstanbul'dan sulh zamanında

978 17. yüzyılın ilk yarısında bazı kalelerdeki mevcut ve yamak durumu için bk. *BOA, KK.d.* 4730. *BOA, MAD.d.* 6776. *BOA, D.YNÇ,* 17-456. *BOA, D.YNÇ,* 22-19. Kasım 1628'de Halep'te görevli 95. cemaatle beraber üç yamak vardı, biri 61. solaklardandı. *BOA, D.YNÇ,* 16-133. 1639 Nisan'ında Bağdad'daki 7600 yeniçerinin 1171'i yamaktı.

979 *BOA, KK.d.* 4733, s. 27. *BOA, D.YNÇ.d.* 33807. 1667 yılında bazı kalelerin dağılımı için bk. *BOA, MAD.d.* 6557.

980 *BOA, DYNÇ,* 35-74. Daha sonra değişiklik üzerine buraya gönderilen 93 kişilik 51. cemaatle beraber 84 yamak vardı. *BOA, DYNÇ,* 40-28. 1676 yılında Van'daki 563 yeniçerinin 158'i (*BOA, MAD.d.* 1600) Hanya'da 537 yeniçerinin 83'ü, İbrail'deki 893 yeniçerinin 143'ü, Uyvar'daki 638 yeniçerinin 157'si yamaktı. *BOA, MAD.d.* 1607.

981 Bazı kayıtlar için bk. *BOA, MAD.d.* 6603.

982 *BOA, KK.d,* 4733, s. 27. *BOA, MAD.d.* 3953, s. 1193.

983 *BOA, A.MHM.d.* 98, hk. 887.

984 Bu dönemde kalelerin kayıtları için bk. *BOA, MAD.d.* 3953.

985 *BOA, KK.d.* 4740.

986 *BOA, D.YNÇ.d.* 34200, 34204.

987 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1321, 1376. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 141. *9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili,* 241-243.

kalelere giden ortalara yazılarak yamak gönderilmişken,[988] 18. yüzyılın sonunda ortasız şekilde yamak gönderilmesine de başlanmıştı.[989]

Yamaklar kayıtlı veya bağlı oldukları orta ve görevliye göre isimlendirilmiştir. Bir görevlinin emrine yazılmaya keşide, yazılanlara keşidegân denilmekte;[990] yamaklar yazılı oldukları keşideden maaş alırlardı. Gösterilecek olan yamak çeşitlerinin, kalelerin büyüklüğü ve sayılarına göre bazen hepsi bazen ise bazıları bulunur, keşidelerin mevcutları da yine kale büyüklüğüne göre değişirdi.[991] Keşideleri olmasının kalelerdeki zabitler ve çavuşlar için ehemmiyetli yönü, hizmetli olarak gösterilen kayıtlı esâmîlerin büyük kısmının onlara gelir sağlama maksatlı verilmesiydi. Bu husus daha sonra gösterilecektir.

Orta Yamakları: Kalelerde görevli ortalara isimlerini kaydettirerek görev yapan neferlerdi. Kale kayıtlarından, dâhil oldukları ortanın defterine yazıldıklarından sayıları belli değildir. Ancak diğer bütün yamaklar gibi merkezdeki ana defterde asıl ortalarındaki isimleri üzerine, bulundukları kale yazılıydı. Bunların çoğunu çorbacıların hizmetlileri teşkil etmekte; çorbacıların ortaları değiştiğinde beraberlerinde gitmekte ve geçilen ortanın yamağı olmaktalardı. Kale ağası olan çorbacıların hizmetlisi fazla olduğundan bu ortanın yamak sayıları artardı.[992] Sefere gidecek ortalara yazılma, akrabaları veya arkadaşlarının bulunduğu ortada bulunmayı isteme, orta yamağı olmanın diğer sebepleriydi.[993] Orta yamakları kayıtlı oldukları ortalar başka yerlere gönderildiğinde beraberinde gitmişlerdir.[994]

Ağa Yamakları: Herhangi bir ortaya veya görevliye bağlı olmadan doğrudan kale zabitine bağlı yeniçerilerdi. Yazılı oldukları kısım *ağa sergisi* olarak da isimlendirilmiştir. Bunların bir kısmı ağaların hizmetlileriydi ki sayılarında sabitlik yoktu, 30-40 nefere kadar çıkabilmekteydi. Ağalar kale değiştirdiğinde onu takip etmişlerdi.[995] Ancak ağanın hizmetine orta verildiğinde hizmetlileri ağa yamaklarına değil o ortaya yamak yapılmıştır.[996] Ağa yamaklarının ekseriyetini ise

988 *Nusretnâme,* 276.

989 27 Temmuz 1777'de Hotin'e 300, Özi'ye 500, Akkirman ve Kili'ye 100'er yamak gönderilmişti. *BOA, C.AS,* 32218, 46353. Savaş zamanı olan 4 Nisan 1787'de Özi Kalesi'ne her ortadan 15 kişi olmak üzere 1.200 yamak gönderilmişti. *Taylesanizâde Tarihi,* 194, 198.

990 *BOA, D.YNÇ,* 91-174.

991 1690'lı yıllardaki bazı kalelerdeki yeniçerilerin dağılımı için bk. *BOA, KK.d.* 4743. 1715 yılındaki dağılım için ise bk. *BOA, KK.d.* 4756.

992 *BOA, D.YNÇ,* 110-44. *BOA, D.YNÇ,* 228-18. *BOA, D.YNÇ,* 99-355. *BOA, D.YNÇ,* 260-200. *BOA, D.YNÇ,* 101-119. *BOA, D.YNÇ,* 267-51. *BOA, D.YNÇ,* 260-46.

993 *BOA, D.YNÇ,* 82-176. *BOA, D.YNÇ,* 150-37.

994 *BOA, D.YNÇ,* 93-53. 1737'de 21. bölükten serdengeçti ağası Mustafa Ağa, Erzurum'da görevli 26. bölüğe yamakken *misafir* olarak bulunduğu bu orta İbrail'e tayin edildiğinde onlarla beraber gitmek istemiş ve kaydını bu şekilde yaptırmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 136-260.

995 *BOA, D.YNÇ,* 88-92. *BOA, D.YNÇ,* 110-140, 188, 335. *BOA, D.YNÇ,* 122-77, 125, 311. *BOA, D.YNÇ,* 258-23, 402. *BOA, D.YNÇ,* 228-515. *BOA, D.YNÇ,* 267-5, 36, 45, 54. BOA, DYNÇ. 82-236. *BOA, D.YNÇ,* 260-14. *BOA, D.YNÇ,* 81-441.

996 *BOA, D.YNÇ,* 162-376.

ortalara veya diğer keşidelere yazılmayanlar teşkil etmekteydi. Özellikle büyük kalelerde nefer veya emeklilerden sayıları binleri bulan ağa yamağı mevcuttu.[997]

Kâtip Yamakları: Yamakların mühim bir kısmı kalelerde görevli kâtiplere bağlı olarak görev yapmıştır. Bunların bazıları kâtibin yardımcısı şakirtlerken çoğu onun adına kaydedilmiş yamaklardı. Bir kâtibin keşidesinin mevcudu küçük kalelerde azken büyüklerde 50'ye kadar çıkmaktaydı.[998] Görev yeri değişen kâtibin keşidesindekiler onunla gitmiş;[999] kâtip emekli edildiğinde ise keşidesi silinmiştir.

Çavuş Yamağı (Keşidegân): Kalelerde görevli ariyet çavuşlarının ve başçavuşların hizmetlerini gören, onlara görevlerinde yardım eden yeniçerilerdi. 18. yüzyılda diğer şekiller ekseriyetle yamak şeklinde gösterilirken çavuşlara bağlı olanlar keşidegân olarak isimlendirilmiştir.[1000] Keşidede en yüksek yevmiyeye sahip esâmî ise başkeşideydi. Bir çavuş tayin edildiğinde hemen ona keşide verilmiş; emektarlıklarına bağlı olarak keşidesindeki nefer sayısı artırılmıştır. Büyük serhatlerde onlarca çavuş ve her çavuşun 20'ye kadar çıkacak şekilde keşidegânı olduğundan çavuş yamağı sayısı çok fazlaydı. Çavuşlar keşidesinde bulunanların esâmî işleriyle bizzat ilgilenmektelerdi çünkü çoğunlukla keşidelerine oğulları, akrabaları ve tanıdıkları yazılıydı.[1001] Çavuşlar kale değiştirdiğinde veya sürüldüğünde keşidesi onunla gitmiştir.[1002] Ceza olarak keşidesi silinip başkalarına verilen, tekrar iade edilip ağa yamaklarından veya diğer yamaklardan keşide yazılan çavuşlar vardı.[1003] Esirlik gibi geçici silinmelerde de onlara yeniden keşide verilirdi. Çavuşlar öldüğünde keşidelerindeki yeniçeriler İstanbul'dan başçavuşun arzıyla diğer çavuşların keşidelerine geçirilmişken emekli olduklarında kâtipler gibi yamakları kaldırılmıştır.[1004]

Ağa Hizmetlileri: Emekli/azledilmiş ağa ve çorbacılardan memleketlerinde yaşayanların veya kalelerde bulunanların hizmetlileri ve yakınları, bunların ka-

997 *BOA, D.YNÇ*, 150-20. *BOA, D.YNÇ*, 206-291.

998 *BOA, D.YNÇ*, 227-95. *BOA, D.YNÇ*, 248-288. *BOA, D.YNÇ*, 125-32. *BOA, D.YNÇ*, 295-241. *BOA, D.YNÇ*, 238-195.

999 *BOA, D.YNÇ*, 237-107. *BOA, DYNÇ*, 267-110.

1000 *BOA, KK.d*, 4733, s. 27. *BOA, D.YNÇ*, 110-38, 227. *BOA, D.YNÇ*, 157-50. *BOA, D.YNÇ*, 112-188. *BOA, D.YNÇ*, 86-369.

1001 *BOA, D.YNÇ*, 99-83. *BOA, D.YNÇ*, 101-203. *BOA, D.YNÇ*, 243-2, 177. *BOA, D.YNÇ*, 264-101.

1002 *BOA, D.YNÇ*, 157-147. *BOA, A.MHM.d*, 152, hk. 1154-1156. *BOA, A.MHM.d*, 156, hk.183. *BOA, D.YNÇ*, 82-203. *BOA, D.YNÇ*, 85-128. 1736 Haziran'da, Bozcaada'da bir çavuş ahalinin düzenini bozduğundan kadının bildirmesiyle keşidesiyle beraber Kastel Mora'ya sürülmüştü. *BOA, D.YNÇ*, 130-11. Limni ahalisinin 6 Şubat 1741 tarihli şikayetine göre zulüm eden, esnafın ve tüccarların mallarına cebren el koyan keşideli çavuş İsmail, bir daha gelmemek üzere Molova'ya sürülmüştü. *BOA, D.YNÇ*, 156-132.

1003 *BOA, D.YNÇ*, 82-8. *BOA, D.YNÇ*, 55-471. *BOA, D.YNÇ*, 99-326.

1004 *BOA, D.YNÇ*, 86-95. *BOA, D.YNÇ*, 101-197. *BOA, D.YNÇ*, 113-413. *BOA, D.YNÇ*, 124-275. *BOA, D.YNÇ*, 163-101. *BOA, D.YNÇ*, 267-265. *BOA, D.YNÇ*, 222-247, 348.

lelerdeki keşidelerine yazılmıştır.[1005] Mesela 1724 yılında Kandiye'de 26. bölükten Mehmed Çavuş'un 48 neferlik keşidesi, kaleye kaydedilen 4. sekbanların eski çorbacısına verilmişti.[1006]

Ağa yamağı olma veya keşidelere yazılmada yeniçeriler hürdü ve ayrıca bu yamak sınıfları arasında geçiş mümkündü.[1007] Geçişler genellikle keşidede olanların maaşlarına müdahaleden kaynaklanmaktaydı.[1008] 1730'da ağa sergisine kayıtlı 81. cemaatten Ahmed, kale efendisi yani kâtip keşidesine geçmiş; 1732'de Özi'de kâtip keşidesine yazılı yamak 1. bölükten Mehmed, ağa sergisine yazılmış; 1735'te ise Bender'de emekli bir yeniçeri, aynı kalede ağa yamağı olan oğlunu akrabaları olan İlyas Çavuş'un keşidesine yazdırmıştı. 1757'de 1. cemaatten 3 yeniçeri, Özi'deki 27. cemaate yamakken ağa yamağı olmayı istemiş; 1764'te Faş'ta 25. sekbanlara yamak olan bir nefer, maaşlarda rahatsız ettiklerinden çavuş keşidesine geçmişti.[1009]

Yamakların artışının en büyük sebeplerinden biri savaşta çevreden yazılanların kalelerde kalmasıydı.[1010] Savaş sonrası ocakla kalan yeniçerilerin istedikleri kalelere yazılmasına müsaade edilmiştir.[1011] Ayrıca 18. yüzyılın ortalarına doğru emekli ve korucuların gümrüklerden maaş almalarının kısıtlanması da yamak sayısını artırmıştır.

Ortaları dışında kalelerde bulunmanın en mühim sebepleri ailevi ve iktisadiydi. Bu sebeplerle yeniçeriler memleketlerinde veya yakın yerlerde olan kalelere yazılmak istemekteydiler.[1012] 1757 yılında Selanik'teki nöbetçileri gösteren deftere göre kaleye yazılanların memleketleri yakın yerlerdi.[1013] Kayıtlar içinde; ihtiyar anne babalarının yanlarında olmak, memleketlerinde yaşamak, kardeşlerinin veya akrabalarının görev yaptığı yerde bulunmak isteyen yeniçerilerin verdiği yüzlerce arz örneği bulunmaktadır. Mesela 1723'te 30. bölükten Mustafa akrabalarının olduğu Moton'a kaydolmuş; 1726'da 99. cemaatten Ali, Trabzon'da ortasıyla beraberken ailesinin olduğu Midilli'ye gitmişti.[1014] 1730'da Bender'de on senedir yamak olan 73. cemaatten Mehmed, Karadenizli olduğundan memleketine yakın Faş'a kaydını aldırmış;[1015] 1732 yılında 37. bölükten Ali, Selanik'e kayıt-

1005 *BOA, D.YNÇ*, 295-124, 126. *BOA, DYNÇ*, 101-306. *BOA, D.YNÇ*, 237-252.
1006 *BOA, D.YNÇ*, 81-435.
1007 *BOA, D.YNÇ*, 101-140. *BOA, D.YNÇ*, 98-340. *BOA, D.YNÇ*, 122-5.
1008 *BOA, D.YNÇ*, 226-71.
1009 *BOA, D.YNÇ*, 102-229. *BOA, D.YNÇ*, 106-68. *BOA, D.YNÇ*, 125-11. *BOA, D.YNÇ*, 234-45. *BOA, D.YNÇ*, 258-263.
1010 *BOA, D.YNÇ*, 134-118, 121.
1011 *BOA, A. MHM.d.* 135, hk. 1348. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 393. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 936-937. *BOA, D.YNÇ*, 147-370, 373. *BOA, D.YNÇ*, 148-113, 119, 125, 140, 143, 349. *BOA, D.YNÇ*, 136-62.
1012 *BOA, D.YNÇ*, 81-26. *BOA, D.YNÇ*, 145-209.
1013 *BOA, D.YNÇ.d*, 34377.
1014 *BOA, D.YNÇ*, 81-80, 224.
1015 *BOA, D.YNÇ*, 101-56.

lıyken Vidin'de ihtiyar akrabasına bakacak kimse olmadığını sebep gösterip bu kaleye yamak olmuştu.[1016]

Tablo 15. Bazı Kalelerde Yeniçerilerin Dağılımı[1017]

Kale	1181/1767-68						
	Orta ve Neferleri	Çavuş ve Keşideleri	Ağa Yamağı	Kâtip, Halife ve Yazıcı Yamağı	Haseki Ağalar ve Hizmetlileri	Çorbacı Yamağı	Turnacıbaşı Ağalar ve Hizmetlileri
Belgrad	9-520	6-31	3.850	(K)-87 (H) 3-28	-	1-3	-
Vidin	5-339	10-69	5.731	(K)-243 (H) 4-28	4-28	3-13	-
Hotin	7-383	2-13	1.720	(K)-99 (H) 1-26	3-13	2-10	-
Bender	8-509	7-42	4.973	(K) 106 (H) 1-6 (Y) 1-4	1-7	-	-
Özi	10-564	7-50	871	(K) 109 (Y) 1-3	-	-	-
Bar	1-53	2-11	125	-	-	-	-
İzvornik	-	1-10	268	-	-	-	-
Selanik	1-34	4-47	1.080	(K) 76 (H) 1- 9 (Y) 1- 11	3-16	6-48	-
Temrük	1-61	-	125	-	-	-	-
Açe	2-94	-	225	-	-	-	-
Basra	-	-	211	-	-	-	-
Kurna	3-195	-	51	-	-	-	-
Erzurum	1-29	6-49	1.167	(K) 46 (H) 3-34	1-4	2-11	2-3
Kudüs	-	-	240	-	1-3	1-12	
Bağdad	19-1081	45-260	2.702	(K) 1-144 (H) 14-84 (Y) 4-13	7-30	14-83	2-47

1016 *BOA, D.YNÇ*, 18-261.
1017 *BOA, D.YNÇ.d.* 34481, s. 2.

İstanbul'dan ortalarından ayrılıp istedikleri kalelere gitme şeklinde yamak yazılanlar çok fazlaydı. Karakullukçuluk ve sonrasındaki görevlerini tamamlayanlar müsaadeyle istedikleri kalelere gitmekteydi.[1018] En uzak bölgelere, Hotin gibi yerlere gitmek isteyenler bile vardı.[1019] Hizmetlerini tamamlamaları için on-on beş yıl gerektiğinden bu süreyi doldurmadan yamaklık verilmemesi, ocak idaresine Eylül 1728'de tembih edilmişti.[1020]

Bir kalede görevli orta mensupları da yine benzer sebeplerle diğer bir kaleye yamak olarak gitmekteydi.[1021] 1728 yılında Moton'da ağa yamağı olan 73. cemaatten Abdullah, akrabalarından alacağını istemek için gittiği Anabolu'da evlendiğinden kaydını buraya yaptırmıştı.[1022] 1730'da Sohum'da görevli 6. cemaatin vekilharcının neferleri rahatsız ettiği İstanbul'daki ihtiyarlara bildirilmiş, onların talebiyle bu kişi Selanikli olduğundan yamak yapılmak üzere buraya sürgün edilmişti.[1023]

Yamaklığın diğer bir yolu ise görev yapan ortanın ayrılmasından sonra yoldaşlarının kalede kalmasıydı.[1024] 1725 yılında 73. cemaat Azak'tan ayrıldığında bu ortanın yoldaşı Ahmed, mülklerinin bulunduğunu ve burada yaşayan ailesine bakacak kimsenin olmadığını sebep göstererek yamak kalmıştı. Yine aynı yıl sefer dolayısıyla Azak'tan ayrılan 32. sekbanların bir mensubu da burada bırakılmıştı.[1025] 1732 yılında 44. cemaate mensup üç nefer, ortaları gitse de ailevi münasebetleri sebebiyle Bender'de kalmış; 1738'de Niş'ten Bender'e gönderilen 82. cemaate mensup 16 nefer, aileleri Niş'te olduğundan gitmemek için arz vermiş ve yamak olma talepleri kabul edilmişti.[1026]

Yamakların kalelere dağılımı mütenasip değildi; büyük kalelerde daha fazla ortanın mensubu yamak vardı. Ayrıca bir muhitte belli ortalara yoldaşlığın fazla olması o orta mensuplarından yamakları artırmaktaydı. Mesela 1171/1757-58'de Selanik'te 2. cemaatten 388, 36. cemaatten 106, 72. cemaatten 106 kişi bulunmaktaydı. Bu kalede sekbanlardan çok az yamak vardı.[1027] 1173/1759-60'da yılında Özi'de seksen sekiz ortadan yeniçeri bulunmaktaydı. En fazla olarak 17. cemaatten 43 ve 75. cemaatten 41 nefer varken diğerlerinden olanlar, 1 kişiye varana kadar değişiklik göstermekteydi.[1028] 1174/1760-61 yılında Kale-i Cedid'de en fazla

1018 *BOA, D.YNÇ*, 165-372. *BOA, D.YNÇ*, 268-130.
1019 *BOA, D.YNÇ*, 159-92.
1020 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 654. *BOA, C.AS*, 8593.
1021 *BOA, D.YNÇ*, 71-452. *BOA, D.YNÇ*, 179-101, 179.
1022 *BOA, D.YNÇ*, 95-273.
1023 *BOA, D.YNÇ*, 102-232.
1024 *BOA, D.YNÇ*, 110-362.
1025 *BOA, D.YNÇ*, 84-202, 271.
1026 *BOA, D.YNÇ*, 149-482. *BOA, D.YNÇ*, 110-143.
1027 *BOA, D.YNÇ.d.* 34377.
1028 *BOA, D.YNÇ.d.* 34379.

olarak 79. cemaatten 75 yamak vardı, sonraki en yüksek sayı 29 kişiyle 25. bölüktü.[1029] 1175/1761-62'de İbrail'de 64. zağarcılar ortasından 215, 1. bölükten 86, 4. bölükten 86, 25. bölükten 141, 14. sekbanlardan 27, 25. sekbanlardan 41 kişi vardı. Bu kalede ağa bölükleri mensupları daha fazlaydı.[1030] Tablolarda da görüldüğü üzere 1766'da Ur Kalesi'nde 98, 1765'te Hotin'de ise 151 ortadan yeniçeri vardı.

Tablo 16. 1766 Yılı Ur Kalesi'ndeki Yeniçerilerin Ortalara Göre Taksimi[1031]

1c	2	58c	1	3b	5	46b	2
2c	2	62c	1	4b	1	51b	1
3c	6	63c	7	5b	4	52b	1
4c	1	64c	29	7b	1	53b	1
10c	8	67c	5	9b	1	54b	1
13c	4	69c	2	12b	7	58b	1
14c	1	71c	13	14b	1	60b	1
16c	4	72c	2	15b	1	1s	1
18c	1	73c	1	16b	2	2s	3
21c	13	74c	2	17b	1	3s	2
25c	38	75c	9	19b	1	6s	6
26c	2	77c	28	21b	1	9s	1
27c	3	79c	5	24b	4	11s	1
28c	3	80c	3	25b	53	15s	4
29c	1	83c	1	26b	5	22s	8
36c	1	86c	1	28b	1	23s	3
37c	2	87c	4	31b	6	24s	1
40c	6	90c	4	32b	1	25s	5
44c	1	91c	42	34b	1	26s	3
46c	13	94c	1	36b	10	29s	4
48c	2	97c	1	37b	5	30s	1
50c	12	99c	1	40b	10	32s	35
54c	2	100c	30	41b	1	33s	2
55c	1	1b	3	42b	1		
56c	4	2b	8	45b	4		

1029 *BOA, D.YNÇ.d*, 34408.
1030 *BOA, D.BKL.d.* 32582.
1031 *BOA, D.YNÇ.d.* 34462.

Tablo 17. 1765 Yılı Hotin Kalesi'ndeki Yeniçerilerin Ortalara Göre Taksimi[1032]

1c	2	**26c**	10	**62c**	18	**94c**	1	**21b**	6	**44b**	7	**9s**	5
2c	12	**27c**	2	**63c**	7	**95c**	54	**22b**	28	**45b**	1	**10s**	5
3c	31	**28c**	1	**64c**	54	**97c**	32	**23b**	2	**46b**	21	**12s**	2
4c	19	**29c**	2	**66c**	11	**98c**	3	**24b**	7	**47b**	10	**13s**	23
5c	3	**30c**	30	**68c**	21	**100c**	6	**25b**	3	**48b**	15	**14s**	4
6c	1	**31c**	1	**69c**	3	**1b**	4	**26b**	5	**49b**	2	**15s**	56
7c	3	**32c**	1	**71c**	37	**2b**	22	**27b**	54	**50b**	1	**16s**	1
9c	2	**35c**	1	**72c**	2	**3b**	14	**28b**	6	**51b**	13	**18s**	7
10c	2	**37c**	2	**73c**	10	**4b**	2	**29b**	15	**52b**	3	**19s**	12
11c	4	**44c**	14	**75c**	4	**5b**	6	**30b**	13	**53b**	18	**22s**	1
12c	5	**45c**	11	**76c**	1	**6b**	22	**31b**	33	**54b**	4	**23s**	1
13c	1	**46c**	2	**77c**	2	**7b**	3	**32b**	99	**55b**	1	**24s**	6
14c	16	**47c**	2	**79c**	18	**8b**	8	**33b**	3	**56b**	14	**25s**	16
15c	4	**49c**	3	**80c**	2	**9b**	16	**34b**	3	**57b**	30	**27s**	3
16c	2	**50c**	3	**82c**	12	**10b**	8	**36b**	16	**58b**	1	**29s**	2
17c	18	**51c**	2	**84c**	7	**12b**	8	**37b**	6	**59b**	9	**31s**	5
18c	5	**55c**	17	**88c**	1	**13b**	19	**38b**	2	**60b**	14	**32s**	3
19c	4	**57c**	2	**89c**	1	**14b**	5	**39b**	10	**61b**	25	**33s**	34
21c	3	**58c**	1	**90c**	3	**15b**	119	**40b**	11	**2s**	12	**34s**	17
23c	10	**59c**	3	**91c**	1	**16b**	21	**41b**	10	**3s**	2		
24c	6	**60c**	1	**92c**	23	**17b**	43	**42b**	5	**5s**	3		
25c	100	**61c**	10	**93c**	1	**19b**	6	**43b**	3	**7s**	18		

Yamaklar cebren veya kendi istekleriyle ayrılmadıkları müddetçe bulundukları kalede kalmışlardı. 1735'te verdiği arzda 50. cemaatten bir yamak, fethinden beri Azak'ta olduğunu yazmıştı.[1033] 1737'de 30. bölükten Ahmed, otuz senedir Özi'de, Aralık 1762'de Bender yamaklarından 5. bölükten alemdar Mustafa, yirmi beş yıldır burada yamak olduğunu beyan etmişti.[1034] 1728 yılında 69. cemaate Açu'da yamak olan 38. bölükten Mustafa, bu orta Soğucak'a gönderildiği için gitmek zorunda kalmış ama ailesi geride kaldığından ve kendisi de istediğinden geri dönmüştü.[1035] 1737'de Kılburun'da görevli ve aynı zamanda buradaki bir camide hatip

1032 *BOA, D.YNÇ.d.* 34449.
1033 *BOA, D.YNÇ*, 125-62.
1034 *BOA, D.YNÇ*, 136-272. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 131.
1035 *BOA, D.YNÇ*, 93-227. Aynı yıl Kılburun ve Özi'de iki oğluyla savaşan bir yeniçeri, istediği Bender'e yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 145-132.

olan 4. cemaatten Hasan, kale Ruslara geçtiğinde tüm malvarlığını kaybetmiş ve evi yanmışken İstanbul'a ortasına gelmesi kabul edilmeyerek Bender'e yamak gönderilmişti.[1036]

Yamaklıktan kurtulmalarının yollarından biri kendi ortalarının, bulundukları kaleye gelmesiydi.[1037] 1725'te Kandiye'de 17. bölüğün yoldaşlarından üçü 17. sekbanlara, biri ağaya yamak 4 nefer, kaleye görevlendirilen ortalarına geçmişlerdi.[1038] Diğer bir yol yamakların bulundukları kalelerden ortalarının bulunduğu yerlere veya İstanbul'a dönüş yapmasıydı. Bu şekilde yer değiştirmede ortalarıyla beraber bulunma isteğinin[1039] ve yamak olduğu ortadaki kötü muamelelerin tesiri vardı. 1764'te İbrail'de görevli 100. cemaatin yamağı olan 30. cemaat mensubu Mustafa hasta ve sakat olmaktan başka kötü muamele edilip rencide edildiğinden ortasına dönmek istemişti.[1040] Bununla beraber yer değiştirenlerden tekrar yamaklık yerlerine dönenler de olmaktaydı.[1041] Yamaklıktan kurtulmada en önemli sebep, orta silsilesindeki sıralarının gelmesiydi. Bu durumda ihtiyarlar tarafından çağrılanlar, ortalarının olduğu yerlere dönerdi.[1042] 1727'de Vidin'de yamak olup vekilharçlık ve başeskilik sırası gelen 40. cemaate mensup iki yeniçeri, ortanın olduğu Azak'a gitmişlerdi.[1043] 1733'te Azak'ta çavuş keşidesinde yamak ve 15. cemaatte yolu vekilharç olan Derviş, ortasının olduğu Kefe'ye gitmiş; Mayıs 1736'da Özi yamağı bir nefer, 30. bölükte alemdarlık sırası geldiğinden İstanbul'a dönmüştü.[1044]

Mesafe fark etmeden bir kaleden diğer kaleye yamak olarak gidilebilmekteydi.[1045] 1721'de Van'da yamak olan 32. bölükten Mustafa, bu kaledeki yamaklar Azak'a gönderildiğinde babasının isteğiyle Erzurum'a yine yamak yazılmıştı.[1046] 1724 yılında Bağdad'da yamak olan Ahmed'in, ihtiyar olduğundan evinin bulunduğu Şam'a gitmesine müsaade edilmişti.[1047] 1725'te Vidin'de ağa yamağı olan 53. bölüğe mensup İbrahim, ailesini ucuzluğun olduğu Yergöğü'ne göndermiş, daha sonra kendisi de kaydını buraya yine ağa yamağı olarak aldırmıştı.[1048] 1728'de Bender yamağı olan 46. bölükten Mehmed, Bender'le hiçbir bağı kalmadığını beyanla babası yerinde gördüğü Şam'daki ihtiyar ağabeyine bakmak ve beraber hacca

---

1036 *BOA, D.YNÇ*, 145-132.
1037 *BOA, D.YNÇ*, 150-37. *BOA, D.YNÇ*, 123-281. *BOA, D.YNÇ*, 159-215.
1038 *BOA, D.YNÇ*, 82-176.
1039 *BOA, D.YNÇ*, 81-215, 227. *BOA, D.YNÇ*, 136-197.
1040 *BOA, D.YNÇ*, 267-20.
1041 *BOA, D.YNÇ*, 89-62.
1042 *BOA, D.YNÇ*, 82-173. *BOA, DYNÇ*, 101-263. *BOA, D.YNÇ*, 136-131. *BOA, D.YNÇ*, 92-362.
1043 *BOA, D.YNÇ*, 92-272.
1044 *BOA, D.YNÇ*, 112-395. *BOA, D.YNÇ*, 132-296.
1045 *BOA, D.YNÇ*, 113-158.
1046 *BOA, D.YNÇ*, 65-444.
1047 *BOA, D.YNÇ*, 82-215.
1048 *BOA, D.YNÇ*, 83-180.

gitmek için Şam'a yazılmıştı.[1049] 1741'de, Ada-i Cedid'den Bağdad'a tayin isteyen yeniçerinin dilekçesi kabul edilmişti.[1050] İsteği dışında Bozcaada'ya yazılan 5. bölükten Seyyid Ahmed, bu adayı hiç bilmediği ve Bender'de ailesi olduğunu sebep gösterip 1743'te yer değiştirmiş;[1051] 1763'te Bender yamağı bulunan ve âmâ olduğu için emekli edilen 94. cemaate mensup Hüseyin, bakımını yapacak İbrail Kalesi'ne kayıtlı kardeşinin yanına gitmek isteğinden buraya yazılmıştı.[1052]

Ferdi ayrılmalardan başka toplu nakiller de olmaktaydı. Bir kalede yeniçeriler kaldırıldığında ortalarla beraber yamaklar da nakledilmekte; duruma göre muhafaza açısından önemli görülen kalelere sevk edilmekteydiler.[1053] 1713 yılında Erzurum'daki bütün yamaklar İstanbul'a çağrılmış;[1054] 1714'te Bağdad Kalesi'ndeki yamaklardan 939'u İnebahtı Kalesi'ne gönderilmiş; 1720'de Van'daki yamakların hepsinin ortalarına gitmesi istenmişti.[1055] Eylül 1724'te tamir edilen Faş, Sohum ve Soğucak kalelerine on iki adet orta yanında bu ortaların Hotin, Bender, İbrail ve Yergöğü kalelerinde bulunan bütün yamaklarının gönderilmesi de emredilmişti.[1056]

Savaş sırasında bir kaleye yazılanlar fazla olduğunda bir kısmı çevre kalelere dağıtılmaktaydı.[1057] 1736-39 harbinde muhafaza için yerleştirilen veya yeni yazılan neferlerle mevcudu artan Niş'ten, ahalinin talebi üzerinden yamak, keşideli çavuş, serdengeçti ağası ve alemdarların çevre kalelere sevki kararı alınmış; 30 ağa ve 40 ağa Eğriboz'a beş keşide, 200 yamak, 22 ağa, 46 alemdar Böğürdelen'e on keşide 50 ağa ve 50 alemdar İnebahtı'ya gönderilmişti.[1058]

Kırım tarafındaki kalelerdekilerin yerleri, Kırım Hanının isteği üzerine değiştirilebilmekteydi.[1059] Mesela Temmuz 1746'da Çerkez sırında olan Soğucak'taki neferlerin sayısının artırılmasını isteyen Kırım Hanının talebiyle o tarafları bilen, Kale-i Cedid, Ur, Kefe ve Taman'dan 25 yamak gönderilmişti.[1060]

Yamakların mecburi yer değiştirmeleri daha çok itaatsizlikleri veya isyanları sebebiyle olmuş; serhat düzenini bozdukları için münferiden veya topluca ya-

1049 *BOA, D.YNÇ*, 93-41. 1733'te Azak'ta yamak olan 16. bölükten Bektaş, memleketi olan Batum'a yamak olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 113-308.
1050 *BOA, D.YNÇ*, 135-387. Yine aynı kaleden 53. bölükten emekli yamak Mustafa, ihtiyar babasının yaşadığı memleketi Midilli'ye; 56. bölükten ihtiyar babasından başka kimsesi olmayan bir nefer, Sakız'a gitmişti. *BOA, D.YNÇ*, 163-2196, 20.
1051 *BOA, D.YNÇ*, 163-179.
1052 *BOA, D.YNÇ*, 259-108. *BOA, DYNÇ*, 81-420.
1053 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 863. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 317. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1538, 1560. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1401-1404.
1054 *BOA, A.MHM.d,* 120, hk. 1008.
1055 *BOA, A.MHM.d,* 120, hk. 1008. *BOA, A.MHM.d.* 122, hk. 398. *BOA, D.YNÇ*, 60-83.
1056 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 174.
1057 *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 1348.
1058 *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 835-837.
1059 *BOA, D.YNÇ*, 257-166.
1060 *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 922-925.

maklar, misallerdeki gibi bir kaleden diğerine gönderilmişti.[1061] Kasım 1729'da, 44 ve 72. cemaate mensup Selanik'teki bütün yamaklar İbrail'e gönderilmiş; Şubat 1740'ta Şam'daki ortalara yamak olanlar dışında bütün yamaklar halkla geçinemedikleri için Mora ve Girit'teki kalelere gönderilmişti.[1062] Eylül 1744'te Belgrad'da huzursuzluk çıkaran ve ihtilale sebep olan yamaklardan 40'ı Anabolu'ya, 39'u İnebahtı'ya sürülmüş; 1745'te Ur Kalesi'nde 64. cemaate mensup 59 yamak Anabolu Kalesi'ne, 71. cemaat mensubu 35 yamak İnebahtı'ya sürülmüştü.[1063] Ekim 1751'de Hotin'de karışıklığa sebep olan 67. ve 94. cemaatlerle 1. ve 5. bölüklerin emekli ve eşkinci 233 yamağı Rabat'a gönderilmiş; 8 Aralık 1762'de Kandiye'den 11 kişi Taman'a, 16 kişi Açe'ye ve 10 kişi Kale-i Cedid'e sürülmüştü.[1064]

2.5.3. İkametleri

İstanbul'da olduğu gibi kalelerde görev yapan yeniçerilere kışlalar tahsis edilmekteydi. 16. yüzyılda mevcutları az olan bazı kalelerde kiralanan ev veya hanlarda ikametleri sağlanmışken sonrasında hepsinde bazen gecikmeli de olsa ilk yeniçeri yerleştirildiğinde kışla hazırlanmıştır.[1065] Kışla temini kale muhafızlarının mesuliyetinde olduğundan yeniçeriler gönderildiğinde onlara bu hususta emirler verilirdi.[1066] Ancak yeniçeriler gitmeden hazır edilemediği veya uzun zaman kışlaksız kaldıkları da olmuştur. Böyle durumlarda geçici olarak hanlarda veya kiralanan diğer yerlerde kalmışlardı. 1760 yılında Kale-i Cedid'den Rabat'a giden 23. sekbanların kalacak kışlaları ve ağaların konağı olmadığından durum kale ağası, Kefe kadısı ve Kırım Hanı tarafından merkeze bildirilmiş, epeyce gecikmeyle birlikte kışla inşası için emir verilmişti.[1067] Kili Kalesi'ndeki yeniçeriler sekiz yıldır burada bulunmalarına rağmen 1781'de hâlâ kışla temin edilmemişti. Halka ödetilerek kiralanan yerlerde kaldıkları merkeze bildirilmiş ve acele kışla yapılması istenmişti.[1068]

Her ortaya bir müstakil kışla, yamaklara ise *yamaklar hanı* denilen yerler tahsis edilmiştir.[1069] Yamakların büyük ekseriyetini memleketlerinde veya kale-

---

1061 *BOA, D.YNÇ*, 81-420.
1062 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 435. *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 291.
1063 *BOA, A.MHM.d,*150, hk.1271. *BOA, D.YNÇ*, 188-340.
1064 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1568. Ekim 1752'de Belgrad'da zabitlerin emirlerine uymayan ve neferler arasında fitne çıkaran 63. cemaatin emekli 45 yamağı Ur'a, 9. bölüğün 53 emekli neferi Özi'ye sürülmüştü. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1243. *BOA, D.YNÇ*, 254-86.
1065 *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 569, 1282. *BOA, C.AS,* 53529. Alakalı kayıtlarda hem kışlak hem de kışla ismi kullanılmıştır.
1066 *BOA, AE.SMHD.I,* 11863.
1067 *BOA, C.AS,* 2872/1-4.
1068 *BOA, AE.SABH.I,* 16631.
1069 *BOA, C.AS,* 39837. Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendîde* (yay. haz. Ali İbrahim Savaş) TTK Basımevi, 1999, 107. Mahir Aydın, *Vidin Kalesi,* Ötüken Yay., İstanbul 2015, 126.

ye yakın yerlerde yaşayanlar teşkil ettiği, bunlar sadece maaş taksimi sırasında kaleye uğradığı için ikametleri mesele olmamış, kalelerde kalanların bir kısmı ise kendi meskenlerinde yaşamıştır.[1070] Özellikle Avrupa'daki Hotin ve İbrail gibi uzak kalelerdekilerin büyük bir kısmı; kale dışında evler, çiftlikler inşa etmekte ve buralarda aileleriyle yaşardı.[1071] Savaş dönemlerinde kale mevcudu arttığında ise ayrıca han ve evler kiralanmaktaydı. Mesela 1736 yılında Hotin'de nefer arttığından beş han, 1768'de başlayan Rus harbinde Vidin'de kapıkulları için kırk beş odalı bir han kiralanmıştı. Sonra yine neferin geldiği 1773'te Vidin'de otuz odalı bir han daha kiralanmıştı.[1072]

Bir yere nakledilen yahut geçici görevlendirilen birliklere de uygun mahaller temin edilirdi. Ekim 1703'te terk edilen Kamaniçe'den ayrılan yeniçeriler, Akkirman'a geldiklerinde kiralanan yirmi bir haneye yerleştirilmişlerdi.[1073] Şubat 1726'da Cidde'ye gidecek 500 yeniçerinin ikameti için Cidde sancakbeyi Ebubekir Paşa, Mekke Şeyhi ve Habeş beylerbeyinden kışlaklar hazırlaması istenmiş ve su ihtiyaçlarının karşılanması için deve hazırlamaları onlara emredilmişti.[1074]

Önceden Kandiye'den Anavarin'e giden 14. cemaatin kışlasına burada bulunan 42. cemaat yerleşmiş, 1783 yılında 14. cemaat dönünce çıkmak istememişlerdi. Durum ortalar arasında çatışma halini alınca merkezden müdahale edilmiş; Ocak 1784'te 42. cemaatin yerinde kalması 4. cemaat için başka kışla tahsisi emredilmiş, hatta itaat etmezler uzak yerlere sürülecekleri tehdidi bildirilmişti. Ama mesele olmaya devam ettiğinden aynı emir iki ay sonra yenilenmişti.[1075]

Zamanla harap olan, depremde ve yangınlarda veya kuşatmalarda yıkılan kışlalar ya bütün kaleyle beraber yahut müstakilen kısmen veya tamamen tamir edilmekteydi.[1076] Kalelerin tamiri için merkezden önce teftiş istenir; gönderilen mimarlar ve kaledeki bina eminleri tarafından düzenlenen keşif defterlerine göre tamire muhtaç olup olmadığı ve yaklaşık masraf merkezin tasdikine sunulurdu.[1077] 1766'da Van Kalesi'ndeki tamirle birlikte yeniçeri kışlalarının da tamiri istenmiş, mimar yaptığı tespitte lüzum olmadığını gösterse de kaledekiler ısrar etmişti. İstanbul'da yaşanan deprem yüzünden burada acil inşa edilmesi gereken yerler olduğu bildirilerek sadece kullanılmayacak derecede harap yerlerin tamirine müsaa-

1070 Kars Kalesi'ndeki bir isyanla ilgili kayıtta kaledeki yeniçerilerin ayrı ayrı mahallelerde, kendi meskenlerinde ikamet ettikleri gösterilmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 979.
1071 *BOA, A.MHM.d*, 154, hk. 265. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 789. *BOA, AE.SMST.III,* 11720.
1072 *BOA, D.BŞM.d.* 1915. *BOA, AE. SABH. I,* 24210. *BOA, C.AS,* 35553.
1073 *BOA, AE.SMST.II,* 3627.
1074 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 989, 990.
1075 *BOA, A.DVN.MHM.d.* 182, hk. 73, 105.
1076 *BOA, D.BŞM.d.* 4121. *BOA, C.AS*, 6540, 15312, 34871, 34873, 44176. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 55. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1356. *BOA, D.BKL.d.* 32527, s. 9.
1077 *BOA, C.AS*, 2969, 6540, 18461, 22612, 27016, 38758, 41063.

de edilmişti.[1078] Kışlaları tamirdeyken yeniçeriler kiralanan yerlerde kalırdı. Mesela 1763'te Kars Kalesi kışlalarının tamiri sırasında bu yola başvurulmuş, 1758-60'ta Vidin'deki tamirde yeniçeriler ve diğer kapıkulları için sefer sırasında da kullanılan kırk beş odalı han kiralanmıştı.[1079]

Kalelerin tamirlerine ait defterlerde kışlaların büyüklükleri, kaç katlı oldukları, oda sayıları ve bazı müştemilat bilgileri mevcuttur. Kışlalar büyüklük ve şekilleri bakımından olmasa da kısımları itibarıyla benzer şekilde inşa edilmekteydi. 12 Eylül 1756'da tamiri biten Ada-i Kebir'deki kışlalardan 50. ve 55. bölüğe ait olanlar iki katlıydı ve her katta dört oda vardı.[1080] Bu kışlalar 1752'deki durumları biraz değiştirilerek tamir edilmişti. Her birinde orta sofası ve karakullukçu kamarasıyla beraber, bayraktar, vekilharç, aşçı ve odabaşı odaları vardı. Odaların hepsinde bir soba mevcuttu. Ocak bulunan bir mutfak, kiler, zabitler ve neferler için ayrı ayrı tuvaletler ve abdesthaneler vardı. Kışlaların birinde diğerlerinden farklı olarak ahır ve yemlik bulunmaktaydı. Kısımlar arasına da ocaklar konulmuştu. Kılburun'daki kışlalar da Ada-i Kebir'dekilerle aynı şekilde tamir edilmişti.[1081] Özi'deki kışlalarda 1769'da tamirat sırasında bazı değişiklik yapılarak oda sayıları artırılmış ve bazı kışlalara da ahır yapılmıştı.[1082] 1766'da yeniden inşa edilen Rabat Kalesi'ndeki 74. cemaatin kışlasının etrafı yontma taştan duvarla kapatılmıştı. Basma tavanlı bina; içlerinde ocak, yüklük ve dolaplar bulunan altı oda, orta sofası, kereviti olan mutfak, ahır, tuvaletler, abdesthane ve dehlizlerden müteşekkildi. Kışlanın üstü kiremitle örtülüydü.[1083] Ağustos 1716'da Belgrad aşağı kalede dokuz adet kışlak yapılmış; daha sonra elden çıkan ve 1739'da geri alınan bu kaleye daha fazla yeniçeri yerleştirildiğinden kışlalar artırılmıştı. 1763'te Belgrad'da altı orta, aşağı kalede Avusturyalılardan kalma bir hanın içindeydi. Yukarı kalede ise yirmi altı kışla vardı.[1084] 1768 sonunda tamiri biten Hotin'deki beş kışlanın hepsinde içlerinde soba ve ocaklar olan altı oda, bir orta sofa, mutfak, kiler, ahır ve tuvaletler bulunmaktaydı.[1085] 1771'de Rus kuşatması sebebiyle harap olduğu için tamir edilen Koron Kalesi'ndeki iki kışlanın birinde neferlere ve zabitlere mahsus sekiz oda, diğerinde altı oda vardı. Ayrıca orta sofa, mutfak, karakullukçu kamarası, kiler, ahır ve tuvaletler yer almaktaydı.[1086] Ekim 1764'te tamiri biten Açe

1078 *BOA, C.AS*, 13505.
1079 *BOA, C.AS*, 28620, 38758.
1080 *BOA, D.BKL.d.* 32553.
1081 *BOA, D.BŞM.d.* 3195. *TSMA, E.* 335-29. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 622.
1082 *BOA, C.AS,* 18461.
1083 *BOA, KK.d.* 4791. s. 8.
1084 *BOA, C.AS*, 41063. *BOA, KK.d.* 4790.
1085 *BOA, D.BŞM.d.* 3934.
1086 *BOA, D.BŞM.d.* 4121. 1758 Eylül'de tamiri biten Vidin'deki kışlalarda odalarda olduğu tahmin edilen fırınlı sobalar ve mutfak ocakları bulunmaktaydı. *BOA, KK.d.* 4731, s. 2-10.

Kalesi'ndeki kapıları yan yana gelecek şekilde bitişik iki kışlanın her birinde; bir orta sofa, içinde ocak bulunan tahta döşemeli mutfak, beş zabit odası, dış tarafta ikişer tuvalet, kapılarının her iki tarafında oturulmak için tahta oturaklar vardı. Kışlaların önündeki su kuyusu yanına, tahta musluklu havuz ve etrafına oturulmak için yerler yapılmıştı.[1087]

Kışlaların içi yeniden yapılma veya tamir sırasında cebehaneden temin edilen eşyalarla tefriş edilirdi.[1088] Mesela 7 Temmuz 1778'de Özi Kalesi'ndeki çorbacı ağalara kilim, kahve değirmeni, abdest leğeni, maşrapa, ibrik, el tavası, güğüm, balta, kazan, karavana verilmişti.[1089]

Zaman geçirmek için kışlalarında mekânlar bulunsa da kalelerde ortalara mahsus, yeniçeriler tarafından işletilen kahvehaneler vardı.[1090]

Kale ağalarına, *ağa konağı* denilen mutlaka kale içinde olması gereken binalar tahsis edilirdi.[1091] Çoğunluğu devlete ait olmasına rağmen kira veya vakıf binalar da kullanılmaktaydı.[1092] Ağa konakları, kalelerin büyüklüğü ve tayin edilen ağaların rütbesine göre değişir cesametteydi. Açe Kalesi'nde yapılan ağa konağında; bir ağa odası, ayrı üç oda, mutfak ve tuvalet vardı.[1093] Büyük kalelerden Belgrad'da 1747'de aşağı kalede yeniden yapılan *ağa kapısında* selamlık odası, kış odası, hizmetkârlarının ikameti için iki oda, kahve odası, teravih ve vakit namazların kılınması için bir oda, köşk, hamam, hazine odası, kiler odası, divanhane, abdesthane, ahır ve çeşitli odalar bulunmaktaydı.[1094] Mart 1769'da tamamlanan Kurna Kalesi tamirinde, ağa konağına daha öncekilere ilaveten üç oda daha yapıldı.[1095]

2.5.4. Görevleri

Nöbetçi yeniçerilerin en önemli vazifesi hudut muhafazası olduğundan yukarıda gösterilen bazı yerler dışında, iç kalelerde yeniçeri bulundurulmamıştır. Daha önce timarlı sipahiler ve diğer askerî zümrelerle beraber üstlendikleri muhafızlık vazifesi, bazı büyük kalelerdeki görevli eyalet askerleri göz ardı edilirse 18. yüzyılda yerli kullarla onlara kalmıştı. Kendilerine merkezden çeşitli sebeplerle gönderilen emirlerde, serhat kalelerinde halkın emniyet ve rahatı için bekledikleri

---

1087 *BOA, C.AS,* 33159.
1088 *BOA, MAD.d.* 1016, s. 5.
1089 *BOA, C.AS,* 33466.
1090 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 365. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 102.
1091 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 435. *BOA, AE. SMHD.I,* 15370. Kasım 1686'da Bağdad'a olan haseki ağaya ortasıyla iç kalede bulunması emredilmişti. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 302.
1092 *BOA, C.BH,* 12743.
1093 *BOA, C.AS,* 26900.
1094 *BOA, C.AS,* 42245.
1095 *BOA, D.BKL.d.* 32597.

ve büyük fedakârlıklara katlandıklarından dolayı diğer bütün askerî zümrelerden üstün oldukları anlatılmıştır.[1096]

İç kale mahiyetinde olan yerler liman, geçit ve yol ağları olduğundan genel emniyet yanında asker sevki, mühimmat ve zahire naklinin sağlanması görevlerine girmekteydi. Mesela Bozcaada'daki nöbetçiler, zahire kaçakçılığını da kapsayan gemi denetimi yaparlardı.[1097]

Muhafızlık görevlerine sınır denetimini de dahildi. Silah, zahire ve esir kaçakçılığı, göç edenlerin emniyeti ve sınırların ihlali gibi durumlar, kalelerdeki diğer asker ve görevlilerle beraber yeniçerilerin uhdesindeydi.[1098] Mayıs 1749'da İran'daki karışıklıktan kaçan göçmenlerin geçmesine mâni olmaları için doğu sınırındaki kale zabitlerine emirler gönderilmiş; Kasım 1756'da ise Kars beylerbeyi ve kale ağasına, sınırdan geçenlerin soyulmasına mâni olunması ve göçerlerin emniyetinin sağlanması emri verilmişti.[1099]

Kalelerde nöbet bekleme yerleri ocaklar arasında taksim edilmişti. Yeniçeriler kendilerine ait tabyalardaki nöbethanelerde beklemiş ve başlarında nöbetçibaşı bulunmuştu.[1100] Savaş sırasında nöbetçiler artırılmış, mesela Ekim 1734'te Kars Kalesi'nde bir kuleye bir serdengeçti ağası emrinde 100 yeniçeri yerleştirilmişti.[1101]

Kırım ve Gürcistan tarafındaki kalelerdeki nöbetçiler, Kırım Hanlığı mücadelesinde ve bu mühitlerdeki halkların isyanlarına karşı kullanılmaktaydı. 1726 yılında Noğay ve Kalmukların Adil Giray'ı Kırım Hanı yapmak için isyanları sırasında Kırım'daki kaleler yanında Özi, Hotin, Bender, İbrail kaleleriyle Karadeniz'in doğu kıyısı ve Gürcistan'daki kalelerdeki yeniçeriler Kırım Hanı Mengli Giray Han'ın ve görevli beylerbeylerinin emirlerine verilmişti.[1102] 1758 yılında Nogay Tatarlarının tekrar isyanı üzerine müdahale için Rumeli valisi Mehmed Paşa serasker yapılmış, emrine bütün Kırım kalelerindeki yeniçeriler görevlendirilmişti.[1103] 1728'de Gürcistan'da Açıkbaş Meliki'ne karşı iktidar mücadelesine girişen Çarudla Lezgilerine karşı Tiflis muhafızı Vezir İshak Paşa görevlendirilince Tiflis, Kutatis, Bağdadçık ve Şehriban kaleleri nöbetçileri onun emrine verilmişti.[1104] 1727 yılında Abazalar isyan edince Trabzon, Batum, Faş ve Tiflis kalelerindeki yeniçeriler bu

1096 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 706. *BOA, C.AS*, 25940.
1097 *BOA, A.HM.d.* 146, hk. 206.
1098 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 299. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 679. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 546.
1099 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 232-236. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 780.
1100 *TSMA.D.* 9374. *BOA, C.AS,* 23313, 27135. *BOA, KK.d.* 2909, s. 25.
1101 *BOA, C.AS*, 53834.
1102 *BOA, A.MHM.d,* 133, hk. 1254-1262. *BOA, A.MHM.d,* 134, hk. 781-783. *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 131-134, 219, 221.
1103 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 870-897.
1104 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 600. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 49.

isyan üzerine görevlendirilmiş, 1732'de Tiflis ve çevresindeki şiddetli eşkıya saldırılarına karşı bu bölgedeki kalelerin mevcudu artırılmıştı.[1105]

Güneydeki tehlike ise Arap urban eşkıyasıydı. Çok büyük kuvvetleri olan urban eşkıyasının hacılara saldırıları feci olaylara sebep olduğundan Şam, Trablus-Şam, Kudüs, Bağdad ve Basra yeniçerileri bunlara karşı mücadelede kullanılmıştır. 1721'de Bağdad'da görevli bir yeniçeri arzında, urban eşkıyasıyla savaşırken yaralandığını yazmıştır.[1106] 1726 başlarında Bağdad beylerbeyi Ahmed Paşa, Loristan taraflarında savaştayken Arap kabilelerinden Benî Cemil, Bağdad'a saldırmış; geri dönen Ahmed Paşa yeniçerilerle onların üzerine giderek mağlup etmişti.[1107] Kayıtlara göre Basra tarafında yeniçeri bulundurulan Kurna Kalesi'nin etrafında da haydut ve eşkıyalar vardı.[1108]

Nöbetçilerin temel vazifelerinden biri kaleler ve şehirlerin güvenliğiyken bu tür görevlerde daha ziyade ortalar kullanılmaktaydı. Kalelerin anahtarları yeniçeri zabitlerinde bulunur, kapılar her sabah onların nezaretinde açılır, akşam aynı şekilde kapatılırdı.[1109] Gündüzleri kale kapılarında yeniçeriler beklerdi. Mesela Selanik'te kapılarda yasakçı vardı, Bağdad'da her kapıda bir orta beklemekteydi.[1110] Kale içindeki emniyette yeniçeri kollukları kullanılır, ağalar neferlerle beraber şehirlerde gece gündüz kol dolaşırdı.[1111] Şehri teftiş ederken çıkan olaylarda ölen zabitler de vardı.[1112] Bazı kalelerde ise geceleri yeniçerilerden asesbaşılar görev yapmıştır.[1113]

Kalelerdeki yangınlara merkezdeki gibi yeniçeriler müdahale etmiş; tulumbalar yaygınlaşınca kalelerdeki yeniçeri kollukları için tulumbalar gönderilmiştir.[1114]

1105 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 705-706. *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1389.

1106 *BOA, D.YNÇ,* 68-511.

1107 *Târîh-i Râşid ve Zeyli, III*, 1502-03.

1108 *BOA, D.BKL.d.* 32597.

1109 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 348. Marsilli, *Osmanlı Askerî Vaziyeti,* 254. Yeniçeri olmayan kalelerde anahtarlar dizdarlarda bulunurdu. Yeniçeriler geldiğinde ise anahtarlar kale ağasına teslim edilirdi. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 496.

1110 *BOA, C.AS*, 38556.

1111 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1043. *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 77. Belgrad'da Bitpazarı yakınlarında bir yeniçeri kolluğu binası vardı. Ayrıca varoşta ve kale kapılarında kolluklar bulunmaktaydı. *BOA, AE.SMHD.I*, 8784. *BOA, AE.SABH.I,* 16631. *BOA, C.AS.* 39299. *BOA, AE. SMHDI,* 6113.17 Şubat 1788'de Anapa Kalesi'ndeki kolluklarda kullanılmak üzere cebehaneden kazan ve karavana talep edilmişti. *BOA, AE.SABH.I*, 24722.

1112 1757'de, Erzincan ağası Ebubekir Ağa kol gezerken tüfekle öldürülmüştü. *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 3. 1758 yılında Trablus-Şam yeniçeri zabiti turnacıbaşı İbrahim Ağa eşkıyayla çatışma sırasında ölmüştü. *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 940.

1113 *BOA, C.AS*, 38556. *TSMA.D.* 9374.

1114 31 Temmuz 1560'da Halep'te yangınların söndürülmesinde çalışan yeniçerilere bahşiş verilmesi için emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 3, hk. 1378-1380. 1777'de Selanik'e tulumba gönderilmişti. *BOA, C.AS,* 45309. Aynı tarihlerde Vidin'e de tulumba gönderilmişti. *BOA, C.AS,* 36586.

Kalelerdeki yeniçeriler elçiler ve yabancı devletlerin görevlilerinin karşılanması ve İstanbul'a götürülmesinde de kullanılırdı.[1115] 1717 yılında, İngiliz elçisi olan kocasıyla İstanbul'a gelmek için Belgrad'a gelen Lady Montegü, kendilerini Petervaradin'de yeniçerilerin karşıladığını, biraz abartarak ya da bütün askerleri yeniçeri sanarak, kendilerine 500 yeniçerinin eşlik ettiğini yazmıştır.[1116] 1726'da Azak'ta görevli bir yeniçeri, Rus knezliklerinin gönderdiği haraçları getiren elçiler yanında görev yapmaktaydı.[1117] 1741'de Belgrad'dan gelen Avusturya elçisi maiyetine kalede bulunan her ortadan bir yeniçeri verilerek başlarına bir alemdar tayin edilmiş; 1746'da İran'dan gelen şehzadeye cepheden dönen kulkethüdası ve dört orta eşlik etmişti.[1118] Temmuz 1770'te savaş sırasında Varna'ya gelen yabancı bir kişi, bir kol çavuşuyla ordunun bulunduğu yere götürülmüş; 1774 yılında Ruslarla yapılan sulh görüşmelerine Hotin yeniçeri ağası yeniçerilerle beraber katılmıştı.[1119]

Yeniçeriler görev yaptıkları kalelerin tamirine yardımla da mükellefti.[1120] Ocak 1749'da Belgrad Kalesi tamirine başlanacağı zaman, diğer askerlerle beraber yeniçerilere bunun eskiden kalma bir görev olduğu hatırlatılarak hendek kazma veya toprak taşıma gibi bedeni çalışmalara imece usulüyle katılmaları emredilmişti.[1121]

Kale nöbetçileri her türlü eşkıyalıkla mücadeleye görevliyken[1122] değişik hususlarda muhafızlık yapmaları da istenmiştir. 1728 yılında Faş Kalesi'nin tamirinden sonra Trabzon'la ulaşımın sağlanması ve ticaret erbabının rahat seyahat etmesi için yol yapımına başlanmış, Trabzon'dan Gönye'ye kadar ilerlendikten sonra, daha ötesi çok taşlık olduğundan lağımcılar görevlendirilmiş ve yanlarında muhafız olarak bir çorbacı emrinde yeteri kadar yeniçeri bulundurulmuştu.[1123] 1732 sonunda yeniden inşa edilecek Ruh Kalesi inşaatında çalışan işçilerin muhafazası için Faş'tan yeniçeriler gönderilmişti.[1124] 1747'de Çıldır eyaletinde vergi vermeyen ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmeyen bazı sancakların ahalileriyle müca-

1115 *BOA, D.YNÇ*, 22-180.

1116 Lady Montegü, *Şark Mektupları*, Trc. Ahmet Refik, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933, 16, 20.

1117 *BOA, C.AS*, 3250.

1118 *BOA, D.YNÇ*, 164-138. *BOA, C.AS*, 3593.

1119 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 924. Ayşe Arıkan, *1774 Tarihli Elçilik Hatıratı ve XV-XVIII. YY. Osmanlı-Rus İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE, 2012, 65-66.

1120 *TSMA, E.* 556/19. Bir yeniçeri 1725'de Sohum'da kale tamiri sırasında toprak taşırken fıtık olduğunu anlatmıştı. *BOA, DYNÇ,* 83-49.

1121 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 6.

1122 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 795. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 644. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 521. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 292. Haziran 1792 tarihli, eşkıyayla mücadele için yeniçerilere gönderilen bir emirde serhatlerin muhafazasında emekli ve yamakların bulundurulma sebebinin yalnız *muhafaza-i hudud ve müdafa-i ağda* için olmadığı, etraftaki eşkıya ve bağilerden gelecek zararlara mâni olunması ve emniyeti sağlanması da olduğu gösterilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 186, hk. 394.

1123 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 176.

1124 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 39.

dele için Çıldır valisi ve Ahısha Kalesi yeniçerileri görevlendirilmişti.[1125] Nisan 1734'te bir görev verilen Mora muhassılı Ali Paşa'nın emrine, Anabolu Kalesi'n-deki 58. bölük verilmişti.[1126] Selanik'te bulunan orta ve çavuşlardan bazılarının çuha üretimiyle alakalı hususi vazifeleri vardı. Yine buradaki ortalar, panayır zamanlarında muhafaza görevi üstlenirdi.[1127]

Kale ağalarına her zaman mutat olmayan görevler de verilmiştir. Mart 1752'de Selanik zabitinden, çuha üretiminde çalışanların ve ahalinin kullandığı çeşmeleri tamir ettirmesi ve sokakları temizletmesi istenmişti.[1128] Aralık 1768'de, İstanbul'da sabun sıkıntısı çekildiğinde Akkirman yeniçeri zabiti ve kadısına Akkirman'a gizlice sabun getiren bir tüccarın mallarına el koyup İstanbul'a göndermeleri istenmişti.[1129] Vergi tahsiliyle alakalı emirlerde yeniçeri zabitleri de mesul tutulmuştu.[1130] Haziran 1760'ta bir hırsızlık olayının araştırılması için diğer görevlilerle beraber İbrail yeniçeri zabitine de emir verilmişti.[1131] Tuna'dan İstanbul'a un taşımakla görevli gemilerin, yüklerini başka limanlara götürmelerinin önlenmesi için Trabzon yeniçeri zabitine Ocak 1759'da hususi emir verilmişti. [1132] Şubat 1762'de kadıyla beraber Molova zabitinden Midilli'de inşa edilen iki kalyon için kereste temin etmesi istenmişti.[1133]

2.5.5. İdareleri

Yeniçerilerin bulunduğu kalelerin en üst idari-askerî amiri olan muhafızlar; Belgrad, Hotin, Bender, Vidin ve emsali büyük kaleler için vezirlerden, kalelerin bulunduğu sancaklar uhdelerinde olmak üzere görevlendirilmiştir.[1134] Kandiye, Erzurum, Van, Şehrizol, Bağdad, Basra ve Özi gibi yerlerdeki kaleler ise beylerbeyleri/valilerin idaresindeydi.[1135] Aynı eyalet içinde başka büyük kale varsa buraya yine bulunduğu sancak uhdesine verilen genellikle vezir rütbesinde muhafız görevlendirilirdi.[1136] Küçük kalelerin bulunduğu yerin yine sancakbeyi, aynı zamanda kalenin muhafızıydı.[1137] Yeniçeriler maaşları, tayinatları ve barınmalarından birinci

1125 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 61.
1126 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 197.
1127 *BOA, D.YNÇ*, 162-281. *BOA, A.MHM.d.* 115, hk. 1727.
1128 *BOA, C.BLD,* 3636.
1129 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 523
1130 *BOA, A. MHM.ZYL.d*, 14, hk. 75, 77.
1131 *BOA, A.MHM.d*, 161, hk. 1065.
1132 *BOA, A.MHM.d,* 158, hk. 891.
1133 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 950.
1134 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 722, 842. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 278, 351, 388. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1331. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 267. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 528. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 41.
1135 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 657, 854. *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 883.
1136 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1068. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 450. *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 820.
1137 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 122. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 725.

derecede sorumlu kale muhafızlarının emirlerine itaatle mükelleftiler.[1138] Yeniçeriler kale dışına ve diğer ülkelere ancak muhafız, vali ve Kırım Hanının müsaadesiyle geçmişlerdi.[1139] Muhafızlar onların şikâyetlerini dinlemiş, meselelerini halletmeleri için gerektiğinde hususi meclis toplamış, ferdi veya topluca esâmîlerinin tashihi hususunda aracı olmuş, ortaların kalelerde tutulması veya kale huzurunu bozduklarında gönderilmeleri dâhil olmak üzere yeniçeriler ve ağaları hakkında merkeze menfi veya müspet kanaatlerini bildirmişlerdi.[1140]

Bütün kalelerde yeniçerilerin idaresi ve zaptlarından mesul, *zabit* ve *serhat ağası* olarak isimlendirilen bir ağa vardı. 18. yüzyılın sonlarına doğru yamak yerleştirilen İstanbul Boğazı'ndaki kalelerde görevli zabit ise, *Bahri Siyah Boğaz Hisarları Nazırı* adıyla görev yapmaktaydı.[1141]

17. yüzyılın sonlarına kadar fazla sayıda yeniçeri bulunan kalelere asıl sekbanbaşı, kulkethüdası, zağarcıbaşı ve diğer ocağın ağalarından biri tayin edilmiştir. Mesela 1545 ve 1567 yıllarında Budin'de sekbanbaşı, 1638'de Bağdad'da kulkethüdası Bektaş Ağa, 1687'de Belgrad'da zağarcıbaşı kale ağasıydı.[1142] Diğer kalelere ise deveciler veya tecrübeli çorbacılar ağa yapılmıştır.[1143] Bu tür görevlendirmelerde muayyen bir süre yoktu. 18. yüzyılın başında kale idarelerinde usul değişikliği yapıldı ve bir yıl görev yapmak üzere kale ağalığı verilmeye başlandı.[1144] Şütürbân ve zenberekçibaşı gibi ağalardan tayin yapılsa da kalelerin ağalıklarının büyük çoğunluğu azledilmiş zabitlere, bu payeye sahip olanlara ve nadiren emeklilere verilmiştir. Tabii Belgrad, Bağdad, Hotin, Bender, Özi gibi kalelerin ağalıklarına rütbeleri büyük zabitler tercih edilmekteydi.[1145] Savaş sırasında kalelere tecrübeli ağalar gönderilir, Özi ve Bağdad gibi mevcudu 10 bini bulan kalelerin ağalığı, görevdeki saksoncubaşı ve zağarcıbaşı dâhil büyük zabitlere verilirdi.[1146] Vidin'in

---

1138 *BOA, AE.SMHD.I*, 11863. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1101. *BOA, A.MHM.d,* 133, hk. 168. *BOA, A.MHM.d,* 153, hk. 628 *BOA, A.MHM.d*, 154, hk. 938.

1139 *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 111. *BOA, A.MHM.d,* 164, hk. 1455. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1006. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 791.

1140 *BOA, A.MHM.d,* 158, hk. 47. *BOA, A.MHM.d,* 164, hk. 1633. *BOA, D.YNÇ,* 188-340. *BOA, D.YNÇ,* 207-18.

1141 *BOA, A.MHM.d.* 236, hk. 65, 156, 561. 1814 yılından ocak kaldırılan kadar turnacıbaşı Abdulhamit Ağa boğaz nazırı olarak görev yapmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 561. *BOA, A.MHM.d.* 238, hk. 396.

1142 *H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri,* 223. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1112, 1160. *BOA, A.MHM.d.* 7, hk. 222. *BOA, MAD.d.* 6942, s. 82.

1143 *BOA, MAD.d.* 6705. *BOA, C.AS,* 30750. *BOA, A.MHM.d.* 94, 115-116. *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 112, 118. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 348.

1144 1708 yılında bu uygulama mevcuttu. *BOA, A.MHM.d.* 117, hk. 840. *BOA, A.MHM.d,* 138, hk. 237.

1145 *BOA, A.MHM.d.* 122, hk. 394. *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 637. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 1361. *BOA, A.MHM.d,* 166, hk. 351. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 704, 705. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 1167. *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 542. Haziran 1814'te emekli haseki Mustafa Ağa İbrail zabiti tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 408.

1146 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 247. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 165.

hususi durumu vardı: Bir turnacıbaşı 68. cemaatle beraber bu kalede ağalık yapmaktaydı. Ancak 68. cemaat burada kalmakla birlikte 1790'lardan sonra diğer zabitlerden de ağa tayin edilmiştir.[1147] Küçük bazı kalelerin ağalığı ise yine bir yıl süreyle burada görevli ortaların çorbacılarına verilirdi.[1148] Kale görevlilerinden yükselenlerin tercih edildiği de olmuş; mesela 1744'te Hotin yeniçeri zabiti ölünce kâtip Ahmed Halife, hasekilik verilerek kale ağası yapılmıştı.[1149]

Kale ağalarının tayini, yeniçeri ağasının yetkisindeydi.[1150] Yeni usulde ağaların sene başında görevde olması için tayinler Şevval ayında yapılırdı.[1151] Kaleler, zabitlere caize karşılığında satılırdı.[1152] Caizeler, kalelerdeki kolluk gelirlerinin ve ağaların mahlûl esamiler üzerindeki tasarruflarının karşılığıydı. Çünkü kale ağaları görev yaptıkları yıla ait maaşların taksiminde tek yetkiliydi. Mahlûllerin bir kısmı onlara bırakılır, karşılığında peşin tahsil edilen caizeyle hazineye gelir oluşturulurdu. Zaten caize alınmadığında ilave mahlûl talep edilirdi. Mesela 1131/1718 yılında kalelerin toplam satış tutarı 60 bin akçeydi.[1153] Yeniçeri ağasının da tayinlerden payı vardı ki aşağıda bahsedilcek füru-nihade mahlûl talebinin azaldığı 1770'lerden sonra caizenin esasını, yeniçeri ağasının payı teşkil etmiştir. Ahmed Vâsıf Efendi, 1198/1783-84 yılında serhat ağalarının daha önce üç kese olan caizelerinin on keseye çıkarıldığını kaydetmiş; onların paraları ödeyebilmek için suistimallere bulaştığını da aktarmıştı.[1154] Caizeyi ödememek için direnenler çıkmaktaydı. 1184/1770-71 yılı için Erzurum ağası tayin edilen Zorluzâde İbrahim Ağa, 2.100 kuruş tutan caizesini ödememiş ve gönderilen görevlilere ödeyemeyeceğini bildirmiş;[1155] 1810 yılında Kandiye zabiti turnacıbaşı, caizesinin 2.300 kuruşunu ödememişti.[1156] Savaş zamanlarındaki ağaların tayininde hem yıl şartı hem de caize aranmazdı.[1157] Mevcutları az ve mahlûl bulunması durumu olmayan kaleler de uygulama dışındaydı. Bunların ağalıkları bahsedildiği üzere çorbacılara verilmiş[1158] hatta gönülsüzlerin göreve gönderilmelerinde cebre başvurulmuştur. Temmuz 1750'de Ruh kalesi zabitliği için 51. bölüğün çorbacısı tayin edilmiş fakat o, çavuş tarafından görev yerine götürülürken çevredeki eşkıyaların yanına

1147 Mesela Ocak 1803'te sabık kulkethüdası Ebubekir Ağa, 68. cemaat hizmetinde olmak üzere Vidin ağası yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 215, hk. 1232.
1148 *BOA, D.YNÇ*, 203-376. *BOA, D.YNÇ*, 96-11. *BOA, A.MHM.d*, 120, hk. 730. *BOA, D.YNÇ*, 248-224.
1149 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 887.
1150 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 982. *BOA, D.YNÇ,* 111-348. *BOA, D.YNÇ,* 45-65, 74.
1151 *BOA, HAT,* 49208.
1152 *BOA, A.MHM.d.* 117, hk. 840.
1153 *BOA, C.ML*, 9798.
1154 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 175.
1155 *TSMA, E.* 17.
1156 *BOA, A.MHM.d.* 229, hk. 314.
1157 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 146.
1158 *BOA, D.YNÇ*, 92-305. *BOA, D.YNÇ*, 222-17.

kaçmıştı.[1159] 1746'da Salor kasabasında ikamet eden haseki Hüseyin Ağa Kutatis ağası tayin edildiğinde, verdiği arzlardan kaçacağı anlaşıldığından bir kol çavuşu eşliğinde gönderilmişti.[1160]

Ocaktaki çok sayıda azledilmiş ağa, serhatlere tayinlerini beklemişler; usulsüzlük veya rüşvetle araya giren olduğunda itirazlarını, padişaha şikâyet edecek dereceye vardırmışlardı.[1161] Aralarındaki rekabet bazı meselelere sebep olmuştur. 1185/1771-1772 yılı Erzurum ağalığına, turnacıbaşı Müftizâde Seyyid Mehmed Ağa halkın talebiyle seferdeki yeniçeri ağası tarafından tayin edilmişti. Önceki yıl ağası olan ve vekâleten görevi sürdüren turnacıbaşı Zorluzâde İbrahim Ağa ise İstanbul'dan yetkisiz olan sekbanbaşıdan tayin yaptırarak zabitliğini asaleten ele geçirmişti. Zorluzâde İbrahim Ağa, yerine gelen Mehmed Ağa'ya görevi devretmemiş ve şehrin anahtarlarını teslim etmemişti. Her ikisi de görevden uzaklaştırılarak Mehmed Ağa İspir'de, İbrahim Ağa da Bayburt'ta ikamete mecbur edilmişti.[1162]

Özellikle büyük zabitlerden, uzak kalelere gitmek istemeyenler de vardı. Ayrıca şark kalelerinin zabitlikleri, yerlisi olmayanlar için pek makbul değildi. 1779'da Kars zabiti tayin edilen sabık kulkethüdası Mustafa Ağa birkaç kere emir verilmesine rağmen gitmeyince cezalandırılmakla tehdit edilmişti.[1163] Bir yıl sonra sabık kulkethüdası Kürt Osman Ağa Prevadi'de ikamet ederken Kars Kalesi'ne zabit yapılmış, gitmeyip ikinci emre de itaat etmeyince bir çavuş gönderilmiş ve direnirse Varna Kalesi'ne hapsedilmesi emri verilmişti.[1164] 1773 yılında Van yeniçerileri şikayetlerine, ağalarının daha çok Kars ve Erzurum sakinlerinden olduğundan kendileri gelmeyip bir vekil gönderdiklerini yazmışlardı.[1165]

Maaş düzeninin olduğu 1770'lere kadar ulufelerin taksiminden kale ağaları sorumlu tutulduğu için sadece ölüm, hastalık, görevi ihmal veya merkezdeki ağalıklara terfi durumlarında yıl dolmadan değişiklik yapılmıştır.[1166] Ağalıkları sona erince görev yaptıkları yıla ait maaşları taksim etmek üzere kendilerine gösterilen yerde beklemişlerdir.[1167] Yine bu döneme kadar bir yıllık süre uzatılma-

---

1159 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1166.
1160 *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 633.
1161 *TSMA, E.* 787/84.
1162 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 75, 88. *BOA, HAT.* 1999.
1163 *BOA, A.MHM. d.* 175, hk. 963.
1164 *BOA, A.MHM. d.* 176, hk. 811.
1165 *BOA, A. MHM. d.* 172, hk. 438.
1166 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 94. *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 1268-1276. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 125. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1748-49.
1167 *BOA, C.AS,* 46702. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1642, 1860. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 684. *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 684. *BOA, A.MHM.d,* 163, hk. 340. *BOA, A.MHM.d,* 158, hk. 178-179. 1782'de Erzurum ağası sabık saksoncubaşı Hüseyin Ağa Erzincan'da ikameti emredildiği halde gitmediğinden ikaz edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 754.

mışken[1168] maaş düzenin bozulmasıyla birlikte ahalinin memnuniyeti ve idaredeki muvaffakiyetleri sebep gösterilerek peş peşe birkaç yıl görev yapacak şekilde tayin yapılmıştır.[1169] Hatta gelirlerini artırmak isteyen yeniçeri ağaları, iki üç sene sonrasına kale ağası tayini bile yapmıştır. Caize hususunda sıkıntı çıktığından 1810 yılında en fazla bir yıl tayin sınırlaması getirilmişti.[1170]

Kale ağaları geçici olarak başka bir yere gittiklerinde, azledildiklerinde veya öldüklerinde kaledekilerden birine vekâlet verilmiş yahut geçici bir ağa tayin edilmişti.[1171]

Zabitler, kale muhafızı veya valilerin emrinde ve onlara itaatle mükelleftiler.[1172] Ama büyük kalelerdeki yüksek rütbeli zabitlerin muhafızlarla anlaşmazlığı ve güç mücadelesi nadir durumlardan değildi.[1173] Muhafız/valilerin ağaları azle yetkisi yoktu, sadece bir durum varsa ocağa veya merkeze bildirirlerdi. Nisan 1728'de Rabat ağası, yeniçerileri Kuban'daki isyanın bastırılmasına götüremediğinden bu işe memur Vezir Esir Hüseyin Paşa'nın talebiyle azledilmişti.[1174] 1748 yılında Trabzon valisi Çeteci Abdullah Paşa, kale ağasını azledip Giresun Kalesi'ne hapsettiğinde uyarılmış ve hemen serbest bırakması emredilmişti.[1175] 1786 yılında Niş'te huzursuzluk çıkaran yeniçerilerin tarafını tutan kale ağasına görev yaptırmayan, yerine bir vekil tayin eden muhafız durumu merkeze bildirince yeni bir ağa görevlendirilmişti.[1176] 1796'da Selanik kale muhafızı, yeniçerileri zapt edemeyen zabitin değiştirilmesini istediğinden yeni bir ağa gönderilmişti.[1177]

Serhat ağaları itibar olarak önde olduklarından kalelere gönderilen emirlerde diğer askerî görevlilerden önce yazılırlardı. Muhafızların ve nazırların görev de-

1168 Bazen muhafızlar veya ahali, sonraki yıl da görevde kalmalarını merkezden talep etmişti. Mart 1760'da Eğriboz muhafızı, kale ağasının süresinin uzatılmasını istemişti. Ancak neticenin ne olduğu anlaşılamamaktadır. *BOA, D.YNÇ,* 257-170. I. Mahmud zamanına tarihlendirilmiş ama üzerinde tarih olmayan bir kayıtta, Vidin ağası haseki Hüseyin Ağa'nın süresinin uzatılması istenmişti. *BOA, AE.SMHD.I,* 17436.

1169 *BOA, A.MHM.d.* 201, hk. 522. *BOA, A.HM.d.* 212, hk. 842.

1170 *BOA, A.MHM.d,* 201, hk. 69. 1215 yılı Selanik ağalığı henüz Safer 1214 tarihinde eski kulkethüdası Ebubekir Ağa'ya verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 209, hk. 986. Ama aynı yıl içinde 1216 yılı ağalığı da ona *ihale* edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 210, hk. 465. 1218 yılında 1220 yılı Selanik ağalığı İzmir serdarına verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 210, hk. 520. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 1.

1171 *BOA, A.MHM.d,* 134, hk. 705. *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 149. *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 869.

1172 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 757.

1173 *BOA, A.MHM.d,* 165, hk. 89.

1174 *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 186.

1175 *BOA, A.HM.d,* 153, hk. 1386. 1744'te Taman zabiti olan ve Kerş'te oturan turnacıbaşı Mehmed Ağa, Çerkes sipahilerinden birini esir olarak tutmaktayken Kırım Hanı iki kere istemesine rağmen vermemişti. İstanbul'dan hemen onu serbest bırakması ve gönderilen görevliyle İstanbul'a göndermesi emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 895.

1176 *BOA, A.MHM.d,* 184, hk. 57.

1177 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 40. Mart 1801'de Molova'da yeniçerilerin halka baskısına mâni olmayan zabit azledilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 434.

ğişmelerindeki boşluklarda veya ölümlerinde kale ağaları vekâlet etmiştir[1178] Görevleriyle alakalı hususlarda doğrudan merkeze yazabilme, kaledeki diğer piyade kapıkullarının durumuyla alakalı merkeze bilgi verme yetkileri vardı.[1179] Görevlerinden kaynaklı kanuni ve gayri kanuni gelirlere sahiptiler. Kendi hizmetlileri olmakla birlikte büyük kalelerde ortalardan biri ağanın emrine verilmekteydi ki orta verme 1790'lardan sonra bütün kalelere yaygınlaştırılmış ve bu ortanın mevcudu diğerlerinden daha fazla tutulmuştur.[1180]

İhtiyarlıkları ve diğer şahsi vasıflarından kaynaklı idaredeki zaaflarından başka merkezden gönderilen emirlere uymamaları ağaların azledilme sebeplerinin en mühimleriydi.[1181] Mart 1735'te Revan ağası "kendi halinde durmayıp çeşitli fillere cesaret, envâ-i fuhşiyat, mevâcib hususuna hile karıştırdığından ve neferleri zapturapta kadir olamadığından" azledilmiş ve Bayezid Kalesi'ne hapsedilmişti.[1182] Aralık 1737'de Hanya ağası görevi olmayan işlere müdahale ettiğinden ve kalede ihtilale sebebiyet verdiğinden;[1183] Eylül 1745'te Belgrad ağası saksoncubaşı Süleyman Ağa, bazı kusurları olduğundan azledilmiştir.[1184] Mart 1748'de Trabzon'da bazı yeniçerileri destekleyip eşkıyalıklarına ve vakıf mallarına tecavüz etmelerine sebep olan Haşimzâde Ahmed Ağa azledilmiş ve o yılın zabitliği turnacıbaşı Mustafa Ağa'ya verilmişti.[1185] 1751 yılında yaşlılık ve hastalığı sebebiyle yeniçerileri zapt edemeyen Erzurum ağası, vali ve ahalinin talebiyle azledilmişti.[1186] Şubat 1777'de azledilen Belgrad ağası, neferleri zapt edememe yanında tarafgirlikle suçlanmıştı.[1187] Aralık 1807'de yeniçerilerle geçinemeyen ve idarede zaafa düşen Trablus-Şam ağası azledilmişti.[1188]

1178 *BOA, A.MHM.d.* 181, hk. 224. *BOA, C.AS.* 49415. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 482. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 363. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 1030. *BOA, A.MHM.d.* 212, hk. 751. Ağustos 1776'da Özi ağasından, yeni muhafızın gelmesi kırk-elli günü bulacağından idarede dikkatlı olması istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 667.1806 yılında hac emiri olan beylerbeyinin yerine işlere dikkat etmeleri zabit ve kadıdan istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 223, hk. 1068.

1179 *BOA, A.MHM.d,* 133, hk.169. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 123.

1180 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 398. *BOA, A.MHM.d,* 162, hk. 981. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1187, 1886, 1998. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 982. *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 221. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 69, 281, s. 286, 288.

1181 *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 944. Mayıs 1783'te yeniçerilere söz geçiremeyen Erzurum ağası Osman Ağa yerine merkezden bir saksoncubaşı gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 181, hk. 590. Nisan 1785'te Trabzon zabiti sabık kulkethüdası Osman Ağa yaşlı olduğundan neferleri zapta iktidarı olmadığından eski Midilli ağası turnacıbaşı Mehmed Ağa'ya saksoncubaşılık verilerek buraya ağa yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 183, hk. 52.

1182 *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 256.

1183 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1665.

1184 *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 87, 120, 172, 321.

1185 *BOA, A.MHM.d,* 153, hk. 831-832. 1750 yılında Bağdad ağası maaşlar hususunda hile yaptığından azledilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 770.

1186 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 52, 55.

1187 *BOA, A. MHM.d.* 175, hk. 9.

1188 *BOA, A.MHM.d.* 226, hk. 81.

Zabitler kalelerde huzuru bozduklarından, eşkıyalığa karışıp idarecilere müdahale ettiklerinden, para toplama gibi zaaflarından ve yeniçerileri isyana tahrikten dolayı da azledilmişlerdi.[1189] Azledilenlerin bazıları sorgulanmak üzere İstanbul'a çağrılmıştır.[1190] 1767'de azledilen ve Tokat'ta ikameti emredilen Kars Kalesi zabiti turnacıbaşı Muhzıroğlu Abdullah Ağa itaat etmemiş ve İstanbul'a çağrılmıştı. Burada huzursuzluk çıkarıp ocak içinde karışıklıklara sebep olduğundan önce Limni Kalesi'ne hapsedilmiş ve sonra öldürülmüştü.[1191]

Azledilmeyen bazı ağalara ise ikaz emri gönderilmiştir. 1737'de Sakız ağası, ahaliyle iyi geçinmesi, kalede görevli diğer kulların idare ve cezalandırılmasına müdahale etmemesi ve adam dövmemesi şeklinde uyarılmıştı.[1192] Haziran 1766'da İbrail yeniçeri zabiti sabık saksoncubaşı Mehmed Ağa'ya bu serhatteki yeniçeriler arasında eşkıyanın fazla olduğu, önceki zabitler gibi kendisinin de onları zapturapt altına alamadığı ve halkın üzerindeki tesirini kıramadığından kabahatli olduğu bildirilmişti.[1193]

Kalelerde ortaların idaresinden çorbacıları ve ortalardaki diğer zabitleri sorumluydu. Serhatlarda birkaç orta varsa bunların odabaşılarından biri başodabaşı yapılmaktaydı.[1194] Yamaklar esas olarak kale ağasının emrinde olsalar da başlarına, *yamaklar odabaşısı* ve *başeskisi* gibi görevliler verilirdi.[1195] Serdengeçti ağalarının biri ise kendilerini temsilen başağa seçilirdi.[1196] Kaleye kayıtlı ihtiyarlar, odaları yoldaşlarını zapt hususunda esas sorumluydu. İtaatsizlik yapanların ve suça karışanların cezalandırılmaları ve aflarında ihtiyarların kanaatlerine ve tekeffüllerine oldukça itibar edilmiştir.[1197] Kale neferlerinden özellikle yamakların zaptı tam sağlanamadığından çavuş istihdamı artırılmış;[1198] yukarıda yamaklar bahsinde gösterilen, çavuşların keşidesinden bu hususta istifade edilmiştir. Bazı kalelerde 15-20 çavuş vardı ki nezaretlerinde yüzlerce nefer bulunmaktaydı.[1199] Çavuşlar üzerinde ağa tarafından seçilen ve merkezden atanan, aynı zamanda ağanın hapishanesinin sorumlusu *başçavuş* vardı.[1200] 1719'da Ur ağası çavuş olma-

1189 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 154. *BOA, A.KLB.d.* 43, s. 13, 23. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 832.
1190 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 15.
1191 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 85, 154.
1192 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 216.
1193 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1788.
1194 *BOA, D.YNÇ,* 45-199.
1195 *BOA, D.YNÇ,* 264-17. *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 1247. *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 19.. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 169. *BOA, D.YNÇ,* 92-143.
1196 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1047. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 269.
1197 *BOA, D.YNÇ,* 131-226.
1198 *BOA, D.YNÇ,* 45-229.
1199 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1167-1176, 1285-1296.
1200 *BOA, D.YNÇ,* 92-143. *BOA, MAD.d,* 17216, s. 5.

dığından neferlerin zaptında sıkıntı olduğunu bildirip yamaklar odabaşılığı yapan bir neferin başçavuş yapılmasını istemiş, talebi kabul edilerek keşidesine 15 nefer verilmişti.[1201] Mart 1785'te Eğriboz muhafızı, kalede görevli çavuşların sayısının az ve çoğunun iş yapamayacak derecede ihtiyar olmasından dolayı yeniçerilerin zaptı hususunda ihmal bulunduğunu bildirip birkaç keşideli çavuş tayin edilmesini talep etmiş ve oradaki bir yeniçeriyi tavsiye etmişti.[1202]

Kalelerde ağanın kendi kâtipleri varken[1203] esas olarak sicil kayıtları ve maaş defterleri efendi dairesini temsilen bulunan halife ve kâtipler tarafından tutulmuştur. Kâtipler çok uzun süre görevde kalırken genellikle emeklilikle görevi bırakmışlar yahut hileli işlere bulaştıklarından azledilmişlerdi. Diğer kalelere gönderilmeleri yaygın olsa da bazen ağalar haklarında müspet kanaat bildirerek bir şekilde kalmalarını sağlayabilmiştir.[1204]

Büyük kalelerde, vezir muhafızların muhzır ve kapıkethüdaları olarak görev yapan emektar yeniçeriler vardı.[1205] Mesela 1725'te Hotin'de muhafızın muhzırı 47. bölükten Ahmed adlı başeskiydi.[1206] 1764'te Bağdad'da 60. bölüğün çorbacısı Hızır Ağa, valinin muhzırıydı.[1207]

Öncesinde itaatsizlikleri ve isyankârlıkları eksik olmasa da 17. yüzyılın sonlarına doğru yeniçerilerin kalelerdeki mevcudiyetleri daha düzensiz hale gelmiştir.[1208] Çünkü bu tarihlerden sonra kalelerin yeniçeri mevcudunu itaate zorlayacak bir güç kalmamıştır. Büyük kalelere muhafız olarak görevlendirilen kuvvetli vezirlerin kapı halkları bile bunları dengeleyecek seviyede değildi. Sayıları artan ve memleketlerinde görev yapan yamaklar ve sürekli görev yapan ortalara esâmîsizlerin de ilavesiyle serhat kaleleri yeniçerilerin hâkim oldukları yerler haline gelmiştir. Avusturya ve Rusya sınırındaki bütün büyük kalelerle Erzurum, Kars ve Bağdad yeniçerilerin sözünün geçtiği yerlerdi. 18. yüzyılda bazı küçük kaleler dışında, merkezi idarenin *ihtilal* olarak adlandırdığı isyan ve eşkıyalığa sahne olmayan yer kalmamıştı. Genel disiplinsizlikleri, zabitlerine itaatsizlikleri ve birbirleriyle mücadeleleri sürekli büyük olaylara sebep olmuşken sadece asker olmayan yeniçeriler, kendilerine tesir eden veya iştirake davet edildikleri durumlara

1201 *BOA, D.YNÇ*, 64-47.
1202 *BOA, C.AS*, 820.
1203 *BOA, D.YNÇ*, 246-215.
1204 *BOA, D.YNÇ*, 63-314.
1205 *BOA, KK.d.* 4731, s. 2-10. *TSMA.D.* 9374.
1206 *BOA, D.YNÇ*, 82-197.
1207 *BOA, D.YNÇ*, 267-448, 450.
1208 *BOA, A.MHM.d.* 62, hk. 433, 451. *Tarih-i Selânikî*, II, 717. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 770-780. *Zübde-i Vekayiât*, 290, 315

çok kolay şekilde tepki göstermişlerdi. Basit meseleler bile onlar için kolayca bir isyanın sebebi olabilmişti.[1209]

Muhafızların kötü idaresi ve ihmalleri kalelerde ihtilale veya isyanlara sebep olmuştur. Zaten bazen yeniçeriler istemedikleri kişilerin muhafız olarak tayinine müdahale edebilmiş hatta tehditle iptalini başarabilmişlerdi.[1210] Onlarla geçinemeyen veya idarede zaafa düşen muhafızlardan veya adamlarından öldürülen veya kaleden uzaklaştırılanlar çoktu.[1211] Bu yüzden muktedir olabilecek kişiler muhafız veya vali olarak tercih edilmeye çalışılmıştı.[1212] 18. yüzyılda yeniçerileri zapt için büyük kalelere muhafız olarak eski ağaların tayinine de başvurulmuştur.[1213]

Yeniçerilerin zabitlerine itaatleri de kuvvetli değildi. Çok kalabalık kalelerde ağaların yeniçeriler üzerinde otoritesi nerede ise kalkmış; hapsedilme, hakarete maruz kalma ve öldürülme ile neticelenen müdahaleler oldukça sıklaşmıştı.[1214] Hatta istemedikleri ağaları kalelere sokmamış, onlara görev yaptırmamışlardı.[1215]

Esâmîsizlerin serhat kalelerinde kalmaları yasakken buna pek riayet edilmemiş, olaylar sırasında bunlar esâmîlilerle beraber hareket etmişlerdi.[1216] Kalelerde yeniçerilerle birlikte görev yapan kapıkullarından cebeci, topçu, top arabacılar ve yerli kulları ile münasebetleri ise genel manada iyi olduğundan maaşlar hususunda veya idareye karşı geldikleri diğer meselelerde ortaklaşa hareket etmişlerdi.[1217]

Kalelerde en büyük mesele yeniçerileri görev başında tutmaktı. Emekli veya seferli olsun bütün nöbetçilerin kalelerde bulunmaları mecburiyken ekseriyeti maaş zamanı gelmiş, sonra memleketlerine dönüp işleri güçleriyle meşgul olmuş, hatta nöbetçi bulunan diğer kalelere gitmişlerdi.[1218] Basra, Kurna ve Kerkük gibi uzak kalelerdekiler, memleketlerine dönmekte yahut ticaret için İran tarafına gitmektelerdi.[1219] Batı'da da Hotin ve İbrail kalelerindekiler memleketlerine, iş-

1209 *BOA, A.MHM. d.* 154, hk. 257, 481-484. *BOA, A.MHM.d,* 138, hk. 1039. *BOA, A.MHM.d.* 149 hk. 111, 323. *BOA, A.MHM.d.* 215, hk. 1243. *BOA, A.AHK.MR.d.* 1, s. 4. *BOA, C.AS,* 3821. *Tevârîh-i Zekeriyazâde,* vrk. 2.

1210 *TSMA, E.* 758/8.

1211 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 602. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 793-794, 804. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 615. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 837. *BOA, A.KLB. d.* 14, s. 167.

1212 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 793-794, 804.

1213 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 263. Mesela Şubat 1756'da Belgrad'da yeniçerilerin isyanı üzerine eski ağalardan İbrahim Paşa, kale muhafızı tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 820.

1214 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1043. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1178. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 53. *BOA, A.AHK. ER.d.* 4, s. 3.

1215 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 702, 703.

1216 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1056. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 175. *BOA, C.AS,* 32932.

1217 *BOA, A.HM.d.* 161, hk. 335. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 581.

1218 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 862. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 570. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 245. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 273, 278. *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 186. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1293-94.

1219 *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 346. *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 1394.

letmelerinin-çiftliklerinin olduğu Tuna kıyısındaki yerleşim yerlerine gelirdi.[1220] Sadece neferler değil kâtipler hatta bazı ağalar bile yerlerini terk etmekteydi.[1221] Kasım 1762 tarihli bir emirde, Ruh ve Senhriz'de ağaların kalelerde durmayıp Erzurum ve Trabzon'da bulunduklarından neferlerin dağıldığı, Abaza ve Gürcülerin saldırılarına karşı koyulamadığı anlatılmaktaydı.[1222] Haziran 1791'de ise Molova Kalesi'ndeki zabitler ve neferler, kalede kalmayıp hava alma veya hastalık bahanesiyle çiftliklerde yaşadıkları ve muhafaza işine dikkat etmediklerinden ikaz edilmişlerdi.[1223]

Zaten büyük bir kısmı emekli olan nöbetçilerin sürekli görev başında bulunmaları beklenemezdi. Kalelerde huzursuzluk görmek istemeyen devlet sulh dönemlerinde bu hususu çok dert etmemiş, sadece gittikleri yerlerde mesele çıkaranlar görev yerlerine iade edilmiştir.[1224] Savaş döneminde ise birden müdahale edilerek yoklamalar yapılır ve emekliler dâhil olmak üzere dirliklerinin kesilecekleri hususunda tehdit emirleri gönderilirdi.[1225]

İtaatsizlik eden yeniçerilere çeşitli derecede cezalar verilmiştir. En fazla verilen ve onlar üzerinde tesirli ceza, sürgündü. Ortaların ve yamakların yer değişikliği yukarıda gösterilmişti. Tek bir yeniçeriden başlayıp binlerce esâmîli veya esâmîsizi kapsayacak şekilde sürgün cezası uygulanmıştır.[1226] Belgrad, Hotin ve Bender sürgün cezasıyla en fazla yüzleşen, sicili bozuk kalelerdi.[1227] Yeniçeriler, işlerini ve çevrelerini terk etmek anlamına gelen sürgüne büyük direnç göstermişler, affedilme veya eski yerlerine dönmek için uğraşmışlar, muhafız ve ağalarının aracılığını istemişlerdi. Mümkün olmadığında savaşmayı göze almışlardı.[1228]

Suçlu yeniçerilere verilen cezaların en şiddetlisi ölüm cezasıydı. Çıkan olaylar, çoğunlukla çatışmaya veya savaşa dönüşmüş, ağa veya muhafızlar tarafından yapılan müdahalelerde çok sayıda yeniçeri öldürülmüştür.[1229] Bu hadiselerden sonra

---

1220 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 126.
1221 *BOA, C.AS,* 51261.
1222 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 4.
1223 *BOA, A.MHM.d.* 196, hk. 49.
1224 *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 351. *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 143. *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 868, 916.
1225 *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 1121 vd. *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 52, 672. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 132, 142. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1455.
1226 *BOA, DYNÇ,* 268-86.
1227 *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 417. *BOA, A..MHM.d.* 154, hk. 1065, 1075, 1221. *BOA, D.YNÇ.d.* 34367. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1344.
1228 *BOA, C.AS,* 26595. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 439, 805. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 1078. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1321. *BOA, D.YNÇ,* 89-338. *BOA, D.YNÇ.d.* 34333.
1229 Bazı misaller şunlardır: 1759 başlarında Niş'te birkaç gün süren çatışmada ölenlerden başka yakalanan 16 kişi, yeniçeri zabiti tarafından öldürülmüştü. *BOA, AMHM.d.* 161, hk. 129. 1762'de Bender'de ➜ isyan çıkaran ve esâmîsiz yeniçerilerin kovulmasına karşı çıkan yeniçerilerden 4'ü yakalanıp öldürülmüştü. *BOA, C.AS,* 32932.

yapılan tahkikat ve yargılama neticesinde, zabit ve muhafızların görüşleri de dikkate alınarak ölüm fermanları verilmiştir.[1230]

Suçlu ve işbirlikçi yeniçerilere verilen diğer bir ceza, hapisti. Kalebent ve cezirebent şeklinde infaz edilen bu ceza, tedbiren olanlar dışında fermanla verilmiş, nefer-zabit ayrımı yapılmamıştır.[1231] Cezalarını çekecekler diğer kale ve palankalara gönderilmiştir.[1232]

Yeniçerilerin muhatap olduğu diğer cezalar esâmîlerinin silinmesi ve yeniçerilikten atılmaydı. Ancak vakaların sıklığına göre bu cezalara pek fazla başvurulmazdı. Ayrıca hapis cezası verilenlerin esâmîleri, hususi olarak bu ceza verilmemişse silinmezdi.[1233] Ağustos 1759'da Kars'a kayıtlı 79. cemaatten serdengeçti ağası Çipil Ağa ve alemdarı Süleyman, çete kurarak kervan basma gibi suçlar işlediklerinden ve bir çorbacıyı da benzer şekilde soyduklarından esâmîleri silinerek yeniçerilikten atılmışlardı.[1234] Mayıs 1762'de eşkıyalık yapan Vidin yeniçerilerinden üçü hapsedilmiş, bir kısmı firar etmişti. Bunlarla beraber 22 kişinin isimleri silinmişti.[1235]

Yeniçeriler olaylardaki mesuliyetlerini kabul edip pişmanlıklarını izhar ederek veya kalelerdeki ileri gelenlerin aracılığına sığınarak cezalandırmaktan kurtulmuşlardır.[1236] Ayrıca onlardan *hüccet-i şer'iyye* olarak adlandırılan taahhüt alınması da çok yaygın bir uygulamaydı. Taahhütlerine, ihmal durumunda ödenecek değişir miktarlarda paralar bağlanmaktaydı.[1237]

2.6. TAŞRADA YENİÇERİLER

2.6.1. İstanbul Dışında Mevcudiyetleri ve Yayılmaları

Yeniçerilerin taşrayla bağlantıları, memleketlerinde bulunmaları ve ikametleri yeniçeriliğin ihdasıyla başlamış olmalıdır. Çünkü yaşları küçüklerin esirlikleri dışındaki oğlan temin yolları, kapıkullarının aileleriyle münasebetlerini kesmesini

1230 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 248-249. Aralık 1736'da eski Ur Kalesi ağası olan ve Varna'da hapsedilen Recep Ağa'nın öldürülmesi emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 655. Haziran 1747'de Bosna'da büyük bir isyana ve eyaletin karışmasına sebep olan 13 kişinin öldürülmesi için ferman verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 576.

1231 *57 Numaralı Şer'iye Sicili,* 323. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 55. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 655. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 365.

1232 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 58, 286. *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 14, hk. 106. *BOA, C.AS,* 31787. *BOA, A.KLB.d.* 6, s. 24

1233 *BOA, A.MHM.d.* 170, hk. 114.

1234 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 550.

1235 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 30. 28 Mayıs 1762 tarihli diğer bir kayda göre bu kaledeki esâmîsiz yeniçerilerin kovulmasında onlara destek çıkan 13 kişinin ismi silinmişti. *BOA, C.AS,* 32932.

1236 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1047-1048. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 147, 472.

1237 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 917. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1231. *TSMA, E.* 258-3. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1396.

gerektirecek bir biçimde değildi. Onlar memleketleriyle ve aileleriyle bağlantılarını devam ettirir, mülklerini kolayca tasarruf eder ve miras alabilirlerdi. 16. yüzyıla ait mühimme defterlerinde, acemi oğlanlarının aileleriyle münasebetlerini gösterir kayıtlar fazlaca mevcuttur. Kaldı ki önceki bölümde yeniçeriliğe giriş yolları incelenirken gösterildiği gibi ocağa alınanların bir kısmı, devşirme dışından ve içtimai-ailevi münasebetleri devam edenlerdi.

Duruma ilişkin bazı kayıt veya müverrih nakilleri mevcuttur. 1444 yılında kazalarda yaşayan yeniçeriler Varna Savaşı'na çağrılmıştı.[1238] 1512'de Anadolu'daki kadılara, terekelerindeki bazı yolsuzluklarla alakalı gönderilen bir emirde öncesine ait uygulamalardan da bahsedilmişti.[1239] 1540'lar ve sonraki yıllara ait, açıkça taşrada *mütemekkin* veya *sakin* olduklarını gösteren, idareleri ve sefere sevkleriyle alakalı emirler vardır.[1240]

Yeniçeriler görev icabı olarak da taşrada bulunmuşlar, sefer dışı dönemlerde yasakçılık ve vergi tahsili gibi vazifeler üstlenmişlerdir. İstanbul dışı münasebetlerini artıran diğer önemli yol nöbetçilikti. Üç yıllık nöbetçilikleri sırasında bulundukları yerlerde aile kurmaları mümkün olmuştur. Mesela 1556 yılına ait bir kayda göre Draç'taki nöbetçilerin büyük kısmı müsaadeyle memleketlerinde bulunmaktaydı.[1241] Daha fazla yayılmalarını sağlayan diğer bir durum, timar-zeamet ve kale gediklerinin verilmesiydi ki bunları tasarruf edenlerin oğullarının da yeniçeri olması dolayısıyla her yere yerleşebilmişlerdi.

Ancak ifade etmek gerekir ki 16. yüzyılın son çeyreğine kadar yeniçerilerin taşradaki mevcudiyetlerini gösterir kayıtlar, sonrasına nazaran fazla değildir.[1242] Bunun en bariz sebepleri, mevcutlarının daha az sayıda oluşu, genç olmaları yüzünden evlilik nispetinin düşüklüğü, sefer ve görev dışı kalanlarının azlığıydı. 16. yüzyılın ortasından itibaren ise söz konusu kayıtlar fazlalaşmaya başlamıştır. Mevcutlarının artışına ilaveten emekli yeniçerilerin taşraya yerleşmeleri reayayla münasebetlerini artırmış;[1243] özellikle artan iktisadi faaliyetleri, şikâyetlere hatta onlara karşı direnmelere sebep olmuştu. 16. yüzyılın sonuna ait kayıtlarda yeniçerilere karşı çok fazla saldırı ve öldürme olayları görülmektedir. Muhtemelen bu sıkıntılardan dolayı 1595 tarihli adaletnâmede yeniçerilerin ve diğer kapıkullarının

---

1238 *Gazavât-ı Sultân Murâd*, 43.

1239 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 152.

1240 *Kanunnâme*, 1734, vrk. 44a-46a, 46a-48b. *888 numaralı Mühimme Defteri*, 35, 140.

1241 *BOA, A.DVN.MHM.d.* 2, hk. 1248.

1242 İlk dönem ahkam kayıtlarından Kâmil Kepeci tasnifinde 61 numaralı defter, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koğuşlar 888 numaralı Mühimme Defteri buna misal olarak gösterilebilir.

1243 Mustaf Akdağ'ın "Yeniçeri Ocağı Nizamının Bozulması" adlı makalesinde ortaya attığı ve daha sonra diğer araştırmacılar tarafından tekrarlanan, Anadolu'ya yeniçerilerin 1559 yılından şehzadelerin kavgaları sırasında yayıldığı görüşü sıhhatli değildir. Yeniçeriler bu mücadelelere mutad bir sefer gibi kısa müddetle ordularla katılmışlardı. Yukarıda gösterildiği gibi Anadolu'nun iç kesiminde yeniçeri karakolları hiçbir zaman olmamıştı.

bulundukları yerlerle alakalarını kesip İstanbul'a gelmeleri emredilmişti.[1244] Ancak bu emrin tesirsiz kaldığı, sonrasında bir değişiklik olmamasından anlaşılmaktadır.

17. yüzyılın ilk yarısında, İstanbul dışında bulunmanın yeni ve daha yaygın bir şekli çıktı. Emekliler hariç sefer dışı dönemlere mahsus taşrayla bağlantı, esâmîsiz yeniçerilerle sürekli hale geldi. Yine babalarının sınıfına ait hukuki imtiyazlara sahip yeniçeri oğullarının sayısı ise gittikçe arttı. Bu yüzyılın ortasında emeklilere ve ihtiyarlık-sakatlık sebebiyle İstanbul'a gelemeyenlere yaşadıkları yerlerde bazı gelir kaynaklarından maaş bağlanması usulü ihdas edildi. 17. yüzyılın sonundan itibaren mevcutları çok artan kalelere kayıtlı olanlar hiçbir kısıtlama olmadan iş ve güçleriyle meşgul olarak şehir ve köylerde yaşadılar.

Yeniçerilerin yayılmalarının diğer bir yolu seferler için gittikleri muhitlerde sürekli veya geçici şekilde iskân etmeleriydi. Özellikle uzun savaşlar sırasında memleketlerine dönmek yerine yakın yerlerde kalanlar, sonrasında buralara yerleşmeyi tercih etmiştir. Gösterilecek bazı kayıtlardan da anlaşılacağı üzere memleketlerinde hiç yeniçeri yokken sefer dönemlerinde gelip aralarına karıştıkları şikâyetleri bu şekildeki yerleşmelerden kaynaklanmaktaydı.

Taşrada bulunan yeniçerilerden *mukim veya misafir* olarak bahsedilmesi aslında onların bulunma şekillerini gösterirdi. İster İstanbul'a ister kalelere kayıtlı olsunlar, eşkincilerin görev yerlerinden ayrılabilmeleri için zabitlerinden izin kâğıdı almaları gerekliydi. Emekliler ise memleketlerinde yaşadıklarından, kendilerini *taşralı* olarak gösterirlerdi.[1245]

Zamanla yeniçerizâde olarak gösterilen büyük yeniçeri aileleri ve kabileleri teşekkül etmiş; artık kendilerini oğullar, amcazâdeler, yeğenler olarak ifade eden zümreler oluşmuştur.[1246] Yaşadıkları coğrafya da genişlemiş, daha önce yeniçeri olmayan bölgelere yerleşmiş ve yeni fethedilen veya geri alınan yerlerde hemen iskân etmişlerdir.[1247] Mesela 1739'da geri alınan Belgrad'a yerleştikleri gibi savaş sırasında elden çıkıp 1792'de iade edilen bu kalede yeniden iskan etmek için çetin mücadelelere girişmişlerdi.[1248] Yaşadıkları yerler dışındaki köy ve kasabalara gitmişler, istenmediklerinde işgalci suretiyle yerleşmişlerdi.[1249]

1244 "Bölük halkı ve yeniçeri, cebeci, topçu ve bil-cümle ulûfeye mutasarrıf olan muttasıl dîvân-ı hümâyûnum hizmetine müdâvemet ve daima bâb-ı sa'adet-meâbıma mülazemet üzere oldukları içün bunlara bölük halkı ve kapıkulu ıtlak olunup hüs-i itibar olunmuşlardır. Bu takdirce hâric yerlerde sâkin olanlar bu şerefden mahrum olub kapu kulluk i'tibarından sakıt olmak lazım gelir." *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 617.

1245 *BOA, D.YNÇ,* 55-289, 546. *BOA, D.YNÇ,* 87-29. *BOA, D.YNÇ,* 94-266. *BOA, D.YNÇ,* 64-212.

1246 *BOA, A.MHM.d,* 190, hk. 65. *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1165/m. 1752)* (haz. Mehmet Karasakal), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2010, 577-578.

1247 *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 1063. *BOA, A.MHM.d,* 148, hk. 145. *Tedbîrât-ı Pesendîde,* 107-110.

1248 Uzunçarşılı, "1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi", 647.

1249 *BOA, A.MHM.d,* 93, hk. 22. *BOA, A.AHK.ÖZSİ.d.* 7, s. 17. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 189. *BOA, A.MHM.d.* 170, hk. 85. *BOA, AE.SBAH.I,* 4362.

Yeniçeriler bütün Osmanlı coğrafyasına yayılmamış, diğer bölgelerde ticaret veya başka sebeplerle münferiden ve muvakkaten bulunsalar da Anadolu ve Rumeli'de, Karadeniz'in çevresindeki muhitte, Mora ve Akdeniz adalarında yaşamışlardır. Muhit, önceki bölümde yeniçeri yazılmasını gösteren coğrafyayla aynıydı. Bu coğrafyada nüfus bakımından dağılımları da mütenasip değildi. Nüfuslarının binleri geçtiği, beş veya onlu sayılarda oldukları yerler yanında hiç bulunmadıkları yerleşim yerleri vardı. 1642 tarihli avarız defterine göre Erzurum kazası ve aynı eyalete bağlı diğer dört kazada kayıtlı 437 yeniçeri vardı.[1250] Mart 1690 tarihli bir emre göre Kayseri'de binden fazla yeniçeri yaşamaktaydı.[1251] 1693 yılında sefere gidecekleri tespit için yapılan bir sayımda Harput'ta 117 yeniçeri mevcuttu.[1252] 1702 yılında gezdiği yerlerdeki tahmini sayıları veren Joseph de Tournefort'a göre Kuşadası'nda yaklaşık 100, Ankara'da 300, Tokat'ta 1000 yeniçeri vardı, Erzurum şehir ahalisinin çoğu yeniçeriydi.[1253] 1702'deki yoklamada, esâmîlilerden başka sadece Anadolu'da 145 bin esâmîsiz ve yeniçeri iddiasında olanlar tespit edilmişti. 1710 yılına ait bir emirde Çarşamba'da 100'den fazla yeniçeri olduğu bilgisi verilmiş; Eylül 1724 tarihli kayıtta Giresun ve çevresinin, Nisan 1727 tarihli kayıtta Canik sancağı ahalisinin, 1768 tarihli bir emirde ise Üsküp ahalisinin çoğunun yeniçeri olduğundan bahsedilmiştir.[1254] Benzer kayıtlar Erzurum, Trabzon, Karahisar-ı Şarkî ve çevresi, Rumeli'de Karadeniz kıyısındaki kazalar hakkında da vardır. Yine bazı şehir ve kasabalardaki sayılarının çokluğu, *ahalilerinin ekserisinin ocaklı olduğu* ifadeleriyle anlatılmıştır. Mayıs 1747 tarihli bir kayıtta Semendire'deki bazı kazalarda 15, Nisan 1774'te Kızılhisar'da (Eğriboz) esâmîli ve esâmîsiz yine 15 yeniçeri yaşadığı gösterilmiştir.[1255] Mahkeme kayıtlarına göre 1764'te Antakya'da imdâd-ı hazeriye ve diğer masrafların ödenmesine ilişkin listede bulunan 1554 kişinin 497'si yeniçeriydi.[1256] 18. yüzyılın sonunda Halep ve Şam'daki yeniçeriler birkaç bini aşmaktaydı.[1257]

18. yüzyıla ait avarız defterlerinden de, bu kayıtların bütün meskûnları ihtiva etmeme hususiyetleri göz önünde tutularak, yeniçeri sayılarına dair malumat elde edilebilmektedir. Mesela avarız kayıtlarına göre 1712'de Bergos'ta 1452 reaya 115

1250 *1642 Tarihli Erzurum Eyâleti Mufassal Avârız Defteri, I (Erzurum-Tortum-İsbir-Hınıs-Pasin)* (haz. Mehmet İnbaşı, İbrahim Etem Çakır, Selçuk Demir, TTK Basımevi, Ankara 2014.

1251 *BOA, A.MHM.d.* 92, hk. 397.

1252 *391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili*, 496-501.

1253 *Tournefort Seyahatnamesi*, 130, 222, 229, 258.

1254 *BOA, A.MHM.d.* 117, hk. 122. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 319. *BOA, A.MHM.d*, 139, hk. 176. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 31.

1255 *BOA, A.MHM.d,* 148, hk. 1068. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 181.

1256 *8 Numaralı Antakya Şer'iyyye Sicili h. 1178-1179/M. 1764-1765* (haz. Özcan Tatar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, 1998, 96-100.

1257 *BOA, C.AS*, 21090. *BOA, A. MHM.d.* 211, hk. 546.

yeniçeri, 1718'de Tire'de 2489 reaya 162 yeniçeri, 1736'da Nevrekop'ta 3475 reaya, 225 yeniçeri kayıtlıydı.[1258] 1751 yılına ait Niğbolu ve Silistre sancakları avarız defterlerine göre bazı kazalardaki yeniçeri ve reayaya sayıları şöyledir: Osmanpazarı'nda 1319 reaya 31 yeniçeri, Eski Cuma'da 1189 reaya 284 yeniçeri, Rahova'da 272 reaya 60 yeniçeri, İvraca'da 547 reaya 3 yeniçeri, Hacıoğlupazarı'nda 1738 reaya 510 yeniçeri, Yenipazar'da 940 reaya 207 yeniçeri, İzladi'de 425 reaya 97 yeniçeri, Umurfakih'te 366 reaya 8 yeniçeri.[1259]

Yeniçerilerin nüfus dağılımlarının mütenasip olmamasının sebeplerinden ilki, Osmanlı toprak genişlemesi göz önüne alındığında Anadolu ve Rumeli'de devşirme uygulamasıyla daha evvel tanışan yerlerdi. Buralar Trakya, Marmara ve Karadeniz kıyılarındaki merkezlerdi. Diğer bir sebep, yerleşim yerlerinin serhat kalesi olması veya buralara yakınlığıydı. Kaleler hem esâmîli hem esâmîsiz yeniçerilerle doluydu. Erzurum, Kars ve Trabzon böyle yerlerken[1260] Rumeli tarafında Selanik, Belgrad, Vidin ve Niş kalelerine yakın şehir ve kasabalar yeniçerilerin fazla olduğu muhitlerdi.[1261] 8 Haziran 1762 tarihli Diyarbakır'la alakalı bir emirde, serhata yakın olmadığından burada yeniçerilerin fazla olmadığı anlatılmıştı.[1262] Oysa sürekli bir serhat kalesi olan Kerkük, yeniçeri nüfusunun fazla olduğu yerlerden biriydi.

Yeniçerilerin yerleşimiyle alakalı diğer bir durum, onların daha çok şehir, kasaba ve kalelerde bulunmalarıydı. Çiftçilik ve hayvancılıkla iştigal edenleri olsa da genellikle ticaret ve zanaatla meşgul olduklarından mesleklerini icra edecek şehirlerde iskânı tercih etmişlerdir. Avarız kayıtları da bunu teyit eder mahiyettedir. Ailelerinden kaynaklı olarak bazı köylerde yeniçeri fazlayken çoğunda hiç yoktu. Gayrimüslim köylerinde ise ya hiç yeniçeri yoktu yahut çok azdı.

Söz konusu hususların yanı sıra ahali de; yeniçerilerin yayılmaları, sınıfsal konumları sebebiyle mali yükümlülüklerde dengesizliğe yol açmaları ve emniyetlerini ihlal etmeleri gibi korkularla onlara direnç göstermiştir. Bu direnme sayesinde 18. yüzyılın sonlarında bile yeniçeri yayılmalarına karşı mahfuz köy ve kasabalar fazlaydı.[1263]

Bir nesilden geldiklerini de gösteren bir durum olarak bazı yerleşim merkezlerinde bir veya birkaç ortanın yoldaşları yaşamaktaydı. Özellikle Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında birkaç ortaya mensubiyet öne çıkmıştı[1264] ama 64. cemaat bah-

1258 *BOA, KK.d.* 2840, 2865, 2873.
1259 *BOA, MAD.d.* 2846.
1260 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 1174.
1261 *BOA, AE.SMST.III,* 11720.
1262 *BOA, C.ML,* 1788.
1263 *BOA, A.AHKR.d.* 352. *BOA, AE.SBAH.I,* 4362. *BOA, A.AHK.ÖZSİ.d.* 7, s. 17. *BOA, AE.SMST.III,* 21931. *BOA, AE.SMHD.I,* 17186. *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 238.
1264 *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 286.

sedilen bu coğrafyada çok yaygındı. 1785 yılında boğazlara yeniçeri yerleştirileceği ve kalyonlara nefer yazılacağı zaman 64. cemaatin yanında 71, 75, 91 ve 100. cemaat ile 25, 27, 55 ve 56. bölük mensupları Karadeniz sahillerinden oldukları için tercih edilmişti.[1265] Gümüşhane, Bayburt ve çevresinde 25. cemaat ve 31. bölük mensupları çoktu.[1266] Sekbanlar önceleri Kırım'daki kalelerde görevlendirildikleri için bu tarafta yoldaşları fazlaydı. Harput ve köylerinde 67, 52, 29. cemaat ve diğer bir ortanın,[1267] Kayseri'de 64, 67, 71. cemaat ve 29. Bölüğün,[1268] Zile'de de yine iki ortanın mensupları vardı.[1269]

Taşradaki yeniçerilerin aşağıda gösterilecek kendi zabitleri olsa da beylerbeyi ve diğer idarecilerin onları zapt ve idare görevi vardı. Ancak bu daha çok onlardan topluma gelecek baskı ve şiddete mâni olunması mahiyetindeydi. 18. yüzyıl mevcutları daha da artınca fazla oldukları yerlere güçlü veya yeniçeri ağalığı yapmış valiler tayin edilmişti, hatta sancaklara bile vezirler ve beylerbeyleri verilmişti.[1270] Şubat 1750'de yeniçerilerin çok fazla olduğu Trabzon'a eski yeniçeri ağası Vezir İbrahim Paşa tayin edilmişti.[1271] 1756'da vali olan Abdulcelilzâde Hüseyin Paşa'dan yeniçeri zabitiyle ittifak ederek eşkıyaya karşı mücadele etmesi istenmiş;[1272] ancak o muvaffak olamadığından 1757'de Trabzon eyaletine bağlı Gümüşhane ve diğer kaza ahalileri arasında ihtilaf sebebiyle buraya güçlü ve kapı halkı çok olan eski Sivas valisi Mehmed Paşa tayin edilmiş ve beraber çalışacağı cesur ve kudretli bir ağa Trabzon'a gönderilmişti.[1273]

2.6.2. Serdar

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar taşrada bulunan yeniçeriler kadı defterlerine kaydedilir; daha sonra fazla yeniçeri bulunan yerlerde kendi içlerinden biri, temsilci veya baş olarak seçilirdi. Mesela 13 Mart 1565 tarihli kayıtta Erim kazasında bulunan yeniçerilere *baş* olarak Hızır adlı bir yeniçeri görevlendirilmiştir.[1274] Bazı yerlerde yasakçılara ve yaşlı koruculara yeniçerilerin sevk ve idaresi görevi de verilmişken sayılarının gittikçe artması üzerine 1580'lerden itibaren *serdar* adıyla kazalara görevliler tayin edildi.[1275] Genel manada serdar, askerlerin seferde veya

1265 *BOA, C.AS,* 46594.
1266 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 378. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 54.
1267 *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 1517.
1268 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 630.
1269 *BOA, A.MHM.d*, 147, hk. 1062. *BOA, A.MHM.d*, 176, hk. 348. *BOA, A.MHM.d*, 241, hk. 1042. *BOA, C.AS*, 10381.
1270 *BOA, A.MHM.d.* 242, hk. 470-473.
1271 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 777.
1272 *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 889.
1273 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 172.
1274 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 853.
1275 *BOA, A.MHM.d.* 58, hk. 46. *BOA, A. MHM.d.* 73. hk. 171. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 192.

sefer dışında bir görevle bir yerden bir yere nakledilmesinde emrine verilen kişiler için kullanılmaktaydı.[1276] Savaş zamanlarında sefere götürme görevi[1277] nedeniyle de tercih edilen bu ad, 16. yüzyılın sonuna kadar yeniçerilerin seferdeki ağaları için de kullanılmıştır.[1278] Ancak kaza serdarlarına mahsus hale geldikten sonra bu kullanım terkedildi. 18. yüzyılın sonunda kalelerde veya ordularda zabitler tarafından *kır serdarı* adıyla emniyet için görevliler de tayin edildi.[1279]

Serdarlık bulunan yerlere ait, yeniçerilerin sefere veya göreve götürülmesinde kullanılan ocak bayrağı vardı ki azl olan serdardan alınır ve yenisine verilirdi.[1280]

Serdarlık Osmanlı coğrafyasının tamamında bulunmadığı gibi, gittikçe artmasına rağmen yeniçerilerin yaşadığı her yerde uygulanmamış; sadece mevcutlarının fazla olduğu yerlerde tesis edilmiştir. Gerektiğinde kalelerin çevrelerindeki yerleşim yerlerine serdar tayin edilmişti. Haleb, Şam, Rakka ve Musul'da da sürekli serdar bulundurulmuşken[1281] yeniçerilerin münasebetlerinin fazla olduğu Mısır'a 17. yüzyılda terekelerin zaptı düşünülerek serdar tayin edilmişti.[1282] Aynı maksatla 17. yüzyılda Kıbrıs'ta da bir serdar vardı.[1283]

Bu coğrafya içinde yeniçerilerin iskânı genişledikçe serdarlık kurulmuş, ihtiyaç kalmadığında ise kaldırılmıştır. Mesela yeniçeri meskûn olmadığı için serdar bulunmayan Arnavutluk'taki Debre kazasına 1736-39 Avusturya harpleri sebebiyle yeniçerilerin gelmesi ve burada yaşayan bazı kişilerin de yeniçerilik iddia etmesiyle bir serdar tayin edilmişti. Sulhtan sonra sayıları azalıp kalanların ahaliyle geçinememesi yüzünden kendi memleketlerine gönderilmelerine karar verilince, Ocak 1740'ta serdarlık kaldırılmıştı. Kalan az sayıdaki yeniçerinin idaresi –yine bir yeniçeri olan– kale dizdarının uhdesine verilmişti.[1284] 1739'da Belgrad'ın geri alınmasından sonra çevredeki kaza, kasaba, köy ve palankalara yeniçeriler yerleşmeye başlayınca Ağustos 1741'de, Belgrad muhafızından buralara kaç adet serdar tayini

1276 *BOA, A.MHM.d.* 2, hk.1062. *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 14. *BOA, A.MHM.d.* 66, hk. 115, 418. *BOA, A.MHM.d.* 5, hk. 1047, 1893. *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 303. *BOA, A.MHM.d.* 8, hk. 475.

1277 Bu hususla alakalı bir emir için bk. *BOA, A.MHM.d.* 74, hk. 702.

1278 *BOA, KK.d.* 254, s. 128. Savaştaki yararlılıklarına göre bu serdarların tezkereleriyle yeniçerilere terakki veya mansıp verilmekteydi. *BOA, KK.d.* 232, s. 50, 155, 175, 185, 193, 224.

1279 *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 177. *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 868.

1280 *BOA, A.MHM.d.* 146, hk. 50.

1281 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 270. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 483. *Halep Vilayeti Evamir-i Sultaniye Defteri (h. 1133-1138/m. 1720-1725)* (haz. Tuba Dağtekin), Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE, 2012, 88. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 95. *64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1123-1124/m. 1711-1712)* (haz. Ökkeş Narinç), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBE, 2010, Belge No 102.

1282 *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 424. *BOA, A.MHM.d.* 95, hk. 587. *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri,* 636. Mısır'da serdara 18. yüzyıl kayıtlarında tesadüf edilmemiştir. 1735 yılına ait bir kayıtta Mısır yeniçeri serdarı geçse de bahsedilen kişi Mısır askerlerinin zabitidir. *BOA, C.ML,* 25092.

1283 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 652.

1284 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 238. *BOA, C.AS*, 53493.

gerektiği ve serdarlığa münasip yeniçerilerin kimler olduğu bilgisi istenmiştir.[1285] Rusların çekildiği ve ahalinin yerleşmeye başladığı Maçin kasabasına Temmuz 1772'de bir serdar tayin edilmiş, ondan burada nizamı tesis ve yeniçerileri idare etmesi istenmişti.[1286] 18. yüzyılda yeniçeri iddialığında bulunanlar serdarlık alabildikleri gibi 19. yüzyılda gelir elde etmek için çok az yeniçeri olan kazalarda bile serdarlık kurulmuştur.[1287]

Serdarlık kazalar için ihdas edilmişken yeniçerilerin yayılmasıyla nahiye ve kasabalara da yaygınlaştırılmıştır.[1288] Bazı yerlerde ise birkaç kazaya bir serdar tayin edilmiştir.[1289] Serdarlık peşindekilerden kaynaklı, yerleşim yerleri arasında serdarlık mücadelesi de olmuştur. 1788 yılında serdarlık olarak Kastamonu'ya bağlı Azdavay nahiyesinde bir yeniçeri, sefere nefer götürme vaadiyle ocaktan müstakil serdarlık koparmış, ancak müdahale edilerek serdarlığı lağvettirilmişti.[1290] 1806'da Tahta serdarlığına bağlı Taşköprü kasabasında âyan olan Ekşioğlu adlı yeniçeri, serdarlık iddiasında bulunmuştu. Mücadele kereste nakil işini aksatınca acil müdahale edilmişti. Taşköprü'nün müstakil serdarlığı kabul edilmese de bir vekil tayin edilerek mesele halledilmeye çalışılmıştı.[1291]

Yeniçeri ve oğullarının zabitleri olan serdarın görevi; onların idaresi, terbiye ve cezalandırılmasıydı. Serdarlık muhitindeki yeniçerilerin kayıtlı olduğu defterleri mevcuttu.[1292] Yeniçerilerin yanı sıra kendilerine ayrı zabit tayin edilmeyen piyade sınıfı içindeki cebeci, topçu ve top arabacılarının da zabiti olarak kabul edilmekteydi.[1293] Önceleri uhdesinde yokken vârissiz ölen yeniçeriler ve sorumlu olduğu diğer kapıkullarının terekelerine beytülmâl adına el koyma ve satıp İstanbul'a gönderme yetkisi de vardı.[1294] 1630'lu yıllardan itibaren kazaların diğer işleriyle alakalı hususlarda taşra idarecisi olarak muhatap alınmıştı.[1295] Tırnovi

---

1285 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 145.

1286 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 64.

1287 1776 ve sonraki birkaç yıl içinde Mardin'de yeniçeri iddialığında bulunanlar serdarlık tesisini başarmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 462. *Es'ad Efendi Tarihi*, 174.

1288 18. yüzyıldaki kayıtlarda serdarların kaza, kasaba ve nahiyelere tayin edildiği gösterilmiştir. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 366. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 19-20. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 467. Karesi sancağı Sındırgı nahiyesinde serdar vardı. *BOA, A.d.* 346, s. 86. 1738'de Konya nahiyesinde Gafilyar(a) adlı köyde serdar olduğunu beyan eden Mehmed adlı bir yeniçeri vardı. Ancak köylerde serdar olduğu diğer kayıtlardan teyit edilememiştir. *BOA, D.YNÇ*, 138-366.

1289 *BOA, AE, SAMD.III*, 19823.

1290 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 249.

1291 *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 140.

1292 *123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili*, 230, 269.

1293 *BOA, A.MHM.d.* 96, hk. 51. *BOA, A.MHM.d*, 152, hk. 619-622

1294 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 192-193. 1590'lardaki serdarlık kayıtlarında onların terekelerle alakalı yetkileri yazılmamıştı. Bk. *BOA, A.MHM.d.* 73, hk. 171. *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili* 63, 65.

1295 Değişiklik, 85 numaralı mühimme defterinden sonraki kayıtlardan görülmektedir.

serdarlığı ise zamanla çuha astarları için görevlendirilen çavuşlara mahsus hale gelmiştir.[1296]

Serdarlar kazaların ve nahiyelerin emniyetinden mesuldüler; asayiş için kol gezer, hırsız ve yol kesenleri takip eder, suçlu veya kabahatlileri yakalayıp kadıya bildirir ve kendi evlerinde hapsederlerdi. Bu vazifeleri kethüda ve çavuş adlı yardımcıları ve kazadaki diğer yeniçerilerle yerine getirirlerdi.[1297] Şehirlerin kalelerinin anahtarları serdarlarda bulunurdu çünkü kapıların sabah açılıp akşam kapanması onların mesuliyetindeydi.[1298] Hanelerinde hapishaneleri olduğundan iç kalede ikamet ederlerdi.[1299] Serdarların güvenlik yetkileri kazaların-nahiyelerin merkeziyle sınırlıydı. Köyler yetki alanları dışında olup ancak müsaadeyle buralara girebilirlerdi. Haziran 1733'te Rusçuk'taki köylerin ahalisi, yeniçeri zabit ve serdarlarının köylere adam göndererek halkı zorla tutuklayıp para aldıklarından şikâyet etmişler, önceden olduğu gibi icap etmedikçe ve kadıların belgeleri olmadıkça köylere girmelerinin engellenmesini istemişlerdi.[1300] İstanbul çevresindeki kazaların serdarları odun, kömür ve zahire temini için görevlendirilmiş;[1301] İstanbul'a göç edenlere ve buraya gelen işsiz güçsüz kesime mâni olmaları yine İstanbul'a yakın yerlerdeki yeniçeri serdarlarından istenmiştir.[1302] Bahsedilenler dışında, özellikle bulundukları yerlerle alakalı hususlarda serdarlara her türlü vazife yüklenebilmiştir. Mesela Kasım 1751'de Kırım'a giden top gemisi Karadeniz Ereğlisi'nde karaya oturduğunda buranın serdarına ve diğer bir kişiye topların çıkarılması emri verilmişti.[1303] Daha ziyade bazı malzemelerin temini veya bu iş için görevlendirilenlere yardım edilmesi için verilen emirler, merkeze ilişkin işleri aksatanlara mâni olunması şekline de dönüşmüştür.[1304]

1296 *BOA, A.MHM.d.* 226, hk. 14.

1297 *BOA, A.MHM.d.* 91, hk, 296. *362 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili* (haz. Bekir Koçlar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, 1990, 360. *BOA, A.MHM.d.* 93, hk. 94. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1106. *57 Numaralı Şer'iye Sicili*, 89. *BOA, AE.SSLM.III*, 654.

1298 *BOA, HAT*. 22286.

1299 *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 571.

1300 *BOA, AE.SMHD.I*, 17186.

1301 *BOA, A.MHM.d.* 104, hk. 942. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 667-668. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 760. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 137. Kocaeli sancağından İstanbul'a gelen odun ve soğan muhtekirlerin eline geçtiğinde kıtlık olmuştu. Ekim 1754 tarihinde buradaki kazaların serdarlarından mahzenleri basarak buldukları odun ve soğanları teknelerle İstanbul'a sevk etmeleri istenmişti. İhtiyaç artınca daha uzak bölgelerden de istenebilmişti. 1753'te İstanbul'da odun sıkıntısı olunca Bandırma ve Kemer serdarlarından gemilerle odun göndermeleri emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 15-16, 784.

1302 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 154-158. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1075.

1303 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 562.

1304 *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 764. Şubat 1717'de Şile serdarından tersane için lazım olan kömürü temin edip göndermesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 124, hk. 168. Mart 1732'de Bababurnu'nda yapılacak kaleye lazım olan taşların nakli için Edremit, Tuzla ve İne naip ve serdarlarına emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 153. Nisan 1756'da Sakarya'da tersane için kesilen karaağaç kerestelerine el koyan tüccar yeniçerilere mâni olunması için Tahta serdarına emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 58. ➡

Serdarların azil ve tayinleri yeniçeri ağasının yetkisinde olup görevlendirilmeleri kadılara hitaben yazılan serdarlık mektubuyla yapılmakta, bunda serdar tayin edilenlerin kimlikleri ve görevleri gösterilmekteydi.[1305] Serdarlar azken görevlendirme mektuplarını kethüdayeri kâtibi yazardı ancak sonrasında kayıtları için ağa kapısında bir daire ihdas edilmiş ve *serdarlar kâtibi* denilen görevli *serdarlar defteri*ni tutumuştu. Serdarlık mektuplarını yeniçeri ağasının çuhadarları dağıtırdı.[1306]

Serdar tayinleri yeniçeri ağasının salahiyetinde olsa da kale ağalarına, kalelere ve yakın kazalara serdar tayin ve azl yetkisi devredilmiştir.[1307] Diğer bir yetki devri ise Boğdan voyvodaları ve boyarlarınaydı. Boğdan'daki kazalara serdarlık tayini voyvodanın uhdesindeydi.[1308] Bu tür azil ve tayinlere, gerek duyulursa merkezden müdahale edilmiştir. Ancak müdahale, yetkinin alınması şeklinde değil serdarların seçimi ve serdarlığa ihtiyaç olup olmaması hususlarındaydı. Ekim 1735'te Molova zabiti, tayin ettiği serdar işini düzgün yapmadığından uyarılmıştı.[1309] Semendire'de bazı kazalarda bulunan 5-10 yeniçerinin huzursuzluk çıkarmasından bezen halkın talebi üzerine, Belgrad zabitince buralara serdar tayin edilmişti. 1742'de yeni zabit, serdarlıkları kaldırınca ahali durumu merkeze şikâyet etmiş, Belgrad ağasından serdarları yeniden tayin etmesi istenmişti.[1310] Mayıs 1764'te, Kalas'a Boğdan voyvodası tarafından tayin edilen Tozluoğlu adlı serdar ve boyarların tayin et-

---

1760'da Kastamonu serdarına yeni yapılan cami için lazım olan keresteleri tedarik etmesi ve bunları teminine mâni olanları engellemesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 63.

1305 *BOA, D.YNÇ*, 207-164. Temmuz 1728'de Karahisar-ı Sâhib serdarı olarak tayin edilen 37. bölükten Mehmed Ağa'nın serdarlık mektubu şu şekildeydi: "Şerî'at-şi'âr Karahisar-ı Sâhib kadîsı efendi zîde fazluhû inhâ olunur ki dergâh-ı âlî yeniçerileri kulları dîn ü Devlet-i Aliyye'nin güzîde ve mu'temed askeri olup kadîmden serdâr nasb olunagelip ocağın emekdârlarından serdâr nasb olunmak kanûn olmağla taht-ı hükûmetinizde serdâr olan ref' olunup yerine kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân otuz yedi bölüğün Mehmed Ağa zîde kadruhû serdâr nasb ve ta'yîn olunmak hasebiyle işbu mektûb tahrîr ve irsâl olundu vusûlünde gerekdir ki mezbûru serdârlık umûrunda istihdâm edip âheri müdâhale etdirmeyesiz ol tarafda olan yeniçeri ve cebeci ve topcu ve toparabacısı ve kuloğulları ve gılmân-ı acemî mezbûru üzerlerine serdâr ve zâbit bilip sözünden taşra ve re'yinden hâric vaz' ve hareketde bulunmayıp itâat ve inkıyâd üzere olalar ve tavâif-i mezbûreden bilâ vâris-i ma'rûf fevt olanların muhallefât ve metrûkâtların mezbûra ahz u kabz etdirdip ma'rifet-i şer'le sûk-ı sultânîde fürûht ve hâsıl olan nükudun mümzâ ve mahtûm müfredât defterleriyle taraf-ı beytü'l-mâla irsâl ve îsâl etdirdesiz sen ki serdâr-ı merkûmsun hilâf-ı şer'-i şerîf ve muğayir-i kanûn-ı kadîm hareketden ihtirâz ve ictinâb edip mûcib-i mektûb ile amel eyleyesiz. Hurrire fî evâsıtı Zilhiccet-i şerîf li-seneti erba'în ve mi'ete ve elf. Mine'l-fakir Hasan Ağa-i dergâh-ı âlî." 537 *Numaralı Karahisar Şer'iyye Sicili*, 93.

1306 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 220. *BOA, C.TZ*, 4402. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 342. *BOA, C.ADL*, 6203. *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 164.

1307 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 522. *BOA, A.MHM.d.* 215, hk. 968.

1308 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 332.

1309 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 46-47.

1310 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk1068. Belgrad ağaları tarafından tayin edilen serdarların Semendire'de halka zulmettiği şikâyeti üzerine Mayıs 1772'de, ehil kişilerden serdar seçmesi hususunda ağa ikaz edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 467.

tiği diğer serdarların halka zulmetmesine mâni olunması kendilerinden istenmişti.[1311] 1785'te Bosna ağası, çevredeki yerleşim yerlerine ihtiyaç olmadığı halde serdar tayin ettiğinde, bunların idareye müdahaleleri büyük karışıklığa sebep olmuştu.[1312] Ağanın tayin yetkisinin nadiren, fevkalade durumlar için görevlendirilen zabitlere devri de yapılmıştır. Mesela 1743'te Karahisar-ı Şarkî tarafında nizamı sağlamak için görevlendirilen turnacıbaşı Hüseyin Ağa'ya Niksar, Koyulhisar, İskefsir ve diğer kazaların serdarlıklarında uzatma ve değişiklik yapma yetkisi verilmişti.[1313]

Serdarlar üç aylığına tayin edilmekte, bu süre bitiminde tekrar ya aynı kişi (ibka) ya da başkası tayin edilerek serdarlık mektubu yenilenmekteydi.[1314] Üç aylık müddet mektupların yenileme süresi olarak kalmakla birlikte özellikle sefer zamanlarında yeni tayin yapılması ve mektubun gönderilmesi için yeterli olmadığından altı aydan bir yıla kadar görevlendirmeler yapılmıştır. Bahsedileceği üzere büyük rütbeli zabitlerin tayinlerinde süreler uzun tutulmuştu.[1315]

Tayin edilenlerden her mektupta, yani üç aylık bir aidat alınırdı. 17. yüzyılın başında bir altından fazla olan tutar, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da rüşvet olarak gösterilmişken[1316] sonrasında *caize* olarak adlandırılmış, rüsum ve aidat olarak kabul edilmiştir. Caize her kaza için sabit değildi. Miktar kazaların büyüklüğü ve yeniçeri sayısına bağlı olarak değişirdi.[1317] Caizeler serdarlar tarafından ödenip

---

1311 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 332.

1312 *BOA, A.MHM.d.* 183, hk. 427, 652. Şubat 1790'da Pazar serdarı firar ettiğinden Bosna ağasından bir serdar tayin etmesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 716.

1313 *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s. 1-65),* 225-226.

1314 *537 Numaralı Karahisar Şer'iyye Sicili,* 112.

1315 Mühimme kayıtlarında müddet hep üç ay olarak gösterilse de bu mektupların yenileme süresiydi. Uygulama çok farklıydı ve aşağıda gösterileceği üzere serdarlıkları ele geçirenler çok uzun süre yenileme yapmadan serdarlık yapmışlardı. Mesela bir kayıtta durumu gösterir şekilde üç ay, altı ay ve bir yılda görevlendirme yapıldığından bahsedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 420-65. *BOA, A.MHM.d.* 238, hk. 1248. 1823 yılı Ekim'inde Mudurnu serdarı turnacıbaşı altı aylığına tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 241, hk. 124.

1316 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 192-193, 220.

1317 1762'de Halep'te serdarlık caizesi aylık 250 kuruştu. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 72. 1799'daysa aylık 600 kuruşa çıkarılmıştı. *BOA, C.AS,* 50067. Ocak kaldırıldığında Halep serdarlığı yıllık 7 bin kuruştu. *BOA, A.AMD,* 76-10. Ocak 1770'de haseki serdar, Kayseri'de caize olarak yedi aylık müddet için 683 kuruş ödemişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 342. Nisan 1775 tarihli kayda göre Mihaliç kasabası serdarlık caizesi üç aylık 200 kuruştu. *BOA, AE.SBAH.I,* 6516. 1797 yılında Kilis serdarlık caizesi 75 kuruştu. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 552. 1203 yılı Ramazan'ı başından 1211 yılı sonuna kadarki müddette Seferhisar kazası serdarlık caizesinin tutarı 175 kuruştu. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 794. 21 Mart 1806 tarihinden itibaren on senelik bir hesaplamaya göre Ohri kazası serdarlığının üç aylık caizesi 25 kuruştu. *BOA, C.AS,* 7173. Ekim 1761'de geriye yönelik beş yıllık talep edilen Söğüt kazası serdarlığının aidatı 1000 kuruş olarak hesaplanmıştı. Bu durumda üç aylık caize 50 kuruşa tekabül etmekteydi. *BOA, AE.SMST.III,* 15321. Karakarye kazası 1804 yılı üç aylık caizesi 80 kuruştu. *BOA, A.MHM.d,* 219, hk. 1115. Üç aylık olarak Adana serdarlığı 275, Ruha 100, Amed 600, Divriği 50, Karahisar-ı Şarkî 65, Niksar 86, Osmancık 50, Konya 120, Sandıklı 30 kuruştu. *BOA, A.MHM.d.* 221, hk. 809-813. *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 481-482, 742. *BOA, A.MHM.d.* 226, hk. 22. 1776'da Kuşadası serdarlığı üç aylık 250 kuruştu. *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 386.

sonra fazlasıyla ahaliden tahsil edilirdi. Gerektiğinde caizeleri tahsil için merkezden görevliler gönderilirdi.[1318] Kale ağalarının yaptıkları tayinler dışındaki bütün caize gelirleri, yeniçeri ağası ve kulkethüdasının masraflarına tahsis edilmişti.[1319]

Serdarlar emektar ve ihtiyar olarak adlandırılan korucu ve emekli yeniçerilerden tayin edilmesi kaideydi.[1320] Serdarların sadece sefere nefer götürme vazifesi olduğundan eşkinci neferlerin serdarlığı yasaktı. Mesela Mart 1636'da Sürmene serdarı sefere gidecek nefer olduğundan azledilmişti.[1321] Emeklilik şartına sonraları dikkat edilmese de emektarların tercihinde hiçbir zaman değişiklik olmamıştır.[1322] Serdarlardan yeniçerileri zapt etmesi beklendiği için, daha çok nüfuzlu ağa ve emektarlar öne çıkmıştır. Uygulamada serdarlık daha çok kazadaki birkaç isim arasında el değiştirmekteydi. 17. yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başlanan serdengeçti ağası serdarlar, sonraki yüzyılda ekseriyeti teşkil etmişlerdi.[1323] Taşrada emekli ağaların sayıları artmaya başlayınca çavuş ve hasekilerden serdarlık verilenler artmış; 18. yüzyılın ikinci yarısında ise daha çok emekli turnacıbaşılar tercih edilmiştir.[1324] Ekim 1770 tarihli bir emirde de Diyarbakır, Adana, Malatya, Ruha, Kastamonu, Tosya ve diğer bazı yerlerde haseki ve turnacıbaşıların serdarlıkları ele geçirdikleri anlatılmaktaydı.[1325] Serdarlığın ağalara kaptırılması ve aşağıda bahsedilecek zabitliğe dönüşmesi, diğer yeniçerilerin itirazlarına sebep olmuştur. 1764'te Zihne kazasına haseki Hüseyin Ağa zabit tayin edilince eski serdar Molla Mesut oğlu Hacı Mehmed, "biz hasekiden, turnacıbaşıdan serdar veya zabit istemeyiz bizler serdar olmalıyız" diye sekban toplayarak haseki Hüseyin Ağa'ya saldırmış ve yetkisiz olarak serdarlık yapmıştı.[1326] 1768-74 harplerinden

---

1318 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1010-1011. *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 326. *BOA, AE.SBAH.I,* 6516. *BOA, HAT.* 22286.

1319 12 Temmuz 1782 tarihli bir kayda göre serdarlık caizeleri yeniçeri ağalarının mutfak masraflarına harcanmaktaydı. *BOA, C.AS*, 39609. 6 Aralık 1795 tarihli kayda göre ise serdarlık caizeleri kulkethüdasına aitti. Kayıtta bunun eskiden beri uygulandığı da gösterilmişti. *BOA, C.AS*, 1518.

1320 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 192-193.

1321 *BOA, A.MHM.d.* 88, hk. 330.

1322 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 19-20. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 179. 1737'de Konya'da serdar olan 27. cemaatten Mehmed, emekli değildi. *BOA, D.YNÇ*, 138-366.

1323 *64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili,* Belge No 19. *123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili,* 209. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1121. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1035.

1324 *123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili,* 230, 284. *BOA, A.MHM.d*, 154, hk. 1652. *BOA, DYNÇ,* 32-423. *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 209. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 103. *9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili,* 57-58. Adana'da Kasım 1754'te emekli haseki Karslı Hacı Ali Ağa serdar olmuş, üzerinden bir ay geçmeden azledilmiş yerine haseki emeklisi Mehmed Ağa tayin edilmişti. Şubat 1755'te tekrar Hacı Ali Ağa, 21 Mart 1755'te ise turnacıbaşı Hüseyin ağa serdar yapılmıştı. Ağustos 1755'te ise 17. bölükten Mustafa Ağa serdar yapılmış, Ocak 1756'da ise turnacıbaşı Hüseyin Ağa zabit tayin edilmişti. *h. 1167-1169 (1753-1755) Tarihli Adana Şer'iyyye Sicili* (haz. Murat Fidan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 1996, 189, 200, 211, 276, 292. Ekim 1797'de Varna serdarı turnacıbaşıydı. *BOA, C.AS,* 24484.

1325 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1010-1011.

1326 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 379.

sonra nöbetçi bulundurulan Kili'deki yeniçeriler, kale ağasının zorbalığını ileri sürerek serdarlık istediklerini merkeze bildirmişlerdi ancak talepleri kabul görememişti.[1327] Büyük yerleşim yerlerinin serdarlıkları, gittikçe tamamen zabitlerin eline geçmiş, kulkethüdasına kadar büyük rütbelilerden tayin edilmiştir.[1328] Mesela Mayıs 1793'te Şumnu serdarı sabık kulkethüdası, Aralık 1795'te Haleb serdarı sabık saksoncubaşı, Ağustos 1817'de İzmir serdarı sabık zağarcıbaşı ve 1820'de Yanbolu serdarı yine sabık kulkethüdasıydı.[1329]

Serdarlar görevleri icabı kazadan uzaklaştıklarında ve daha çok sefer zamanlarında cepheye gittiklerinde yerlerine bir vekil bırakırlardı.[1330] Vekiller serdarlar tarafından kendi oğullarından, akrabalarından veya itimat ettiği yeniçerilerden seçilirdi.[1331] Vekâlet için mahkemede bütün yeniçerilerin rızalarının alındığını ve vekile itaat edeceklerini gösteren senet düzenlenerek İstanbul'a bildirilirdi.[1332] Vekiller bazen merkezden veya görevliler tarafından değiştirilmişti. Nisan 1693'te asker sürmeye ocaktan gönderilen ağa, Harput'ta serdar vekilini beğenmemiş ve kendisi bir vekil tayin etmişti.[1333] 1743'te Adana'da serdar vekili merkezden azledilmiş ve yerine yenisi tayin edilmişti.[1334]

Güçlü bir makam ve iyi bir gelir kapısı olduğunda gayr-i kanuni yollarla serdarlığı ele geçirme mücadelesi hiç eksik olmamış, rüşvetle merkezden de rahatlıkla alınabilmişti.[1335] Öyle ki kendi yaşamadığı yerlerin serdarlıklarını ele geçirenler bile birkaç kez azledilmelerine rağmen tekrar tayinlerini başarmışlardı.[1336] Bu

1327 *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 191.

1328 *BOA, C.AS,* 50067. Haziran 1774'te eski Bosna zabiti turnacıbaşı Osman Ağa, Siroz serdarı olmuştu. 1785 senesinde Diyarbakır serdarlığına eski Erzurum ağası turnacıbaşı Süleyman ağa tayin edilmişti. *352 Nolu Diyarbakır Şer'iye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (h. 1136-1264/m. 1724-1848)* (haz. Davut Öz), Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi SBE, 2013, 158.

1329 *BOA, C.AS*, 1518, 6307. *BOA, A.MHM.d.* 238, hk. 1123. 1812 yılında sabık kulkethüdası Sofya serdarıydı. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 561. *BOA, A.MHM.d.* 199, hk. 548. Ağustos 1801'de azledilen kulkethüdası Kasım Ağa'ya İzmir serdarlığı verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 216, hk. 294.

1330 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 587.

1331 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 470. *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 283. *BOA, A.MHM.d.* 170, hk. 96.

1332 "Mefâhirü'l-emasil ve'l-akran hala Malatya'da serdengeçti ağaları ve ihtiyar ve yoldaşları huzurlarına selamlar ve du'alar olunduktan sonra hal ve hatırları su'al olunduktan sonra min hây muhlisanemiz oldur ki Malatya serdarlık zaptında olup yedimde olan ağa mektubunun sureti ihraç olunup ol tarafa irsal ve tarafımızdan inşallah ü rahman biz varıncaya değin vekâletimiz iş bu ba'is-i varak-ı vidâd sureti gayretlü Ebubekir Ağa'ya tevfiz ve sipariş olunmuştur. Mezbur tarafımızdan vekillerimiz olup, yolumuz ve erkanımız üzere vaki' olan hususlarda kendüye zabt idüp ve kendini zabit bilüp sözünden taşra ve re'yinden hariç vazı' ve hareket itmeyüp hüsn ü zindegani üzere geçinesiz ba'de selam fi 25 Zilhicce 1132. 1714-1720 Tarihli Malatya Şeri'yye Sicili," 125, 243.

1333 *391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili,* 490.

1334 *17 No'lu (h. 1156-1157/1743-1744) Adana Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Katalog* (haz. Metin Ceylan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 1996, 313-314.

1335 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 120.

1336 1734'te Üsküp'te serdar olan Yusuf adlı yeniçeri, eşkıyadan olduğundan iki defa memleketi İsakçı'ya sürülmesine rağmen gelip bir şekilde serdarlığı ele geçirmişti. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 172. Temmuz ➜

tür durumlarda halkın talepleri dikkate alınarak azil ve tayinler yapılmıştır.[1337] Serdarlıkları ele geçirmeyi kolaylaştıran bir yol da, ağa mektubu olmadan valilerin buyruldusu ve kadıların müraseleleriyle tayindi.[1338] 1715-1720'li yıllardaki emirlerde *isimleri açık mektup* uygulamasına da rastlanmıştır. Bazı devlet görevlilerinin ricasıyla yeniçeri ağaları isimler yazılı olmayan mektuplar düzenler ve bunu kullananlar serdar olarak bilinirdi. 29 Temmuz 1718 tarihinde yeniçeri ağasına, gözüyle görmediği kimselere serdarlık vermemesi, serdarlık mektubuna tayin edilen kişinin ismini ve bölüğünü mutlak surette yazması emredilmişti.[1339] Yeniçerilerin kendi aralarından birini, merkeze bildirmeden serdar tayin etmesi de yaygındı.[1340] 1739'da Belgrad'ın geri alınmasından sonra çevredeki kaza, kasaba, köy ve palankalara yerleşenler bu şekilde serdar seçmiş; ancak müdahale edilerek usulüne uygun tayin yapılmıştı.[1341] Kırçova'da 1747'de Bosna Kalesi'nde orta sofaya oturup yeniçerilik iddiasında bulunanlar kendi aralarında serdar tayin edince yeniçerilik iddialarının dinlenilmemesi ve serdarlığın kaldırılması emri verilmişti.[1342] Kendilerince serdar tayini, serdarlık mektuplarını tanımama yani kendi seçtiklerine mektupsuz serdarlık yaptırmaları şeklinde de olmuştur. Harput'ta 1740'larda yeniçeri eşkıya çeteleri merkezden tayin edilen serdarlara görev yaptırtmayıp içlerinden seçtikleri birini serdar kabul etmişlerdi. Gönderilen bir görevliyle bunlardan itaat edecekleri sözü alınıp yeni serdar tayin edilmişti.[1343] 1770'li yıllarda Malatya'da bir müddet merkezden tayinleri kabul etmemişler, kendi seçtikleri kişiye serdarlık yaptırmışlardı. Hatta caize istendiğinde *bizde serdar yoktur* diye itirazda bulunmuşlardı.[1344]

Özellikle uzun süren savaş dönemlerinde müdahale edilemediğinden yetkisiz şekilde ele geçirenlerin yıllarca serdarlık yapması oldukça fazlaydı.[1345] Ayrıca ba-

---

1734 tarihli kayda göre İnegöl'de başka memleketli Çingene Hacı Musa adlı eşkıya yeniçeri serdar olmuş büyük zulümler yaptığından azledilmiş ancak burada onunla ittifaken çalışan tesirli biri tekrar serdarlığı ona verdirmiş ve beraber halka baskı yapmışlardı. Hacı Musa yine memleketine sürülerek serdarlığı alınmıştı. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 101. 1762'de Trabzon'da eşkıyayken firar eden bir yeniçeri, Taraklıborlu serdarı olmuştu. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 23.

1337 1763'te Bursalı olan eski esirciler kethüdası Yusuf, Mudanya'ya serdar olmak için baskı yapınca halkın şikâyeti üzerine Bursa'ya sürülmüştü. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 195.

1338 *Denizli Şer'iyye Sicili (m. 1775-1778 h. 1189-1192)* (haz. Halil İbrahim Çetin),Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2006, 33-34. Mürasele ile serdar tayini acil durumlarda da başvurulan bir yoldu. 1784 yılında Gemlik'in Umurbey köyünde yeniçerilerin itaatsizliği olunca kadı acilen bir serdar tayin etmişti. *BOA, A.MHM.d.* 182, hk. 403.

1339 *1714-1720 Tarihli Malatya Şeri'yye Sicili*, 203.

1340 *BOA, A.AHK.İS.d.* 2, s. 124.

1341 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 145.

1342 *BOA, A.MHM. d.* 153, hk. 282.

1343 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri*, II, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Diyarbakır 2014, 43.

1344 *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 790.

1345 *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 164. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 417. *BOA, AE.SMST.III,* 12351.

zıları, bir kere serdarlık mektubu alıp yenilemeden ve caizelerini ödemeden uzun süre bu şekilde devam ettirmişti. Çoğu eşkıya veya zorba olduğundan başka talipli çıkmamış, dolayısıyla bunlar serdarlığı uzun süre ellerinde tutmuşlardı. Hatta bazıları kendileri ödemedikleri gibi ahaliye caize parasını ödememeleri hususunda telkinde bulunmuştu.[1346] Emekli ağaların taşraya yayılmasıyla bu tür uygulamalar daha da fazlalaşmış; öyle ki bunlar ele geçirdikleri serdarlıkları ölene kadar yahut nöbetleşe işgal etmişlerdi.[1347] Mesela Ayandon'a tayin edilen serdara, kazadaki bazı kişiler görev yaptırmadıklarından Ekim 1793'te mütesellim ve kadıya ona yardımcı olmaları emredilmişti.[1348]

Serdarlıkların işgali çok yaygın hale geldiği için eyaletlere mâni olunmasına ilişkin sık sık emirler gönderilmiş ve serdarlık teftişleri yapılmıştır.[1349] 1760'lardan sonra teftişler iyice sıklaştırılmış, ahalinin istemedikleri azledilmiş, uzun yıllar serdarlık yapanların ödenmemiş caizeleri tahsil edilmiş ve direnenler cezalandırılmış veya reaya yapılmıştır.[1350] Caizelerin tahsili için her türlü cebri yola başvurulmuş, ölenlerin mirasçılarından bile istenmiş; merkezden tayin edilen ancak görev yapamayan serdarların ödediği caizeler işgalcilerden tahsil edilmiştir.[1351] Ancak

---

1346 1768-1774 savaşı sırasında Mihaliç kasabası serdarlığını ele geçiren ve beş altı sene caize ödemeyen bir mütegallibe, Nisan 1775'te caizeleri tahsil için giden ocak görevlisine direnmiş, kendi vermediği gibi halktan caize adına bir şey vermemelerini istemişti. Sonra başka bir görevli gönderilerek parayı tahsil etmesi, aksi halde onu yakalayıp İstanbul'a getirmesi istenmişti. *BOA, AE.SBAH.I,* 6516.

1347 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1010-1011. 1750 yılında Kandiye'de kuvvetlenen yerlikulu askerleri serdarlıklari ele geçirmişlerdi. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 871.

1348 *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 9.

1349 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 179, 344.

1350 Ekim 1760'da bir kere serdarlığı elde edip daha sonra mültezim, voyvoda ve âyanların destekleriyle mürasele ve buyruldularla devam edenlerin men edilmesi için Anadolu ve Rumeli'deki bütün serdarlıkların teftişi için görevliler gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 137-140. 1763'te Aydın ve çevresindeki kazalar teftiş edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 303. Temmuz 1764'te Karaman, Ereğli ve diğer kazalarda bir kere serdarlık mektubu alıp âyan, mütesellim ve diğer görevlilerin göz yumması sebebiyle beş sene serdarlık yapanların serdarlıkları kaldırılmış, geriye yönelik ödenmemiş caizelerin tahsil edilmesi Karaman valisinden istenmişti. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 366. 1767'de Anadolu ve Rumeli'de yine serdarlık teftişi yapılmıştı. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 19-20. Haziran 1778'de, buyruldu veya müraseleyle serdarlık yaptırıldığı hususunda Denizli, Ezine, Honaz, Lazkiye ve Ezine kazalarının ahalilerinin şikayeti üzerine serdarlar azledilerek ödemedikleri caizelerin kendilerinden tahsili emredilmişti. *Denizli Şer'iyye Sicili (1775-1778),* 33-34. 1766'da Aydın'da zamanı geçmiş mektuplarla serdarlık yapanların azledilip talipli olanlara verilmesi emri için bk. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 5. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 172. *BOA, A.KLB.d.* 14. s. 179, 344.

1351 *Denizli Şer'iyye Sicili (M. 1775-1778),* 184-186. Ocak 1770'de Kayseri serdarı yapılan Haseki Ahmed Ağa Nisan'da sefere gidince yerine vekil bırakmış, bir görev için burada bulunan turnacıbaşı Ebubekir Ağa serdarlığı ona kullandırtmayıp kendisi üstlenmiş ve Ekim ayına kadar serdarlık yapmıştı. Bu tarihte serdarlık 64. cemaatten Mustafa'ya tevcih edilmişken ocak mektubunu tanımayıp serdarlığa devam ettiğinden Mustafa ocağa ödediği caizeyi geri istemişti. Turnacıbaşı Ebubekir Ağa'dan Mustafa'nın caizesini ödemesi, ayrıca haseki Ahmed Ağa'nın ödediği caizeyi vermesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 342. Söğüt'te yeniçeri olan voyvoda Kuddüs Ağa merkezden tayin edilen serdarlara görev yaptırmayıp kadılara kendi istediklerine mürasele düzenleterek serdarlık yaptırdığından ➾

savaşlar yüzünden teftişler de yapılamadığından, onlarca yılı bulan ödenmemiş caizelerin tahsili için 1790'lardan itibaren her yıl yüzlerce emir gönderilmiş ve borçluları zorlamak için bütün yollar kullanılmıştır.[1352]

Serdarların muayyen gelirleri yoktu ancak görevlerini gelir kaynağına dönüştürmeyi bilmişlerdi. Serdarlığı sürekli tasarruflarında tutma durumu olmadığından hem ödedikleri caizeyi çıkarma hem de halktan alabileceklerini kısa zamanda toplama derdine düşmüşlerdi. Görevlerinin karşılığı olarak *harc-ı ma'kul* ve *serdariye* adıyla yaptıkları tahsilat,[1353] ahali üzerinde mali yük olduğundan 1164 tarihli adaletnâmede harc-ı ma'kul toplamaları yasaklanmıştı.[1354] Tabii durumun değişiklik göstermediği, serdarların ödedikleri serdarlık caizesi karşılığında halktan iki katı para tahsil ettiklerini anlatan Ekim 1770 tarihli ve Anadolu'daki kazalara gönderilen emirden anlaşılmaktadır.[1355] Şikâyetlere bakılırsa pazar ve panayırlardan cebren para tahsil etmişler, masraflarını bahane ederek zorbalıkla para toplamışlardı.[1356] Yeniçerilerin tereke davalarından *dava resmî* adı altında pay alırken[1357] onların terekelerine tecavüz etmekte, mirasçısı olmayanların bazılarını reaya gösterip bütün malvarlıklarına konmaktaydılar.

Serdarların toplum üzerindeki baskısı en fazla zorbalık şeklindeydi. Kendilerinin veya adamlarının soygun ve yağması eksik olmamış, halka zulüm ve işkenceden geri durmamışlar, mahkemelere ve kamu görevlilerine saldırmışlardı.[1358] Serdarlara dayanan yeniçeri ve reayadan vergi vermeyenlerle alakalı şikâyetler oldukça fazlaydı. Suçluları koruma ve cezalandırılmalarına mâni olma bakımından da sicilleri kabarıktı.[1359]

---

bütün bu süre içerisinde yetkisiz görev yapan serdarların caizeleri Kuddüs Ağa'dan tahsil edilmişti. *BOA, AE.SMST.III*, 15321.

1352 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 28. *BOA, A.MHM.d.* 209, hk. 298-299. *BOA, A.MHM.d,* 219, hk. 1097-1040. Mesela Nisan 1804 tarihli kayda göre Manastır serdarlığının on beş yıllık caizesi ödenmemişti. *BOA, A.MHM.d,* 219, hk. 1096. 1206-1227 yılları arasında serdarlık yapan ve caize ödemeyen Polathane serdarından 10 bin kuruş talep edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 379. 1806'da Karahisar-ı Şarkî'de burada yeniçeri yok diye on yıl caize ödenmemişti. *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 480-481. Çanlı kazası serdarlığını yirmi yıl işgal eden bir yeniçeri hiç caize ödememişti. *BOA, A.MHM.d.* 227, hk. 850.

1353 *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s. 1-65)*, 108. *BOA, C.SM*, 2632.

1354 Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 193-195. *İzzî Târihi*, vrk. 261b.

1355 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1010-1011.

1356 *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 1079. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 417. *BOA, A.KLB. d.* 927, s. 35. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 94. *1 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri* (haz. Kübra Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, 2015, 322-323. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 467. *BOA, C.BLD*, 6345.

1357 *123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili*, 95.

1358 *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 1225. *BOA, C.ADL*, 866. *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 105. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 232, 304, 346. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 483. *BOA, A.KLB.d,* 43, s. 44. *BOA, A. KLB.d,* 14, s. 23-24. *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 741.

1359 *BOA, İE, TZ,* 1066. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 52. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 67. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s. 1-65),* 219-220.

Görevlerinden memnun kalınan serdarlar yeniden tayin edilmiş; ahalinin memnuniyeti ve seferlerdeki faydaları da yeni tayinlerde dikkate alınmıştır. Bu sebeple çok uzun süre görev yapan serdarlar vardı.[1360] Mesela Temmuz 1750'de Baba-i Atik kadısı, serdar İbrahim Ağa'nın halkla iyi geçindiği, emniyeti sağladığı, yeniçerilerin zapt ve idaresine muvaffak olduğunu bildirmesi üzerine serdarlık görevi tekrar ona verilmişti.[1361] Ekim 1770'te ise İsmail adlı yeniçeri, hizmetinden memnun kalındığı için yeniden Hacıoğlu kazası serdarı tayin edilmişti.[1362] Ancak 18. yüzyıldan itibaren serdarlıkları ele geçirenler güçlü kişiler olduğundan çoğu bu vazifeyi ölene kadar uhdesinde tutmuştur.

Serdarların sürelerinin bitmesinden evvel azli veya kendi rızalarıyla görevi bırakmaları mümkündü. Azledilmelerinde en fazla görülen sebepler, yetkisinde olmayan işlere müdahale, eşkıyalık, görevi ihmal veya suistimal, idarede acze düşme ve sefere gitmemekti.[1363] Azledilme sebebi olan suçlar dolayısıyla cezalandırılmaları oldukça fazlaydı.[1364] 1657 senesinde Antalya serdarı halkı idarecilere gammazlayıp onların paralarını aldığı için, 1717'de Gebze serdarı Kasım daha önce burada imamlık yaparken kovulmasına rağmen bir şekilde serdarlığı ele geçirip halka kötü muamele ettiğinden azledilmişti.[1365] 1724'te Trablus-Şam serdarı eşkıyalık yaptığından Fransız elçisinin talebiyle,[1366] Mart 1731'de Adana serdarı Musa Ağa hastalığı sebebiyle azledilmişti.[1367] Ekim 1679'da Akkirman serdarı, ehil olmadığı ve eşkıyanın türemesine mâni olamadığı sebep gösterilerek azledilmiş, yerine 61. cemaatten İbrahim adlı yeniçeri tayin edilmişti.[1368] Mayıs 1772'de Rusçuk serdarı eşkıyalığa mâni olamaması ve yeniçerileri idarede acze düşmesi sebepleriyle azledilmişti.[1369] Temmuz 1769'da Bor kazası serdarı Ahmed sefere gitmediği için azledilmişti.[1370]

Serdarların azlinin yeniçeri ağası tarafından yapılması şart ise de beylerbeyleri veya diğer bazı idarecilerin müdahalesi olmuş; eğer yerinde bir karar ise yeni tayin

---

1360 *1229 Numaralı Edremit Şer'ye Sicili,* 86, 292.
1361 *BOA, C.AS,* 26007.
1362 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 927.
1363 *BOA, D.YNÇ,* 51-253. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 58. *BOA, A.MHM.d,* 116, hk. 666. *BOA, A.MHM.d,* 146, hk. 50.
1364 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 120, 172. *BOA, A..KLB.d.* 44, s. 101.
1365 *BOA, A.MHM.d,* 92, hk. 3. *BOA, A.MHM.d.* 124, hk. 181.
1366 *İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34'te Kayıtlı Fransa'nın İstanbul Elçisi Marquıs De Bonnac'ın Osmanlı Bürokrasisi İle Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724)* (haz. Eray Akçay), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2014, 80.
1367 *129 Nolu (h. 1143-1145 m. 1730-1732) Adana Ser'iyye Sicili (*haz. Talip Atmaca), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 1996, 80-81.
1368 *BOA, A.MHM.d,* 107, hk. 59.
1369 *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 438.
1370 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1524.

yapılmıştı. Temmuz 1715'te Haleb serdarı diğer yeniçerilerin şikâyeti üzerine vali Ali Paşa tarafından buyrulduyla görevden alınmıştı.[1371] Haziran 1764'te Kastamonu'ya bir görevle giden turnacıbaşı mevcut serdarı azlederek yerine eşkıyadan birini izinsiz tayin etmiş, merkezden tayin kabul edilmeyerek serdarlık ondan geri alınmıştı. 1764'te Midilli'de Kalonya kazası serdarı Ebubekir Ağa'yı, korsanlık yaptığından halk İstanbul'a şikâyet etmiş, o sırada kaptanıderya Mehmed Paşa adaya uğramış olduğundan onu serdarlıktan azlederek yerine 1. bölükten Hacı Ahmed'i tayin etmişti. Tayin merkezden kabul edilerek belgeleri gönderilmiştir.[1372] 1772 yılında Vidine kazası âyanı, alacağım var diye seferden muaf ahaliden toplanan paraya el koyan serdar Mehmed'i azletmiş ve hapsedilmesi için ferman çıkarttırmıştı.[1373]

2.6.3. Zabit

Taşradaki yeniçerilerin idaresi için tayin edilmiş diğer bir görevli zabitti. Yeniçerilerin zaptından mesul görevlilerin genel adı olduğundan, özellikle bu adla görevlendirilenler dışında taşradaki serdar ve yasakçıbaşılar da zabitti. 17. yüzyılın başında hepsinin görev ve yetkileri aynıydı.

Yeniçeri zabitleri 1590'lardan itibaren serdarlar gibi yeniçerilerin taşradaki varlıklarının artmasıyla tayin edilmiş, hatta çoğu kaldırılan yasakçıların yerlerine görevlendirilmişti.[1374] Tabii Celâli İsyanları sırasında yeniçerilerin düzensizliği arttığından zabit tayini gittikçe yaygınlaşmış; daha fazla olarak birkaç kaza için tayin edilmişlerken bazı büyük merkezlere mahsus zabitler ortaya çıkmıştı.[1375] 29 Mart 1629'da Varna'da çorbacı bir zabit vardı.[1376] Kocaeli'de yeniçeri ve acemi oğlanlar üzerine bir zabite ihtiyaç duyulması üzerine 9 Mart 1631'de, İzmit eski zabiti görevlendirilmişti.[1377]

Bu ilk dönemdeki zabitler; çorbacılar, çavuşlar ve ağa gediklilerinden seçilmişken[1378] serdarlar gibi daimî olmamışlardı. Yani belli durumlar için ve muvakkaten

---

1371 *BOA, A.MHM.d.* hk. 120. *BOA, AE.SAMD.III,* 13130.

1372 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 344, 377.

1373 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 158, 243.

1374 *BOA, A.MHM.d.* 64, hk. 221. *BOA, A.MHM.d.* 70, hk. 1. *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 1018, 2142. 27 Haziran 1596 tarihinde Hora ve Meryofet kazalarına Şubaşı Mustafa yasakçı ve zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 74, hk. 690. 11 Mayıs 1605'te Ahyolu, Misivri, Ruskasrı, Karinabad, Hatuneli ve Aydos'taki bütün yasakçı ve kolluklar direnmelerine rağmen kaldırılarak çorbacı Derviş Ağa zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 75, hk. 346, 451. 27 Haziran 1608'de Atina, Egriboz, Talanda, Mekri, İstifa, Kebuse, Livadiye, Rayöz ve Korido'ta kolluk ve yasakçılık hizmeti kaldırılıp yerine Zağarcı Mustafa zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 81, hk. 378.

1375 10 Mayıs 1609'da Tokat'ta yasakçılık kaldırılarak zabit olarak mumcu Mustafa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 1867. 12 Ağustos 1609'da Üsküp'te yasakçılar kaldırılmış ve gedikli mumcu Sefer, zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 538. Ocak 1611'de Halep'e bölükbaşlarından Mehmed Subaşı zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 79, 1202.

1376 *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 35.

1377 *BOA, A.MHM.d.* 85.hk. 182.

1378 Aşağıda gösterilecek yerlerden başka zabit bulunan kaza ve kasabalar için bk. *BOA, A.MHM.d.* 79, hk. 329, 369, 522, 630, 652, 687, 965, 1160. Ayrıca bk. *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 1867. *BOA, A.MHM.d.* ➡

görevlendirilmişlerdi. Diğer bir fark ise serdarlar gibi o yerlerin sakini yeniçerilerden olmamalarıydı.

Serdarların gittikçe yaygınlaşması üzerine 17. yüzyılın ortasından itibaren zabit tayini çok azalmıştı.[1379] Sadece yeniçerilerin çok fazla olduğu ve bazı hususlar bakımından İstanbul için ehemmiyet arz eden Edirne, Bursa, İzmit, Gelibolu, Çardak ve Rodoscuk gibi merkezlerde 17. yüzyılın sonraki döneminde bazen, 18. yüzyılın başından itibaren ise sürekli zabitler bulundurulmuştu.[1380] Ancak zabitlik bahsedileceği üzere esas olarak 18. yüzyılda serdarlıkların olduğu yerlere geçici veya sürekli görevlendirmelerle yaygınlaşmıştı.

İstanbul'a yakın merkezlerdeki daimî zabitler ocağın büyük ağalarından seçilirdi.[1381] Edirne zabitliği diğerlerinden daha itibarlıydı. Hepsi bir yıl görev yapar, sonrasında ya bir müddet mazul beklemeleri akabinde yahut hemen kale ağalıkları dâhil olmak üzere başka zabitliklere görevlendirilirlerdi.[1382] Bu zabitler serdarlar gibi yeniçerilerin idaresi, zaptı, cezalandırılması ve sefere sevklerinden mesuldüler.[1383] Görev yaptıkları yerlerin emniyeti de onların uhdesindeydi.[1384] Şehirlerde gece ve gündüz kol gezer, suçluları kendilerine mahsus zindanlarında tutarlar ve mahkemeye sevk ederlerdi.[1385] Çevredeki kazaların serdarlarının idarelerinden kaynaklı meselelere de müdahale ederlerdi.[1386]

Gelibolu ve Tekfurdağı zabitleri, İstanbul'a getirilmesi mecburi zahire ve koyunların yüksek fiyatlara satmak için başka yerlere sevkine ve kaçakçılık yapan gemilerin faaliyetlerine mâni olurlardı.[1387] Yine İstanbul'un çevresindeki yerleşim yerlerindeki bütün zabitler, İstanbul'un ihtiyacı olan yiyecek, yakacak ve keres-

---

81, hk. 372, 378. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 112. 5 Ocak 1631 tarihinde Amaya ve Zeytun'da sakin yeniçerilere *serdar ve zabit* olarak 70. cemaatten korucu Mustafa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 99. 19 Kasım 1639'da Giresun, Trabzon, Rize, Sürmene ve Gönye kazaları muhafız ve kolluk hizmetinde olan çavuş azledilerek yerine zabit olarak yeni çavuş gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk.112.

1379 İstisnai bazı kayıtlarda zabitler görülmektedir. 1665'te Tokat'ta zabit bulunmaktaydı. Bir husus için görevlendirilmiş olması muhtemeldir. *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 393.

1380 *BOA, A.MHM.d*, 132, hk. 764. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 998-999. *BOA, A.MHM.d*, 157, hk. 825. Gelibolu'daki zabit 1688'de mevcuttu. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 578.

1381 *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 945. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1251. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1410. *BOA, A.MHM.d*, 155, hk. 1827. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 724. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 405. *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 1392.

1382 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1151-1152. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 372. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 196. 1770'de İzmit yeniçeri zabit haseki Süleyman Ağa'nın değiştirilmemesi için ahali merkeze arz vermişti. *TSMA, E.* 880.

1383 *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 465. *BOA, A.MHM.d*, 152, hk. 610.

1384 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 1410.

1385 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk, 588. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1650.

1386 *153 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili*, 468-469.

1387 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 1018, 1024. *BOA, A.MHM.d,* 144, hk. 265. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 216. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 1827.

tenin temininden;[1388] fiyat ve üretim dengesini bozacak uygulamalara mâni olunmasından sorumluydular.[1389] Diğer idarecilerle beraber zabitlere yüklenen önemli bir vazife, emniyetin sağlanması ve yiyecek sıkıntısı çekilmemesi için Anadolu ve Rumeli'den gelenlerin İstanbul'a sokulmamasıydı.[1390] 1752'de İzmit ve Tekfurdağı zabitleri, İstanbul'a gelenlere mâni olamadıklarından azarlanmıştı.[1391] Yine seferler sırasında cepheye gidip dönen askerlerin İstanbul'a sokulmadan Anadolu ve Rumeli taraflarına geçirilmesi, aynı maksata dayalı diğer görevleriydi.[1392] Nisan 1745'te İzmit zabiti, burada yaşayan yeniçerilerin sefere gönderilmesinde ihmalinin olması, asker ve sivillerin seyahatlerini iyi idare edememesi yüzünden azledilmişti.[1393] Zabitlere genel görevleri dışında işler de verilebilmekteydi. Ocak 1756'da İzmit zabitinden, körfezde kışlayan gemilere mâni olması,[1394] 1757'de sancak mutasarrıfıyla beraber yeni inşa edilecek kalyonlar için kereste temin etmesi istenmişti.[1395] Tekfurdağı zabiti, Ocak 1748'de burada iskân ettirilen Macar mültecilerin rahatlarını ve emniyetlerini sağlamakla, Temmuz 1758'de Edirne'deki saray inşaatına amele ve malzeme nakletmekle sorumlu tutulmuştur.[1396]

Serdar bulunan, yeniçerilerin fazla olduğu büyük yerleşim mahallerine kısa süreli veya sürekli zabit tayini 18. yüzyılda çok artmıştır. Bunun en bariz sebebi, nüfusları artan yeniçerilerin zaptının serdarlar tarafından yerine getirilememesiydi.[1397] Hatta çoğu yerde serdarlar yeniçerilerin saldırısında yaralanmış veya

---

1388 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1357. *BOA, A.MHM.d,* 139, hk.408. *BOA, A.MHM.d,* 158, hk. 703.

1389 Mayıs 1752'de İzmit yeniçeri zabitinden yüksek fiyata satmak için henüz olgunlaşmadan İstanbul'a gönderilen kirazların toplanmasına mâni olması istenmişti. Ağustos 1752'de İzmit sancakbeyi ve zabitinden ihtiyaç anında yüksek fiyattan satılmak üzere mahzenlerde saklanan odunların çıkarılarak İstanbul'a sevki istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 903, 1024. Eylül 1756'da İzmit yeniçeri zabiti odun emini olarak görevlendirilmişti. 1756'da diğer idarecilerle beraber İzmit zabitinden Mısır'dan gelen kahve, pirinç ve zahirenin İstanbul'dan başka yerlere satılamayacağı yasağına uymayanları denetlemesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 707, 91.

1390 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 337-338. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 205. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 337-338. *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 153. *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 30. Şubat 1741'de Tekfurdağı zabiti Mehmed Ağa'dan Rumeli'den İstanbul'a gelen işsiz güçsüz Türk, Kürt ve Arnavutları durdurması istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 1219. Ocak 1755'de Edirne yeniçeri zabitine İstanbul'a iş icabı gelenlerin bir veya ikisine müsaade etmesi, kalabalık halde gelmelerine müsaade etmemesi, emtia veya hayvan getirenler dışında bir maslahat için gelmeyenleri göndermemesi emredilmişti. *153 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili,* 91. Şubat 1757'de Rumeli ve Anadolu'dan bir maslahatı olmadan gelenleri göndermemeleri, dava ve şikâyet için gelenlerden ise sadece ikişer kişiye yol verilmesine ilişkin emre uymadıklarından sancakbeyi, kadı ve yeniçeri zabiti uyarılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 137. Temmuz 1756'da Tokat'tan İstanbul'a gelmek isteyen 40 kişinin engellenmesi sancakbeyi, kadı ve zabitten istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 381.

1391 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 848-849.

1392 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1005. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 998-999.

1393 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 551.

1394 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 785.

1395 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 724.

1396 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 665. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 785.

1397 Ocak 1714'te Antep'te sayıları artan yeniçerilere serdarlar korkudan müdahale edememişti. *BOA, AE. SAMD. III,* 19071. Yine Antep'te 1752'de bir evde toplanan yeniçeriler içki içip fahişelerle eğlenirken ➡

ölmüştü.[1398] Yine çok fazla olarak serdarlar yeniçerilerin düzensizliklerine dahillerdi. Bu sebeplerle re'sen yahut ahali ve kadıların talebiyle misallerde görüldüğü gibi zabit gönderilmiştir. İzmir'de eşkıya türediği, askerî ve gayri askerî olanların birbirinden artık fark edilemeyecek hale geldiği ve serdarın düzeni sağlamaya güç yetiremediği sebepleriyle Aralık 1727'de serdarlık kaldırıldı ve bir haseki ağa zabit olarak gönderildi.[1399] Ağustos 1731'de, Tuna sahillerindeki büyük iskelelerde görevli fazla sayıdaki yeniçerilerin sürekli nizamı bozmaları ve serdarlarının bunları zapt edememesi sebebiyle Kili'ye haseki İbrahim Ağa zabit yapıldı; Kasım 1731'de Rusçuk'a, Haziran 1732'de İznik'e benzer nedenlerle zabit gönderildi.[1400] Büyük bir şehir ve geçit yeri olan Filibe'de savaş sebebiyle çoğalan mukim ve misafir yeniçerilerin eşkıyalığına mâni olunamadığı ve buradan çıkartılamadıklarından Mart 1740'ta haseki Mustafa Ağa zabit yapıldı.[1401] 1767'de Kalkandelen kasabası ve köylerindeki yeniçerileri yerli serdar zapt edemediğinden merkezden bir turnacıbaşı zabit olarak görevlendirildi.[1402]

Bazı yerlere zabit tayinlerinin geçmişi daha da eski olup bu görevlendirme, asker nakli sırasında geçit veya toplanma merkezlerinin düzenini sağlama, mühimmat ve zahire naklini emniyete alma sebeplerine mebniydi. Rus savaşı sırasında geçit yeri olan Sinop'ta çok sayıda asker birikeceğinden geçişleri tamamlanana kadar Mart 1737'de 5. bölükten Ahmed Çavuş zabit olarak görevlendirilmiştir.[1403] Aynı sebeplerle 1726 ve 1742'de Diyarbakır'a, 1737'de Yanbolu'ya zabit tayin edilmiş;[1404] Kasım 1758'de Nogaylıların isyanı sırasında yapılacak asker sevki ve za-

---

ahali uyarmak için serdarla beraber gittiklerinde yeniçeriler serdarın üzerine bıçakla saldırmışlardı. *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicili,* 336-337.

1398 1749 yılında Amasya serdarı emekli haseki Mehmed Ağa birkaç eşkıya yeniçeri tarafından öldürülmüştü. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 213. *BOA, A.MHM. d.* 124, hk 281. *BOA, D.YNÇ,* 107-194. *BOA, KK.d,* 4929, s. 6. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 979. 1768'da Hezargrad'da kol gezerken serdar saldırıya uğramıştı. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 169. 1768'de Filibe'de yeniçeri çetesi, serdar tarafından yakalanıp mahkemeye çıkarılmak istendiğinde eşkıyalar serdar konağına saldırmışlar, çuhadarını öldürmüşler, mahkemeyi ve müftü evini basmışlardı. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 111.

1399 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1100.

1400 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 283, 516, 934.

1401 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 317.

1402 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 494. 1779'da Harput'ta eşkıyalık artınca serdarlık zabitlik yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d,* 176, hk. 348. Serdarlık olan Selvi kasabasında 1781'de düzensizlik çıkınca İstanbul'dan bir turnacıbaşı zabit olarak gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 179, hk. 435. 1783 yılında Aydıncık serdarıyla oğlu zorba olduğundan merkezden bir turnacıbaşı zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 178, hk. 729. Diğer misaller için bk. *BOA, A.MHM.d,* 163, hk. 483. *BOA, A.KLB.d,* 14, s. 23-24. *BOA, A.MHM.d,* 144, hk. 427.

1403 *89 No'lu 1737-1739 (1149-1152 H.) Tarihli Sinob Şer'iyye Sicili* (haz. Fahri Sakal), Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 1990, hk. 20-21.

1404 *BOA, A.MHM.d,* 133, hk. 257. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1051. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1206.

hire naklinden dolayı kalabalıklaşan Balçık ve Kavarna kazalarına zabiti olarak bir turnacıbaşı gönderilmişti.[1405]

Asi veya itaatsiz paşaların cezalandırılmasında yeniçerilerin kullanılması veya onların vakalara müdahil olmasına mâni olmak için bazı merkezlerde geçici zabitler bulundurulurdu. Patrona idaresi sırasında Ekim 1730'da sabık Sayda valisi İsmail Paşa cezalandırılmak istenildiğinde Sayda, Hama ve diğer birkaç şehre zabit gönderilmiş;[1406] Ekim 1759'da hakkında ölüm cezası verilen Kavalalı İbrahim Paşa'nın öldürülmesi emri akabinde Kavala'ya zabit tayin edilmişti.[1407]

İlk başlarda serdarlar yerine geçici ve duruma hâkim olmak için tayin edilenler, sebep ortadan kalktığında görevlerini bırakmışlar ama benzer durumların zuhurunda yeniden gönderilmişlerdi. Kasım 1731'de zabitlik yapılan Rusçuk kazası sonra yine serdarlığa çevrilmişken serdarın şark seferine gittiği Eylül 1735'te çıkan karmaşadan büyük iskeleyi muhafaza için yeniden bir zabit atanmıştı.[1408] Ağustos 1732'de eski zağarcıbaşı olup Silivri'de ikamet eden Ahmed Ağa, geçit yeri olan Siroz'a geçici olarak zabit tayin edilmişti.[1409] 1740 başlarında da Siroz'da yeniçeri zabiti varken sonra serdar tayin edilmiş, ancak yeniçeriler arasındaki mücadele sebebiyle yeniden zabit gönderilmişti.[1410] 1740 ve 1745 tarihli Siroz'la ilgili kayıtlarda, burasının büyük bir belde ve yol uğrağı olması, etrafındaki kasaba ve köylerde çok fazla yeniçeri yaşaması ve bunların sürekli huzursuzluk çıkarması sebepleriyle öteden beri zabit tayin edildiği anlatılmaktaydı.[1411] Fazla sayıda yeniçeri bulunan ve aralıklarla zabit gönderilen diğer bir yer olan Tokat'ta Haziran 1756'da büyük karmaşa çıktığında bir turnacıbaşı gönderilmiş, daha sonra azledilmiş, iki yıl sonra yeniden gönderilmişti.[1412] Sofaya oturmanın ve yeniçerilik iddiasıyla eşkıyalığın fazla olduğu Pravadi'ye 1733'te bir zabit gönderilmişti. "Artık zabite ihtiyaç yok" diye merkeze bildirildiğinden zabit Mehmed Ağa azledilmiş ve yeniden serdar tayin edilmiş; ancak zabit henüz ayrılmadan düzen tekrar bozulduğundan zabitin görevine devam etmesi emredilmişti.[1413] Yeniçeriler ve ahalinin sürekli mücadele içinde olduğu Pravadi'ye 1760'lara kadar aralıklarla zabit gönderilmiş ve sonrasında sürekli zabit bulundurulmuştu.[1414] Ağustos 1755'te Manisa'da Ka-

---

1405 *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 1041.
1406 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 1141-1144.
1407 *BOA, A.MHM.d,* 161, hk. 937.
1408 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 24.
1409 *BOA, A.MHM.d,* 138, hk. 1161.
1410 *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 240. *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 974. *BOA, A.MHM.d,* 161, hk. 226.
1411 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 330. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 404. 1755'te Zağra-i Atikte zabit varken sonra tekrar serdar görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 315. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 441, 979.
1412 *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 188. *BOA, AMHM.d.* 160, hk. 384.
1413 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 619.
1414 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 930. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 976. *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 1032. 1756'da Bayramiç tarafındaki eşkıyalık sebebiyle turnacıbaşı Mehmed ağa geçici zabit tayin edilmişti. *BOA,* ➡

raosmanoğlu ailesiyle mücadele sırasında yeniçerilerin nizam ve zaptlarının sağlanması sebep gösterilerek zabiti tayin edilmiş ve 1763 yılına kadar burada görev yapmıştı. Aralık 1763'te, buradaki işler düzene konulup eşkıya temizlendiğinden zabit İstanbul'a çağrılmış ve tekrar serdar görevlendirilmişti.[1415] Hocabey'de inşa edilen limanın muhafazasını sağlamak ve çevredeki yeniçerilere serdar ve zabitlik yapmak üzere eski küçükçavuş Osman Ağa Ağustos 1765'te zabit tayin edildi.[1416]

Zamanla zabitlikler devamlı hale geldiğinden, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hacıoğlupazarı, Böğürdelen, Balçık, Hezargrad, Silistre, Plevne, Siroz, Sofya, Şumnu, İzmir, Haleb, Antakya, Diyarbakır, Varna, İsmail ve yeniçerilerin kalabalık olduğu diğer yerlerde rütbeleri büyük zabitler vardı.[1417] Ayrıca zabitler serdarlık görevlerini de üstlenmişlerdi. Bu yüzden tayinleri ve görevleriyle alakalı emirlerde bunlar hem serdar hem de zabit olarak gösterilmiş ve idaresine verilenlerin kendilerini *serdar ve zabit bilmeleri* istenmişti.[1418] Mesela Haleb'deki turnacıbaşı Fetullah Ağa için 1767'de hem serdar hem zabit ifadesi kullanılmaktaydı.[1419] Bu tür zabitlerin tayinleri üç aylık yapılarak kendilerinden caize alınmışken serdarlık görevi olmayan müstakil zabitler yıllık görevlendirilmişti.[1420]

Zabitlerin merkezden gelmesi veya o memleketli olmaması bazen itirazlara sebep olmuştur. Yukarıda gösterildiği üzere serdarlıklarını kaybeden kazaların yeniçerileri, zabit kendi memleketlileri değilse direnip silahlı mücadeleye bile girişmişlerdi. 1766'da merkezden Tosya'ya zabit tayin edildiğinde ahali, yerli birinin de serdar tayin edilmesini istemiş ama bu teklif kabul edilmemişti.[1421]

A.MHM.d, 157, hk. 669. Tosya'da yeniçerilerin eşkıyalıkları sebebiyle 1766'da zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 165, hk. 226. Şubat 1749'da Yergöğü'ne yeniçerilerin karmaşası yüzünden Niğbolu eski ağası haseki Halil Ağa zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 486. Mayıs 1764'te Yenişehir Fener'de serdar Mustafa'nın büyük çeteyle eşkıyalığı üzerine zabit tayin edilmişti. *BOA, A.KLB.d,* 14, s. 346. Aralık 1765'te Sinop'ta büyük bir eşkıya çetesiyle mücadele için turnacıbaşı Halil Ağa zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 165, hk. 1043.

1415 *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 477, 581, 672, 675, 787. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 454, 641.

1416 *BOA, A.MHM.d,* 164, hk. 1242.

1417 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 399. *BOA, A.MHM.d,* 158, hk. 76. *BOA, AE.SMHD.I,* 2671/1. *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 493. *BOA, A.MHM.d,* 156, hk. 73.

1418 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 817. *BOA, A.MHM.d,* 161, hk. 226. *BOA, C.ML,* 12321. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 160, 201. *1753-1755 Tarihli Adana Şer'iyye Sicili,* 228-229, 251, 264-265. *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 420.

1419 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 12. Aralık 1797'de Varna'ya tayin edilen turnacıbaşı Seyyid Mehmed Ağa hem serdar hem zabit olarak gösterilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 1060. Mart 1801'de İzmir'e tayin edilen turnacıbaşı Elhac Mehmed Ağa'ya zabitlik ve serdarlık verildiği kaydedilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 485.

1420 *BOA, A.MHM.d.* 173, hk.381. *BOA, A. KLB.d.* 14, s. 72. 9 Şubat 1762'de Haleb'e tayin edilen zabitin aylık caizesi 250 kuruştu. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 140.

1421 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 226.

Hayli fazla azledilmiş ağanın olması, zabit tayinini kolaylaştıran bir husustu ki, bu ağalara bir şekilde görev verilmesi ve gelir sağlama mecburiyeti de vardı. Sabık kulkethüdasına kadar olan rütbelilerden zabit seçilebilmişti.[1422] Mesela Ağustos 1773'te nizamı sağlamak için sabık kulkethüdası Halil Ağa, İzmir'e zabit yapılmış;[1423] Mayıs 1794'te Rusçuk serdarı ve zabiti olan sabık kulkethüdası Ebubekir Ağa, Ağustos 1796'da Silistre zabiti tayin edilmişti.[1424].

Şehirlerde görev yapan zabitler azledildiğinde başka bir büyük merkeze veya kale ağalıklarına tayin edilmişlerken[1425] kendi memleketinde olanlar uzun müddet görev yapmışlardı. Mesela esas ikametgâhı Antakya olan Fetullah Ağa, yıllarca Haleb'de zabit olarak kalmıştır.[1426] Zabitlik için ağalar arasında mücadele de eksik değildi. Haziran 1755'te Adana'da turnacıbaşı Hüseyin Ağa zabit iken haseki Mehmed Ağa yetkisiz şekilde zabitlik iddiasında bulunduğundan Konya Kalesi'ne hapsedilmişti.[1427] 1797'de Halep eski serdarı saksoncubaşı Osman Ağa, Kudüs Kalesi ağası tayin edilmesine rağmen serdarlık almak ümidiyle görevine gitmeyince vali ve kadıya onun gönderilmesi, gitmezse rütbesinin alınacağı emri yazılmıştı.[1428]

Zabitler, ahaliye baskı veya maddi menfaat temini gibi hukuksuz muameleleri yüzünden azledilmişlerdi. Ocak 1769'da Siroz'da zabit olan turnacıbaşı Mehmed Emin Ağa ahaliye zulmetme, eşkıyaya göz yumma, varlıklı insanlardan mallarına ve eşyalarına tecavüz tehdidiyle 100-200 kuruş isteme şikâyetiyle azledilmiş, başka zabit istendiğinden bir turnacıbaşı ağa gönderilmişti.[1429] Ocak 1771'de İzmir'de yeniçerileri zapt edemeyen ve ihmalleri görülen zabit turnacıbaşı cezalandırılmakla tehdit edilmiş;[1430] Kasım 1825'te Şumnu zabiti turnacıbaşı Ömer Ağa, ahaliyi şiddetli dövme ve menfaat temini için baskı yapma suçlamalarıyla azledilmişti.[1431]

2.6.4. Taşrada Üstlendikleri Görevler

2.6.4.1. Yasakçılık

Yeniçerilerin en eski görevlerinden biri ve taşraya yayılmalarının bir yolu olarak da görülebilecek yasakçılığın mahiyeti ve başlangıcından, İstanbul'daki kolluklar mevzusunda bahsedilmişti. Yeniçerilerin İstanbul dışında yasakçılık

1422 *8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili*, 246. *BOA, A.MHM.d*, 155, hk. 817. *BOA, A.MHM.d.* 212, hk. 392.
1423 *BOA, A.MHM.d.* 170, hk. 121.
1424 *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 625. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 27.
1425 *BOA, A.MHM.d*, 158, hk. 76.
1426 *8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili*, 228. *9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili*, 57-58. 65.
1427 *1753-1755 Tarihli Adana Şer'iyye Sicili*, 265-266.
1428 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 981.
1429 *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 284.
1430 *BOA, C.DH*, 13352.
1431 *BOA, A.MHM.d.* 242. hk. 107

görevlerinin ne zaman başladığı sarih değildir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da bu görevin ilk olarak II. Mehmed zamanında başladığı anlatılmaktadır. Bu kaynağa göre bazı köylülerin emniyetin sağlanması için adam talep etmeleri üzerine ihtiyar yeniçeriler gönderilmiş; onların hizmetlerinden memnun kalınınca timarlı sipahilerden şikâyetçi olan köylüler sürekli yasakçı talep eder olmuştu.[1432] Tırnovi'de yasakçıların çalışmasına mâni olan Yenişehir Fener kadısına gönderilen 22 Temmuz 1631 tarihli emirde, yasakçıların II. Mehmed Han zamanından beri var olduğu anlatılmışken[1433] 931/1524-25 yılında Mısır'da kurulan Mustahfızân Cemaatı'nın kanunnâmesinde, neferlerin yasakçılık vazifesi ifa edeceği düzenlenirken daha önce görev yapan yeniçerilerin bu hizmeti gördüklerinden bahsedilmiştir.[1434] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da gösterilen, yeniçerilerin asayişin sağlanması için halkın talebiyle tayin edildiği durumu 16. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlarda da mevcuttur. 3 Kasım 1564 tarihli Aksaray beyine gönderilen emirde, halkının talebi üzerine daha önce altı yeniçerinin yasakçı tayin edildiği, ahali bunlardan razı ve haklarında şikâyet yokken sancakbeyi olarak kendisinin rahatsızlığının ne olduğu sorulmuştu.[1435]

Yasakçılar ihtiyaç duyulan her işte istihdam edilmişler; mültezimler bile vergi tahsilinde sıkıntı çıkaranları korkutmak için yasakçı çalıştırmışlardı.[1436] Yeniçeriler, bir nevi, ihtiyaç duyanlara muhafızlık hizmeti sunar; köyler dâhil yerleşim yerleri asayiş için onları yasakçısı tutardı. 16. yüzyılın sonunda emniyet ihlalinin artması yasakçılığın yaygınlaşmasına sebep olmuştur.[1437] Tabii yasakçı tayin edilmesi için ahalinin veya hizmet üstlenenlerin talebi şarttı. Görevlerinin uzatılması veya kaldırılması yine onların talepleriyle mümkündü.[1438] Çok sayıda yasakçının olduğu yerlerde ise içlerinden biri yasakçıbaşı tayin edilirdi.[1439]

Yasakçılar kulkethüdası tarafından tayin ve azl edilirdi.[1440] *Kavânîn-i Yeniçeriyân'a* göre ilk yasakçı kethüda beyin odasından tayin edildiği için bu görev ona verilmişti.[1441] Ancak bu şekilde başlangıç, yasakçıların II. Mehmed döneminde

---

1432 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 187.

1433 *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 527.

1434 Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları,* I, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1943, 357.

1435 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 316.

1436 *BOA, A.MHM.d.* 48, hk. 1033.

1437 *BOA, A.MHM.d.* 72, hk, 156, 377. *BOA, A.MHM.d.* 75, hk. 537.

1438 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 436-437.

1439 *BOA, A.MHM.d.* 64, hk. 80. *BOA, A.MHM.d.* 69, hk. 460. *BOA, A.MHM.d.* 74, hk. 44. *BOA, A.MHM.d.* 81, hk.372.

1440 Tayin ve azillerinin kulkethüdası tarafından yapılması, yasakçıların kimler olacağının belirlenmesi ve değiştirilmesi yetkisini ihtiva etmektedir. Yasakçı tayinlerinin emirleri ve belgeleri yeniçeri ağasının veya sefer olduğunda sekbanbaşı ismiyle düzenlenmekteydi. Örnek için bk. *BOA, A.MHM.d.* 78, 3054.

1441 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 187.

tayin edildiği malumatına münasip düşmemektedir. Diğer ağaların tayinlere müdahalesi ise kesinlikle kabul edilmezdi. Mesela Ocak 1617'de sekbanbaşının yasakçı tayini muteber görülmemişti.[1442] 17. yüzyıl başlarında hususi işler dışındaki yasakçılar, sefer dönemi istisna tutularak dokuz aylığına tayin edilmekteydi.[1443]

Tayin, azil veya değiştirme emirleri kadılara hitaben yazılmış, istihdamlarından onlar mesul tutulmuştur. Yasakçı görevlendirmelerinden aidat da alınmaktaydı. Aidatın 17. yüzyıl başındaki miktarı, peşin olarak üç aylık 75 akçeydi. Paranın 60 akçesi kethüdaya, 10 akçesi kethüdanın serracına, 5 akçesi kâtibine aitti.[1444] Yasakçılar, aidatı *yasakçı akçesi* olarak halktan toplamışlardı. Bu para sebebiyle yetkililerce tayin edilmeden yasakçılık yapanlar ve çeşitli bahanelerle halktan bu parayı toplayanlar çıkmaktaydı.[1445]

17. yüzyılın başından itibaren yasakçılar azaltılmaya başlanmış, halk üzerindeki baskıları şikâyetlere yol açtığından birçok yerinki kaldırılmıştı. Aynı zamanda yeniçerilerin idaresinden de sorumlu zabitler ve serdarlar yasakçı veya yasakçıbaşı yapılmıştır.[1446] Devam eden bazı yerlerdekiler, seferlerde yararlılık gösterenlere verilmiştir.[1447]

Kolluk görevi serdar ve zabitlere geçtiğinden yasakçılığın alanı daralmış, daha sonra ise şehir ve nahiyelerde kale kapıları, gümrük, iskele ve pazarların muhafazasına mahsus hizmete dönüşmüştür.[1448] Bazı yeniçeriler eski âdetlerinden vazgeçmeyerek her fırsatta yasakçılık ihdasına çalışmışlardı. 16 Mart 1616'da Kudüs'te Kamame Kilisesi'nde kendiliğinden yasakçılık yapanlara müdahale edilmiş;[1449] fethedilen Resmo'da 1656'da köylere ahalinin talebi dışında yasakçı olarak baskı yapanlara mâni olunmuştur.[1450]

Kollukların büyüklüğü değnek sayısıyla ifade edilirdi ki bu, yasakçıların uhdesine verilen kolluğun kaç birimden oluştuğunu göstermekteydi. Mesela 1631'de Midilli'de on iki köye on iki değneklik bir yasakçı tayin edilmiştir.[1451] Değnekle-

---

1442 *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 111.

1443 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 187.

1444 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 187. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 141.

1445 *BOA, A.MHM.d.* 78, 1818, 3019. *BOA, A.MHM.d.* 93, hk. 337. *BOA, A.MHM.d.* 170, hk. 166. 4 Mart 1696 tarihli bir muafiyet belgesinden yasakçı akçesi ifadesi geçmektedir. *BOA, SMST.II,* 8938.

1446 *BOA, A.MHM.d.* 69, hk. 460. *BOA, A.MHM.d.* 74, hk. 690. *BOA, A.MHM.d.* 75, hk. 346, 451. *BOA, A.MHM.d.* 77, hk. 346, 577-578. *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 535, 1867. *BOA, A.MHM.d.* 79, hk. 681. *BOA, A.MHM.d.* 81, hk. 297. *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 265. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 86, 96. Ekim 1628'de Halep'e serdar-zabit tayin edildiğinde yasakçılar kaldırılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 92.

1447 Bu hususla alakalı 85 numaralı mühimme defterin çok kayıt bulunmaktadır.

1448 *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 111. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 76, 142, 180, 460, 710.

1449 *BOA, A.MHM.d.* 81, hk 93.

1450 *Girit (Resmo) Şer'iye Sicilleri (1061-1067)* (haz. Mustafa Oğuz), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2002, 331.

1451 *BOA, AMHM.d.* 85, hk. 205.

rin idaresinin bir veya birden fazla yasakçıya tahsisi mümkündü.[1452] 28 Haziran 1661'de Tekirdağ'da beş değnek iki yasakçının uhdesindeydi.[1453] Yasakçılıktaki değişiklik, müddetlerine de tesir etmiş ve bir yıla kadar tayinler yapılmıştı. Antep kolluğu 1688'de bir yasakçıya on değnekle altı aylık verilmişti.[1454]

1690'lı yıllarda yasakçılıkta daha köklü bir değişiklik yapıldı. Yasakçılık gümrüklere mahsus hale getirilerek eski değnek sayıları üzerinden yasakçılara satılmaya başlandı. Yasakçı kolluğunun kapasitesine göre belirlenen gelirleri/caizeleri *postal-bahâ* adıyla zabitlerin, bazı görevlilerin, 1. ve 5. bölüklerde hizmet eden yeniçerilerin postal masraflarına tahsis edildi.[1455] Böylece yasakçılık/kolluk, artık gümrüklerin muhafazası adı altında Yeniçeri Ocağı'na gelir tahsisine dönüştürüldü. Mesela Taşöz adası yasakçılığı caizesi 1. bölük karakullukçularının postal-bahâları masraflarına bağlanmıştı.[1456] Yasakçılar parayı, kolluklardan/gümrükten geçen tüccarlardan aidat olarak tahsil etmekteydi. Selanik'te yasakçılar, gelen tütün tüccarların yüklerinin düşüğünden 2, ortasından 4 ve büyüğünden 6 para alırlardı.[1457] Varna gümrüğündeki iki değnek kolluğun yasakçıları gümrükte yatar, bütün gümrük için bir sandıkta harç adı altında toplanan paranın yarısını alırlardı.[1458] Yasakçılardan toplanan aidatlar her üç ayda bir İstanbul'da yeniçerilere dağıtılmak üzere gönderilir, paraların toplanmasından serdarlar veya zabitler mesul tutulurdu.[1459] Sadece Selanik için farklı bir uygulama vardı ki, bu kalede yasakçı kollukların gelirleri, postal-bahâ için ayrılmış kısmı dışında, kale ağasına tahsis edilmişti.[1460]

Yasakçılığın satışı yine kulkethüdası tarafından yapılmış ve aidatlar onun serraçbaşında toplanmıştı.[1461] 1145 Şaban/1733 Ocak tarihli, yasakçı kollukları

1452 *Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Şer'iye Sicili (Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)* (haz. Mehmet Mustafa Yaman) Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi SBE, 2013, 91, 94, 129. Haziran 1660'da Ankara'ya üç yasakçı tayin edilmişti. *46 numaralı Ankara Şer'iyye Sicili,* 468-469.

1453 *1596 Numaralı Rodoscuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (haz. Necla Bostancı), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2010, 251.

1454 *37 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi h. 1098-1100/m. 1686-1689 (S.1-97)* (haz. Leyla Kaya) Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2014, 188.

1455 Mayıs 1748 tarihli bir kayıtta bu usul gösterilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1092. Ayrıca bk. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1907. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1478. 1680'li yıllarda kolluk gelirleri postal-bahâ olarak toplanmazken 1690'larda bu şekle dönüşmüştü. *BOA, A.MHM.d.* 103, hk. 441. *BOA, A.MHM.d.* 108, hk. 621.

1456 Bu yasakçılığın geliri 19. yüzyılın başında Mısır valisinin vakfına tahsis edilince ortaya İstanbul gümrüğünden 105 kuruş tahsisat sağlanmıştı. *BOA, HAT.* 1524. *BOA, C.AS,* 31865.

1457 *BOA, A.AMD.* 17-255.

1458 *BOA, C.ML,* 15419.

1459 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 38. *BOA, A.MHM.d,* 148, hk. 574. *BOA, A.AHK. HL.d.* 1, s. 287. *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicili,* 572-573. *BOA, A.AHK.HL.d.* 1, s. 287. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1205. Şam'daki kolluklarla alakalı bir emirde bunların yerli yeniçeriler veya diğer askerî zümrelere satılabildiği gösterilmiştir. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 336.

1460 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri,* 598, 683-684. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 188.

1461 *BOA, C.AS,* 34467.

ve satış miktarlarının yazıldığı tahrip olmuş bir evraka göre gelirler çoğunluğu kulkethüdası olmak üzere, ağaya, sekbanbaşı dairesine, efendi dairesine, efendi çuhadarı ve diğer hizmetlilerine, kethüdayerine, ağa kapısındaki hizmetlilere, başhalifeye, 1. ve 5. bölüğe, sadrazam mataracılarına, bölükbaşılara, vekilharç ve bayraktarlara tahsis edilmiştir. Haleb kolluğunun doksan günlük 2.250 kuruş aidatının altmış dokuz günü (1.725 kuruş) yeniçeri ağasına, yirmi bir günü (525 kuruş) yeniçeri efendisine; üç aylık Diyarbakır kolluğunun 300 kuruş ve Adana kolluğunun 250 kuruş aidatı aynı hesap üzerinden ağa ve yeniçeri efendisine tahsis edilmişti. Kulkethüdasına ait kollukların yüzde onu kendisinin serraçbaşına, kethüdasına ve kolluk kâtibine mahsustu.[1462]

Yeniçerilerin fırsat bulduklarında yetkisiz şekilde yasakçılık ihdası teşebbüsleri de bitmemişti; Mart 1725'te Evreşe'de Uçmakderesi nahiyesinde yasakçı olarak halktan para toplayanlar şikâyet edilmişti.[1463]

1720'li yıllarda kaldırılan bütün kolluklar, Patrona İsyanı akabinde yeniden ihdas edildi. Zorba idaresinin çıkarttığı bir hatt-ı hümâyûnda; Ekim 1730'da *bidat ve muhdes malikânelerin* garazen çıkarttıkları fermanlarla kollukları kaldırttıkları, kulkethüdasının tayin ettiği kollukların gelirlerin üç ayda bir ocak ihtiyarlarına dağıtıldığı, bunun çok eski bir uygulama olduğu anlatılarak yeniden ihdas ve gasbedilen hakların iade edildiği bildirildi.[1464] Kolluklar gümrüklerde bulunduklarından buraların mukataalarını işletenlerce istenmemiş ve kapatılmışlardı. Mesela Şam'daki Atpazarı, İhtisap, Koyunpazarı ve Han-ı Harir yasakçı kollukları, 1722 yılında Damat İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa ve adamlarına malikâne olarak verildiğinden kaldırılmışken buradaki mukataacılar, yeniden ihdası sonrasında da kollukların açılmasına direnmişlerdi. Urfa'da da kollukların yeniden ihdasına karşı çıkanlar, bunların çalışmasına mâni olmaya çalışmıştı.[1465]

Yeni durumda kolluk tayinleri, altı ay ve bir yıllık sürelerde yapılsa da süre dolmadan azledilenler çok fazlaydı.[1466] Zabit bulunan bazı yerlerde, yasakçıları tayin

---

1462 Evrakın kollukların bir kısmının yazıldığı tarafı yırtık olduğundan sadece kulkethüdasına ait kolluklar ve kuruş üzerinden dönemi belirtilmeyen satış tutarları bulunmaktadır. Kırk sekiz parça, kimi tek kimi birkaç merkezden oluşan kollukların toplam satış bedeli 1.310 kuruştu. Bu bedelin ne zaman için alındığı gösterilmemiştir. Ancak aylık olma ihtimali yüksektir. *BOA, D.YNÇ*, 105-85. İstanbul kolluğunun satışıyla alakalı bir kayıt için bk. *BOA, AE.SMST.III*, 18518.

1463 *BOA, İE.EV*, 4588.

1464 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 996. *BOA, AE.SMHD.I*, 21377.

1465 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 38, 296, 309.

1466 1760'lı yıllarda Pendik ve Maltepe'de yapılan yasakçı tayinlerinin süreleri için bk. *Adalar 1 Numaralı Şer'iye Sicili*, 91, 94, 129, 147. Nisan 1693'te Harput'a altı aylık yasakçı tayin edilmişti. *391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili*, 513. *BOA, D.YNÇ*, 248-78. Şubat 1731'de Adana'daki beş değnek bir yasakçıya bir yıllığına verilmişti. Kısa sürede geri alınmış ve bu sefer iki yeniçeriye satılmıştı. Yaklaşık bir ay sonra ise diğer iki yasakçıya satılmıştı. *129 Nolu Adana Ser'iyye Sicili*, 66, 80, 94. 16 Nisan 1752'de Antep'te iki yeniçeri on değnek olmak üzere bir sene müddetle yasakçı tayin edilmişlerdi. *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicili*, 572-573.

yetkisi onlara tevdi edilmişti. Mesela Haleb zabiti hem Haleb'deki hem de Antep ve çevredeki bazı yerlerin yasakçılarını tayin etmekteydi. 5 Şubat 1745 tarihinden itibaren Haleb zabiti olan haseki Mehmed Ağa, Antep kolluklarını tayine de yetkili kılınmış;[1467] hatta o, tayin ettiği Antep kollukçusu istenmediğinden görevi tekrar eski yasakçıya vermişti.[1468] Bu yetkilere sahip zabitler merkezden müsaadesiz kolluk aidatlarına zam yapmakta ve kendilerine gelir oluşturmaktaydı. 24 Mart 1765 tarihli bir kayıtta 75. cemaatten Mehmed, Haleb'de kapılardaki kolluk aidatlarına 400-500 kuruş zam yapıldığından tahsil edemediğini, evini satmak zorunda kalıp durumu kimseye anlatamadığını şikâyet etmiştir. Kendisine merkezden aidatlara herhangi bir zam yapılmadığı ancak Haleb yeniçeri zabitinin yapıp yapmadığının da bilinmediği şeklinde cevap verilmişti.[1469]

Kollukların satış tutarları farklıydı. 1762'de Adana kolluğunun 1.120 kuruş senelik postal-bahâ aidatı olup bu bedel Adana ihtisap eminince, kolluktan sorumlu zabite peşin ödenmekteydi.[1470] Aynı tarihte Haleb'deki kollukların toplam aylık aidatı 700 kuruş;[1471] 1789'da Siroz'daki altı değnek yasakçılığın yıllık aidatı ise 500 kuruştu.[1472]

Yeniçeri Ocağı'nın kollukları şiddetle muhafaza gayretine rağmen müdahale hiç eksik olmamış, çoğu zaman merkezden gönderilen emirlerle paraların tahsili sağlanabilmiştir.[1473] Yasakçılar istenmedikleri için türlü zorluklarla karşılaşmıştı. Mültezimler kollukları kapatma tehdidinde bulunarak yasakçı neferlerin kaldıkları odaları yıkmaya cesaret etmiş; gümrük eminleri *kolluk tayinlerini tanımam* diyerek yasakçıları gümrüklere sokmamış; valiler merkezin müsaadesine lüzum hissetmeden kollukların kaldırılması emrini vermişlerdi.[1474] Mesela 1748 yılında Haleb'deki Ruha kolluğu vali tarafından kaldırılmıştı.[1475] 1764'te Selanik gümrükçüsü kollukçular fazla para almakta diye şikâyette bulunup kaldırılması için

1467 *99 Numaralı Ayıntab Şer'iye Sicili'nin (h. 1139-1159 / m. 1727-1746) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (haz. Aylin Kurt), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2013, 140. 1804 yılında Haleb zabiti ölünce zimmetinde olan serdarlık caizesi ve değnek akçesinin tahsili için emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 221, hk. 521.

1468 *99 Numaralı Ayıntab Şer'iye Sicili,* 142-143.

1469 *BOA, D.YNÇ,* 265-159.

1470 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 114. 1770'lerin sonunda Adana'daki bu şekilde ödeme düzeni bozulmuştu. *BOA, C.AS,* 34467.

1471 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 72.

1472 *BOA, C.ML,* 5011.

1473 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1907. 1807 yılında Tarsus ve Hama'daki kolluklara müdahale edildiğinden aidatları tahsil edilememişti. *BOA, A.MHM.d.* 226, hk. 121-122. Haziran 11812'de, yedi senedir serdarın Halep'te bazı kazaların yasakçı paraları tahsil edip göndermediğinden emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 516-517.

1474 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 961, 1478. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 108.

1475 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1092.

ferman çıkarmayı başarmış, ama ocağın hemen müdahalesiyle ferman kaldırılmıştı.[1476] Yaklaşık on yıl sonra aidattan ayrı olarak yasakçıların yüklerden tütün talep ettikleri iddiasıyla İstanbul gümrük emininin aracılığıyla kollukların kaldırılması teşebbüsünde bulunulmuş, bu defa ocak durumu padişaha arz ederek müdahaleye mâni olmuştu.[1477]

Eski ve yeni yasakçılar arasındaki bazı ihtilaflar da kollukların çalışmasına mâni olma derecesine varabilmişti.[1478] Aidatları tahsille sorumlu zabit ve serdarların, paraları İstanbul'a göndermek yerine zimmetlerine geçirmeleri de sık sık vuku bulmuş; birkaç seneye varan gecikmeyle bile olsa cebri yollarla aidatlar bunlardan alınmıştı.[1479]

2.6.4.2. Genel Hizmetler

17. yüzyıldan sonra sürekli memleketlerinde bulanan yeniçerilere, bazı vazifeler de yüklenmiştir. Serdar ve zabitler, verilen görevleri icra ederken kendi hizmetlileri yanında o kasaba veya şehirde bulunan yeniçerileri kullanmışlardı.

Merkezden Kırım Hanı veya diğer metbu beylere gönderilen hediyelerin,[1480] her yıl gönderilen surre-i hümâyûn alaylarının ve Mekke Emiri'ne her sene yazılan mektubun naklinin sağlanması;[1481] hazinelerin muhafazası; elçiler veya diğer misafirlerin seyahatlerinin emniyete alınması,[1482] taşradaki yeniçerilere verilen mutat görevlerdi. Serdarlar emrindeki yeniçerilerle; hediyeleri, misafirleri ve hazineleri kendi kazalarının sınırlarına kadar ulaştırılmasını sağlardı.[1483] Vergi tahsilatı, sefer mühimmatı temini ve çeşitli teftişlere merkezden görevlendirilenlere yardım ve muhafazlık yine onlardan istenmekteydi.[1484]

18. yüzyılda taşradaki yeniçerilerin en mühim görevi bazen kendilerinden de kaynaklanan büyük veya küçük eşkıya kuvvetleriyle mücadeleydi. Her bahar eşkıyanın artmasına karşı dikkatli olmaları kazaların diğer görevlileriyle beraber serdarlara da bildirilirdi.[1485] Yeniçerilerin vazifesi esasen kendi kazaları dahilin-

---

1476 *BOA, AE.SMST.III,* 7797.
1477 *BOA, A.AMD.* 17-255.
1478 *BOA, C.ML,* 15419.
1479 *BOA, A.HM.d.* 148, hk. 574. *BOA, A.AHK. HL.d.* 1, s. 281, 288. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 72. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 366. *BOA, A.MHM.d.* 226, hk. 121-122.
1480 *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 685. *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 965. *BOA, A.MHM.d,* 153, hk.1065.
1481 *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 1029.
1482 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1550.
1483 *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 858. *BOA, A.MHM.d,* 152, hk.197. *BOA, A.MHM.d,* 164, hk. 1433. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 1088. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 388. *BOA, A.MHM.d,* 144, hk. 250. *57 Numaralı Şer'iye Sicili,* 45.
1484 *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 1395. *1229 Numaralı Edremit Şer'iye Sicili*, 45.*BOA, AE, SMHD.I,* 6646. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1406.
1485 *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 282.

deydi.[1486] Buna daha çok kendi başlarına veya bazen diğer askerî zümrelerle beraber görevlendirilmişler; bazen diğer kazaların, hatta bütün sancak veya eyaletteki eşkıyaların tenkiline katılmaya mecbur edilmişlerdir.[1487] Çeteler büyük veya düzensizliğe sebep olanlar fazla ise birkaç kazanın serdarı görevlendirilirdi.[1488] Kadılar doğrudan eşkıya yeniçerilere müdahale etmesini serdarlardan talep edebilmiş; mesela 19 Mart 1720'de Manisa kadısı, 30-40 kişilik çeteleri olan Dolman Ali ve Cin Halil'in yakalanmasını serdardan istemişti.[1489] Yeniçerilerin eşkıyalığına ocaktan görevli gittiğinde en çok başvurulan yol, çevre kazaların serdarlarının emrine verilmesiydi.[1490] Yine emniyet ve teftiş için gönderilen kapıcıbaşılar, beylerbeyleri veya sancakbeyleri serdarlarla görev yapmıştır.[1491] Ağustos 1730'da Silifke ve Anamur kazalarındaki eşkıyayı takip için çevredeki yeniçeriler, serdarlarıyla İçil mutasarrıfı Vezir İbrahim Paşa'nın emrine görevlendirilmişti.[1492] 1733'te Kürtünlüler Trabzon'u bastığında, İran seferinde olan serdarların vekillerine 200'er silahlı yeniçeriyle, onlarla mücadele eden Trabzon Kalesi yeniçeri zabiti ve mütesellimine yardım etmeleri emredilmişti.[1493]

Mütegallibeleri sindirmede, cemaatler ve aşiretler hakkında alınan sürgün kararlarını uygulamada yeniçerilerden istifade edilmekteydi. Kasım 1713'te idarecilere saldırarak büyük katliamlara sebep olan ve Antalya'yı kuşatan Elmalı'daki Mortana Aşireti'nin 500 kişilik çetesinin üzerine diğer kuvvetlerle birlikte Burdur serdarı da yeniçerilerle gönderilmişti.[1494] Kilis'teki Kürt aşiretlerinin eşkıyalıktan vazgeçmemeleri üzerine Rakka'ya sürülmeleri kararı alınarak bunların iskânına Adana valisi görevlendirilmiş; fazla sayıda asker gerektiğinden Mayıs 1736'da Antakya, Adana, Maraş, Payas, Antep ve Haleb serdarları onun emrine verilmişti.[1495] Gümüşhane ve çevresindeki derebeylerin halka zulmüne son vermek için görevlendirilen Erzurum beylerbeyine yardıma; Şubat 1759'da İspir, Bayburt ve Karahisar-ı Şarkî serdarları memur edilmişti.[1496] 1761'de Tercan, Karahisar-ı Şarkî ve Erzurum'a bağlı bazı kazaların serdarları, eşkıyayla mücadele için Diyarbakır valisi Feyzullah Paşa'nın emrine görevlendirilmişti.[1497] Mart 1765'te, Malatya tarafından Rakka'ya sürgün edilen İmranlı Aşireti'nin naklini sağlayan görevlilere

---

1486 *BOA, A.MHM.d*, 139, hk.101. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1141. *BOA, A.MHM.d,* 163, hk. 834.
1487 *BOA, A.MHM.d*, 158, hk. 741. *BOA, A.MHM.d*, 160, hk. 439.
1488 *BOA, A.MHM.d,* 133, hk. 48.
1489 Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 123.
1490 *BOA, A.KLB.d,* 14, s. 23-24, 27. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk.466-467, 672.
1491 *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 444, 589.
1492 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 702.
1493 *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 699.
1494 *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 403.
1495 *BOA, A.MHM.d,* 141, hk. 251.
1496 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 189.
1497 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 490.

yardım etmeyen bölgedeki serdarlar ikaz edilmişlerdi.[1498] 1795 yılında Erzurum eyaletindeki bütün yeniçeriler bazı görevler tevdi edilen Vali Yusuf Ziya Paşa'nın emrine verilmişti.[1499]

Taşrada yaşayan yeniçeri ve oğulları, isyan hareketlerinin bastırılmasında da önemli dayanaktılar. 1712 yılında Karacadağ'da çıkan isyanı bastırmak için Bosna ve çevredeki kazaların yeniçerileri, serdarlarıyla bu işe memur Bosna valisinin emrine verilmişti.[1500] 1726'da itaatsiz davranan Dadyan Meliki'ni cezalandırmak için Faş sancakbeyi ile beraber Trabzon ve Gönye serdarları da kazaları yeniçerileriyle görevlendirilmişti.[1501] 1728'de Kırım'da Kalmukların isyanı üzerine o muhitte bulunan kalelerde görevli yeniçerilerin yanı sıra Bergos, Ahyolu, Varna, Kavarna, Balçık, Köstence ve Karaharman, Silistre, Babadağı, Rusçuk, Maçin, İsakçı ve Tulca kazaları yeniçerileri isyanın bastırılması için toplanmıştı.[1502] Ağustos 1768'de Karacadağ eşkıyası üzerine görevli Rumeli valisi emrine Üsküp serdarıyla bütün yeniçeri ve kuloğulları verilmişti.[1503] 1801'de Kars yeniçerileri, beylerbeyi Numan Paşa emrinde Şurakil ve Çıldır'daki vakaların bastırılmasına memur edilmişti.[1504] 1804 yılında Halep yeniçerileri Suudilerin saldırılarına karşı hacıların emniyetini sağlamak üzere hac emiri ve serasker olan Medineli İbrahim Paşa emrine verilmiş,[1505] Temmuz 1809'da Rakka ayanı saksoncubaşı payesi olan Hacı Mehmed Ağa, 10 bin kişilik kuvvetle isyancı Suudilerle mücadeleye görevlendirilmişti.[1506]

2.6.4.3. İdari Görevler ve Âyanlık

Şehir, kasaba ve köylerde yaşayan yeniçeriler; sermaye biriktirmelerine imkân tanıyan maaş, ganimet, bahşiş, sefer zamanları dışında üstlendikleri vazifelerden kazandıkları ve ailelerinden kalan miraslarıyla arazi ve çiftlik edinmiş ve ticari işletmeler kurmuşken içlerinden bazıları büyük servet sahibi olmuştu. Memleketlerinde güçlü aileler ve hanedanlar kuran çavuş, çorbacı ve diğer ağaların emeklileri, kazaların ve köylerin idarelerinde söz sahibi olmuş, meslek teşkilatlarında ağırlıklarını göstermişlerdi. Bu vasıflara sahip olanlar 17. yüzyılın sonundan itibaren taşrada gittikçe fazlalaşırken, artan yeniçerilerin zabtı hususunda da bunlardan fazlaca istifade edilmiştir. Hiçbir idari vazife verilmese bile çevresi kuvvetli ağalara sefere nefer götürme hususunda ihtiyaç duyulmakta, fevkalade durumlarda

1498 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 750.
1499 *BOA, A.MHM.d.* 202, hk. 368.
1500 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 772.
1501 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 782.
1502 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 131-134, 142, 197-204.
1503 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 31.
1504 *BOA, A.MHM.d.* 212, hk. 604.
1505 *BOA, A.MHM.d.* 221, hk. 223-224.
1506 *BOA, A.MHM.d.* 229, hk. 58.

onlardan istifade edilmekteydi. Mesela Ekim 1750'de Haleb'de hanlara saldıran Kürtlerin yakalanması için İskenderun'da ikamet eden turnacıbaşı emeklisi Süleyman Ağa görevlendirilmişti.[1507] Serdengeçti ağaları, muhitlerinde ileri gelen olarak dikkate alınır[1508] ve idari vazifeler verilirdi.

Vekâletle veya kendi adlarına vergi tahsil yetkisine sahip voyvodalık, yeniçerilerin en fazla ele geçirdikleri görevdi. Daha evvel serdar ve serdengeçti ağalarından voyvodalar varken[1509] haseki ve turnacıbaşılardan olanlar 18. yüzyılın ikinci yarısında artmıştır.[1510]

1735 yılında serdengeçti ağası Malatyalı Alibeyzâde Ebubekir ağa Gümüşhane maden emini hizmetinde çalışıyordu.[1511] 1777'de Ahsence gümrükçüsü bir serdengeçti ağasıydı.[1512] Yeniçerilerden vakıfların mütevelliğini yapanlar da vardı.[1513] 1790 yılında İsakçı serdarı haseki Ramazanzâde Ahmed Ağa, aynı zamanda açıklar ağasıydı.[1514]

Beylerbeyleri ve sancakbeyleri, vekilleri olan mütesellimlerini serdengeçti ağası veya daha yüksek rütbeli yeniçerilerden tercih edebilmekteydi. Mesela 1743'te Canik muhassılının mütesellimi bir serdengeçti ağasıyken[1515] 1776'da Adana valisi Abdi Paşa'nın mütesellimi emekli haseki Karslızâde Hasan Ağa,[1516] 1802 yılında Diyarbakır beylerbeyi İsmail Paşa'nın kethüdası bir turnacıbaşı ağaydı.[1517]

Yeniçerilerin en fazla üstlendikleri vazifelerden biri olan menzilciliği[1518] yürütenlerin birçoğu zorbaydı. 1772'de menzilci olan Çorlu serdarı, kimseye menzil beygiri vermediği gibi sadrazamın tatarlarına saldırıp onları yaralama cüretini göstermiştir.[1519] 1780 yılında Söğüt menzilcisi serdengeçti ağası Mustafa, merkezden gelen görevlilere –hizmeti düzgün vermediği itirazında bulundukları için– saldırarak birisini öldürmüştü. Aynı tarihlerde eşkıyalıkla meşhur bir yeniçeri,

1507 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1490.
1508 Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan,* 60-61.
1509 1716'da Lofça voyvodası Uzunoğlu Ahmed aynı zamanda serdardı. *BOA, İE, ŞKRT,* 176. 1743'te Edremit voyvodası serdengeçti ağası Mehmed Ağa'nın oğlu da voyvodaydı. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 706.
1510 1771'de Tirebolu voyvodası Seyyid Ali Ağa'ydı. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 3382. 1788'de Bolu voyvodası turnacıbaşı Çalık Halil Ağa'ydı. *BOA, C.AS,* 33967. Temmuz 1801 Molova voyvodası serdengeçti ağasıydı. *BOA, A.MHM.d.* 214, hk. 598.
1511 *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 266.
1512 *BOA, A.MHM.d,* 175, hk. 332.
1513 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri,* I, 252.
1514 *BOA, C.AS,* 27847.
1515 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 256.
1516 *BOA, AE.SMST.III,* 6503.
1517 *BOA, AMHM.d,* 217, hk. 649.
1518 Misal için bk. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 301.
1519 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 483.

Hendek'te menzilciydi.[1520] Çorlu serdarının menzilci olması gibi birkaç görevi uhdelerinde tutanlar da fazlaydı. 1758'de Zağra-i Atik'te yeniçerilerin öldürdükleri serdar hem menzilciydi hem de vilayet emini.[1521]

Tabii âyanlıkların tanınmasıyla beraber yeniçeriler kendilerini âyan olarak gösterdiler; güçlü, varlıklı ve çoğu gösterilen idari görevleri üstlenen ağa ve diğer yeniçeriler de onların arasına karıştılar. 17. yüzyılda kendini gösteren yeniçeri mütegallibe aileleri, 18. yüzyılın büyük âyanlarını çıkarmıştı ki en önce kendisini gösteren yeniçeri âyan ailesi Manisa'daki Karaosmanoğullarıydı.[1522] En kuvvetli askerî zümre olan yeniçerilerin bu yapının dışında kalması düşünülemezdi hatta âyanlığın çoğalmasını ve güçlenmesini onlar sağlamışlardı. Devletin taleplerine ve yüklenen mükellefiyetlere direnmenin daha çok askerî zümreden, dolayısıyla en kalabalık kesim olan yeniçerilerden gelmesi bunu daha da kolaylaştırdı. Ayrıca diğer bütün sınıflarda olduğu gibi seferlere yeniçeri götürme vazifeleri sebebiyle devlet âyanlara mecbur hale geldi. Onlar yeniçerilerin hem sefer masraflarını karşıladılar hem de toplanmalarını sağladılar. 1768-74 harpleri ve sonrasında daha belirginleşen asker sevkindeki bu güçleri, onların meşruiyetini sorgulanamaz hale getirdi. Vasıflarından istifade için özellikle güçlü yeniçeri ağalarına dokunulmamasından yana bir siyaset izlenmiştir. 1770 baharında Karadeniz kıyılarındaki kazalardan çok sayıda nefer istenen ağalara giden emirde, şimdiye kadar memleketlerinde yeniçerilik kisvesiyle serbestçe yaşadıkları, haklarında yazılan şikâyetlere gerçek veya iftira olsun hep göz yumulduğu anlatılmaktaydı.[1523]

Bunların yanında kendilerini sağlama almak, yeniçerilerden emin olmak ve daha güçlü görünmek isteyen diğer ayanların yeniçeri ocağına mensubiyeti fazlaydı ve bunlar zabit rütbelerini de parayla edinebilmişlerdi.

Anadolu ve Rumeli'deki yeniçeri âyanlarının ekseriyeti serdengeçti ağaları ve alemdarlardandı. Taşraya yerleşen emekli ağalar sayılarını artırarak rütbelerini yükseltmiş ve çoğunlukla âyanlıkla beraber serdarlık ve diğer vazifeleri de üstlenmişlerdi. 1733'te Kazabad'da emekli bir çavuş kaza âyanı ve vilayet vekiliydi.[1524] 1744'te Siroz Demirhisar'da âyan, serdengeçti ağası Mehmed Ağa'ydı.[1525] 1760'larda Antakya'da turnacıbaşı Kara İbrahim Ağa âyandı. Onun Halep'te uzun müddet serdar ve zabitlik yapan turnacıbaşı rütbesine sahip oğulları hakkında, âyanlık-

1520 *BOA, A.MHM.d,* 178, hk. 367, 381-82, 684.
1521 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 979.
1522 Bu aile için bk. Çağatay Uluçay, *Karaosmanoğullarına Ait Bazı Vesikalar*, "Tarih Vesikaları", c. II, sy. 9-11. Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK Basımevi, Ankara 1997. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk.1039. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 17-18.
1523 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 654, 373, 376-385.
1524 *BOA, AE. SMHD.I*, 5188.
1525 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 1065.

ları sırasındaki itaatsizlikleri sebebiyle 1783 yılında ölüm fermanı verilmişti.[1526] 1761'de Amed kazası âyanı turnacıbaşı, 1767'de Yenipazar âyanı haseki ağaydı.[1527] 1770'lerde Silistre kazasına tabi Piripaşa âyanı 47. bölükten Mehmed'di. Yine 1770'lerde Aydos'ta haseki Mehmed Ağa, Prevadi'de Çolakoğlu Osman adlı bir yeniçeri âyandı.[1528] 1773 yılında Çorum'da sefere gitmeyen Vezvezoğlu Bekir Ağa adlı yeniçeri, âyanlık iddiası için levendlerle ittifak etmiş ve kazada büyük düzensizliğe sebep olmuştu.[1529] Yine aynı tarihte Balıkesir'de serdar, âyan ve mütesellim olan İbrahim Beğ itaatsizliği ve ahaliye baskısıyla savaş sırasında devlet için mesele olmuş, serdarlıktan azledilmiş ve cezalandırlması için görevliler gönderilmişti.[1530] 1780'lerde Eski Zağra âyanı emekli haseki Hacı Mehmed'di.[1531]

18. yüzyılın sonundan itibaren âyanlara büyük rütbeler de verildi. Mesela 1800'lerin başında Rakka âyanının saksoncubaşı payesi varken Şile âyanı Hasan Ağa, turnacıbaşıyken zağarcıbaşı payesine sahip olmuştu.[1532] 1808'de yeniçerilerle mücadele sırasından ölen Alemdar Mustafa Paşa 42. bölüğe mensuptu ve alemdarken âyanlığa yükselmişti.[1533]

2.7. MAAŞLI YENİÇERİ SAYISINI AZALTMA ÇABASI

Maaşların hazineye yükü arttığında, yeniçeri sayısının azaltılması mücadelesi başlardı. Savaşlar sonrasında maaş alanların sayısını azaltma ve ayaklanmalar sırasında kaydedilenleri düzen tekrar tesis edildikten sonra silme, toplam mevcudu daha fazla değiştirirdi. Savaşlar ve ihtilaller sonrasında defterlerden çıkarılanlar, *na-mevcud* yani bulunmadıkları kaydıyla silinirdi. Savaşta ve sair zamanlarda ölüm, mevcudun azalmasına tesir eden önemli bir unsurdu. Eşkıyalık gibi büyük suçları işleyenler ölümle cezalandırıldıklarında kayıttan düşülürler; yine eşkıyalık veya daha farklı suçlara bulaşanlara esas ceza olarak esâmî silme uygulanırdı.[1534] Odalarını terk eden, maaşlar sırasında bulunmayan, seferlere katılmayan ve ocak dışında görevlere tayin edilenler kayıtlardan ağanın memhuruyla silinirdi.

Silinmeler bir maaş döneminin sonundan geçerli olmak üzere yapılır; silinen esâmîler üzerine şerh düşülür ve sonraki deftere kaydedilmezdi. Bir maaştan di-

1526 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 480. *BOA, A.MHM.d.* 178, hk. 673-674.
1527 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri,* II, 471. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 171.
1528 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)* hk. 1202-1204, 1350. *BOA, A.MHM.d,* 176, hk. 36.
1529 *BOA, A.MHM.d,* 172, hk. 365.
1530 *BOA, A.MHM.d,* 172, hk. 485.
1531 *BOA, A.MHM.d,* 178, hk. 755.
1532 *BOA, A.MHM.d.* 229, hk. 58, 113. *Şânî-zâde Târîhi,* I, 254, 452. *Câbî Târihi,* I, 36-37.
1533 *Şânî-zâde Târîhi,* I, 123-125.
1534 *BOA, A.MHM. d.* 176, hk. 582. *BOA, D.YNÇ,* 81-59. *BOA, D.YNÇ,* 109-257. *BOA, D.YNÇ,* 200-170.

ğer maaşa kadar silinenler için *mahlûl defteri* oluşturulurdu. Merkezde mahlûller için her ortadan *tenzil olanlar* şeklinde bir defter hazırlanır, sonra icmali çıkarılıp kaydı silinenler korucular ve diğer kayıtlılar, emekliler, eşkinciyân, kalelerden gelenler şeklinde ayrı tasnif edilir ve maaş defterlerinin sonuna eklenirdi.[1535] Mahlûl defterleri 17. yüzyıl sonuna kadar maaşlardan önce padişahlara verilirdi.[1536] Bir maaştan diğer maaşa kadar elde edilen mahlûllerin bir kısmı yeni nefer yazımı, emekli edilme ve terakki verilmesinde kullanılmış,[1537] diğer kısmı *hazine-mande* olmuş yani hazineye aktarılmıştır.

17. yüzyıldan itibaren yeniçeri mevcudundaki artışın -ihtilaller dikkate alınmazsa- neredeyse tek sebebi olan savaşların hemen ardından sayının azaltılmasına girişilmiş; sonraki savaşta mevcut yine artacağı için en azından belli seviyeye indirilmeye uğraşılmıştır. 1084/Recec-Reşen'de (1673 Temmuz-1684 Ocak) 2341, 1084/Lezez (1674/Şubat-Nisan) maaşında kayıtları silinenlerin sayısı 2263, 1085 Recec (Eylül 1674) maaşında ise 2373'tü.[1538] Çehrin seferi sonrasına denk gelen 1090/Masar (1679/Şubat-Nisan) maaşında, merkezden 1.133, kalelerden 508 olmak üzere 1641 mahlûl olmuştu.[1539] 1693/Nisan-Haziran döneminde sefere gitmeyen 2677 nefer silinmişti.[1540] Tashih ve be-dergâhın fazla uygulandığı dönemde bu sayı artmış, mesela 1107/Reşen (1696/Şubat-Nisan) maaşında 19313 kişi silinmişti.[1541]

18. yüzyıldaki mahlul defterlerini ihtiva eden aşağıdaki tabloda, savaş dönemlerine denk gelen yüksek sayılar, sadece ana ordudaki silinmeleri ihtiva etmektedir. Diğer seraskerlerin emrindeki ordular tasfiye edildiğinde merkezdeki mahlûl miktarına ilave edilmediği için savaş döneminde silinenler, verilen sayılardan daha fazlaydı.

1535 Bazı defterler için bk. *BOA, MAD. d.* 7646, 17054, 17124 ve 17133. *BOA, D.YNÇ*, 17-447. *BOA, MAD.d.* 6600, s. 459.

1536 *TSMA, E.* 780/50.

1537 1171/Masar maaşında biriken mahlullerden 482 akçe yevmiyeden yeni yazılanlar ve emekli edilenlere işlem yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 235-60. 1171/Reşen'de 548 yevmiye (*BOA, D.YNÇ,* 236-27) 1171/ Lezez'de 316 akçe kullanılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 235-146. 1172/Masar'da kullanılan yevmiye miktarı 403 akçeydi. *BOA, D.YNÇ*, 239-103. 1175/Masar maaşına kadar biriken mahlûlden 180 akçelik işlem yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 249-278. Diğer bazı kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ*, 242-179. *BOA, D.YNÇ*, 243-87, 90. *BOA, İE, AS*, 7745. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1198. *BOA, MAD.d.* 2602, 7467.

1538 *BOA, MAD.d.* 4798, s. 325, 350, 368.

1539 *BOA, MAD. d.* 6717, s.418.

1540 *BOA, DYNÇ.d.* 34045.

1541 *BOA, D.YNÇ.d.* 34082

Tablo 18. Kaydı Silinen Yeniçeriler (1707-1776)[1542]

Mevâcib	Mahlûl Sayısı	Mevâcib	Mahlûl Sayısı
1119 Reşen[1543]	3314	1160 Masar-Recec	170
1125 Masar	997	1160 Lezez	352
1125 Lezez	409	1161 Masar-Recec	248
1126 Masar	716	1162 Masar-Recec	145
1128 Lezez	85656	1162 Lezez	205
1130 Recec[1544]	8525	1163 Masar-Recec	167
1131 Reşen	6693	1163 Reşen	185
1136 Recec	56	1163 Lezez	291
1136 Reşen	57	1164 Reşen	388
1137 Masar	83	1161 Masar-Recec	248
1137 Recec	105	1164 Lezez	162
1137 Reşen	109	1164 Masar-Recec	173
1137 Lezez	90	1165 Lezez	231
1138 Recec	127	1166 Masar-Recec	231
1138 Lezez	93	1167 Reşen	312
1139 Reşen	117	1167 Lezez	137
1140 Masar	123	1168 Masar-Recec	134
1140 Recec	251	1168 Reşen	192
1140 Reşen	195	1168 Lezez	144
1140 Lezez	129	1169 Masar-Recec	144
1141 Reşen	183	1169 Reşen	188
1142 Recec	164	1169 Lezez	175
1143 Masar-Recec[1545]	48279	1170 Masar-Recec	121

1542 Kaynak: *BOA, MAD.d.* 801, 823, 891, 1505, 2258, 2278, 2363, 2380, 2383, 2287, 2601, 2602, 2610, 2615, 2618, 2656, 2657, 2674, 2687, 2688, 3053, 3932, 3946, 4470, 5767, 6281, 6323, 6436, 6366, 6435, 6452, 6527, 6651, 6652, 6653, 6657, 6658, 6661, 6784, 6785, 6902, 7466, 7467, 17023, 17054, 17129, 17193, 17211, 17226, 17230, 17274, 18409, 18738. *BOA, D.YNÇ.d.* 34168, 34199, 34254, 34259, 34263, 34264, 34269, 34273, 34274, 34280, 34285, 34293, 34297, 34300, 34304, 34319, 34323, 34351, 34354, 34372, 34380, 34429, 34447, 34454, 34463, 34464, 34473, 34484, 34531, 34504, 34540, 34541, 34550. *BOA, KK.d.* 3234. *BOA, C.AS,* 27587, 34472. *BOA, DYNÇ,* 83, 118, 145, 214, 222, 235, 243, 247, 248, 267. *BOA, D.BŞM.d.* 1396A, 3089, 3318. *BOA, D.PYM.d.* 35180.

1543 *BOA, D.YNÇ.* 49-101. (1117/Reşen maaşından sonraki iki yıllık mahlullerin toplamıdır)

1544 *BOA, MAD.d.* 16931. Sayının 4'ü korucu, 428'i emekli ve koruculardan 8093'ü seferli-eşkinci yeniçerilerden oluşmaktaydı.

1545 Na-mevcut olarak yeni yazılanlardan 48007 nefer silinmiştir. *BOA, MAD.d.* 3932, s. 1151.

Mevâcib	Mahlûl Sayısı	Mevâcib	Mahlûl Sayısı
1143 Reşen[1546]	4016	1171 Reşen	199
1143 Lezez	1200	1172 Reşen	192
1144 Masar-Recec[1547]	2056	1170 Lezez	150
1144 Reşen[1548]	1265	1172 Lezez	164
1144 Lezez[1549]	1682	1173 Masar-Recec	159
1145 Masar-Recec[1550]	2054	1174 Reşen	207
1145 Reşen	898	1175 Reşen	250
1145 Lezez	569	1175 Lezez	231
1146 Masar-Recec	725	1176 Masar-Recec	211
1146 Reşen	656	1176 Reşen	219
1146 Lezez	541	1176 Lezez	188
1147 Masar-Recec	214	1177 Masar-Recec	225
1147 Reşen	214	1177 Lezez	115
1147 Lezez	29	1178 Masar-Recec	133
1148 Reşen	343	1178 Reşen	165
1149 Masar-Recec[1551]	3229	1178 Lezez	135
1149 Lezez[1552]	52320	1179 Masar-Recec	131
1150 Masar-Recec[1553]	5110	1179 Reşen	131
1151 Masar-Recec[1554]	3836	1179 Lezez	95
1151 Reşen	86	1180 Masar Recec	131
1151 Lezez[1555]	43243	1180 Reşen	151
1152 Masar-Recec[1556]	3210	1180 Lezez	131
1152 Reşen[1557]	5206	1181 Masar-Recec[1558]	419

1546 Na-mevcut olarak yeni yazılanlardan 3750 nefer silinmiştir. *BOA, MAD.d.* 3932, s. 1159.
1547 *BOA, MAD.d.* 3932, s. 1175. *BOA, MAD.d.* 17044, s. 1-8. 1795 nefer na-mevcut olarak silinmiştir.
1548 *BOA, MAD.d.* 6900. 922 nefer na-mevcut olarak silinmiştir. *BOA, MAD.d.* 17044, s. 27.
1549 1170 na-mevcut olarak çalınmıştır. *BOA, MAD.d.* 2404. *BOA, MAD.d.* 17044, s. 11-19.
1550 *BOA, MAD.d.* 2603. Sayının 1813'ü na-mevcut olarak silinmiştir. *BOA, MAD.d.* 17054, s. 96.
1551 3029 na-mevcut olarak silinmiştir. *BOA, DYNÇ.d.* 34207. *BOA, MAD.d.* 17100.
1552 52187 kişi na-mevcut olarak silinmiştir. *BOA, MAD.d*, 2658, 2661.
1553 *BOA, D.YNÇ,* 142-302. 5005 nefer na-mevcut olarak silinmiştir.
1554 *BOA, MAD.d.* 1504. 3723 na-mevcut olarak silinmiştir.
1555 43203 kişi na-mevcut olarak silinmiştir. *BOA, D.YNÇ.d.* 34241.
1556 *BOA, AE. SMHD.I*, 16200. Sayının 3050'si na-mevcuttur.
1557 *BOA, D.YNÇ.d.* 34248. *BOA, MAD.d.* 6323, 1291. 4997'si na-mevcut silinmiştir. *BOA, D.YNÇ,* 152-261
1558 *BOA, MAD.d.* 2681, s. 5230 mahlul kalelerden gelmiştir. *BOA, MAD.d.* 2681, s. 11

Mevâcib	Mahlûl Sayısı	Mevâcib	Mahlûl Sayısı
1152 Lezez[1559]	2096	1181 Reşen	151
1153 Masar-Recec[1560]	1959	1182 Masar-Recec	155
1153 Reşen[1561]	1489	1182 Reşen	132
1153 Reşen[1562]	1025	1182 Lezez	129
1153 Lezez[1563]	963	1183 Masar[1564]	107866
1154 Masar-Recec[1565]	585	1183 Reşen	195
1154 Reşen	615	1185 Masar	183
1154 Lezez[1566]	686	1187 Masar	477
1155 Masar-Recec	542	1187 Recec-Reşen	560
1155 Reşen[1567]	888	1187 Lezez	597
1155 Lezez[1568]	565	1188 Masar	278
1156 Masar-Recec[1569]	633	1188 Recec	838
1156 Lezez	368	1188 Reşen	1750
1157 Masar-Recec	353	1188 Lezez	278
1158 Reşen	323	1189 Masar	374
1159 Masar-Recec	159	1189 Recec-Reşen	325
1159 Lezez	123	1189 Lezez	415

Savaşlardan sonra birkaç yıl fazla mahlûl verilmeye devam edilmekte, daha sonra her maaşta sayısı birkaç yüz derecesine düşmekteydi. Savaş dışı dönemde yeni nefer yazılmaması için baskı yapılsa da ortaların ihtiyacı için kuloğulları alınmakta ve esâmîsi silinenler tashih olmaktaydı. Ancak iktidarın mahlûl talebi sayesinde barış döneminde mevcut sürekli düşürülmekteydi.

Mahlûl fazlalığını temin için bazı usuller ve kaideler geliştirilmiştir. Sulh zamanında bütün yeniçeriler ve harp zamanında sefere gitmeyenler için geçerli olmak üzere odabaşılar ve diğer orta görevlilerinden emekli olmak, esâmîlerini tashih ettirmek, terakki almak ve yeni yazılmak isteyenler mutlaka bir mahlûl getirmek

1559 *BOA, D.YNÇ.d.* 34246. 1890 kişi na-mevcut silinmiştir.
1560 *BOA, MAD.d.* 6323, s. 1295. Diğer bir kayıtta 1491 mahlul bulunmaktadır. *BOA, D.YNÇ,* 157-281.
1561 *BOA, MAD.d.* 6323, 1299. 1273'ü na-mevcut olarak silinmiştir.
1562 *BOA, D.YNÇ.d.* 34255. 777 na-mevcut olarak silinmiştir.
1563 724'ü na-mevcut olarak silinmiştir. Bir kayıtta 636'dır. *BOA, D.YNÇ,* 157-107.
1564 Sadece sadrazam ordusundaki na-mevcut mahluldür.
1565 496 na-mevcut olarak silinmiştir.
1566 250'si kalelerden gelen emekli mahlulleridir.
1567 729'u na-mevcut silinmiştir.
1568 467'si na-mevcut silinmiştir.
1569 529'u na-mevcut silinmiştir.

mecburiyetindeydi.[1570] Savaş sonrası yeni yazılanların kalelere dağıtılması dışında[1571] orta görevlisi olarak mecburen gidenler dâhil, İstanbul'dan bir kaleye veya bir kaleden diğer kaleye gitmek isteyenler için kalelere ait bir mahlûl verilmesi de mecburiydi.[1572] Bütün bu durumlarda getirilen mahlûlün içerdiği yevmiye onların emeklilik, yeni yazılan bir neferse ilk yevmiyesini belirlemekteydi.[1573]

Diğer bir uygulama emekli, korucu ve küçük esâmîlerinden mahlûl getirenlere terakki verilmesiydi.[1574] Bu şekilde mahlûl getirenlere içerdiği yevmiyenin büyüklüğüne göre *mahlûl terakkisi* veya diğer adıyla *müjdegân terakkisi* verilmekteydi. Uygulamanın ne zaman başladığı bilinmese de 17. yüzyılın ortasında mevcuttu.[1575] Gümrüklerden maaş alanların mahlûllerini vermek de terakkiye hak kazandırmaktaydı.[1576] 18. yüzyılın başında, mahlûlün her 10 akçesinden 1'i getirene terakki verilmekte, geri kalanı emekli edilenlerin maaşlarına ilave edilmek üzere hazinede biriktirilmekteydi. Bu uygulamaların en temel sebebi merkezde ve kalelerdeki esâmîlerin mahlûl veya sağlam olduğu, sahiplerinin elinde bulunduğu yahut başkası tarafından ele geçirildiği bilinmediğinden bir kısmını hazineye çekebilmekti. 1717 yılında emekli sayısının fazla artması yüzünden mahlûl getirilmesini teşvik için her emekli mahlûlünün yarısının getiren kişiye verilmesi düzenlenmişti. Ancak bunun suiistimal edilmesi ve toplanan mahlûllerin İran savaşlarında yazılan ağa ve diğer emekli edileceklere yetmemesi üzerine 1728'de yine eski usule dönülerek hazineye aktarılması kanunlaştırılmıştı.[1577] Aralık 1740'ta daha değişik bir uygulama getirilmiş; verilen mahlûllerin her 10 akçesinden 1'inin ihbar eden veya getirene terakki verilmesi, 2 akçesinin emekli edileceklere verilmek üzere saklanması, geri kalanının ise hazineye devredilmesi düzenlenmişti.[1578] Bu şekilde elde edilen mahlûller emeklilere yetmediğinden mahlûl getirmeyi cazip hale getirmek için Aralık 1758'de esâmîlerin yevmiyelerinin üçte birinin ihbariye ve terakki verilmesi, üçte birinin emekli edileceklere verilmek üzere saklanması ve geri kala-

---

1570 *BOA, D.YNÇ*, 97-245. *BOA, D.YNÇ*, 267-250. *BOA, D.YNÇ*, 223-62. *BOA, D.YNÇ*, 159-80. *BOA, D.YNÇ*, 55-80. *BOA, D.YNÇ*, 240-17.

1571 Savaş sırasında kalelere yazılan yeniçeriler daha sonra istedikleri kalelere kolayca gitmekteydi. Bununla alakalı Yeniçeri Kalemi evrakları içinde yüzlerce arz bulunmaktadır.

1572 Örnekler için bk. *BOA, D.YNÇ*, 224-200. *BOA, D.YNÇ*, 225-154.

1573 *BOA, D.YNÇ*, 234-118. *BOA, D.YNÇ*, 244-66.

1574 Gösterilen fermanlarda esâmîlerin ne tür olduğu belirtilmemiş, sadece mahlûlden bahsedilmiştir. Ancak hatt-ı hümâyûnlarda bunların emekli, küçük ve korucu esâmîleri olduğu açıkça gösterilmiştir. *BOA, HAT*, 10614, 55633.

1575 1 Eylül 1657'de 12 akçe mahlûl getiren birine 2 akçe ihbariye terakkisi verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 27-77.

1576 *BOA, AE.SMST.II*, 1588, 1651.

1577 *BOA, İE, AS*, 7745. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1198.

1578 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1126.

nının hazineye aktarılması düzenlemesi getirilmiştir.[1579] Ancak bir müddet sonra yine 10 akçeye 1 akçe ihbariye usulüne dönülmüştü.[1580]

Özellikle 1736 yılında başlayan savaşlardan sonra artan emekli dalkılıç esâmîlerinin hazineye yükünü azaltabilmek için daha sıkı tedbirler alındı. İhbar durumunda yevmiye miktarı ne olursa olsun getirene 1 akçeden fazla terakki verilmemesi 1790 yılında düzenlense de[1581] faydasız olduğundan ve gittikçe artan dalkılıç esâmîlerini çekebilmek için 10 akçe yevmiyeden 5 akçe ihbariye verilmesine çevrildi.[1582]

Mahlûl getirenlerin sayısı birden fazla ise terakkiler bazen eşit bazen birine daha fazla olacak şekilde dağıtılmaktaydı.[1583] Her ne kadar kanun 10 akçede 1 akçe ise de düşük yevmiyeli esâmîlerden de terakki verilirdi.[1584] Ancak her 10 akçenin kıstına terakki verilmez; yani 12 ve 24 akçe esâmîler 10 ve 20 olarak değerlendirilirdi.[1585] Yüksek esâmîlerde kanunun ihmal edildiği vakiydi. Mesela 34 akçelik bir esâmî getiren bir kişiye 3 akçe, 40 akçe getiren bir kişiye 2 akçe, 40 akçe getiren diğer birine 4 akçe, 43 akçelik esâmî getiren bir kişiye 5 akçe terakki verilmişti.[1586]

Kalelerdeki mahlûl esâmîler, maaş verilen dönemler itibarıyla tespit edilip İstanbul'a gönderilmiş ve merkezdeki mahlûl defterine dâhil edilmişti.[1587] Müteveffalardan başka, görev yerlerinde bulunmayıp kaleyi terk edenler terk-i kale ve na-mevcut kaydıyla silinmekte;[1588] ayrıca savaş dışı zamanlarda eşkıyalık, diğer suçlar ve ihtilal sebepleriyle çok sayıda yeniçerinin esâmîsi çalınmaktaydı.[1589] Daha sonra ele alınacağı üzere maaşların yıllık ödenmesine başlanmasından sonra mahlûller maaş dağıtımından önce merkeze gönderilmiş ve ana defterden düşülmüştür.[1590] Savaş dönemlerinde kale mevcutlarının aşırı artışı yüzünden merkezdeki gibi savaş sonrasında çok fazla esâmî silinmişti. Mesela 1698'de

---

1579 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1092.

1580 Mayıs 1823 tarihli bir düzenlemede, ihbariye terakkisi olarak bu nispetin uygulandığından bahsedilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 1207.

1581 *BOA, C.AS*, 5197.

1582 *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 1207.

1583 *BOA, D.YNÇ*, 81-92. *BOA, D.YNÇ*, 84-4. *BOA, D.YNÇ*, 92-185. *BOA, D.YNÇ*, 93-300. *BOA, D.YNÇ*, 101-110.

1584 *BOA, D.YNÇ*, 81-197.

1585 *BOA, D.YNÇ*, 81-308. *BOA, D.YNÇ*, 84-50, 142.

1586 *BOA, D.YNÇ*, 64-122. *BOA, D.YNÇ*, 84-313, 316.

1587 *BOA, MAD.d.* 1724, s. 665-682. *BOA, MAD.d.* 1726, s. 1138-1155. *BOA, MAD.d.* 5997, s. 29. *BOA, C.AS*, 27494. *BOA, KK.d.* 3218, s. 5. *BOA, KK.*d. 3213. *BOA, D.YNÇ.*d. 33918, 33928. *BOA, D.YNÇ*, 20-188, 578, 581. *BOA, D.YNÇ*, 49-03, 11. *BOA, D.YNÇ*, 17-447. *TSMA, D.* 721. *BOA, MAD. d.* 4798, s. 368.

1588 *BOA, MAD.d.* 6748.

1589 *BOA, C.AS*, 32932. *BOA, D.YNÇ.d.* 34185. *BOA, D.YNÇ*, 200-170.

1590 *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 75. *BOA, MAD.*d. 2681, s. 11. *BOA, D.YNÇ.d.* 34258.

Belgrad'da mahlûl olanlar 1582 kişiydi.[1591] Bütün kalelerde; 1125/Masar-1713/Şubat-Nisan'da 5716,[1592] 1125/Lezez-1713/Ekim-Aralık'ta 1576,[1593] 1126/Masar 1714 Ocak-Mart'taysa 1440 nefer silinmişti.[1594] İsmi tespit edilemeyen bir kaleden 1154/1741-42 yılında 2269 mahlûl;[1595] 1160/1747'de kalelerin hepsinden yaklaşık 3 bin mahlûl gelmişti.[1596]

Başlama tarihi tam olarak tespit edilemeyen, ancak 1710'lu yıllarda uygulandığı görülen bir usule göre kalelerden her yıl fürû-nihade yani mahsup olarak mahlûl talep edilmekteydi. Denetimden uzak ve yeniçeri mevcudunun merkezden daha fazla olmaya başladığı kalelerde, esâmîlerin büyük kısmı mahlûl olup başkalarının eline geçtiği bilindiğinden bu şekilde en azından bir kısmının hazineye aktarılması hedeflenmişti. Her yıl kalelere ne kadar mahlûl gönderecekleri bildirilmiş ve kale ağalarından bunları temin etmeleri istenmişti. Mevcudu az, mahlûl çıkma durumu olmayan kalelerden ya çok az istenmiş yahut hiç istenmemişti. Kale ağalıkları para karşılığında dağıtılmaktaydı ki bu usul aslında kalelerdeki mahlûllerin bir kısmının, hazineye peşin ödeme yapmaları mukabilinde onlara bırakılmasıydı. Fürû-nihade mahlûlün maksadı maaş miktarının düşürülmesi yani tasarruf sağlanmasıydı. İşlem zaten *sa'y-ı hazine* kaydıyla yapılmakta; merkezden belirlenen tutarlar ocağa borç olarak kaydedilmekte ve geldikçe bundan düşülmekteydi.[1597] Mahlûlleri ve karşılığında belirlenen yevmiye tutarını temin, ağalığı alan kale zabitlerinin sorumluluğundaydı.[1598] Mesela 1141/1728-29 yılında bütün kalelerden 2316 mahlûl esâmîden 16212 yevmiyeyle yıllık 5.739.048 akçe tasarruf sağlanmıştı.[1599]

Bir kalede bir maaştan diğerine kadarki azalmalar, hatta görev yapan yeniçerilerin yer değiştirmesinden sonraki düşüşler, geniş manada fürû-nihade olarak değerlendirilmekteydi.[1600] Ama tasarrufun mevzusu olanlar; görevde beklemeyenlere ait, mahlûl, mükerrer, yeniçeri sınıfı dışındakilerin eline geçen veya haksız şekilde sahip olunan esâmîlerdi.[1601] Merkezin istediği fürû-nihadelerle göre kalelerden gelen mahlûller daha fazlaydı. Bu durum yer değiştiren ortaların, fazlaca uygulanan sürgünlerin ve gönüllü yer değiştirmelerin mahlûl defterlerine ilave edilmesinden

1591 *BOA, D.YNÇ.d.* 34106.
1592 *BOA, MAD.d.* 2615.
1593 *BOA, MAD.d.* 18738.
1594 *BOA, MAD.d.* 2618, s. 20.
1595 *BOA, D.YNÇ.d.* 34258.
1596 *BOA, D.YNÇ.d.* 34301.
1597 *BOA, HAT.* 11350.
1598 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 927.
1599 *BOA, MAD.d.* 17028.
1600 *BOA, D.YNÇ.d.* 34272.
1601 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1240. *BOA, C.AS*, 4655. *BOA, AE.SMST.III*, 5419. *BOA, C.AS*, 47349.

kaynaklanmış; ayrıca fürû-nihadeler asgari mahlûl tutarı olduğundan bazen daha fazla mahlûl gelmiştir.

Uygulama cebri yapılmakta, güç yetirilebilene ve kale mensuplarının itirazlarını isyana vardırmalarına kadar esâmîler azaltılmaya devam edilmekteydi. Esâmîlerin nefer sayısından fazla ve çoğunun kalede bulunmadığını bilen, belli hizmetler dışında yeniçerilerin esâmîli olmalarına ehemmiyet vermeyen devlet, bütçeye bu şekilde fayda sağlamaya çalışmaktaydı. Yevmiyeleri daha yüksek olduğundan emeklilerin azaltılmasına özellikle dikkat edilmiş;[1602] bu yüzden bazen emekli ve eşkinci ayrımı yapılarak mahlûl istenmişti. Mesela 1162/1748 yılında fürû-nihadeler tamamen emeklilerden talep edilmişti.[1603]

Fürû-nihade temini kolay olmadığından kalelerde ortaya çıkan her mahlûl, fürû-nihadeye takas yani mecburi seviyeyi tutturmak için değerlendirilmekteydi.[1604] Ayrıca merkezin istediği kısımlardan alamayan veya güç yetiremeyen ağalar, diğer keşidelere hatta kendi yamaklarına başvurmakta, yani kendisi ve diğer görevliler feragat etmekteydi.[1605] 1723'te Hanya Kalesi'nde görev yapan ve sadece 22 esâmîsi olan 12. sekbanların odabaşı, nefer sayısı az olduğundan orta masraflarını karşılayamadıklarını beyanla daha önce ismi silinen 15 neferin tashih edilmesini, bir daha fürû-nihade istenmemesini talep etmiş ve bu isteği kabul edilmişti.[1606] Hanya'dan h. 1146-47 yılı mahlûlünü gönderen ağa, yamaklardan fazla mahlûl istenmesini ve kendilerine fazla mahlûl kalmamasını haksızlık olarak göstermişti.[1607] h. 1156 yılına mahsuben Rabat'tan istenen 100 esâmî, buradaki 46. cemaat mensupların direnmesi yüzünden 85 olarak ancak temin edilebilmiş;[1608] aynı yıl Kandiye ağası da esâmîlerden gerçek sahipleri mevcut ve hizmetleri başında bulunanlar çok olduğunda hem ortalardan hem de keşidelerden temininin güç olduğunu bildirmişti.[1609] Bazı yıllarda ise merkezden istenilen miktarlar temin edilememiş; mesela 951 emekli esâmînin istendiği h. 1162 senesinde kalelerden 800 esâmî gönderilmişti.[1610]

Zabitlerin güç yetiremeyip mahlûl temin edemediği durumlarda idare farklı uygulamalara başvurmuştur. Kars'tan on senedir odalılardan fürû-nihade gelirken emeklilerden gelmediği bildirilerek her emekliden buna bedel olarak yevmiyeleri-

1602 *BOA, D.YNÇ,* 95-329. *BOA, D.YNÇ,* 91-204. *BOA, C.AS,* 30682. *BOA, C.ML,* 31339.
1603 *BOA, MAD.d.* 17239, s. 9.
1604 *BOA, D.YNÇ,* 257-418. *BOA, D.BŞM. d.* 3003, s, 4.
1605 *BOA, D.YNÇ.d.* 34275. *BOA, D.YNÇ,* 111-2.
1606 *BOA, D.YNÇ,* 71-11.
1607 *BOA, D.YNÇ,* 118-229.
1608 *BOA, D.YNÇ,* 181-200.
1609 *BOA, D.YNÇ,* 181-407
1610 *BOA, D.BŞM.d.* 3003, s. 4.

nin 10 akçesinden 1 akçesinin hazineye vermeleri 1760'ta istenmişti.[1611] 1767'de, Bağdad'dan altı senedir fürû-nihade gelmediğinden biriken 4.130 akçeden eşkıyayla mücadele için izinsiz yazılan bayrakların ağa ve alemdarlarına ödeme yapılması istenmişti.[1612]

Tablo 19. Kalelerden İstenen Fürû-nihade Mahlûl-Yevmiye Sayıları

Kaleler	1162	1163	1165	1166[1613]	1177[1614]	1180[1615]	1181
Böğürdelen	4	7	10	10	3	0	3
Belgrad	33	100	70	70	40	50	25
Vidin	50	114	80	80	85	85	85
Bosna	30	20	0	0	10	13	10
İbrail	28	43	20	20	15	20	30
Niğbolu	12	20	30	20	10	15	15
Niş	24	43	60	60	17	20	25
Hotin	40	50	50	50	31	31	23
Kılburun	0	0	0	0	0	0	0
Özi	14	10	0	18	10	20	15
Basra	50	14	10	9	0	0	0
Kurna	22	14	10	10	0	0	0
Kerkük	20	43	43	40	0	0	0
Bender	50	100	67	67	65	65	32
Bağdad	80	150	150	150	54	10	28
Anagra	4	0	0	0	0	0	0
Erzurum	8	10	10	10	0	0	0
Kars	12	20	20	25	2	2	10
Ruh	2	0	0	0	0	0	0
Van	12	20	20	10	1	1	1
Ur	2	0	0	5	13	15	10
Kale-i Cedit	5	0	10	5	4	5	4
Kefe	8	15	15	10	2	4	4
Taman	6	10	5	5	0	4	4

1611 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk.796.
1612 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 837
1613 *BOA, MAD.d.* 17239, s. 1-10.
1614 *BOA, D.YNÇ*, 258-389.
1615 *BOA, D.YNÇ*, 271-249, 276.

Kaleler	1162	1163	1165	1166	1177	1180	1181
Rabat	2	0	16	10	3	5	5
Açu	0	0	0	0	0	0	0
Temrük	2	0	0	0	0	0	2
Eğriboz	30	43	20	20	2	0	2
Bar	10	5	3	3	2	2	0
İzvornik	10	5	5	5	0	0	0
Koron	5	10	5	7	1	1	2
Avarin	10	10	5	10	0	0	0
Kastel Mora	0	0	0	0	0	0	0
Kastel İnebahtı	0	0	0	0	0	0	0
Menekşe	4	10	5	5	2	2	2
İnebahtı	10	20	10	10	2	0	0
Selanik	25	43	40	24	15	20	30
Kule	4	8	0	0	2	2	2
Ada-i Kebir	0	0	0	0	0	0	0
Hanya	32	50	30	30	4	4	4
Resmo	8	20	20	20	3	3	3
Kandiye	44	100	80	50	8	10	15
Sakız	40	80	44	30	2	2	4
Anabolu	8	20	10	10	3	5	5
Moton	12	10	5	5	0	0	0
Bozcaada	4	10	10	5	0	0	0
Midilli	24	50	20	20	3	3	11
Limni	8	7	3	3	0	20	0
Batum	14	10	1	5	0	0	0
Giresun	4	0	0	3	0	0	0
Gönye	6	5	5	3	0	0	0
Kutatis	6	0	0	0	0	0	0
Trabzon	8	10	0	0	0	0	0
Sohum	4	0	0	0	0	0	0
Soğucak	2	0	0	0	0	0	0
Senhriz	4	0	0	0	0	0	0
Sushat	6	0	0	0	0	0	0
Şehriban	2	0	0	0	0	0	0

Kaleler	1162	1163	1165	1166	1177	1180	1181
Bağdadcık	6	10	0	0	0	0	0
Ahısha	10	15	10	5	0	0	0
Erzincan	6	10	0	3	0	0	0
Hasankale	4	0	0	0	0	0	0
Faş	14	15	5	5	0	0	5
Şam	12	20	20	20	2	2	7
Kudüs	9	15	9	5	0	0	0
Trablus-Şam	8	10	5	5	0	0	0
Molova	4	5	5	5	0	0	0
Açe	0	0	0	0	10	6	4
Ardahan	14	0	0	0	0	0	0
Toplam	951-20.000	1429-10.010	1071-7.500	1000-7.000	426-3.000	427-3.000	427-3.000

Fürû-nihade uygulamasında maaşın dağıtıldığı yıla ait mahlûller *cedid*, önceki yıllara ait olanlar *atik* olarak ayrıştırılmıştı.[1616] Gecikme yüzünden maaşların biriktiği durumda birkaç senenin maaşı birden verildiğinde fürû-nihade mahlûller kaç senelikse o yılları gösterir şekilde gönderilmişti.[1617] Mesela h. 1144 ve 1145 senelerinden Kastel Mora'dan fürû-nihade mahlûl 1144/1731-32 yılı için 26, 1145/1732-33 yılı için 12 olduğundan 38 esâmî gönderilmişti.[1618] Belgrad Kalesi'nin 1158-59/1745-47 yılları toplu fürû-nihadesi 319 esâmîydi.[1619]

Savaş sırasında kalelerin mevcutlarında artışın ve yazılıp tekrar silinmenin çok olması maaşlardan daha fazla mahlûl talep edilmesine sebep olmaktaydı. 2 Kasım 1727 tarihli deftere göre Tebriz Kalesi'nden firar eden veya ölen 301 yamak ve serdengeçtiyle ortalardan mahlûl olanların toplamı 1458'di.[1620] 1732-33 yılında Tiflis Kalesi'nden 1275 esâmî, Revan Kalesi'nden 1000, Batum'dan 464 nefer fürû-nihade gelmişti.[1621] İran savaşlarının devam ettiği 1146/Masar'dan 1146/Lezez'ine (1633 Haziran-1734 Haziran) kadar kalelerden gelen mahlûllerin mevcudu 26925'ti.[1622] 1734 yılında Bağdad'da savaş sırasında serdengeçti bayrakları da olduğundan istenilen 2599 esâmî gönderilmediği için kale ağası tenkit edilmişti.[1623]

1616 *BOA, D.YNÇ,* 165-291.
1617 *BOA, D.YNÇ.d.* 34282.
1618 *BOA, D.YNÇ,* 106-185.
1619 *BOA, D.YNÇ.d.* 34282.
1620 *BOA, MAD.d.* 15538.
1621 *BOA, D.YNÇ.d.* 34182, 34183, 34185.
1622 *BOA, MAD.d,* 2053, s. 4.
1623 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 532.

Tablo 20. Kalelerden Gelen Fürû-nihade Mahlûller[1624]

Kale Adı	Yıl ve Sayı	Kale Adı	Yıl ve Sayı	Kale Adı	Yıl ve Sayı
Niş	1145-58	Temrük	1156-287	Kars	1164-479
Vidin	1145-60	Bozcaada	1158-56	Kudüs	(1161-1164)-100
Hotin	1145-41	Niğbolu	1158-119	İnebahtı	1163-64-77
Bar	1145-3	Giresun	1160-386	Hotin	1164-44 (350)
Menekşe	1145-7	Sakız	1160-291	Vidin	1165-66
Özi	1145-53	Kars	(1160-1161)-230	Belgrad	1165-70
Moton	1145-15	Kale-i Cedid	1161-146	Kandiye	1165-280
Kale-i Cedid	1145-4	Hotin	1161-117	Şam	1165-67
Azak	1145-67	Bar	1161-56	Resmo	1166-89
Senhriz	1145-33	Vidin	1161-100	Erzincan	1166-132
Midilli	1145-76	Belgrad	1161-120	Hanya	1166-159
Sushat	1145-22	Avarin	1161-30	Belgrad	1166-73
Gönye	1147-17	Sakız	1161-112	Hotin	1166-101
İbrail	1147-25	İbrail	1162-111	Kerkük	1166-1323
Kastel Mora	1147-15	Trablus-Şam	1162-118	Eğriboz	1166-21
Tiflis	1147-185	Kefe	1162-33	Anabolu	1166-114
Batum	1147-16	Bender	1162-128	Böğürdelen	1167-63
Koron	1147-29	Niğbolu	1162-52	Belgrad	1167-70
Resmo	1147-32	Kandiye	1162-100	Ada-i Kebir	1167-84
İnebahtı	1147-53	Bozcaada	1162-41	Hanya	1167-10
Vidin	1147-179	Kandiye	1162-134	Niş	1167-115
Azak	1147-164	Selanik	1163-78	Özi	1167-49
Hanya	1147-95	Hotin	1163-91	Bender	1167-88
Gence	1147-249	Bosna	(1162-63)-78	İbrail	1167-60
Kılburun	1147-3	Belgrad	1163 -187	Vidin	1168-70
Selanik	1147-42	Taman	1163-112	Belgrad	1168-60
Limni	1148-32	Kandiye	1163-100	Bender	1169-45
Ahısha	1148-37	Belgrad	1164-104	Belgrad	1169-50
Azak	1148-85	Vidin	1164-84	Belgrad	1170-50
Rabat	1156-85	Niğbolu	1164-60	Şam	1170-81[1625]

1624 Kaynak: *BOA, D.YNÇ,* 105, 108, 109, 110, 117, 118, 119, 122, 124, 132, 181, 189, 200, 202, 203, 206, 207, 212, 225, 226, 227, 228, 233. *BOA, D.YNÇ.d.* 34229, 34272, 34298, 34302, 34305, 34307, 34308, 34309, 34311, 34312, 34313, 34317, 34320, 34321, 34327, 34328, 34330, 34331, 34334, 34335, 34337, 34338, 34339, 34340,34341, 34352, 34353, 34364, 34366, 34368.

1625 *BOA, D.YNÇ,* 233-65.

Daha önce istenen yüksek fürû-nihade mahlûl, kale mevcutlarının iyice düşürüldüğü 1760'lardan itibaren 3.000 akçe yevmiye üzerinden sabit hale getirilmiştir. Çünkü hem malûller azalmış hem de esâmî sahiplerinin direnci artmış; mesela 1181/1767-68 yılında fürû-nihadeler de dahil olmak üzere 296 nefer ve emekli mahlûlünden 4.955 akçe gelmişti.[1626] Zaten kalelerdeki nefer esâmîsi azaltıldığından 1768'de savaş tehlikesi üzerine Rus hududundaki kalelerin mevcudunun artırılması emri verilmişti. 1180-90'lı yıllarda ve 1204/1789-90 yılında da 3.000 akçelik mahlûl istenmekteydi.[1627] Sonraki dönemde maaş düzeni iyice bozulan kalelerden yine sabit şekilde olmak üzere ocağın kaldırılmasına kadar 2.000 akçe fürû-nihade istenmişti.[1628] Ancak maaşlar seyrek ödendiği için esâmîler denetlenememiş, dolayısıyla mahlûl takibi bir düzene oturtulamamıştır.[1629]

Kale maaşlarının gecikmeli ödenmesi ve mahlûl defterlerinin geç gelmesi yüzünden merkezdeki ana defter, fiilen maaş verilenden daha fazla esâmî ihtiva etmekteydi. Çünkü kalelerin mahlûlleri geldikten sonra ancak defterden esâmîler silinmekteydi. Mesela Kars Kalesi'nin h. 1164 yılına ait mahlûl defteri üç sene sonra merkeze gelmişti.[1630] Ayrıca gönderilen isimler ana defterden silinse de kale defterlerinde tutulmaktaydı. Bunun sebebi fürû-nihade mahlûl olarak silinenlerin büyük bir kısmının tekrar sahiplerine iade edilmesiydi ki aşağıda gösterileceği üzere bu, idarenin maaş ödemeden sakınma yollarından biriydi. Gösterilen sebeplerle belli bir zamanda esâmî sayısı bakımından ana defterde kalelere kayıtlı olanlar ile kale defterleri arasında her zaman birkaç binlik fark çıkmakta; hatta kale defterinde kayıtlı olmaları bazen yeniçerilerin maaş talebine sebep olmaktaydı. Erzurum'dan geçmiş yıllarda toplam fürû-nihade olarak 1120 esâmî gelmişken bunların kale defterinden düşülmediği tespitinden sonra Eylül 1763'te bir emir gönderilmiş, maaş talep etmeleri durumunda gönderilen hazine yetmeyeceği için defterin düzeltilmesi istenmişti.[1631]

2.8. ESÂMÎ SATIŞI VE KAYIT HİLELERİ

19. yüzyıla ait eserlerde önceki yüzyılda esâmî satışının kanunen serbest olduğu gösterilmiştir. *Üss-i Zafer*'de 1152/1739 yılında Mora'da Anabolu Kalesi fethindeki faydalarından dolayı emekli edilen bazı yeniçerilerin esâmîlerini asker

1626 *BOA, D.YNÇ. d.* 34472.
1627 *BOA, MAD.d.* 4002, s. 26-27. *BOA, D.YNÇ*, 421-165.
1628 *BOA, C.AS,* 19627.
1629 *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 78-80. *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 243, 835-838, 965-966, 1029. *BOA, A.MHM.d.* 210, hk. 464. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 847.
1630 *BOA, D.YNÇ,* 225-2-3.
1631 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 557-558.

olmayan zümrelere sattığından bahsedilmiş;[1632] muhtemelen ondan naklen Mustafa Nuri Paşa, *alâ rivayetin* kaydıyla 1740'ta ulufe satışının kanunen serbest hale getirildiğini yazmıştır.[1633] Esâmî satışı çok yaygın olmakla birlikte işlemin kanunsuz ve yasak olduğunu gösteren, satışa mâni olmak için çıkarılan çok sayıda ferman ve emirler vardır.

Aslında esâmî veya yevmiye satışı farklı şekillerde de olsa 16. yüzyılın sonunda mevcuttu. Nefer yazılma şartlarını taşımayanlar para harcayarak ocağa girmeye muvaffak olmuş; yine mukarrer denilen bazı ağa ve görevlilere mahsus terakkiler, hak edenlere değil menfaat temin edilenlerin yevmiyelerine ilave edilmişti. 17. yüzyılın başında yeniçeri yapılması yasak sınıflardan kayıt için 25 altın alınmakta, terakkinin 1 akçesi 5 altına satılmaktaydı. Ayrıca acemilikte süresi dolmadan yeniçeri yapılanlardan da para alınırdı.[1634]

18. yüzyıla gelene kadar yevmiye veya esâmî satışı şekil değiştirmiştir. Askerîliğin dirliğe, yani esâmîye bağlılığının kalmaması ve dirliği kaybetmenin artık askerîlikten çıkmayı gerektirmemesi, esâmî sahibine onu bir şekilde tasarruf imkânı verdi. Onu elde etmek için uğraşanların varlığıyla birlikte esâmî, içerdiği yevmiye itibarıyla satılabilir bir değer haline geldi. Zamanla senetlerin başkalarına devredilmesi, askerlik hizmeti yapmayanlar adına açılması ve yevmiyelerinin tamamının veya bir kısmının ocak içinde ve dışına satılması yaygınlaştı.

Satışın esas mevzusu, sahiplik iddiasının kolay olduğu mahlûl esâmîlerdi. Ölenlerin esâmîleri saklanır ya ağalar yahut ailesi maaşını almaya devam ederdi. Ellerinden çıkarmak istediklerinde ise hazır bekleyen taliplilere satılırdı.[1635] Sağ kişilerin esâmîleri de mahlûl diye kolay şekilde başkalarına devredilir, hilekârlıkların mevzusu olur ve sahiplerince ihtiyaçlarından dolayı tamamen veya kısmen pazarlanırdı. Özellikle 1740'tan 1769'a kadar savaşın olmaması, sefere zorlanma gibi bir durumla karşılaşmayan ocaklara mensubu olmayanların esâmî edinmesini artırmış ve uygulamayı daha yaygınlaştırdı.[1636] Hem düşük yevmiyeli hem de görevde bulunma mecburiyeti dolayısıyla silinme tehlikesi taşıyan nefer esâmîleri yerine yüksek yevmiyeli emekli esâmîleri dolaşımda daha fazla yer almış; 18. yüzyılın ikinci yarısında emekli sayısının artması, piyasaya sürülecek esâmî sayısını gittikçe fazlalaştırmıştır. Özellikle ellerindeki esâmîlerin silinmelerine güçleriyle

1632 *Üss-i Zafer*, 20.

1633 Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at*, III (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yay., İstanbul 2008, 378.

1634 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 252.

1635 1763'te Bender'den ismini açtırmaya gelen bir yeniçeriden odasına ait mahlûl istendiğinde o, ortasına mensup o tarihlerde ölen bir alemdarın esâmîsini vermişti. *BOA, D.YNÇ*, 260-140.

1636 *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, 77.

mâni olacak kişiler, senetleri toplayarak gelir kapısı oluşturmuş ve her sınıftan insana satmışlardı.[1637]

Ocak 1760'ta Kars Kalesi'ne gönderilen bir emirde "mahlûllerin ketm ve ihfâ edildiğinden" yani el konulup saklandığından bahsedilmekteydi.[1638] Ağustos 1767'de kalelerin idaresine nizam verilmesi için yayınlanan bir fermanda, ölen yeniçerilerin esâmîlerinin satıldığından bahsedilerek bunun "muğâyir-i kânûn ve hilâf-ı emri hümâyûn" olduğu açıkça gösterilmiş, daha evvel kaç kere esâmî satılmaması için emir verildiği de hatırlatılmıştı.[1639] Bu fermanda, kalelerdeki durumlardan bahsedilirken mahlûl esâmîlerin senetlerinin yerli kulu veya timar-zeamet sahiplerinin eline geçtiği kabul edilmiş, bunlar geçersiz olduğundan maaş ödenmemesi emredilmiş[1640] ve beş-on sene evvel ölmüş yeniçerilerin esâmîlerinin başkalarında olduğu görülürse el konulup İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.[1641] Mahlûller üzerinde denetim sağlamak ve yeniçeriliğe geçiş yollarını kapatmak isteyen idare, emirlerini sıklaştırmış; Mart 1777 ve Haziran 1780'de bütün kalelere, ölmüş neferlerin esâmîlerinin satılmamasına ilişkin emirler göndermiştir.[1642] 1777 ve 1784 yıllarında yayınlanan umum fermanlarda esâmîlerin esnaf ve diğer kesimin eline geçtiği gösterilerek esâmî satışının yasak olduğu tekrarlanmış, açıkça yeniçeri ağası ve zabitler suçlanmıştır.[1643] Tesiri olmayan bu fermanlardan sonra 4 Temmuz 1790'da çıkarılan yeni bir fermanda, yeniçeri sayısının hazine yetiştirilemeyecek seviyeye çıktığı ve bunun sebebinin mahlûllerin saklanıp satılması olduğu anlatılarak yine esâmî alınıp satılmaması ve mahlûl saklanmaması emredilmişti.[1644] 1794 yılında maaşlara düzen verilmesi için gönderilen emirde, Bender'deki yeniçerilerden mahlûl satma işine karışmamaları istenmişti.[1645]

Bütün çabalara rağmen bu tür muamelelerin önüne geçilemeyince Ekim 1808'de piyasada dolaşan esâmîleri azaltmak için başka bir yola başvuruldu. Yeniçeriler haricinde elinde senet bulunanların, bunları gümrüklere kırk gün içinde getirip satmaları halinde isteyenlere ulufelerinin yarı fiyatının (kıymet-i mu'tade) ödeneceği, satmak istemeyenlere esâmîlerin ihtiva ettiği yevmiyelerin yarısı

1637 D'Ohsson akçe başına satışı 12-20 akçe olarak göstermiştir. *Tableau Général Ottoman*, VII, 337. Ancak gösterilecek kayıtlarda 15 kuruş veya daha az fiyattan satış görülecektir. Yüksek yevmiyelerin fiyatları da pahalı olmalı ki Aralık 1762 tarihli kayıtta Topçu Ocağı'ndaki 40 akçelik serdengeçti ağası senedinin 400 kuruşa satılmıştı. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 136. Câbî Ömer Efendi 1809 yılında 10 akçelik dalkılıç esâmîlerinin 20 kuruşa veya daha düşüğüne satıldığını göstermiştir. *Câbî Târihi,* I, 584.

1638 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 796.

1639 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 909.

1640 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 796.

1641 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 988, 1321.

1642 *BOA, A.MHM.d.* 175, hk.78-80. *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 835-838.

1643 *BOA, A.MHM.d.* 173, hk.573. *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 127-128.

1644 *BOA, C.AS*, 5197. Aynı husus diğer bir emirde de gösterilmiştir. *BOA, C.AS*, 29546.

1645 *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 791.

mukabilinde gümrüklerden maaş bağlanacağı düzenlemesi yapıldı; on günde 100 bin akçelik senet toplandı. Bu düzenlemden istifade eden sahaflar şeyhi Emin Efendi'nin 2.000 akçelik esâmîsi olduğu da ortaya çıkmıştı.[1646] Müderrislerden biri 650 yevmiyelik senet getirdiğinde sadrazam, "sana müderrislik yetmez mi, niye asker yevmiyesini zapt edersin, hepsini karşılıksız terk edeceksin" dediğinde itiraz edip sadrazama karşı bazı sözler söylemeye bile cesaret etmişti. Bu düzenlemeden sonra satış devam ettiğinden esâmîlerini teslim edenler pişman olmuştur.[1647]

Yasaklama fermanlarından da anlaşılacağı üzere esâmî satışını kolaylaştıran veya piyasasını elinde tutanlar ocak mensuplarıydı. Yeniçeri Ocağı'nda bu işin öncüleri olan ağalar ve görevliler, esâmî temini ve satışını gelir kapısına dönüştürmüş; bundan daha çok ocak ağaları, çorbacılar, çavuşlar ve ortaların idarecileri faydalanmıştı. Çünkü bunlar, esâmî sahiplerini tanıyan, nerede olduklarını bilen, esâmî işlemleri yapılırken şahitliğine veya bilgisine başvurulan kişilerdi ki müşterileri hem ocak içinden hem dışındaydı. İsimleri silinenler, emekli olmak ve diğer işlemleri yapmak isteyenler; kendilerinden mahlûl istendiğinde bedelsiz temin edemediklerinde mahlûlleri ellerinde tutanlara başvurmaktaydı.[1648] 1729'da emekli olmak isteyen 39. bölükten Hüseyin'e "mahlûl bul emekli edelim" dendiğinde satın almaya gücü yetmediğini "iktidarım yok" diye ifade etmişti.[1649] 1737'de Yenikale'den görev yapan vekilharç emekli olacakken kendisine mahlûl getirmesi söylenmiş, aramasına rağmen bulamadığında ısrar eden görevlilere "nice zamandır taharri edüp bulamadım, ne yapayım kimi katledeyim, ne almağa iktidarım (var), deyne müstağrik oldum, bir akçeye muhtaç kaldım" diye isyan etmişti.[1650]

Kale ağaları mahlûlleri merkeze göndermez, bir yıldan fazla görev yapamadığından satar yahut başkalarına kullandırırdı. 1727'de Vidin'de 22. bölükten bir yeniçerinin tashih olabilmesi için gerekli mahlûlü yamaklar başeskisi, 30 kuruşunu alarak temin etmişti.[1651] 1728'de İbrail'de isimleri defterde olmayan iki yeniçeriye ağa, "ben size yeni esâmî veririm" demiş ve onlar aldıkları mahlûllerle İstanbul'a gelip esâmîlerini tekrar açtırmışlardı.[1652] 1730 yılında Mehmed adını alan yaşlı bir nev-müslim, Bozcaada ağasının ona bir esâmî verdiğini, bu esâmîyle bir müddet maaş aldığını ancak ağa değiştiğinde yeni ağanın 8 akçe yevmiyeli esâmîye 5 kuruş vererek onu elinden aldığını anlatmıştı.[1653]

1646 *Şânî-zâde Târîhi,* I, 88.
1647 *Câbî Târihi*, I, 239, 250.
1648 *BOA, D.YNÇ,* 82-167, 296.
1649 *BOA, D.YNÇ,* 102-319.
1650 *BOA, D.YNÇ,* 147-145.
1651 *BOA, D.YNÇ,* 92-143.
1652 *BOA, D.YNÇ,* 93-251.
1653 *BOA, D.YNÇ,* 101-170.

Hayatta olan yeniçeriler de çeşitli sebeplerle esâmîlerini satmış; alenen yapılan bu satışa göstermelik müdahaleler dışında göz yumulmuştu.[1654] 1764'te 2. cemaatten emekli İbrahim, "gerçi esâmî satılmak kânûn-ı padişahı değil" malumatını da ilave ettiği dilekçesinde; borca battığını ve ödeyemediğinden hapse düştüğünü, esâmîsinden 5-6 akçe satmazsa borcunu ödeyemeyip hapisten kurtulamayacağını anlatmıştı. Kendi yevmiyesi indirilerek 36. cemaatten birine 5 akçe ilave edilmiş, satış ocak görevlilerince işlenmişti.[1655] Aynı yıl emekli ağalara kayıtlı çorbacı emeklisi 81 akçe yevmiyesi olan Süleyman Ağa çok ihtiyarladığı, borca battığı ve yiyecek parasını temin edemeyecek hale geldiğini beyan etmiş, başka iş güç yapamayacağından esâmîsinden 20 akçe satmak istediğini bildirmişti. Sadece 5 akçe satmasına müsaade edilmiş, 35. bölükten birine yevmiye devri yapılmıştı.[1656]

Esâmî temini her zaman kanunsuz işler için yapılmazdı. Odalarda yolu gelenlerin isimlerini açmak, kalelere gidecek veya geleceklerin kayıtlarını yapabilmek; yasakçı gibi görevlerde olanlara, esirlikten dönenlere ve yeni Müslüman olanlara esâmî temin edebilmek; haksız silinenlere eski esâmîleri iade edilemediğinde onları tashih etmek için elde mahlûl bulunması gerekliydi. Bunlar yine oda ihtiyarları ve odabaşılar tarafından temin edilirdi.[1657] Elbette bunlardan da gelir elde edilmiş, hatta bir kısmı ortaların masrafları için kullanılmıştır. Kârhanelere yazılacak kişiler için ise buralardan mahlûl gerekliydi. Bunlar kârhane ustaları tarafından temin edilirdi.[1658] Tabii bir temin durumunda sıkıntıya düşmemek için kendi odalarına veya kârhanelerine ait esâmîlerin başka yerlere gitmesine karşı çıkmaktalar, nakledildiklerinde geri almak için uğraşmaktaydılar.[1659]

Esâmî satışı ve teminiyle uğraşanlardan takibata uğrayanlar ve cezalandırılanlar da olmaktaydı. 3 Eylül 1713 tarihli bir şikâyet kaydına göre kalem halifelerinden Hacı Fesatoğlu İbrahim, esâmî satışı suçlamasıyla görevden atılmış ve Limni'ye sürülmüş;[1660] 1734 yılında Vidin Kalesi yeniçeri kâtibi, kale ağası tarafından esâmî satmakla suçlanmıştı.[1661] 1778'de sadrazam olan eski yeniçeri ağası Kalafat Mehmed Paşa azledildiğinde kendisinden 38.630 akçe, kethüdasından 9 bin akçe yevmiyelik senet ele geçirilmişti.[1662] Tarihi belirsiz bir kayda göre padişah sadra-

1654 Şânî-zâde de satışın *bi'l-müsâde* yapıldığını göstermiştir. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 87-88.
1655 *BOA, D.YNÇ*, 257-32.
1656 *BOA, DYNÇ*, 264-47.
1657 *BOA, D.YNÇ*, 52-23. *BOA, D.YNÇ*, 222-190. *BOA, D.YNÇ*, 95-83. *BOA, D.YNÇ*, 257-5. *BOA, D.YNÇ*, 123-35.
1658 *BOA, D.YNÇ*, 85-266. *BOA, D.YNÇ*, 110-5. *BOA, D.YNÇ*, 81-74, 245. *BOA, D.YNÇ*, 92-332. *BOA, D.YNÇ*, 101-80.
1659 *BOA, D.YNÇ*, 229-192.
1660 *BOA, D.YNÇ*, 52-86.
1661 *BOA, A.KLB. d.* 44, s. 117.
1662 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 337-338. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 498.

zamdan, yeniçeri efendisinin İstanbul ve kalelere ait 8 bin akçelik esâmîyi sattığı şayiasını araştırmasını istemişti.[1663] Büyük çaplı bir hile ve satış, 1764 yılında bizzat yeniçeri ağası Ömer Ağa tarafından yapılmış; yeniçeri kaleminden habersiz ağa dairesindeki defter üzerinde işlemler yürütülmüştü. Kalelerdeki yüksek yevmiyeli esâmîler kasıtlı olarak silinmiş, neferlerden gelebilenler ismini açtırmaya gelmiş, gelemeyenlerin esâmîleri başkalarına satılmıştı. Ayrıca İstanbul'a kayıtlı emeklilerin bazılarının yevmiyeleri indirilmiş ve başkalarına terakki yazılmıştı. Yapılan teftişte bu şekilde kaçırılan yevmiyenin 7.500 akçe olduğu, her akçesinin 15 kuruşa satılarak 112.500 kuruş gelir elde edildiği hesaplandı. O sırada beylerbeyliği verilen ve bu hile sebebiyle azledilen Ömer Ağa'dan bu miktarı hazineye ödemesi istendi.[1664]

Hem mahlûl üretme hem de bunları satacak kişileri fazlalaştırma bakımından hile veya suistimallerin fazlası yeniçeri efendisi dairesinden kaynaklanırdı. Kanuna göre mahlûllerin önce ağa dairesine verilmesi ve buradan silinme, terakki ve tashih işlemleri için ağa memhuruyla efendi dairesine gönderilmesi gerekmekteydi. Ama efendi dairesinde isimleri silinenler rüşvet mukabilinde şakirtler tarafından yeniden kaydedilmiş, fermanla yapılması gereken emeklilik ve terakki gibi işlemler gizlice yapılmış, senetleri olmayanların resmî ifadeyle *nişanlayup belledüklerü* kişilerin esâmîlerini kendi adlarına açmalarına veya başkalarına satmalarına aracılık edilmiş, esâmîler izinsiz ve sahiplerinden habersiz İstanbul'dan kalelere yahut bir kaleden diğer kaleye nakledilmiş, bir kaleden başka kaleye sürülenlerin isimleri gizlice önceki görev yaptıkları kaleye kaydedilmiş, yeniçeri ağasının mührü olmadan işlem yapılıp esâmî veya terakki düzenlenmiş, yevmiyeler eksik işlenmiş ve terakkiler başkalarına yazılmıştı. Benzer fiiller kalelerdeki kâtipler tarafından da yapılmıştır.[1665]

Düzensizliklerin önüne geçmek için bütün bu hile ve ihmaller için emirler gönderilir, tedbir olarak serhat ağalarının mührü olmadan işlem yapılmaması, mührün taklidine mâni olunması için mühür örneklerinin efendi dairesinden saklanması, ağa yazısı gelmeden efendi dairesinde isimlerin silinmemesi emredilirdi.[1666] Kalemde çalışan görevlilerin suistimallerini engellemek, mahlûlleri satmalarının önüne geçmek için 1763 yılında[1667] onlara maaşlarından ayrı bir ödeme yapılması

1663 *TSMA E*, 789/34.

1664 *BOA, A.MHM.d*, 164, hk. 198.

1665 *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 75. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1093. *BOA, A.MHM. d.* 162, hk. 988, 1321. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 43. *BOA, A.KLB. d.* 44, s. 117. 1764'te Hotin kâtibinin keşidesini bile başka yere yazmışlardı. Kendisi, hilekâr şerrine uğradığını anlatmıştır. *BOA, DYNÇ*, 266-105.

1666 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1093.

1667 Kayıtlara göre uygulama 1177/Masar-Temmuz 1763'den itibaren başlamıştı. *BOA, MAD.d.* 17274, s. 27. *BOA, MAD.d.* 6323, s. 1371.

düşünüldü. Buna göre her maaşta kalemden verilen mahlûllerinin yüzde beşine karşılık gelen yani her 20 akçe mahlûlun 1akçesine 15 kuruş bahşiş olarak *hisse-i hulefâ ve şakirdân* olarak atiye verilmeye başlandı. Verilecek bahşiş akçesi, cizye caizesi akçesinden Hazîne-i Âmire'de tutulmakta ve ödenmekteydi.[1668] Mesela h. 1185/Reşen maaşında mahlûl yevmiyelerinin yüzde beşi olarak 531 akçe kalem payı olarak ayrılmış, bunun her akçesi için 15 kuruş verildiğinde halife ve şakirtlere 7.965 kuruş bahşiş ödenmişti.[1669]

Kayıtlarda hile yapma ve esâmî satmanın diğer bir yeri, ağa dairesindeki kalemdi. Buradaki kâtip ve halifeler bu tür muamelelerden iyi kazanç sağlamaktaydı. 1808 yılında denetim için mahlûllerin ağa dairesi yerine sadrazam dairesine getirilmesi kararı alınmasına şiddetle karşı çıkarak zorladıkları ağanın sadrazamdan ricasıyla bu mecburiyeti, yeniçerilerin ellerinde olmayan mahlûllerle sınırlandırmışlardı. Bu itirazları sırasında açıkça mahlûl ticaretiyle geçindiklerini ve mahlûlleri akçe başına 1 kuruşa sattıklarını ikrar etmişlerdi.[1670]

2.9. YENİÇERİLERİN ESÂMÎ MÜCADELESİ

Yeniçeriler yukarıda çerçevesi gösterilen şartlarda ve idarenin mevcudu azaltma baskısı altında esâmî muhafaza ve temin hususlarında mücadele vermişlerdir. Esâmîliler terakki alabilmek, emekli olacaklar yüksek bir yevmiye kapabilmek, istedikleri kalelere yazılmak isteyenler gitmek için mahlûl senetler elde etme derdine düşmüşlerdi. Çünkü bu işlemler için başvurduklarında kendilerine "mahlûl getir" denilmekteydi.[1671] Başka şekilde geçinemeyen, sadece esâmîye muhtaç olanların mücadelesi daha büyüktü. Ayrıca yevmiyesine ihtiyacı olmasa da esâmîli olmanın itibarını taşımak isteyenler, ortalarına vakfettikleri senetlerini muhafaza edenler de bunlara katılmıştır. Gelirleri fazla olmasa bile *kanım bahâsı*[1672] diye tarif ettikleri esâmîlerini elde tutmak için hayli gayret sarf etmişlerdi.

Hem İstanbul'a kayıtlıların azaltılması hem de fürû-nihade mahlûl talebiyle cebri şekilde kalelerde esâmî silinmesi derdindeki idarenin tek maksadı, yıl yıl hazineye belli miktarda yevmiye çekmekti. Bunun neticeleri pek dikkate alınmamış; merkezde ve kalelerde esâmîleri silinenlerden mahlûl peşine düşenlerin sayısı artmış, mahlûller belli kişilerde toplandığı ve saklandığından emeklilik ve tashih

---

1668 *BOA, C.ML*, 30164. *TSMA, E.* 1202. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk 55.

1669 *BOA, C.AS*, 13327. 1181/Reşen'de 305 akçeye karşılık 4.575 kuruş, 1181/Lezez'de 143 akçeye 2.145 kuruş verilmişti. *BOA, AE.SMST.III*, 11084. Ayrıca bk. *BOA, C.AS*, 29348.

1670 *Câbî Târihi*, I, 231, 275. Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, 121.

1671 *BOA, D.YNÇ*, 119-71. *BOA, D.YNÇ*, 105-247. *BOA, D.YNÇ*, 91-251, 257. *BOA, D.YNÇ*, 97-245.

1672 *BOA, D.YNÇ*, 157-240. *BOA, D.YNÇ*, 152-177. *BOA, D.YNÇ*, 177-185. *BOA, D.YNÇ*, 424-87.

işlemleri zorlaşmıştı. Mahlûl peşindekilerin bahsedilecek girişimleri ise esâmîlerin oldukça hızlı el değiştirmesine sebep olurken[1673] gerçekte sadece çalıkları değiştirmişti. Çünkü elde ettiği bir mahlûlle kaydedilip tekrar silinenler çok fazlaydı.[1674] Bahsedilen bütün bu durumlar mağduriyetler, haksızlıklar, hileler ve diğer kanunsuz muamelelerin sebebiydi.

En fazla mağduriyet ihbariye (müjdegân) terakkisinden kaynaklanmaktaydı. Yüksek terakki almak isteyenlerin mahlûl olarak gösterdikleri esâmîlerin çoğu hayatta olanlara aitti.[1675] İstanbul'da yaşayanların esâmîleri ele geçirilse bile, esas olarak, iş veya ziyaret için memleketlerine gidenlerin, memleketlerinde yaşayan yüksek yevmiyeye sahip emeklilerin, serdengeçti ağalarının veya diğer yeniçerilere ait olanların esamileri hedef alınmaktaydı. Bunlar öldü, denizde boğuldu denilerek veya başka bir şekilde mahlûl gösterilmekte yahut babamın, akrabamın esâmîsidir diye maaşları alınmaya çalışılmaktaydı.[1676] Mataracılar, tüfenkçiler, yasakçılar ve çuhadarlar gibi itibarlılar esâmî gaspından kurtulamamış[1677] hatta hacca izinli gidenlerin esâmîleri aynı akıbete uğramıştı.[1678] Bütün bu mağdurlar müteveffa yani ölü olarak gösterilirken maaş için gelemedikleri veya maaşlarını başkaları eliyle alıp uzun süre memleketlerinde kaldıklarından durumdan zamanında haberdar olamazlardı.

Yeniçeri ağaları kızdıkları ve hizmetlerini beğenmediklerinin esâmîlerini bir sebep uydurarak silebilmekteydi. Mesela 27 Mart 1678'de ağa, İstanbul kasaplar kethüdası da olan 36. bölüğün baş korucusunu şâki diye sildirmişti. 25 Haziran 1769'da ağa değiştikten sonra hem esâmîsi verildi hem de kethüdalığı iade edildi.[1679]

Çorbacılar kendi hizmetlilerinin esâmîleri üzerinde tasarruf sahibiydiler. Bunlar izinsiz veya izinli gittiklerinde esâmîleri çorbacılar tarafından diğer kişilere verilmekte veya satılmaktaydı.[1680] 1724 yılında 76. cemaatten çorbacı hizmetlisi iki yeniçeri memleketlerine gittiklerinde, 98. cemaate tayin edilen çorbacı onların esâmîlerini önce gittiği ortaya kaydettirmiş sonra başkalarına vermişti.[1681] 1725 yılında cerrah Mustafa, maaşını alması için odabekçisine ruhsat verip İstanbul dı-

---

1673 *BOA, D.YNÇ,* 206-213.
1674 *BOA, D.YNÇ,* 237-309. *BOA, D.YNÇ,* 267-72. *BOA, D.YNÇ,* 268-293. *BOA, D.YNÇ,* 107-206.
1675 *BOA, D.YNÇ,* 294-426.
1676 *BOA, D.YNÇ,* 60-68. *BOA, D.YNÇ,* 88-173. *BOA, D.YNÇ,* 118-55. *BOA, D.YNÇ,* 141-32. *BOA, D.YNÇ,* 136-167. *BOA, D.YNÇ,* 420-13. *BOA, D.YNÇ,* 92-245. *BOA, D.YNÇ,* 163-354. *BOA, D.YNÇ,* 229-87. *BOA, D.YNÇ,* 153-200. *BOA, D.YNÇ,* 132-176. *BOA, D.YNÇ,* 206-20.
1677 *BOA, D.YNÇ,* 247-249. *TSMA, E,* 432. *BOA, D.YNÇ,* 87-42.
1678 *BOA, D.YNÇ,* 86-25. *BOA, D.YNÇ,* 91-353.
1679 *BOA, AE. SMMD.IV,* 3061.
1680 *BOA, D.YNÇ,* 112-95. *BOA, D.YNÇ,* 162-5.
1681 *BOA, D.YNÇ,* 85-194.

şına gitmiş, ama döndüğünde kaydını silinmiş bulmuştu.[1682] 1741'de, 21. cemaatte küçük olarak kayıtlı Mehmed memleketine gittiğinde esâmîsine 33. bölüğün çorbacısı el koymuş, bir müddet maaşı kendisi aldıktan sonra odabaşının direnmesine rağmen diğer bir orta mensubuna vermişti.[1683]

Odabaşı, odabekçisi, mütevelli ve ihtiyar gibi görevli ve işleyişe hâkim olanlar esâmîlerin devri ve takibi hususlarında söz sahibi oldukları için bu gibi durumların merkezindeydiler.[1684] Bunlar oğulları, akrabaları veya tanıdıklarına esâmî temin etme[1685] yanında satış için de uğraşmışlardır. 1720'de 49. bölükten emekli Mustafa'nın odaya mum ve kandil için bağışladığı esâmîsini mahlûle vermişler; odabekçisi esâmîsini kurtarmak için ondan 20 kuruş istemişti.[1686] 1726'da 20. bölüğün emekli eski odabaşı memleketinde yaşarken öldü diye silinmiş, İstanbul'a gelip tashih işlemini yaptırmıştı. Memleketine gidince tekrar silindiğinden dönmek mecburiyetinde kalmış; verdiği arzda odabekçisinden razı olduğunu ve ihtiyarları kastederek bunu kendisine başkasının yaptığını beyan etmişti.[1687] 1733 yılında 2. sekbanlardan emekli Mehmed'i oda mütevellisi Mustafa sildirmiş; Mehmed, ağaya şikâyet ettiğinde Mustafa korkusundan ona sahipsiz bir küçük esâmîsi vermek istemişti. Ağa, Mustafa'nın ceza olarak yevmiyesinin düşürülmesini emretmiş, senedinin 10 akçesiyle Mehmed'in ismini açtırmıştı.[1688] 1736'da 25. sekbanlardan bir ağa kapısı şakirdi verdiği arzında, babası öldüğünde odabekçisinin onun ismini de beraber mahlûle verdiğini, memleketi olan Kazdağı'ndayken deprem olduğunu ve zamanında gelip esâmîsine sahip çıkamadığını anlatmıştı.[1689] 1738'de 67. cemaatten Mustafa'nın emekli esâmîsini odabekçisi, başkorucu ve mütevelli ele geçirmiş, altı yıl maaşını aldıktan sonra başkasına vermişlerdi.[1690] 1748'de ağanın eski destarcıbaşı kendi hizmetinde olan 32. bölükten Abdullah'ı kovmuş, esâmîsini mahlûle verip kendine terakki almıştı.[1691] 1750'de İstanbul'a kayıtlı bir emekli alemdarın esâmîsini odabekçisi başkalarına satmış; odabekçisi değişince bir yıl sonra haberdar olmuştu ve *gel başının çaresine bak* diye haber yollanmıştı. Senedini tashih için başkalarıyla gönderse de kendisinin gelmesi istenmişti.[1692] 1773'te 28. cemaatten halife Mehmed Emin'in 31 akçelik yevmiyesini bu ortanın odabekçisi eski harem

1682 *BOA, D.YNÇ*, 83-14.
1683 *BOA, D.YNÇ*, 162-5.
1684 *BOA, D.YNÇ*, 285-436. *BOA, C.AS*, 13073. *BOA, D.YNÇ*, 107-65.
1685 *BOA, D.YNÇ*, 104-209.
1686 *BOA, D.YNÇ*, 68-254.
1687 *BOA, D.YNÇ*, 89-218.
1688 *BOA, D.YNÇ*, 112-255.
1689 *BOA, D.YNÇ*, 136-224.
1690 *BOA, D.YNÇ*, 146-41.
1691 *BOA, D.YNÇ*, 205-125.
1692 *BOA, D.YNÇ*, 207-287.

kethüdası Hasan Ağa ele geçirmiş, 10 akçesini kendi yevmiyesine kattırmış gerisini başkalarına satmıştı. Senedini gösterse de itibar edilmeyince Mehmed Emin'i ağaya şikâyet etmiş ve iadesini sağlamıştı.[1693]

Yeniçeriler tanımadıkları kişilerin müdahalesinden öte güvenip senetlerini bıraktıkları yoldaşları ve akrabalarının hileleriyle karşılaşmışlardır. 1717'de 60. bölükte emekli Mehmed memleketindeyken, tanımadığı biri "bu benin memlekete olan akrabamın esâmîsidir" diye maaşını almak istemişti. Odabaşı bu kişinin maaş almasına müsaade etmemiş ve hemen Mehmed'e haber vermiş, geldiğinde ise iddia sahibiyle yüzleştirilmişti.[1694] 1731'de 4. cemaatten emekli Halil'in esâmîsini kardeşinin oğlu mahlûl diye ağa kapısına vermiş;[1695] 1735'te bir Vidin yamağının esâmîsi, arkadaşı tarafından mahlûl gösterilerek oğlunu kaydettirmişti.[1696] 1743 yılında 35. bölüğün aşçısı, iki gözü hastalıktan kör olunca emekli edilmişti. Memleketine gitmek için harçlığa ihtiyaç duyduğundan 17. bölükten Ali'den 50 kuruş borç alıp senedini emaneten ona bırakmış; bir buçuk sene sonra dönüp senedini geri istediğinde esâmîsinin 6. bölükten birine verildiğini öğrenmişti.[1697] 71. cemaatten 17 akçeyle harp emeklisi olan Hasan 1748'deki arzında anlattığına göre, borç aldığı Hüseyin Ağa adlı birine senedini rehin vermiş ve babası vefat ettiği için memleketine gitmişti. Döndüğünde Hüseyin Ağa'nın esâmîyi 16. cemaatten birine sattığını öğrenmişti.[1698] 1750 yılında 40 akçeyle emekli 63. cemaatten Ahmed, senedini karısına bırakıp ticaret için diğer yerlere gittiğinde esâmîsi silinmiş, karısının itirazı üzerine tekrar açılmıştı.[1699]

1730 Patrona İsyanı sırasında 48. bölükten İbrahim'in esâmîsine, isyana katılan 91. cemaatten biri *benimdir* diye sahip çıkmış maaş ve cülûs bahşişini almıştı. İbrahim beni öldürürler diye ses çıkaramamış, ancak zorba idaresi gittikten sonra şikâyet etmiş ve esâmîsini geri almıştı.[1700]

1693 *BOA, D.YNÇ*, 310-247.

1694 *BOA, D.YNÇ*, 54-294. 1729'da, daha önce silinen, nişancı paşanın çuhadarı 48. cemaatten Ali Mustafa, ortasındaki aynı isimli neferin esâmîsi haber vermeden kullanılarak tashih edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 62-47. 1730'da 14. cemaatten İbrahim'in imzalısını kendi yoldaşları almış ve sildirmişti. *BOA, D.YNÇ*, 101-414.

1695 *BOA, D.YNÇ*, 104-71.

1696 *BOA, D.YNÇ*, 123-115. 28. bölükten emekli Mustafa, memleketinde yaşadığından senedini maaşını alması için kardeşine bırakmıştı. 1154/Reşen (Aralık 1741) maaşını almaya gittiğinde kardeşine isminin silindiği söylenmiş, yeniçeri dairesine başvursa da kendisini istemişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 163-360.

1697 *BOA, D.YNÇ*, 156-240. 1741'de Özi'den emekli olan 12 akçe yevmiyeye sahip Mehmed Ali'nin 10 akçeli aynı adlı bir yoldaşı, onun esâmîsine sahip çıkmış hatta üzerine 1 akçe terakki yaptırmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 157-141.

1698 *BOA, D.YNÇ*, 202-89.

1699 *BOA, D.YNÇ*, 213-468.

1700 *BOA, D.YNÇ*, 108-140.

Küçüklerin esâmîleri de gasbedilmiş, yoktur diye esâmîleri başkasına verilmiş yahut terakki için kullanılmıştı.[1701] 1728'de dedesi Şeyh Selim'le hacca izinle giden küçük Mehmed'in ismini, dedesi öldüğü için geç geldiğinden silmişlerdi.[1702] Ölen emekli babasının 46 akçelik yevmiyesinden 7 akçeyle yazılan yaşı küçük 31. bölükten Fırtınazâde Mustafa'nın senedi biri tarafından çalınmış, 51. bölüğün odabaşına 50 kuruş borç karşılığında bırakılmıştı. Mustafa istese de odabaşı "borcumu ulufeden alıp tamamlamadıkça vermem" demiş, otuz ay sonra yine istediğinde "ulufen yoktur" demişti. Çalışmayacak derecede küçük olduğunu beyan eden ve ağa kapısına şikâyette bulunan Mustafa'nın esâmîsi 1754 yılında iade edilmişti.[1703] 1763 yılında 100. cemaatten küçük Mustafa'nın 4 akçelik esâmîsini biri habersizce terakkide kullanmış, itiraz etiğinde sana 3 akçe bir esâmî verdiririm dese de uzun müddet düzeltilmediğinden Mustafa ağaya şikâyet etmişti.[1704] 1770'te 3. bölükte küçük esâmîsine sahip bir yeniçeri, Mısır'a gidip geldiğinde "senin ismin yoktur" dediklerini, gerçekte ise ismini oda mütevellisinin bir adamına verdiklerini beyanla ağaya şikâyet etmişti.[1705]

Hilelerden biri de ismi başka odaya naklettirip çaldırmaktı. 1750 yılında 3. bölükten küçük Abdullah, 7 akçe esâmîsini *bir zalimin* başka odalara nakledip sonra kendisine tashih ettirdiğini ve 25. bölükte olduğunu bildirdiğinden esâmîsi kendisine iade edilmişti.[1706] 1789'da 44. cemaatin odabekçisinin ismi başkasına verilmek üzere habersizce 34. bölüğe geçirilmiş, oda ihtiyarları müdahale ederek geri getirmişti.[1707]

İstanbul'dan bir görevle ayrılacak, sılayırahim için memleketlerine gidecek, hatta sefere katılmak için başka ortaya yazılacak olanlar, esâmîlerini güvence altına almak için çeşitli tedbirlere başvurmuşlar; senetlerini ya maaşını almak üzere güvendiği kişilere teslim etmişler ya da silinmeyeceğinden emin oldukları birimlere kaydolmuşlardı.[1708] 1724'te mirî tüfenkhanede tüfenkçi olan 8. bölükten Hüseyin Revan'daki harbe katılmak istemiş ama odasından biri ismini gasbeder diye maaşı annesine verilmek üzere ağa sergisine kaydolmuştu.[1709] 1725 yılında, 6. bölükten emekli Erzurumlu Ali, "otuz beş senedir görmediği anasının gel diye mektup gönderdiği" beyanı ile sılayırahim için izin almış; giderken, ismini odasından silerler

1701 *BOA, D.YNÇ*, 66-175. *BOA, D.YNÇ*, 124-27.
1702 *BOA, D.YNÇ*, 100-329.
1703 *BOA, D.YNÇ*, 227-158. 1756'da 6. sekbanlardan bir küçük, esâmîsini odabaşına bırakıp gitmişken başkasına verildiği haberini almıştı. *BOA, D.YNÇ*, 229-69.
1704 *BOA, D.YNÇ*, 263-160.
1705 *BOA, D.YNÇ*, 293-428.
1706 *BOA, D.YNÇ*, 208-247.
1707 *BOA, D.YNÇ*, 423-170.
1708 *BOA, D.YNÇ*, 89-230.
1709 *BOA, D.YNÇ*, 83-231.

diye ağa sergisine yazdırmıştı. Hatta yol parası olmadığından odasından dört maaş borç istemiş, "sen gidersen ismini silerler, ödeyemezsin" diye vermemişlerdi.[1710] Savaşta yaralanan ve memleketinde yaşayan 17. bölükten ihtiyar İbrahim'in maaşını dört senedir senedini verdiği orta mütevellisi alıp gönderirken 1741'de mütevelli vefat ettiğinden esâmîsi başkalarının eline geçmişti.[1711]

Keşideli çavuşlar ve emekli çorbacılar dâhil olmak üzere yeniçerilerin esâmîleri, kendileri ölü veya muhafazada yokturlar diye gösterilerek ağalar tarafından *terk-i kale* olarak merkeze bildirilip silinmekte yahut sahiplenilmekteydi.[1712] Görevini yapmadığı için bu şekilde fazlaca silinenlerden başka, kale ağalarının hışmına uğrayanlar da çoktu. Hem merkeze mahlûl gönderme mecburiyetinde hem de gelir elde etme peşinde olan ağalar esâmîleri sildirmekte veya başkasına vermekteydiler. Esâmî peşinde çok kimsenin olduğu kalelerde el değiştirme oldukça fazlaydı. Hizmetleri başında olan ortaların aşçıları, karakullukçular ve diğer görevliler de haksız silinmelerden kurtulamamakta;[1713] çavuşlar, odabaşılar keşidelerdeki veya kaledeki diğer kişileri mahlûl diye sildirmekteydi. 1716'da Belgrad'da 83. cemaate kayıtlı bir nefer, ismini 10. sekbanların odabaşının kasıtlı olarak çaldırdığını şikâyet etmiş;[1714] 1733'de 31. bölükten yamak Mustafa, bir çavuşun gerçeğe aykırı beyanıyla silinmiş;[1715] 1735 yılında Vidin'de yamak olan 59. bölükten Süleyman izin alıp memleketine gidip döndüğünde, kale ağası esâmîsine sahip çıkmış ve iki sene iade etmemişti.[1716] 1765'te Özi'de kale ağasıyla serhat efendisi arasındaki düşmanlık sebebiyle ağa onun kaynı olan 25. sekbanlardan Seyyid Ebubekir'i hizmeti terk etti diye mahlûl göstermişti.[1717] 1764'te Bender'e kayıtlı hasta ve ihtiyar serdengeçti ağası, senedini 6. bölüğe kayıtlı bayraktarına vermiş, o maaşını alıp kendisine yollarken iki sene sonra çalınmıştı.[1718] 1730'da 14. cemaatten Kandiye'de odasıyla bulunan İbrahim, kendi esâmîsine yoldaşlarından birinin sahip çıkıp imzalısının onun elinde olduğundan ve hizmette bulunsa da maaş alamadığından şikâyet etmişti.[1719] Baba ve oğulların esâmîleri beraber çalınmakta, kardeşlerden ölenlerin yerine diğeri silinmekte;[1720] kalelerden hacca izinli gidenlerin esâmîleri hemen ele geçirilmeye çalışılmaktaydı.[1721]

1710 *BOA, D.YNÇ*, 84-430.
1711 *BOA, D.YNÇ*, 162-373.
1712 *BOA, D.YNÇ*, 82-354. *BOA, D.YNÇ,* 260-173. *BOA, D.YNÇ*, 268-47. *BOA, D.YNÇ*, 246-454.
1713 *BOA, D.YNÇ,* 122-356.
1714 *BOA, D.YNÇ*, 54-68.
1715 *BOA, D.YNÇ*, 113-329.
1716 *BOA, D.YNÇ,* 134-174.
1717 *BOA, D.YNÇ,* 268-217.
1718 *BOA, D.YNÇ*, 267-226.
1719 *BOA, D.YNÇ*, 101-414.
1720 *BOA, D.YNÇ*, 247-257. *BOA, D.YNÇ,* 282-81.
1721 *BOA, D.YNÇ*, 81-65.

Haklı sebeplerle kalelerde bulunamayanlar da aynı akıbete uğramaktaydı. 1729'da hacca gidip gelen iki Şam yamağı, izin alıp vilayetlerine gitmek için Sayda'dan bindikleri gemi batmış ve kurtulduktan sonra uzun süre hasta yatıp gelemediklerinden isimleri silinmişti.[1722] Tebriz'de görevliyken gözlerini tedavi ettirmek için izinle İstanbul'a gelen ve kışlada yatıp kehhale tedavi olan 32. bölükten Ömer, terk-i kale olarak silinmişti. Âmâ kaydıyla beraber ismi yeniden açılmıştı.[1723]

Haksız olarak ölü diye silinenlerin esâmîleri tekrar sahiplerine iade edilmiştir. Mağdur olanlar kimin ne şekilde esâmîsini aldığı takip etmiş, kolayca başkalarına kullandırtmamıştı. *İspat-ı vücud* edenler yani hayatta olduklarını İstanbul'da gösterenler sahib-i evvel olarak mahlûl bulma mecburiyeti olmadan tekrar tashih edilmişlerdi.[1724] Kendileri İstanbul'da bulunmadıkları zaman eşleri müdahale edip tashih işlemlerini yapabilmişti.[1725] Kasten yanlış ihbar edip terakki alan veya kendisini yazdıranlar silinmiş, esâmî sahibine iade edilmişti.[1726] Eğer esâmîsi başkasına verilmemişse *nişanî bozularak* yani hazineye aktarılacaklardan iade edilmiş;[1727] iade edilecek durumda değilse temin edilen mahlûlle açılmıştı.[1728]

Kalelerdekilerin haksız şekilde silinen esâmîleri de sahib-i evvellerine iade edilmiştir.[1729] 1726'da Selanik'te sehven çalınan 46. bölükten Osman, İstanbul'a gelip sağ olduğunu ispat edince esâmîsi iade edilmiş, yol harçlığı bile verilmişti.[1730] 1725 yılında Selanik'ten gelen üç çalık yeniçeri, getirdikleri üç mahlûlle tashih olmuş, ancak bir müddet sonra bu esâmîlerin sahipleri gelerek isimlerinin çalındığını bildirmişti. Öncekilerin esâmîleri haksız çalındığından yeni gelenlere sahib-i evvel olarak iade yapılmayıp odabekçisinden mahlûl bulması istenmişti ki bunun sebebi, önce gelenlere kefil olması ve "esâmîlerin sahiplerinin gelirse ulufelerini veririm" diye teminat vermesiydi.[1731] Erzurum'a kayıtlı 40 akçeyle emekli Ömer 1753'te silinmiş, iki sene sonra sahib-i evvel olarak esâmîsi iade edilmişti. Üç yıl sonra tekrar silindiğinden getirdiği mahlûlle açılmış, ancak kısa süre sonra yine çalınmış-

1722 *BOA, D.YNÇ*, 98-298.
1723 *BOA, D.YNÇ*, 82-287.
1724 *BOA, D.YNÇ*, 82-152, 200, 233. *BOA, D.YNÇ*, 94-59. *BOA, D.YNÇ*, 122-68. *BOA, D.YNÇ*, 105-256. *BOA, D.YNÇ*, 225-311. 1773'te savaşta yaralanan 47. bölükten İsmail'in İstanbul'da esâmîsini başkası ele geçirmiş ve birkaç maaşını almıştı. Sahib-i evvel olarak iade edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 309-213.
1725 *BOA, D.YNÇ*, 200-304.
1726 *BOA, D.YNÇ*, 271-171. *BOA, D.YNÇ*, 89-206.
1727 *BOA, D.YNÇ*, 271-109, 154. *BOA, D.YNÇ*, 107-59, 62.
1728 *BOA, D.YNÇ*, 164-255. *BOA, D.YNÇ*, 249-91, 432. *BOA, D.YNÇ*, 271-14, 106, 118, 139, 145, 151. *BOA, D.YNÇ*, 272-11.
1729 *BOA, D.YNÇ*, 225-380. *BOA, D.YNÇ*, 247-207. *BOA, D.YNÇ*, 109-80. *BOA, D.YNÇ*, 268-263. *BOA, D.YNÇ*, 294-426.
1730 *BOA, D.YNÇ*, 89-155.
1731 *BOA, D.YNÇ*, 82-224.

tı.[1732] 1760'ta Bender yamağı 15. sekbanlardan üç nefer, verdikleri 44. cemaatten 25 akçelik mahlûlle tashih olmuşlarken sahibinin gelmesi üzerine silinmişlerdi.[1733]

Yukarıda gösterilen bütün bu durumların diğer ehemmiyetli tarafı esâmî teminiydi. Ölenlerin esâmîlerini ağa kapısına getirmek için bir yarış vardı ki, sebebi sadece ocağa yazılmak değil, esâmîleri getirenlere, erkek olsun kadın olsun bahşiş verilmesiydi.[1734] Babalarının veya akrabalarının mahlûllerini verenler çok fazlaydı.[1735] Bir mahlûlle birden fazla kişi tashih olabildiğinden müşterek mahlûl verilebilmekte;[1736] hastaların, ölüm döşeğindekilerin esâmîleri fırsatçılarca öldü diye hemen ihbar edilmekteydi. 1720 yılında kırk gün hasta yatan 45 akçeyle emekli serraçbaşı öldü diye bildirilmişti.[1737] 1737'de 6. bölükten Kartal'da oturan emekli İsmail odabaşının senedi, henüz ölüm döşeğindeyken ele geçirenlerce ağa kapısına getirilmiş; karısının müdahalesiyle başkasına verilmesine mâni olunmuştu.[1738] 17. bölükten emekli Mustafa 1754'te Mısır'dan İstanbul'a gelmek için bir Arnavut gemisine binmiş, yolda korsanlar gemiye saldırıp onu esir edince ismi hemen öldü mahlûle verilmişti.[1739] 14 Mayıs 1730'da 13. cemaatten Ahmed temin ettiği 42 akçelik bir mahlûlü ağa kapısına getirerek damadına terakki istemiş, kabul edilmediğinden oğlunu küçük olarak kaydettirmişti.[1740]

Mahlûllerin peşinde çok kimse olduğundan bunlar birbirlerinden gasp derdine de düşmekteydi. 1726'da 7. bölükten İsmail adlı Bitpazarı esnafından emekli yeniçerinin odasının çorbacısı, herhalde hasta olan bu kişinin kölesine, efendin ölürse sakın esâmîsini ağa kapısına götürme demiş; fakat haberdar olan 22. sekbanlardan Süleyman, sadece adını ve bölüğünü bildiği bu kişinin ölümünü ihbar ederek 2 akçe terakki almıştı.[1741] 1761'de 45. bölükten Veli adlı karakullukçu ölen bir kişinin mahlûlünü ihbar edip tashih olmuş; iki maaş aldıktan sonra ismi çalınınca önceki sahibine verildi diye kendisine bilgi verilmişti. Ama o "ölen adamın dirilmesi kabil değildir" diye itiraz etmiş ve haklı bulunduğundan geri verilmişti.[1742]

Bu mücadele içinde babalar oğullarına, oğullar babalarına esâmî bulmak için uğraşmaktaydı. 1730'da esâmîsi silinen saka kârhanesine kayıtlı sakabaşının oğlu kârhaneden temin edilen bir mahlûl ve babasının dilekçesiyle tekrar tashih

---

1732 *BOA, D.YNÇ*, 243-153.
1733 *BOA, D.YNÇ*, 241-177.
1734 *TSMA, D.* 4784.
1735 *BOA, D.YNÇ*, 261-25.
1736 *BOA, D.YNÇ*, 247-237.
1737 *BOA, D.YNÇ*, 60-104.
1738 *BOA, D.YNÇ*, 139-11.
1739 *BOA, D.YNÇ*, 225-311.
1740 *BOA, D.YNÇ*, 96-137.
1741 *BOA, D.YNÇ*, 87-270.
1742 *BOA, D.YNÇ*, 267-139.

edilmişti.[1743] 1741'de 17. cemaatin karakullukçusu, kışlada esâmîsiz olarak yatıp kalkan aynı odaya kayıtlı eski çuhadar babasına ihtiyarlar vasıtasıyla 28 akçelik mahlûl bulmuş, isminin açılmasını sağlamıştı.[1744] 1765'te orta yazıcısı Ahmed kaydı silinen oğlu Süleyman'ı eski ortası 31. bölüğe yazdırmış;[1745] 1770'te eski Bağdad ağasının süvari sekban olan oğlunun silinen esâmîsi buradaki boşalmada ḥemen yazılmıştı.[1746]

Süresi dolan odabaşılar ve diğer orta görevlileri emekli olabilmek için mahlûl bulmakla çok uğraşmışlardı.[1747] 1751'de 48. cemaatten emekli olan odabaşıdan odabekçisi, "sana ben mahlûl verdim" diyerek 6 kuruş istemişti.[1748] Meydan çavuş ve aşçılarından mahlûl bulamadığı için emekli olamayanlar, odalarına dönüp yollarına devam etmekteydiler.[1749]

Kelelerde esâmîsiz olanlar veya terakki almak isteyenler mahlûl buldukları an yaz kış, uzak yakın demeden hemen tashih olmak için İstanbul'a gelmişti.[1750] Çünkü silinenler kayıt yapabilmeleri için kalelere ait mahlûl bulmak veya haksız şekilde silindiğini göstermek için izinle yani *serhat tezkeresiyle* İstanbul'a gelmek mecburiyetindeydi.[1751] Hastalık veya yaşlık sebebiyle kendileri gelemeyecek olanlar serhat tezkerelerini ortaların odabaşı veya odabekçilerine göndermekte ve ismin iadesini sağlamaktaydı.[1752] Esâmîsini gönderenlerin hepsine odabaşı, odabekçileri ve ihtiyarlar kefil olmadığından veya bunların kefillikleri kabul edilmediğinde kendilerinin gelmeleri ve ağa kapısında bulunmaları istenmekteydi.[1753]

Serhat tezkeresi temini de başka bir meseleydi. Kale ağaları sizin isminiz yeni diyerek veya başka sebeplerle bazen serhat tezkeresi vermeyi reddetmişlerdi.[1754] Alamayanlar hileli yollara başvurabilmiş; 1759'da Kefe yamaklarından ismi silinen 25. bölükten bir nefer, sahte serhat tezkeresi düzenleyerek ismini açtırmak istemişti.[1755]

Serhat tezkeresi alanlar kalelerden gelirken veya İstanbul'a geldikten sonra büyük meşakkatlere katlanmaktalardı. Çok uzak yerden, Bağdad gibi kalelerden

1743 *BOA, D.YNÇ*, 101-312.
1744 *BOA, D.YNÇ*, 160-197.
1745 *BOA, D.YNÇ*, 268-229.
1746 *BOA, D.YNÇ*, 294-334.
1747 *BOA, D.YNÇ*, 83-349.
1748 *BOA, D.YNÇ*, 213-170.
1749 *BOA, D.YNÇ*, 104-194.
1750 *BOA, D.YNÇ*, 81-191. *BOA, D.YNÇ*, 101-14. *BOA, D.YNÇ*, 105-79. *BOA, D.YNÇ*, 258-203. *BOA, D.YNÇ*, 263-35. *BOA, DYNÇ*, 243-26.
1751 *BOA, D.YNÇ*, 82-146. *BOA, D.YNÇ*, 223-254. *BOA, DYNÇ*, 243-100. *BOA, D.YNÇ*, 246-138.
1752 *BOA, D.YNÇ*, 96-212. *BOA, D.YNÇ*, 82-239. *BOA, DYNÇ*, 261-138. *BOA, D.YNÇ*, 89-17.
1753 *BOA, D.YNÇ*, 83-40.
1754 *BOA, D.YNÇ*, 93-426.
1755 *BOA, D.YNÇ*, 246-300.

gelenler bile vardı.[1756] Gelirken gemileri batanlar, eşkıyalar tarafından soyulanlar ve korsanlar tarafından esir alınanlar çoktu. Gelenlerden bazıları mahlûl temini veya kâtiplere kabul ettirmek için aylarca beklerlerdi.[1757] Ortası kalede olduğu için kışlaya alınmayanlar veya odalarda kalmak istemeyenler hanlarda kalırdı.[1758] 1722 yılında ismini açtırmaya Kandiye'den gelen 27. bölükten Ali, gemi karaya oturduğundan geri gitmek zorunda kalmış ve bir sene hasta yatmıştı.[1759] 1741'de Bender'e kayıtlı Hasan, ölen komşusunun oğlu olmadığından karısından esâmîsini satın almış, terakki almak için gelirken gemi batınca senedi kaybetmişti.[1760]

Serhat tezkeresi alsa da çeşitli sebeplerle gelemeyenler de olmaktaydı.[1761] 1757'de Kars'a kayıtlı emekli bir yeniçeri, esâmîsi çalındığında serhat tezkeresiyle gelirken haramiler yolunu kesip soymuş, hastalandığı için geri dönünce bu sefer evraklarını göndermiş ama kendisini istemişlerdi. Yaklaşık sekiz sene sonra ancak tashih olabilmişti.[1762]

Kalelerden gelenlerden haksız silinenlerin sahib-i evvel olarak kaydında sıkıntı çıkarılmamıştı. Tabii bunlardan tashih olabilmek için önceki yevmiyelerinden düşüğünü kabul edenler de olmaktaydı.[1763] Mahlûl getiremeyenlerin tashih taleplerinin kabulü ise çok zordu. Birkaç kere gelmelerine rağmen mahlûlü olmadığı veya varsa bile ihtiva ettiği yevmiye yeterli olmadığı için işlemi yapılmayanlar, peş peşe arz verenler vardı.[1764] Getirdiği mahlûl önceki sahibine verildiğinden ismini açtıramayanlar hemen başka mahlûl tedarikine girişmekte,[1765] ya mahlûl satın almak yahut teminde yardımcı olmaları için odabaşılara-odabekçilerine başvurmaktaydı.[1766] Terakki için mahlûl getirenler de benzer durumla karşılaşabilmekteydi.[1767] Yüksek yevmiyeli mahlûl getirenlerin işlemleri daha hızla yapılmış, terakkileri daha yüksek olmuştu.[1768] 16. bölükten Hüseyin, Budin'de silinmişken İstanbul'a gelip sekiz defa arz verse de kendisinden mahlûl bulması istenmiş; nihayet odabaşısı sayesinde bir mahlûl temin ederek tashih olsa bile kâtipler yazmadığından maaş alamamış, 1725'te mahlûl istenmeden yeniden kaydedilmişti.[1769] 1730'da Eğ-

1756 *BOA, D.YNÇ*, 54-170. *BOA, D.YNÇ*, 105-82.
1757 *BOA, D.YNÇ*, 267-328. *BOA, D.YNÇ*, 268-223.
1758 *BOA, D.YNÇ*, 208-95.
1759 *BOA, D.YNÇ*, 66-8.
1760 *BOA, D.YNÇ*, 163-53.
1761 *BOA, D.YNÇ*, 237-23.
1762 *BOA, D.YNÇ*, 268-246.
1763 *BOA, D.YNÇ*, 146-400.
1764 *BOA, D.YNÇ*, 83-171. *BOA, D.YNÇ*, 88-137.
1765 *BOA, D.YNÇ*, 260-140.
1766 *BOA, D.YNÇ*, 83-132.
1767 *BOA, D.YNÇ*, 94-110.
1768 *BOA, D.YNÇ*, 248-344. *BOA, D.YNÇ*, 257-8. *BOA, D.YNÇ*, 260-454. *BOA, D.YNÇ*, 341-44.
1769 *BOA, D.YNÇ*, 82-167. 1723'te Ur'da ismi çıkmayan 56. bölükten İbrahim, serhat tezkeresini hasta olduğundan odabaşına göndermiş ve aynı kaleden bir mahlûlle tashih edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 82-239.

riboz'da terk-i kale diye çalınan 2. cemaatten bir yamak, felçli olduğundan esâmîsini odabaşına göndermiş, onun bulduğu mahlûlle tashih olmuştu.[1770] 1759'da Kule'de yamak olan 11. bölükten Mehmed, ismi defterde çıkmayınca tashih olması için oğlunu göndermiş, tashih işleminden sonra oğlu ölünce esâmîsini hemen mahlûl diye gasp etmişlerdi.[1771] 1764 yılında Bosna yamaklarından Ömer, ismi defterde gelmeyince serhat tezkeresi almış ama hasta olduğundan aşçıya göndermiş ve bu yolla tashih olmuştu.[1772] Ancak 1761'de Kandiye'de emekli bir yeniçeri esâmîsi çalındığında açılması için damadını gönderdiğinde kendisinin gelmesini istemişlerdi.[1773] 1764 yılında Bender'de İstanbul'dan gönderilen maaş defterinde ismi çıkmayan 12. cemaatten emekli Mehmed'e serhat tezkeresi verilmiş ama kendisi gidemeyecek durumda olduğundan yerine ağanın izniyle bir yoldaşı gönderilmişti. Mehmed'in esâmîsi, başkasına ait diye silinse de verilen kişi öldüğünden esâmî üçüncü bir şahsa geçmiş; orta ihtiyarlarının esâmînin Mehmed'e ait olduğunu beyan etmeleriyle tashih işlemi yapılmıştı.[1774]

Kalelerde fürû-nihade olarak silinenlerin bir kısmı, haklı olduklarını göstererek, muhafızları araya sokarak, tehditle veya isyan çıkararak isimlerini yeniden açtırmayı başarmışlardı.[1775] Özellikle 1755'ten sonra kale mevcutları azaldığında fürû-nihade mahlûl gösterilenler, sahipleri olan esâmîlerden olduğundan büyük bir dirence sebep olmuştur. Bu şekilde silinenler, kalelerdekileri ayaklanma için tahrik etmiş ve çoğu zaman muvaffak olmuşlardı.[1776] Hatta kendileri gelmemiş, ağaların ve muhafızların defter şeklinde isimlerini göndermesiyle tashih edilmişlerdi.[1777]

Fürû-nihade mahlûl olarak silinenlerden ferdi olarak kalelerden serhat tezkeresiyle gelenlerin isimleri, ertesi seneden olmak üzere açılmaktaydı. Böylece itiraz edenlerin isimleri açılsa da maaş verilmemiş oluyordu. Zaten sonraki yıl, tashih edilmiş olanlar göz önüne alınarak yeni fürû-nihade mahlûl istenmekteydı. Ayrıca bunların bir kısmının tashih olmak için getirdiği mahlûller doğrudan hazineye kalmaktaydı.[1778]

1770 *BOA, D.YNÇ*, 101-318.

1771 *BOA, D.YNÇ*, 244-44. 1760'ta Resmo Kalesi'ne kayıtlı 40 akçelik bir mahlûlle, biri eski Özi ağasının oğlu dört kişi farklı kalelere tashih olmuşlardı. *BOA, D.YNÇ*, 246-107.

1772 *BOA, D.YNÇ*, 267-80.

1773 *BOA, D.YNÇ*, 248-306. 1760'ta 51. bölüğün Bender yamağı bir nefer tashih olmak için senedini odabaşına gönderse de kendisi gelsin demişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 261-38.

1774 *BOA, D.YNÇ*, 259-317.

1775 *BOA, D.YNÇ*, 96-164. *BOA, D.YNÇ*, 178-60.

1776 *BOA, D.YNÇ.d.* 34332, 34420. *BOA, D.YNÇ*, 86-366. Bu husus için bkz. 2. cilt, ikinci bölüm.

1777 *BOA, A.MHM.d*, 154, hk. 1184.

1778 *BOA, D.YNÇ*, 82-17. *BOA, D.YNÇ*, 86-339, 345, 354. *BOA, DYNÇ*, 89-170. *BOA, D.YNÇ*, 136-311.

İster İstanbul'dan ister kalelerden olsun akrabalık ilişkilerini kullananların, ağaların yakınlarının kayıtları hızlı yapılmıştır.[1779] 1757'de Sakız'da çavuş keşidesinde yamak olan 71. cemaatten emekli İsmail, 1763'te amcası eski Bosna ağası turnacıbaşı Mehmed Ağa'nın talebiyle sahib-i evvel olarak tashih edilmişti.[1780] Yüksek rütbeli devlet adamlarının kapılarında görev yapanlar onların aracılığıyla isimlerini kolayca açtırmışlar; devlet görevlileri ise bunlardan yardımlarını esirgememişti. Kırım Hanlarının aracılıkları da çok fazlaydı.[1781] Hatta kalelere kayıtlılar, İstanbul'a gitmelerine lüzum olmadan doğrudan ağaya yazılan ricalar ve gönderilen mahlûllerle tashih edilmiş veya diğer işlemleri yapılmıştı. Ama bunlardan da her halükârda mahlûl istenmişti.[1782] Yasakçıların işlemlerine ise elçiler aracı olmuştu. Mesela 1741'de İsveç elçisi, yasakçısının esâmîsi sahib-i evveline verilince tashih olması için talepte bulunmuştu.[1783]

Zayi olan senetlerin yenilenmesi de tashih işlemleri gibi yapılmaktaydı. Çeşitli sebeplerle senetleri zayi olanlar bunu ispat ederek ve bizzat gelerek yenisini çıkarmaya mecburdular.[1784] Bunların iddialarının doğruluğunu teyit için ihtiyarlara sorulmakta, resid defterleri yani hesabı kapatılmış önceki kayıtlarda olup olmadıkları incelenmekteydi.[1785] Ayrıca bunların mahlûl diye verilmesi veya satılması da mümkündü. Çünkü soygun ve hırsızlık durumunda da senetler başkalarının eline geçmekteydi.[1786] Mesela 1757'de 100. cemaatten emekli Osman, Gerede'ye giderken Koroğlu çeşmesi yakınlarında soyulmuş, soyguncular onun 50 akçelik senedini de almışlardı.[1787] Çok uzak kalelerden yenilemeye gelenler bile vardı.[1788] 1765'te Erzurum'dan senedi zayi olduğu için İstanbul'a gelen 71. cemaatten Mahmud, hastalanmış ve on ay hasta yatmıştı. Giderken parası olmadığından harçlık istemişti.[1789]

1779 *BOA, D.YNÇ*, 237-291.
1780 *BOA, D.YNÇ*, 260-443.
1781 *BOA, D.YNÇ*, 53-287. *BOA, D.YNÇ*, 261-176. *BOA, D.YNÇ*, 87-339.
1782 *BOA, D.YNÇ*, 253-20. *BOA, D.YNÇ*, 89-2. *BOA, D.YNÇ*, 247-41. *BOA, D.YNÇ*, 130-307.
1783 *BOA, D.YNÇ*, 157-135.
1784 *BOA, D.YNÇ*, 234-80, 68.
1785 *BOA, D.YNÇ*, 261-225.
1786 *BOA, D.YNÇ*, 262-2, 61.
1787 *BOA, D.YNÇ*, 234-36.
1788 *BOA, D.YNÇ*, 258-336.
1789 *BOA, D.YNÇ*, 267-316.

Sonuç

Yeniçeriliğin kaynağının başlangıçtan kaldırılışına kadarki zamanda geçirdiği değişimin gösterilmeye çalışıldığı birinci bölümde her ne kadar yeniçeriler ele alınsa da usul ve muamelatın diğer kapıkulu ocaklarını da kapsaması itibarıyla Osmanlı askerî teşkilatının klasik dönem sonrası istihdamının nitelikleri de ortaya çıkarılmıştır.

Osmanlı Beyliğinin kuruluşundan yaklaşık altmış-yetmiş yıl sonra ortaya çıkan Yeniçeri Ocağı ilk kapıkulu teşkilatıydı. Gayrimüslim oğlanlarının istihdamı, padişaha bağlılık ve ücret ödeme bakımlarından bu teşkilat mevcut yapılardan ayrı tutulmuştu. Daha önce kurulan yaya teşkilatı gibi çıkmayıp işe yarar bulunduklarından kısa zaman içinde büyütülmüş ve yeni türleri ihdas edilmişti. Böylece devşirmeler ve esirlerin süvari sınıfında, sarayda ve diğer teşkilatlarda istihdam edilmesiyle kul menşelilere dayalı, derecelendirilmiş kapıkulu ocakları ve kurumları şekillenmişti. Yetiştirilmelerinin icabı olarak en düşük hizmetler, çeşitli meslekler ve sanatlarda çalışmayla başlanan, kabiliyet ve kahramanlıklara bağlı yükselmenin olduğu birbirine geçişli bir düzen tesis edilmişti. Ocaklar tabakasının en altta olanlarının nefer kaynağı, kul menşelilere mahsus kılınarak daha sıkı korunmuş; ancak bütün düzen için geçerli bir durum olarak askerîliğin babadan oğula aktarılması hususiyeti, henüz erken devirde tanınmıştı.

İşte bu düzen ve kapıkulu ocakları silsilesi içinde yeniçeriler, en evvel ihdas edilmiş olmalarına rağmen acemi oğlanlığının bir üstü olarak konumlandırılmıştı. Yani onlar gelir seviyesi ve piyadelik bakımlarından klasik dönem kademeli askerî yapısının alt mensuplarıydı. Ama bu sınıfta zaten fazla kalmadıklarından ocak içinde yükselme dışında neferlerin yeniçerilikleri çok uzun değildi. Buradan kendi başarılarına bağlı müddetlerde atlı sınıfa veya diğer askerî zümrelere geçmişlerdi.

1570'lere kadar bu şekilde işleyen yapı, bu tarihlerde bazı değişikliklerle yüzleşmiş, yirmi-otuz yıl sonra ise büyük nispette işlerliğini kaybetmişti. Böylece yaklaşık iki yüzyıl süren ve sıkıca korunan düzen kısa zaman içinde altüst oldu.

Değişimi başlatan, bu dönemdeki asker ihtiyacı olup birkaç cephedeki sürekli savaşlarda öncesine göre daha fazla kapıkulu askeri istihdam edilmişti. İhtiyacın bir kısmı, göz yumulan kanun dışı yolların sağladıkları kaynaklardan temin edilmiş; bu durum önce ocakların mevcutlarını artırarak büyümelerine, yani kul sınıfı mensuplarının fazlalaşmasına sebep olmuştu. Bir sonraki aşamada bunların oğullarının istihdamı Acemi Ocağı'nı büyütmüş; ama daha fazla çoğaldıklarında oğullar, acemi oğlanlığı yapmadan babalarının ocaklarını ele geçirmişlerdi. Nizamın temeli olan devşirme, ihtiyaç kalmadığından adım adım bitmiş; böylece kapıkulluk irsen kazanılan ve şartlara uyulduğu müddetçe kalınan askerî sınıf haline gelmişti.

Değişimin önemli bir neticesi, ocaklar arasındaki denge ve münasebetin kalkmasıydı. Kendi mensupları ocaklara yetmeye başlayınca birbirleriyle nefer nakline dayalı ilişkinin işlerliği kalmamış; harp usulleri ve silahlardaki değişime göre askerî sınıfların ehemmiyet kazanması veya kaybetmesi durumları da bunu derinleştirmişti. 1590'lardan itibaren gözden düşen ve fetihler kesildiği için yeni alanlar dahil edilemeyen timar sistemine nakiller oldukça azalmış, sayıları artmayan kale gediklerine aktarma da hayli yavaşlamıştı. 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar eski usule uygun bazı uygulamalar yapılsa da bu yüzyılın sonunda bahsedilen kapanma tamamlanmış ve kapıkullarının çocuklarının yeni nefer kaynağı olması temel hale gelmişti. Nefer yetiştirme özelliğini tamamen kaybeden Acemi Ocağı bu süreçte küçülmüş ve belli işlerle meşgul müstakil ocak haline gelmişti. Diğer bir acemi ocağı olan Bostancı Ocağı'nın da yeniçerilikle bağı tamamen kopmuştu.

Bu şartlarda askerîliğin vasfı da başka bir hal almış, maaş defterlerine kayıtlı olanlar dışında büyük bir askerî zümre ortaya çıktı. Cezalandırma veya gönüllülük dışında mensubu oldukları sınıflardan çıkmayan askerîler kendi ocaklarında istihdam edilmeleri gerekirken artan sayıları buna imkân vermedi. Maaş verilmeden, vergi muafiyeti mukabilinde sadece sefer zamanlarında kullanıldılar.

Ocaklar arasında geçişin kalkmasının da tesiriyle kapıkullarında sürekli sınıf mensubiyeti gelişti. Yani mütemadi sınıf değiştirmenin ve geçilen ocağın mensubu sayılmanın olduğu klasik dönemin aksine neferler, irsen girdikleri sınıfların ocaklarına ömür boyunca bağlı kalmışlardı. Bu durum en fazla yeniçeriler üzerinde tesirini göstermiştir. Çünkü en fazla büyüyen bu sınıf, askerî yapıda ve toplumda itibarlı bir mevki kazanmış, orduların temel gücü haline gelmeleriyle beraber hâkim askerî sınıf kabul edilmişlerdi. Yeniçerilerin kendi sınıflarına yoldaş kabul etmelerinin tanınmasıyla sınıf mensubiyetinin aktarım yoluyla kazanılması sağlanmış; yeniçeriliğe mensubiyet öyle kuvvetlenmişti ki diğer görevlere geçenler bile bunu muhafazaya devam etmişlerdi.

Osmanlı askerî nizamındaki bu dönüşüm karşısında kul sisteminin kanuni mantığı hiç değişmemişken idarenin umum tavrını, ordunun ve hazinenin durumu belirlemiştir. Yani devletin sulh ve harp dönemlerindeki davranışları çok farklılık göstermişti. 17. yüzyılın ortasına kadar mesele bozulma olarak değerlendirildiğinden bazı tedbirler alınmıştı ancak bunlar, mevcudun indirilmesine yönelik olmuştur. Yeniçeri mevcudu klasik dönemdeki yapıyı değişmeye zorladığından, aslında öncesine göre yükselişin başladığı I. Süleyman zamanındaki 12 bin sayısı, hep ocağın düzenliliğinin temel unsuru olarak gösterilmişti. Ancak çok sıkı takibin yapıldığı IV. Murad ve sadrazam Kara Mustafa Paşa devrindeki sulh zamanlarında bile 26 bin seviyesinin altına inilmemişti. Ayrıca bu müdahaleler meselenin sürekli farklı bir şekle dönüşmesine sebep olmuştu. Sulh dönemlerinde ocakların mevcudun azaltılması sistem dışına atılamayan maaşsız ocak mensuplarının sayısını artırmıştı. Savaş dönemlerinde ise devlet timarlı sipahilerin yerine kapıkullarının istihdamından vazgeçmemiş, asker ihtiyacını onlara başvurarak kapatmıştı. 17. yüzyılın ikinci yarısındaki fetihçi anlayış asker sayısını mesele etmemiş, maaşların hazineye yükünü azaltmak için dönem dönem mevcudun azaltılması için sıkı tedbirlere başvurulsa da sefer dönemlerinde olabildiğince nefer yazma her zaman başvurulan bir yol olmuştu. 17. yüzyılın sonuna kadar 50-60 bin yeniçeri varlığını muhafaza etmişken ordularla 40 bin nefer umum kaide halini almıştı.

17. yüzyılın ikinci yarısında dönüşümün kabul edildiğini ve hatta eskiye dönüşün mümkün olmadığını gösteren bazı yeni düzenlemeler de yapılmış; acemi ocaklarının mevcutları yirmi-otuz yıl içinde tedrici şekilde düşürülerek devşirme dönemindeki gibi nefer yetiştirme usulünden vazgeçilmişti.

En son Karlofça sulhu ardından, büyüyen yeniçeri sınıfına son bir müdahale yapılsa da muvaffak olunamamış; Damat İbrahim Paşa dönemindeki bazı küçük tedbirler sonrasında ise esâmîler üzerinde hakimiyet tamamen kaybedilmişti. Yeniçeri olmayanlara esâmî verilmesi veya satılmasından dolayı ocak defterleri artık sadece yeniçerileri değil maaş alan kişileri kapsar hale gelmiş, ocak kaldırılana kadar suistimaller yaygınlaşarak devam etmişti.

Mevcut artışı ve yeniçerilikteki değişim, özellikle yeniçerilerin mekânsal dağılıma tesir etmiş; İstanbul dışında sürekli kalabilmişler ve buradan çok uzak bölgelere yerleşebilmişlerdi. İstanbul'da bulunmak istemeyenler, kalelerde görev yapmayı tercih edenler, esâmî edinerek veya edinmeyerek memleketinde veya ailesiyle beraber olmak isteyenler Osmanlı coğrafyasının Afrika ve Arabistan dışında her tarafına dağılmıştı. İstanbul'da hizmetler için fazlasıyla nefer bulunduğundan bu husus hiçbir zaman mesele edilmemiş; zamanla İstanbul ve kalelerdeki görevler sabit hale gelerek huzursuzluk çıkarmadıkları müddetçe ortaların yerleri değiştirilmemişti. Böylece yeniçeriler; ocakla beraber bulunan ve buradaki ortalara hâ-

kim olan İstanbullular, yine kaledeki ortaların idaresini ele geçiren odalılarla kale etraflarında yaşan yamaklar, sadece seferler sırasında ocak, orta veya bayraklarla birlikte olanlar şeklinde sınıflanmıştı. En son gösterilenler bütün yeniçerilerin çok daha fazlasını teşkil etmişti.

Bu durumdan da anlaşılacağı gibi ocakla bağlantıları bakımından farklı *yeniçerilikler* vardı. Bunlardan biri, ortalarıyla münasebetleri fazla olduklarından gelirlerini ele geçiren, esâmîlerin hareketlerine ve yükselme yollarına hâkim ve ocağı yönlendiren yeniçeri zümresiydi. İkinci bir zümre, sahih yeniçeri olmakla birlikte ortalar ve ocakla mensubiyeti azalmış, sadece sefere gidip gelen ve yaşadıkları muhitlerde yeniçerilik bilinciyle hareket edenlerdi ki, büyük bir kısmı doğrudan memleketinden cepheye gittiği için İstanbul'a hiç gelmemiş ve kışlaları görmemişti. Diğer bir zümre ise asıl yeniçeri olmamakla birlikte yeniçeriliğe mensubiyeti olanlardı. Yani yeniçerilik merkezdeki ocağa bağlılığı aşmış, mensuplar ve müntesiplerle beraber toplumsal tabanı büyük bir zümre haline gelmişti. Bununla beraber bu şekilde mütecanis bir sınıf olmaktan uzaklaşan yeniçeriliğin çeşitli durumlara aynı tepkiyi verme ve yekvücut hareket etme vasfı zayıflamış; duruma göre, hemşerilik, belli ırka mensubiyet ve hatta meslekleri onların öncelikli kimlikleri olabilmişti. Zaten toplumsal münasebetlerinden bunun yansıması görülebilmektedir; mesela, yaygın şekilde, diğer yeniçerilere karşı yeniçeri olmayanlarla ittifak veya iş birliği gibi.

Yeniçerilerin İstanbul dışındaki mevcudiyetlerinin diğer bir sonucu, devşirmeyle başlayan Türkleştirme ve Müslümanlaştırmanın genişlemesiydi. Yeniçerilerden önce, sürekli merkezden taşraya yayılan diğer kapıkulları ve kale erleri bu dönüşüme katkı sağlamışken sonrasında bunlara yeniçeriler de katılmıştı. Osmanlı coğrafyasına yayılmaları ve çoğalmaları, sadece hudut şehirlerinde değil askerî zümrenin fazla olduğu yerlerde yüzyıllar içinde devşirme asılları unutulmuş büyük bir Türkleşmiş Müslüman nüfus oluşturmuştu.

17. asrın ortasına gelindiğinde askerî zümreler artık reayayla aynı mekânları paylaşmakta ve harp zamanlarına mahsus askerlik faaliyetleri haricinde onlarla aynı hayatı yaşamaktaydı. Tabii bu durum ahaliyle rekabeti ve bazı dönemlerde çatışmayı beraberinde getirmişti. Sürekli aleyhine genişleyen, ticaretine ve diğer iktisadi faaliyetlerine ortak olan ve her bakımdan kendilerinden imtiyazlı askerî zümreye ahali hiçbir zaman gözü kapalı teslim olmamış; askerî-reaya ayrımının idrakinde olduklarından kendi haklarına müdahalelerine gerekli direnci gösterebilmişlerdi. Merkezi idare nezdinde tesirli olan şikâyet hakkını suistimale varacak derecede kullanmışlarken şiddete varacak derecede hukuk dışı yollarla varlıklarını müdafaadan çekinmemişlerdi.

Yeniçerilerin İstanbul dışında bulunması sadece merkez siyaseti üzerinde olan gücün artık taşrada da kendini göstermesi anlamına geliyordu. Kendi meselelerini ve hassasiyetlerini bulundukları her yere taşıdıkları için kontrol altına alınmaları, artık onları İstanbul'da zapturapt altına almak ve idare etmekten çıkmıştı. Ayrıca merkezdeki hususlara itiraz veya itaatsizlik taşraya çok kolay yayılmış, aynı şekilde taşradakiler merkezdekileri kolayca yönlendirmişti.

Taşradaki yeniçeri mevcudiyeti buraların yönetiminde de bazı değişikliklere sebep olmuş ve kendi idareleri için serdarlık ve zabitlik ihdas edilmişti. Ancak esas değişiklik, bazı görevleri ve makamları ele geçirmelerine bağlı olarak diğer idarecilerin yetkileri ve görevlerinde aşınma yapmasıydı. Hatta büyük bir güç unsuru olmaları, sancaklara bile paşa ve vezirlerin görevlendirilmesini gerektirmişti. Büyük kaleler ise güçlü devlet adamlarının uhdesine verilmesine rağmen tamamen yeniçerilerin hakimiyetinde kalmıştı.

Kaynakça

ARŞİV KAYNAKLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Bâb-ı Âsafi (A)

Mühimme Defterleri (*A.DVN.MHM.d*); Mühimme Defteri Zeyilleri (*A.DVN.MHM.ZYL.d.*); Beylikçi Kalemi Defterleri (*A.DVN.d*); Kalebend Defterleri: (*A.DVN.KLB.d.*); Ahkam Defterleri (*A.DVN.AHK.d.*); Nişan ve Tahvil Kalemi Defterleri (*A.NŞT.d*);Ruus Kalemi (*A.RSK.d*).

Sadaret (A)

Sadaret Defter (A.d.); Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD).

Ali Emiri (AE)

Abdülhamid I (*SABH.I*); Ahmed I (*SAMD.I*); Ahmed II (*SAMD.II*); Ahmed III (*SAMD.III*); Mahmud I (*SMHD.I*); Mahmud II (*SMHD.II*); Mehmed IV (*SMMD.IV*); Murad IV (*SMRD.IV*); Mustafa II (*SMST.II*); Mustafa III (*SMST.III*); Osman III (*SOSM.III*); Selim III (*SSLM.III*).

Cevdet (C.)

Adliye (*C.ADL*); Askerî (*C.AS*); Bahriye (*C.BH*); Belediye (*C.BLD*); Dâhiliye (*C.DH*); Evkaf (*C.EV*); Hariciye (*C.HR*); Maarif (*C.MF*); Maliye (*C.ML*); Saray (*C.SM*); Timar (*C.TZ*); Zaptiye (*C.ZB*)

Bâb-ı Defteri (D)

Başmuhasebe Kalemi Evrakı (*D.BŞM*); Başmuhasebe Kalemi Defterleri (*D.BŞM.d*); Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri (*D.BŞM.BNE.d*); Büyük Kale Defterleri (*D.BKL.d*); Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri (*D.PYM.d*); Yeniçeri Kalemi Defterleri (*D.YNÇ.d*); Yeniçeri Kalemi Evrakları (*D.YNÇ.*)

İbnülemin (İE)

Askeri (*İE.AS*); Evkaf (*İE.EV*); Hariciye (*İE.HR*); Maliye (*İE.ML*); Saray Mesalihi (*İE.SM*)

Hattı Hümâyûn (HAT)

Kamil Kepeci (KK.d)

Maliyen Müdevver Defterler (MAD)

Meclis-i Vâlâ (MVL)

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d)

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ (TSMA)

(*TSMA, D.*); (*TSMA, E.*)

YAYIMLANAN VEYA TRANSKRİPYONU YAPILAN ARŞİV KAYNAKLARI

1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-65) (haz. Muhittin Kul), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2011.

1 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri (haz. Kübra Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2015.

III. Ahmed'in Hatt-ı Hümâyûn Mecmuası (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a) (haz. Muhammed Dervişoğlu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1974, No 10506.

4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1665-1670/1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (haz. Yasemin Tataroğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2015.

18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası (haz. Ahmet Önal), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2006.

168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200) (1183-1185/1769-1771) (haz. Ersin Kırca), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007.

168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) (haz. İlhan Gök), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007.

906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (haz. İ. Şahin-F. Emecen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994.

1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmal Defteri (haz. H. İnalcık-E. Radushev-U. Altuğ), TTK Basımevi, Ankara 2013.

1642 Tarihli Erzurum Eyâleti Mufassal Avârız Defteri, I (Erzurum-Tortum-İsbir-Hınıs-Pasin) (haz. M. İnbaşı, İ. Etem Çakır, S. Demir, TTK Basımevi, Ankara 2014.

1686-1687 (H. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (haz. Mesut Demir), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2010.

1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri (haz. Kemal Erkan), Çamlıca Yay., İstanbul 2011.

Diyarbekir Ahkâm Defterleri, I-IV, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Diyarbakır 2014.

Halep Vilayeti Evamir-i Sultaniye Defteri (h. 1133-1138/m. 1720-1725) (haz. Tuba Dağtekin), Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE, Şanlıurfa 2012.

Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid (nşr. H. İnalcık), TTK Basımevi, Ankara 1987.

İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34'te Kayıtlı Fransa'nın İstanbul Elçisi Marquıs De Bonnac'ın Osmanlı Bürokrasisi İle Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724) (haz. Eray Akçay), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2014.

İstanbul Kadılığı 76 Numaralı Emir Ferman Defteri (1211-1217) (haz. Hasan Çağlar), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 1993.

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri (haz. H. Sahillioğlu), IRCICA Yay., İstanbul 2004.

Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-1607) (haz. Cengiz Orhonlu), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970.

Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri (haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi), İstanbul 2002.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a Tahlil ve Transkript) (haz. Abid Yaşaraoğlu), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1995.

ŞERİYYE SİCİLLERİ

Bursa Şeriyye Sicilleri, No A25, A 155.

1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (II. Bölüm) (haz. Ekrem Güngör), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya 2006.

6/346 Nolu Üsküdar Şer'iyye Sicili (haz. M. Saffet Çalışkan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 1993.

8 Numaralı Antakya Şer'iyyye Sicili h. 1178-1179/m. 1764-1765 (haz. Özcan Tatar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1998.

9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili (haz. Sevcan Bostancıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2015.

17 No'lu (h. 1156-1157/1743-1744) Adana Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Katalog (haz. Metin Ceylan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1996.

33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon) (haz. Mehmet Ali Güven), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006.

35 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (h.1094-1095/m.1682-1683. S.146-288) (haz. Gülcan Baş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2018.

37 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi h.1098-1100/m.1686-1689 (S.1-97) (haz. Leyla Kaya) Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2014.

42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (haz. Ensar Tüncer), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Bitlis 2015.

61/1 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili (h. 1061/1650) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (haz. Ahmet Çapar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2002.

64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (h.1066/m.1655-1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme (haz. Ali Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2009.

64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (h. 1123-1124/m. 1711-1712) (haz. Ökkeş Narinç), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBE, Kilis 2010.

77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (h. 1078/m. 1667) (haz. Hilal Şahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2006.

88 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili h. 1089-1090 m.1678-1679 (haz. Mehmet Özbek), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1995.

*89 No'lu 1737-1739 (1149-1152 h.) Tarihli Sinob Şer'iyye Sicili (*haz. Fahri Sakal), Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 1990.

92 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili h. 1095 (m. 1684), Transkripsiyon ve Değerlendirme (haz. Ayhan Afşın Ünal), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1995.

99 Numaralı Ayıntab Şer'iye Sicili'nin (h. 1139-1159/m. 1727-1746) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (haz. Aylin Kurt), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2013.

109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1165/m. 1752) (haz. Mehmet Karasakal), Yüksek Lisans Tezi Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2010.

123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1180-1181/m. 1766-1767) (haz. Serhat Kuzucu) Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2006.

129 Nolu (h. 1143-1145 m.1730-1732) Adana Ser'iyye Sicili (haz. Talip Atmaca), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1996.

153 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili h. 1167-1170/m. 1750-1756 (haz. Sabiha Şengür), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 2007.

280 No'lu Karaman Şeriye Sicili (haz. Mustafa Çoraman), Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyonkarahisar 2011.

352 Nolu Diyarbakır Şer'iye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (h. 1136-1264/m. 1724-1848) (haz. Davut Öz), Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi SBE, Diyarbakır 2013.

362 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili (haz. Bekir Koçlar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1990, 360.

537 Numaralı Karahisar-ı Sâhib Sancağı Şer'iyye Sicili (1140-1142H./1727-1729M.) (haz. Erhan Şola), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2014.

1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili (haz. Salih Pay), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1987.

1115 Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili (haz. Ali Duman), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1994.

1596 Numaralı Rodoscuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (haz. Necla Bostancı), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Kocaeli 2010.

1691-1720 m. (1103-1133 h.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili (haz. Erdinç Gülcü), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1993.

1714-1720 m. (1127-1733 h.) Tarihli Malatya Şeri'yye Sicili (haz. Mehmet Karagöz), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1989.

1748-1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer'iye Siciline Göre) (haz. Mehmet Altan), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2007.

1751 No'lu Rodoscuk (Tekirdağ) Şeriye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili (haz. Emine Cengiz), Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, Edirne 2008.

Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Şer'iye Sicili (Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi) (haz. M. Mustafa Yaman) Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi SBE, Kars 2013.

Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili (h. 1156-1157/m. 1743-1745) (haz. Adem Kara), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2000.

Denizli Şer'iyye Sicili (m. 1775-1778 h. 1189-1192) (haz. H. İbrahim Çetin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2006.

Girit (Resmo) Şer'iye Sicilleri (1061-1067) (haz. Mustafa Oğuz), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2002.

h. 1070-1071(1660-1661) Tarihli 46 Numaralı Ankara Şeri'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme (haz. Rahşan Kaynak), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2001.

h. 1109-1110 (m. 1697-1699) Tarihli ve 22 Nolu Amasya Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Tahlili (haz. Yılmaz Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2003.

h. 1167-1169 (1753-1755) Tarihli Adana Şer'iyyye Sicili (haz. Murat Fidan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1996.

Lefkoşa 8 Numaralı Şer'iye Sicili (haz. Somer Salman), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2010.

R-3 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili (haz. Duygu Tanıdı), Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir 2013.

İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer'iyye Sicili (haz. Ayşegül Çakar), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2016.

KAYNAK ESERLER

1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi (Subhi Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi Adlı Eseri) (haz. Erdoğan Bilgin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2003.

"1220 Senesi Vekây'i" Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (haz. Beyhan Kıran), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 1933.

III. Mustafa Rûznâmesi (h. 1171-1177/m. 1757-1763) (haz. Yunus Irmak), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1991.

III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları (haz. Engin Çağman) Kitabevi Yay., İstanbul 2010.

III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme (haz. Sema Arıkan) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1988.

4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları (haz. Önder Bayır), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1994.

1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi (yay. haz. F. Reşit Unat), TTK Basımevi, Ankara 2014.

1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe (haz. Şükran Çınar), İÜEF Mezuniyet Tezi, No 11059.

Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi (haz. H. Ahmet Arslantürk), Okur Kitaplığı Yay., İstanbul 2012.

Ağayân-ı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622-03.

Ahmed Câvid Bey'in Müntehebâtı (haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yay., İstanbul 2004.

Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* (yay. haz. Mücteba İlgürel) Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr* (haz. Hüseyin Sarıkaya), Çamlıca Yay., İstanbul 2017.

Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188 / 1752-1774, İnceleme ve Metin (haz. Nevzat Sağlam), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2014.

Anonim Osmanlı Tarihi (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 2000.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman, F. Gies Neşri (haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920 / 1288-1514) (haz. Alper İğci), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2011.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Kuruluştan 897 / 1487'ye kadar) (haz. Cihan Çimen), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2006.

Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, I-II (çev. Nahid Sırrı Örik), TTK Basımevi, Ankara 1998.

Âşıkpaşazâde Tarihi (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.

Ayn-î Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* (Tıpkıbasım) (Önsöz M. Tayyib Gökbilgin), Enderun Kitabevi, İstanbul 1979.

Azizzâde Hüseyin Râmiz Efendi, *Zübdetü'l-Vâkı'ât* (haz. A. Rüştü Fakazlı), Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, İstanbul 2016.

Başeski Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme* (haz. Kerima Filan) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1999.

Bir Yeniçerinin Hatıratı (çev. ve haz. Kemal Beydilli), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003.

Bostanzade Yahya, *Tarih-i Saf (Duru Tarih)* (sad. Necdet Sakaoğlu), Milliyet Yay., İstanbul 1978.

Budin Kanunnâmesi (haz. Sadık Albayrak), Tercüman 1001 Temel Eserler, İstanbul 1973.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, I-II (haz. M. Ali Beyhan), TTK Basımevi, Ankara 2003.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi* (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler-Nesâyihü'l-Vüzerâ ve-l Ümerâ* (der. ve çev. Hüseyin Ragıp Uğural) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 1987.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 1998.

DuLoir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları (çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendîde* (yay. haz. Ali İbrahim Savaş) TTK Basımevi, Ankara 1999.

Enverî Tarîhi, Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme) (haz. Ü. Filiz Bayram), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2014.

Erzurumlu Osman Dede, *Köprülüzâde Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Arslan Boyraz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2002.

Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer* (haz. Mehmed Arslan), Kitabevi Yay., İstanbul 2005.

Es-Seyyid Mehmed Emin Behîc'in Sevâihü'l-Levâyih'i ve Değerlendirmesi (haz. Ali Osman Çınar) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 1992.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, I-X (haz. S. Ali Karaman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.

Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi (yay. haz. Abdulkadir Özcan), Eren Yay., İstanbul 1994.

François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında* (çev. Reşat Uzmen) Milliyet Yay., İstanbul 1996.

Gazavât-ı Cüyûş-ı Osmaniyye, Flügel, II, 290.

Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân (yay. haz. H. İnalcık-M. Oğuz), TTK Basımevi, Ankara 1989.

Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr* (I. Cilt-I. Kısım) (haz. A. Uğur, A. Gül, M. Çuhadar, İ. H. Çuhadar) Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1997.

Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti* (Türkçeye çev. Kaymakam Nazmi) Büyük Erkânıharbiye, Ankara 1934.

Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Mevâ'idü'ün-nefâis Fî Kavâ'ıdi'l-Mecâlis* (haz. Mehmet Şeker), TTK Basımevi, Ankara 1997.

Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma) (haz. Ayşe Pul), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2004.

Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü* (haz. S. Çolak-M. Aydar), TYEKB Yay., İstanbul 2019.

Hacı Ali Efendi ve Tarihi Kamaniçe'si (haz. A. Handan Can), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, İstanbul 2003.

Hadîdî Tarihi (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, II (haz. Ş. Nezihi Aykut), TTK Basımevi, Ankara 2004, 294-295.

"Haşan Kâfî El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Âlem" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, S. 10-11, 1979-1980, 239-278.

Haydar Çelebi Rûznâmesi (haz. Ali Seslikaya), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2014.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), TTK Basımevi, Ankara 1998.

Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye (haz. Nuri Adıyeke), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü-t Tevârih*, Tabhâney-i Âmire, 1279.

Hüseyin Behcetî'nin Mi'râcü'z-Zafer Adlı Zafer-nâmesi (h. 1088/m. 1678) (1-101. varaklar arası) (haz. Filiz Duman), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2010.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (yay. haz. Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1954.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter (yay. haz. Şerafettin Severcan), TTK Basımevi, Ankara 1996.

Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi* (çev. Ali Berktay), Kitap Yay., İstanbul 2014.

Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi* (çev. A. Berktay, T. Tunçdoğan), Kitap Yay., İstanbul 2013.

Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (yay. haz. Mümin Çevik), Milliyet Yay., İstanbul 2010.

Kadı Ömer Efendi, *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han* (1153/1740-1157/1144) (haz. Yavuz Oral), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4423.

Kadı Ömer Efendi, *Mahmud I. Hakkında Rûznâme* (haz. Özcan Özcan), İÜEF Mezuniyet Tezi, No 4039.

Kanunnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, nr. 1734.

Kanûn-nâme-ı Lı-'Aziz Efendi (yay. haz. R. Murphey), Harward University, 1985.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli* (haz. Nevzat Kaya), TTK Basımevi, Ankara 2003.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri 1299–1648) Tahlil ve Metin (haz. İbrahim Özgül), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2010.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) (haz.* Ömer Kucak), Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyonkarahisar 2007.

Kâtip Çelebi, *Fezleke I-II (Tahlil ve Metin)* (haz. Zeyneb Aycibin), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2007.

Kavânîn-i Osmaniyân, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2753.

Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları* (terc. Sadrettin Karatay), TTK Basımevi, Ankara 2014.

Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi (haz. Ahmet Özcan), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale 1999.

Keyfiyet-i Rusiyye (haz. Öznur Tübençokrak), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir 2007.

Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler, No T5945.

Koca Sekbanbaşı Risalesi (haz. Abdullah Uçman), Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.

Koçibey Risalesi (haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yay., Ankara 1998.

Laonikos Chalkokondyles Kroniği (V-VII. Bölümler) (haz. F. Kırlıdökme Mollaoğlu), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2005.

Lady Montegü, *Şark Mektupları*, çev. Ahmet Refik, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933.

Lüdeke, C. Wilhelm, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi* (çev. Turkis Noyan), Kitap Yay., İstanbul 2013.

Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri (haz. K. Beydilli-İ. Şahin) TTK Basımevi, Ankara 2001.

Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

Manuel Serrano, *Türkiye'nin Dört Yılı* (çev. A. Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kataloğu, no 3363.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3343.

Mehmed Emin Edîp Efendi'nin Hayatı ve Târîhi (haz. A. Osman Çınar), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1999.

Mehmed Es'ad Medhi, *Defter-i Teşrifât (Osmanlılar'da Cülûs ve Buna Dair Bir Kaynak Eser)* (haz. Üzeyir Yıldırım), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2007.

Mehmed Sâdık Zâim-zade, *Vak'a-i Hamidiyye* (haz. Mustafa Öge), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir 2001.

Mehmed Said, *Vekâyi'-i Tevârîh-i Zekeriyazâde*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1572.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ* (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.

Mouradgea D'Ohsson, *Tableau Général De l'Empire Ottoman*, Paris, De L'imprimerie De Monsieur, 1787-1790, Tome VII.

Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı (haz. H. Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990.

Mukaddimetü's-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser) (haz. Hatice Söylemez), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at, I-IV* (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yay., İstanbul 2008.

Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774) (haz. Süleyman Göksu), Çamlıca Yay., İstanbul 2016.

Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîhi (haz. Abubekir Sıddık Yücel), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1996.

Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi,* I-II (haz. Ziya Yılmazer), TYEKB Yay., İstanbul 2015.

Nâilî Abdullah Paşa, *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, BOA, A.d. 359.

Nâimâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâimâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsatiahbâri'l-Hafikayn),* IV (nşr. Mehmet İpşirli), TTK Basımevi Ankara 2007.

Nizâm-ı Cedîde Dair Askerî Lâyihalar (haz. Ahmet Öğreten), TTK Basımevi, Ankara 2014.

Oruç Beğ Tarihi (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yay., İstanbul 2007.

Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb-Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn-Hırzü'l-Mülûk (haz. Yaşar Yücel), TTK Basımevi, Ankara 1998.

"Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-i Âsitâne" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, 1994, 9-37.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, I-VI (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1990-1993.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, VII-IX (haz. A. Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1994.

Patrona Halil İsyanı, Diyarbakır Ziyâ Gökâlp Yazma Kütüphanesi, No. 479/1.

Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)* (trc. H. İnalcık, N. Özyıldırım), TTK Basımevi, Ankara 2012.

Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I-III (haz. A. Özcan, Y. Uğur, B. Çakır, A. Z. İzgöer) Klasik Yay., İstanbul 2013.

Rûznâme (1162-1169) (haz. Veysel Karasu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1979, No 13807.

"Sadrıâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası" (haz. Faik Reşit Unat), *Tarih Vesikaları*, Nisan 1942, I/ 6, 443-480.

Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmazer), Osman Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000.

Said B. Halil İbrahim'in "Tarih-i Sefer-i Rusya" Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme) (haz. Abdullah Altun), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2006.

Selahi Efendi, *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye-i Hazret-i Şehriyari*, İÜNEK, No T 2518.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I-II (haz. Mehmet İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999.

Seyyid Hasan Muradî Rûznâmesi, Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (haz. Recep Ahıshalı), Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

Seyyid Lokman, *Tomar-ı Hümâyûn,* Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1321.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695 (haz. Nazire Karaçay Türkal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2012.

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme* (haz. Mehmet Topal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2001.

Süleyman İzzî Efendi Târihi, İstanbul 1199.

Sächsische Landesbibliothek–Staats–und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) Eb. 387 (1660-64 Tarihli Ordu Mühimmesi).

Şâni-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821),* I-II (haz. Ziya Yılmazer), Çamlıca Yay., İstanbul 2008.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târihi Mür'i't- Tevârih*, I-III (haz. M. Münir Aktepe), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976.

Şeyh Ahmet El-Bedirî el-Hellak, *Berber Bedri'nin Günlüğü (1741-1762)* (çev. Hasan Yüksel), Akçağ Yay., İstanbul 2015.

Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu No 2108, Tıpkı Basım, TYEKB Yay.,, İstanbul 2012.

Tarih-i Nihâdî (152b-233a) (haz. H. Nalan Özkasap), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2004.

Tarih-i Sultan Mehmed Han Bin İbrahim Han (haz. Cengiz Ünlütaş), Yüksek Lisans Tezi, *Ege* Üniversitesi SBE, İzmir 1998.

Tarih-i Varadin (haz. Ahmet Manav), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4040.

Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789) (haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003.

Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrîfâtı (haz. Halil Mercan), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1996.

Tevki'i Mehmed Paşa'ya Göre Osmanlı Tarihi (haz. Zafer Karakuş), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1992.

Topçular Kâtibi Abdüllkâdır (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), I-II (yay. haz. Ziya Yılmazer), TTK Basımevi, Ankara 2003.

Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1977.

Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279.

Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târihi,* II (haz. Raşit Gündoğdu), Çamlıca Yay., İstanbul, 2005.

Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre,* I-IV (haz. M. Doğan, R. Ahıshalı, E. Afyoncu, M. Ak), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017.

Vak'anüvîs Hâkim Efendi Tarihi (haz. Tahir Güngör), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2014.

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmi ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte* (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin) (haz. Mesut Aydıner), Kitabevi Yay., İstanbul 2007.

Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi* (haz. S. Vakkas Toprak), TTK Basımevi, Ankara 2015.

Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi, Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774) (haz. M. Saffet Çalışkan), Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul 2000.

Vekâyi'nüvis Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin Ve Tahlili (1187-1197/1774-1783) (haz. Hikmet Çiçek) Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi TAE, Erzurum 2018.

Werner, Crailsheimli Adam, *Padişahın Huzurunda, Elçilik Günlüğü, 1616-1618* (çev. Türkis Noyan) Kitap Yay., İstanbul 2011.

Yayla İmâmı Risâlesi (haz. Fahri Ç. Derin), *İÜEFTED,* Ekim 1972, III, 213-272.

Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârîh-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin (haz. H. Ali Cengiz) Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, Edirne 2018.

Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale, Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622.

Yeniçeri Teşrifat Mecmuası, İÜNEK, nr. T3293.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELE KİTAP VE MAKALELER

Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç* (çev. M. Fatih Çalışır), Timaş Yay., İstanbul 2012.

———, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad* (haz. ve çev. Kahraman Şakul), Timaş Yay., İstanbul 2012.

———, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları* (haz. ve çev. Kahraman Şakul), İş Bankası Yay., İstanbul 2017.

Akdağ, Mustafa, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", *AÜDTCFD*, V/3 (1947), 291-313

Akdemir, M. Sadık, XVIII. *Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonımik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2004.

Aktepe, Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, Altınordu Yay., İstanbul 2016.

Alikılıç, Dündar, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifat ve Törenleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2002.

Altınay, A. Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591),* Devlet Matbaası, İstanbul 1935.

Arıkan, Ayşe, *1774 Tarihli Elçilik Hatıratı ve XV-XVIII. YY. Osmanlı-Rus İliskileri*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE, Çankırı 2012.

Aydın, Mahir, *Vidin Kalesi*, Ötüken Yay., İstanbul 2015.

Barkan, Ömer Lütfi, "h. 933-934 (m. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1-4 (1955), 251-329.

———, "954-955 (1547-1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", İktisat *Fakültesi Mecmuası*, 19, 1-4 (1960), 219-276.

———, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4 (1955), 304-347.

———, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4 (1955), 760-837.

———, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları,* I, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1943.

Beydilli, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü,* Pınar Yay., İstanbul 2018.

———, "Evreka, Evreka veya Errare Humanum Est", *İlmî Araştırmalar,* 9, İstanbul 2000.

Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler,* TTK Basımevi, Ankara 2013.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yay., İstanbul 1986.

Çağbayır, Yaşar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Ötüken Yay., İstanbul 2017.

Demetriades, V., "Some Thoughts On The Origins Of The Devşirme", *The Ottoman Emirate (1300-1380)* (ed. E. Zachariadou), Crete University Press, Rethymnon 1993, 23-34.

Demircan, Hüsnü, *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1993.

Dıvrak, Uysal, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2012.

Doğru, Halime, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı*, Eren Yay., İstanbul 1990.

Dursteler, E. R., *İstanbul'daki Venedikliler* (çev. T. Ulaş Bilge) Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2012.

Eyice, Semavi, "Ağakapısı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, I, 462-464.

Günday, Dündar, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*, TTK Basımevi, Ankara 2013.

Gürhan, Veysel, *XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2012.

Hathaway, J., *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları* (çev. Nalan Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.

Hasluck, F. W., *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam,* I-II (çev. Timuçin Binder) Ayrıntı Yay., İstanbul 2013.

İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkik ve Vesikalar,* I, TTK Basımevi, Ankara 1954.

———, *Devlet-i 'Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları,* IV, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2016.

———, *Fâtih Sultan Mehemmed Han*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2019.

———, "Devlet Teşkilatında Kul Sistemi", *Makaleler II*, Doğu Batı Yay., İstanbul 2009, 154-168.

İşli, H. Necdet, M. Kökrek, *Yeniçeriler, Remizleri ve Mezar Taşları*, Dergâh Yay., İstanbul 2017.

Kılıç, Murat, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2008.

Koçu, Reşat Ekrem, *Yeniçeriler*, Koçu Yay., İstanbul 1964.

Leeuwen, R. van, *Bir Osmanlı Şehri: Şam, Vakıflar ve Şehir* (trc. H. Ebru Aksoy), Küre Yay., İstanbul 2012.

Lowry, H. W, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2012.

Mazower, M., *Selanik: Hayaletler Şehri, Hristiyanlar Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)* (çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.

Mekkı, Abdelbassat, *Ahkâm Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Cezayir'in İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2016.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700* (çev. M. Tanju Akad), Homer Yay., İstanbul 2007.

Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler, I-II (haz. M. Genç, E. Özvar), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.

Özcan, Abdulkadir, "Asesbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 464.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, MEB Yay., İstanbul 2004.

Palmer, J. A. B., "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a* (der. O. Özel, Mehmet Öz) İmge Yay., İstanbul 2000, 475-516.

Ralamb, C., *İstanbul'a Yolculuk* (çev. Ayda Arel), Kitap Yay., İstanbul 2008.

Raymond, A., *Yeniçerilerin Kahiresi* (çev. Alp Tümertekin), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2016.

Sahillioğlu, Halil, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, s. 2-3, 1973-1974, 416-466.

———, "Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, 1389-1406.

Sarıcaoğlu, Fikret, "Dîvân-ı Hümâyûn'un Kronolojik, Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)", *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, 86-143.

Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.

Shay, M. L., *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)* (çev. Münir Akın), Ark Yay., İstanbul 2009.

Sunar, M. Mert, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar* (yay. haz. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, 252-276.

Tatar, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eskıyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750),* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 2005.

Takas, Sandor, *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler* (çev. Sadrettin Karatay), MEB Yay., İstanbul 1992.

Uluçay, M. Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yay., İstanbul 1944.

———, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1965.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları,* I, TTK Basımevi, Ankara 1998.

———, "Şehzâde Mustafa'nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i âzam Rüstem Paşa'nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikâyeti Havi Kanunî Sultan Süleyman ile Rüstem Paşa'ya Pek Ağır Mektupları", *Belleten*, c. XXXI, sayı 122 (1967), 191-200.

———, "Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi", *Belleten*, XXXVII, 158, 607-662.

Valensi, L., *Avrupada'da Müslümanlar 16.-18. Yüzyıllar* (çev. Alp Tümertekin), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2015.

Vryyonis, S., "Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi" *Söğüt'ten İstanbul'a* (der. Oktay Özel, Mehmet Öz) İmge Yay., İstanbul 2000, 517-554.

———, "Isidore Glabas And The Turkısh Devshırme", *Speculum*, 31-3, 1956, 434-580.

Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona (Âdem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII, 657-708.

Ek: Ortalar Bazında Mevcudun Değişimi

Orta Numarası	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
1. bölük	249	585	16	750	126	1233	196	1566	285	1713	611	2791	1484
2. bölük	87	204	1	361	40	252	24	245	54	444	115	818	394
3. bölük	57	99	1	164	23	210	19	418	84	694	327	763	286
4. bölük	53	200	1	257	39	164	16	257	38	463	82	571	203
5. bölük	162	422	7	436	63	585	85	1253	180	1530	419	3283	1328
6. bölük	68	112	6	168	28	253	40	354	101	523	192	994	406
7. bölük	56	155	1	374	32	427	75	426	84	558	123	419	137
8. bölük	51	128	5	362	31	294	53	542	58	466	151	538	235
9. bölük	65	112	1	238	30	237	19	254	35	306	91	442	174
10. bölük	67	116	1	270	33	262	30	512	68	573	240	1661	828
11. bölük	57	131	-	256	42	226	29	296	48	433	97	801	276
12. bölük	55	141	2	192	19	293	27	294	55	792	220	1335	555
13. bölük	72	105	3	190	15	284	30	453	61	695	237	1331	606
14. bölük	63	308	1	430	72	632	62	682	91	793	116	412	117
15. bölük	58	312	2	200	31	354	44	426	81	676	236	1323	625
16. bölük	67	122	1	247	26	233	34	340	45	511	120	454	193
17. bölük	91	343	2	254	54	620	86	1119	178	1832	509	2076	975
18. bölük	52	80	3	287	41	592	64	304	58	442	74	576	263
19. bölük	53	135	2	202	25	374	42	436	76	545	222	1068	538
20. bölük	59	106	4	257	29	353	27	328	71	394	82	343	120
21. bölük	88	153	-	159	14	381	56	346	59	360	70	409	100
22. bölük	64	150	5	251	51	328	30	364	46	559	145	733	265
23. bölük	51	98	1	518	87	246	31	228	46	256	97	582	294
24. bölük	52	229	6	257	31	355	41	353	59	341	76	479	195
25. bölük	65	233	-	343	39	392	77	882	112	1832	765	3915	2204

Orta Numarası	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
26. bölük	130	111	5	262	34	400	77	403	63	676	294	1235	685
27. bölük	108	162	5	229	28	318	35	387	81	486	196	976	585
28. bölük	53	109	1	373	46	312	61	662	90	706	256	961	373
29. bölük	71	80	-	196	29	436	36	567	46	659	212	998	371
30. bölük	55	73	5	246	21	380	61	296	41	442	126	513	214
31. bölük	54	119	2	255	22	568	74	880	144	1366	707	2534	1374
32. bölük	62	96	1	308	35	407	45	708	94	870	379	1605	833
33. bölük	139	183	-	253	46	254	28	218	21	313	76	572	226
34. bölük	56	164	-	230	16	436	85	425	66	472	113	354	172
35. bölük	55	138	1	208	23	283	22	384	36	624	209	448	208
36. bölük	59	116	4	331	43	310	42	323	49	490	227	718	414
37. bölük	90	262	5	373	55	425	54	542	103	705	194	590	159
38. bölük	51	178	8	411	49	323	37	328	55	395	128	641	284
39. bölük	69	249	2	303	38	183	24	471	61	617	162	1206	446
40. bölük	56	84	1	203	34	361	31	920	78	773	247	616	225
41. bölük	64	155	2	263	58	394	69	554	91	624	213	906	417
42. bölük	69	185	5	286	36	473	56	463	58	527	145	1458	831
43. bölük	89	188	5	225	18	253	26	198	40	360	119	486	208
44. bölük	62	281	1	396	45	297	52	475	98	659	231	857	381
45. bölük	75	209	2	483	76	293	37	322	56	565	223	970	587
46. bölük	112	180	5	525	48	284	35	533	63	763	233	1118	449
47. bölük	70	117	2	147	14	281	28	421	69	428	156	890	539
48. bölük	55	122	2	199	31	210	37	531	63	778	221	1048	511
49. bölük	79	181	1	245	47	249	29	274	44	442	69	625	424
50. bölük	65	221	2	296	43	231	35	308	46	359	88	405	150
51. bölük	73	244	3	463	50	363	63	563	116	657	230	961	521
52. bölük	69	204	4	245	41	243	33	299	50	454	194	1070	539
53. bölük	74	174	1	341	41	278	44	264	31	420	153	869	294
54. bölük	59	177	-	333	33	350	28	341	44	425	84	529	141
55. bölük	104	252	1	300	44	289	32	326	40	424	81	379	169
56. bölük	117	417	6	766	82	647	104	587	107	884	427	1309	640

Orta Numarası	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
57. bölük	54	292	1	334	38	433	38	363	55	476	112	606	187
58. bölük	61	248	1	224	31	257	25	238	25	538	78	276	76
59. bölük	75	95	2	193	19	350	59	474	85	582	233	1041	649
60. bölük	65	185	4	256	37	244	43	519	67	612	166	656	228
61. bölük	51	134	3	290	23	298	32	540	70	648	183	838	379
1. cemaat	75	120	6	220	33	247	18	531	59	747	249	870	365
2. cemaat	83	127	1	214	26	344	21	647	67	978	309	1580	600
3. cemaat	92	139	5	188	27	250	24	194	35	266	64	398	108
4. cemaat	75	158	3	308	30	425	43	576	96	689	232	1078	373
5. cemaat	76	118	2	233	26	279	31	224	49	270	43	335	93
6. cemaat	81	65	-	267	24	206	19	208	23	197	57	261	102
7. cemaat	74	124	1	185	18	242	12	117	29	197	50	206	83
8. cemaat	70	89	6	292	25	297	15	259	33	400	66	279	57
9. cemaat	63	117	2	180	25	155	24	212	37	420	109	552	248
10. cemaat	68	72	-	169	23	147	13	236	23	284	59	251	71
11. cemaat	60	139	2	137	35	174	16	220	25	345	78	316	99
12. cemaat	58	79	1	245	32	66	16	186	23	485	155	750	262
13. cemaat	60	200	1	188	28	252	11	204	37	234	65	331	77
14. cemaat	53	128	2	197	23	407	33	310	66	432	123	479	214
15. cemaat	64	85	1	311	40	349	21	271	44	444	119	555	177
16. cemaat	76	90	1	226	31	260	18	206	28	267	60	298	64
17. cemaat	59	67	4	149	19	136	13	485	79	593	242	784	383
18. cemaat	68	84	1	127	9	233	13	199	22	392	131	502	176
19. cemaat	66	91	-	119	12	105	16	303	25	341	81	712	342
20. cemaat	56	82	3	137	13	207	20	211	33	214	62	220	42
21. cemaat	58	81	3	174	16	261	18	233	31	357	129	598	191
22. cemaat	55	124	2	229	17	258	16	165	32	210	36	299	63
23. cemaat	67	78	2	229	28	277	42	224	39	389	145	447	139
24. cemaat	62	93	-	132	12	318	26	137	17	209	61	238	75
25. cemaat	78	101	1	175	23	292	30	1527	113	1666	877	2597	1245
26. cemaat	58	109	2	182	22	193	16	285	19	359	87	371	129

Orta Numarası	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
27. cemaat	62	86	-	200	32	369	43	216	40	485	160	578	206
28. cemaat	73	71	4	276	16	194	22	220	32	448	164	787	308
29. cemaat	58	113	-	240	25	166	23	365	39	462	138	309	99
30. cemaat	62	68	4	202	17	189	18	135	18	174	34	348	124
31. cemaat	68	81	-	173	20	203	24	121	23	302	67	554	167
32. cemaat	56	186	-	184	22	224	20	365	26	362	70	253	84
33. cemaat	67	100	3	301	35	190	13	326	27	277	51	168	40
34. cemaat	90	68	1	198	29	269	27	241	35	297	57	235	73
35. cemaat	68	130	1	196	31	137	10	184	25	236	74	489	255
36. cemaat	71	203	-	236	31	302	21	343	34	750	316	1019	448
37. cemaat	58	73	-	200	20	339	15	165	32	319	84	622	303
38. cemaat	57	213	1	190	26	263	35	245	34	340	57	180	40
39. cemaat	59	67	1	253	30	269	32	459	55	300	65	455	165
40. cemaat	63	88	-	266	23	171	23	221	33	311	91	322	86
41. cemaat	59	74	-	105	19	176	20	114	27	184	40	184	56
42. cemaat	58	98	-	187	30	361	37	220	36	427	70	436	140
43. cemaat	55	75	2	197	20	286	29	356	55	500	185	658	270
44. cemaat	66	109	2	210	25	216	29	300	44	621	97	638	243
45. cemaat	89	95	2	177	25	189	18	160	18	210	76	459	170
46. cemaat	64	108	6	238	33	300	29	255	43	471	135	634	280
47. cemaat	61	139	2	264	34	186	19	245	21	321	89	298	139
48. cemaat	62	74	3	153	19	263	24	264	29	340	98	232	73
49. cemaat	91	159	3	317	42	358	25	192	27	209	56	335	138
50. cemaat	87	109	-	220	24	160	19	195	30	563	281	1383	594
51. cemaat	59	100	3	131	10	238	34	345	26	301	82	225	55
52. cemaat	65	95	-	183	14	284	15	613	39	584	186	693	334
53. cemaat	80	56	4	217	21	218	21	185	18	242	98	259	126
54. cemaat	57	146	1	223	19	98	24	319	37	218	101	409	157
55. cemaat	82	115	-	214	31	416	51	440	64	582	137	821	456
56. cemaat	56	121	-	169	28	201	26	158	25	364	128	453	188
57. cemaat	88	74	1	281	17	331	33	251	39	334	49	187	50

Orta Numarası	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
58. cemaat	60	80	1	136	20	280	34	314	46	423	121	390	132
59. cemaat	59	63	1	203	23	315	44	271	48	391	134	593	302
60. cemaat	101	101	-	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
60. cemaat	88	109	3	304	40	318	57	381	107	466	221	549	237
61. cemaat	101	101	-	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
61. cemaat	94	103	3	372	77	405	108	383	124	477	235	739	403
62. cemaat	101	101	-	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
62. cemaat	96	133	1	369	66	315	58	538	90	561	204	887	478
63. cemaat	101	101	1	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
63. cemaat	98	154	5	456	75	448	84	438	100	416	158	752	395
64. cemaat	35	35	-	35	-	35	-	35	-	35	0	35	0
64. cemaat	279	299	5	371	53	392	50	1043	133	1817	638	4632	2676
65. cemaat	45	45	-	45		45	-	45	-	45	-	45	-
1. sekban	20	24	1	53	2	192	24	135	21	232	49	151	54
2. sekban	17	30	-	69	4	35	9	162	20	236	74	296	88
3. sekban	14	54	1	50	6	172	7	143	16	326	153	366	172
4. sekban	15	36	-	102	8	186	13	126	20	202	68	181	73
5. sekban	18	34	-	45	2	169	15	112	12	181	61	240	67
6. sekban	13	47	1	57	5	129	13	130	20	179	33	169	48
7. sekban	24	24	1	36	1	32	4	145	14	107	21	223	48
8. sekban	14	82	-	61	7	112	4	155	11	147	29	145	46
9. sekban	17	23	-	75	3	161	11	185	30	309	107	664	190
10. sekban	30	28	-	85	4	138	12	137	11	353	36	270	81
11. sekban	13	28	-	33	4	101	9	131	15	148	30	185	40
12. sekban	19	22	2	91	5	183	13	88	16	171	31	220	47
13. sekban	26	46	-	60	5	174	11	81	11	207	39	192	52
14. sekban	15	28	1	90	2	53	11	144	18	313	153	881	449
15. sekban	21	59	1	38	5	134	10	115	13	190	54	329	94
16. sekban	19	34	1	63	8	177	11	99	8	143	24	90	21
17. sekban	11	18	-	109	6	27	10	144	22	284	89	441	142
18. sekban	28	184	3	243	39	267	29	249	32	464	93	441	135

Orta Numarası	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
19. sekban	25	25	2	47	3	78	6	81	5	151	26	224	61
20. sekban	19	18	-	50	2	180	7	156	29	198	49	215	48
21. sekban	16	36	1	56	8	124	15	153	11	314	21	188	39
22. sekban	14	30	1	66	8	143	22	114	23	141	26	137	36
23. sekban	14	20	1	53	5	118	19	108	11	122	17	251	36
24. sekban	16	45	-	94	8	132	32	83	8	152	24	206	48
25. sekban	17	32	1	80	12	197	9	354	55	469	91	652	275
26. sekban	14	27	-	80	2	177	11	194	37	199	54	308	112
27. sekban	16	26	1	88	4	172	7	121	14	157	26	122	29
28. sekban	18	37	-	56	2	93	10	174	12	315	34	182	55
29. sekban	18	31	2	85	11	140	22	169	25	150	45	215	85
30. sekban	25	15	-	46	1	78	7	86	12	135	25	147	30
31. sekban	13	41	-	56	3	284	12	281	28	339	88	384	173
32. sekban	21	20	-	156	1	136	14	160	14	188	44	398	93
33. sekban	18	58	-	89	5	374	27	423	77	554	212	964	489
34. sekban	16	38	-	116	31	215	34	119	15	190	18	211	51
66. cemaat	84	112	4	342	50	271	37	372	44	403	117	747	403
67. cemaat	105	118	4	287	41	292	28	576	64	1089	493	1377	779
68. cemaat	79	150	3	328	48	710	61	408	66	692	188	870	423
69. cemaat	59	80	2	219	21	256	25	151	26	146	46	217	59
70. cemaat	84	92	-	149	22	189	7	150	47	214	87	123	36
71. cemaat	93	205	4	306	59	617	66	1449	131	1383	641	2179	1418
72. cemaat	56	139	3	210	21	255	28	430	39	598	148	1235	477
73. cemaat	71	106	2	131	19	255	33	285	56	655	312	613	227
74. cemaat	65	55	1	94	6	197	27	201	30	220	51	197	62
75. cemaat	61	108	2	229	25	286	30	255	33	518	229	1285	797
76. cemaat	70	74	3	128	12	283	43	208	41	269	66	333	131
77. cemaat	53	84	2	136	25	213	22	342	49	598	156	523	159
78. cemaat	67	78	2	200	17	204	18	257	17	227	38	174	59
79. cemaat	59	66	-	222	23	305	28	2037	104	1944	1221	1714	944
80. cemaat	54	108	2	169	31	183	11	159	29	176	26	170	57

Orta Numarası	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
81. cemaat	77	108	6	189	5	432	23	188	26	324	143	458	172
82. cemaat	99	128	4	195	19	259	26	348	36	609	161	700	336
83. cemaat	53	74	3	174	17	215	11	108	23	219	58	411	146
84. cemaat	78	79	5	230	28	125	23	181	18	242	78	256	94
85. cemaat	64	75	-	148	21	141	27	141	18	217	40	180	52
86. cemaat	54	95	-	198	26	349	28	378	33	347	88	296	126
87. cemaat	55	117	1	220	24	303	29	448	55	756	234	712	364
88. cemaat	61	104	1	198	28	327	17	181	21	496	177	728	281
89. cemaat	86	82	1	219	20	249	23	326	24	258	69	201	78
90. cemaat	67	151	3	235	20	282	43	126	14	247	52	269	82
91. cemaat	109	128	1	215	25	288	32	268	37	546	148	661	215
92. cemaat	62	63	1	163	20	237	22	150	28	213	65	264	82
93. cemaat	75	77	-	136	14	197	13	339	27	417	141	353	147
94. cemaat	68	80	2	187	20	279	72	609	83	714	269	801	376
95. cemaat	78	167	6	236	44	295	28	284	49	368	81	225	103
96. cemaat	47	70	2	149	16	203	22	248	57	385	140	623	266
97. cemaat	61	75	2	163	14	265	17	330	51	729	290	1634	692
98. cemaat	72	88	2	241	21	294	39	224	33	281	107	267	98
99. cemaat	100	146	5	183	20	285	36	253	34	358	64	271	78
100. cemaat	59	95	1	175	13	233	17	414	79	863	332	1416	524
101. cemaat	52	65	2	111	9	252	26	174	32	401	107	530	160

ABDULKASIM GÜL

Yeniçeriliğin Tarihi 1

Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynağı

Yeniçeri Ocağı'nın bir bütün olarak ele alındığı iki temel eserden Ahmed Cevad Paşa'nın *Târîh-i Askerî-i Osmânî*'si ile İ. H. Uzunçarşılı'nın *Kapıkulu Ocakları* adlı meşhur eserinin ilk cildinde ocak ve yeniçerilerin sonraki durumlarına dair bazı temaslar yer bulsa da, esasında, arşiv kayıtları ve yazma eserlere dayanılarak 16. yüzyılın sonuna kadarki klasik dönem tafsilatlı tetkik edilmiştir.

Kitap, tez, makale gibi ikincil kaynaklarda ise kıymetli akademisyen ve araştırmacılar klasik dönem yeniçeri teşkilatını incelemiş ve bir muhitle veya dönemle sınırlı olmak üzere yeniçerilerin siyasi, iktisadi ve toplumsal yapılara tesirlerini göstermişlerdir.

Buna rağmen devşirme sonrası Yeniçeri Ocağı'nın nefer kaynağı, mevcut artışının ocağın işleyişine tesiri, yeniçerilerin istihdamları gibi birçok husus aydınlatılmayı beklemektedir.

Yazar, bu eserde, başlangıçtan kaldırılışına kadarki süreçte yeniçeriliğin kaynaklarının izini sürüyor ve Osmanlı askerî teşkilatının klasik dönem sonrası istihdamının niteliklerini ortaya çıkarıyor.

Üç cilt olarak tasarlanan çalışmanın ilk iki cildi teşkilatın tarihine ayrılırken, yeniçerilerin toplumsal ve siyasal hayata tesirleri ve iktidarı etkileme güçleri ise son cildin konusunu teşkil edecektir.

Abdulkasim Gül, İÜ SBF Uluslararası İlişkiler (2001) ve ikinci fakülte olarak Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih (2013) bölümlerinden mezun oldu. "18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı" isimli çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2020). 2012 yılından itibaren Erzurum Teknik Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı'nda görev yapmakta ve Yeniçerilik konusu üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

